

DEBRECZENI JÓZSEF

A MINISZTERELNÖK

OSIRIS

Debreczeni József
A MINISZTERELNÖK

Debreczeni József

A MINISZTERELNÖK

ANTALL JÓZSEF
ÉS A RENDSZERVÁLTOZÁS

Osiris ♦ Budapest, 1998

A kötet kiadását a Batthyány Alapítvány és a Konrád Adenauer Alapítvány támogatta

© Debreczeni József, 1998

© Osiris Kiadó, 1998

© Fotók, 1998

Osiris Kiadó, Budapest

A kiadásért felel Gyurgyák János

Tördelte Székffy Tamás

A nyomdai előkészítés az Osiris Kft. munkája

Nyomta és kötötte a Széchenyi Nyomda Kft.

Győr 98.K-1310

Felelős vezető Nagy Iván ügyvezető igazgató

ISBN 963 .379 369 6

Tartalom

ELŐSZÓ	9
A MÚLT ÖRÖKSÉGE	11
A CSALÁDI HAGYATÉK	15
PIARISTÁK, EGYETEM	23
A TANÁR ÚR	27
KÉNYSZERPÁLYÁN	34
ÚJRA A POLITIKÁBAN	41
A NEMZETI KERÉKASZTALNÁL	50
AZ MDF ÉLÉN	65
PAKTUM ÉS KOALÍCIÓ	78
AZ ÚJ KORMÁNY	94
TÖRTÉNELMI PÁRHUZAMOK	114
A MINISZTERELNÖK ÉS A KOMMUNISTÁK	117
AZ ELSŐ 100 NAP	130
ANTALL JÓZSEF POLITIKAI ÉRTÉKVILÁGA	143
AZ ELSŐ VERESÉG	148
A BLOKÁD	156
A BETEGSÉG	171
A KÁDÁR-KOR ÖRÖKSÉGE	180
AZ ELSŐ KORMÁNYÁTALAKÍTÁS	191
1991: A REMÉNYEK ESZTENDEJE	201
A MINISZTERELNÖK ÉS A KÜLPOLITIKA	211
AZ ANTALL-KORMÁNY ÉS A GAZDASÁG	230
1991: A KISIKLÁS ESZTENDEJE	258
AZ IGAZSÁGTÉTEL	261
A MÉDIAHÁBORÚ	274
AZ ELNÖK	298
CSURKA LÁZADÁSA	312
A NEMZETI LIBERÁLISOK SZEREPE	342
AZ UTOLSÓ HÓNAPOK	357
HALÁL ÉS TEMETÉS	369
ZÁRSZÓ	375
A felhasznált irodalomról	382

*Nem léphetek nagy ígéretekkel olvasóim elébe.
Valószínűleg többször fogok tévedni. De szándékosan
nem ferdítendek el semmit.*

Kemény Zsigmond: Széchenyi István

Könyvemben arra vállalkozom, hogy megrajzoljam a rendszerváltozás miniszterelnökének portréját, s egyben felidézzem a kort, amelyben Antall József tevékenykedett. Az események időrendjét olykor elemző fejezetek szakítják meg, amelyek a történetek mélyebb okait, összefüggéseit és a szélesebb hátteret igyekeznek feltárni.

Az MDF politikusaként, parlamenti képviselőként magam is aktív szereplője voltam a korszaknak, ezért nem kívánok a független elemző pózában tetszelegni. Nem törekedtem tudományos monográfia írására, imitálni sem akartam effélét, emiatt nem használlok például lábjegyzeteket. Könyvem a történeti feldolgozás, a politológiai értékelés, az elemző publicisztika és a politikai memoár sajátos ötvözete.

Nem tagadom, politikusi és publicisztikai tevékenységemet mindvégig meghatározta az a körülmény, hogy Antall József hívének tudtam és tudom magam. A néhai miniszterelnökben olyan nagyformátumú politikust, államférfit és történelmi személyiséget ismertem meg, akinek értékei, érdemei, illetve a sajtóban és a közvéleményben róla kialakított kép között szakadéknyi a távolság. Főként ez ösztönzött könyvem megírására.

Forrásaimul szolgáltak Antall József beszédei, interjúi, személyes feljegyzései; a korszak nyomtatásban megjelent dokumentumai, a különféle elemzések és feldolgozások; a család és az Antall-archívum által rendelkezésemre bocsátott iratok, amelyek jó része még ismeretlen a nagyközönség előtt; az egykori szereplőkkel készített magnetofonos beszélgetések, valamint saját személyes tapasztalataim és emlékeim.

Őszintén remélem, hogy a néhai kormányfő politikai örökségét vállalva is képes voltam bizonyos távolságot tartó, kritikai elemeket is tartalmazó, elemző művet alkotni, amely nemcsak hiteles, de érdekes és tanulságos is lehet az olvasó számára.

Ezúton mondok köszönetet Antall Györgynek és Kajdi Józsefnek, továbbá Bod Péter Ákosnak, Boross Péternek, Diczházy Bertalannak, Forrai Istvánnak, Marinovich Endrének, Orbán Viktornak, Radics Péternek, Rózsa Mariannának, Szabad Györgynek, Szabó Tamásnak, Szentgyörgyi Andrásnak, Tölgyessy Péternek és másoknak, amiért szóbeli vagy írásos visszaemlékezéseikkel, illetve elemzéseikkel hozzásegítettek a néhai miniszterelnök portréjának hitelesebb megrajzolásához. (A könyvben szereplő idézetek nevezettek 1994-es véleményét és szóhasználatát tükrözik, ezen tudatosan nem változtattam.)

Ezúton kérek bocsánatot mindazoktól, akik segítségét – bár nagyon is indokolt lett volna – főként idő hiányában nem kértem. Akadtak olyanok is, akikhez szándékosan nem fordultam, annak ellenére, hogy Antall Józsefhez közeli pozíciójuk ezt indokolta volna, de én – bizonyára személyes elfoglaltságom okán – nem bíztam feltétlen őszinteségükben.

Bocsánatot kérek továbbá mindazoktól, akiket ebben a könyvben *igaztalanul* ítéltam és bántottam meg.

Debreczeni József

Az Antall család nemesi származása közismert. A miniszterelnök is gyakran hivatkozott erre, ellenfelei még többször. E származás adta a személye és politikája ellen küzdők számára az egyik legfontosabb muníciót. Így alakult ki a közvéleményben a feudális, a népet lenéző, szociálisan érzéketlen, reakciós és gőgös, naftalinszagú horthysta úriember torzképe.

„Egy múlt századi szabadelvű és egy két háború közötti úriember keveréke volt... A klasszikus liberalizmus premodern ideológia, a keresztény úri középosztály politikai kultúrája polgárosodás előtti politikai kultúra... Aki ezzel nem vet számot, talán nem reakciós. Mindenképpen anakronisztikus azonban.”

„...A dzsentrí, minden tekintetben osztálypolitikus Antall József... minden gesztusával érzékeltette, hogy ő a történelmi, nemesi osztály képviselője... Káderpolitikája... messze azonos volt a Horthy-rendszerével... szerette, de lenézte a népet. Mint nemesúr, a népért feláldozta életét, de a nép közé nem keveredett... lenézte a gazdasági munkát... úrhoz méltatlannak tartotta.”

„Antall József a magyar kasztrendszer szülötte. Rendies társadalomban nőtt fel. A rendi kasztokat tartotta természetesnek... 1990-ben a társadalom »természetes rendjét« kívánta visszaállítani. A származásuk alapján vezetésre termettek ismét vezethetnek. A származásuk alapján vezetettnek születettek ismét vezetetteké válnak... A vállalati vezetők, a vállalkozók, a bankárok olyan kaszthoz tartoznak, amelynek nincs és nem is lehet szava a kormányzásban. Nem azért, mert kommunisták. Nem azért, mert liberálisok. Hanem mert más, alacsonyabb kasztbeliek. Maradjanak a saját helyükön. Ha kell, hívjuk őket. Majd időben megtudják, hogy mit rendeltünk el felőlük. Nem volt szociális lelkipurdalása... nincs kisembertudata. Egy pillanatig sem érez kényszert arra, hogy a kicsinyeket, az esendőket, a megaláztatottakat, az alul levőket akár csak észrevegye... Ez annak az úrnak a hidegsége, akire szegénység és gazdagság nem tartozik.”

Az idézetek e csinos kis csokra Percz László, Kopácsi Sándor és Lengyel László cikkeiből származik. A részletek a miniszterelnök halála után készült, nekrológnak szánt szövegekből valók, amelyek a Népszabadság, illetve a Magyar Hírlap hasábjain jelentek meg. Kisebbségi szerzőktől és lapokból s Antall életében, tehát az ellene vívott ádáz politikai küzdelem hevében született írásokból, amelyeket nem fékezett és moderált a kegyelet érzése, ezek után fölösleges volna idézni...

Menjünk vissza inkább a múltba – a valóságosba: Antall József távoli és közeli őseinek világába.

Id. Antall József adatai szerint a familiáról szóló első hiteles oklevél 1434-ből való. Luxemburgi Zsigmond német-római császár, cseh és magyar király ekkor adományozta nekik a Pozsony megyei Csáttejed és Mattejed községeket. A megyei várkatonaság tisztjeinek lajstromaiban is találkozhatunk az Antallok nevével, ám az 1754-55. évi nemesi összeírás után ezen a vidéken nincs róluk több adat.

A család másik ága a Csallóközben bukkan föl a XV. században. Nemesi oklevelük azonban jóval későbből, 1668-ból datálódik. Szerzője, pontosabban újraserzője Antall János, Gorup Ferenc címzetes püspök dörgicsei ispánja volt. A XVII. században igen

gyakori esettel állunk szemben, hisz a török hódoltság elől menekülő nemesi családok közül sokan veszítik el a származásukat és birtokaikat igazoló okmányokat az előző század harcainak és viszontagságainak idején. Az udvar a körülményes, olykor lehetetlen igazolási eljárás helyett gyakran új címert és nemesi levelet adományoz nekik. Ezzel magyarázható, hogy régi magyar nemesi familiák ezrei rendelkeznek új, XVII-XVIII. századi oklevéllel. A dörgicsei Antalok címere jelzi, hogy az újraadományozás a török elleni harcokban szerzett érdemeik okán történt. A címerábra: vitéz ágaskodó lovon, kardján levágott török fővel.

A család később szétszóródott. Egyik ága Pécs környékére költözött, s birtokait teljeséggel elvesztette. Leszármazottaik katonai vagy értelmiségi pályára léptek, polgárosodtak. Sokan ügyvédként váltak ismertté közülük. Legnevesebb tagjuk a Pécsen élő Antall János lett, aki az 1848-49-es szabadságharc honvéd századosa, majd az 1861-ben összeülő országgyűlés képviselője volt.

A miniszterelnök egyenes ági ősei időközben a Somló vidékére, Kisjenőbe (ma Somlójenő) költöztek. (Innen a „kisjenői” nemesi előnév.) Köztük van Antall Pál, aki 1809-ben, huszonhárom évesen részt vesz a Napóleon elleni vesztes győri ütközetben, fia, Gábor pedig a 48-49-es szabadságharc huszártisztje.

Antall József tehát katonáskodó, a hazáért vért és életet adni kész török- és németverő kismanesek ivadéka. Birtokaik nagysága nem haladja meg a száz holdat, az idők során sokan földnélkülivé lettek közülük. „Uraság a faluban sohase volt” – írja emlékirataiban id. Antall József, a miniszterelnök édesapja. „Minden lakosa (Oroszról beszél, ahova időközben költöztek) ...nemesi előjoggal rendelkezett. Sohasem voltak gazdagok, de mindig függetlenek voltak.” Nem jobbágytartó földesurak, feudális basák tehát Antall József ősei, hanem katonáskodó, szolgáló és gazdálkodó kismanesek. Ahogy ő maga mondja: „Magyarországon a nemesség sokkal demokratikusabb intézmény volt, mint bárhol a világon. 1848-ig a lakosság egytizede nemesi jogállású. Paraszti sorban élő nemésített katonák. Gyakran egész falvak kaptak nemességet. Függetlenség és szabadságtudat jellemezte őket. Őseik nem voltak adófizetők, nem szolgáltak más urat.”

Az úri gögről szóló, általánosan elterjedt, torz legendával szemben az az igazság, hogy az új Magyar Köztársaság első miniszterelnökének ük-, déd- és nagyszülei paraszti életformában éltek, gazdálkodó falusi emberek voltak. Ismét id. Antall Józsefet idézem: „Őseim mindig falun, mindig a nép között éltek. Életformájuk, külső magatartásuk ugyanaz volt, mint a többi falusi emberé... A maguk cselédjeikkel együtt ebédeltek, vacsoráztak. Nagy szegény szállt arra a gazdaházra, ahol a család tagjai mást ettek, mint a cselédek... Apám... valóságos áldás volt a szegényebb rétegekre. Fogatai mindig ingyen, ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak nekik, amikor pedig bíróvá választották, befolyásához képest igyekezett a falu ügyeiben eljárni. Bírói tiszteletdíját sohasem vette föl, ezt nem tartotta volna »nemes« emberhez méltónak. Elevenen élt még apámban is a valamikori nemesi rendhez való tartozás tudata, de abban őseim nem a különb ember magassági helyzetét látták, hanem a több emberi kötelezettséget. Ebben az egyben apám mindig határozott volt. Felfelé sem hajolt meg soha, se papnak, se szolgabírónak, se képviselőnek.”

Akírról ez az idézet megemlékezik, Antall József nagyapja. Érdemes egy pillantást vetni az ő gyermek- és ifjúkorára is. Antall Lajos öt éves korára teljesen árván maradt, apa és anya nélkül. Bár igen eleven eszű gyerek volt, a rokonok mégsem taníttatták; az elemi iskola elvégzése után Győrbe adták hentes és mészáros tanulónak. Fia, id. Antall József így ír ezekről az évekről: „Apám Győrben egy hentesmesterhez került, és a 90-es

évek inassorsát élte. A hentes családjánál lakott több inassal és segéddel együtt. Amíg nem szabadult föl, keserves sorsa volt. Kiszolgálta a mestert, a mesternét és a segédeket. Nemcsak az üzletben dolgozott, hanem a háztartásban is segédkezett. Takarított, csiz-mákat tisztított, padlót súrolt, gyereket dajkált, pelenkát mosott. Nem volt könnyű sora, hisz akkoriban a verés is hozzátartozott a derék iparosság neveléséhez, de saját szavai szerint sohasem éhezett. . .”

(Még egyszer mondom, Antall József nagyapjáról van szó. Hogy is írja Lengyel László?: „Antall József a magyar kasztrendszer szülőtte... felmenői ősidők óta hivatalok elein álltak...”. Hát igen: a csizmapucolás, a pelenkamosás és a többi efféle tipikusan a magyar felsőbb kasztok ifjainak, a feudális főhivatalnokok gyermekeinek szokásos időtöltése volt.)

Antall Lajos tizennyolc éves korában mestervizsgával a kezében otthagyja Győrt és a hentesszakmát, s hazamegy Orosziba gazdálkodni. „Földjei kizsarolva, ősei háza omladozó állapotban, a gazdasági épületek dűledezőfélben... (a rokonoktól) ...se állatot, se gazdasági fölszerelést nem kapott vissza.” De ő megházasodik, s egy szegény tanító hozomány nélküli lányával tízévi kemény munkával rendbe hozza a gazdaságot. A falu mintagazdája lesz.

Id. Antall József így emlékezik édesanyjára: „Kertet művelt, fejt, apró állatokat etetett, disznókat hizlalt, ellenőrzött, sok személyre főzött, hiszen volt bojtár, cselédlány, istálló legény. Talán ezért volt egész életében olyan erős, mert keményen dolgozott, ezért nem volt soha beteg. . .”

Szóval ezek azok a családi tradíciók, amelyek miatt Antall József olyannyira „lenézte a gazdasági munkát”. A „néppel” meg bizonyára az édesapja miatt „nem keveredett”, aki így emlékszik vissza a saját gyerekkorára: „Az iskolába jó időben persze mezítláb jártunk, télen pedig csizmában. Télikabátja talán egyetlen gyereknek sem volt, akkor az ilyen még nem volt divat... Az első télikabátot szüleim akkor vették részemre, amikor gimnáziumba mentem. Persze akkor olyan nagyot vettek, hogy legalább négy évig hordhassam... Szinte még ma is élénken emlékszem arra a pillanatra, amikor apám feltett a Csillag nevű lovára. Félelemmel keveredett öröm járta át lelkemet. Nagy élmény volt lóháton ülni, különösen a Csillag hátán, mert ez a »tulajdonom« volt; legalábbis én akkoriban ezt így hittem. Nekünk, falusi gyerekeknek ugyanis a szüleink nem vettek a városban játékszert – sokkal takarékosabbak voltak ennél –, hanem elhitették velünk, hogy melyik állat a mienk, melyik a tulajdonunk. Volt saját malacom, meg is sirattam, ha megölték; volt saját kakasom, libám stb... A Csillag sokat szerepelt életemben, mert ha néha-néha a pápai vagy somlóvásárhelyi vásárra elvittek és ott... a sátrak alatt gyermekjátékszer láttam, mielőtt még elpityeredésemmel szüleimet vételi kedvre serkentettem volna, édesanyám máris összehasonlította a megkívánt játékszer a Csillag lóval, szabad választást engedve közte és a játékszer között, s én mindig a Csillagot választottam. . .

Sok apró játszótársam volt. Udvarunk teli volt velük. Anyám is, apám is jobban szerették, ha játszótársaink hozzánk jöttek, mint ha én vagy testvéreim elcsatangoltunk volna... De életünk nemcsak játékban telt el, hanem már gyermeki munkával is jelentettünk némi hasznot. Még ma is emlékszem, hogy milyen büszkén viseltem a libapásztori címet, és mily büszkén hajtottam ki a legelőre a libáinkat – a többi gyerekhez hasonlóan... A kanásztól, aki öreg ember volt, sok minden praktikus dolgot tanultunk. Faragtunk naphosszat, disznókat is segítettünk neki »keríteni«, és megtanultuk tőle a kan disznó csodálatos műveleteinek titokzatos értelmét, magyarázatát... Az én gyerme-

keimet is a Somlóhegyen világosította fel a hegyőr, akkor, amikor még nyaranta az egész családdal a szőlőnkben töltöttük a szabadságomat. Feleségem egész kétségbeesetten hallgatta, amikor Tisanyai bácsi az udvaron hét-nyolc éves Edit lányomnak magyarázgatta, hogy miről lehet megismerni a kan verebet és a nőtényt, és mi történik akkor, ha a »ráugrás« pillanata bekövetkezik.”

Az olvasónak talán fölöslegesnek tűnik ez a sok idézet. Szokványos esetben egy politikusról szóló életrajzot valóban nem kellene az apja gyermekkoráról szóló intim részletekkel terhelni. Ám a mi esetünk korántsem szokványos. Nem lehet hát az az életrajz sem. Mert esetünkben széles körben, tudatosan terjesztett tévhiteket és rágalmakat kell eloszlatni, olykor sziszifuszi munkával. E könyv egyik legfőbb ambíciója, hogy amennyire lehet, kiigazítsa az Antall Józsefről kialakult – pontosabban kialakított – torzképet. Ezért fogok a jövőben is többször idézni a sajtóban róla megjelent hamis szövegekből, s kísérlem meg kimutatni hamisságukat. Miként most, a miniszterelnök személyiségét és politikai fölfogását determináló állítólagos családi tradíciók esetében tettem.

Remélem, kiderült: amit Antall József felmenőitől örökölt, az a hazájukat szolgáló, a népért és a néppel élő egykori paraszt-katona kismesék öntudata. Ez az öntudat nem lefelé, hanem fölfelé hatott. Azaz nem mások lenézésére és megalázására sarkallt, hanem arra, hogy hordozója ne tűnjön el semmifajta lenézést és megaláztatást. Ez az öntudat nem jogból és kiváltságból, hanem kötelességtudatból jelentett többletet. (A miniszterelnök gyakran figyelmeztette erre saját fiait is a család falon függő nemesi címerére mutatva.)

Ami a néptől való elzárkózást, az úri gögöt illeti, arról még annyit: nemcsak nagyapja élte le majdnem a teljes életét falun, nemcsak édesapja szerezte itt egész felnőttkori értékrendjét megalapozó élményeit és tapasztalatait, de jelentős részben maga Antall József is. Gyerekkora nyarait a Somló lábánál töltötte. Falusi játszótársak között, állatok és ostorok bűvöletében, reggeltől estig mezítláb vezetve a barázdában az eke elé fogott lovat. Igazából még kamaszkorában is csak a lovak érdekelték.

Mindez örökre szóló nyomokat hagyott benne, de életét gimnazista korától aztán mégis valami más határozta meg. A politika. Ezt a hatást is édesapja közvetíti számára. A miniszterré lett egykori falusi libapásztor, akit szülei tanulni küldtek a városba.

De ez már egy másik történet.

Antall József politikuscsaládban nőtt fel. „Ez meghatározta egész politikai gondolkodásomat, meghatározta a politikáról vallott nézeteimet, nemcsak tartalmilag, hanem hivatásként...” – vallotta 1991 decemberében a Századvég Politikai Iskola hallgatóinak.

„Otthon a családban, tehát érte ez alatt az apámat, a testvérét, az ő apjukat, és egyáltalán a családnak a kapcsolt részeit, mindig egy dologról volt szó: a politikáról. Reggeltől estig. Magyar politika, világpolitika, oroszok, amerikaiak, angolok, franciák, reggeltől estig ez volt a műsor. És apám nekünk mindig azt mesélte, hogy amikor ő gyerek volt, akkor is ugyanerről szólt a történet.” Ezek már Antall Györgynek, a miniszterelnök idősebbik fiának emlékező szavai.

A nevelés egyik fő szabálya, hogy a gyerekeket sohasem küldik ki a felnőttek beszélgetésekor. Képzelnék el: a téma nem a művezető ostobasága, a téveszelnök önkényeskedése, a hivatali főnök korrupciója, a főszerkesztő gyávasága, nem Pilinszky legújabb kötetete, nem a Fradi vasárnapi összeállítása, hanem mindig, mindig a politika. A lengyel menekültek ügye, a német megszállás, a kisgazda pártszervezés, a kommunista miniszterek erőszakossága, az oroszok önkényeskedése, a békekonferencia, a NATO, a szuezi válság, a magyar, a francia, a holland kormány összetétele; Tildy és Nagy Ferenc, Sztálin és Truman, Adenauer és De Gaulle, Nagy Imre és Kádár. S mindez nem a kívülállók, a laikusok okoskodása, hanem gyakorló politikusok, a dolgokat ténylegesen intéző, bonyolító képviselők, miniszterek, pártvezetők eszmecseréje. Ez volt Antall József apja, nagyapja és az ő kollégáik, barátaik munkája, élete.

„Ma is, ha felidézem, szinte szó szerint emlékszem, amikor hat-hét éves koromban Veszprém megyében az egyik hegyi úton magyarázta el nekem apám, hogy mi a demokrácia. Ez körülbelül '37-'38-ban volt. Hogy mit kell érteni a demokrácián... és mit jelent a képviseleti demokrácia, és hogy nekünk ehhez hűnek kell lenni, bármit mondanak és bármit hallanék...”

Ebben a közegben nő föl a későbbi miniszterelnök. Itt és így tanulja a politikát, így szívja magába, így válik a vérévé. A mesterség és a hivatás. Nem csupán a politikai, hanem a *politikusi* tudás, szenvedély és elhivatottság. Így indította, így készítette őt a család a hivatásos politikusi pályára.

Idősb Antall Józsefet falusi libapásztor korában hagytuk el az előző fejezetben, a nagyapáról még nem esett szó. A neve: Szűcs István. Id. Antall apósa, a miniszterelnök anyai nagyapja. Mindketten alulról, önerőből, az eszük, a tehetségük, a szorgalmuk révén váltak magas rangú politikussá, parlamenti képviselővé és kormánytaggá: miniszterré, illetve helyettes államtitkárrá.

Szűcs István a kiegyezés évében, 1867-ben született, s származását mindig valami homály lengte körül a családi emlékezetben. Úgy tudták, nagyon korán árván maradt, s egy távoli nagybácsi, a váci gimnázium piarista szerzetes tanára vette magához és taníttatta. Az igazság az, hogy ez a bizonyos nagybácsi a vér szerinti apja volt. Szűcs István házasságon kívül született, egy egyházi férfiú és egy zsidó hajadon törvénytelen gyerme-

keként. A származását fedő titok oka nem az utóbbi, hanem az előbbi: az apa személye volt.

A kiváló eszű fiút papi pályára szánta a gyámkodó nagybácsi szerepébe bújtt édesapa, de az végül mégsem fejezi be a teológiát. Görög-latin szakon szerez diplomát, s egy kultuszminisztériumi állás révén közalkalmazottként belekerül a politikába. Tehetségének és szorgalmának köszönhetően szép karriert fut be. Apponyi Albert személyi titkára lesz, majd a kultuszminisztérium népiskolai oktatásért felelős helyettes államtitkára. Végül képviselővé is megválasztják. Negyvenkét éves korában a Nagy Szent Gergely-rend lovagja kitüntetésben részesíti őt X. Pius pápa. Mélyen hívő, templomba járó katolikus, lelkes hazafi és meggyőződéses legitimista. Széchenyi és Deák fölfogása nyomán úgy véli, a magyarságnak a XX. században csak a Habsburg-monarchia nagyobb biztonságot nyújtó államkerete adhat esélyt a megmaradásra az orosz terjeszkedés, illetve a germán és a szláv birodalom eljövendő nagy összeütközései idején. Kiráypártisága tehát nem a dinasztia iránti alázatból, hanem hazafiúi elkötelezettségből táplálkozott. S bizonyos gyakorlati politikai megfontolásokból. Az alkotmányos monarchiát ugyanis több szempontból előnyösebb konstrukciónak tartotta a köztársaságnál. Ahogy mondani szokta volt: „Ha a király feje üres, azt eltakarja a korona. Ha a köztársasági elnöké üres, azt nem takarja el semmi.”

A polgárosodást létszükségletnek tartotta a magyarság számára, de e tekintetben is mélyen konzervatív felfogást vallott. A munkásság és a parasztság részére a társadalmi fölemelkedés legjobb útját az állami rendszerű intézményekben látta. A posta, a vasút, az altiszti állások, a meghatározott iskolai végzettséget igénylő, rendre, tisztességre, szolgálati (de nem szolgai!) fegyelemre tanító intézmények polgárosító szerepében hitt. A forradalom ezeket a kérdéseket nem képes megoldani, vélte.

Antall Józsefet sokszor támadták – főként szabad demokrata oldalról – állítólagos avított konzervatizmusa, tekintélyelvű gondolkodása miatt. Mondjuk ki: e megalapozatlan vádak szülője olykor a zsidó származásból fakadó túlérzékenység volt. Különös finto-ra a sorsnak: ha Antall fölmenői között fellelhetők valahol e gondolkodásmód elemei, akkor elsősorban éppen a félig zsidó eredetű nagyapa fölfogásában.

Szűcs Istvánnak – bár anyai ági származását ismerte – nem volt zsidó identitástudata. A családban ezért nem esett szó erről soha. Ez egyszerűen nem volt kérdés. Nem volt jelentősége. Idősb Antall József ismerte apósa (és saját felesége) genealógiáját, de ez számára az égvilágon semmiféle problémát nem jelentett. Tökéletesen mentes volt a két világháború közötti úri középosztály előítéleteitől. Ha mindez valamilyen formában mégis hatással volt rá és a családra, akkor csak és kizárólag pozitív értelemben. Egyik forrása lehetett nácizmusellenes eltökéltségének, valamint annak a mély humanizmusnak, amellyel világeletében, de különösen menekültügyi kormánybiztosként viseltetett az üldözöttek és az elesettek, így a zsidóság iránt is.

Nézzük hát meg, hogyan is alakult az egykori meztelbas libapásztor további sorsa. A fiú előbb a lőcsei gimnáziumban tanul, majd 1910 körül a család eladja Somló környéki földjeit, és Pestújhelyre költözik. Az egykori hentes- és mészárosinas fia joghallgató lesz a budapesti egyetemen, majd tartalékos csapattisztként a frontra kerül az első világháborúban. Orosz fogságba esik; ő is, az apja is.

Az Urál mellé, Jaranszkba kerül fogolytáborba, onnan tér haza három év után, 1918-ban. Január körül még tanúja a vörös matrózok megérkezésének. Az emberiség történetének „legújabb korszaka” Jaranszkban (is) azzal kezdődik, hogy késedelem nélkül föbe lövik a polgármestert, a rendőrkapitányt meg a papot. Idősb Antall József útja a forra-

Antall Lajos és családja

dalmas Péterváron keresztül vezet hazafelé, ahol nemcsak a népopera ingyenes előadásán fellépő Saljapint látja és hallja, hanem sok minden mást is. Szörnyűségeket. Ha addig netán lettek volna, most végképp eloszlanak az illúziói a kommunista hatalmi berendezkedést illetően. 1945-ben, amikor a Vörös Hadsereg elfoglalja Magyarországot, még gondosan elolvassa Sztálin *A leninizmus kérdései* című művét. Oroszországról kialakult véleménye így summázható: a nép jólelkű, a rendszer gonosz és embertelen.

Az orosz helyzet, az orosz fenyegetés nemzedékeken át állandó témája volt a családi beszélgetéseknek. A dédapa cári katonáról szerzett 1849-es tapasztalatai az idők során a nagyapa és az apa első világháborús, majd a hadifogságban és a forradalom idején szerzett élményeivel, végül a vörös cár piros ceruzával aláhúzott, továbbá felkiáltó- és egyéb jelekkel kommentált tanaival egészülnek ki. Ez az a családi hagyaték, ami Antall Józsefet kellőképpen fölkészíti az oroszokat és a bolsevizmust illetően. S a tizenhárom éves kamasz fiú mindezt a maga élményeivel egészíti ki 1945 márciusában, amikor a somlóhegyi Szent István kilátóból távcsővel nézi végig a szovjet páncélosok Ajkától Pápaig kibontakozó arcvonalát. Leszalad a kilátóból, és Oroszi felé a hegy lábától elindulva valahol Sártó és a hegy között találkozik az első orosz katonával. Azután pedig szemtanúja lesz a hegyen törtéteknek. A zabrálásnak, a boroshordók baltával történő „megcsapolásának”, a részeg katonák randalírozásának... Erre következik végül az utolsó, a legdrámaibb élmény, immár felnőtt fejjel, 1956-ban: találkozás a forradalmat eltipró orosz tankokkal.

Ezek a tapasztalatok, ez a tudás mind-mind benne van abban a mondatban, amit a

magyar miniszterelnök többször kimond: „Ha leveszik a kezünkről a bilincset, baráti jobbot nyújtunk önöknek.” De ennek a tapasztalatnak, ennek a tudásnak volt köszönhető az is, hogy a történelmi pillanatot fölismerve és kihasználva, energikusan és sikeresen tudta kezdeményezni a Varsói Szerződés fölosztását, hogy kiismerve magát az orosz észjáráson, kiváló eredménnyel fejezte be a csapatkivonásról szóló nehéz tárgyalásokat, s hogy korrekt kapcsolatokat tudott kiépíteni az új Oroszországgal és Jelcinnel.

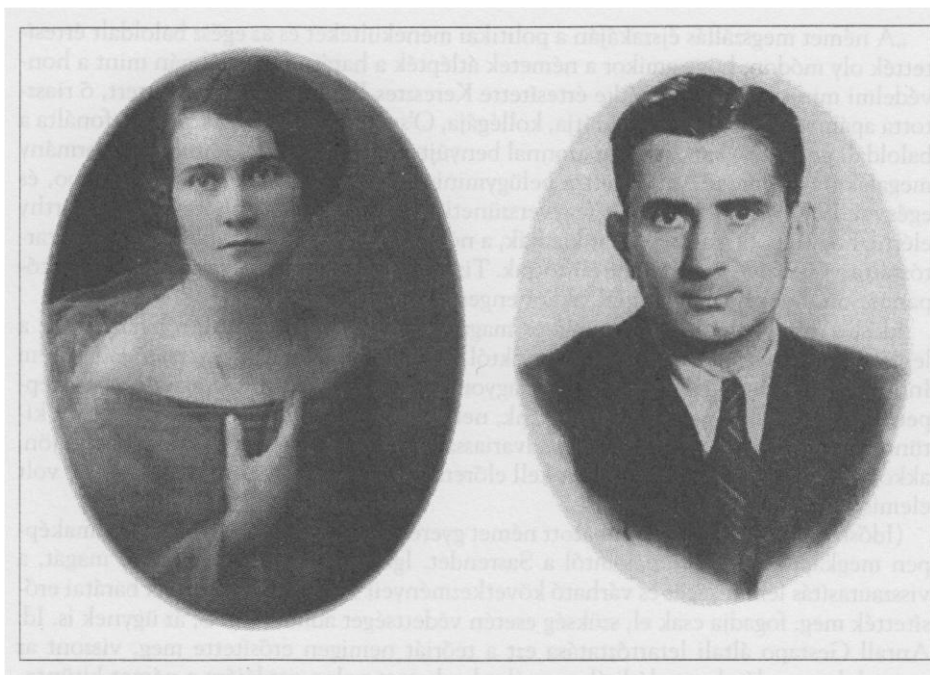
De térjünk vissza idősb Antall Józsefhez. A hadifogságból hazatérve befejezi a jogi egyetemet, s kitűnő eredményeinek köszönhetően előbb a Pénzügyminisztériumba, aztán a Népjóléti, végül pedig a Belügyminisztériumba kerül. Az utóbbi két helyen mindvégig szociális ügyekkel foglalkozik.

A Horthy-rendszerhez a kommunista korszak – érthető módon – mindvégig ellenséges gyűlölettel viszonyult. Torzképet festett róla, hibáit és fogyatékoságait gonosszággá és bűnné nagyította. A Kádár-éra vége felé ez a hamisító propaganda valamivel visszafogottabbá vált, de továbbra is az ellenséges indulat határozta meg. Ha fasisztának már nem is nevezték a két világháború közötti Magyarországot, változatlanul a szociális kérdések iránt tökéletesen érzéketlen, a szegényekhez és az elesettekhez közömbösen, sőt ellenségesen viszonyuló úri világ képét festették róla. Ezt súlykolta tovább 1990 után az MSZP és az SZDSZ, valamint a sajtó túlnyomó többsége. Részint a kommunista érzület továbbélése, részint a mély személyes ellenszenv, részint aktuálpolitikai megfontolások okán.

A Horthy-rendszer valóban nem volt szociálisan érzékeny. Merevség és nehézség jellemezte, s csakugyan áthatották rendies és úrias vonások. De hogy a nép, az elesettek ügye iránt teljesen közömbös lett volna, az nem felel meg a valóságnak. A gazdasági világválságot követő években a lakosság több mint húsz százaléka részesült szegényellátásban. Budapesten hozzávetőlegesen kétszázezren, vidéken olykor egymillióan. Ha valamiféle „szociális hálóról” túlzás volna is beszélni, az tény, hogy az állam megkezdi a társadalombiztosítás kiépítését, a szegénykataszter összeállítását, az adományok gyűjtésének és elosztásának megszervezését, az elemi csapások által sújtottak megsegítését s az első létminimum-számítások kidolgozását. Ez utóbbi volt az 1936-ban országos érvényre emelt „egri”, illetve „magyar norma”, amelynek személy szerint id. Antall József a kidolgozója.

„Gyermekkori emlékem: ha valahol tűzvész, árvíz vagy ínség híre támadt, tudtam, apám biztos útra kel” – emlékezik később a fia, aki sokszor elkísérte őt ezekre az utakra, amelyek életre szóló élményt jelentettek számára. „Mindezeket a teendőket a háború alatt – Erdélyben és a Felvidéken is – ellátta. Ez egyszerre jelentett nemzeti, humanista és szociális elkötelezettséget apám részéről. Ezt az örökséget őrzöm tovább.” (Alighanem ráakadtunk a miniszterelnök közismert „szociális érzéketlenségének” újabb forrására!)

A háború kitörése nyomán id. Antall József munkája új feladatkörrel, a menekültügygel bővült. Ő lett a belügyminisztérium IX. ügyosztályának vezetője, a lengyel ügyek irányítója, ami egyúttal fontos titkos diplomáciai feladatkört is jelentett. Miközben élvezte Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Teleki Pál miniszterelnök bizalmát, azonközben 1931-től a Független Kisgazdapárt alapító tagja, tehát ellenzéki politikus volt. Mindez bizonyára meglepő a mai politikai viszonyokhoz szokott olvasó számára. Magyarázatul idézzük ismét Antall József szavait: „A kormányzaton belül is éppúgy voltak angolszász orientációjú, mint németbarát politikusok. A parlamentben is elhangzottak Bajcsy-Zsilinszky beszédei ugyanúgy, akár a nyilas képviselők beszédei... A menekültügy a háború egész időszakában egyértelmű humanisztikus és szociális hangsúlyt

A szülők: Szűcs Irén és idősebb Antall József

kapott, nemzeti szempontból pedig a másik Magyarország, a jobbik Magyarország bemutatásának lehetőségét adta... Horthy Miklós egyértelműen a menekültügy támogatását biztosította legfelsőbb szinten... a kormányfők, elsősorban Teleki Pál, majd Bárdossy követően Kállay Miklós politikai értelemben is azonosulva, egyértelműen a hitleri Németországgal szembeni akcióként kezelte a menekültügyet... Keresztes-Fischer személye pedig mindvégig a folytonosságot jelentette ebben a kérdésben... Az ellenzéki képviselők is szerepet kaptak, elsősorban Varga Béla... de ugyanígy Bajcsy-Zsilinszky Endre, Tildy Zoltán és a többiek is... A menekültügy, ha tetszik, szerves része volt a magyar ellenállási mozgalomnak.”

Idősb Antall József így ír erről emlékirataiban: „A menekültügyben soha semmiféle utasítást nem kaptam a miniszterelnöktől vagy közvetlen főnökömtől, a belügyminisztertől... Nem adtak utasítást iskolák felállítására, még kevésbé zsidó menekültek keresztény iratokkal való ellátására. De éreztem, hogy a miniszter mellett van, élveztem a bizalmát. Ezt azzal viszonyoztam, hogy nem tájékoztattam a kényelmetlen kérdésekről, hanem azokat magam intéztem, vagy olyan ellenzéki barátaimmal, mint Varga Béla...”

A menekültügyi kormánybiztos munkája során lengyel, francia, brit, orosz, olasz, zsidó menekültek, szökött hadifoglyok, kibombázott német gyerekek tíz- és százezreiről gondoskodott. Biztonságba helyezte őket, sokuknak segített eljutni a szövetséges csapatok támaszpontjaira. Eközben folyamatos kapcsolatot tartott a lengyel emigráns kormányval, majd a szövetséges kormányok képviselőivel. Nem csoda, hogy a német megszállást követően letartóztatják.

„A német megszállás éjszakáján a politikai menekülteket és az egész baloldalt értesítették oly módon, hogy amikor a németek átlépték a határt, Kéri Kálmán mint a honvédelmi miniszter szárnysegédje értesítette Keresztes-Fischer belügyminisztert, ő riasztotta apámat, apám és közeli barátja, kollégája, O'sváth László pedig körbetelefonálta a baloldali politikusokat... Apám azonnal benyújtotta lemondását, amint az új kormány megalakult, és Jaross Andor lett a belügyminiszter. Hamarosan elvitte a Gestapo, és egészen 1944 őszéig, amikor a fegyverszüneti tárgyalások előkészítése idején Horthy elérte, hogy a politikai foglyokat kiadják, a németek foglya volt... Mikor apámat letartóztatta a Gestapo, akkor mellé állítottak. Tizenkét éves voltam, s rajta volt az elfogatóparancson, hogy ha megmozdul, akkor engem visznek el.”

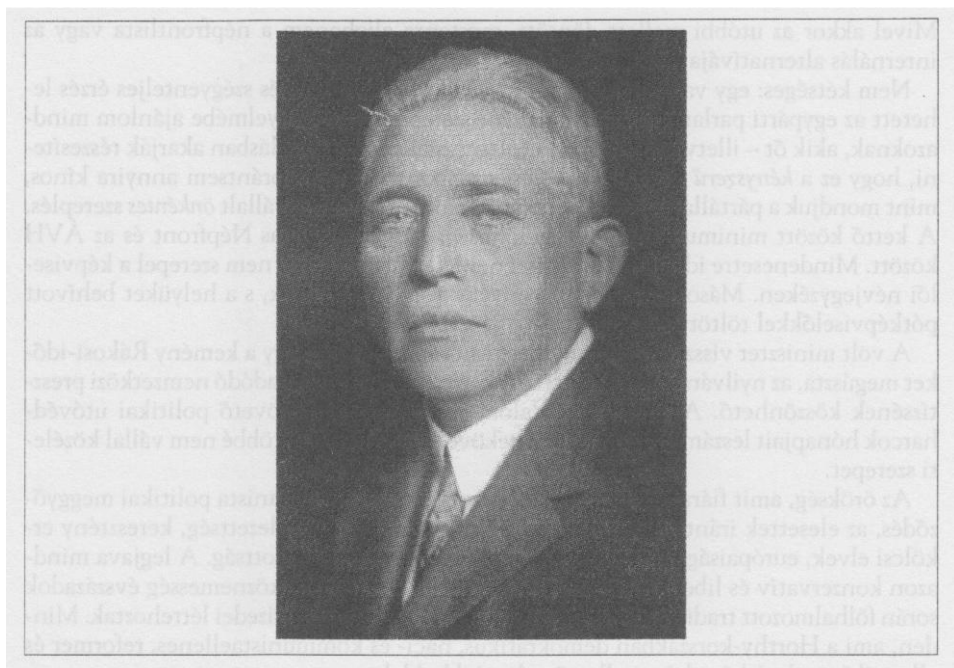
Idősb Antall a háború után számos kitüntetésben részesül, többek között a lengyel kormánytól, Alexander tábornoktól, a holland királynőtől és a zsidó Jad Vasem Intézettől. „Apámnak, nagyapámnak nagyon sok kitüntetése volt, és aszerint, hogy éppen milyen külföldi vendég jött hozzánk, nekem kellett átrendeznem a vitrinben a kitüntetéseket. Mert hozzátartozik az udvariassághoz, hogy ha egy német diplomata jön, akkor nem a francia kitüntetéseket kell előrerakni, és fordítva. Ez az én reszortom volt elemista koromtól kezdve.”

(Idősb Antall József a kibombázott német gyerekekről való gondoskodás jutalmaképpen megkapta a III. Birodalomtól a Sasrendet. Igen kényelmetlenül érezte magát, a visszautasítás lehetőségét és várható következményeit fontolgatta. Lengyel barátai erősítették meg: fogadja csak el, szükség esetén védeltséget adhat neki is, az ügynek is. Id. Antall Gestapo általi letartóztatása ezt a teóriát nemigen erősítette meg, viszont az oroszok bevonulásakor valódi életveszélyt hozhatott volna gazdájára a német kitüntetés, ami így végül a somlóhegyi szőlő árnyékszékében fejezte be földi pályafutását.

Azazhogy mégsem! Az évek múlva sorra kerülő trágázás eredményeképpen ugyanis egyszer csak – immár szalag nélkül – újra fölbukkant a barázdák között. E váratlan reinkarnáció nyomán úgy döntöttek, a Sasrend megérdemli, hogy úgymond, házilag restaurálják. Később, az évek során számos alkalommal lett ironikus célzások, évődő megjegyzések tárgya apa és fia között a náciaktól kapott kitüntetés. Utoljára akkor került szóba, amikor – kilenc évvel édesapja halála után – Antall Józsefet kitüntették a Munka Érdemrend arany fokozatával: „na, én is megkaptam a »sasrendet«!”)

„Apám megtestesítője volt a jó embernek. Egyszerre volt gyengéd a gyerekeihez, felnőttkorunkban is játékos természetű... Másrészt pedig egy dolog érdekelt: az akarat-erő... hogy az önuralmamat sohase veszítsem el. Akármilyen történet velem, például amikor az Erzsébet híd roncsainak kiemelésekor a kezemre esett egy betontömb, első kérdése az volt: orvos látott? Mondtam, hogy igen. Nem veszítetted el az önuralmadat? Mondtam, hogy nem. Ha azt mondtam, hogy kaptam egy elégtelent matematikából, és a tanárral volt egy afférom, a jegy nem is érdekelt. Nem veszítetted el az önuralmadat? – kérdezte.

Ez volt nevelésének lényege: soha nem érdekelték a részletek, csak a magatartásom. Valószínűleg ezzel, olyan szilárd tartást nevelt belém, ami már második énemmé vált, és aminek nagyon sok jó és rossz következménye van. Őneki is nagy önuralma volt, a nevelésben pedig mérhetetlen szeretet vezette. Mindig azt mondta: fiam, edzeni, erősödni kell! Apád az Urálból gyalog jött haza, nagyapád pedig Szamarkandból, Taskent mellől, gyalog és lóháton. Mindketten megszöktek 1918-ban – és hazatértek. Ha ilyen helyzetbe kerülsz, és nem lesz elég erőd, nincs állóképességed, lelkierőd és önuralmad, akkor ezt nem élheted túl. Egy magyar fiúnak itt, ebben a térségben mindig arra kell fölkészülnie, hogy képes legyen ezeket túlélni. Ezt négyéves koromtól hallgattam.

Szűcs István, az anyai nagypapa

Ehhez aztán jöttek a mesék, amik családi történetek voltak, visszamenőleg a török időkig... mindegyik történetnek az volt a tanulsága, hogy mindent ki kell bírni, és nekünk egy feladatunk van, hogy szolgáljunk. Ezt nagyon korán belém verte, és minden vonatkozásban érvényesítette a nevelésben. Ezért rendkívül hálás vagyok neki... hogy ezekre a lelki és fizikai megpróbáltatásokra felkészített.”

Id. Antall 1944-ben államtitkár lesz a Dálnoki Miklós Béla vezette Ideiglenes Nemzeti Kormányban, majd a Tildy- és a Nagy Ferenc-kormányokban újjáépítési miniszter, s rövid ideig ő viszi a pénzügyi tárcát is. A 45-ös parlamenti választásokon képviselői mandátumot kap a Független Kisgazdapárt színeiben. 1946-ban a párt taktikai okokból, Kovács Béla főtitkárral együtt, visszavonja őt a kormányból, pártigazgató lesz, és a Magyar Vöröskereszt elnöke. Az egyre durvább kommunista előrenyomulás azonban hamarosan teljesen fölszámolja a demokratikus berendezkedést, és véget vet a többpárt-rendszernek.

„Apám 1947-ben megkérdezett bennünket: itt kommunista hatalom lesz, a felé megyünk, ami Oroszországban van. Most még el tudunk menni, döntjük el, maradunk-e. Azt mondta, kimehetünk akár három teherautóval is, hiszen minden nyugati kapcsolatunk megvolt az ő háborús érdemei következtében. Ránk bízta a döntést azzal, hogy ő elmondja, mi várható, de neki soha szemrehányást ne tegyünk azért, ami utána következik. Összehívta a családot, és mi nemmel döntöttünk.”

Idősb Antall József neve '49-ben még rajta van a népfront képviselőlistáján, hivatalosan tagja is lesz a parlamentnek, ám ez ekkor már nem több üres formaságnál. A volt miniszter két évvel korábban az emigráció és az itthon maradás között választhatott.

Mivel akkor az utóbbi mellett döntött, mostanra alighanem a népfrentlista vagy az internálás alternatívája maradt a számára.

Nem kétséges: egy valódi demokratának kínos megalkuvás és szégyenteljes érzés lehetett az egypárti parlament statisztájaként szerepelni. Ám figyelmébe ajánlom mindazoknak, akik őt – illetve fiát! – ezért utólag morális elmarasztalásban akarják részesíteni, hogy ez a *kényszerű* részvétel erkölcsi szempontból azért korántsem annyira kínos, mint mondjuk a pártállam erőszakapparátusának kötelékében vállalt *önkéntes* szereplés. A kettő között minimum akkora a különbség, mint a Hazafias Népfrent és az AVH között. Mindenesetre idősb Antall József neve 1950 végén már nem szerepel a képviselői névjegyzéken. Másokkal együtt bizonyára őt is visszahívták, s a helyüket behívott pótképviselőkkel töltötték föl.

A volt miniszter visszavonul somlóhegyi szőlőbirtokára. Hogy a kemény Rákosi-időket megúsza, az nyilván háború alatti tevékenységének s ebből adódó nemzetközi presztízsének köszönhető. Az 56-os forradalom napjait s az azt követő politikai utóvédharcok hónapjait leszámítva, 1974-ben bekövetkezett haláláig többé nem vállal közéleti szerepet.

Az örökség, amit fiára hagyott: a mély demokratikus és humanista politikai meggyőződés, az elesettek iránti szolidaritás parancsa. Nemzeti elkötelezettség, keresztény erkölcsi elvek, európaiság. Politikusi tudás, szenvedély és elhivatottság. A legjava mindazon konzervatív és liberális értékeknek, amelyeket a magyar köznemesség évszázadok során fölhalmozott tradícióira építve a nemzeti polgárosodás évtizedei létrehoztak. Minden, ami a Horthy-korszakban demokratikus, náci- és kommunistaellenes, reformer és ellenzéki törekvésként képviselhető volt a jobboldalon.

A többi: hazugság.

Antall Józsefet az elemi iskola elvégzése után a budapesti Piarista Gimnáziumba íratják. Az 1942 és 1950 között itt töltött nyolc esztendő azt a szellemi és erkölcsi hatást erősíti tovább, amelyet az otthoni közeg sugároz. Már csak azért is, mert vele immár a család harmadik nemzedéke részesül ebben a neveltetésben.

Senki se gondoljon azonban valamiféle bigott vallásosságra. Az egyházi középiskolák paradox módon már a Horthy-korszakban is szabadabb szellemet képviseltek a hasonló jellegű világi intézményeknél. Tanáraik általában fölkészültebbek, műveltebbek és nyitottabbak voltak állami alkalmazásban működő kollégáiknál, s az iskolában uralkodó rend is sokkal inkább erkölcsi volt, semmint katonás.

„A piaristákról mindenki tudta, hogy nagyon jó magyarok, de hogy hisznek-e Istenben, abban senki nem lehetett teljesen biztos.” Ez a család valamelyik pap ismerősétől származó mondat – talán kissé élesen, de – alighanem a lényegre világít rá.

Antall József maga így jellemzi egykori iskolájának szellemét: „A piarista rend mindig elsősorban nemzeti irányú volt, másodsorban erősen humanisztikus és nagyon mélyen szociális érzésű.” (Alighanem a közismert antalli „szociális érzéketlenség” újabb gyökerére bukkantunk! De folytassuk az idézetet:) „A piarista rend iskoláiban ez a szellem ugyanúgy érvényesült, mint a vallásos tolerancia. Más vallású gyerekek és katolikusok között soha, még kérdésként sem merült föl, hogy... milyen hittanra jár egy tanuló... Bennünket nem valamely világnézet alapján, hanem a nemzet szolgálatára neveltek. E nevelés hatásának fényes példája, hogy piarista diákokat éppúgy lehet találni az első magyar felelős kormányban (Széchenyi, Kossuth, Deák), mint ahogy a kiegyezés után az első öt magyar miniszterelnök közül négy... a piaristáknál tanult... Talán az sem véletlen, hogy Kossuth Lajos evangélikusként vagy Ady Endre reformátusként szintén...”

Igen sokatmondóak (az ugyancsak evangélikus) Andorka Rudolf professzornak a fentiekkel jórészt egybehangzó visszaemlékező szavai: „A piaristák nevelési elveiben a kötelesség fogalma központi szerepet játszott, a kötelességteljesítés a legfontosabb erények egyikének számított. A mindennapi iskolai életben a kötelességteljesítés azt jelentette, hogy igen sokat tanuljunk... A kötelességetika azonban ennél többet is jelentett: a nemzet és a kereszténység iránti elkötelezettséget... A két világháború között a piaristák képviselték Magyarországon a legmodernebb katolicizmust. Ebből következett a tudomány föltétlen tisztelete, az erős kritikai szellem és a másként gondolkodókkal (köztük velem, a protestánszal) szembeni tolerancia. A piarista szerzetes tanárok és diákok között természetesen sokféle politikai nézet képviselői előfordultak, az uralkodó politikai irányzat azonban egyértelműen a Teleki Pál nevével fémjelvezhető nemzeti konzervativizmus volt. Ez jelentette a nemzetiszocializmussal való leghatározottabb szembenállást, a német hatalmi törekvések elleni ellenállást, ugyanakkor a másik oldalon a kommunista mozgalom és a marxizmus elutasítását. Ebből következően a Piarista Gimnázium egész ottani pályafutásom alatt kisebb-nagyobb mértékben ellenzéki politikai állásponton volt. Az ellenzékiiség 1944-ig a háborúban való részvétel és az elmaradott társadalmi viszonyok (például a nagybirtokrendszer) csendes kritikájában nyilvánult meg, a német megszállás alatt a rendszer teljes elutasításában, 1945 után a Kommunista Párt

hatalmi törekvéseitől való félelemben, majd az... erősödő elnyomással szembeni ellenállás megkísérlésében.”

Akárcsak otthon, az iskolában is politikus közeg veszi tehát körül a gimnazista Antall Józsefet. Őt azonban tizennégy-tizenöt éves korában leginkább az állatok, főként a lovak érdeklik. A falun töltött vakációk élményei nagy hatással vannak rá, legszívesebben Brehm *Állatok világa* című sokkötetes albumát forgatja. Érdeklődését történelemtanára és osztályfőnöke, Gál István fordítja új irányba.

A történet anekdotába illő. A kamaszodó gimnazista tánciskolába szeretne járni (úgy látszik, a lovakon kívül a lányok is izgatják már), ehhez azonban osztályfőnöki engedélyre van szükségük. A dolog azért kinos, mert akkoriban kissé hanyagolja a történelmi stúdiumokat. Az osztályfőnök úr azonban bölcs pedagógus, s ezekkel az ironikus szavakkal adja meg az engedélyt: „Menjél csak, te mostanában úgyis nagyon szépen készülsz a történelemórákra.” Az ifjú Antall tisztában van vele, hogy a következő órákra valóban nagyon föl kell készülnie, mert irgalmatlan feleltetések várhatók. Így is történik, s ő briliánsan szerepel. Olyannyira, hogy Gál tanár úr meginvitálja őt az iskola történelmi önképző körébe. A megtiszteltetést lehetetlen visszautasítani. És Gál István gondoskodik róla, hogy az új fiú azonnal komoly feladatokat kapjon. Egy Metternichről szóló előadással debütál, méghozzá a pluralizmus jegyében. Neki ugyanis markáns „függetlenségi párti”, Andorka Rudolfnak pedig következetes „legitimista szellemű” beszámoló kell tartania. Aztán az Amerikai Egyesült Államok világpolitikai szerepének elemzése következik, s Antall József hamarosan azon veszi észre magát, hogy ő az önképző kör elnöke, és hogy a történelemnél meg a politikánál semmi sem érdekli jobban. S ez már így is marad...

Gál tanár úr hatásához ráadásul nagyon életszerű élmények és tapasztalatok járulnak ez idő tájt: „Meghatározó emlékeim közé tartozik, amikor Harriman 1945-ben Budapesten járt, és mi mellette tüntettünk mint diákok, és éltettük Amerikát, és követeltük, hogy legyünk szabadok, és kis amerikai zászlókkal integettünk. Az Astoria volt az amerikai parancsnokság épülete. Nem olyan rég, nyolc-tíz évvel ezelőtt olvastam, az emlékirataiban, ahol leírja, hogy elfacsarodó szívvel nézett le az erkélyről, amikor a magyar fiatalok a szabadságért tüntettek, és ő tudta, hogy nem tehetnek semmit.”

Vagy íme egy másik emlék azokból az időkből, immár a kiscsapat ifjúsági szervezetének tagjaként: „1945-ben, a budapesti helyhatósági választásokon, a Kossuth Lajos utcában nagy verekedés volt az akkori kommunista párt fiataljaival, Az akkori Kraus nevű játékküzlet kirakatait betörték... Végül szovjet csapatok vettek körül bennünket... a Vármezyház utcán keresztül tudtam megszökni.”

Aztán vége szakad az efféle kalandoknak: az országot „rendbe teszik” a kommunisták. Antall József barátaival együtt a Fradi ifjúsági úszójaként vezeti le fölös energiáit, majd amikor ott is Szabad Nép-félórával kezdődik a reggeli edzés, sürgősen otthagyja a csapatot. Nyolcadikos korában barátaival iskolaújságot szerkeszt. Az igazi „piaci” sikert az hozza meg, hogy a lapban közlik a történelmi érettségi általuk kidolgozott tételeit. Ekkor már 1950-et írnak, a Piarista Gimnáziumot az előző évben államosították, s az ifjú Antall időközben osztályidegenné vált. Ennek ellenére megkezdheti tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészettudományi karán, magyar nyelv és irodalom – történelem szakon.

Egyik elsős csoporttársa mint feltűnően jól öltözött fiatalemberre emlékezik vissza rá, minthogy három öltönye is volt, szemben a többiekkel, akiknek leginkább csak egy. Úri mivolta abban is megmutatkozott, hogy az év eleji névsorolvasások alkalmával – bár

igen udvarias formában, ám mégis makacsnak mondható rendszerességgel – figyelmeztette tanárait, hogy az ő vezetékeve Antall, *két ellel* a végén. Egynémely új tanárségéd gúnyos mosolya félreérthetetlenül jelezte, mit tart a feudális öntudat e demonstratív kinyilvánításáról, s hogy szíve szerint ennél többet is tenne, ha az Antall név nem kapcsolódna össze bizonyos – érdemnek betudható – antifasiszta cselekedetekkel.

Mire Antall Józsefben megéri az elhatározás, hogy a családi tradícióknak, kialakult emberi és politikai értékrendjének, valamint személyes hajlamainak megfelelően, édesapja nyomdokait követve ő is a hivatásos politikusi pályára lép, addigra nyilvánvaló lesz számára, hogy ez lehetetlen. „Tizenhat éves koromtól politikai pályára készültem, és az volt a vágyam, hogy publicista legyek, és publicistaként kívántam volna képviselő lenni.” Egy totális diktatúrában azonban – mint amilyen a Rákosi-rendszer – természetesen nem lehet az ember képviselő. És persze publicista sem. (Kivéve azt a különös esetet, ha az illető kommunista, vagy ha elvek és erkölcsi tartás híján lévő ember. Antall József esetében e két lehetőség egyike sem áll fenn.) Ám annak ellenére, hogy a korabeli Magyarországon mindenféle közéleti szerepvállalás lehetetlennek tűnik a számára, furcsamód mégis olyanformán viselkedik, mint aki továbbra is politikusnak készül. Fő tárgyain kívül jogi és közgazdasági előadásokat hallgat, szociológiai és közigazgatási szakmunkákat olvas, s persze politikai irodalmat, leginkább memoárokat. Egy percre sem gondolja ugyanis, hogy a kommunista berendezkedés hosszú távon és tartósan sikeres lehet, s főként azt nem, hogy véglegesen. Azzal a nemzeti identitástudattal, azzal a hagyományok erejét ismerő történelemfölfogással, azzal a polgárosult nemesi értékvilággal, azokkal a politikai ismeretekkel, amelyekkel ő rendelkezik, ezt egyszerűen nem lehet gondolni. Ezen értékek és tudás birtokában az ember tökéletesen vétezett a kommunizmussal szemben. Ne feledjük: egy Eötvös József már a múlt század közepén – akkor, amikor Lenin vagy Sztálin még meg sem született – csálhatatlan biztonsággal meg tudta ítélni és jósolni, hogy a szocialista eszme a maga belső logikája szerint kifejlődve szükségképpen despotizmust és katasztrófát eredményez.

Fehér Ferenc, aki efféle immunitással nem rendelkezett, és sok értelmiségi társával együtt szintén megszédült a kommunista tanok vonzásától, negyven év távlatából is éles emlékeket őrzött meg arról, mennyire szilárd és rendíthetetlen volt e tekintetben az egyetemista Antall József: „Sűrű beszélgetéseinkben 1953-1956 között... a Százéves asztalánál, poharazás közben, fölényes elmeállással pöckölte le azokat a romantikus reményeket, amelyeket én a kör négyszögesítéséhez fűztem... A hang ironikus volt, mert Antall József nagy történelmi előrelátással, hajlíthatatlan realizmussal semmi távlati esélyt nem adott a kommunista rendszer mégoly javított és bővített kiadásának sem.”

Az érintett így vall arról a bizonyosságról és állandóságról, ami politikai felfogását jellemzi: „A sors kegyeltjének tartom magam, mert megkímélt attól, hogy politikai nézeteimen gyermekkorom óta bármiben változtassak. Ezt nem dicsekvésképpen mondom, mert ez nem az én érdemem, olyan szerencse, amit elsősorban születésemnek és neveltetésemnek köszönhetek.”

Ennek az állandóságnak és rendíthetetlenségnek a korabeli írásos bizonyítéka az a pamflet, amely 1951-52 táján született. A *történelem ironiája* – *Marx a kapitalizmus megmentője, a proletárforradalom elhárítója* címet viselte, s alighanem a legelső szamizdat kiadvány volt a budapesti egyetemen, jó húsz évvel megelőzve a későbbieket. Szerzője kifejti, hogy a marxizmus épp azért, hogy politikailag megszervezte a munkásságot, egyúttal integrálta is a polgári demokrácia kereteibe. E keretek között aztán, mind több szociális és politikai jogot szerezve, egyre inkább lakhatóvá tette a polgári társadalmat

önmagá számára, s egyre kevésbé törekedett annak megdöntésére. A szatirikus élű írás egyik kulcsmondata: „A kapitalizmus a termelés, a szocializmus az elosztás rendje.” Utóbbi következőképp önmagában nem áll meg, nem életképes.

Az ifjú Antall a marxizmus-leninizmus vizsgákra való fölkészülés kínjai közben veti papírra e gondolatokat, s a mű aztán a megbízható barátok körében kézről kézre jár. Eljut Gyergyai Albert professzor úrhoz is, aki a vizsgaanyag megkérdése nélkül jelest ad a szerzőnek, s a lelkére köti: „Vigyázzon magára, menjen gyorsan Isten hírével.”

Ez a kis epizód egyúttal jelzi azt is, hogy Antall Józsefnek még volt szerencséje találkozni a polgári korszak nagy professzor egyéniségeivel. Gyergyain kívül Szekfű Gyulával, Ekhardt Sándorral, Pais Dezsővel, Germanus Gyulával és másokkal. A fiatalabbak közül pedig Szabad Györggyel, aki később majd doktori disszertációjának egyik bírálója lesz. A disszertáció Eötvös József politikai munkásságáról íródik, ugyanarról a témáról, amelyikről korábban szakdolgozata is készült. Ekkorra tehát már szilárdan kialakult Antall egész életre szóló érdeklődése és vonzalma a magyar polgárosodás s annak vezéreszméje, a nemzeti liberalizmus iránt.

Ám az egyetemen nem csupán a régi professzorokkal találkozik. Az újakkal is. Például azzal a Léderer Emmával, aki tanszékvezetőként a következőket írja egyetemi jellemzésében: „Rendkívül értelmes, igen művelt. Önállóan is tud gondolkodni, de sajnos ebben gyakran nincs köszönet. Politikai magatartásában erősen polgári... gyakorlati munkájában a marxizmus nemigen látszik. Elhelyezésénél gondosan kell ügyelni arra, hogy olyan munkahelyre kerüljön, ahol további nevelésére lehetőség van.” Kékes Andor, a tanulmányi osztály vezetője mindehhez hozzáteszi még, hogy a „marxizmus szemináriumokon egyike a legfegyelmetlenebbeknek”.

Antall József előbb történelem-levéltár, majd magyar szakon szerez tanári diplomát, később pedig könyvtárosi és muzeológusi képesítést. Állást viszont nem kap könnyen. Az Országos Levéltárban és a Pedagógiai Tudományos Intézetben teljesít alkalmi jellelű megbízatásokat, majd az Eötvös Gimnáziumba kerül. „További nevelésre.”

A tanév már megkezdődött, amikor Antall Józsefet 1955 októberében bemutatják az I/A osztálynak. Nemes Árpád, az idős osztályfőnök helyébe lép, ki súlyosra fordult betegsége miatt kénytelen megválni a katedrától. Az új osztályfőnök történelmet és magyart tanít a fiúknak, akiket hamar büvkörébe von. Egyik tanítványa, Jász László így emlékezik erre: „Akkor elkezdődött valami szokatlan, valami egészen különleges a történelemórákon. A tankönyveket továbbra is magunkkal hoztuk ugyan, de teljesen jelentőségüket veszítették... A mi osztályfőnökünk... nem »megtartotta az órát«, nem »leadta a tananyagot«, hanem beszédeket mondott nekünk. Nagy ívű előadásokat hallgattunk, időnként szenvedélyes szónoklatokat. Külön aláhúznám, hogy hallgattunk, mert egyébként igen izgága társaság voltunk, ám ezeken az órákon lassan abbamaradt az egymással való susmogás meg a különféle pad alatti tevékenységek, ponyvaregény- vagy sportújságotolvasás, torpedójáték, kockázás, más órákra való leckemásolás. Elkezdtünk figyelni. Kitarult előttünk a történelem, egy másik történelem, szélteben, hosszában. Összefüggéseket fedeztünk föl az évszázadok folyamatában Bizánctól Jaltáig. Megtudtunk dolgokat egy nép, egy ország sorsáról, a miértéről, a miérték egymásba láncolódásáról. Megtudtuk, mit jelent a keresztény Európa, mit jelentett mellette, majd benne, majd kívül magyarnak lenni, a hét vezértől egészen Rákosi Mátyásig...”

Tanítványai rajonganak érte. A „Tóniért”, ahogy maguk között becézik. Nem csupán tudásával, személyiségének varázsával is lenyűgözi őket. Egy eldurvuló, proletarizálódó, elvtársiasodó világban ő minden ízében polgár. Üriember, a szó legjobb értelmében. Elegáns öltözködésben és viselkedésben. A lódenkabát és a svájcisapka korában kifogástalan öltönyt visel, és mindig jól fésült. Komoly és felelősségteljes, de egyúttal nagyvonalú és lezser is. Könnyed és magabiztos, szellemes és ironikus. Ahogy egy másik tanítványa, Megay László jellemzi: „kissé fölényes, enyhén gunyoros, merész, sokat tudó gentleman, akinek láttán az iskolai párttitkár azonnal rájön, hogy az osztályharcot végeképp elveszítette.”

Antall József nem keresi az olcsó népszerűséget, nem „bratyizik” a fiúkkal, bizonyos értelemben tartózkodó. De felelősséget érez értük, szolidáris velük, és póztalanul segít nekik, ha tud. („Én soha nem hercigeskedtem a diákjaimmal. De tudták, minden problémájukkal hozzám fordulhatnak.”) Közte és tanítványai között különleges bizalmi kapcsolat és szolidaritás alakul ki. Ismét Jász Lászlót idézem: „olyan közvetlenül lehetett vele beszélni, mint egy idősebb baráttal... Jóindulata, megértése külsőleges gesztusok nélkül funkcionált, egyénisége lényegéhez tartozott... Nagyvonalúan nézett át stiklijaink fölött, csak a destruktív magatartást nem tűrte, ha valaki a közösséget bomlasztotta.”

1956 ősze fordulatot hoz a tanár úr és diákjai életébe is. Október 23-án Antall József ezzel a mondattal kezdi az órát a III/A-ban: „Uraim, belekerültünk a történelembe.” Beszámol az előző esti műegyetemi nagygyűlésről, a diákok demokratikus követeléseiről s a készülő aznapi fölvonulásról. Megemlíti azt is, hogy a követelések között szerepel a Kossuth-címer visszaállítása a rákosista helyett. Erre minden kéz az osztályterem mögött te lévő falára mutat, ahol már ott függ a Kossuth-címer, a falnak fordított, gyűlölt másik

hátlapjára festve. A történelemtanár a meglepetéstől és az örömtől nehezen találja a szavakat. „Ez fantasztikus” – mondja végül. (Az történt, hogy az egyik fiú műegyetemista bátyja elmesélte öccsének az egyetemen történeteket, és ő reggel beszámolt róla az osztálynak. Ezután – rövid megbeszélést követően – a legjobb rajzoló haladéktalanul hozzálátott a heraldikai munkálatokhoz...)

Antall József diákjaival részt vesz a délutáni tüntetésen, majd a parlament előtti, azt követően pedig a rádiónál történt eseményekben. A következő napokban megalakul a gimnázium forradalmi bizottsága. Elnökévé – távollétében – a II/A huszonnégy esztendőös osztályfőnököt választják.

De hol van, mit csinál ő maga? Az alábbi részlet a Belügyminisztérium II/5. alosztályának 1958. május 27-én kelt, „Szigorúan titkos!” jelzéssel ellátott összefoglaló jelentéséből való. (Az idézetben szöveghűen követem az eredeti dokumentumot.)

„Polgár jelenti:

Antall Józsefnek van egy fia, aki az Eötvös gimnázium tanára. Az apja személyesen mondotta nekem, amikor 1956 október 25.-26.-án a parlamentben több ízben találkoztunk: A fia már 3. napja fegyverrel a kezében küzd és ugyanakkori időben egy alkalommal két fiatalember kereste fel Antallt a parlamentben, akikre vonatkozóan annyit mondott, hogy ezek a fia emberei.”

Az apai büszkeség és a besúgóí buzgalom összeadódó hatása a valóságosnál többet sejtet Antall József e napokban vitt szerepéről. Azt, hogy maga is harcolt a fölkelők soraiban, sőt hogy afféle katonai parancsnok lett volna. („Polgár” állítása már csak azért sem felelhet meg pontosan a tényeknek, mert idősb Antall József október 31-ig nem tartózkodott Budapesten, tehát ha mondott is hasonlókat a fiáról, azt csak később mondhatta, s nem a 23. és 25. közötti napokra vonatkozóan.) Bizonyos, hogy Antall József tüntetőként és nem ostromlóként vesz részt a rádiónál történt eseményekben, s bár később van fegyvere, azt valószínűleg sohasem használja. Azazhogy használja, de nem lő vele.

Mi történt pontosan? Antall bekapcsolódik a Független Kisgazdapárt újjászervezésébe, s ennek során vezető szerepet visz a párt volt Semmelweis utcai székházának október 30-i visszafoglalásában. Ez utóbbi szó inkább jogi, semmint harcászati értelemben vett aktusként értelmezendő. Az épületet Antall József és barátai birtokba veszik, majd biztosítják és őrzik – fegyverrel a kézben.

Tar Pál, Antall gimnáziumi osztálytársa és barátja – 1991 és 1994 között a Magyar Köztársaság washingtoni nagykövete – így emlékszik vissza az eseményre: „Megint Jóskaéknál gyűltünk össze, majd onnan átmentünk a Semmelweis utcába, ahol a kisgazdapárt székháza – amelyből időközben a Szovjet-Magyar Baráti Társaság székháza lett – bezárt kapukkal fogadott. Csak a kirakatai voltak betörve, ahonnan a tömeg az utcára szórta ki a szovjet könyveket és plakátokat. Ekkor hallottuk valakitől, hogy a rendőrkapitányságon fegyvert osztanak a fölkelőknek. Jóska vezetésével a kis csoport átmasírozott a Deák Ferenc utcába, ahol puskákat, pisztolyokat s hozzá való munióit adtak át a rendőrök. Egy papírt mindnyájunknak alá kellett írni, hogy átvettük a fegyvereket. Én azért, biztos, ami biztos, visszaloptam a papírt. Ma is többen állítják, hogy ezzel a börtöntől mentettem meg őket. Később ugyanis megtalálták ezeket a listákat, és felhasználták őket a fölkelők ellen.

Besötétedett, mire a Kiskörúton át visszafelé igyekeztünk a Semmelweis utca felé... már kisebb csoport várt a kapu előtt, és sikerült is kinyitni az ajtót. Így vettük birtokunkba Jóska vezetésével a kisgazdapárt székházát. Az idősebb kisgazdák is örültek, hogy

fegyveres fiatalok készen állnak az épület biztosítására, s közösen engem kiáltottak ki az őrseg vezetőjének. Jóska azzal távozott, hogy ő másnap reggel megpróbál lejutni Somló-ra, hogy apját felhozza Budapestre.”

A vállalkozás sikerrel jár. Apa és fia azonban, még a Pestre való visszatérés előtt, három Somló környéki községben is kezdeményezi a helyi kisgazda-pártszervezet újjáalakítását. Ismét a BM II/5. alosztályának jelentéséből idézek:

„Az ellenforradalom ideje alatt apja, idős Antall József vidéki szőlő birtokán tartózkodott. Ifj. Antall József leutazott apjához, Károvi Endre és Benkő Emil barátaival együtt és Devecser, Doba, valamint Borszörcsök községekben gyűléseken vettek részt, ahol lázító beszédeket mondtak...

O. L... földműves tanúvallomási jegyzőkönyvében vallja: ...Felszólalt dr. Antall József, röviden bemutatta fiát s megkérte beszéljen budapesti élményeiről, erre dr. Antall fia felállt és elkezdett beszélni. Beszéde elején foglalkozott az 1956 október 23.-i tüntetéssel, felvonulással, elmondta milyen sokan vettek részt, milyen nótákat énekeltek, stb. Beszélt a Sztálin szobor ledöntéséről, utána ismertette a rádió ostromát... Megjegyzem, hogy dr. Antall fiának beszéde teljes egészében az ellenforradalmat dicsőítette és beszédével igyekezett még jobban az embereket az ellenforradalom oldalára megnyerni... P.S... földműves tanúvallomási jegyzőkönyvében vallotta, hogy... dr. Antall... átadta fiának a szót, aki kb. 1 órás beszédet tartott... Beszédében izgatott a népi hatalom ellen és állandóan az ellenforradalmat dicsőítette, beszédével az amúgyis felzaklatott kedélyeket még jobban az ellenforradalom javára lendítette.”

Ezek voltak hát Antall József első politikai beszédei. Legközelebb harminchárom esztendő múlva nyílik majd lehetősége hasonló tevékenységre...

Időközben a Nagy Imre-kormány miniszterévé kinevezett Kovács Béla is visszatér Budapestre. Sűrűn megfordul Antalléknál – november 4-e után náluk lakik ifjabb Antall József afféle politikai titkári szerepet tölt be mellette s a szintén miniszteritárcavárományos apja mellett. November 4- után a kisgazdapárt vezetése hónapokig Antallék lakásán ülésezik.

A későbbi miniszterelnök így emlékszik erre: „A bukás után nemcsak a kisgazdapártnak volt a »központja« a Ferenciek terén lévő... lakásunk, hanem az ott lakó Kovács Béla mellett megfordult azután Kővágó József, Tildy Zoltán, Bibó István, Farkas Ferenc, a szociáldemokratáktól Fischer József, a Nagy Imre-kormány miniszterei és sok más, szinte mindenki, aki akkor a magyar politikában részt vett.”

A Kádár-kormány ekkoriban – hogy teljes belpolitikai elszigeteltségét feloldja – tárgyalásokat kezdeményez. Az ajánlat egy koalíciós kormány létrehozására vonatkozik, de – mint Antall József fogalmaz – „ténylegesen nem pártokat akartak ebbe bevonni, hanem személyiségeket, akik látszólag pártokat képviselnek, ám nem áll mögöttük tényleges politikai erő”. Kovács Béla az általa időközben nagyon megkedvelt és fiatal kora ellenére igen sokra becsült Antall Józsefet kéri meg, hogy írjon egy, a tárgyalások alapjául szolgáló tervezetet. Ezt természetesen nem úgy kell elképzelnünk, hogy a huszon-négy éves fiatalemberre rábízták: önállóan, a maga kütféjből merítve tervezze meg a Független Kisgazdapárt politikai stratégiáját és taktikáját. Ifjabb Antall hetek óta jelen van a lakásukon zajló tárgyalásokon és megbeszéléseken. Valóban afféle politikai titkárként működik. Megbízatása nyilván arra szól, hogy foglalja össze és állítsa rendszerbe a hetek óta zajló egyeztetések során fokozatosan kikristályosodott kisgazdapárti álláspontot a tárgyalásokra. Korábban, például november 2-án is készített hasonló írásos anyagokat.

A november 16-ára megszületett, A *Független Kisgazdapárt tervezete a politikai kibontakozás biztosítására* címet viselő dolgozat valóban komoly munka. Az első pontban föl sorolja a szükséges politikai feltételeket, a szovjet csapatok kivonásától a szabad választásokon át az AVH teljes és végleges fõlszámolásáig. Utána részletes menetrendet vázol föl a szovjet katonai kiürítés ütemezésére. Végül *Magyarország kormányzása* címmel az 1848. évi III. törvényekre, illetve az 1946. évi I. törvényekre alapozva rögzíti a kívánatos kormányzati rendszer kereteit, s részletesen megjelöli a kialakításukhoz szükséges gyakorlati tennivalókat; egy politikai kompromisszum alapelveit és a megvalósításhoz szükséges konkrét lépéseket.

Ez a dokumentum nem játszhatott komoly szerepet a korabeli egyezkedések során, hisz a végtelenen egyoldalú erőviszonyok miatt valójában nem is voltak egyezkedések, legfõljbbe hitegetések Kádárék részérõl. Ám Antall József több mint három évtizeddel késõbb ténylegesen fõszerepet játszik a rendszerváltozás – ugyancsak az 1848. évi III. törvényekre és az 1946. évi I. törvényekre épülõ – politikai kereteinek kialakításában s a szovjet csapatok kivonulásáról szóló tárgyalásokon. Hogy folytonosságot lát egykori és késõbbi szerepe között, s mindezt óriási személyes élményként éli meg, az a lehe tõ legtermészetesebb dolog. Aki ebben erõltetettséget, hamis legendagyártást és egyebet lát (miként Révész Sándor, az *Antall József távolról* címû könyv szerzõje), azt szerény véleményem szerint nem a legjobb indulat vezérli...

Antall 1956-ban egyéb politikai és diplomáciai akciókban is szerepet vállal. Többek között Göncz Árpád révén bekapcsolódik a Menon indiai nagykövettel folytatott tárgyalásokba, aki egy idõben megpróbált közvetíteni a magyar pártok és a szovjet vezetés között.

Ezek a hetek és hónapok nemcsak különleges élmények, de rendkívüli politikai tapasztalatok forrásai is a fiatal tanár számára. Megmutathatja nagyszerû képességeit, még akkor is, ha tudja, hogy mindez csak reménytelen utóvédharc, s hogy hamarosan ennek is vége. Többször õrizetbe veszik, kihallgatják, de – idõlegesen legalábbis – visszatérhet az iskolába.

A tanítás csak 1957 elején kezdõdik meg újra. Jász László így emlékszik vissza az elsõ órára: „Néma csendben ült negyven koravén kölyök, lesújtva, döbbsenten, s csak néztünk órá. Elõször is megkérdezte, hányan vagyunk. Csak egy fiú ment el, ami nem kis csodálkozást váltott ki az iskolában, azt hitték, ennek az osztálynak a fele világgá megy. Még mi is meglepõdve láttuk viszont egymást egy híján teljes létszámban. Már akkor éreztük, ki is mondtuk, hogy azok a történelemórák, azok kötötték ide a lábakat...”

Antall Józsefet március 15. elõtt ismét letartóztatják, s utána már csak pár napra jõhet vissza az iskolába. Ki akarják emelni abból a közegebõl, amelyet már túlságosan is megfertõzött, el akarják szigetelni, új idegen környezetbe rakni. Ügyében a gimnáziumi pártcsoport is határozatot hoz. Ebben olvasható a következõ bûnlajstrom: „Diákpárlamentet hívott össze már 1955/56. tanév végén, õ volt a lelke. 1956. október 21-én az egész iskola ifjúsága részére hadi játékot szervezett a budai hegyekben. Ez imperialista behatás, szovjetellenes jelenségekre vezetett. Szinte katonai kiképzésben részesítette az ifjúságot október 23-ra. Antall készítette elõ és szervezte meg a diákok részvételét a tüntetésben. Ő a felelõs a fegyveres harcban való részvételért. Az ifjúságnak fegyveres csoportokba való szervezésével összetépte pedagógiai becsületét.”

Az „Antall kolléga” tevékenységét ismertető mondatok primitív túlzásait a nem kevésbé primitív rosszindulat szûli; fõként az „értékelõ” megállapítás nem igényel külön kommentárt.

Két év múlva, 1959 májusában, amikor korábbi Eötvös-beli osztálya érettségizik, megtöltik nekik, hogy egykori osztályfőnökük képét fölrajkák a tablóra. Erre külön, afféle szamizdat tablót csinálnak, melyen csak ő van és az osztály.

Antall József '57 őszén kap még egy lehetőséget. A Toldy Gimnáziumba helyezik, ám ő ott folytatja, ahol az Eötvösben abbahagyta. Eszében sincs „megjavulni”. Diákjai hamarosan itt is rajongva szeretik. Ám ezúttal se hagyatkozzunk az ő – nyilván elfogult – visszaemlékezéseikre. A Budapesti Rendőr-főkapitányság Hollós Ervin alezredes vezette Politikai Nyomozó Osztálya 1957-től szigorú figyelés és ellenőrzés alatt tartja Antall Józsefet. Éveken át követik, besúgókat állítanak rá, lakását lehallgatják. 602 oldalasra duzzadt személyi dossziéját csak 1961. május 30-án zárják le és teszik az irattárba. (Az 1968-as prágai, majd az 1981-es lengyelországi események idején újra szoros megfigyelés alá helyezik.) Az alábbi szöveghű idézetek a róla készült titkosrendőri jelentésekből valók. Szerzőik aligha gyanúsíthatók az iránta megnyilvánuló kritikátlan rajongással.

„Ifj. Antall József az ismert FKP. politikus Antall József volt miniszter fia, akit adataink szerint apja politikusnak akart nevelni, ezirányban ambicionáljon, ifj. Antall szovjet-, és népi demokrácia ellenes magatartást tanúsít. Tevékenyen résztvett és résztvesz az FKP. jobboldali politikai életében. Kapcsolatot tart a Nyugatra szökött FKP. politikusokkal (pl. Kövágó József).”

„Nevezett tevékenységének felderítésére és ellenőrzésére osztályából egy tanulót szerveztünk be »Kerekes« inf.-t, majd 1958. májusában bevezettük mellé egy »Egri« fn. ügynökünket. A beérkezett folyamatos hálózati jelentések adatai teljes mértékben fedik egymást, így ellenőrzöttnek tekinthetők.

Az eddig rendelkezésünkre álló kétoldali jelentések arra utalnak, hogy Antall József a rendszer elszánt ellensége, sovóniszta, nacionalista, beállítottágú, Szovjetuniót gyűlölő személy, aki csak megfelelő alkalomra vár, hogy nyílt, ellenséges tevékenységet fejthessen ki.”

(Mint tudjuk, az a bizonyos „megfelelő alkalom” végül eljön: éppen három évtized elteltével.)

„Addig is, amíg az általa remélt rendszerváltozás bekövetkezik, Antall jelenlegi beosztását – mint történelem-szakos tanár és osztályfőnök – maximálisan igyekszik kihasználni a rábízott tanulók rendszerrel való szembeállítására, nacionalista, szovjet-ellenes szellemben való nevelésére. Tekintve, hogy Antall diákjai között igen népszerű, azok mindenben követik, ellenséges aknamunkájának kifejtésére az iskolai oktató-nevelő, valamint különböző szakköri munkán keresztül széles lehetősége nyílik. Az ifjúság megnyerését sokoldalúan, igen átgondoltan és jól kialakított módszerekkel végzi...

Céljai megvalósítása érdekében Antall az elmúlt oktatási évben minden olyan munkát elvállalt, amely lehetőséget nyújtott a tanulókkal való kapcsolat szorosabbá tételére (iskola által előadott színdarab rendezője, az iskolai évkönyv szerkesztője és anyaggyűjtője, a »Béke és Barátság« hónap kiállítás rendezője, iskolai önképzőkör szervezője stb.) Így pl. a hivatalos osztályfőnöki órák sajátos – későbbiekben részletezve – felhasználásán kívül, megszervezte és irányította a történelem szakkör munkáját, amely 120 tanulót ölelt fel: többet mint az iskola összes többi szakköre és többet, mint a helyi KISZ szervezet...

Ezeket az előadásokat és foglalkozásokat az iskola kommunista tanárainak véleménye szerint a burzsoá objektivizmus-pozitivizmus szellemében állították össze és tartották meg, minden marxista megvilágítás nélkül...

Antall szaktárgyat a történelmet is erős nacionalista, sovóniszta szellemben tanítja,

fűszerezve azokat szovjet és rendszer-ellenes megnyilvánulásokkal. Erre jellemző példa, hogy 1958 márciusában tartott egyik történelem órán diákjai megkérdezték Antalltól, hogy ki a gőzgép feltalálója, tekintve, hogy a fizika könyv szerint Polsunov orosz tudós, a történelem könyv szerint pedig Watt. Antall válasza úgy hangzott, hogy »soha életemben nem hallottam Polsunovról és nem vagyunk abban a korban, hogy minden nyugati tudós mellé egy orosz is kerítsünk«. További gunyoros megjegyzésére az osztály nagy nevetéssel reagált.

Antall »nevelő« munkájára jellemző, hogy osztálya az elmúlt oktatási év folyamán, de jelenleg is mindennemű kérdésben (politikai, fegyelmi, személyi) makacsul egységes volt és jelenleg is az...

Antall politikai beállítottságára és következetes rendszerellenességére jellemző, hogy mereven elutasít minden olyan feladatot, ahol a rendszer mellett kellene állást foglalnia. Így pld.: mikor az elmúlt hónap végén – távolléte miatt utólag – ismertették vele az osztályfőnöki órák munkatervét, melynek pontjai között olyan témák szerepeltek, mint pld.

»A Szu. gazd. pol. és kulturális felsőbbrendűsége«

»Mit köszönhetünk a SZU.-nak«,

»A kínai népköztársaság és a tajvani kérdés«

Antall felháborodottan jelentette ki, hogy nem hajlandó nevetségessé tenni magát, és diákjai előtt a Szu.-t dicsőíteni. Inkább lemond az állásáról!

Amikor közölték vele, hogy neki, mint történelem szakos tanárnak kell megtartani október 6.-án az 1848-as szabadságharc aradi vértanúira emlékeztető előadást – szinte rosszul lett, »nyilván azt akarják – mondotta – hogy párhuzamot vonjak az aradi 13 és a Köztársaság téri párház védői között«. Kijelentette, hogy »én ávosokat nem fogok dicsőíteni, tölem senki nem fogja azt hallani, hogy ellenforradalom, mert én még ezt ki nem ejtettem a számon«. Végül is engedélyt kért az igazgatótól, hogy az október 6.-i előadás helyett az 1918-as őszirózsás forradalomról tartson majd emlékeztetőt. Mint mondotta »ez még kicsit messzebb van és addig esetleg történik valami...«,

A Toldy Gimnáziumban csakugyan történik valami 1957. október 23-án. A szót adjuk át ezúttal Kaszás Tibor igazgató elvtársnak, aki az „Antall József tanár ellen indítandó fegyelmi eljárás ügyében” két évvel később, 1959. augusztus 13-án kelt feljegyzésében ekként idézi föl az eseményeket: „Antall kartárs politikai meggyőződése... sokszor tartathatlan állapotokat idézett elő, ami az iskola egész közösségére romboló hatású volt. Itt említem meg az 1957. október 23-án iskolánkban megszervezett »néma tüntetést«, amely bár más osztályok tanulóinak bevonásával történt, mégis az Antall kartárs osztálya szerveztségével és a tüntetésben való egységes részvételével tűnt ki. Ebből az osztályból került ki az a tanuló, aki a tüntetés alkalmával az iskolai hangosbemondó vezetéket elvágta.”

Az esetet hatalmas botrány, hetekig tartó kihallgatások, fegyelmi tárgyalás és szigorú megtorlás követik. Halász Mihályt, aki átvágta az iskolarádió zsinórját, s ezzel lehetetlenné tette, hogy a néma tüntetést az igazgató szónoklata megzavarja, kizárják az iskolából. Amíg a kihallgatások folynak, a tüntetésszervezés „főkolomposait” – köztük Jeszenszky Géza tanulót – kitiltják. Antall nem hagyja cserben tanítványait. Két-három naponként titkos találkozókön készíti föl őket a kihallgatásokon követendő taktikáról: hol tart a vizsgálat, hogyan és mit mondanak, mit tagadjanak le. Egy alkalommal, amikor behívatják őt a rendőrségre, s emiatt nem tud elmenni a diákjaival előre megbeszélte találkozóra, apját küldi el maga helyett. A fiúk egységes és okos viselkedésének köszön-

hetően a tantestület kommunista tanárokból álló fegyelmi bizottsága képtelen bizonyítékokat találni, s Halászon kívül, aki bevallja tettét, a többiek kisebb büntetésekkel megússzák.

Am a rendbontások folytatódnak. „Ez az osztály egy sztálinvárosi kirándulás során olyan magatartást tanúsított... aminek elítélése már az iskola keretein is túlmegy... Ez az osztály érettségije alatt tankönyvek szagztatásával, szocialista versidézettel meggyalázásával tetőzte be az évek során elkövetett politikai fegyelmezetlenségeit” – olvashatjuk az igazgató fentebb már idézett, fegyelmi eljárást kezdeményező feljegyzésében.

E feljegyzés arról nem szól, hogy a szóban forgó osztály érettségijén 15 kitűnő, 15 jeles, 10 jó és 1 közepes minősítés született. Pedig gondolhatjuk, az illetékesek mindent megtettek annak érdekében, hogy szigorú vizsgáztatásban legyen részük. A mindezek ellenére elért rendkívüli eredmények miatt személyesen Benke Valéria művelődésügyi miniszter kénytelen két évre kollektíve eltiltani az osztály tagjait a továbbtanulástól.

Nem csoda hát, ha végül osztályfőnököket is eltávolítják az iskolából. Ezúttal nem máshová helyezik, hanem végképp eltiltják a tanítástól. A fegyelmi eljárást kezdeményező igazgatói feljegyzésben ez olvasható: „Antall József tanár véleményem szerint politikai beállítottságánál fogva nem alkalmas tanári munkakör betöltésére... Tartózkodása szocialista rendszerünkkel szemben súlyos romboló hatást gyakorol tanítványaira. Sajnálatos, hogy egyébként jó szakmai felkészültségét, didaktikai módszereit nem képes hasznosítani a szocialista társadalom javára.” A fegyelmi vizsgálatot lezáró dokumentumba még a következőket írja bele Süki József, a Fővárosi Tanács V. B. Oktatási Osztályának vezetője: „politikai magatartása miatt nem alkalmas a pedagógusi pályára. A többpártrendszer híve, a szovjet csapatok kivonását és az ország függetlenségét követelte.”

E követelések 1959-ben nem időszerűek Magyarországon. Antall József harminc esztendő múlva elevenítheti föl újra őket. Immár nem középiskolás fokon...

KÉNYSZERPÁLYÁN

Az ötvenes évek végén a helyzet reménytelennek látszik. Az országé is, és személy szerint Antall Józsefé is. Utóbbi sohasem tudta elválasztani a magáét az előbbitől. Egy olyan ember számára, mint ő, eleve nem képzelhető el egyéni boldogulás, ha hazája sorsát boldogtalannak tudja.

A forradalmat leverték. Az oroszok brutális beavatkozása, nyomasztó katonai jelenlétük ténye, a Nyugat részvétlenség vagy képmutatónak tűnő magatartása, a Kádár-rezsim konszolidációs politikájának sikerei kilátástalannak mutatják a jövőt. Antall nemcsak arra nem gondolhat még álmában sem, hogy valaha is politikusként szolgálhatná a hazáját, s ekképpen élhetne értelmes életet: 1959 őszén *semmiféle* privát egzisztenciára nincs kilátása. Állásából kirúgták, hivatásától eltiltották. Egyetlen más iskolában sem taníthat, a titkosrendőrség minden lépését figyeli.

Hónapokig nincs munkahelye. Aztán egy ismerőse révén furcsa kenyérkeresethez jut: a József Attila Színháznál alkalmazzák mint pénzbehajtót. Közönség szervezőktől, munkahelyi brigádoktól s egyéb más helyekről gyűjti be a színház kintlevőségeit – meglehetősen jó hatásfokkal. 1960 és 1962 között könyvtárosként sikerül elhelyezkednie. Ahogy később Bibó István, Antall József is könyveket fuvaroz szürke köpenyében a raktár és az olvasóterem között. „Olyan munkát nem vállalom, amihez nem értek” – mondja, és elvégzi a könyvtáros szakot. Mivel 1963-ig publikációs tilalom alatt áll, álnevéen (legtöbbször felesége, Fülepp Klára néven) ír különféle cikkeket a Központi Sajtószolgálatnak. Mindezt Horti Józsefnek, egykori tanárkollégájának köszönheti, aki ily módon juttatja őt némi keresetkiegészítéshez. (A cikkek a legkülönbébb lapokban, sokszor a megyei sajtóban jelennek meg, a legkülönbébb témakörökben. Az egyik például a hazai almatermesztés jövőjéről szól. Ebben a szerző a Közös Piac országaiban akkoriban zajló hatalmas almatelepítések ismeretében megjósolja, hogy hamarosan komoly értékesítési nehézségek lesznek a magyar almaexport terén. A jóslat pár év múlva beigazolódik.)

Antallt egy véletlen indítja el az orvostörténeti pályán. 1963-ban felkérést kap a Magyar Életrajzi Lexikon szerkesztőitől nyolcvan orvosi életrajz megírására. Vállalja a megbízást (amelyet korábban mindenki visszautasított), és belemerül a témába. Szerencséje is van. A következő évben nyílik meg Budán az Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, s őt meghívják tudományos kutatónak. Harminckét éves ekkor.

Az orvostörténet Magyarországon amolyan tudományos senki földje – sem a történészek, sem az orvosok nem foglalkoznak vele komolyan –, s Antall József, aki komolyan veszi, rohamos gyorsasággal halad előre benne. (Természetesen már az indulásnál beiratkozik a muzeológus szakra, s hamarosan itt is diplomát szerez.) Az intézetet – amely 1964-től egészen 1990-ig, miniszterelnökké történt megválasztásáig a munkahelye – valójában ő szervezi meg, s fejleszti nemzetközi híré és rangú, elismert tudományos műhellyé. Előbb főmunkatárs, aztán – már az első évben – igazgatóhelyettes, majd főigazgató-helyettes, megbízott főigazgató, végül főigazgató. 1984-ig ugyan dr. Schultheisz Emil orvosprofesszor a múzeum hivatalos vezetője, de ő, rendkívül szerteágazó szakmai és közéleti tevékenysége miatt (kórházigazgató, miniszterhelyettes, később miniszter), a

gyakorlatban teljesen átengedi az irányítást helyettesének, akihez a legkitűnőbb munkatársi és baráti kapcsolat fűzi.

Antall Józsefet előbb a Magyar Orvostörténeti Társaság főtítkárává, majd elnökévé választják, s hamarosan ő lesz az Orvostörténeti Közlemények főszerkesztője is. A Nemzetközi Orvos- és Gyógyszerésztörténeti Akadémia Tagja, a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság alelnöke. Több hazai és külföldi akadémiai bizottság tagja, számos itthoni és nemzetközi kitüntetés birtokosa, köztük a Munka Érdemrend arany fokozatáé (1982).

A külső szemlélő – különösen, ha nem a legjobb indulattal viseltetik Antall iránt – nyugtázhatja: a valamikori renitens, a kommunizmus egykori ádáz politikai ellenfele a nyolcvanas évek közepére szépen integrálódott a rendszerbe. Ez részben igaz, részben nem. Szakmai, tudományos és tudományszervezői tevékenységét illetően csakugyan beilleszkedik, amennyiben az adott társadalom keretei között fejt ki igen aktív és eredményes tevékenységét. Kutat, publikál, előadásokat tart, kiállításokat és konferenciákat szervez, intézményi hálózatot, tudományos infrastruktúrát épít. Alkot.

„Úgy döntöttem... hogy az orvostörténelem területén folytatom működésemet, miután ehhez sem az orvosok, sem a történészek nem nagyon értettek, és lehetett produkálni olyat, akár intézményben, akár folyóiratban, akár szakmai munkásságban, ami nemzetközi elismerést váltott ki, és Magyarországnak ezen a téren nemzetközi elismerést lehetett szerezni. Nekem egyben mozgásteret, és nyugodtan mondhatom, védelmet jelentett, mert nagyon hamar nemzetközi szervezetekben és tudományos szakmai szervezetekben kaptam annyi elismerést, ami függetlenné tett itthon, és sok mindent megtehettem vagy megengedhettem magamnak, amit más nem, anélkül hogy egyetlen sort le kellett volna írnom, amivel nem értettem egyet, vagy amit most bárki előszedhetne velem szemben.”

Antall József nem politikai alkalmazkodásáért vagy szolgálataiért, hanem csak és kizárólag a munkájáért, a szakmai teljesítményéért kapott elismerést és vezető beosztást a Kádár-rendszerben. *Politikai értelemben* nem idomult és nem illeszkedett be. Intézményvezetőként rengeteg hivatalos emberrel került érintkezésbe, levelek ezreit írta meg és írta alá, de azt a szót, hogy „elvtárs”, ki nem mondta, le nem írta soha. A pártba való belépésének még a gondolata sem merült föl. A hatalom részéről sem. Eszükbe se jutott, hogy nála próbálkozzanak. Éppen ellenkezőleg.

Schultheisz Emilt idézem: „Néha jöttek emberek és jelentgették föl... hogy ugye, nem pártember, politikailag nem tiszta múltú, és íme, most magas pozícióban van, íme, külföldi kongresszusokra jár... Nem volt nehéz megmagyarázni, hogy ennek egyetlen oka van, éspedig az, hogy ő hozzáértő ember, tisztességes ember. Aki mást mer mondani, az ne hozzám forduljon...”

Ami pedig a párttagságot illeti, nemhogy Antall nem lépett be, de: „...még egy olyan intézet, mint a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár, ahol *egyetlenegy párttag sem volt*, nem hiszem, hogy Magyarországon vagy a Lajtán inneni államokban lett volna” – mondja Schultheisz. (Akárcsak később, a kormány esetében.) Voltak ellenben jócskán „osztályidegen elemek”. Egykori vezérkari ezredes, szombatos prédikátor, az '56 utáni megtorlás börtönből szabadult elítélteje. Özvegyek. Törley Dezső pezsgőgyárosé, Maléter Pál honvédelmi miniszteré. Antallt persze emiatt is támadták: hogy csupa deklásszalt, reakciós, klerikális elemet alkalmaz. Benedek István professzor szerint ő erre menetrendszerűen ezt válaszolta: „Uraim, küldjenek nekem a pártközpontból valakit, aki nyolcszáz forintért hajlandó három nyelven beszélni, én azonnal fölveszem...”

Voltak persze időnként kellemetlen dolgok is, amelyek elől nem lehetett kitérni.

Ilyen volt például Aczél György születésnapja. Minden közgyűjteményi vezető számára íratlan szabály diktálta, hogy valamilyen ajándékkal kell kedveskednie a magyar kultúra urának. Értékes képek, muzeális tárgyak, könyvritkaságok tömege került így Aczél szépen gyarapodó magángyűjteményébe. Mit lehetett tenni? Az igazgató úr lement a kiselejtezett, pontosabban leltárba sem vett, muzeális értéket nem képviselő limlomok tárolására szolgáló raktárhelyiségbe, előhozott onnan valami bögrét, ráírt egy leltári számot, és kaján mosollyal így szólt: „na, ezt elküldjük neki”...

Antall József nem csupán orvostörténettel foglalkozott. Társadalom- és politikatörténészként a reformkortól a kiegyezés utáni évekig tartó időszak volt a kutatási területe. A magyar polgári átalakulás, a nemzeti liberalizmus kora. Az őt és pártját ért sorozatos támadásokra reagálva gyakran mutatott rá arra, hogy ő már akkor is a liberalizmus híve és kutatója volt, amikor mai bőszerű liberális bírálói még elkötelezett marxisták. Gyakran és nagy nyomatékkal hivatkozott e téren kifejtett tudományos életművére: „...évtizedek óta minden történeti munkámban a liberalizmussal foglalkoztam, kutatási területem az 1825-1875 közötti ötven év, amelynek politikatörténeti, művelődéstörténeti, orvostörténeti, oktatáspolitikai és egészségpolitikai részleteiben megírtam a liberalizmus történetét.”

Ha kilépünk a politikai replikák kontextusából, s önmagukban vizsgáljuk a hasonló kijelentéseket, akkor meg kell állapítanunk, hogy a politikus egy kissé túldimenzionálta ilyen irányú történeti tevékenységét. Általában azt kell mondanunk: Antall József nem alkotott jelentős történeti életművet. Írásainak jó része kisebb horderejű részproblémákat érint, s azokat is gyakran nem tudományos kutatói, hanem tudományos ismeretterjesztői jelleggel. Ezek az Élet és Tudományban, a Természet Világában, a Magyar Nemzetben és másutt megjelent cikkek a maguk nemében kitűnőek, de aligha tekinthetők egy jelentős tudományos életmű darabjainak. Néhány kiemelkedő Ötvenes-tanulmányon, pár hozzájuk kapcsolódó, a korabeli művelődés- és közoktatás-politikáról, továbbá egészségügy-politikáról írott dolgozaton kívül a történetésznek nincs jelentősebb publikációja. Hivatalos életrajza – bár tényszerűen minden mondata igaz – szintén többet sejtet e tekintetben a valóságos produkciónál.

Antall József ugyanis politikus volt. E téren véghezvitt teljesítményéhez képest minden egyéb dolognak elhalványul a jelentősége. Minden más csak annyiban érdekes, amennyiben hozzájárult ahhoz, amit Antall később a politika területén produkált. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban eltöltött esztendő – bár egy gazdag alkotói életpálya ívét rajzolja ki – az utolsó évek fényében elveszítik a jelentőségüket. Ez az időszak is csak úgy jön számításba, mint a politikusi szerepre való fölkészülés egyik korszaka.

A legizgalmasabb kérdés: mennyire volt tudatos ez a fölkészülés?

Többen is állítják, hogy Antall József egész életében tudatosan készült a politikai, sőt a miniszterelnöki szerepre. Hogy már egyetemista korában rendszeresen kormányalakítósdi játszott a barátaival. Fehér Ferenc szerint '56 végén Antall kijelentette neki: „én most alámerülök, és kibekkelem őket”. S lám, kibekelte.

A fenti kijelentéseknek van alapjuk. De legyünk óvatosak. Bár Antall József életpályája csakugyan rendkívüli tudatosságot valósínúsít, mégse higgyünk fenntartás nélkül a legendagyártóknak. Se a prófétai képességeket, csodaszerű elhivatottságot és kiválasztottságot sugalló jó, se a fanatizmust és rendkívüli karriervágyat sejtető rossz vagy kevésbé jó szándékúaknak. (Ami például Fehér Ferenc szavait illeti, azokat Antall határozottan cáfolta. Nem beszélt ebben a stílusban, nem használt hasonló kifejezéseket. Ar-

ról nem is szólva, hogy az előző fejezetben megismert 1956 és 1959 közötti ténykedése egyáltalán nem afféle „kibekkelő” magatartásra utal. Amit bizonyíthatóan és elég gyakran mondott, az a következő volt: „Vörösmarty nem azt írta a Szózatban, hogy Itt *ülnöd*, hálnod kell!”)

A történelmi, a családi, a nagyapai és az apai örökség; a piarista neveltetés; a személyes tehetség, hajlam és érdeklődés 1947—48-ig bizonyosan a politikusi szerepre inspirálják Antall Józsefet. Tudjuk azt is, hogy a kommunista berendezkedést az ezt követő esztendőekben is csupán kudarcra ítélte, átmeneti jelenségnek tartja az ország életében. Az 56-os forradalom kézzelfogható bizonyossággá teszi e meggyőződését, s egyben megadja számára a történelemalkító, gyakorlati politikai szereplés lehetőségét és óriási élményét is. Néhány hétre. Ám józan ésszel aligha hihető, hogy például 1959 őszén elképzelhetőnek tartja: belőle valaha is politikus lehet. Miniszterelnök!

De szenvedélye a politika. Ez érdeklő legjobban a világ dolgai közül. Akkor is ezzel foglalkozik – olvas, gondolkodik, beszél, vitatkozik róla –, amikor az égvilágon semmi esélye sincs arra, hogy valaha is csinálhassa. Ő maga később – már miniszterelnökként – így idézi föl ezeket az évtizedeket: „...számomra a politikusi pálya akkor is hivatás volt, amikor nem gyakorolhattam. Akkor is arra törekedtem, anélkül hogy ez programom lett volna. Egyszerűen nem tehettem mást, mert a természetemből és érdeklődésemből következett, hogy bárhol voltam, bármikor, tizenhat éves koromtól kezdve, amikor a politika egyértelműen az érdeklődési körömbe került... onnantól kezdve úgy néztem a politikát, hogy nekem az lehetett német politikus, az lehetett éppen úgy az Adenauerkorszak, vagy lehetett Churchill, vagy Franciaországban Mendes-France, én mindig... naprakész állapotban voltam abban, ami hozzáférhető, ami az éter hullámain vagy a becsempészett irodalmon vagy egyebekben keresztül fogható volt. Számomra soha nem jelentett problémát, amikor külföldi politikussal találkozhattam, akik az elmúlt évtizedeket is gyakorló politikusként éltek át... Ennek következtében csak piszkálódásnak érzem, ártatlan piszkálódásnak, amit őszinte szívvel nézek el és bocsátok meg, ha azt mondják, hogy a múzeumigazgatóból lett cseflő-botló politikus. Én nem arról a területről tévedtem a politika mezejére. Én politikai pályára készültem, politikai pályára indultam, s azokban az években is azt mondtam, hogy tulajdonképpen nem vagyok boldogtalan, csak fordított életet élek, és ami a passzióm lehetne, ami a hobbim lehetne, a művészettörténettől kezdve a művelődéstörténetig, most abból élek, ez a mesterségem, és hobbim marad a politika. Velem semmi más nem történt 1987-88 után, amikor aktívan bekapcsolódtam a politikai életbe, mint hogy megfordult minden.”

A múzeum (és intézményei) élén eltöltött évtizedek igen gyakorlati tapasztalatok, készségek és jártasságok elsajátítására adnak lehetőséget Antall számára. Olyan tudás megszerzésére, ami a politikában nélkülözhetetlen. Az iskola után most felnőtt emberekkel is megtanul bánni. Megtanul vezetni. Konfliktusokat áthidalni, kompromisszumokat kötni, helyzeteket kihasználni; szervezni, mozgatni, befolyásolni. Hosszú és rövid távra tervezni.

„Sikerült megszerveznem egy országos intézetet... Ennek az organizációja meg a politikának az eszköztára tulajdonképpen ugyanaz. Mindezek a dolgok a mai munkám felől nézve afféle »Nagy Péter játék ezredei« voltak a számomra... Ugyanezt mondhatom a vezetéssel kapcsolatban is. Híres eset McNamaráé, az egykori amerikai hadügyminiszteré, aki a Ford Művek, majd a Világbank elnöke lett, s amikor megkérdezték tőle, hogy csinálja ezt, így válaszolt: teljesen mindegy, hogy az ember a Fordot vezeti, a Pentagont vagy a Vatikánt, mert annak, aki irányítani tud, teljesen másodlagos, hogy mit irányít.”

Csakhogy Antall József esetében még ennél is többről van szó. Nem csupán arról, hogy munkája során magas fokon elsajátítja a politikához is nélkülözhetetlen vezetési képességeket. Nem csupán arról, hogy hobbija, szenvedélye a politika. Hogy rendszeresen hallgatja a nyugati rádiók adásait, és olvassa a kezébe kerülő német lapokat. Hogy valóban naprakész, és a brit, a francia vagy a holland választások után a vasárnapi ebédnél azt fejtegeti a családnak, hogy miért nem várható nagykoalíció, s hogy ki az a három személy, akinek esélye van a külügyminiszteri posztra. Van itt valami ennél mélyebb és nyilvánvalóbb tudatosság is.

Antall a magyar politika világában is elmerül ezekben az években. Nem a valóságosan létező kommunista egypárti diktatúra viszonyaiban, *hanem azon viszonyokban, amelyek ugyan nem léteznek, de létezniük kellene!* A magyar többpárti demokrácia polgári közintézményeiről van szó. A hatvanas-hetvenes években keletkezett irataiban, feljegyzéseiben egészen hihetetlen és elképesztő dolgokat lehet találni.

Például egy hatalmas, összehajtogatott, megsárgult pauszpapírlapot, amelyen a magyar államszervezet hatalmi ágainak részletes, áttekintő vázlata látható. Még egyszer mondom: nem a korabeli magyar viszonyoké – és nem is a múltbelieké! Egy kíváncsian modellt. Törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás. Kétkamarás országgyűlés a „Köztársasági Tanács”-csal és a „Képviselőház”-zal. Az előbbi elnöke a „köztársasági kancellár”, az utóbbié a „képviselőház elnöke”. Mindez regionális szinten folytatódik a „Kormányzósági Közgyűlések”-kel, illetve a „Fővárosi Közgyűlés”-sel, helyben pedig a „Megyei Delegációk”, a „Városi Közgyűlések” és a „Fővárosi Kerületi Közgyűlések” szintjeivel.

Ehhez illeszkedik a végrehajtó hatalom tömbje a miniszterelnökkel és a kormánnyal, valamint az egyes minisztériumokkal. Középszínten helyezkednek el a „kormányzók”, „kormányzói hivatalok”, a „kormányzó főpolgármester” és hivatala, a „tanügyi főigazgatóságok”, a „kerületi honvédségi parancsnokságok”, a „rendőr-főkapitányságok” és a „pénzügyi főigazgatóságok”. S ugyanez helyben a „megyei főispánok”, „városi polgármesterek”, „tanfelügyelőségek”, „katonai kiegészítő parancsnokságok”, „megyei, városi, kerületi kapitányságok” és „pénzügyi igazgatóságok” szintjén egészen a „fővárosi kerületi polgármesterekéig, majd még lejjebb a „községi, városi fő- és aljegyzők”-ig és „pénzügyi előadók”-ig bezárólag.

Aztán ugyanez az igazságszolgáltatás szintjén. Fölöttük pedig ott lebeg a „köztársasági elnök” az „Államtanács”-csal és az „elnöki hivatal”-lal s a hozzájuk kapcsolódó egyéb tisztségviselőkkel. Mindez az itt vázoltnál jóval részletesebben, az egyes intézmények és közjogi státusok bonyolult kölcsönviszonyait jelző ábrákkal, nyilakkal és vonalakkal.

Van aztán egy másik papír, amelyik „Magyarország – kormányzóságok és városok” cím alatt nyolc közigazgatási egységet ír le, részletesen feltüntetve a kormányzósági székhelyek és a bennük található városok neveit. Ugyanez megtalálható pauszpapíron is, térképvázlattal, színes ceruzával berajzolt közigazgatási határokkal. (Kísérteties a hasonlóság az 1990-ben megszületett „A helyi önkormányzatokról” szóló törvény által megállapított nyolc régióval s a köztársasági megbízottak rendszerével!)

Találunk kézzel teleírt lapokat a köztársasági elnök szerep- és jogköréről, az Államtanács és az Országgyűlés alkotmányos státusáról, részletes fölépítéséről, továbbá a Kormányzósági Közgyűlésekről, azok főbizottságairól, a Megyei Delegációkról stb. stb. egészen a községi képviselő-testületekig és előljáróságokig.

Hasonlóan kézzel írt, „Minisztérium” fejléccel ellátott papírlapon megtalálhatjuk a nevezett intézmény felépítésének részletes leírását. A minisztertől a politikai és admini-

nisztratív államtitkárokon át a miniszteri kabinet, a minisztériumi kollégium és az elnöki főosztályok aprólékos feltüntetésével, a különféle bizottsági elnökök és titkárok, minisztériumi osztályfőnökök és tanácsosok szerepeltetésével. Az egyes szakminisztériumoknak megfelelő névváltozatokat a lap alján csillag alatt olvashatjuk.

„Tanügyi Igazgatás” címmel a magyar oktatási struktúra vázlata a különböző szintű tanügyi főigazgatóságokon át a felső, közép- és alsó fokú iskolák hálózataig, külön lapokon feltüntetve „Magyarország egyetemei és főiskolái” városonként és intézményenként, az egyes karokig lebontva.

Lehetne még folytatni a hasonló papírok részletes ismertetését, ám ehelyett inkább valami mára hivatkozom. Antall 1993. április 24-én előadást tartott a kormányhivatal tisztviselőinek a balatonöszödi üdülőben. A szokásosnál is hosszadalmasabban, órákig beszélt. Talán az oldottabb légkör, a kellemes környezet hatására is, valósággal elmerült, belefeledkezett mondandójába.

Szólt azokról a törekvéseiről, amelyekkel egyrészt a nyugati polgári demokráciák kormányzati rendszereinek mintáit, másrészt a magyar jogfejlődés kontinuitását kívánta érvényesíteni egy több évtizedes szovjet típusú diktatúra és torz államjogi korszak után. Bemutatta, melyek voltak a modern polgári államigazgatás szakembergárdáját biztosító források a múltban a központi kormányzati szervektől (kamara, kancellária, helytartótanács) a vármegyék és a városok önkormányzati testületeiig, hogyan ment végbe a szakosodás és a szakszerűség megerősödése a dualizmus korában és a két világháború között, s hogy milyen pusztításokat végzett e téren az elmúlt negyven év diktatórikus rendszere.

Beszélt a rendszer- és hatalomváltozás hozta személycserékről, azok szigorú korlátairól, a kontinuitás követelményéről és az elkövetkező kormányzati ciklusokban kialakuló várható arányokról. Mindezt részletesen összehasonlítva az amerikai és a nyugat-európai gyakorlattal, valamint a múlt századi magyar polgári átalakulás során létrejött hasonló tendenciákkal.

Beszélt a közszolgálat szellemiségéről. Az alárendeltség, a lojalitás, valamint az alkotmányosság, a jogszerűség és a szakmai autonómia összefüggéseiről. Az előző korszak e téren végzett rombolásairól s a jövő kívánatos tendenciáiról.

Szólt a kormányzás klasszikus, XIX. századi funkcióiról (közigazgatási, rendőri, katonai, diplomáciai stb.) és a XX. századdal bekövetkezett új, modern feladatokról (gazdasági, szociális, egészségügyi, környezetvédelmi stb.), valamint a kettő összhangjáról. Vázolta a magyar miniszterelnökség feladatköreit: a politikai irányítás körébe tartozókat és a tárcák által nem fedett, speciális területeket (határon túli magyarság, kisebbségek, ifjúságpolitika, egyházi ügyek, információs bázis stb.).

Elemezte a magyar miniszterelnök-centrikus közjogi rendszert, részletes összevetéseket téve a német, az angol és a francia közjoggal. Szólt a magyar minisztériumi struktúra logikájáról, a különféle vezetői szerepkörök között érvényesülő munkamegosztásról, annak finom árnyalatairól.

Beszélt a magyar közjogi tradíciókról és iskolákról, a Tomcsányi-, a Beöthy-, a Mártonffy-, a Magyar-féle felfogás különbségeiről s az e különbségeken túl megvalósuló egységes szemléletről és fejlődésről.

Az előadás a roppant elméleti fölkészültség, a gyakorlati politikai alkalmazóképesség, valamint a történeti és a jövőbeli távlatokban való átfogó gondolkodás olyan szintézisét mutatja, ami – nem mondhatok mást –: lenyűgöző. Nemcsak az akkori hallgatóság, a későbbi olvasó számára is.

Hol és mikor szerezte ezt a tudást Antall? Bizonyosan nem a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján, valami miniszterelnök-képző gyorstalpaló tanfolyamon. Évekkel, évtizedekkel korábban építette föl. Tudatosan és módszeresen. Nem egyszerű érdeklődésről, hobbiról vagy kedvtelésről van itt szó, hanem jóval többről. A megsárgult papírokat forgatva azt gondolná az ember, hogy valami egyetemi szakvizsgára készülő diák jegyzeteit lapozgatja. De mégsem gondolhatja, hisz amit ezek a vázlatok leírnak, az a valóságban nem létezett és nem létezik. Csak és kizárólag a jövőben volna megvalósítható, ám akkor, a hatvanas, hetvenes évek táján ez teljesen elképzelhetetlen.

Antall József 1990-ben ezt mondja a kommunista rendszer összeomlásáról: „Tudtam, hogy be kell következnie, de nemigen hittem, hogy ép ésszel megérhetem.” Fia, Antall György így emlékezik: „Apám többször is beszélt arról, hogy nem tudjuk, mikor, de arra a pillanatra, amikor ez bekövetkezik, márpedig az biztos, hogy bekövetkezik, fel kell készülnünk. Nem tudom, hogy én leszek-e még cselekvőképes korban, vagy ti. De a nemzetnek készen kell állnia az »X órára«, mert a történelem által felkínált esélyeket nem szabad elszalasztani.”

Antall Józseftől semmi sem állt távolabb, mint a fanatizmus vagy az askézis bármilyen fajtája. Sziporkázó szellemű, érző és érzékeny, az életet élni és élvezni tudó, sokoldalú és nyitott személyiség volt.

De a kommunizmus utáni időkre készült. A heroikus pesszimizmus parancsa dolgozott benne. Ady mégis-morálja. Sziszüphosz erkölcsé, aki akkor is újra nekivág kövével a hegynek, ha érzi, nincs esélye rá, hogy valaha fölérjen vele a csúcsra. De nekivág, mert nem tud – s nem is akar – másképp tenni.

Gyurkovics Tibor íróban, a régi iskolatársban egy bibliai sort idéz föl Antall József pályája: „Boldogok a szolgák, akiket az Úr virrasztva talál.”

A rendszerváltozás virrasztva és fölkészülten találta a későbbi miniszterelnököt. Az ország különleges szerencséjére.

Mert boldog az Úr is, ki szolgáját virrasztva találja.

Az MDF későbbi elnöke nincs ott 1987. szeptember 27-én az azóta legendás hírűvé lett lakiteleki sátorban. Mint később többször hangoztatja, meghívást kapott ugyan, de külföldi útja megakadályozta részvételét. Meghívásának tényét az egykori szervezők utólag nem erősítették meg, egyesek – például Für Lajos – pedig cáfolták.

Az biztos, hogy Antall József az MDF következő rendezvényén, a Jurta Színházban rendezett demokráciafórumon sincs jelen, 1988 januárjában. Ezúttal pedig itthon tartózkodik, este türelmetlenül faggatja fiát, aki részt vett az összejöveten: mi történt?, ki volt ott?, ki beszélt?, mit mondott?, milyen volt a hangulat? stb.

A következő, márciusi Jurta-beli tanácskozáson – melynek címe: A demokrácia és a sajtó – aztán már ő is jelen van, s attól kezdve mindig. De továbbra is passzív. Egyike a több száz résztvevőnek, nem szólal föl; figyel, ül és hallgat.

Vajon mi lehet az oka ennek a visszafogottságnak? Miért ennyire óvatos és tartózkodó az az ember, akit világéletében szenvedélyesen érdekelt a politika? Aki figyelte annak minden rezdülését, aki maga is politikusi pályára vágyott, aki rendületlenül hitt a rendszer előbb-utóbb szükségszerűen bekövetkező bukásában, aki az ország demokratizálásának nagy történelmi pillanatára nemcsak várt, hanem a szó legszorosabb értelmében készült is. Nem ismerné föl a nagy idők érkezését?

Antall József késlekedésének több oka is van.

Mindenekelőtt az, hogy 1987-88 fordulóján még korántsem lehet látni az események hihetetlen fölgyorsulását Magyarországon. Az egypárti uralom gyors összeomlását, a többpártrendszer hirtelen kiépülését, a karnyújtásnyira levő szabad választásokat. Mindenki – így Antall József is – fokozatos, hosszú és kockázatos átmenetre számít, évtizedes időtávban gondolkodik. (Jól illusztrálja ezt, hogy amikor '89 tavaszán az Orvostörténeti Múzeumban Vásárhelyi Miklóssal, Göncz Árpáddal, Szabad Györggyel és másokkal létrehozta a kissé hosszú nevű Emberi Jogok Magyar Ligája Párizsi Szervezetének Budapesti Tagozatát, valami ilyesmit mond az utóbbinak: „Most, hogy rá fogunk térni az aktívabb politizálásra, be kell biztosítani magunkat: ha lecsap ránk a hatalom, franciaországi barátaink tiltakozni fognak.”)

Emlékeztetnünk kell arra is, hogy az első lakiteleki találkozó s a Jurtában rendezett vitafórumok korántsem az ellenzéki pártszervezés ambíciójával indulnak. (Emlékszem, még '88 szeptemberében, a második lakiteleki találkozón is sokan provokátornak hiszik azt a Németh Zsoltot, aki – egyedül – fölvetette a pártalakítás szükségességét.) Márpedig Antall csakis többpártrendszerben tud gondolkodni s a maga számára politikai szerepet elképzelni. Úgy érezheti, hogy még nem jött el az idő; az ő színre lépésének ideje sem.

Ráadásul nincs igazán otthon azokban az értelmiségi körökben, ahonnan a később pártkezdeményekké váló szerveződések kiindulnak. Sem az ún. „népi írók”, sem a „demokratikus ellenzék” s főképp nem a szakkollégiumok és a klubmozgalom berkeiben. Az ő kapcsolatrendszere és politikai tőkéje az ún. „történelmi pártok”, mindenekelőtt a kisgazdapárt közegében lesz majd mozgósítható. Ezek színre lépésére azonban csak később kerül sor. Akkor, amikor a politikai változások napirendre tűzik a többpártrendszer kialakításának igényét. Tehát 1988 végén.

Egy pillanatig sem kétséges, hogy a '87-88 fordulóján aktivizálódó három csoportosulás közül (MDF, SZDSZ, Fidesz) Antall Józsefet elsősorban az elsőhöz fűzik baráti és eszmei szálak. Utóbbi téren azonban ambivalens érzések élnek benne. Vonzza a Fórum nemzeti és demokratikus elkötelezettsége, de taszítja népfrontossága, a benne meglévő harmadik utas és népi baloldali illúziók, továbbá a naiv mozgalmi hevület. (Boross Péter, akivel kapcsolata ez idő tájt újul fel és válik rendszereesebbé, különösen óvja őt az egykori „kommunistákkal együttműködő, áruló Parasztpárt” utódaitól, ettől a „gyanús és tehetetlen társaságtól”, akik kizárólag a „sorskérdések” ismételtetésére, különféle nagyhangú deklarációkra, ám azon kívül „semmire sem képesek”. Boross csak '89 őszén módosítja némileg az MDF-ről kialakított lesújtó véleményét mondván: „ha a Jóska lett ott az elnök, akkor mégiscsak lehet benne vagy inkább *belőle* valami.”)

1988 őszére megérnek Magyarországon a többpártrendszer kialakulásának feltételei. Már tavasszal, március 30-án megalakul az első független ifjúsági szervezet, a Fidesz, amely – legalább jelképesen – megtöri a KISZ szervezeti monopóliumát. Szeptember 3-án, a második lakiteleki találkozón az MDF is meghirdeti egy „országos szellemi-politikai mozgalom” létrehozásának szándékát, és megkezdí a tagtoborzást. A létszám hetek alatt több ezerre nő, sikerül tehát látványosan kitörni a korábban jellemző illegális, szűk körű és belterjes, értelmiségi elitellenzéki ség falai közül. November közepén aztán – kevésbé átütő szervezeti erővel, harmadikként – megalakul az SZDSZ is. Bár ezek az alakulatok ekkor még expressis verbis nem nevezik pártnak magukat, nyilvánvaló, hogy egy többpárti politikai rendszer kialakulása kezdődött meg általuk, rohamos gyorsasággal. Eljött hát az ideje a történelmi pártok újraalakításának is.

Eljött Antall József ideje. Keresni kezdí azt a politikai csoportosulást, amelyből egy majdani komoly, működőképes és erős ellenzéki (később esetleg kormányzó) erő kialakulhat. Egy esztendővel később, '89 őszén mindez együtt van. Az erő is, Antall egyértelmű vezető szerepe is. Pedig a dolog rosszul indul. Kudarcokkal.

Először a kiscgazdáknál. Antall '88 őszén az FKgP újjászervezésén dolgozik, s bizonyos jelek szerint ebben látja a jövőt. Az ország és a maga számára is. A pártot szerinte nem kell újraalakítani és bejegyeztetni, mert a kommunistáknak 1957 után egyszerűen nem jutott eszükbe formálisan fölsozlatni vagy betiltani, a jogfolytonosság következképp nem szakadt meg. Egyszerűen csak folytatni kell a működést, ami időközben legfeljebb szünetelt. Októberben Vörös Vincével létrehozzák a Kovács Béla Társaságot, azzal a kinyilvánított szándékkal, hogy távolabbi céljuk a Független Kiscgazdapárt megszervezése. „Az volt az elképzelésem, hogy a pártnak vannak joghordozói: az a mintegy tizenhat itthon élő hajdani kiscgazdapárti képviselő, aki a szabadon megválasztott nemzetgyűlésnek, majd az 1947-es országgyűlésnek tagja volt. Velük alapítottuk meg a Kovács Béla Társaságot.”

Ez kitűnő terepnek ígérkezik az egykori kiscgazda képviselő, pártigazgató és miniszter fia számára. Apja politikai örökösének, utódjának tekintik őt a többiek, akik közül messze kiemelkedik tehetségével, fölkészültségével s nem utolsósorban (hozzájuk képest) a fiatalságával. Nem kétséges: ebben a közegben egyedül ő alkalmas vezérnek.

Ekkortájt azonban két másik hasonló célú kezdeményezés is elindul. Az egyik Pártay Tivadar és Futó Dezső – ugyancsak egykori képviselők – vezetésével; a másikat viszont olyanok szervezik, akik már csak életkoruk miatt sem tekinthetők a kiscgazdapárti politikai örökség „jogos” folytatóinak. Ez volt a Dragon Pál-féle szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományörző Egyesület. Utóbbiak csatlakoznak Pártayékhoz, és közösen kezdeményezik a párt létrehozását 1988. november 18-án, a Pilvax kávéházban.

Pár perccel az első (sikertelen) beszéd előtt

Antall is jelen van a Kovács Béla Társaság képviseletében, de ellenzi a párt azonnali megalakítását. Pedig komoly tisztséget ajánlanak föl neki: a főtitkárhelyettesi posztot, ami a főtitkárnak szánt Futó Dezső súlyos betegsége miatt gyakorlatilag az operatív vezető pozíciójának felelne meg. Nem fogadja el, sőt – Göncz Árpáddal együtt – el is távozik a gyűlésről.

„Nem azért szólaltam föl a Kiszgazdapárt újjáalakítása ellen, mintha ezt általában elneveztem volna, hanem mert nem voltak jelen a joghordozók, s inkább olyanok jöttek el számosan, akiknek megítélésem szerint nem sok köze volt a Kiszgazdapárthoz.” Bizalmas körben ennél élesebben fogalmaz: kalandorokról, spicligyanús alakokról beszél (a későbbi fejlemények ismeretében hozzátehetjük: korántsem megalapozatlanul).

Ám hamarosan a „joghordozók” legtöbbszörében csalódnia kell. Kiderül ugyanis, hogy akik a párt egykori politikusai közül még életben vannak, bizony már alig alkalmasak a politikusi szerepre. Finoman szólva is megöregedtek az elmúlt évtizedek során. '89 elején már nem kétséges Antall József számára, hogy az újjászerveződő kiszgazdapárt nem lehet az átalakulás meghatározó tényezője.

A későbbi miniszterelnök a kereszténydemokratákkal is szoros kapcsolatot tart fenn ekkoriban. Levelet kap a Barankovits-féle Demokrata Néppárt utódaként újraéledő csoportosulás későbbi vezetőjétől, Keresztes Sándortól, aki – csatlakozása esetére – föl kínálja neki a főtitkári posztot. Antall terjedelmes levélben válaszol. Mivel itt fejt ki legrészletesebben a jövőre vonatkozó politikai elképzeléseit, érdemes belőle hosszabban idézni: „Meggyőződésem volt már 1956-ban is... hogy Magyarországon egy erős politikai középpárra van szükség... Ez a középpárt a régi Nemzeti Parasztpárt jobbszárnyától

a Kiszgazdapárt centrumán át a Demokrata Néppártig terjedő erőket foghatja össze, amelynek közös örökségét vállalta a Magyar Demokrata Fórum, illetve egy részét a Szabad Demokraták Szövetsége, valamint a Bajcsy-Zsilinszky Társaság is... (Az SZDSZ-re vonatkozó kijelentés ma már megmosolyogtató; Antall e helyütt – mint a levél más részéből kiderül – Göncz Árpádra és körére gondol.)

Külön-külön egyik erő sem jelenthet átfogó szervezetet, de *együttesen*... komoly tényezővé válhatnak... Ha a középpárti koncepció nem vihető keresztül, tehát ragaszkodnak az egyes szervezetek az önállóságukhoz, akkor egy francia mintájú *pártszövetség* képzelhető el. De ez... csak kényszermegoldás.”

Antall az első verziót nem tartja elfogadhatónak a maga számára: „a szoros értelemben vett kereszténydemokrata párt, a *Demokrata Néppárt* történeti és jogutódaként, a gyakorlatban katolikus párt lenne...”

Csak a másik változatnak látja értelmét. Ez pedig „egy kereszténydemokrata indítatású, »laikus«, hangsúlyozottan interconfessionális *Magyar Demokrata Néppárt*, vállalva a Demokrata Néppárt, a Független Kiszgazdapárt csatlakozott részének hagyományát is, tehát a liberális demokrácia örökségét a kereszténydemokrácia mellett... Ez megfelel a nyugat-európai kereszténydemokrata pártoknak, elsősorban a CDU-nak és a holland pártoknak...”

Összegezve: személyemben tényleges résztvevőt talál a Néppárt, ha ezt az átfogóbb megoldást választja... a közép-erők egyesítésével.” (Kiemelések az eredeti szövegben.)

Mindez alighanem kicsit sok is, bonyolult is Keresztes Sándoréknak. Mindenesetre messze meghaladja az ő lehetőségeiket és ambícióikat: a választ elutasításnak veszik.

Antall József ekkoriban a különféle ellenzéki erők közti kapcsolatok ápolásával és tisztázásával is kísérletezik. A Semmelweis Múzeum főigazgatói irodája '88 novemberében és '89 januárja között számos egyeztető beszélgetés színhelye, amelyeken megfordul többek között Csoóri Sándor (az MDF-től), Göncz Árpád (aki ekkor már nem a kiszgazdákat, hanem az SZDSZ-t képviseli), Bába Iván (aki viszont ekkor éppen a kiszgazdákat), Vigh Károly (a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaságtól), Fodor Gábor (a Fidesztől), Szabó Miklós és Mécs Imre (szintén az SZDSZ-től) és Mészöly Miklós (nem tudni, kitől). Túlzás lenne ezeket a megbeszéléseket az Ellenzéki Kerekasztal előkészítő tárgyalásainak tekinteni, de bizonyos, hogy sok egyéb között ezek is hozzájárulhattak annak későbbi sikeres megszervezéséhez.

Közismert, hogy Antall József 1988 novemberében levelet írt Grósz Károlyhoz, az MSZMP főtitkárához annak hírhedt, fehérterrorral fenyegetőző, agresszív beszédét követően. (Kevésbé közismert, hogy előtte, júniusban Göncz Árpád is írt neki, s hogy arra – az Antalléval ellentétben – Grósz válaszolt is. Ez a levél különben éppúgy nem kompromittálja Gönczöt, mint amaz Antallt. A különbség annyi köztük, hogy az előbbit sohasem próbálták fölhasználni a magyar sajtóban a későbbi köztársasági elnök ellen, az utóbbit viszont annál inkább a későbbi miniszterelnök ellen.)

Születik azonban ekkor egy harmadik levél is. Nyílt levél az MSZMP tagjaihoz, amelyben többek között ez olvasható: „A nemzet kerekasztalánál mindenkinek helye van, aki céljaiért alkotmányos eszközökkel küzd. Ezzel a felfogással ellenkezik, ha az ország népet és a párttagságot az ellenforradalom és a fehérterror rémképével ijesztgetik, és hangulatot keltenek az alternatív szerveződésekkel szemben. Magyarország népe nagykorú. Alkalmas arra, hogy saját sorsáról döntsön. Képes politikai akaratát önálló intézményekbe szervezni.” A levél szövegezője Antall József és Vigh Károly, keltezése: 1988. december 4. Aláíróként a következő szervezetek szerepelnek: a Bajcsy-Zsilinszky Endre Társaság,

Beszámoló az Országos Választmány előtt '89 nyarán

a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Klubtanács, a Magyar Demokrata Fórum, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a Szabad Demokraták Szövetsége, a Szárszói Front és a TDDSZ Országos Választmánya. Az efféle ad hoc akciókon túl azonban egyelőre nincsenek meg a szerveződő ellenzéki csoportok szorosabb együttműködésének feltételei.

1989 elejére Antall egyre inkább úgy látja, egyedül az MDF-ben van meg a potenciális lehetősége annak, hogy a demokratikus átalakulás lebonyolításához nélkülözhetetlen mérsékelt polgári és nemzeti erő szerepét eljátssza. 1989 februárjában – nem előbb! – belép a szervezetbe.

Ekkoriban már gyakran fölkeresik őt külföldi újságírók, diplomaták és egyéb Magyarországon tartózkodó, politikával foglalkozó személyiségek. „Apámnak ekkor még nem volt formális pozíciója, de ezek az emberek azért érdekes módon eljutottak hozzá. Ő '74-ben ment ki először Nyugatra, s ettől kezdve német orvostörténész professzorokon, nyugati emigrációban élő barátokon keresztül – jelentős mértékben támaszkodva nagyapám egykori politikai kapcsolataira – elég komoly ismeretsegeket alakított ki és ápolt. Lasanként híre ment, hogy van Pesten ez a »Herr Antall«, aki egy érdekes pasas, akivel lehet értelmesen beszélni, aki igen tájékozott stb. Jellemző, hogy anyámnak például a nyolcvanas évek közepéig nem volt estélyi ruhája – mert ugye, minek? –, akkor azonban venni kellett, mert kezdték őket fogadásokra hívogatni az itteni német ajkú követségekre. Tehát a nyugatnémet, a svájci, az osztrák nagykövetségre. Az újonnan jövő svájci követ például már azzal hívta föl, meg úgy emlékszem, a holland is, hogy neki még otthon figyelmébe ajánlották »Herr Antallt«, mint akivel érdemes fölvenni a kapcsolatot. Kicsit úgy tekintették őt, mint afféle egzotikus figurát a vasfüggöny mögött.

'89 elején már csakugyan komoly és intenzív nyugati érdeklődés irányul Magyarországra felé, s apám is »növekvő forgalmat bonyolít le«. Én sok ilyen találkozón részt vettem – olykor az angol tolmács szerepében –, s jót mulattam azon, hogy ő ezeknek az embereknek már rendszeresen komoly, nyugatias, jobbközép politikai erőként mutatja be az MDF-et: nem olyanak, amilyenek az akkor a valóságban voltak, hanem olyanak, amilyenek lehet, illetve amilyenek ő szeretné.”

Am hamarosan e tekintetben is csalódnia kell.

1988 őszétől kapcsolatai egyre szorosabbá válnak a szerveződő MDF-fel. A második lakiteleki találkozón már jelen van szeptember 3-án, novembertől pedig állandó meghívottja az ideiglenes elnökség tanácskozásainak. Ennek tagjai: Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Joó Rudolf, Kiss Gy. Csaba és Lezsák Sándor. Antallt a legnagyobb tekintélynek örvendő Csoórihoz fűzi régi, barátinak mondható kapcsolat, főként ennek köszönhető, hogy – másokkal együtt – ő is belekerül abba a szélesebb körbe, amely a Budai Vigadóban, a Népművelési Intézet Corvin téri székházában rendszeresen összegyűlik.

November 14-én itt fejt ki először elképzeléseit az MDF párttá alakulásának szükségességéről, s arról, hogy ennek a pártnak milyen karakterűnek kellene lennie. A jelenlévők egy részének imponáló (másik részének nyomasztó) tárgyismerettel vázolja föl a nyugati demokráciák pártpolitikai tablóját a szocialista-szociáldemokrata pólustól a liberális centrumon át a modern kereszténydemokráciáig; bőségesen illusztrálva mindezt az amerikai, a brit, a francia, a német, a svéd, a holland, a spanyol, az osztrák stb. belpolitika szereplőivel s azok elmúlt évtizedekben végrehajtott mozgásaival. Kifejt, hogy nemzetközi kapcsolatok és támogatás nélkül egyetlen magyar politikai erő sem lehet eredményes, viszont komoly nyugati kapcsolatokat teremteni csak az a párt tud, amelyik kompatibilis a nyugati politikával. Az MDF-nek tehát olyan arculatot kell kialakítania, amelyet ott azonosítani tudnak. A kibontakozó magyar pártviszonyok elemzése, továbbá a Fórum nemzeti és demokrata elkötelezettsége, valamint mérsékelt politikai habitusa alapján a baloldali szociáldemokrata vagy a szigorú elvi liberális karakter eleve kizárt: az MDF-nek tehát jobbközép irányzatú, nyugatias kereszténydemokrata párttá kell válnia, ha komoly tényezője akar lenni az átalakulásnak.

1988 novemberében mindez alighanem túl bonyolult még az ideiglenes elnökség számára, az MDF párttá szervezéséről pedig a többség ekkor még hallani sem akar. A párton kívüli értelmiségiek eleve idegenkednek minden pártkötöttségtől, magától a párt szótól is, hisz az elmúlt évtizedek során ez az egypártrendszerrel kapcsolódott össze. Azok viszont, akik az idők során, főként taktikai okokból, mégis tagjai lettek az MSZMP-nek, egyelőre – ugyancsak taktikai megfontolások miatt – nem akarnak választás elé kerülni és kilépni onnan.

Az idő előrehaladtával azonban egyre kevésbé halogatható a döntés a párttá válás kérdésében. 1989. március 11-12-ére összehívják az immár tízezernél több tagot számláló MDF I. Országos Gyűlését. A korábbi ellenzéki megmozdulásokhoz képest valóban nagyszabású, hitet, ünnepélyességet és erőt sugárzó kétnapos rendezvényre a Budapesti (akkori nevén Marx Károly) Közgazdaságtudományi Egyetem aulájában kerül sor. A meghívott vendégek között jelen van Szűrös Mátyás, a Magyar Országgyűlés elnöke, számos nagykövét és természetesen a nemzetközi sajtó képviselői. A hazai lapok – ez is újdonság a korábbi gyakorlathoz képest – legalább egy rövid közlemény erejéig szintén tudósítanak az eseményről. A névadó márványszobra – akár az elmúlt idők néma kísérlete – mindvégig csöndben hallgatja a szocializmus végleges csődjéről és a polgári be-

rendezkedés diadaláról szóló beszédek a nagy fehér lepel alatt, amellyel a rendezők – mint nemkívánatos látványelemet – beborították őt.

Antall a gyűlést megelőzően tervezetet bocsát az elnökség elé, amelyben részletes javaslatot dolgoz ki a pártszerű működés kialakításának módozataira, valamint a hazai és külföldi szövetségi kapcsolatok kiépítésére. Ám az elnökség tagjai nem fogadják el a tervezetet, még annak kompromisszumos változatát sem. (Ez utóbbi a mozgalom és a párt párhuzamos kiépítésére tett javaslatot, amelyben egy bizottság kiküldésével kellett volna megvizsgálni és megalapozni a pártszerű működés feltételeit.)

Támogatják viszont, hogy az előterjesztő szót kapjon, méghozzá a felszólalók közül elsőként (!), az Országos Gyűlésen, s ott maga adhassa elő indítványát. Egyúttal jelölik a megválasztandó elnökségbe, továbbá fölkéri, hogy legyen a tagja annak a háromfős csapatnak, amely az országos gyűlés állásfoglalásait lesz hivatott nyelvi formába önteni.

Ezek a dolgok azt sejtetik, hogy Antall Józsefnek valakik már '89 tavaszán komoly szerepet szánnak az MDF-ben. Támogatói egy része – például Csoóri Sándor – már ekkor úgy véli, ő lenne a legrátermettebb az elnöki poszt betöltésére. Fölkészültsége, politikai érzéke, higgadtsága, tekintélyt sugárzó föllépése, életkora, családi háttere kétségkívül alkalmasabbnak mutatják őt a professzionális politikus szerepére, mint az MDF-ben tevékenykedő irodalmárok, történészek és egyéb human értelmiségiek bármelyikét. Legalábbis azok számára, akik őt közelebbről ismerik.

A baj az, hogy ilyenek kevesen vannak. Az országos gyűlés vidéki küldötteinek túlnyomó többsége például (beleértve e könyv szerzőjét is) ekkor még a nevét sem hallotta. Révész Sándor *Antall József távolról* című könyvében úgy fogalmaz, hogy mindazok, akik kívül voltak az ő különben igen széles és kiterjedt ismeretségi körén – akik tehát nem ismerték őt személyesen –, azok egyáltalán nem ismerték. Révész itt alighanem fején találja a szöveget.

Antall tehát – mint már említettük, a hivatalos szónokok után elsőként – hosszabb felszólalásra kap lehetőséget, hogy módja legyen megismertetni javaslatát (és saját magát) a küldöttekkel. A néhány MDF-es vezető terveiben már ekkor titkos favoritként szereplő későbbi miniszterelnök esélyeit szolgálná az a konstrukció is, amely szerint a párt (vagy mozgalom) leendő vezetőjét nem közvetlenül a tagság, hanem a megválasztott elnökség jelölné ki a saját soraiból.

Antall József azonban nem arat sikert. Beszéde szürkének tűnik a tagság által szentként tisztelt híres írók szónoklatai között, ő maga nem képes lekötni az érzelmileg túlfűtött közönség figyelmét. Utólag elolvasva a szöveget, ez valószínűleg nem csak a közönség hibája. A fellépésnek nincs olyan átütő ereje, amire neki és támogatóinak céljaik eléréséhez akkor és ott szükségük volna.

A titkos elnökjelölt az elnökségi tagsághoz szükséges szavazatmennyiséget sem kapja meg a küldöttektől. Részben ennek következménye, hogy a megválasztott grémium végül nem tölti be az elnöki posztot, hanem – alapszabály-ellenesen – létrehozza a továbbra is ideiglenes jellegű ügyvezető elnöki tisztséget, amelyre Bíró Zoltánt állítja. A 15 fős elnökség tagjai a szavazatok sorrendjében a következők: Csegey Dénes (637), Für Lajos (633), Lezsák Sándor (631), Csoóri Sándor (613), Bíró Zoltán (519), Furmann Imre (510), Csurka István (486), Kulin Ferenc (472), Szabó Tamás (451), Kozma Huba (431), Bogárdi Zoltán (426), Fekete Gyula (425), Sólyom László (420), Keresztes Sándor (400) és Szabad György (394).

(Köztük számosan vannak olyanok, akik – akárcsak Antall József – nem számítanak országos hírességnek, sőt nála bizonyosan kevésbé ismertek a küldöttek körében. Vidé-

kiek. Épp emiatt kerülnek be az elnökségbe: a szavazócédulán a jelöltek neve mellett ugyanis lakóhelyük megnevezése is szerepel, így a többségben lévő nem budapesti szavazók sokszor automatikusan előnyben részesítik őket. Antall József tehát – aki fél évvel később közvetlen választás útján, ellenjelölt nélkül, elsőprór többséggel szerzi majd meg az MDF elnöki posztját – első próbálkozása alkalmával, kár volna szépíteni: megbukott.

'89 tavaszán törekvései mindenütt kudarcot vallanak. Nemcsak az MDF-ben, de a kisgazdáknál és a kereszténydemokratáknál sem mutatkozik esély az ütőképes jobbközép politikai erő megteremtésére, s arra, hogy ebben tehetségének, fölkészültségének és ambícióinak megfelelő szerep jusson neki. Még mindig nem jött el az ő ideje.

Későbbi visszaemlékezéseiben a miniszterelnök szépíteni igyekezett ezeket a kudarcokat. Az MDF 1. Országos Gyűlésén például, mint mondja: „Látható huzavona kezdődött a párt és a mozgalom hívei között, s a megválasztott vezető testületek jellegét, összetételét olyannak éreztem, hogy azzal nem kívántam azonosulni.” Más alkalommal, ennek ellentmondva, arról beszél, hogy javaslatainak elutasítása után még a szavazás előtt visszalépett az elnökségbe való jelöléstől, s ennek ellenére kapott körülbelül háromszáz szavazatot.

Az első nyilatkozat már csak azért sem tekinthető hiteles visszaemlékezésnek, mert a kiéleződő „párt – nem párt” vita Csengey Dénes megfelelő lélektani pillanatban tett, nagy sikert arató fölszólalásával végül olyan kompromisszummal zárul, ami lényegében megegyezik az Antall-féle javaslattal. („Nem hiszem, hogy vitatkoznunk kell arról, szükségünk van-e egy szellemi mozgalomra. Nem hiszem, hogy ne lenne szükségünk egy erős nemzeti középpárra. Az a kérdés, hogy meg tudunk-e ágyazni mindkettőnek egy szervezetben... az új elnökséget kell megbízni, hogy dolgozza ki azt a szervezeti keretet, amely lehetővé teszi a szellemi mozgalom továbbvitelét és a politikai párt megalakítását.”)

Hozzátehetjük még, hogy amikor fél évvel később Antallt elnökké választják, az MDF vezetői testületei ugyanazok, amelyeket az 1. Országos Gyűlés megválasztott, így az összetételükre vonatkozó kifogást sem vehetjük komolyan. Ami pedig a második nyilatkozatot illeti: ha Antall csakugyan visszalépett, akkor az elnökségi kudarc után alighanem a választmányi tagságtól lépett vissza, hisz nem szerepel a 65 tagot számláló testület névsorában sem.

Ez az egykori valóságot megszépíteni, stilizálni akaró igyekezet más esetekben is tetten érhető későbbi nyilatkozataiban. Alighanem ez munkál akkor is, amikor – újra és újra – az első lakiteleki találkozóról való távolmaradásának okát említi. Amit mond, az bizonyos: ő abban az időben külföldön tartózkodott. Ám amit sugall, az kétséges: hogy különben meghívottként ott lett volna.

Hasonló ehhez a Bajcsy-Zsilinszky Társaság elnöki posztjára szóló meghívás egyébként jelentéktelen ügye is. „A Bajcsy-Zsilinszky Társaság elnöki tisztét ugyancsak elhárítottam, noha a társaságnak tagja lettem, s ott is előadtam koncepciómat.” Vigh Károly, a társaság elnöke, Antall József történész-kollégája és barátja ezzel szemben arra emlékszik, hogy a két *alelnöki* poszt egyikét ajánlották föl neki. Bizonyosan ő emlékszik jól, hisz idéz is Antall e tárgyban kelt válaszeleveléből: „Kedves Károly! Engedd meg, hogy még egyszer visszatérjek elgondolásodra, ami szerint engem jelölnének a társaság alelnöki tisztségébe, illetve egyik alelnökségére...”

Antall József története egészében igaz és hiteles történet. Valóban kezdettől fogva, tudatosan törekedett egy erős nemzeti középpárt, illetve középpárti szövetség létrehozá-

sára. Tervét siker koronázta. Nem véletlenül. Tudása, tehetsége, elkötelezettsége folytán csakugyan ő volt a politikai erő hivatott vezetője.

Ám a történet legendává lett. Maga a valóság nem volt minden részletében olyan szép, kerek és hibátlan, mint a legenda, amely belőle keletkezett. A miniszterelnök azonban elfogadta és maga is formálta a legendát. Nemcsak és nem is elsősorban személyes hiúsága, emberi esendősége okán. Politikai megfontolások miatt. 1990-re rendkívüli, már-már mitikus tekintélyt vívott ki magának a kormánykoalíció köreiben. E tekintélynek döntő szerepe volt abban, hogy össze tudta tartani azt a heterogén politikai tábor, amely a szilárd kormányzást lehetővé tette. Antall tisztában volt e tekintély jellegével és funkciójával. Eszköz volt a számára. Nemcsak használta, építette is. Így építette a saját legendáját is. Gyűlési beszédekben, sajtónyilatkozatokban.

Ez a politikában nemcsak megengedett, de helyénvaló is. Nagy különbség van ugyanis a politikusi memoár és a politikusi beszéd műfaja között. Az előbbin számon lehet kérni a valóság sokoldalú és lehetőleg teljes bemutatását. A kudarckok, a vereségek, a válságok feltárását, akár a szigorú önbírálatot is. Memoárt éppen ezért kizárólag az írhat, aki egyszer s mindenkorra befejezte politikusi pályafutását.

Antall József pártelnökként és miniszterelnökként nem politikai memoárt írt. Az országot kormányozta. Ehhez egyben kellett tartania a pártot és a koalíciót. Ez lebegett mindig a szeme előtt: ennek megfelelően beszélt és nyilatkozott. A valóság bizonyos tényeit árnyékban hagyta, másokat csillogóbb fénybe állított.

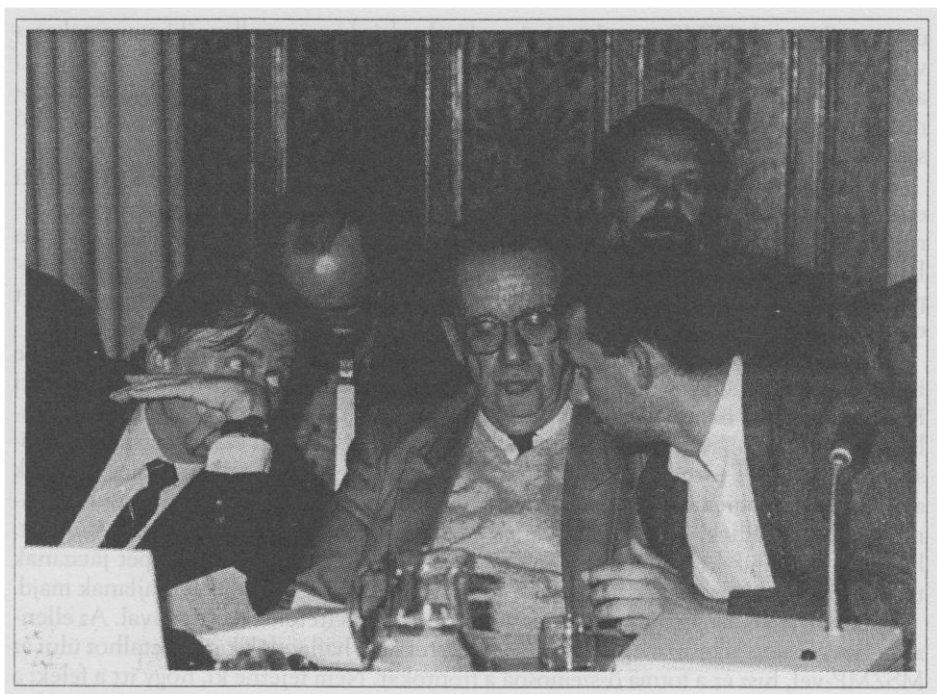
Szerintem helyesen cselekedett. Az írók, a költők maguk tárják föl életük, pályájuk titkait; meg hasonlásaikat és kudarcaikat. A politikus, az államférfi esetében ez az utókor feladata. Többek között e könyv írójaé.

A NEMZETI KEREKASZTALNÁL

Antall József politikai törekvéseit 1989 nyaráig tehát nem koronázza siker. A várva várt történelmi pillanat, a kommunista rendszer összeomlása – amit ő mindig is törvényszerűnek gondolt – s vele a demokratikus átalakulás nagy lehetősége: az a bizonyos „X óra” kétségkívül eljött, de a dolgok nem az általa kívánatosnak tartott irányban alakulnak. Bár a számításba vehető politikai erők mindegyikénél komoly lehetőség kínálkozik a számára, ezekkel nem akar vagy nem tud élni. A kudarcok, az elmúlt hónapok tapasztalatai azonban egyre erősebbé teszik benne a meggyőződést: olyan tudással, olyan tapasztalatokkal, olyan fölkészültséggel rendelkezik, amilyennel rajta kívül senki a hirtelen színre lépett ellenzéki politikuskárdában. Törekvéseit nem a személyes karriervágy vezeti. A helyet, a szerepet, a pozíciót keresi, ahol képességeit kifejtheti; a lehetőséget, az eszközt, az erőt, melynek birtokában tudása és akarata érvényesülhet – a magyar demokratikus átalakulás ügyének szolgálatában. Igen, a hazáját kívánja szolgálni, mint egykor ősei. A lehető legnagyobb erővel és hatékonysággal. Az idő 1989 nyarán érik meg számára; a helyet, a szerepet, a lehetőséget az ekkortájt kezdődő „Nemzeti Kerekasztal” tárgyalások teremtik.

Az év elejétől hirtelen felgyorsulnak az események. Január 28-án Pozsgay Imre, az MSZMP KB történelmi albizottságának vizsgálataira hivatkozva „népfölkelésnek” nevezi a rádióban az 1956-ban történeteket. (Pozsgay bejelentése – amelyben történészi kutatásokra hivatkozva megállapította azt, amit egyébként mindenki tudott – a kádárista hatalom illegitim voltának beismerését jelentette. Az ugyanis korábban mindvégig az azal a hazugsággal próbálta igazolni magát, hogy egy pusztító ellenforradalmi lázadás elfojtása érdekében volt kénytelen a szovjet tankokra támaszkodva erőszakot alkalmazni.) A KB február elején rendkívüli ülést tart, ahol megpróbálják visszacsinálni a dolgot, ám egyúttal váratlan engedékenységet is mutatnak: elfogadják, sőt elismerik a többpártrendszer létét Magyarországon. Az állampárti hatalom zavarodottságának és rohamos gyengülésének jelei ezek. A következő hónapban, március 15-én aztán sor kerül arra a sajtós „népszavazásra” is, amely megmutatja, hogy a politikailag aktív tömegek túlnyomó többsége a szó szoros értelmében az ellenzék zászlói mögé sorakozik föl, s csupán egy kisebbség támogatja a hatalmon lévőket. Ebben a helyzetben elkerülhetetlenné válik a párbeszéd, a tárgyalások fölvétele az MSZMP és a többi – akarva, nem akarva is mindinkább pártként működő – szervezet között.

Fölvetődik annak a lehetősége is, hogy az ellenzéki erőket bevonják a kormányzásba. Ne feledjük, az átmenet kérdése ekkor még teljesen bizonytalan, s az ellenzék számára korántsem tűnik reális célnak az uralkodó párt hatalmának megdöntése. Legfőljebb a csökkentése, a korlátozása, kizárólagosságának megtörése. Ezt a lehetőséget erősítik a lengyel átmenet eseményei, továbbá az a tény is, hogy a Németh Miklós vezette magyar kormány fokozatosan távolodni kezd az MSZMP-től. Ám a lehetséges partnerek céljai annyira eltérőek, hogy ezekből a korai koalíciós elképzelésekből nem lesz semmi. Az állampárt ugyanis a hatalom helyett csupán a felelősséget – és magát az ellenzékét – szeretné megosztani. Utóbbiak viszont csak akkor vállalnának kormányzati szerepet, ha előtte megállapodás születne az átmenetről, mindenekelőtt a szabad választásokról. A

A Nemzeti Kerekasztalnál

kormánytagságot ők ideiglenes jellegűnek tekintenék. Afféle garanciális elemnek, ami biztosítja, hogy az ország békésen eljut a szabad választásokig, amely aktus majd tartósan kijelöli a hatalom megosztásának legitim arányait.

'89 nyarán még az az Antall József is elképzelhetőnek tartja az MSZMP-vel való közös kormányzati szerepvállalás lehetőségét, aki egy év múlva – merőben megváltozott politikai viszonyok között – már nemhogy az MSZMP utódpártját, de egyetlen volt MSZMP-tagot sem hajlandó bevenni a kormányába. 1990 nyarán így emlékszik vissza az előző esztendő derekára: „Ha a kerekasztal-tárgyalások előbb befejeződnek, mindenképpen ésszerűnek tartottam volna koalíciós kormány megalakítását... Ha az MSZMP reformer vezetői, Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás, Németh Miklós, Horn Gyula össze tudtak volna fogni, és még a nyáron elérték volna Grósz Károly megbuktatását, akkor júliusra befejezhattük volna a tárgyalásokat és megalakulhatott volna a koalíciós kormány.” (Két évvel később, '93 nyarán a miniszterelnök azonban már kézzel odaírja az idézett interjú javításakor: „Persze nem vettem volna benne részt.”)

Az MSZMP-ben azonban nem tudnak fölülkerekedni a reformerők, ami jelentős részben Nyers Rezső ellentmondásos szerepének köszönhető. De térjünk vissza '89 tavaszára.

Az elbizonytalanodó állampárt tehát az „oszd meg és uralkodj (tovább)” elvét próbálja alkalmazni. (Március 15-én ez részben sikerül is, amikor a szocdemek és a kisgazdák – nem tudván ellenállni a televíziós nyilvánosság csábításának – hajlandók részt venni és együtt szónokolni a hatalom képviselőivel a hivatalos pártállami rendezvényen.) E szán-

dék jegyében az MSZMP egyenkénti tárgyalásokra hív bizonyos ellenzéki csoportokat, s velük együtt olyan, a kádárista pártállami hierarchiába betagozódott régi szervezeteket, amelyeknek nemhogy ellenzéki, de önálló szerepük sem volt soha. A hatalom transzmissziós szíjaként működtek a múltban, s most is csupán annak zavarkeltő és időhúzó szándékait hivatottak szolgálni.

A puska azonban visszafelé sül el. Az MSZMP megosztó taktikája a komoly ellenzéki erők összefogását teremti meg: március 22-én a Független Jogászforum kezdeményezésére az ELTE Büntetőjogi Tanszékén hivatalosan is megalakul az Ellenzéki Kerekasztal a Bajcsy-Zsilinszky Társaság, a Fidesz, a Független Kisgazdapárt, az MDF, a Magyar Néppárt, az SZDSZ és a Szociáldemokrata Párt részvételével. (Az épphogy létrejött KDNP-t csak két hónap múlva veszik be a szövetségbe.)

Április 8-ra az állampárt tárgyalásokat hív össze a politikai átalakulás kérdéseiről, de ismét szelektál a meghívottak között. Kihagyja például a Fideszt. Ám az Ellenzéki Kerekasztal tagjai nem hajlandók többé külön tárgyalni. Testületileg bojkottálják a találkozót, amelyen így csupán a Hazafias Népfront, a Münnich Ferenc Társaság, a Nőszövetség, a SZOT és az MSZMP más hasonló szatellit-szervezetei jelennek meg. Belőlük alakul ki a későbbiekben az ún. „harmadik oldal”, amely azonban nem minősül egyenrangú tárgyalófélnek, hisz az ellenzéknek sikerül elérnie, hogy ne kapjanak vétőjogot, hogy támogatniuk kelljen a másik két fél megállapodásait. Statisztaszerepet játszanak tehát azokon a tárgyalásokon, amelyek így az MSZMP és az EKA között zajlanak majd.

Ezek tényleges megkezdése előtt két hónap telik el a feltételek tisztázásával. Az ellenzék egységét nem sikerül megbontani. Szervezetei nem hajlandók kerekasztalhoz ülni az MSZMP-vel, hisz ez a forma összemosná a frontokat. Nem fejezné ki, hogy itt a felek: a hatalom és az ellenzék szemben állnak (azahogy ülnek) egymással. Az EKA kiharcolja, hogy a tárgyalások témája az egypártrendszerből a többpárti demokráciába való politikai átmenet konkrét formája és menetrendje legyen, beleértve az ehhez szükséges törvényszövegek megalkotását. Eléri, hogy a megállapodások létrejöttéig felfüggesztik a parlament munkáját. Ezen előfeltételek tisztázása után aztán megkezdődhetnek az érdemi tárgyalások 1989. június 13-án, amikor is a szó szoros értelmében kezdetét veszi Magyarországon a rendszerváltozás. Az a történelmi eseménysorozat, amelyre Antall József évtizedek óta, mondhatni egész életében várt és készült.

De hol van ő e pillanatban? Három hónappal ezelőtt, az MDF országos gyűlésén találkozhattunk vele utoljára, amikor nem kapott annyi szavazatot, hogy bekerüljön a legnagyobb ellenzéki szervezet elnökségébe.

A „Nemzeti Kerekasztal” június 13-i ünnepélyes megnyitásán történeteket videofelvétel őrzi. Grósz Károly, a párt főtitkára vezeti az MSZMP tárgyalóküldöttségét. Jobbján Pozsgay Imre, balján Fejtő György foglal helyet. Velük szemben ülnek az Ellenzéki Kerekasztal delegátusai. A szóvivő szerepében Kónya Imre, a Független Jogászforum elnöke, két oldalán az EKA pártjainak vezetői. Az MDF képviselőjében Für Lajos. Kónya épp az ellenzék álláspontját ismerteti. Ahogy olvasás közben egy pillanatra előrehajol, kibukkan mögüle a második sorban ülő Antall József.

Vajon hogy került oda?

Az MDF vezetése kezdettől fogva fél szívvel, vonakodva vesz részt az EKA és a Nemzeti Kerekasztal előkészítő tárgyalásain. Egyrészt félti az ellenzéken belül de facto létező vezető pozícióját. Taglétszám, szervezettség és ismertség terén ugyanis '89 nyarára messze lekörözi később indult ellenzéki szövetségeit, akiket a többpárti választások közeledtével – joggal – mindinkább riválisoknak tekint. Bíró Zoltánék attól tartanak, hogy az

EKA érdemtelenül juttat előnyhöz apró pártokat, amelyek így velük egyenrangú – tényleges súlyuknál jóval nagyobb – szerepet játszhatnak. Továbbá azért sem támogatják a „háromszögletű kerekasztal” ügyét, mert az MDF-nek más elképzelései vannak a politikai rendszerváltozás menetrendjéről: hónapok óta az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását követeli.

S végül van egy ki nem mondott harmadik ok is, ami Bíró és társait visszafogja. Ez pedig az, hogy valójában Pozsgay Imre sem akarja a tárgyalásokat, akinek a személyes politikai ambíciói ekkor már egyértelműen a köztársasági elnöki poszt megszerzésére irányulnak. Az elnöki intézményt kodifikáló törvényjavaslat szövege a parlament előtt van, s az EKA-val kezdett megbeszélések nemcsak megakasztották ennek tárgyalását, hanem a továbbiakban magának az intézménynek a föllállítását is komolyan veszélyeztetik. Ami pedig Pozsgay és az MDF viszonyát illeti, kissé rosszmájúan azt mondhatjuk, hogy az előbbi inkább a saját háta mögött szeretné látni az utóbbit, semmint magával szemben, az ellenfél tárgyalódelegációjában, s hozzátehetjük még, hogy mindezt titkon Bíró Zoltánék is hasonlóan gondolják.

Az MDF vezetése azonban mégsem vonhatja ki magát az ellenzéki összefogásból, és nem maradhat távol a Nemzeti Kerekasztaltól sem. Az EKA üléseire, majd az MSZMP-vel megkezdett előkészítő tárgyalásokra így a „második vonalat” küldik el. A sokáig tét nélkülűnek gondolt s csakugyan sok huzavonával, keservesen induló megbeszéléseken leginkább Szabad György, Sólyom László és Furmann Imre vesz részt.

Júniusra azonban a helyzet megváltozik. Szabad György jelzi az elnökségnek, hogy az EKA a valódi tárgyalások küszöbéig jutott, s a tét immár csakugyan komoly. Jelzi azt is, hogy az MDF tárgyalódelegációja megerősítésre szorul.

„Mondtam nekik, hogy kérem szépen, kevés vagyok én ide, kell még valaki. Erre mondják, hogy hát a Furmann, a Furmann. Mondtam, hogy igen, igen, nagyon jó, de hát ő Miskolcon lakik, néha előbb kell elmennie, a vonat, s a többi, mit tud az ember mondani, ugye nem mondhattam, hogy nem mert megszólalni. Mert sajnos ez az igazság: olyan gátlásos volt, hogy egyszerűen nem mert megszólalni... És akkor dobtam én be Antall nevét, hogy őt kellene fölkeríteni, hogy alkotmányjogi kérdésekben mennyire tájékozott, és így tovább. Akkor Csoóri rábólintott, és valami olyasmit mondott, hogy igen, ő is gondolt rá, már beszélt is vele.”

Csoóri tekintélye elég ahhoz, hogy az elnökség azonnal elfogadja a javaslatot. Szabad telefonál Antallnak, aki alighanem a tárgyalások vezetésére való meghívásként értelmezi az eredeti szándék szerint inkább csak szakértői szerepre szóló fölkerést. Föltételül szabja, hogy az elnökség előbb hallgassa meg, hogy ő – úgymond – „milyen irányba akarja vinni a tárgyalásokat”. (Szabad: „őszintén szólva én ezt akkor egy kicsit nagyképű dolognak tartottam, de nem akartam bolygatni...”)

Annál is kevésbé, mert az elnökségi ülésen egyéb bonyodalmak is akadnak a tárgyalódelegáció körül. Csurka ugyanis szót kér, és nagy nyomatékkal kijelenti: ragaszkodik ahhoz, hogy az MDF *megfelelő* módon legyen képviselve a tárgyalásokon. Megfelelő delegátus, megfelelő vezető pedig csakis egyvalaki lehet: Für Lajos. Így ül oda Für június 13-án az EKA asztalához az MDF képviselőjében az első sorba, a háta mögé pedig az a Szabad György, aki addig az MDF színeiben végigharcolta az Ellenzéki Kerekasztalon belül, illetve az MSZMP-vel szemben folytatott tárgyalásokat. Mellé kerül Antall József is, ugyancsak a második sorba.

Hogy onnan hamarosan az elsőbe, majd az élre kerüljön.

A tárgyalások megkezdése előtt azonban – kívánságának megfelelően – kifejti kon-

cepcióját az elnökségnek. Közel egyórás előadást tart, s a többségre imponáló hatást tesz. Mint valaha, évtizedekkel azelőtt a diákjaira azokon a bizonyos történelemórákon. Antall József ezúttal is tökéletesen fölkészült. A fejében megvan a politikai rendszerváltás teljes, összefüggő és részletes forgatókönyve.

Először is világossá teszi az elnökségnek, hogy az MDF hónapok óta hangoztatott elképzelése az alkotmányozó nemzetgyűlésről nem több végiggondolatlan és kivitelezhetetlen ötletnél. Mert miféle szabályok, miféle törvény alapján választaná meg a nép ennek tagjait? Talán a Hazafias Népfront egypárti választási szisztemája szerint? A valódi népszuverenitás megnyilvánulásának tehát *előfeltétele* egy új, a többpárti demokrácia viszonyaira szabott választójogi törvény. Ennek működéséhez azonban elengedhetetlen a párttevékenység szabályozása, hisz a főnálló jogállapot szerint a többpárti politizálás rendszerellenes tevékenységnek minősül. Ebből következik, hogy számos ponton módosítani kell az érvényben lévő büntető jogszabályokat is. Mindez viszont nem lehetséges mélyreható alkotmányos változtatások nélkül, ami pedig megkerülhetetlenné teszi az államforma kérdését, tehát meg kell teremteni a polgári köztársaság alkotmányos kereteit.

Ha az MDF fönn akarja tartani a békés rendszerváltoztatásról vallott addigi elképzeléseit, akkor előbb igenis meg kell alkotni annak jogi feltételrendszerét. E nélkül nem jöhet létre új, demokratikus közhatalom. Alkotmányozó nemzetgyűlés éppúgy nem, ahogy parlament és kormány sem. Megfelelő jogi keretek híján ugyanis ezeket csak a forradalmi erőszak teremthetné meg.

Hogy nemcsak az MSZMP, de az ellenzéki pártok sem kaptak e jogi keretek megalkotására fölhatalmazást? Ez igaz. A megalkotott törvényjavaslat-szövegeket természetesen a hivatalban lévő parlamentnek kell szentesítenie. Úgy, ahogy ezt az 1848-as rendi országgyűlés tette annak idején.

Hogy a mai parlament ugyan valóban legális, de korántsem legitim? Ez is igaz. Éppen ezért, a hiányzó legitimitás okán kell visszatérni a történelmi hagyományokhoz. Az 1848-as III. és a rá épülő 1946-os I. törvénycikk képezte közjogi alaphoz, amely a magyar polgári alkotmányosságot, annak állam- és kormányformáját megeremtetette. Ezek legitimitása kétségbenvonhatatlan. Nem illegitim erők konstruálta új alkotmányos rend jön tehát létre a nép megkérdezése nélkül, hanem a diktatórikus erők által megsemmisített egykori legitim közjogi alap *visszaállítás*a történik meg. Az illegális és illegitim módon, erőszakkal megszakított legalitás és legitimitás folytatása, helyreállítása. Az e folytonosságra épülő, azaz újraépülő jogállami keretek között tud aztán megnyilvánulni a népakarat, melynek eredményeképpen föllállhat az új, demokratikus közhatalom. Ennek természetes joga és lehetősége lesz majd szabad belátása szerint módosítani ezeket a kereteket.

Antall beszél arról a meghatározó szerepről is, amelynek eljátszására az MDF ebben az átalakulásban véleménye szerint hivatott. Újra elmondja, hogy e szerepet a párt nem tudja eljátszani a nyugati politikai erőterbe való integrálódás és az ehhez szükséges arculat kialakítása nélkül. Ismét bebizonyítja: a Magyar Demokrata Fórumnak korszerű, jobb-közép politikai erővé kell válnia, s a hasonló erők szövetségét kell keresnie itthon és külföldön egyaránt.

Ismétlem, a hatás átütő erejű. Ha nem mondják is ki, sokan először érzik úgy az elnökség tagjai közül, hogy köztük, amatőr politikusok között megjelent egy profi. Aki nemcsak azt tudja, mit kell tenni, de azt is, *hogyan*. Mi módon, kivel, milyen eszközökkel. Mit kell csinálni először, mit másodszor, és mi következhet majd az ötödik lépésben.

1989. június 12-én, a kerekasztal-tárgyalások megindulása előestéjén Antall József –

annak ellenére, hogy sem az elnökségnek, sem a választmánynak nem tagja – nemcsak az MDF delegációjában való részvételre kap hivatalos fölkérést, hanem arra is, hogy megbeszéléseket kezdeményezzen a szorosabb pártközi együttműködésről a Fórumhoz közel álló erőkkal, a Független Kisgazdapárttal, a Kereszténydemokrata Néppárttal és a Bajcsy-Zsilinszky Társasággal.

A Nemzeti Kerekasztalnál két nagy témakörben kezdődnek meg a tárgyalások. A politikai és a gazdasági kérdések körében. Mindkét helyen hat szakértői jellegű albizottság működik; az ezekben megoldott, illetve megoldatlan problémák jutnak azután a középsztintre, ahol a direkt pártpolitikai egyeztetések zajlanak. Végül legfőlü, a plenáris ülésen jöhetnek létre a végleges megállapodások.

A gazdasági blokk szerepe kezdettől fogva másodlagos, az EKA csupán kényszerű kompromisszumként fogadja el a gazdasági kérdések tárgysorozatba állítását. Az ellenzék szerint csak a politikai átmenetről szóló megállapodásnak van értelme és létjogosultsága; pártjai nem minden ok nélkül úgy vélik, hogy az állampárt a felelősség egy részét akarja rájuk lőcsőlni a súlyos és rövid távon megoldhatatlan gazdasági problémákkal. A gazdasági bizottságokban folyó több hónapos munka végül kézzelfogható eredmény nélkül zárul. (Helyesebben azzal a nem csekély haszonnal, hogy a tárgyalások – miként a politikaiak is – hiányzó szakmai bázisuk kiépítésére sarkallják a frissen szerveződött ellenzéki pártokat. A túlnyomórészt humán értelmiségiekből álló pártvezérkarok mögé ekkoriban kezd fölsorakozni egy közgazdászokból és jogászokból álló szakértői gárda.)

Annál nagyobb viszont a politikai megállapodások jelentősége. A munka itt is hat albizottságban indul:

1. alkotmánymódosítás (államfő, Alkotmánybíróság);
2. párttörvény és pártfinanszírozás;
3. választójogi törvény;
4. büntető jogszabályok módosítása;
5. nyilvánosság és tájékoztatáspolitikai;
6. az átmenet erőszakmentességének garanciái.

Antall József az elsőben, a nevezetes I/I-es albizottságban tevékenykedik. Az EKA ötagú delegációjának tagjai rajta kívül: Tölgyessy Péter, Orbán Viktor, Kónya Imre (aki akkor még a Független Jogászforumot képviseli) és Boross Imre (a kisgazdapárt főügyésze).

ORBÁN: „Én nem értettem, hogy az MDF miért jön mindig váltott emberekkel az Ellenzéki Kerekasztalba. A többi párt nagyjából azonos, két-három fős csapatokat küldött... Egyszer csak, amikor élesbe fordult a dolog, Szabad Györggyel jött egy ember, akit én korábban soha nem láttam. Bemutakozott: ő volt Antall József. Talán ha háromszor vagy négyszer hozzászólt az épp folyó ügyekhez. Csöndben leült, és amikor az első nehéz eset előállt, akkor előterjesztett egy javaslatot. Arra mindenki fölfigyelt, aztán ez többször megismétlődött. Fokozatosan, három-négy kompromisszumos előterjesztés nyomán alakult ki a tekintélye.”

TÖLGYESSY: „A tradíciót követte, ugyanakkor törekedett a nyugati demokráciák második világháború utáni tapasztalatainak érvényesítésére is. Ezek alapos ismerete volt a másik meghatározója politikai elképzeléseinek... Antall Józsefet nyitott személyiségnek ismertem meg. Ugy alkalmazkodott a körülményekhez, hogy céljait sohasem tévesztette szem elől. Nem jellemezte a tipikus magyar politikusbetegség: a merev, kompromisszumképtelen fantáziátlanság... biztos ítéletű, szellemes, kiszámítható egyéniségnek ismertem meg.”

ORBÁN: „Az I/1-es albizottság nagyon szerencsésen volt »összerakva«, mert alkotmányjoggal foglalkozott mindenki, de mindenki máshonnan érkezett az alkotmányjoghoz. Tölgyessy például egy akadémiai kutatóintézetből. Kónya gyakorló ügyvéd volt, aki a csínját-bínját tudta annak, hogy egy-egy szó, szinonima megfogalmazásának milyen jelentősége van, hogy a vesszőt hova tegyük, és így tovább. En alkotmányjogi témából írtam a szakdolgozatomat is, és ezzel foglalkoztam mindig az egyetemen, úgyhogy aránylag friss voltam az éppen aktuális magyar alkotmányjogi berendezkedés gyenge pontjait illetően. Antall József pedig történészként nyúlt hozzá az összes alkotmányjogi kérdéshez, modellekben gondolkodott. Voltak felejtethetetlen pillanatok számomra...

Emlékszem például arra a vitára, ami akörül folyt, hogy a szocializmus szó belekerüljön-e az alkotmányba. Az MSZMP delegációjával »gyűrtük« egymást, ők ragaszkodtak hozzá, hogy belekerüljön, mi pedig ahhoz, hogy ne. Azt mondták, nem értik, hogy a polgári erők (ezek voltunk mi) miért olyan csökönyösek ebben az ügyben, hiszen például a diktatúrát maga mögött hagyó Portugália alkotmányában is benne van a szocializmus szó. Emlékszem, ahogy ültem ott, és azon gondolkoztam, hogy most mit fogok mondani, mit lehet erre előhúzni ríposztként. A jogászok is meg voltak löve... Ekkor Antall József azt mondta, hogy ez igaz, de a dolog úgy áll, hogy Portugáliában egy jobboldali diktatúra után kellett demokráciát csinálni, és ott ezért baloldali irányba húzó retorikái megfogalmazásokat kellett az alkotmányba beiktatni. Magyarországon viszont egy baloldali diktatúrából kell elhúzni jobbra, következésképp a portugál példára való hivatkozás itt nem állja meg a helyét.

Legalább tucatnyi ilyen esetre emlékszem. Az 1848-49-es magyar alkotmányjogi berendezkedést például főlváltva citálták Szabad Györggyel, és próbálták átültetni az 1989-es helyzetre... Ezekből nagyon sokat lehetett tanulni...”

SZABAD: „Ötletdúsabb volt valamennyiünkénél... Én nagyon föllelegeztem. Otthon mondtam is, lehet, hogy mégis lesz nyár, mert senki másra, de az Antallra rá merem bízni a dolgokat...”

ORBÁN: „Mindig azt mondtuk magunk között, hogy Szabad György volt a »királycsináló«. Ő hozta magával, ő engedte, illetve tolta maga elé az Ellenzéki Kerekasztalon belül is... Végül az MDF-delegáció vezetőjének bizonyult, pedig elvileg Szabad György volt az egyetlen ember, aki végig folyamatosan jelen volt. Fordított erőviszonyok alakultak ki közöttük két hónapon belül... ahogyan nyilvánvalóvá vált, hogy a háromoldalú kerekasztal-tárgyalások kulcskérdése az alkotmányjog reformja lesz, hogy a politikai átmenet legfontosabb kérdései mind alkotmányjogi kontextusban jelennek meg, úgy kerültek előtérbe az Ellenzéki Kerekasztalon belül azok a személyiségek, akik alkotmányjogi vagy alkotmánytörténeti műveltséggel rendelkeztek.”

KAJDI JÓZSEF (az Igazságügyi Minisztérium párton kívüli jogásza, aki ekkor még Antall-lal szemben, az MSZMP tárgyalódelegációjában foglal helyet az I/1-es albizottságban): „Nekem addig Antall József neve nem sokat mondott, személyesen csak a tárgyalásokon ismertem meg. Egy dolog rögtön föltűnt, hogy afféle szellemi vezérnek ismerik el. Mindenki elfogadta Tölgyessy Pétert és Viktort is beleértve. Ha szót kért, afféle tanár típusú emberként mondta el a véleményét, és egyértelműen kiemelkedett nemcsak az EKA részéről, hanem a teljes mezőnyt figyelembe véve, és ebbe beleérttem a harmadik oldalt is. Ő rendelkezett a legnagyobb tárgyi tudással. Azzal együtt, hogy tényleg óriási tisztelettel tekintettek rá, és elfogadták a véleményét, ő ezt a tiszteletet megadta a delegáció többi tagjának is. Talán legkevésbé a harmadik oldalnak, akik azért elég sok szakmai sületlenséget mondtak.

Nagyon kellemes élmény volt számomra, hogy ha valaki szakmai érveket mondott az ellenkező oldalról, ő azt értékelte. Viktor fiatalos, kicsit lehangoló, kicsit vad, elutasító stílusa mellett egészen üdítő volt az ő kulturált vitakészsége és vitavezetése. A másik dolog, ami nekem akkor fölűnt, hogy kifejezetten jó viszony van közte és Tölgyessy meg Viktor között.”

ORBÁN: „Naponta többször, több órán keresztül kellett együtt ülni. Először leültünk öten egyeztetni a saját álláspontunkat, aztán ennek birtokában leültünk a kommunis-tákkal, tehát az MSZMP delegációjával, és megpróbáltunk velük dűlőre jutni. Ez azt jelentette, hogy két vagy három hónapon keresztül naponta, nyári szűnet nélkül, egy-folytában tárgyaltunk. Ez nemcsak politikailag hozott közel egymáshoz bennünket, hanem emberileg is. Énnekem nincs túlságosan jó emberismeretem. Nincs kiugró érzésem ahhoz, hogy embereket hamar föl tudjak mérni, de azt ki szoktam szűrni, hogy kik azok, akikben meg lehet bízni. Akik biztos, hogy nem fognak átvágni. Tölgyessy is és Antall is ilyen volt. Biztos voltam benne, hogy amíg az MDF oldalán Antall József viszi az alkotmányjogi módosításokat az Ellenzéki Kerekasztalon belül, addig ármány nem lesz. Ebben egészen biztos voltam...

Van annak valamilyen szimbolikus jelentősége, hogy mi olyan jól megfűrtünk egy asztal mellett annak ellenére, hogy habitusban, neveltetésben, kultúrában, családi háttérben világok választottak el bennünket. Ha például fölrajzoljuk a családfáinkat – az övét meg az enyémet –, akkor az egy ország ugyan, de két világ. Mégis megértettük egymást.

Ő például sohasem gondolta azt, hogy a köztűnk lévő mintegy harmincévnyi korkülönbség bármifajta előjogot jelentene számára. Nem volt eleve meggyőződve arról, hogy csak azért, mert idősebb, neki van igaza. Tudta, hogy a politika ügyeihez más oldalról is lehet jönni, mint ahonnan ő jött, és a másik oldalon is lehet olyan érv, ami erősebb, mint az övé. Szóval nem volt tekintélyelvű ilyen értelemben, és ez nagyon fontos. A korára és a fölkészültségére nézve lehetett volna, de nem volt az. Próbálják rásűtni ezt a bélyeget, de nem igaz, ezt én tudom.”

KAJDI: „Egy nagyon korrekt munkatársi kapcsolat jött létre a delegációk tagjai között, ami a későbbiek során is megmaradt. Tűzás lenne azt mondani, hogy baráti viszony, de a vége felé, úgy augusztus táján a hivatalos megbeszéléseket követően még gyakran ott maradtunk és beszélgettünk. Gyakran ott maradt Antall József is. Valamikor szeptember elején össze is tegeződűnk, mindenki mindenkivel.”

A Nemzeti Kerekasztalnál folyó tárgyalások végcélja a szabad választások lehetőségének megteremtése. 1989 nyarára már az állampárt vezetői is kénytelenek belátni ennek elkerűlhetetlenségét. A választójogi törvény tárgyalása sikeresen halad előre: az 1/3-as albizottságban a felek rendre megtalálják eltérő politikai érdekeik közös nevezőjét. Kialakul az egyéni és a listás mandátumok körülbelűl fele-fele aránya, a jelöltállításhoz szükséges 750 ajánlás és a parlamentbe jutáshoz elérendő 4 százalékos küszűb.

A választások jogi és politikai környezetéről, továbbá a későbbi hatalmi viszonyok meghatározásában betöltendő szerepéről azonban gyökeresen eltérnek a szemben álló felek elképzelései. Az MSZMP egyrészt szeretné megtartani és kihasználni több évtizedes egyeduralma során szerzett pozícióit, amelyek a többiekkel szemben óriási előnyt biztosítanak a választásokon (pártvagyon, munkahelyi jelenlét stb.). Másrészt eddig birtokolt hatalmi eszközei mellé (pl. munkásőrség) szeretne újakat szerezni (erős köztársasági elnöki hatalom, alkotmánybíróság), s ezek segítségével ellensűlyozni egy számára esetleg kedvezőtlen választási eredményt. Magyarán: legyen választás, de azt én nyerjem

meg, vagy ha mégsem, akkor legyenek a kezemben a választások nyomán föllálló új parlamentnél és kormánynál erősebb hatalmi eszközök.

Az ellenzék viszont egyenlő esélyt, tiszta választást és tiszta parlamentarizmust akar; olyat, ahol a népakarat által létrehozott új, demokratikus közhatalmat múltbéli hatalmi erő nem korlátozza.

KAJDI: „A kiindulási alapot azok a törvénytervezetek képezték, amelyeket az Igazságügyi Minisztériumban mi készítettünk elő, de a kormány visszavonta őket a parlamentből a kerekasztal-tárgyalások miatt. Fejti volt az (Fejti György, az MSZMP KB titkára), aki nagyon keményen próbált bennünket kötni ahhoz, hogy semmit ne engedjünk. Jó ez az alkotmány... Felhatalmazásunk igazából arra volt, hogy tárgyaljunk, és ne jussunk semmire. Csakhogy Antallék nemcsak politikai, hanem szakmai érvekkel jöttek.

Volt olyan hét, amikor öt vagy hat napot tárgyaltunk. Hétvégén is, négy-öt órát vagy többet. Gyakran úgy álltunk föl, hogy a György Pista, aki Fejti titkára volt, és ő volt az összekötő a párt felé, mondta, hogy haza se mer menni, mert megint többet engedtünk, mint amit szabad lett volna, és hogy őt... szóval, fenéke fogják rúgni.

Pozsgay viszont úgy igazított el bennünket a legelején, tehát az I/1-es albizottságot, hogy semmi nem érdekes, csak az, hogy legyen köztársasági elnöki intézmény... Kilényi pedig, aki szintén az MSZMP fődelegációjának volt a tagja (Kilényi Géza igazságügy-miniszter-helyettes, későbbi alkotmánybíró), egyértelműen az alkotmánybíróság föllállítását szorgalmazta a tárgyalások során...”

A hatalmát az új, többpárti keretek közé átmenteni kívánó, hanyatló pártállam és a feltörekvő, valóban új és tiszta demokratikus intézményeket akaró ellenzék egymással szemben álló érdekei – úgy tűnik – nem egyeztethetők össze. A választójogi törvény mellett számos egyéb fontos ügyben is megállapodás születik, de az MSZMP-vagyon, a munkahelyi pártszervezetek, a munkásörtség, valamint a köztársasági elnöki jogkör és az elnökválasztás kérdéseiben hónapokon keresztül nem történik előrehaladás.

A szemben álló felek maguk sem egységesek. A hatalom megosztottsága – a Pozsgay vezette reformerek s a Grósz- és Fejti-féle ortodoxok felfogása és törekvései közötti különbség – nyilvánvaló. Az előbbieket őszintén akarják az ország demokratizálását, amitől egyúttal saját pozícióik megerősödését is remélik. Részben a párton belül, részben azon kívül. Pozsgay például 1989 nyarán gyakorlatilag az egyetlen szóba jöhető jelöltje a köztársasági elnöki posztjának. Anélkül, hogy ezzel egy pillanatra is kétségbe vonnánk belülről jövő demokratikus elkötelezettségét, megállapíthatjuk, hogy a pártállami hatalom leépítése terén kifejtett törekvései és gesztusai egyúttal a köztársasági elnöki hatalom biztosítása érdekében tett taktikai engedmények szerepét is betöltötték.

Július végén Pozsgay szabadságra megy, s az MSZMP delegációjában Fejti György kezébe kerül az irányítás. A párt álláspontja hirtelen megkeményedik. A július 26-i középszintű egyeztetésen – korábbi álláspontjukkal ellentétben – egyszerre hallani sem akarnak például a pártvagyon felosztásáról, mondván: „az MSZMP a vagyonát négy és fél évtized alatt (ezzel a Rákosi-féle Magyar Dolgozók Pártjával is vállalják az azonosságot!) törvényesen szerezte, arról számadással csak tagságának tartozik, arra más pártok, társadalmi szervezetek semmilyen jogcímen nem tarthatnak igényt.”

A tárgyalások megmerevednek, középszinten egy teljes hónapra megszakadnak, s csak Pozsgay visszatérése mozdítja ki őket a holtponton. Augusztus 27-én, mikor már ismét ő vezeti az MSZMP delegációját, elfogadják a munkahelyi pártszervezetek felosztatásának követelését, ezt azonban Nyers Rezső, az akkori elnök a KB ülésén villámgyorsan leszavaztatja.

Nem egységes az ellenzék sem. Bár a munkásörség és a munkahelyi pártszervezetek főszámolásának, valamint a pártállami vagyoni igazságos fölosztásának követelésében mindvégig kitartanak eredeti álláspontjuk mellett, a többség számára egyre nyilvánvalóbb, hogy a köztársasági elnöki intézmény fölállítása tekintetében előbb-utóbb engedményeket kell tenni. Így gondolja ezt az MDF-en és az EKA-n belül időközben mindinkább meghatározó szerepűvé váló Antall József is. Valójában azok is tisztában vannak ezzel, akik kifelé továbbra is hajthatatlannak mutatkoznak.

ORBÁN: „Nem értettünk egyet sok kérdésben, az én álláspontom sok esetben radikálisabb volt, mint az övé. De abban biztos voltam, hogy világos képe van arról, mit engednek meg a politika törvényei, mik azok a játékszabályok, amelyeket be kell tartanunk, és amelyeken kívülre nem merészkedhetünk, mert akkor mindent szétverünk magunk körül. Ezt ő nagyon jól tudta, úgyhogy meg lehetett bízni benne. Én tehát biztos voltam abban, hogy meg fogja találni a kompromisszumot, ha nem is értettem vele egyet.

Biztos voltam abban, hogy előbb-utóbb a parlamenti választásokért cserébe oda kell adni az MSZMP-nek azt a lehetőséget, hogy legyen először egy elnökválasztás. Ha ezt akarják, és ez az ára az átmenetnek, akkor ezt meg kell fizetni, Antallnak ez volt az álláspontja. Már csak azért is, mert ez természetesen nem azt jelenti, hogy nekünk meg kell koronáznunk az MSZMP jelöltjét: természetesen ellenjelöltet fogunk állítani vele szemben. Tudtam, hogy előbb-utóbb engedni fognak, és abban is biztos voltam, hogy mielőtt engedni fognak, ő szól. Tehát nem lesz olyan, hogy egy reggel azt olvasom az újságban, hogy van egy »hátsó« megállapodás, és innentől kezdve az összes többi – az MDF-nél akkor lényegesen kisebb – ellenzéki párt leléphet a színről. Biztos voltam benne, hogy ilyen nem lesz.”

A megállapodást segíti, hogy ekkor már egyéb dolgokban is egyeztetések zajlanak a hatalom és az ellenzék között. Ilyen például az NDK-s menekültek kiengedésének ügye. A Németh-kormány, mielőtt rászánná magát a határsorompó megnyitására, széles körű, de titkos bel- és külföldi konzultációkat folytat a várható reagálások kipuhatolása érdekében. Antall-lal is egyeztetnek, aki – mivel hivatalos fölhatalmazása nincs az MDF nevében beszélni – azt válaszolja, hogy személyes meggyőződése szerint az MDF nem használná ki az NDK-magyar, illetve a szovjet-magyar viszony esetleges kiéleződését, sőt konfliktushelyzetben hátbiztosítást nyújtana egy gerinces kormánymagatartáshoz. Németh Miklósnak és Pozsgaynak ennyi bőven elég a legnagyobb ellenzéki párt részéről. (A szeptember 10-i határmegnyitás dicsőségét később majd jórészt az akkori külügyminiszter, Horn Gyula aratja le, jócskán fölnagyítva az eseményekben játszott tényleges szerepét.)

Az MDF, az FKGP, a KDNP, a Magyar Néppárt és a Bajcsy-Zsilinszky Társaság egyre inkább hajlik a kompromisszumra a kerekasztal-tárgyalásokon, az SZDSZ és a Fidesz azonban ellenzi azt. Antall szeptember 11-én újabb javaslatot terjeszt elő. Ez lényegében minden olyan hatáskört kivesz a köztársasági elnök kezéből, ami őt a majdani törvényhozó és végrehajtó hatalmat korlátozó jogosítvánnyal ruházná föl. Ha az elnök jogkörét az 1848. évi III. és az arra épülő 1946. évi I. törvények alapján szabják meg, akkor nem csupán a jogfolytonosság áll helyre, de újrateremtődik a parlamentáris demokrácia jogi konstrukciója is, ami eleve kiiktatja a prezidenciaális hatalom lehetőségét. Bár ehhez a rendszerhez szervesen a parlament általi elnökválasztás illeszkedik, most, az első alkalommal, a rendszerváltozás különleges pillanatában, kivételképpen legyen közvetlen választás. Ezáltal nem a régi, állampárti hatalomhoz kapcsolódó illegitim parla-

ment, hanem a nép kezében lesz a döntés. A lényeg tehát: megadni az MSZMP-nek a parlamenti választások előtti elnökválasztás esélyét, de népszavazással; s ami még ennél is fontosabb: az elnök kezéből előtte ki kell venni minden lényeges hatalmi jogosítványt. Pozsgayék kedvezően fogadják a javaslatot, az SZDSZ és a Fidesz azonban makacsul ellenzi.

A szemben álló felek álláspontjának megértéséhez nélkülözhetetlen a tárgyalásokat övező szélesebb politikai erőter ismerete. 1989 nyarán vagyunk. Az állampárt hatalma formailag érintetlen. A rendőrség, a hadsereg, a munkásőrség, az államapparátus a rendelkezésére áll. Nyolcszázézeres tagsága mellett eltörpül az ellenzék összesen pár tízezerre tehető szervezett bázisa. Az apparátus, az infrastruktúra terén még nyomasztóbb az aránytalanság. A Vörös Hadsereg alakulatai itt tartózkodnak az országban, a Szovjetunióban – reformok ide vagy oda – változatlanul állampárti hatalom működik. Áll a berlini fal, az NDK-ban egy hónappal később, augusztus 9-én nagy pompával, igazi erődemonstráció keretében ünneplik a kommunista rendszer születésének 40. évfordulóját. Csehszlovákiában ugyancsak érintetlennek és szilárdnak tűnik az állampárti hatalom, Romániában pedig Ceausescu uralma. Kínában, a „Mennyei Béke” terén ezen a nyáron tapossák el a tankok a békésen fölvonuló egyetemistákat. Lengyelországban ugyan a magyarországi helyzethez hasonlóan tárgyalások kezdődtek a kommunista párt és az ellenzék között, de a Szolidaritásnak csupán olyan választási föltételeket sikerül kiharcolnia a LEMP-pel szemben, amelyek a szavazás eredményétől függetlenül (!) biztosítják a parlamentben az utóbbi abszolút többségét. A június 4-i lengyel választások tehát korántsem szabadok, arról nem is beszélve, hogy a széles hatalmi jogkörrel fölruházott köztársasági elnököt sem a nép, hanem az eleve garantáltan kommunista többségű parlament választja meg július 19-én, a '81 decemberében katonai államcsínnel hatalomra jutott tábornok és kommunista pártfőtitkár, a fekete szemüveges Jaruzelski személyében. (Tegyük hozzá: az egykori puccsista elnökké választását nemcsak Moszkva, a Nyugat is támogatta.)

Ehhez képest az EKA által elérhető kompromisszum – akár Pozsgay Imrével elnökségével – hihetetlen eredménynek tűnik.

De vajon mi szól az alá nem írás mellett? Nagy Imre és mártírtársai június 16-i újrateremtése, az időközi választásokon sorra születő ellenzéki győzelmek s számos más jel is arra utal, hogy a pártállami hatalom napról napra gyengül. Érdemes tehát kirtatani. Kivámi az MSZMP további meggyengülését, azt az időt, amikor majd kénytelen lesz meghátrálni, és még több engedményt adni.

Logikus, ám korántsem veszélytelen okoskodás. Mert mi van, ha fordul a kocka? Mi van, ha a gyengeség egy ponton agresszivitásba fordul? Kilényi Géza igazságügyminiszter-helyettes, az MSZMP fődelegátusa augusztus 13-án ingerült hangon nyilatkozik a tévében: ha az ellenzék macacssága miatt nem mozdulnak el a holtpontról a tárgyalások, akkor a kormány nem vár tovább, ismét benyújtja a parlamentnek a maga eredeti javaslatait. Merthogy a jogalkotói munkát s az egész demokratizálási folyamatot nem állíthatja le az ellenzék kompromisszumképtelensége. Az állampárt tehát zsarolni kezdi az EKA-t: ha nem lesz többpárti megegyezés a rendszerváltozásról, akkor életbe lép a tiszta MSZMP-s forgatókönyv.

A magyar közvélemény, amelyik szinte semmit sem tud a zárt ajtók mögött zajló tárgyalások részleteiről, amúgy is türelmetlen már. A kommunistákból kiábrándult ugyan, de szó sincs arról, hogy föltétlenül megbízna a hirtelen színre lépett, ismeretlen, új emberekből álló ellenzéki pártokban, amelyek tehát valódi tömegtámogatás nélkül tár-

gyalnak az állampárttal. És különben is, miről tárgyalnak ennyit a nép háta mögött? Miért nincs még mindig eredmény?

Az MSZMP válsága nyomán keletkező hatalmi vákuum hosszú távon nemcsak az ellenzék, hanem a káosz erőinek is kedvez; az ország kormányozhatatlanná válásának veszélye fenyeget. A gazdaság, a társadalom mélyülő problémáival csak egy új, legitim közhatalom tudna szembenézni. Ennek föllállítása sokáig nem halogatható.

A múlt megannyi tanulsága, '56 magyar-, '68 cseh- és '81 lengyelországi tapasztalatai is óvatosságra intenek. Főleg azok gondolkoznak így, akik – miként Antall József – annak idején közvetlen élményeket szerezhettek mindezekről. Az elkövetkező hónapok hirtelen fölgyorsuló nemzetközi változásai '89 szeptemberében még korántsem láthatók előre: az egyeseknél akkor megnyilvánuló radikalizmus nem a bölcs előrelátás, sokkal inkább az ifjonti hév következménye. 1989-90 fordulója utólag azt a látszatot keltheti, hogy '89 nyarán Orbánék az okosabbak. Pedig legfőljebb fiatalabbak voltak Antallnál.

Az antalli kompromisszum igazi ellenfele azonban nem Orbán Viktor és nem a Fidesz. Hanem az SZDSZ, amelynek vezetői számára ekkorra már korántsem csak a rendszer-, hanem legalább annyira a *hatalomváltás* a politikai játszma tétje. Az események alakulásának a politika logikája szerint persze előbb-utóbb szükségképpen ilyen irányt kellett vennie. Am az bizonyos, hogy a hatalomért folyó direkt harcot az SZDSZ indítja el. S a későbbiekben is ők harcolnak a legtöbb tudatossággal. És a legkevesebb gátlással.

'89 júliusának végén, augusztusának elején ugyanis olyan események játszódnak le az országban, amelyek hirtelen megmutatják a valódi párterőviszonyokat. Azt, hogy mi várható a szabad választásokon. A régi parlamenti rendszerben – afféle, korábban soha nem működő demokráciapótlékként – létezik a képviselők visszahívásának intézménye. Megfelelő számú aláírás esetén az adott körzetben új választásokat kell kiírni. Az ellenzéki pártok vagy éppen párton kívüli választópolgárok több helyen élnek ezzel a lehetőséggel '89 nyarán. Gödöllőn, Kecskeméten, Szegeden és Zalaegerszegen érvényes időközi választásokra kerül sor, amelyeken a kommunisták több mint négy évtized után először kénytelenek ellenzéki riválisokkal megmérkőzni a parlamentbe kerülésért. A mérkőzések tétje óriási, sokkal nagyobb, mint az elnyerhető négy mandátum. Az ország közvéleménye előtt a majdani országos választások főpróbája zajlik. A kérdés a következő: lehet-e Magyarországon többpárti választásokat tartani, s ezeken legyőzhető-e valóban az állampárt?

Az eredmények sokkolóak az MSZMP számára: jelöltjei mind a négy helyen katasztrofális vereséget szenvednek. S ami legalább annyira figyelemre méltó: mindennütt az MDF nyer, méghozzá abszolút magabiztosan. A Szabad Demokraták Szövetsége mindössze egyetlen körzetben – Kecskeméten – képes jelöltet állítani, de az is csupán 6,2 százalékot szerez az első fordulóban. (S aztán az előzetes megegyezés szerint vissza is lép az MDF 42 százalékot elnyert jelöltje javára – aki véletlenül azonos e könyv szerzőjével.)

Az SZDSZ megérti: ha a közeljövőben választásokra kerül sor Magyarországon, a Fórum elsőpró győzelmet arat. Minimum kétharmados többséget szerez a parlamentben. Ha ez a „szintén nacionalista” Pozsgay Imre köztársasági elnökségével párosul, az rájuk nézve katasztrofális következményekkel járhat – vélik. Hasonlóan fenyegető képet mutatnak a közvélemény-kutatási adatok is. Az SZDSZ májusi 6 százalékos támogatottsága júliusban 3-ra csökken: ez már a parlamentbe jutáshoz sem volna elegendő! (A Fidesz népszerűsége ugyancsak hatalmasat zuhan ebben az időszakban: 17-ről 6 százalékra.)

'89 őszétől a szabad (és a fiatal) demokraták mindent elkövetnek annak érdekében, hogy ezt megakadályozzák. Először is időt kell nyerniük. A választás innentől kezdve nem sürgős: előbb át kell rendezni a sorokat. Meg kell buktatni Pozsgayt, s amennyire csak lehet, le kell járítani az MDF-et. Legjobb a kettőt együtt. Összekapcsolni és egymással kompromittálni őket.

A sajtóban a megállapodás aláírása előtt hirtelen „Pozsgay-Bíró-”, majd „Pozsgay-Antall-paktum”-ról szóló híresztelések és kommentárok jelennek meg, hogy ezek aztán mindmáig újra és újra visszatérő állításai legyenek nemcsak hírlapi cikkeknek, de – látszólag – komoly politológiai elemzéseknek is. A legpopulárisabb változat a következő: Pozsgay és az MDF (előbb Bíró, majd Antall) között titkos megállapodás született, amelynek lényege, hogy megosztoznak a hatalmon. Pozsgayé lesz a köztársasági elnöki, Antallé pedig a miniszterelnöki poszt. (Hisz az utóbbit – mint köztudott – az előbbi nevezi ki!) A szeptember 18-i aláírás ezt készítette elő, ezt rendezte el. Ám az SZDSZ (és a Fidesz) alá nem írása és népszavazási kezdeményezése megbuktatta a kommunisták s a velük kollaboráló emdéeefesek színtalálk mögötti alkuját. A nép rovására, a nép feje fölért, háta mögött stb. kötött cinkos összejátszás ellen a valódi ellenzék magához a néphez apellált, s a bölcs – az SZDSZ (és a Fidesz) által fölokositott – nép keresztülhúzta a paktumosok számításait.

Magáról a népszavazásról – s főntebb leírt igazolási kísérletének hamis voltáról – a következő fejezetben lesz szó. A Pozsgay-Bíró-együttműködés meséje viszont lényegében igaz. Szemben a „Pozsgay-Antall-paktummal”, amely ostobaság. Épp ellenkezőleg: az MDF-et Antall viszi el Pozsgay mögül. Ha úgy tetszik az uszályából. Az ő személye, az ő élre kerülése dönti el a mindaddig eldöntetlen dilemmát: laza, sokféle törekvést integráló nemzeti mozgalom legyen-e az MDF, amelyre Pozsgay bármikor támaszkodhat, vagy önállóan működő politikai erő. Markáns jobbközép párt – saját, erőteljes és határozott vezetővel.

Azaz Antall Józseffel.

Ez az, amit sohasem tudtak neki megbocsátani. Se Bíró, se Pozsgay. Ami pedig az elnöki és a kormányfői poszt betöltésére vonatkozó paktumot illeti: ugyan hogy lehetne hónapokkal előre titkos megállapodást kötni egy jövőbeni népszavazás és a még távolabbi parlamenti választások eredményére?

Antall József valóban többször találkozott a kerekasztal-tárgyalások idején Pozsgay Imrével. Ezt később egyikük sem tagadta. Egyeztettek. Sohasem stratégiai, mindig taktilai kérdésekben. Leginkább Nyers és Grósz ellen.

Antall: „Olyan metodikát kellett kidolgozni, hogy az őszi MSZMP-kongresszus előtt létrehozassuk a megállapodást, rögzítendő azokat az eredményeket, amelyeket elértünk. A nyitva hagyott kérdésekben pedig csatolni a különvéleményeket – mert Pozsgay ígéretet tett arra, hogy a kongresszus után valamennyi vitás ügyet megnyugtatóan lezárhatunk. S ez nem holmi színtalálk mögött tett ígéret volt: voltak félreérthetetlen gesztusok, amelyekkel Pozsgay kifejezésre juttatta, hajlik arra, hogy elfogadja az ellenzék álláspontját. Közismert, hogy a munkahelyi kivonulást ki is mondta, ám a következő KB-ülésen dezavualta őt Nyers Rezső. Ha Pozsgay mindhárom ügyben a kongresszus előtt köt megállapodást, nem tudja elfogadtatni az egyezményt az MSZMP-vel! Ez természetesen teljes bukás lett volna számára, és kritikus helyzetbe hozta volna a reformszárnyat is. Szilárd meggyőződése, hogy a szeptember 18-i megállapodás nélkül egész másként alakult volna októberben az MSZMP kongresszusa is.”

(Antall egyébként – bár föltétlenül tisztelte reformeri múltját, a pártállami rendszer

belülről való lebontásában vitt vezető szerepét, továbbá nemzeti elkötelezettségét – nem volt nagy véleménynel Pozsgay politikusi kvalitásairól. Rossz taktikusnak tartotta, aki túl korán kiterítette a kártyáit, pontosabban azt az egy lapot, amire mindent föltett: a köztársasági elnökjelöltséget. Ezzel szükségtelenül korán tette ki magát ellenfelei össz-tüzének. Ezenfelül határozatlan és habozó volt, nem ismerte föl a kellő pillanatot, nem tudott dönteni. Túl sokáig kivárt, nem szakított idejében az MSZMP-vel, illetve annak utódpártjával. Akkor tette meg, amikor már késő volt, amikor már nem állt mögötte politikai erő. Újat szervezni pedig nem tudott, hisz legendásan rossz szervező volt. Antall szerint Pozsgayval nemcsak a sors bánt el igaztalanul és méltánytalanul, ő maga is sorra elpuskázta saját lehetőségeit: helyesebben nem lőtt akkor, amikor még lett volna mivel. A nagy lehetőség, a biztosnak hitt elnöki poszt elvesztését nem tudta többé kiheverni. Tragikus és szánni való figura lett; sértődött, görcsös. Még visszavonulni sem tudott idejében; egykori önmagához illő méltósággal.)

1989. szeptember 18-án a Magyar Televízió élő adásban közvetíti a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megállapodást rögzítő, ünnepélyes plenáris ülését az Országház Vadászterméből. Megegyezés született az alkotmány módosításáról. Minden sztálinista maradványt, minden állampárti elemet kigyomláltak (a régi szöveg nyolcvan-kilencven százalékat), az átalakított alaptörvény megfelel a demokratikus többpártrendszerű jogállam követelményeinek. Az államfő jogköre és megválasztásának módja az Antall-féle javaslatnak megfelelően alakult. Létrejött továbbá a törvényjavaslat szintű megállapodás az Alkotmánybíróságról; a pártok működéséről és gazdálkodásáról; az országgyűlési képviselők választásáról; valamint a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításáról.

A vitás kérdésekben (MSZMP-vagyon, munkahelyi pártszervezetek, munkásörség) alternatív szövegjavaslatok kerültek be a szövegbe – az EKA különnyilatkozatával együtt. Az MSZMP, bár kitart korábbi álláspontja mellett, kötelezi magát, hogy kétmilliárd forint értékben ingatlanokat ad át a saját vagyonából a pártok működési feltételeinek biztosítására, továbbá folyó költségvetési támogatásából ötvenmillió forintot visszafizet az állami költségvetésnek.

Kompromisszum született tehát a demokratikus átalakulás szabályozásáról. Olyan kompromisszum, amelyik nem hasonlítható össze a pár hónappal korábbi lengyelországi. A magyar ugyanis – amazzal ellentétben – valóban biztosítja a tiszta és szabad parlamenti választások megtartásának feltételeit. Az MSZMP eredeti szándéka nem érvényesült. Ha remélhet is bizonyos előnyöket régi pozíciók megtartása és újak szerzése révén, ezek már nem olyanok, amelyekre támaszkodva kétségbe vonhatná a szabad választások nyomán föllálló új közhatalom autoritását. A szeptember 18-i megállapodás garantálja a demokratikus rendszerváltozás jogi és politikai föltételeit.

Ha nem így volna, ha csakugyan diktatórikus veszélyeket rejtene magában, ahogy az SZDSZ (és a Fidesz) hangoztatja, akkor nekik élniük kellene vétőjogukkal. Mídjukban állna, sőt kötelességük is volna megakadályozni a megállapodás érvényre jutását. De nem teszik. Csak éppen nem írják alá.

Antall: „A szabad demokraták az előző héten közölték, hogy nem fognak vétózni, tehát nem ellenzik azt, hogy mi aláírjuk a megállapodást. Ez azt jelenti: ők számítottak arra, hogy mi aláírunk. Az SZDSZ álláspontját én toleráltam, és elfogadhatónak tartottam.”

Csakhogy Antall ekkor még nem tud valamit. Azt, hogy az alá nem írás mellett mire készülnek még a szabad demokraták. S főleg azt nem tudja, miféle valótlan, az aláírókat – elsősorban őt és az MDF-et – lejáratni akaró érvekkel indokolják majd eljárásukat.

Antall: „Tölgyessy még az ülés kezdetekor sem volt hajlandó a papírt megmutatni, amit aztán fölolvast. Csak akkor tudtam meg én is, hogy az SZDSZ népszavazást kíván kezdeményezni a nyitva hagyott kérdésekben.”

Ugyancsak akkor és ott tudja meg Pozsgay Imre is, aki nem képes uralkodni magán: indulatos kitöréssel válaszol Tölgyessy nyilatkozatára. És akkor tudja meg az ország közvéleménye is, hisz a szabad demokraták épp azért időzítik teátrális bejelentésüket a plenáris ülésre, hogy arról – a tévé nyilvánosságán keresztül – az egész ország értesüljön.

A magyar politikában ezzel új fejezet veszi kezdetét. A harc – a látszat ellenére – immár nem a rendszerváltozásért, hanem elsősorban a hatalomért folyik.

1989. október 1-jén az MDF-tagság kilencven százaléka még nem ismeri azt az embert, akit pontosan három hét múlva elnökévé választ. Antall József első nagy és komoly fellépésére, párton belüli debütálására e napon kerül sor az Elnökök Gyűlésén, a Budapesti Műszaki Egyetem nagyelőadójában. (Az I. Országos Gyűlésen történt sikertelen próbálkozástól nyugodtan eltekinthetünk, hisz az lényegében semmiféle nyomot nem hagyott maga után a küldöttek döntő többségében.) Az Elnökök Gyűlése – az országban létező mintegy négyszáz szervezet vezetőjének részvételével – nem döntéshozó fórum, de tényleges politikai jelentősége nagy; közvetlenül a II. Országos Gyűlés előtt óriási. A rendezvény afféle főpróba – személy szerint Antall József számára is.

A terem hangulata feszült, csaknem ellenséges. A tagság sem a hónapok óta zajló tárgyalások, sem a szeptember 18-i megállapodás részleteit nem ismeri, a háttérben álló körülményeket és kényszereket még kevésbé. Információik elsősorban a sajtóból származnak, az viszont ekkoriban már jórészt az SZDSZ szemszögéből láttatja az eseményeket. Annak a pártnak a szemszögéből, amelyik nem írt alá, sőt: kibontakozó népszavazási kezdeményezésének sikere érdekében hevesen agitál az aláírás és az aláírók ellen; paktumot és árulást emleget. A szabad demokraták nyíltan hirdetik, a sajtó zöme burkoltan: az MDF elvtelenül kiegyezett a kommunistákkal, és elárulta az ellenzéki összefogást.

Antallnak a márciusi országos gyűlésen ismeretlenként kellett volna magával ragadnia egy vele szemben jórészt közömbös tömeget. Kudarcot vallott. Most egy olyan közönséget kell meggyőznie, amelyik őt közvetlenül ugyan még mindig nem ismeri, de hírből már annál inkább; s amelyik ezúttal nem közömbös, hanem inkább ellenséges vele szemben.

Hatalmas sikert arat.

Nyugodt és magabiztos; gondolatmenete világos, logikája tiszta, érvei cáfolhatatlannak. Beszéde, amennyire kell, érzelmes és retorikus, de nem kimódolt. Őszintének hat – mert valóban őszinte. Hitelét a hit adja, meggyőző erejét a személyes meggyőződés. A terem hangulata fokról fokra megváltozik: az ellenséges indulatok helyét előbb az egyetértés, majd a mind erősebb lelkesedés váltja föl. A végén valóságos tapsvihar tör ki.

Később is, számos alkalommal tapasztalhattam: Antall számára ez a legjobb, az egyéniségéhez leginkább illő szónoki pozíció. A védekező alapállásból indított ellentámadás. Rendületlenül hitt igaza biztos tudatában visszaverni a méltatlan és ostoba vádakat. Visszakérdezni, a jogos fölháborodás pátozával: „Azt mondják rólunk, hogy lepakoltunk a kommunistákkal? Mirőlunk, akik negyven év után kivívtuk a többpártrendszer és a szabad választások lehetőségét? Akik kiharcoltuk a demokratikus rendszerváltás politikai feltételeit, és újraalkottuk a jogállamiság törvényi kereteit? Mindez egyenlő volna a diktatórikus hatalomnak való behódolással? Ki állítja ezt az ostobaságot? És ki hiszi el neki? Ha igaz volna, amit mondanak, akkor kötelességük lett volna megvétózni a megállapodást! Nem tették meg! Vajon miért? Az MDF egyetlen tagjának sem kell szégyenkeznie amiatt, hogy aláírtuk. Épp ellenkezőleg. Legyenek büszkéek rá!”

1989. október 1-jén, a Műszaki Egyetem nagyelőadójában – anélkül, hogy az egybe-

gyültek erről tudnának – földübörgő tapsukkal eldöntenek egy rendkívüli horderejű kérdést. Ekkor és itt válik bizonyossá, hogy ki lesz az MDF elnöke, a későbbi miniszterelnök, s hogy ennek nyomán a következő négy esztendőben miként alakul majd a párt s jelentős részben az ország sorsa. A tizenöt tagú elnökség pár nap múlva titkosan, csaknem egyhangúlag úgy határoz, hogy Antall Józsefet ajánlja a II. Országos Gyűlés küldötteinek.

Egyvalaki tartózkodik: Lezsák Sándor. (Az új elnök, megválasztása után, látszólag nagylelkű – valójában inkább taktikus – gesztussal őt kéri majd föl az ügyvezető alelnöki posztra, és Lezsák nem mond nemet.) Antall egyetlen feltételt szab önmaga számára: „Akkor vállalom, ha legalább kétharmadot kapok.” Október 21-én elsőpró – kilencvenhét százalékos – többséggel választják az MDF elnökévé.

Az elnökök gyűlése és az országos gyűlés közti időben lejátszódott események nagyban igazolják a Nemzeti Kerekasztalnál kötött megállapodás aláírásának helyességét, s ezzel együtt nagyban erősítik és igazolják Antall József politikáját és személyét. Az Országgyűlés ugyanis nemcsak hogy szentesíti az alkotmánymódosítást és az ún. sarkalatos törvényeket, de úgy teszi mindezt, hogy a munkásárség, a munkahelyi pártszervezetek és az állampárt vagyonelszámolása ügyében az Ellenzéki Kerekasztal álláspontját iktatja törvénybe; méghozzá annak ellenére, hogy szeptember közepén az MSZMP tárgyalódelegációja, október elején pedig az MSZP megalakulását kimondó pártkongresszus ezeket nem volt hajlandó elfogadni. Mindez félreérthetetlenül jelzi, hogy a parlament és a kormány (amelyik az ellenzéki álláspontot támogató előterjesztéseket benyújtotta) ekkorra már kikerült az MSZMP/MSZP uralma alól: az állampárti korszak véget ért.

A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlésének megnyitása egybeesik az Országgyűlés történelmi döntéseket hozó ülésével. Ám a „Tisztelt Házban” ezen a napon szinte gyászos légkör uralkodik. Nemcsak azért, mert a képviselők egy része nem örül a szocialista rendszer végét jelentő változásoknak – ez csak egy kisebbségre jellemző. A túlnyomó többség is sértve érzi magát amiatt, hogy a parlamentnek a kerekasztalnál ülő pártok megállapodását kell „szolgai módon” jóváhagynia. Kissé különös, de igaz: azok a képviselők, akik a múltban zokszó nélkül szavazták meg egy párt akaratát, most megalázzónak tartják, hogy *több* párt együttes akaratát kell szentesíteniük.

Az MDF országos gyűlésén ezzel szemben eufórikus a hangulat. A Közgazdaságtudományi Egyetem aulájában összegyűlt több száz főnyi küldött a szabadság, a demokrácia és a saját győzelmeként ünnepli az Országgyűlés történelmi döntéseit. Küldöttséget menesztenek a parlamentbe, hogy lelkesültségüket és tiszteletüket kifejezzék. Ott némi zavar támad, mert a házszabály nem teszi lehetővé, hogy felszólaljanak. Antall Józsefet, Csoóri Sándort, Szabad Györgyöt, Csengey Dénest és a többi – öltözkéivel a környezetbe nem igazán beleillő – küldöttet végül a diplomatapáholyba ültetik be (ami ugyancsak nem minden tekintetben házszabályszerű), s onnan hallgatják végig az MDF egyik időközi választáson mandátumot szerzett képviselőjének szájából – a saját üdvözlő szavait.

(A szerencse e könyv íróját részesítette abban a megtiszteltetésben, hogy elmondhatta őket – miután kihívták a teremből, s Szűrös Mátyás szobájától körülbelül három percen át, amíg a folyosón végighaladtak az ülésteremig, egyik fülébe Antall József, a másikba Csengey Dénes mondta folyamatosan, hogy mi a helyzet a közgázon, miért vannak ők itt, s neki mit is kellene odabenn mondania.)

Antall megválasztása ebben a helyzetben – s a helyzetet okosan kiaknázó, remek beszéde után – egy pillanatig sem kétséges az MDF országos gyűlésén. Már csak azért sem, mert ő az egyedüli jelölt az elnöki posztra.

Az MDF II. Országos Gyűlése, amely pártelnökké választotta

A dolgok eldőlték. Bár ezt ilyen nyíltan senki sem mondja ki: „az egész nemzet nagy, átfogó mozgalmáról” szőtt illúzióknak vége. Magyarországon többpártrendszer van, választások lesznek, s az MDF pártként – méghozzá a legerősebb ellenzéki pártként – önállóan, a győzelem esélyével indul ezeken a választásokon.

Bíró Zoltán helyett mindenképpen új elnököt kellett találni. Egyrészt mert Bíró MSZMP-tag volt, s ez az elkövetkező éles választási küzdelemben túl nagy támadási felületet adna, másrészt mert az ő politikája megbukott. Bíró nem akarta az EKA-t és a Nemzeti Kerekasztalt; az MDF-et pedig kezdettől fogva Pozsgay politikai hátszágának tekintette. Az események azonban más irányt vettek. Egyszer s mindenkorra vége a „se kormánypárti, se ellenzéki”, se hús, se hal állapotnak s a nemzeti baloldal harmadik utas ábrándjainak. Bíró októberben maga mond le (miután előtte hónapokon át fenyegetőzött a lemondással), mert érzi, hogy kilátástalan helyzetbe került.

A II. Országos Gyűlés óriási többséggel dönt Für Lajos köztársasági elnökké való jelöléséről is. Ez mindenekeelőtt a Pozsgayval való összejátszás vádját hivatott elhárítani: az MDF önálló politikai erő, saját jelöltje van az elnöki székbe.

Bíró ezután végképp elszigetelődik. Képtelen elfogadni ezeket a döntéseket, s teljesen kiszorul-kivonul az elnökségből. Antall-lal szembeni, személyes sértettségéből fakadó, mély ellenszenvét nemcsak föloldani: palástolni se tudja soha. (Ez utóbbiban különbözik Lezsák Sándortól.) Ez a görcsös, mérsékelt tehetségű, politikusnak alkalmatlan ember a mai napig nem szűnt meg hajtogatni, mekkora hiba volt, hogy nem fogadták el az alkotmányozó nemzetgyűlésről szóló javaslatait, s hogy Antall és társai elsikkasztot-

ták a forradalmat, hogy a nép megkérdése nélkül, a feje fölött, a háta mögött, az orra elől s a többi, s a többi, s a többi... Emlékiratai (melyekben még arra is rosszul emlékszik, hogy *melyik évben* volt az MDF I. Országos Gyűlése), továbbá Pozsgay oldalán váltalt újabb, ismét teljes kudarccal végződő vállalkozása tanúskodnak róla: semmit sem értett meg a történekből és a demokratikus politika valódi természetéből.

Csoóri Sándor számára is súlyos lelki megrázkódtatást okoz az országos gyűlés. Két malomkő, két személy, két meggyőződés között őrlődik. Egyfelől ő is Pozsgay feltétlen híve, barátja és szövetségese, csakis benne látja az ország lehetséges köztársasági elnökét; másfelől régóta szilárd meggyőződése, hogy Antall az egyetlen alkalmas ember az MDF vezetésére, hogy csak ő lehet Magyarország jövőbeli miniszterelnöke. Für jelölésekor – amit nem Für, hanem Pozsgay miatt ellenez – kétségbeesve konstatálja, hogy a két dolognak együtt mind kevesebb a realitása. Nehezen látja be, hogy az egyre inkább kommunistaellenessé váló közhangulatban az MDF választási esélyeit rontja, ha nem távolodik el Pozsgaytól. Bíróval ellentétben ő végül eljut e fájdalmas fölismerésig, s a Pozsgay vagy Antall dilemmában kényszerűen az utóbbi mellé áll – anélkül, hogy az előbbit megtagadná.

Antall a gyűlésen két beszédet mond, egyet megválasztása előtt, majd egyet azt követően. (Az első nap délutánján munkahelyéről, az orvostörténeti múzeumból érkezik meg a közgazdasági egyetemre, a gyűlés helyszínére. Ott veszi észre, hogy jegyzeteit, melyek beszéde vázlatát tartalmazták, a múzeumban hagyta. Így aztán szabadon, papír nélkül szól a küldöttekhez. Nemcsak beszéde tartalmával, hanem ezzel is nagy hatást tesz rájuk, hisz az MDF író alapító atyái ekkor még gondosan megírják, majd felolvassák a szövegeiket. Ebben a tekintetben – Für Lajost kivéve – nem különböznek a Kádár-korszak politikusaitól.)

Antall fölvezet a küldötteknek a vezetése alatt álló politikai erő általa kívánatosnak tartott jövőbeni arculatát. Olyan jobbközép pártot akar (a párt után, érezhetően taktikai okokból, mindig odabiggyeszi a mozgalom szót is), amely nemzeti és demokratikus céljait a nyugati liberális kereszténydemokrácia korszerű értékeivel ötvözi. Kifejti, hogy meggyőződése szerint az európai, sőt a transzatlanti integráció a magyar rendszerváltozás sikerének egyik előfeltétele. A másik a belső stabilitás. Megfontolt, közéleti realpolitikát hirdet. Elutasítja mind a nehézségek előtt harc nélkül behódoló gyáva „oportunizmus”, mind az azokat semmibe vevő „doktrinerség”, mind pedig a szájhóskodásban kimerülő „kocsmapolitika” szélsőségeit. Megismétli a már márciusban is idézett Eötvös József-i gondolatot: a demokráciát nem deklarálni, hanem megszervezni kell.

És Antall József hozzákezd az organizáláshoz. Az MDF politikája '89 októberétől nemcsak egyértelművé, világos vonalvezetésűvé, de érzékelhetően profibbá is válik. Az elnökségi ülések például lerövidülnek. (Ezt annak idején személyesen is van alkalmam meg tapasztalni, miután a párt négy megválasztott országgyűlési képviselőjének egyikeként – Roszik Gábor, Raffay Ernő és Marx Gyula társaságában – állandó meghívottja vagyok az Országos Elnökség üléseinek, s egy-két kivétellel '89 augusztusától '90 áprilisáig részt is veszek azokon.) Az október vége előtt éjjel kettőig, háromig tartó, szellemileg olykor valóban izgalmas, de többnyire kevés gyakorlati eredményt hozó viták most célratörőbbé, racionálisabbá válnak. A napirendi pontok tárgyalása az új elnök vezetésével nemcsak fölgyorsul, hanem – a korábbiakkal ellentétben – rendre valamilyen konkrét döntés is születik, s a döntések a végrehajtás módjáról, határidejéről és a felelős személyekről való rendelkezést is tartalmazzák.

Antall nagy energiával lát hozzá az általa mindig kulcsfontosságúnak tartott kül- és

belpolitikai kapcsolatrendszer kiépítéséhez. Azazhogy elnökként, immár teljes körű politikai fölhatalmazással és súllyal folytatja azt a munkát, amelyre már korábban is kapott megbízatásokat az MDF-től. Ám ez irányú tevékenységét – különösen ami a hazai pártkapcsolatok építését illeti – egy-két hónapra alaposan megzavarja a magyar belpolitika váratlan fordulata.

Amikor az SZDSZ és a Fidesz meghirdette aláírásgyűjtő akcióját, még aligha lehetett tudni, milyen mélyreható következményei lesznek mindennek. A magyar Országgyűlés – mint láttuk – október 20-ig törvényt hoz a munkásörtség megszüntetéséről, a munkahelyi pártszervezetek fölszámolásáról, valamint a pártok vagyonszámolási kötelezettségéről. Nem vitás, ebben a sikeres aláírásgyűjtő akció presszionáló ereje is közrejátszott. Ám ugyanígy nem vitatható az sem, hogy a november 26-i népszavazás ennek következményeként háromnegyed részben már csak törvényerejű országgyűlési döntések tett nélküli, utólagos megerősítését jelenti.

A köztársasági elnök megválasztásának kérdése viszont – minden hamis látszat ellenére – nem az alkotmányos rendszert érintő elvi, hanem a legkeményebb gyakorlati, hatalmi kérdés. Az SZDSZ mindenáron el akarja kerülni a „nacionalista” elkötelezettségű baloldali reformerek és a még erősebben „nacionalista” jobboldali ellenzék uralomra jutását. Márpedig szeptember-október táján nagyon úgy néz ki, hogy ez a forgatókönyv valósul meg.

Ezt meg kell akadályozni. Bármilyen áron. És az SZDSZ az aláírásgyűjtő akcióval megindítja a maga harcát. Bár mindvégig a kommunistákra tüzel, valójában az MDF-et akarja megsebezni, leteríteni, legyőzni, amikor a harcos, a meg nem alkuvó, a kérlelhetetlen, a kommunistákkal nem paktáló, *igazi ellenzéki* párt szerepében lép föl. Kampányát óriási sajtótámogatás kíséri. Már a szeptember 18-i aláírást követő napon megkezdődik a közvélemény manipulálása, az MDF ravasz és finom befektetése. Az újságok ilyen és ehhez hasonló szalagcímekkel tudósítanak a Nemzeti Kerekasztalnál kötött megállapodásról: „Az MDF nem paktált le a kommunistákkal.”

Ettől kezdve nincs olyan hét, hogy legalább háromszor ne lehetne olvasni valamit a Fórumról és az MSZMP-ről – *együtt*. Nincs olyan sajtótájékoztató – bármilyen legyen a témája –, ahol legalább egy újságíró ne akadna, aki fölteszi a szokásos kérdést: „Igaz az, hogy önök hajlandók lennének kormányt alakítani az MSZMP-vel? (Az MSZP-vel?)” A válasz előbb az, amit minden normális politikus minden normális demokráciában ilyenkor mondani szokott: „erről még korai volna nyilatkozni, értelmetlen, meg kell várni a választások eredményét, addig felelőtlenség” stb.; majd egyre inkább: „nem, nem akarunk, semmiképpen”. S másnap a cím: „MSZMP-MDF-koalíció?” („MSZP-MDF-koalíció?”); s aztán a szövegben, a tizenkilencedik sorban persze benne van, hogy: nem. Ám legközelebb megint megkérdezik, és megint a kérdés kerül a címbe. S a közvélemény szemében az MDF egyre gyanúsabbá válik, és szép lassan összeboronálódik a kommunistákkal.

A manipuláció egyik szép példája az, amit a tévéhíradó megenged magának a népszavazás előestéjén. Megkérdezik „az utca emberét”: elmegy-e szavazni. A hat járólékből (tökéletes pártatlanság!) három igenlő, három pedig nemleges választ ad. De milyen volt ez a három ember, s milyen amaz! Az előbbieket – jó arcú, értelmes, rokonszenves személyek – világos érvekkel adják elő, hogy miért vesznek részt a másnapi szavazáson. Az utóbbiak – egy elesett idős néni s két amolyan bőrfejűforma alak – eldalogják, hogy őket ugyan nem érdekli ez az egész, nem is tudják, miről is van itten szó tulajdonképpen, de az biztos, hogy ők nem mennek el. S a kedves nézők – akik túlnyomórészt

szintén nem tudják, mire is megy ki valójában a játék – egyet biztosan leszűrhetnek maguknak: ha nem mennek el szavazni, akkor ők is ugyanolyan bunkók lesznek, mint azok, akiket a tévében láttak.

Az SZDSZ rámenős és gátlástalan kampányt folytat. Magát a négy kérdést igen ügyesen fogalmazza meg s állítja egymás mellé. „1. Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására? 2. Kivonuljanak-e a pártszervek a munkahelyekről? 3. Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyonról? 4. Feloszlassák-e a Munkásőrséget?” Az első kérdésből nemigen tudhatja meg az alkotmányjogban járattan szavazó (márpedig az elsőprő többség ilyen!), hogy az „igen”-nel épp arról mond le, amit a közvélemény-kutatási adatok szerint 61 százalék szeretne, hogy tudniillik ő maga válasszon köztársasági elnököt. A maradék három kérdésre adandó egyértelmű „igenek” pedig azt a célt szolgálják, hogy hatásukra az elsőre adott – önmagában korántsem egyértelmű – válasz is igenlő legyen.

Ehhez aztán olyan – finoman szólva is kétes igazságokat tartalmazó – kampánymondatok csatlakoznak, mint: „a szabad választások előtt hatalomra kerülő elnök ellenőrizhetetlen és korlátozhatatlan”; vagy: „jövendő szabadságunkat veszélyezteti, ha még a mai rendszerben kell elnököt választanunk”.

Az MDF országos elnökségét mindenestre rendkívüli mértékben fölháborítják ezek a sok százezer példányban terjesztett szövegek. A testület november 6-án már tárgyalta a népszavazás ügyét, de akkor még úgy döntött, legokosabb, ha a Fórum nem foglal állást. Jobb, ha tagjai egyéni döntésére bizza a részvétel és a szavazás kérdését. Ám egyre-másra érkeznek a jelzések arról, hogy a tagság (sőt a társadalom) határozottabb iránymutatást óhajt. Az elnökségre nehezedő nyomás mind erősebb: a legnagyobb ellenzéki párt nem engedheti meg magának, hogy hallgat egy ekkora horderejű politikai ügyben.

November 13-án tehát ismét napirendre kerül a népszavazás kérdése. Javában folyik a vita az Ó utcai faházban, amikor valaki behozza az SZDSZ aznapi utcára dobott legújabb röplapját, amelyen a fent idézett valótlan állítások is olvashatók. Föllobbannak az indulatok: „Micsoda aljas hazugságok!”, „Ezt nem hagyhatjuk szó nélkül!”, „Nem engedhetjük meg, hogy így becsapják, félrevezessék a népet ezek a gazemberek!” stb.

Antall nyugodtan ül a helyén. Örizzük meg a nyugalunkat, legyünk óvatosak – mondja. A tét és a kockázat óriási. Lehetetlen megjósolni a végeredményt, ha belemegegyünk, nagyot bukhatunk. S elsorolja, miféle szempontokat kell mérlegelni, és miféle lehetőségek vannak. Csak a rend kedvéért: először is aláírtuk a szeptember 18-i megállapodást. Ennek része a következő mondat: „A felek megerősítik azon elhatározásukat, hogy a megállapodásokat saját szervezeteikben elfogadtatják, a nyilvánosság előtt képviselik, továbbá érvényre juttatásukat minden rendelkezésükre álló eszközzel biztosítják.” Ezek után teljességgel lehetetlen, hogy mi is csatlakozzunk a megegyezés elleni népszavazási akcióhoz, mint tették sajnos a kisgazdák és a szociáldemokraták. Komoly és becsületes párt nem engedhet meg magának ilyen szőszegést. Ha a magyar többpárti demokrácia úgy indulna, hogy egy ilyen horderejű írásos szerződést két hónapon belül fölborítanak az aláíró felek, annak beláthatatlan következményei lennének a későbbiekre nézve. Mi nyugatias polgári demokráciát és politikai kultúrát akarunk itt, és nem balkánt. Ez tehát részünkről ki van zárva. Tudom, hogy egyébként sem javasolná ezt senki, de a rend kedvéért el kellett mondani.

A második lehetőség, hogy a megállapodás szellemében nyíltan kiállunk a saját álláspontunk mellett, és a munkásőrség, a munkahelyi pártszervezetek, valamint a pártvagyon kérdésében az igenre biztatjuk a szavazókat, az elsőre viszont határozott nemet

mondunk. Elvileg és erkölcsileg ez a tiszta álláspont, politikailag viszont csaknem öngyilkossággal ér föl. Hisz ebben az esetben szó szerint ugyanazt mondjuk, amit az MSZP. Márpedig most, amikor az SZDSZ és a sajtó minden törekvése amúgy is arra irányul, hogy velük: a kommunistákkal kompromittáljanak bennünket, ezt egyszerűen nem tehetjük meg. Akkor az Isten se mossa le rólunk ezeket a vádakat, s a választásokon ezzel vernek meg bennünket.

Számunkra most nincs jó megoldás, csak rossz meg még rosszabb. A legkisebb rossz alighanem még mindig az, ha hallgatunk. Az is lehet, hogy érvénytelen lesz az egész, mert nem mennek el elegendően.

Erre többen is mondják: „Hát akkor legyen ez a cél! Hirdessünk bojkottot!”

Antallnak nem nagyon tetszik az ötlet. Ez is roppant veszélyes. Az SZDSZ most offenzívában van, az emberek lelkesek, szavazni akarnak; megélni, élvezni a szabadságot. Kockázatos szembefordulni ezzel a hangulattal. De döntsön az elnökség, ő elfogadja a többség akaratát, mert neki sincs jó javaslata, olyan, amiben biztos volna.

Az eredmény, ellenszavazat nélkül: bojkott! Ám abban mindenki egyetért, hogy az elnöknek, a párt első emberének nem szabad exponálnia magát ebben a kockázatos ügyben. „Vezéráldozatot nem hozunk” – mondja Csegey Dénes, és ő indul el a tévébe, hogy a híradóba beolvassa az elnökség nyilatkozatát: „Nem megyünk el! Nem szavazunk!”

Utólag könnyű okosnak lenni. A bojkott megbukott, a részvételi arány elérte az 58 százalékot. Az első kérdésre leadott igenek száma viszont mindössze 6101 szavazattal, azaz 0,1 százalékkal előzte meg a nemekét. Semmi kétség: ha az MDF a bojkott helyett az első kérdésre adott „nem”-re buzdítja jó harmincezer tagságát s az ennek többszörösét kitevő szimpatizánsait, akkor az SZDSZ elbukja a népszavazást.

És az MDF nyeri? Dehogy! Az MSZP és Pozsgay Imre. Az MDF ellenben négy hónap múlva alighanem elveszítette volna a parlamenti választásokat, amit az első fordulóban csupán 3,36 százaléknyi előnnyel nyert meg az SZDSZ előtt; méghozzá azért, mert eredményesen verte vissza a kommunistákkal való cimborálás vádjait. Ha a népszavazásban velük egy platformot foglal el, ez aligha sikerülhetett volna...

Még egy kérdés tisztázásra szorul: miért nem akadályozza meg az MSZP a népszavazás kiírását a parlament segítségével? Az idevágó törvény számos komoly jogi érvet szolgáltat amellet, hogy ezt a négy kérdést ebben a formában nem lehet referendumra bocsátani. A ház hangulata igen ellenséges az SZDSZ-szel és az egész akcióval szemben, a kormánynak egy szavába kerülne, hogy a parlament elutasítsa a népszavazás kiírását. Titokban Antall is erre kapacitálja Németh Miklóst, ám a kormány nemcsak hogy nem tesz semmit a dolog ellen, hanem egyenesen siettetni azt. A miniszterelnök is, a ház elnöke, Szűrös Mátyás is. Az aláírások megszámlálására, hitelesítésére, a napirendre tűzésre előírt határidőket kihasználva akár két hónapot is késleltethetnék a folyamatot, de ők épp ellenkezőleg járnak el: siettetik.

Vajon miért?

Csakugyan Pozsgay ellen dolgoznának? Valóban zsarolja vagy hitegeti őket az SZDSZ? Tényleg megígéri Németh Miklósnak, hogy miniszterelnök maradhat, ha sikerül legyőzniük a nagy riválist, az MDF-et? S ő ezt tényleg el is hiszi? Alighanem ezek is éppolyan ostobaságok, mint a Pozsgay-Antall-paktumról szóló mesék. Az bizonyos, hogy nem sokkal korábban éles összeütközésre került sor Pozsgay és Németh között az MSZMP utolsó (egyben az MSZP első) kongresszusán. Pozsgay hívei mindenáron rá akarták venni, hogy az új párt ne az MSZMP jogutódjaként, hanem valóban új, tiszta lappal

induló politikai szervezetként alakuljon meg. („Menjünk ki, Imre, ebből az épületből, ide ki a térre, szúrjunk le a földre egy nemzeti zászlót, énekeljük el a Himnuszt, s attól kezdve ez a Szocialista Párt. Hagyjuk veszni a pártvagyont, és akkor megnyerjük azt az erkölcsi tőkét, ami sokkal többet ér majd a választásokon.”)

Németh Miklós is elszánt volt: teljes erejével a szakítás mellett kardoskodott. Miniszterelnökként, Pozsgaynál ekkor már népszerűbb politikusként (októberi indexük 72, illetve 80 százalék) vállalta volna az új párt elnöki posztját s a miniszterelnök-jelöltséget. Pozsgay azonban habozott, félt a szakítástól. Nyers nélkül nem akart kiválni. Németh viszont ekkor szakított vele és a párttal. Ezután terjesztette be úgy a sarkalatos törvényeket a parlamentnek, hogy a kormány nem az MSZP, hanem az ellenzék álláspontjára helyezkedett a vitás kérdésekben.

A népszavazás ügyében pár hét múlva elfoglalt kormányálláspont mögött tehát ilyesféle motívumok is szerepet játszhatnak, a legvalószínűbb azonban a politikai bátorság hiánya. Az MSZP és a kormány ekkor már nem mer szembehelyezkedni egy ellenzéki-népi kezdeményezéssel, különösen miután látja, hogy a sajtó is teljes erővel támogatja azt.

(A politikai bátorság hiánya az MDF esetében is föllelhető ebben az ügyben. Az önálló elhatározásra képtelen országgyűlési képviselők SZDSZ elleni dühükben talán akkor is leszavazták volna a népszavazás kiírását előterjesztő javaslatot, ha a Magyar Demokrata Fórum héttagú frakciója határozottan így foglal állást a parlamentben. Az október 31-i szavazás előtt, az Országos Elnökség hétfői ülésén megfontolásra ajánlottam ezt a lehetőséget. Nem vállalták, ami a politikai helyzetről korábban elmondottak alapján persze érthető. Tudomásul vettem a döntést, s magam sem erőltettem a dolgot. Egy álmatlan éjszaka után – amikor is reggelig azon töprengtem, ne vállalkozzam-e valamilyen kamikázeakcióra, s kizárólag a saját szakállamra ne szömláljak-e föl mégis a népszavazás kiírása ellen – másnap csöndben, tehetetlenül hallgattam végig az előterjesztést és a vitát. A beszédem vázlata kész volt, jónak és erősnek éreztem, de én magam gyenge voltam. Nem mertem vállalkozni a magányos kalandra. A politikai vagy inkább a személyes bátorság belőlem is hiányzott.)

Az SZDSZ (és a Fidesz) népszavazási akciójának valódi jelentőségét és igazi következményeit akkor érthetjük meg teljesen, ha újra visszatérünk a Nemzeti Kerekasztalnál szeptember 18-án aláírt megállapodáshoz. Ennek szövegében olyan részletek olvashatók, amelyeket később egyáltalán nem szoktak idézni. Az okmány 3. pontja így szól: „A felek megállapítják, hogy az eddig elért eredményekre alapozva *folytatni kell a munkát* a békés átmenetet érintő, *még nyitott kérdések* rendezése érdekében.” (Kiemelés: D. J.) A szöveg ezután tételesen felsorolja e kérdéseket, köztük a munkás-örtség ügyét, a köztársasági elnök választásának rendjét, az új tájékoztatási és közszolgálati törvényt s egyebeket. A folytatás szándékát illetően félreérthetetlen a cím is: „Megállapodás a politikai egyeztető tárgyalások 1989. június 13-a és szeptember 18-a közötti szakaszának lezárásáról.”

SZABAD GYÖRGY: „Lépésről lépésre haladtunk, és egy adott szakasz elérésekor megsziárdítottuk, kodifikáltuk az elért eredményeket. Meghódítottunk egy területet, megálltunk, de csak azért, hogy biztosítsuk *azt a további előrenyomulást* érdekében! A folytatás iránti kötelezettségvállalás – »a jövő vontatóra akasztása« – nagyon nyomatókéosan benne van a megállapodás szövegében.”

Egészen bizonyos tehát, hogy a tárgyalások folytatódása esetén az MSZMP (illetve utóda) számos engedményre kényszerült volna még az elkövetkező hónapokban. Nemcsak a munkahelyi pártszerveződés és a munkásörtség ügyében, hanem olyan, utóbb saj-

nos rendkívüli jelentőségűnek bizonyult kérdésekben is, mint a szakszervezetek depolitizálása, vagy maga a pártvagyon, ami a népszavazási csinnadratta ellenére – vagy épp amiatt! – továbbra is rendezetlen maradt. A kommunisták tehát – miközben a publikum szemét az SZDSZ antikommunista görögütze kápráztatja el – szépen átmenthetik e területeken birtokolt pozícióikat.

Az SZDSZ és az őt támogató média – rádió- és tévékommentátorok, hírlapi publicisták, tudományos folyóiratokban publikáló politológusok, minden rendű és rangú írástudók – immár közhelyszerű igazsággá tették, hogy a Nemzeti Kerekasztalnál kötött paktum csapdájából való kiszabadulás és a valódi – az állampárt pozícióit igazából megrendítő – rendszerváltozás lehetőségét a november 26-i népszavazás teremtetten meg.

Ez nem igaz.

Épp ellenkezőleg: az agresszív népszavazási kampány azáltal, hogy elvágta a tárgyalásos átmenet folytatásának lehetőségét, valójában az állampárt további intézményes, módszeres, szisztematikus és ellenőrizhető, tehát valóban tartós és hosszabb távra szóló visszaszorításának lehetőségét semmisítette meg. A „radikális rendszerváltás” nevében az SZDSZ a *teljesebb* rendszer- és hatalomváltozás esélyeit rombolta le. A sajtóbotrányok, a mesterségesen felszított kommunistaellenes hisztéria legfőljebb megalázták, időlegesen megfélemlítették és revánsra hangolták a régi hatalmat, de tartósan visszaszorítani nem tudták. Hirtelen összenyomták, mint egy rugót, hogy az aztán annál nagyobb erővel pattanjon ki újra: a négy év múlva sorra kerülő választásokon. Amikor is az utódpárt visszaszerzi elvesztett hatalmát – s megosztozik rajta egykori ádáz ellenfelével.

A népszavazás bojkottjának kudarca decemberre valósággal padlóra küldi az MDF-et. Korábbi lendülete megtörik, a diadalmasan előretörő SZDSZ egyértelműen átveszi tőle a politikai kezdeményezést. A sajtó szinte korlátlan támogatásával egyre-másra indítja újabb és újabb akcióit. A novemberi népszavazási diadal után januárban következik az ún. „Dunagate”-botrány, amelynek során (a Fidesszel együtt) leleplezik az állampárti belügyi titkosszolgálat törvénytelen működését, s lemondásra kényszerítik Horváth István belügyminisztert, Pozsgay egyik fő szövetségesét. Megint csak az igazi, a kérelmelhetetlen antikommunista ellenzéki párt szerepében mutatkoznak. Népszerűségük már november végére 12 százalékra ugrik föl a júliusi 3 százalékos mélyponthoz képest, a tagszám pedig hetek alatt 4-ről 12 ezerre nő. Nyomulásuk – úgy tűnik – megállíthatatlan.

Az MDF elbizonytalanodik. A népszavazási bojkott ellenzői igazán a kudarc után válnak aktívvá: néhány szervezet fellázad, sokan kilépnek a pártból. A reménybeli jobb-közép szövetségesek legerősebbike, a Független Kisgazdapárt a népszavazási akcióhoz való csatlakozással „dezertált”, „átállt az ellenség táborába”. Az SZDSZ és a sajtó lankadatlan erőfeszítései nyomán lassan elterjed a közvéleményben az MDF-ről hangoztatott három súlyos vád: 1. következtelen, „langyos”, nem igazi ellenzéki párt, hajlandó lepakolni a kommunistákkal; 2. nincs szakértői bázisa, a legfontosabb problémához, a gazdasághoz különösen nem ért, harmadik utas, korszerűtlen, nem európai, mucsai társaság; 3. antiszemita.

Antall sejtí, hogy az SZDSZ-szel való együttműködésre *valamilyen formában* szükség lesz a választások után, ezért igyekszik elejét venni az ellentétek végetlen kiéleződésének. Az MDF népi írói vezérkarával ellentétben ő politikusként kezeli a konfliktust: sem régi személyes sebek, sem heves érzelmek, sem zsigeri indulatok nem akadályozzák ebben. Kis Jánossal folyamatos beszélő viszonyt tart fenn, s a legsúlyosabb kérdésekben rendszeresen egyeztetni próbál vele. („A decembert és a januárt arra használtam föl, hogy az MDF-SZDSZ-viszonyt pacifikáljam.”)

Ennél is nagyobb energiával folytatja a párt külkapcsolatainak kiépítését. Ismeretsegei révén már akkor is jelentős eredményeket ér el, amikor még semmiféle komoly tisztséggel nem rendelkezik a párton belül. '89 júliusában például ő tart előadást Brüsszelben, az Európa Parlament kereszténydemokrata néppárti frakciója előtt, s ezzel – mint a legjelentősebb magyar jobbközép pártot – bevezeti az MDF-et a nyugat-európai konzervatív kapcsolatrendszerbe.

E folyamat rendkívüli sikerként elkönnyvelhető következő állomása, amikor Antallt – immáron mint a párt elnökét – novemberben az Európa Mozgalom alelnökévé választják. A szervezetet még Churchill alapította annak idején, s jórészt nyugdíjba vonult vezető politikusokat tömörít. Elnöke a volt francia államfő, Giscard d'Estaing.

1990 elején aztán Antall valóságos diplomáciai offenzívát indít az MDF élén. Először Washingtonba látogat egy küldöttséggel. Találkozik Bush elnökkel, Baker külügyminiszterrel, annak első helyettesével, Eagleburgerrel; a szenátus és a képviselőház, valamint a pártok jeles személyiségeivel; továbbá a Világbank és a Zsidó Világkongresszus vezetőivel. Előadást tart a National Press Clubban, az amerikai sajtóélet központjában, ahol a vezető politikusok sajtóértekezletei zajlanak.

Mindenekelőtt előítéleteket és félreértéseket kell eloszlatnia. Az MDF-nek ugyanis antiszemita híre van bizonyos amerikai körökben. Pontosabban antiszemita hírért keltek; már a kezdet kezdetén. Már 1987 szeptemberében, közvetlenül az első lakiteleki tanácskozást követően olyan tudósítások jelentek meg az amerikai sajtóban, amelyek nacionalista és antiszemita jellegűnek mutatták be az összefüvetelt. Az épp kint tartózkodó Csoóri Sándor riadtan telefonált haza Für Lajosnak és Bíró Zoltánnak: mi történt, mit csináltak? Alig tudták megnyugtatni, hogy a híresztelésnek semmi alapja nincsen, szemenszedett hazugság, rágalom az egész. A „tudósítás” – külföldi újságírók nem lévén jelen Lakiteleken – természetesen hazai jóakaróktól származott.

Később is jellemző volt, hogy szabad demokrata körökhöz tartozó személyiségek kinti útjaikon idejük jelentős részét az MDF lejáratásának szentelték.

„Végigházták előbb a baloldali és a zsidó szervezeteket, ahol nacionalistaként és antiszemitaként; majd a jobboldaliakat – a szélsőjobb emigráns köröket is beleértve –, ahol kommunista kollaboránsként festettek le bennünket.”

Amikor például Antallt elnökké választották, washingtoni körökben azonnal szárnyra kelt róla a hír: antiszemita. Ez még az épp ott tartózkodó Vásárhelyi Miklósnak is sok volt. Főlháborodva tiltakozott: ez nem igaz, én jól ismerem őt, ismertem az apját is.

A híresztelők gátlástalanságára jellemző a következő történet. A washingtoni magyar követségen rendezett fogadáson Antall és a vele lévő Jeszenszky Géza, a későbbi külügyminiszter külön program keretében újságírókkal is találkozik. Az amerikaiak az angolul jól beszélő Jeszenszky, a kinti magyar tudósítók pedig Antall körül csoportosulnak. Ott van köztük az '56 után emigrált Fenyvesi Károly, a U.S. News and World Report munkatársa is, akivel Antall – korábbi személyes ismeretség okán – tegezve vált szót. Fenyvesi közismerten vállalja magyar zsidó identitását. (*A világ akkor kerek volt* címmel szép könyvet írt erről, felidézve saját birtokukon gazdálkodó zsidó őseinek nyírségi életét.) A. J., az egyik budapesti napilap tudósítója a találkozó után odalép hozzá, és mímelt csodálkozással kérdezi: Te tegeződsz egy ilyen antiszemitával? Fenyvesi, aki amúgy sem kedveli az efféle alakokat, rámosolyog: Ne fáraszd magad, kérlek, én *tényleg* ismerem Antallt.

Az MDF elnökének nagy energiákat kell arra fordítania, hogy – túlnyomórészt sikeresen – eloszlassa a pártja rossz hírért keltő rágalmakat. Az igazán komoly politikusoknál

jelentős reputációja keletkezik. Larry Eagleburger, az akkori amerikai külpolitika legfontosabb személyisége például néhány hónap múlva már így emlegeti bizalmas körben: „Kelet-Európa egyetlen nehézsúlyú politikusa.”

Ekkor, az első látogatás alkalmával történt, hogy Antall és kísérete egy rövid időre beül a Külügyi Bizottság ülésére, amelyen éppen Baker külügyminisztert hallgatják meg. Az elnöklő Biden szenátor – aki az előző nap már találkozott vele, s akire nagy hatást tett kelet-európai helyzetelemzésével – megszakítja az ülést, és a következőket mondja: „Hölgyeim és uraim! Itt ül a hallgatóság körében Antall József, a legnagyobb magyar ellenzéki párt elnöke, Magyarország valószínű miniszterelnöke. Szeretettel üdvözlöm. Dr. Antall, volna szíves fölállni, hogy mindenki megismerhesse önt?” S a bizottság tagjai lelkesen megtapsolják. (Az esetről videofelvétel készült.)

Két héttel az amerikai utat követően Antall József Párizsba utazik. Itteni programját Tar Pál, a régi jó barát szervezi, aki évek óta Párizsban él, s nemcsak az ottani bankvilágot ismeri kitűnően, hanem komoly politikai kapcsolatokkal is rendelkezik. A legnagyobb magyar ellenzéki párt elnöke az ő előkészítő munkája nyomán találkozik Giscard d'Estaing-nel, Jacques Chirackal, továbbá a pénzügyminiszterrel és bankárokkal. Alain Poher, a francia szenátus elnöke díszebédet ad a tiszteletére. A Trianon óta nem túl meleg francia-magyar kapcsolatok javítása érdekében folytatott tisztázó megbeszélések haszna később válik érzékelhetővé.

A hazafelé vezető út igen fontos állomása a bonni látogatás. Antall megismerkedik Helmut Kohl kancellárral, ekkor alapozódik meg később egyre szorosabbá váló politikusi és emberi barátságuk. Végül márciusban, közvetlenül a választások előtt a londoni út és a Margaret Thatcherrel való tárgyalások zárják a sort.

Ezek az utazások igen jelentős politikai haszonnal járnak Antall, az MDF és az ország számára. A vezető nyugati politikuskörök megismerik a Magyar Köztársaság későbbi miniszterelnökét, aki rendkívül jó benyomást tesz rájuk. Nem csupán a kelet-európai térségben való óriási tájékozottsága és tisztánlátása tűnik számukra nélkülözhetetlenül fontosnak (a későbbi nagy konfliktusok idején Bush, Kohl és mások azonnal Antallt hívják telefonon, mint a térség első számú „szakértőjét”), hanem kellemesen lepi meg őket a magyar ellenzéki vezető nyugati ügyekben való különleges jártassága is. Bár időnként hosszadalmasnak találják fejtegetéseit, mindig örömmel konstatálják: a vasfüggöny mögül valami csoda folytán előbukkant egy profi politikus, aki úgy gondolkodik, úgy beszél, olyan fogalmakat használ, mint ők.

Az MDF itthon is rengeteget profitál elnöke jól megtervezett és látványos sikereket hozó külföldi útjaiból. Bár a sajtó idehaza nem reklámozza agyon ezeket az utakat, mégis egyre inkább elterjed a közvéleményben, hogy az ellenzéki pártok közül messze az MDF és annak elnöke rendelkezik a legkiterjedtebb nemzetközi kapcsolatokkal, őket veszik a legkomolyabban azok (Bush, Kohl, Thatcher), akiktől az ország segítséget, támogatást remélhet. Ezeknek a kissé naiv vélekedéseknek jelentős szerepük lesz majd a választásokon, amelyek rohamosan közelegnek.

A magyar Országgyűlés ugyanis – egy, a kormányfő kezdeményezésére december 8. és 10. között összeült pártközi csúcstalálkozót követően – időközben föloszlatja önmagát. Az erre irányuló indítványt az MDF-es Bánffy György terjeszti elő, s az elmúlt hónapok viharaiiba belefáradt képviselők a december 21-i név szerinti szavazáson március 16-i hatállyal 320 igen és 2 tartózkodás mellett elfogadják azt. Az utolsó pártállami parlament öt évre szóló mandátuma hivatalosan csak nyáron járna le, aminek következtében a választásokra s az új kormány fölállítására csupán összettel kerülhetne sor. Az

egyre nyilvánvalóbb hatalmi vákuum azonban addigra kaotikus állapotokat teremtenek. Az Országgyűlés döntésével most lehetővé válik, hogy Szűrös Mátyás, a köztársaság ideiglenes elnöke 1990. március 25-ére kiírja a több mint negyvenéves szünet után újra sorra kerülő szabad választások első fordulóját.

Az MDF Antall vezetésével időközben újra magára talál. Egyre sikeresebben védekezik az SZDSZ reá szórt vádjai ellen. Az antiszemitizmus főleg nemzetközi téren veszélyes bélyegét – mindenekelőtt Antall József személyének, nem utolsósorban pedig édesapja Izraelben is nagy tisztelettel övezett emlékének köszönhetően – jórészt sikerül lemosnia magáról a pártnak. A „mucsai” jelzővel szemben részint gazdasági szakemberek (mint pl. Bod Péter Ákos) tudatos előterbe tolása, részint nagy tekintélyű tudósok csatlakozása (mint Szentágothai professzor) bizonyul eredményesnek. Március táján egyébként is egyre bajosabb már elhiteni a tisztelt publikummal, hogy az amerikai elnök, az angol miniszterelnök vagy a német kancellár éppen a legprovinciálisabb párt elnökével barátkozik a leginkább.

Ami pedig végül a „kommunistabarátságot” illeti, az MDF e vád ellen is egyre keményebben és hatásosabban harcol. A híres „Tovariscsi – konyec”, no meg a – sokak által félreértett – „Tavaszi nagytakarítás” című plakátok megteszik a magukét. (Az utóbbit a mai napig előszeretettel emlegetik úgy, mint a beigért, de be nem váltott nagy antikommunista tisztogatás szimbólumát. E téves, illetve hamis állítással szemben nem árt föl idézni, hogy a plakáton pisztolytáska, munkásőrsapka, Sztálin-szobor, Mao Ce-tung-kötet, Szabad Nép s a hírhedt sportcsarnokbeli Grósz-beszédről tudósító Esti Hírlap-példány látható: nem emberek, hanem tárgyak, a diktatúra szimbólumai kerülnek a szemetekukába!)

Antall maga a végsőig igyekezett ellenállni az SZDSZ és a sajtó által mesterségesen felszított antikommunista hisztériának. Helyesebben, hogy ennek engedve politikailag ésszerűtlen dolgot tegyen. Hogy például a választások eredményének ismerete előtt kimondja: az MSZP-vel semmi szín alatt, semmilyen körülmények között nem hajlandó politikailag együttműködni. A szabad demokraták és a közvélemény nyomása azonban olyan erős, hogy ez alól az MDF sem vonhatja ki magát. A párt képviselőjelöltjei február 4-én, némileg puccsszerű körülmények között, szinte egyöntetűen kimondják: *személy szerint* nem hajlandók az utódpárt tagjaival semmiféle együttműködésre.

(Előtte való este Lezsák Sándorral arról beszélgettem, hogy ezt az elhatárolódást úgyszemint lehet elkerülni: nem szabad hát tovább halogatni sem. Megállapodtunk, én reggelre írok egy nyilatkozatot, ő pedig – aki elnököl – napirend előtt szót ad nekem. Így is lett. Másnap az egybegyűltek – Antall távollétében – elsőprő lelkesedéssel tették magukévá a deklarációt.)

Az MDF végül, a kiélesedett választási küzdelem finisében kemény ellentámadásba megy át. Nem a párt hivatalos nyilatkozataként, hanem hírlapi cikk formájában, de így is épp elég nagy hatást keltve megjelenik az „Apák és fiúk” című írás, amely kegyetlenül visszaszórja a kommunistákkal való összefonódás vádjait a szabad demokraták fejére.

A harcot – amelyet ő maga kezdett és élezett a végsőig – az SZDSZ végül is elveszíti. A mind élesebb kommunistaellenes politika kezdetben jól bevált. Sikerült vele félelmetes lendületbe hozni a pártot, és diszkreditálni a legnagyobb ellenfelet. De csak részben és időlegesen. Mert azt végül mégsem tudták elhiteni az MDF-ről, hogy kommunistabarát, de azt igen, hogy ők maguk kérelmelhetlen antikommunisták. Ám a túlzásba vitt radikalizmus a végén szélsőségesnek hat, s a többség inkább a nyugodt erőt választja. Azt a pártot, amelyik kevesebb megrázkódtatást és mérsékeltabb politikát ígér. Az

MSZP hívei a második fordulóban, amikor saját jelöltjeik már kiestek a versenyből, sorra az MDF-re szavaznak. A SZDSZ bumerángja a legvégén visszaütött.

A Fórum győzelmében számos más ok is közrejátszott. Egyik legfontosabb ezek közül, hogy a televízióban időközben sikerül jelentősen mérsékelni a szabad demokraták nyomtasztó hegemóniáját. A miniszterelnök felkérésére még '89 novemberében megalakul az a több párt és társadalmi szervezet képviselőit magába tömörítő kuratórium, amely a választások előtt a pártok esélyegyenlőségét hivatott biztosítani az elektronikus hírközlő eszközökben.

Az SZDSZ (és a Fidesz) hevesen tiltakozik, s bojkottálja a bizottságban való részvételt. Nem is csoda: a kuratórium az ő monopóliumukat kívánja – amennyire persze ez egyáltalán lehetséges – megszüntetni és felosztani. Egyenlő, illetve arányos adásidő az egyes pártok számára a kampányban, pártatlan hírműsorok stb. Január 4-én Nemeskürty István vezetésével új elnökséget neveznek ki a televízió élére, s ez az elnökség öt nap múlva leváltja a két kulcsfontosságú hírműsor, a Híradó és A Hét vezetőjét, Aczél Endrét. Mindezek mögött sokak szerint a nagy vesztes, Pozsgay Imre áll. Ha így van, a hisztérikus tiltakozás jelzi: Pozsgay utolsó rúgása az SZDSZ elevenébe talált. Meggyőződés (s alighanem a szabad demokratáké is), hogy e tévébeli változások nélkül ők nyerik a választásokat 1990 tavaszán.

No és persze akkor, ha még egy döntő fontosságú tényező másként alakul. Ha nekik van hiteles miniszterelnök-jelöltjük és az MDF-nek nincs. De hát a dolog épp fordítva áll. Antall József személyében – az összes többi pártot is beleértve – egyedül a Fórum rendelkezik olyan vezetővel, akiről ország-világ el tudja képzelni, hogy képes egy ország kormányzására. Amikor a választási kampány finisében lezajlik az Antall-Kis János-tévévita, az ország népe egy érett, megfontolt, bölcsességet, megbízhatóságot és nyugalmat sugárzó, elegáns és megnyerő urat: egy politikust lát vitatkozni egy nyakkendő nélküli, szakállas és kopasz, eszes, de túl harcias és izgága értelmiséggel.

Az egyik vezető amerikai lap tudósítója, végignézvén az adást, másnap összecsomagol és hazautazik. Főlöszleges várni a pár nap múlva sorra kerülő választásokig: a dolog eldőlt.

PAKTUM ÉS KOALÍCIÓ

A választások első fordulójára 1990. március 25-én kerül sor. Ha jól meggondoljuk, Magyarország történetének legelső szabad és demokratikus választása zajlik e napon. Hisz ne feledjük: 1945 előtt nem létezik általános választójog (természetesen 1848-ban sem); vagyoni cenzus, illetve nyílt szavazás és felülről jövő politikai nyomás korlátozza a népakarat szabad érvényesülését. '45-ben és '47-ben viszont (bár a választójog ezúttal már teljes körű) a külső hatalmi kényszer szab neki határt. A Vörös Hadsereg nemcsak hogy jelen van az ország területén (e tény tekintetében 1990-ben sem más a helyzet), de erőteljesen be is avatkozik a magyar belpolitikába (nem úgy, mint '90-ben). Vorosilov marsall, a megszálló erők főparancsnoka, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke teljes politikai és hatalmi súlyával támogatja a Magyar Kommunista Pártot, amelyik egyebek mellett óriási anyagi előnyöket is élvez a kampány során. Bizonyos politikai erők indulását eleve nem engedélyezik, hisz a pártok bejegyzése is a SZEB, azaz személyesen Vorosilov akaratától függ. '47-ben hasonló vagy még rosszabb a helyzet, elég csupán a kommunisták által a belügyi tárca birtokában elkövetett – számukra több százezer hamis voksot hozó – kékcédulás csalásra utalni.

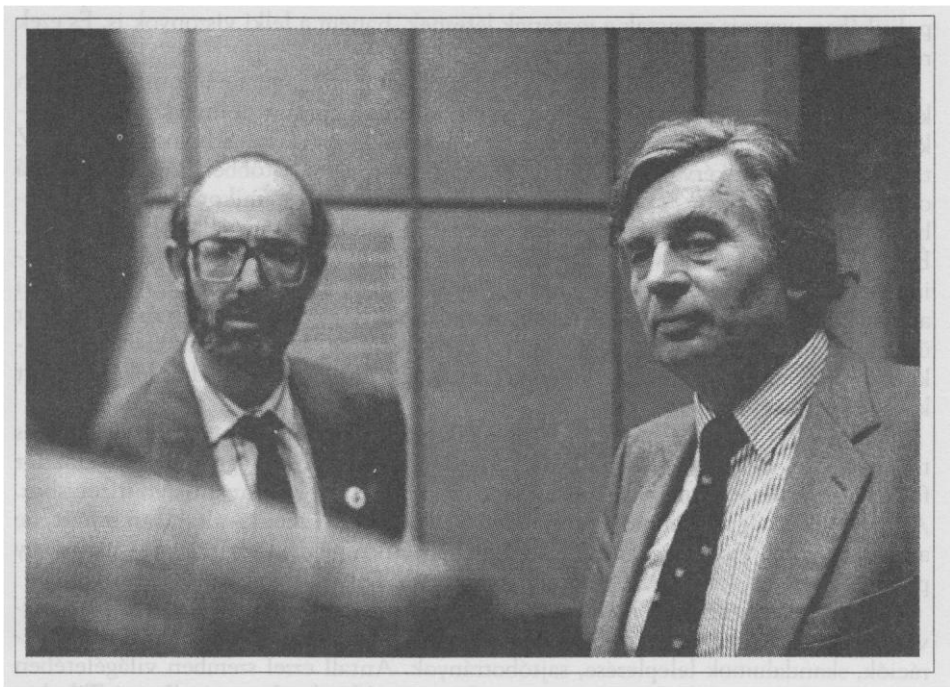
1990. március 25-én csaknem ötmillió (4 900 960) választópolgár járul az urnákhoz, a választásra jogosultak kis híján kétharmada (65,77%). A pártlistákra leadott szavazatok alapján az MDF nyeri az első fordulót (24,73%) az SZDSZ előtt (21,39%). Az egyéni jelöltekre jutó voksok aránya még kisebb különbséget mutat kettejük között (24,01 %, illetve 22,23%).

Ám a nem túl nagy előny, amit a Fórum riválisával szemben szerez, az április 8-i második fordulóban tetemessé válik. Ebben közrejátszik a győzteshez húzás mindig érvényesülő tendenciája. Külön jelentősége van, hogy az első fordulóban mindössze öt egyéni jelölt szerez abszolút többséget, tehát érvényes mandátumot, s ebből négyen MDF-esek. (Az ötödik sem SZDSZ-es.) A biztos győzelem legfőbb oka azonban az, hogy a második fordulóban – az elsőben kiesettek vagy esélytelenné váltak támogatói közül – jóval többen állnak a fórumosok, mint a szabad demokraták mögé. Március 31-én hivatalos pártközi megállapodás is születik az MDF, az FKgP és a KDNP között, míg amaz oldalon az SZDSZ csak a Fideszre számíthat. A politikai karanténban lévő szocialisták szavazói – mint már utaltam rá –, anélkül hogy ezt pártjuk deklarálná, zömmel szintén a Fórum jelöltjeit támogatják.

Az MDF így sorra nyer az egyéni kerületekben, s végül – a választójogi törvénybe foglalt, ugyancsak a győztes pártnak kedvező mandátumelosztó technikának is köszönhetően – a parlamenti helyek 42,7 százalékát szerzi meg. A nagy rivális, az SZDSZ másodikként mindössze 23,6 százalékhoz jut. Egy pillanatig sem kétséges: az új, szabadon választott parlamentnek felelős kormány megalakítására a Magyar Demokrata Fórum elnöke kap megbízatást. Antall József.

Eljött az „X óra”.

Mivel pártjának nincs abszolút többsége, koalíciót kell alakítania. De melyet? A válasz egyszerűnek és magától értetődőnek tűnik az első pillanatban: a jobbközép pártok koalícióját. Hisz láttuk, Antall kezdettől erre törekedett: összefogni a nemzeti

Rádióvita a választások előtt – Kis Jánossal a 168 óra stúdiójában

elkötelezettségű, demokratikus erőket. Azokat, amelyek számára a liberális demokrácia értékei természetes módon kapcsolódnak össze a magyar történelmi tradíciókkal és az európai keresztény kultúrával. Láttuk azt is, hogy az MDF elnökét régóta szoros szálak kötik a kisgazdákhoz és a kereszténydemokratákhoz, s a két választási forduló között megkötött szövetség is természetes módon készíti elő a három párt kormányzati együttműködését.

És mégis: akkoriban nagyon sokan érvelnek a nagykoalíció mellett. A háttérben ezen munkálkodik Soros György is. A sajtó valóságos nyomást gyakorol ez ügyben, s vannak olyan politikai elemzők, akik máig súlyos hibának tartják elmaradását. Érveik világosak. A rendszerváltoztatás – az ország hatalmas gazdasági, társadalmi és politikai átalakítása – óriási feladat. A politikai vezetésre és a társadalomra egyaránt iszonyatos terheket ró. Az MDF és a történelmi pártok (különösen az utóbbiak) nem rendelkeznek olyan politikai erővel, annyi szakértelemmel, amilyet és amennyit e roppant feladat megkövetel. A nosztalgiaipártokkal való ideológiai alapú szövetség helyett inkább pragmatikus szempontokat érvényesítve, a kor kihívásaira válaszolni tudó új erőkkel kellene együttműködni. A Magyar Demokrata Fórum már csak azért sem nélkülözheti azt a tudást, politikai súlyt és befolyást, amivel az SZDSZ (és a Fidesz) bír, mert a régi hatalom óriási erőtartálékokkal rendelkezik, előbb-utóbb fenyegető visszatérése ellen minden ellenzéki erő összefogására szükség lenne.

Mindebben sok az igazság, ám *igaza* mégis Orbán Viktornak van, aki – legalábbis *utólag*, öt év távlatából – úgy látja: „Mindez csak elvi lehetőség volt, nem gyakorlati. A

politikában ugyanis nemcsak a materiák léteznek, hanem a lelki viszonyok is. És ezek rosszak voltak. Reménytelenül rosszak...”

Antall szűkebb körben többször elsüti tréfáját, amit alighanem nagyon is komolyan kell vennünk: „MDF-SZDSZ-koalíció esetén nem tudnám szavatolni a kormányülésen a miniszterek testi épségét.” A választás éjszakáján azt mondja, hogy ha az SZDSZ tárcákat kapna, szekérvárrakká építené ki a minisztériumait, s többé a jóisten se tudná onnan kifüstölni őket. A taxisblokádnál utáni napokban pedig, amikor az MDF-frakcióban is fölvetődik a nagykoalíció szükségességének gondolata, így válaszol: Nem lehet. Értsétek meg, nem lehet velük. Ennekem soha nem voltak és ma sincsenek előítéleteim. Azt se kell talán bizonygatnom, hogy egyébként se az jellemző rám, hogy érzelmi alapon kezelem a politikát. Mégis azt kell mondanom, hogy nem lehet. Én tudom, együtt ültem, küszködtem velük hónapokon át a kerekasztalnál. Más a gondolkodásuk, más-ként forog az eszük kereke, egyszerűen képtelenség volna együttműködni, főként együtt kormányozni velük.

Nem gyűlöli őket, de mélyen idegenkedik tőlük. Az SZDSZ-hez való viszonyulás tapasztalatom szerint számos jobboldali politikus esetében összefügg az illető zsidókhoz fűződő viszonyával. Antall idegenkedésének viszont semmi köze az antiszemitizmushoz. Annak mélyén ugyanis mindig ott munkál a zsidókkal szembeni – általában rejtett, de annál erősebb – kisebbségi érzés. Antall – ellentétben például Csúrkával – effélet egy pillanattig sem érez az SZDSZ vezéreivel szemben. (Tegyük hozzá: nincs is rá oka.)

Antall idegenkedésének mélyén erős alkati különbségek találhatók. Az SZDSZ ízig-vérig protestáló, akciózó párt. Szamizdatozás, aláírásgyűjtés, tiltakozás; utcai demonstrációk, skandalumok leleplezése, sajtóbotrányok. Antall ezzel szemben világegyetemen intézni igyekezett a dolgokat. Vinni az ügyeket, megoldásokat keresni, alkotni. Tiltakozó akciók helyett közigazgatásban és kormányzásban gondolkodik. Nem a rombolás, az építés a lételeme. Az SZDSZ és ő: tűz és víz.

S akkor még nem is beszéltünk a köztük lévő ideológiai szakadékokról. Azokról a különbségekről, amelyek például a nemzethez, a magyar történelmi hagyományhoz, a keresztény értékrendhez való viszonyulás terén léteznek. Antallnak igen rossz véleménye van a szabad demokráta kemény magról. Bár elismeri és tiszteli a demokratikus ellenzék, főként pedig a szamizdat szerepét, ezzel együtt valahol mégis a régi rendszer részének tekinti őket. Úgy véli, nem rendelkeznek önállós, valódi polgári identitással. A marxizmusból indultak, kommunista miliőből. Igaz, szembefordultak vele, de a dialektika törvényei szerint. Nem valami gyökeresen új, tisztán polgári minőség keletkezett, csupán korábbi önmaguk ellentétébe csaptak át; az azonosság és a nem azonosság azonossága, a megszüntetve megőrzés keretei és korlátai között. A gondolkodásuk, a viselkedésük, a reakcióik, a gesztusaik, a doktrínáik, a kérelhetetlenségük mindmind ezt igazolja. Pozsgay az apparátusban bontotta a falat, ők az apparátuson kívül, de valami módon mégiscsak a falon belül. Antall meg van róla győződve: ahogy Bíróék, Csoóriék, Csúrkák együttműködtek Pozsgayval, ugyanúgy, csak sokkal nagyobb titokban, régóta összjáték folyik köztük és Aczél György (illetve Nyers Rezső) között is. Arról is vannak értesülései – s ezeknek ő hitelt ad –, hogy valamikor '88-89 táján Aczél vetette ki az SZDSZ-vezéreket súlyosan kompromittáló titkosszolgálati iratokat a belügyi archívumból.

S ha Antall így gondolkodik róluk, ha neki is az a határozott véleménye, hogy az MDF és az SZDSZ ellentétei megbénítanák a kormányt, hogy tűz és víz kioltanak egymás erejét, akkor arról még nem szóltunk (főleges is volna), hogy mit gondol a velük

A választási győzelem perceiben

való együttműködés lehetőségéről Csurka vagy Für Lajos, Csoóri vagy Fekete Gyula. Ha Antall rászánná is magát a nagykoalícióra, bizonyos, hogy pártján nem tudná keresztülvinni. Különösen nem az épphogy véget ért kegyetlen választási harc után, amikor még frissek a sebek.

(Ellene vetheti bárki, hogy az SZDSZ azóta bebizonyította: képes a kormányzati együttműködésre. Igen: *a baloldallal*. Konstruktivitásukról ezzel együtt alighanem a szocialistáknak is megvan a maguk véleménye...)

A szabad demokraták 1990-ben mindenesetre hajlandóak lennének a nagykoalícióra. Annak ellenére, hogy vezérek ugyanolyan – vagy még rosszabb – véleménnyel vannak az MDF vezetőiről, mint azok őrök: lelkük mélyén egyszerűen fasisztának, a legjobb esetben is potenciális fasisztának tartják őket, s ezt maguk között ki is mondják. Mindez nem tréfa: olyan valakitől tudom, aki egykor – legalábbis formailag – a párt legbelső köreihez tartozott.

Antallnak – túl a felsoroltakon – egyéb szempontjai is vannak. Hosszabb távra szóló, elvi megfontolások. Az a véleménye, hogy a nagykoalíció rendkívüli, ha úgy tetszik, szabálytalan konstrukció a parlamentáris demokráciák gyakorlatában. Mindenekelőtt súlyos válságok áthidalására való. Olyan krízis esetére, amikor már csak a legszélesebb összefogás segíthet. Tisztában van vele, hogy a rendszerváltozás milyen súlyos terheket tartogat az ország – s vele együtt a kormány – számára. Hogy az előre kalkulálható nehézségek akár a legsúlyosabb krízishez is elvezethetnek. Igen: akkor jön majd el a nagykoalíció ideje – mondja. De egyelőre szó sincs krízisről. Ne menjünk elébe a dolgoknak!

Az SZDSZ-szel kötött koalíció esetleg épp maga idézné elő azt a kormányzati válságot, aminek a kezelésére hivatott lenne. Hagyjuk a nagykoalíciót a maga idejére, ha valóban szükség lesz rá! Ne játsszuk ki előre ezt a kártyát!

Mondhatjuk ma már, hogy a taxisblokáddal eljött az idő. A nagy válság ideje. Amikor az alkotmányos demokrácia megmentése érdekében szükség lett volna arra a bizonyos széles politikai összefogásra. Am hogy az SZDSZ – épp akkor! – mennyire volt koalíció- vagy ha úgy tetszik, „nagykoalíció-képes”, azt alighanem fölösleges részletezni. Legalábbis itt és most. Majd később, a maga idejében.

Antall '90 tavaszán valódi demokráciát akar, ami hosszabb távon parlamenti váltógazdaságot föltételez. Mivel az SZDSZ a maga erősítésére a Fideszt is vinné a kormányba, természetesen a kiscgazdákat és a kereszténydemokratákat sem lehetne kihagyni. Akkor viszont egyedül az utódpart maradna ellenzékben. Egyfelől azonban roppant egészségtelen és kiegyensúlyozatlan, demokratikusnak aligha tekinthető az a parlament, amelyben több mint 90 százalékos kormánytöbbséggel mindössze 8,4 százalékos ellenzék néz farkasszemet; másfelől ha a volt kommunisták egyedül alkotják az opponens oldalt, akkor az átmenet súlyos terheiből s a kormányzás várható nehézségeiből származó elégedetlenséget egyes-egyedül ők használhatják ki a maguk javára, és megnyerhetik a következő választásokat.

Utólag persze lehet azt mondani, hogy Antall koncepciója a gyakorlatban megbukott, hisz így is megnyerték. Ha viszont az MDF és az SZDSZ '90-ben közös kormányban összefog ellenük, akkor – élvezve a sajtó támogatását – mindez nem következik be. Vagy ha mégis, akkor az MSZP '94 utáni ellenzéke jóval erősebb lenne, mint amilyen most.

Csakhogy ez az okoskodás abból a feltételezésből indul ki, hogy az MDF és az SZDSZ stabilan és eredményesen tudott volna együtt kormányozni. Ez a feltételezés azonban valószínűtlen. A valószínű az, hogy az állandó kormányválságok s a velük járó súlyos politikai krízis miatt az utódpart számára már '94 előtt megnyílik az út, vissza a hatalomba.

(S persze ne felejtjük el azt sem, hogy ebben az értelemben nem csupán a vezető kormányerő, hanem a legnagyobb ellenzéki párt is csődöt mondott. Mert ha egy kormány oly mértékben elveszíti a választók többségének támogatását, ahogyan ez az MDF vezette kabinet esetében történt, akkor a legnagyobb ellenzéki pártnak elvileg elsőprő győzelmet kell aratnia! Csakhogy erről szó sincs: az SZDSZ képtelennek bizonyult az alternatív kormányerő, a váltópart szerepét betölteni. Sőt! Éppen ők voltak azok, akik már '92-ben kiszabadították a volt kommunistákat a politikai karanténból a velük való szövetség, a Charta révén, s ugyanők voltak azok is, akik koalícióra léptek a hatalomba visszakerült utódparttal.)

De térjünk vissza 1990-be!

Az MDF a választási győzelem után újabb országos gyűlést tart, melynek első fordulójára még áprilisban sor kerül. A hangulat eufórikus. Antall könnyen eléri célját: fölhatalmazást kap a „természetes szövetségesekkel”, a kiscgazdákkal és a kereszténydemokratákkal való koalíciós tárgyalásokra.

A leendő miniszterelnök beszédében az 1945-ös választásokon szerzett 57 százalékos kiscgazdapárti győzelemmel állítja párhuzamba a megalakítandó koalíció 59 százalékos mandátumarányát, mondván: a számoknak ez a már-már csodaszerű egybeesése azt igazolja, hogy ebben az országban – évtizedeket és politikai rendszereket átívelően – stabilan ekkora a konzervatív értékek iránt tartósan elkötelezett polgárok aránya.

Nem lehet tudni, hogy ezzel csak az amúgy is lelkes tagságot akarja még tovább lelkesíteni, vagy maga is komolyan hiszi, amit mond. Attól tartok, az utóbbi az igaz. Mert a

győzelem pillanatában a leghűvösebb elme is hajlamos a valóságosnál szebbnek látni a világot. Hajlamos hinni a csodában, hogy a több mint négy évtizedig tartó szovjet be rendezkedés, amelyik felszámolta a magántulajdont és a polgári szabadságjogokat, amelyik a lehető legnagyobb mértékben rombolta le az egymást követő generációk nemzeti identitástudatát, amelyik a lehető legkisebb térre szorította vissza a keresztény egyházat, amelyik óriási mértékben átstrukturálta a magyar társadalmat, az csodával határos módon érintetlenül hagyta annak politikai értékvilágát. Csakhogy a politikában nincsenek csodák. Hogy mennyire nincsenek, az hamarosan ki fog derülni. De térjünk vissza az MDF '90 tavaszán zajló országos gyűlésére!

A nagykoalíciónak a küldöttek között aligha akadnak hívei. Vannak azonban – még-hozzá nagy számban, sőt: a szavazás szerint többségben – olyanok, akik szívesen látnák a Fidesszel való kormányzati együttműködést. Indítványozzák, hogy a tárgyalásokba vonják be őket is. Antall érezhetően irreálisnak tartja a javaslatot, de természetesen nem akar konfrontálódni a többség érzelmeivel: rendben van, velük is föl vesszük a kapcsolatot, hadd derüljön ki, van-e realitása a dolognak.

Ezen a ponton nem kerülhetjük ki, hogy szembesüljünk azokkal a véleményekkel, amelyek szerint a leendő miniszterelnök SZDSZ-szel és Fidesszel szembeni fönntartásainak mélyén az az egyszerű ok húzódik meg, hogy nem akar komoly, valódi súllyal és akarattal rendelkező koalíciós partnereket a kormányába. Csak és kizárólag ezek híján lévő segédcsoportokat. Nem politikai szövetségesekre, hanem csatlósokra van szüksége.

A rosszindulatú vélemény mögött van igazság. Ha a Magyar Köztársaság leendő miniszterelnökével szembeni ellenszenv helyébe csak egy szikrányi jóindulatot helyettesítünk, akkor a fenti állítás így hangozhat: Antall olyan kormány élén akar állni, amelynek tagjai nem vonják kétségbe már a kezdet kezdetén az ő vezető szerepét. Ismerjük el: egy 42 százalékos parlamenti mandátumaránnal bíró párt miniszterelnök-jelöltjétől ez méltányolható törekvés.

A Fidesszel való koalíciós együttműködés jámbor óhaja nemcsak – és nem is elsősorban! – Antall vonakodása miatt nem teljesül. Neki ugyanis koránt sincsenek olyan fenntartásai Orbánékkal, mint Kis Jánosékkal szemben. Ő csupán realista, s ezért szkeptikus. Úgy véli, önsorsrontó hiba volna a fiatal demokraták részéről a maguk 5,4 százaléknyi parlamenti erejét belevinni egy iszonyúan nehéz sors elé néző kormányba, s ott megsemmisíteni. Ha a Fidesz most belép a koalícióba, semmi esélye sem lesz bejutni a következő parlamentbe – véli Antall, s ebben alighanem tökéletesen igaza van.

Az események azt mutatják, hogy Orbánék is hasonlóképpen gondolják a dolgot: az MDF által – igaz nem túl nagy meggyőződéssel – kezdeményezett puhatolódzó tárgyalásokra ugyanis Fodor Gábort küldik el. Ezek után valóban ostobaság volna azt hinni, hogy ők akár csak egy pillanatig is komolyan gondolják az MDF-fel kötendő koalíciót.

Ami pedig a „hűséges csatlósokat” illeti, emlékeztetőül szeretnék felidézni egy bizonyára rég elfeledett nyilatkozatot. Arról a május 9-én (!) kiadott közleményről van szó, amelyben a Kereszténydemokrata Néppárt hivatalosan is deklarálja, hogy pártként nem kíván részt venni a koalícióban, s politikusai – szó szerint idézem –: „csupán szakértőként lépnek be a kormányba”. Ezt az amúgy többféle szempontból is igen figyelemre-méltó nyilatkozatot itt és most nem akarom kommentálni. Már csak azért sem, mert ezzel ismét az események elébe vágunk.

Térjünk hát vissza május 2-ára!

E napon nyílik meg a Magyar Köztársaság első valóban szabadon választott Országgyűlésének alakuló ülése. Másnap Göncz Árpád – immár a köztársaság ideiglenes el-

nőke – hivatalosan fölkeri Antall Józsefet az Országgyűlésnek felelős kormány megalkotására.

Hogy hogyan kerül a szabad demokrata Göncz az elnöki székbe? Nos, újra csak elébe vágtunk az eseményeknek. Lépjünk hát megint egyet vissza az időben, s nézzük meg a hírhedt „paktumot”.

A választásokon győztes MDF és a vesztes SZDSZ – tehát a leendő kormány vezető ereje és a legnagyobb ellenzéki párt – 1990. április 29-én írásos pártközi megállapodást köt néhány, „a demokratikus intézmények stabilitását és az ország kormányozhatóságát érintő közjogi kérdésben”.

A megállapodást Antall József kezdeményezi. A leendő kormányfő régóta azon töpreng, miként lehetne föloldani azt az alkotmányos csapdát, ami az új végrehajtó hatalom számára – bármely erőkből álljon is az – gyakorlatilag lehetetlenné teszi majd az ország kormányzását. Az ún. kétharmados törvényekről van szó. Egész pontosan arról a tényről, hogy a hatályos magyar alkotmány 23. § (3) bekezdése szerint: „Az alkotmány megváltoztatásához, az alkotmányban meghatározott egyes döntések meghozatalához, továbbá az alkotmányerejű törvények megalkotásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.” A lényeg ez esetben a harmadik tétel, az „alkotmányerejű törvények” köre. Mivel az alaptörvény nem sorolja föl ezeket taxatív, minden, a XII. fejezetben „Alapvető jogok és köteleességek” címen megtalálható norma, illetve valamennyi e területet érintő törvény ide tartozik. Ez valójában a kétharmados szavazást teszi főszabállyá, ami által az egyszerű többséget igénylő törvények számítanak kivételnek. A kormány által benyújtott javaslatok túlnyomó részénél tehát nem elegendő a kormánytöbbség támogatása, hanem szinte minden kérdésben meg kellene szerezni az ellenzék beleegyezését is. Pontosabban legalább annyi ellenzéki szavazatot, amennyi a kétharmad eléréséhez szükséges. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kormánynak, például a költségvetés elfogadásához, egy egyszerű személyijövedelemadó-módosításhoz vagy akár csak egy sima OTP-kamatláb-emeléshez is mindig el kellene nyernie vagy az SZDSZ, vagy az MSZP támogatását. A Fidesz önmagában nem elég, hisz az ő 5,4 százalékuk kevés a kétharmadhoz. (A kamatlábemelés – bármily hihetetlen is – valóságos példa: pár hónappal korábban alkotmánybíróági döntés semmisítette meg a Németh-kormány parlament által elfogadott törvényét a lakáshitelkamatok emeléséről, mert az nem kétharmados többséggel született!)

Ez a helyzet természetesen minden egyes esetben hosszas alkukat és engedményeket jelent; elnyúló vitákat, zsarolásokat: azt, hogy a kormány valójában az ellenzék foglya. Azt jelenti, hogy az ország kormányozhatatlan. A koalíció megkapta ugyan a fölhatalmazást a néptől, de nem tud élni vele.

Vajon hogyan állhatott elő ez a parlamentáris demokráciák gyakorlatában (hogy a diktatúrákat ne is említsük) példátlan állapot? A kétharmados törvények e széles köre még 1989 nyara előtt került bele az alkotmányba, s elsősorban az akkori ellenzék akaratából maradt benne. Abban az időben ugyanis még olyan erősnek ítélték az állampárt hatalmi pozícióit, hogy biztosra vették: a választások eredményeként ők fognak majd kormányozni. Eredendően tehát az MSZMP-kormány korlátozására szolgált volna a kétharmadoság intézménye. Később, amikor a pártállam hatalmának rohamos hanyatlása nyilvánvalóvá lett, amikor kiderült, hogy az MSZMP, illetve az MSZP aligha nyerveheti meg a választásokat, más okból tűnt igen előrelátó és bölcs szabálynak a kétharmadoság. Akkor ugyanis már az volt a félő, hogy a gyengülő hatalom még a választások előtt megkísérelheti az elfogadott törvények módosításával – mintegy parlamenti puccsal

– átmenteni a saját uralmi pozícióit. Mivel azonban az Országgyűlés az idő tájt már kezdett kicsúszni az ellenőrzése alól, úgy látszott, hogy ha az egyszerű többséget még sikerülne is biztosítaniuk mindehhez, a szükséges kétharmadot már aligha. Több jel utal arra, hogy mindez nem volt ennyire tudatos. Tölgyessy Péter szerint az egész inkább kodifikációs hibának, a következmények végiggondolatlanságának tekinthető.

A puska – 1990 tavaszán legalábbis úgy tűnik – végül visszafelé sül el. Úgy tűnik, a kétharmadoság nem a régi, hanem az új hatalom szuverenitását fogja végletesen korlátozni, s esetleg épp az utódpart kezében válik olyan fegyverré, amivel az valósággal sakkban tarthatja a kormányra került egykori ellenzéket.

Antall tisztában van vele, hogy ilyen feltételek között lehetetlen vállalni a kormányzás felelősségét. Miközben az MDF tagsága önfelédten ünnepli a választási győzelmet (ami mellesleg napra pontosan egybeesik elnöke 58. születésnapjával) ő, az első számú ünnepelt igencsak gondterhelt. Nem csupán a reá váró történelmi szerep roppant súlya nyomasztja, hanem mindenekelőtt az a tudat, hogy az e szerep betöltéséhez szükséges alkotmányos feltételek egyelőre hiányoznak.

Azon kevesek, akik ezzel a helyzettel tisztában vannak, csupán kétféle megoldást látnak lehetségesnek. Az egyik a nagykoalíció. Az SZDSZ vezetői és támogatóik úgy vélik, Antall olyan csapdában van, amelyből csak a kormányzati hatalom velük való megosztása árán próbálhat meg kimászni.

A másik oldalon – Bíróék, Pozsgayék, a Németh-kormány tagjai; tehát a Fórum népi baloldala és az MSZP vezetői – viszont arról vannak meggyőződve, hogy '89 őszén már-már bukni látszó terveik végül mégiscsak valóra válnak: az MDF nem lesz képes kormányozni az ő támogatásuk nélkül, Antallnak szüksége van rájuk, tehát valamilyen formában mégis benne maradhatnak a hatalomban. A józanabbak persze látják, hogy az elmúlt hónapok kemény antikommunista kampánya után s az országban ennek nyomán eluralkodó erős kommunistaellenes hangulat közepette aligha léphet egymással koalícióra a jobbközép és az utódpart. Ám afelől meg vannak győződve, hogy az SZDSZ-szel való közös kormányzás lehetetlensége miatt ők megkerülhetetlenek Antall számára.

Meg kell jegyezni, hogy a Németh-kormány olyan jeles tagjai, mint például Glatz Ferenc vagy Kulcsár Kálmán, nem tartoznak a józanabbak közé. Ők ugyanis titokban arra számítanak, hogy megőrizhetik miniszteri tárcájukat. Mindez emberileg talán érthető, politikailag azonban nem vall túlzott bölcsességre. Még akkor sem, ha Antall – taktikai megfontolások miatt – szándékosan nem oszlatja el idő előtt nevezettek illúzióit. Arról, hogy rajtuk kívül olyanok is hasonló reményeket táplálnak, mint Csehák Judit, Horn Gyula vagy Békési László, ne is beszéljünk...

Miután a bukott szocialistákkal való együttműködés teljességgel elfogadhatatlan lenne az MDF-tagság – továbbá a közvélemény – túlnyomó része számára is, ez éppúgy nem tartozik a *reális* lehetőségek közé, mint a másik oldalon a nagykoalíció. Arról pedig, hogy az így ellenzékbe szoruló SZDSZ micsoda gyilkos rohamokat vezethetett volna a kommunistákkal (lám, lám!) mégiscsak lepaktáló MDF és a hatalomátmentő kommunisták ellen, s hogy ehhez micsoda nehéztűzéri támogatást kapott volna a sajtótól, szintén fölösleges szólni. Minden jel arra utal tehát, hogy az első szabadon választott magyar miniszterelnök – már jóval tényleges megválasztása és beiktatása előtt – csapdába került. Hogy nincs mozgási szabadsága, hogy már a harc előtt minden oldalról be van kerítve.

Nem tehetek róla: Antall helyzete Görgey másfél századdal korábbi – 1849 januárjában, a felvidéki hadjárat során előállt – reménytelen helyzetét juttatja eszembe. A főve-

zér csapataival a Garam völgyéből erőltetett menetben igyekezett a Vág völgyébe. A Kőrmöcbányáról Besztercebányára vezető Sturec-hágó azonban télidőben járhatatlan, s a rendes forgalom az észak-déli irányban húzódó, 1200 méter magas, behavazott sziklás hegygerinc megkerülésével zajlik. Ám ezeket az utakat akkor – északról és délről is – császári csapatok tartják megszállva. Úgy tűnik, Görgey csak és kizárólag aközött választhat, hogy Csornich avagy Götz seregeivel megütközve tesz-e reménytelen kísérletet az áttörésre.

Ő azonban egy harmadik megoldást talál. Olyat, amilyenre senki se számít. A képzett utásztiszt egy, a gerinc alatt hetvenméternyire húzódó, beomlott bányaalagutat megtisztítva és járhatóvá téve egyetlen éjszaka alatt átvezeti csapatait a hágón, s üldözői elől eltűnve, majd váratlanul előbukkanva a hegy másik oldalán, tizenhat órai megfeszített menet után bevonul a biztonságot nyújtó Besztercebányára.

1990 áprilisában, úgy tűnik, Antallnak sincs más választása: vagy erre, vagy arra, de ki kell térnie. Vagy az SZDSZ-szel, vagy az MSZP-vel kell tartós, kinos és hosszabb távon biztos kudarcot ígérő együttműködésre berendezkednie. Ám ő is fölfedezi és járhatóvá teszi a maga alagútját. Megtalálja azt a bizonyos harmadik megoldást, amire rajta kívül senki se gondol és senki se számít. Huzamos és keserves nagykoalíció helyett egyszeri és sikeres megállapodást köt az SZDSZ-szel.

A „paktum” lényege: a legnagyobb ellenzéki párt lemond a kormány tevékenységét megbénító kétharmados törvények többségéről, valamint a miniszterelnök és az egyes miniszterek elleni közvetlen bizalmatlansági indítvány lehetőségéről, amiért cserébe az MDF egy Antall által kiválasztott és megnevezett SZDSZ-es politikust juttat a köztársasági elnöki székbe. Az illető neve (Göncz Árpád) bele is kerül a paktum szövegébe. (Belekerül Szabad György is, mint leendő házelnöké – Antall kifejezett kérésére. Utólag mindenki azt hiszi az MDF háza táján, hogy ez az SZDSZ kikötése volt, tehát senki sem firtatja a dolgot: a miniszterelnöknek ezzel – biztos, ami biztos – sikerül távol tartania az Országgyűlés elnöki székétől az alapító atyákat...)

A szabályos pártközi megállapodás három és fél gépelt oldal terjedelmű, amihez csatlakozik még négy darab, összesen tizenkét oldalnyi melléklet. Utóbbiak tartalmazzák a szükséges alkotmánymódosítások részletes szövegét; a maradék kétharmados törvények listáját; a Göncz megválasztására és az ennek következményeként szükségessé váló egyéb személyi változásokra vonatkozó részt; a televízió, a rádió és az MTI szabályozását célzó megegyezés alapelveit, továbbá a költségvetési és az önkormányzati törvényre, a Magyar Nemzeti Bankra, az Állami Számvevőszékre és még néhány konkrét kérdés rendezésére vonatkozó utalás szövegét. A megállapodás, valamint minden melléklet alján külön-külön szerepelnek az aláírások. Összesen tehát ötször: Antall József, Balsai István, Kónya Imre, Kutruicz Katalin és Salamon László, illetve Kis János, Pető Iván és Tölgyessy Péter.

Az aláírók személye sokat sejtet a megállapodás megszületésének körülményeiről. Az SZDSZ oldalán a hivatalos sarzsít viselő legfőbb vezérek, az MDF részéről viszont Antallon kívül csupa – akkor még mindenféle párttiszttség híján lévő, a tagság számára ismeretlen – jogi szakértő.

ANTALL GYÖRGY: „Teljesen apám ötlete és akciója volt az egész, csak technokratákat vont be. A tárgyalások kezdetekor Csoóriék sem tudnak még a dologról. A család rettenetesen izgult azokban a napokban. Apám reggel elment, és késő éjjel ért haza. Tudtuk, kikkel tárgyal, azt is, hogy miről, és nagyon aggódtunk: mi lesz, ha átverik, ha kifárasztják, ha nem vesz észre valamit...”

Antall tisztában van vele, hogy a tét és a felelősség óriási. Tudja azt is, hogy hatalmas lesz a felháborodás. Egyrészt a titkosság és a váratlanság okán, másrészt a pusztán tény miatt, hogy az „ösellenséggel” köt megállapodást. Tudja, hogy régi érzelmeket sért, hogy nagy indulatokat kavart, hogy sokak politikai reményeit dönti romba. Pozsgaysta és nem pozsgaysta alapító atyákét, az MSZP-ét és a hozzá kapcsolódó érdekkörökét, az SZDSZ kormányra kerülésére spekulálókét, s ki tudja még, ki mindenkiét. Tisztában van vele, hogy nem szabad hibáztatni. Ezért viszi magával – ő, az alkotmányjogi kérdések kivételén – előkészült ismerője – még négy jogászt.

Először Tölgyessyvel veszi föl a kapcsolatot. Elmondja neki, mi a terve. Bevonja Göncz Árpádot is, akinek egy papírlapra írja föl ajánlatának lényeges elemeit. Göncz ezt a papírt viszi el Kiséknek. (Régi tapasztalat: a személyesen leginkább érintettek és érdekelt bevonása az ügyek előmozdításának legjobb hajtóereje.) Tölgyessy (és Göncz) közvetíti tehát Kis és Pető felé Antall szándékait. Tölgyessy az ő kérésére készít egy írásos vázlatot is ezzel a címmel: „Följegyzés dr. Antall Józsefnek, az MDF elnökének néhány közjogi kérdésről”. Antall ezen a ponton vonja be a jogászokat, nézzék át és véleményezzék a szöveget.

Az előkészületek tehát elég hosszan, de – ennek ellenére mindvégig – titokban zajlanak. Az bizonyos, hogy április 19-én (a megállapodás végső megszületése és aláírása előtt pontosan tíz nappal) már előrehaladott állapotban van a dolog, mert az Országgyűlés alakuló ülését előkészítő hatpárti tárgyalásokon az MDF és az SZDSZ képviselői javasolják, hogy az erőarányosan elosztott parlamenti tisztségek esetében az egyes pártok kölcsönösen lemondhassanak egymás javára, ha ezzel más, kívülálló párt pozícióit nem sértik. Mi utólag tudhatjuk: ez a javaslat már a későbbi Göncz Árpád – Szabad György „helycserét” készíti elő. A jelenlévőknek azonban még fogalmuk sincs erről: mit sem sejtve szavazzák meg a látszólag jelentéktelen indítványt.

A Tölgyessyvel zajló megbeszélések április 27. és 29. között válnak – immár Kis és Pető, valamint Kónyaék bevonásával – hivatalos tárgyalásokká. A május 1-jét megelőző hosszú hétvégén senkinek sem tűnik föl, hogy reggelenként – három napon keresztül – furcsa vendégek érkeznek az MDF Bem téri székházába, és csak késő este távoznak.

Antall a kétharmados törvényekről való lemondásért és az úgynevezett konstruktív bizalmatlansági indítványért cserébe tehát Göncz Árpád elnökké választását ajánlja föl. Az SZDSZ viszont az elnöki poszt minden kötöttség nélküli, általuk tetszés szerint kiválasztott személlyel való betöltését kéri, és sokallja érte a konstruktív bizalmatlansági indítványt. (Ez utóbbi annyit jelent, hogy – német mintára – csak úgy nyújtható be bizalmatlanság a kormányfő ellen, ha az egyúttal az új miniszterelnök személyére tett konkrét javaslatot is tartalmazza; az indítvány csak akkor sikeres, ha egyetlen parlamenti szavazással abszolút többséget kap a régi leváltására és az új kinevezésére irányuló szándék: „meghalt a király – éljen a király”.)

Antall nem enged, a frontok megmerevednek. Tölgyessy hajlana az ajánlat elfogadására, de nyilvánvaló: a végső szót Kis mondja ki. Késő éjjel, amikor a tárgyalások már megfenekleni látszanak, Kis egyszer csak bólint: rendben van. Elfogadjuk.

Antall elérte célját: sikerült kiirtani a kormányzás útjában lévő kétharmados törvények járhatatlan bozótját. Vagy legalábbis alaposan megírtkítani. Mert az MDF-SZDSZ-paktum nem szüntette meg a kétharmados intézményét, csupán az ország kormányozhatóságát lehetetlenné tevő túlzásait nyeste le. A demokratikus alapintézmények széles körét illetően meghagyta a szemben álló erők konszenzusát kikényszerítő szabályt, az ellenzéki vétő lehetőségét. Emlékezzünk csak: a kétharmados törvényeket a pártal-

lam egykori ellenzéke kényszerítette ki, hogy megpróbálja ellensúlyozni annak túlhatalmát. A paktum most „helyre tette” ezt az intézményt, annak hatókörét a szükséges és elégséges mértékre szorítva vissza. Megfelelő korlátok között tartva a végrehajtó hatalmat, de lehetővé téve annak hatékony működését ezen korlátok között.

(*Ma már* látható, hogy a '89-es ellenzék aggodalma mennyire indokolt volt. Az egykori állampárt hatalmi pozíciói csakugyan olyan erejűnek bizonyultak, hogy utóda abszolút többséget szerzett a választásokon. *Négy évvel később!* Amikor aztán épp az az SZDSZ lépett vele szövetségre, s tette lehetővé, hogy a volt kommunisták által vezetett kormány kétharmados többséget élvezzen a törvényhozásban, amelyik annak idején a kommunisták legádázabb ellenfelének mutatta magát. E lépésével egyszersmind ő iktatta ki az alapvető kérdésekben biztosított ellenzéki vétő lehetőségét: ő semmisítette meg azt az alkotmányos biztosítékot, amelyik a friss demokráciát fenyegető hatalmi túlsúlyt volt hivatva korlátozni!)

Visszatérve 1990 tavaszára, az akkor kötött paktummal Antall nem csupán a kormányzás elemi föltételét tudja megteremteni, hanem sikerül kicsikarnia egy olyan további garanciát is, ami annak különleges stabilitást ad. Ez a már említett konstruktív bizalmatlanság intézménye. Amit a politikai ellenfelek és a sajtó máig (pontosabban Horn Gyula kormányra kerüléséig) csak a kormányfő és a kormány „bebetonozásaként” szoktak emlegetni. Antall pontosan három év múlva, 1993 áprilisában így értékeli ennek szerepét:

„Ez teszi lehetővé, hogy nem egyszerű a miniszterelnök és a kormány leszavazása, hanem szükséges az is, hogy mindjárt a helyére tudjanak állítani egy másik miniszterelnök-jelöltet, ha megkapja ehhez a szavazati többséget. Ezt hoztuk be 1990-ben... Lehet rajta vitatkozni, hogy tetszik vagy nem tetszik, de mindenesetre az ország stabilitása szempontjából ez rendkívül fontos volt. Tudniillik nem olyan egyszerű kormányt bukattatni bármelyik részletkérdésben, hanem valóban kormányzóképes alternatívát kell vele szembeállítani, és ez nagyon lényeges egy átmeneti időszakban. Nem elég megbuktatni és utána hetekig tartó válságot csinálni, hanem mindjárt a helyére kell állítani egy másik, többséggel rendelkező miniszterelnököt.”

Tegyük hozzá: az új demokrácia politikai stabilitásának e biztosítéka természetesen nem csupán *szemből*, az ellenzék miniszterelnök-bukató rohamai ellen szolgál pajzsul. Véd a *hátról* jövő támadások ellen is. Antall, ha nem is mondja, bizonyosan erre is gondol 1990 tavaszán...

Fontos eleme a konstruktív bizalmatlansági indítványnak, hogy nem tesz lehetővé külön, az egyes kormánytagok ellen leváltást kezdeményező akciókat sem. Ennek is igen fontos stabilizáló szerepe van – különösen a későbbi fejlemények ismeretében. Az ellenzék és a sajtó ugyanis sorra pécézte ki Antall minisztereit, s indított ellenük hetekig tartó – sokszor kifejezetten rosszindulatú – kampányokat. Ha ekkor létezik az egyéni bizalmatlanság intézménye, az egységesen szavazó ellenzék (és a velük tartó függetlenek) mellett – az erős politikai nyomás légkörében – alighanem többször akadt volna annyi kormánypárti honatya, amennyi elegendő lett volna egy-egy miniszter megbuktatásához. E lehetőség hiánya nem csupán politikailag, a kormány stabilitása szempontjából üdvös; alkotmányjogilag is ez a következetes, tehát a helyes megoldás. A kormány tagjait ugyanis a miniszterelnök jelöli, s a köztársasági elnök nevezi ki. A parlament nem szavaz róluk. Márpedig ha ez így van, ha a képviselők nem szavaznak bizalmat a minisztereknek beiktatásukkor, akkor később nem lehet joguk azt visszavonni sem.

Hogy ez egyáltalán nem demokratikus? Sajnos az a helyzet, hogy az efféle véleménye-

ket hangoztatók többsége nincs tisztában a demokrácia mint hatalomgyakorlási forma valódi természetével és szabályaival, s csupán olyan érzelmi alapon álló, közhelyszerű „igazságokat” hirdet, amelyeknek a valóságban semmi közük sincsen a tényekhez. Jelen esetben például az a helyzet, hogy a nyugati parlamentáris demokráciák közül *csupán két helyen*: Ausztriában és Görögországban létezik az egyes kormánytagok ellen benyújtható parlamenti bizalmatlansági indítvány intézménye, az összes többi országban ez ismeretlen.

Antall tehát a paktummal elérí, amit akart. Kérdés, hogy milyen áron. Az *akkor* kialakított ár egyértelmű: az MDF lemond a köztársasági elnöki posztról, s beszavazza abba az SZDSZ Országos Tanácsának egyik – Antall által kijelölt – tagját, Göncz Árpádot. Hogy ezért *később* milyen árat kell majd fizetnie a pártnak és a miniszterelnöknek, ezt 1990 áprilisában még nem lehet tudni.

Hogy négy évvel később épp ebbe bukott bele a kormány és az MDF? Lehet. E nélkül viszont el sem tudta volna kezdeni az ország kormányzását. Hogy az SZDSZ – épp Göncz sorozatos alkotmány sértései által – utólag bebizonyította, nem lett volna szabad vele megállapodást kötni? Ha így van, ez csak újabb érv amellett, hogy koalíciót kötni pedig végképp nem volt szabad. A paktumnak ugyanis ez volt az alternatívája!

A megállapodás elleni leggyakoribb érvek egyike, hogy nem is a köztársasági elnöki szék, hanem a sajtó átengedése volt az igazi ár. Ez Antall döntő hibája, sőt bűne. Mivel a sajtóhoz való viszony (miként természetesen az elnökkel is) külön fejezetben foglalkozunk majd, e helyütt röviden csak annyit: átengedni csupán olyan dolgot lehetséges, ami annak előtte a birtokunkban volt. Márpedig a sajtó soha nem volt sem az MDF, sem Antall József birtokában. Legföljebb az lehet tehát a vád, hogy utóbbi eladta annak esélyét, hogy valaha is birtokba vegye. Kérdés, hogy volt-e, lett volna-e erre bármikor bármilyen esély. A meggyőződésem szerint egyértelműen *nemleges* választ – mint utaltam rá – később fogom részletesen megindokolni. Most csak azt a vitathatatlan tényt szeretném az olvasó figyelmébe ajánlani, hogy a rádiózásról és a televíziózásról, továbbá a nyomtatott sajtóról szóló törvényeket *nem* a paktum emelte be a kétharmados körbe! Azok – sok-sok egyéb között – eleve benne voltak. Csupán az történt, hogy az SZDSZ nem járult hozzá, hallani sem akart róla, hogy onnan kikerüljenek. Aki komolyan azt gondolja, hogy még ezt is el lehetett volna érni – vagy akár csak föl is vetni – 1990 tavaszán, annak a véleményét aligha lehet komolyan venni.

A paktum ellen nyomós tartalmi érveket valójában sohasem tudtak fölhozni. Legföljebb formaiakat: a titkossága, a párttagság, a pártvezetés, az országgyűlés mellőzése ellen tiltakoztak. Kamarillapolitikáról, szűk körű üzletkötésről, a parlamentarizmus arcucsapásáról, néhányan egyenesen törvényteleniségről beszéltek.

Nem tudok mást mondani: ezek ostobaságok. Az MDF-SZDSZ-paktum szabályos pártközi megállapodás, amelyet a két párt hivatalban lévő elnöke, plusz a parlamenti frakciók vezetői írtak alá. (A két tisztséget az MDF-ben ugyanaz a személy töltötte be az adott pillanatban.) A tárgyalásokra és az aláírásokra a legmegfelelőbb helyen, az egyik fél pártszékházában kerül sor. (Antall: „Nem csőszkunyhóban találkoztunk!”) Egy megállapodás akkor titkos, ha titokban tartják. Ha nyilvánosságra hozzák, akkor nem az. A televízió természetesen nem ad helyszíni közvetítést a három napon keresztül zajló tárgyalásról, ám a felek az aláírás után közzéteszik a megegyezés teljes szövegét, amelyet addigra jóváhagyott az MDF elnöksége, a képviselőcsoport, valamint jóváhagyólag tudomásul vettek a koalíciós partner pártok frakcióvezetői is. Külön említést érdemel, hogy a lelkes támogatók közé tartozik Csurka István is, aki lapjában, a Magyar Fórumban vezércikket tesz közzé a szabad demokratákkal kötött egyezség védelmében.

Antallnak még arra is van gondja, hogy az egyik ellenzéki pártot, a Fideszt értesítse.

ORBÁN VIKTOR: „A paktumnál mi át voltunk verve. Nekem ugyanis volt az SZDSZ akkori legerősebb emberével egy megbeszélés a két választási forduló között. Elemeztük az esélyeket. Abban egyetértettünk, hogy az MDF nyerni fog. Én azt mondtam, földcsuszamlásszerűen, ő azt, hogy szorosan a nyomukban lesznek. Mindenesetre azt egyformán gondoltuk, hogy nem lesz meg a kétharmaduk. Márpedig a nélkül az országot kormányozni nem lehet, tehát mindenképpen alkura lesz szükség arról, hogy milyen keretek között történjék meg a kétharmados törvények visszaminősítése felessé. Egyetértettünk abban is, hogy nem lenne jó, ha külön-külön próbálnánk ez ügyben üzletelni, a saját pozíciónkat javítani. Hanem együtt. Természetesen a szocikkal nem, csak ketten: ők és mi. Én abban a hiszemben voltam, hogy akkor majd leülünk, egyeztetünk, ugye természetes szövetséges s a többi, s a többi... No hát ebből a világon semmi nem lett. Bennünket egyszerűen kihagytak az egészből, halvány fogalmunk se volt a tárgyalásokról. Rendkívül dühösek voltunk. Az SZDSZ-re természetesen, nem az MDF-re, arra nem volt miért. Bennünket az SZDSZ vert át, a »természetes szövetségünk«...

De aztán a jótékony hatása is megvolt ennek, mert ettől a pillanattól kezdve önekik mirajtunk morálisan számon kérni többé semmit sem lehetett. Amikor Demszkyt mint főpolgármestert nem támogattuk, csak meghatározott politikai árért cserébe, akkor jöttek volna a nagy morális szöveggel, de mi megmondtuk nekik: »Álljon meg a menet, kedves fiúk, mi ezen már túl vagyunk. A paktum óta ezek a kategóriák a köztünk lévő viszonyban már nem érvényesek!«

Egyébként erről az egészből, mármint a paktumról, én Antalltól értesültem. Ez nagyon érdekes. Nemcsak arról van szó, hogy mindig is jó kapcsolat volt köztünk. Túl ezen: ő nagy játékos volt. Én is egy játékos voltam a sakktáblán. Nem mondom, hogy gyalog vagy paraszt, mert minek legyek túl szerény; mondjuk, hogy futó. Ott álltam a sakktáblán, és az öreg kombinált velem. Túl a politikai rokonszenven, már csak a játék természetéből, az esetleges későbbi kombinációk lehetősége miatt is, ő tett egy olyan gesztust (s ilyet máskor, mással is csinált), amit egy ilyen többszereplős politikai játékban érdemes megtenni. Salamon Lászlót elküldte hozzám aznap éjjel, amikor aláírták a paktumot. A tinta még meg se száradt rajta, amikor Salamon úgy este tíz-tizenegy óra körül fölpopogott hozzám a lakásomra, szó szerint így, hogy »Antall József küldött«, és átadott nekem egy paksamétát, mondván: hogy ez itt egy megállapodás, amit most kötöttünk az SZDSZ-szel. Hogy tudja róla. Hogy ne csak három nap múlva, az újságból...

Az SZDSZ nem tette meg ugyanezt, Antall megtette. Tett egy gesztust. A király küldött egy üzenetet a másik oldalon álló futónak: tudjon róla ő is, hogy állnak a dolgok a sakktábla fontosabb részein.”

A paktumban foglalt politikai megállapodásokat annak rendje és módja szerint törvényre emeli a parlament, az MDF és az SZDSZ képviselői (kiegészülve az előbbi koalíciós partnereivel). Az ellene tiltakozók képtelenebbnél képtelenebb vádjai valójában nem mások, mint a hoppon maradtak tehetetlen dühének hangos és – ahogy ez már a dühöknél természetes – irracionális kitörései.

A megállapodás megkötésének módját, pontosabban annak előkészítését illetően egyedül az MDF felső vezetésén belül merülhet föl kifogás. (Hogy a tagság nem tudott róla, az természetes: egyetlen párt vezetése sem kérhet minden lépéséhez *előre* jóváhagyást. A vezetés azért van, arra kap mandátumot a tagságtól, hogy helyette és a nevében döntéseket hozzon. Ha a tagság *utólag* nem hagyja jóvá ezeket, akkor legfőljebb elcsapja vezetőit, és újakat választ helyettük.)

A kérdés az, vajon miért nem avatja be Antall az elnökséget sem a terveibe! Miért állítja őket is kész helyzet elé? Mert azok bizony így érzik, így élik meg a dolgot. Még az a Csoóri Sándor is – sőt kiváltképpen ő –, aki a kezdetektől Antall legfontosabb támogatója. Bizonyosság erre, hogy a paktum megkötése után jó kétszáz résztvevővel amolyan „baráti találkozót” hív össze – ha nem is személy szerint ő, hanem bizalmasa, Timkó Iván – a Selyemgombolyítóként ismert óbudai kultúrcentrumba, azzal a céllal, hogy Antall Józsefet mintegy beszámoltassák. S esetleg megkíséreljék rávenni a paktum főülvizsgálatára. Az összezejövetelen párttagok és pártonkívüliek, frissen megválasztott képviselők és a politikától formálisan távol maradó értelmiségiek, MDF-esek, a koalíciós pártokhoz tartozó személyiségek vannak jelen, sőt egy-két olyan szocialista politikus is, mint például Kósa Ferenc.

Antall nem rejti véka alá megütközését és rosszsallását. Azzal kezdi, hogy a többpárti demokrácia elveivel és gyakorlatával nem egyeztethető össze az efféle értelmiségi zsinat, s csöndesen, ámde határozottan kijelenti, hogy a félreértések elkerülése végett ő mint pártelnök nem tartozik számadással másnak, csak az MDF illetékes testületeinek és tagságának – a megfelelő fórumokon. Frakcióvezetőként csak a párt képviselőcsoportjának, leendő miniszterelnökként pedig, ha a sors úgy hozza, akkor majd a parlamentnek. Ide tehát csupán udvariasságból jött, a baráti invitálásnak eleget téve: így és csakis így hajlandó elmondani véleményét, ismertetni álláspontját és meghallgatni másokat. Miután pedig hosszan és alaposan elmagyarázza a jelenlévőknek az SZDSZ-szel kötött megállapodás indítékait és céljait, okait és körülményeit, vitathatatlan előnyeit és biztossra vehető hátrányait – de mindenekelőtt szükségességét és elkerülhetetlenségét, közli, hogy a paktumnak nincs alternatívája. Ám ha valaki úgy gondolja, hogy van, az egyúttal keressen hozzá más miniszterelnököt is, ha tud.

Mielőtt válaszolni próbálnánk a paktum titkos előkészítésére vonatkozó eredeti kérdésre, nézzük meg, mi is történt valójában. Az igaz, hogy Antall csakugyan nem avatja be pártja elnökségét a részletekbe. Sőt: a már folyó tárgyalásoknak még csak a tényéről sem tájékoztatja őket. De az nem igaz, hogy mindenféle fölhatalmazás nélkül tárgyal.

SZABAD GYÖRGY: „Antallnak sajátos tárgyalási és tárgyalásvezetési módszere volt. Az MDF elnökségi ülésein ritkán születtek definitív, precízen kodifikált határozatok. A választás megnyerése után is az történt, hogy ő elővezette: biztos többség kialakítására kell törekednünk. Ez jelentette egyfelől azt, hogy koalíciós partnerekre van szükség, másfelől, hogy meg kell teremteni a kormányzáshoz szükséges feltételeket. Ilyen alkalmakkor többször elhangzott az is, hogy a kétharmados törvények problémát fognak jelenteni. Akkor volt valami olyan laza megfogalmazás, hogy »mindent meg kell tennünk annak érdekében«, hogy ezt biztosítsuk, meg hogy »tárgyalásokra van szükség ennek a problémának a megoldására» stb., és hogy ezzel egyetért az elnökség.

Tehát olyan formális felhatalmazás, ahogy azt tulajdonképpen a bolsevik párt gyakorlata nyomán – főleg volt pártemberek – elvárták vagy elgondolták, hogy nahát akkor most Lenin elvtárs fölhatalmazást kap arra, hogy tárgyalja meg X párttal a szövetség kérdését: első pont, második pont, harmadik pont – hát ilyesmiről szó sem volt.”

Antall látszólag laza és hanyaveti tárgyalásvezetési módszere tehát nagyon is tudatos és profi módon kezelt taktikai eszköz. Finom és hajlékony, amelynek révén egyszerre tud megfelelni annak a felelősségnek és felelősségre vonhatóságnak, amely őt, a választott vezetőt választóihoz köti, másfelől viszont segítségével szinte csorbitatlanul meg tudja őrizni – velük szemben is – a maga szuverenitását. A dolog egész egyszerűen úgy működik, hogy Antall pontosan tudja, mit, mikor, miért és hogyan mond, mert már az

elkövetkező negyedik és ötödik lépésre gondol, azt készíti elő; a többiek viszont általában nem tudják, sokszor nem is sejtik, mire mondtak éppen igent vagy nemet, mert ők meg csak arra az egy, közvetlen előttük álló kérdésre gondolnak és válaszolnak.

Hogy ezzel az orránál fogva vezeti társait? Ugyan már. Hisz minden szabályt betart. Nem követ el semmiféle csalást. Ahogy a nemzetközi nagymester sem, aki használja – vagy ha úgy tetszik, kihasználja – a maga tudását és fölényét a vele egy táblánál ülő derék amatőr sakkozókkal szemben.

Ezzel együtt is azt kell mondanunk, hogy Antall még az általa szokásosnál is szuverénebb módon jár el az SZDSZ-szel kötött paktum megkötésekor, s ez bizonyos értelemben szükséges óvintézkedés a részéről. Ha az MDF alapító atyái előbb szereznek tudomást a dolgokról, ha velük is mindent apróra egyeztetni kell, az nem csupán megengedhetetlen késlekedést okoz, hanem valószínűleg olyan bonyodalmakhoz vezet, olyan ellenállást vált ki, ami megghiúsítja az egész akciót. És ezen túl: Antall egy kicsit azt is meg akarja nekik mutatni, hogy meg tud ő egyezni még a legnagyobb ellenféllel is, ha muszáj. Nem árt, ha tudják.

De meg akarja mutatni ugyanezt a hazai és a nemzetközi közvéleménynek is. A paktum külföldi visszhangja igen jó. A meghatározó nyugati politikai és gazdasági körök, amelyek tisztában voltak a leendő kormányt gúzsba kötő nehézségekkel, megnyugvással veszik tudomásul, hogy a legnagyobb kormányzó és a legnagyobb ellenzéki párt kompromisszuma föloldotta ezeket. Megindul azoknak a nyugati bankbetéteknek a visszaáramlása az országba, amelyeket az elháríthatatlannak látszó politikai válság elől kivontak április közepe táján. (A devizatartalékok akkor 700 millió dollár alá csökkentek, ami közvetlen pénzügyi összeomlással fenyegetett.) Ami pedig a hazai közvéleményt illeti, a megegyezés visszhangja szintén sokkal inkább pozitív, mint negatív. Már csak azon egyszerű okból is, hogy az emberek általában jobban szeretik azt hallani, hogy a politikusok valamilyen megegyeztek, mint ennek az ellenkezőjét. A sajtóban megszólaló bíráló kórus – nem először és korántsem utoljára – a „köz” véleménye gyanánt valójában csak a sajátját zengi.

Antall egy időre eredményesen pacifikálja az MDF SZDSZ-hez fűződő – a kampány során igencsak elmérgesedett – viszonyát is. Ám akik úgy vélik, hogy a paktum hosszú távra szóló együttműködési szerződés volt a két párt között, s annak későbbi bukásáról beszélnek, azok teljesen félreértik a dolgot. A megegyezés ugyanis egyszeri alkalomra szólt. Miután a felek teljesítették vállalásaikat – márpedig a tervbe vett alkotmány- és törvénymódosítások közös megszavazásával, majd Göncz megválasztásával ez megtörtént –, a megállapodás megvalósult. A paktum betöltötte hivatását, s ami utána következett, az már más lapra tartozik.

Kónya Imre alighanem fején találja a szöveget, amikor azt mondja, hogy Antall '89-ben az MSZMP-vel, '90-ben pedig az SZDSZ-szel egyaránt azért kötött paktumot, hogy egyikükkel se kelljen koalíciót kötni. A roppant kínosnak, keservesnek és veszélyesnek ígérkező *tartós együttműködés* kényszerét mindkét esetben az *egyszeri egyezés* révén tudta elhárítani. „Az MSZMP-vel azért kellett paktumot kötni, mert másképp elképzelhetetlen volt a parlamentarizmus kialakulása, a szabad választások megtartása... ha nincs megállapodás a kerekasztalnál, akkor nincs más lehetősége az MDF-nek, a legnagyobb ellenzéki pártnak, mint az MSZMP által előbb-utóbb fölkinált koalíciós partnerség elfogadása... Antall ehelyett megkötötte a megállapodást, aminek eredményeként a szabad választások után az MSZMP-től függetlenül lehetett kormányt alakítani. Az SZDSZ esetében hasonló volt a helyzet. Ha a törvények kétharmadoságát nem lehet

kiküszöbölni, akkor csak úgy lehet kormányozni, ha velük teremtünk kétharmados koalíciót... Antall József tehát a stratégiai célok megvalósítása érdekében kötött kompromisszumokat... addig, amíg a parlamentáris demokrácia intézményrendszere működőképpessé nem vált.”

Hozzáteszem: de csak addig. Abból aztán már nem engedett.

Régi történelmi idők politikai hagyományát újította föl a XX. század végén. Azt a magyar reálpolitikai tradíciót, amelyik szigorú hatalmi kényszerek szorításában sem téveszti szem elől a nagy célokat, és viszont: a nagy célok bővületében sem feledkezik meg a szigorú hatalmi kényszerek emelte korlátokról. Amelyik a politikai cselekvés során rendre megtalálja a keskeny, ámde járható utat. Középen: a nagyszerű, ámde meddő gesztusok szakadécai és a kisszerű megalkuvások sehová sem vezető görbe ösvényei között.

Igen, Antall József nagyszerű taktikus volt. A nagy magyar realisták – Bocskai István, Bethlen Gábor, Deák Ferenc – utóda és örököse.

AZ ÚJ KORMÁNY

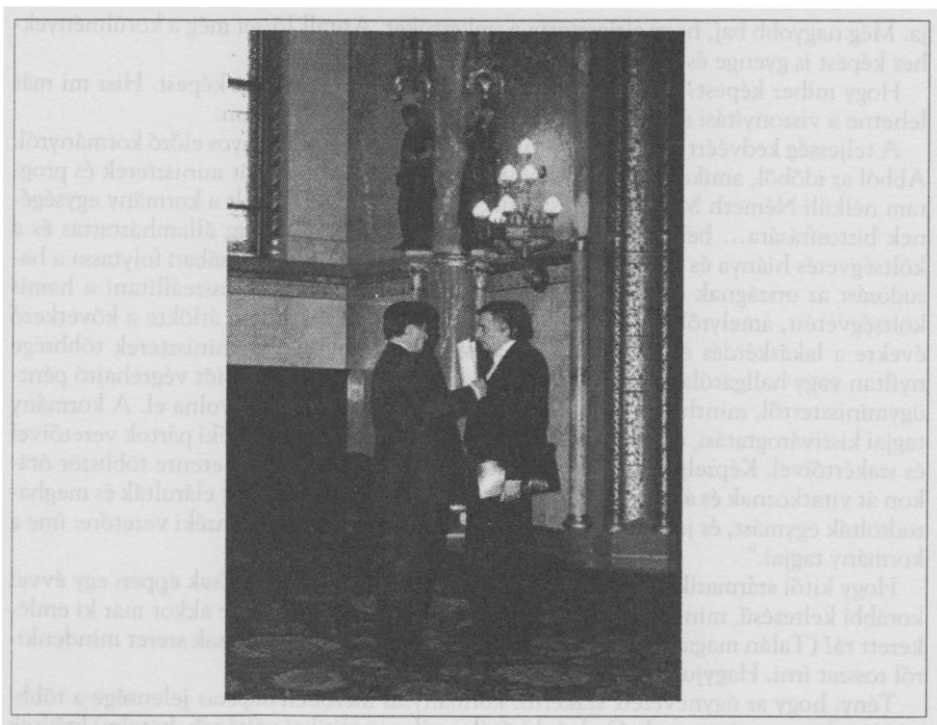
Antall József május 16-án hozza nyilvánosságra leendő kormánya névsorát. A sajtó és az ellenzék sorozatos sürgetései az efféle kérdésekben tökéletesen tájékozatlan közvéleménnyel addigra már elhitetik: az új miniszterelnök és a győztes pártok tehetetleneknek. Vitákra, veszekedésekre, alkudozásokra fecsérlik a drága időt ahelyett, hogy már rég nekiláttak volna az ország gondjainak megoldásához.

Egy koalíciós kormány megalkotása – az érdekek és programok egyeztetése, a személyi kérdések ezeknek, no meg a kialakult parlamenti erőviszonyoknak megfelelő tisztázása – az olajozottan működő nyugati demokráciákban is heteket, olykor hónapokat vesz igénybe. Nálunk fél évszázadnyi szünet után egy újonnan verbuválódott, mondjuk ki: amatőr politikusgárdának kellett kormányt alakítania a diktatúra romjain. Ugyanis nem pusztán kormány-, hanem rendszerváltozás történt. Ha ezeket figyelembe vesszük, akkor aligha tekinthető hosszú időnek az a nem egész *két hét*, ami Antall József miniszterelnöki felkérése és az új kormány bemutatása között eltelik. Mindez tizenhárom nap alatt: tiszteletre méltó teljesítmény.

Hogy az időt április 8-tól, a választások második fordulójától kell mérni, amióta Antall de facto miniszterelnök-jelöltnek számít, s hogy onnantól viszont nem kevesebb, mint negyvenhat nap telt el május 23-ig, az új kormány hivatalos beiktatásáig? Lehet. Ám akkor – az összehasonlítás kedvéért – azt is hozzá kell tennünk, hogy négy évvel később csak negyvenhét nappal a szocialisták május 29-i győzelme után alakult meg július 15-én a Horn-kormány. Pedig akkor már több mint négy esztendeje működött Magyarországon a parlamentarizmus intézményrendszere, akkor már (köztudottan) profi politikusok alakítottak kormányt, s ráadásul nem három, hanem csupán két párt érdekeit kellett egyeztetni. (Tegyük hozzá, még azt sem kellett volna, hisz minden normális demokráciában egypárti kormány alakul, ha valamely politikai erő abszolút többséget szerez a választásokon.)

Természetesen eszembe se jutna előhozakodni azzal a nevetséges egynapos különbséggel, amellyel Antall József korábban hozza létre a maga kormányát, mint a négy évvel később helyébe lépő Horn Gyula, ha az előbbi erőfeszítéseivel nem a türelmetlenség, a tudatlanság és a rosszindulat zaja, az utóbbiéhoz pedig nem a megértés csöndje szolgáltatna volna a sajtó részéről a kísérőzenét. De hát az szolgáltatta, s erre nem árt emlékeztetni. Annál inkább nem, mert ennek köszönhetően Antall „végre” és „nagy nehezen” föllállt kormányát már eleve elutasító légkör fogadta. Türelmetlenség, fanyalgás és ellenszenv.

Íme a május 16-i kormánylista, amelyet az akkori sajtó a vesztes szabad demokraták (ugyebar közismert) intellektuális erejére való ellenpontoszó utalással gúnyosan „szürke állomány”-nak nevez. Miniszterelnök: Antall József; belügyminiszter: Horváth Balázs; földművelésügyi miniszter: Nagy Ferenc József; honvédelmi miniszter: Für Lajos; igazságügy-miniszter: Balsai István; ipari és kereskedelmi miniszter: Bod Péter Ákos; környezetvédelmi miniszter: Keresztes K. Sándor; közlekedési és hírközlési miniszter: Siklós Csaba; külügyminiszter: Jeszenszky Géza; munkaügyi miniszter: Győriványi Sándor; művelődési és közoktatási miniszter: Andrásfalvy Bertalan; nemzetközi gazdasági kap-

Őrségváltás

csalatok minisztere: Kádár Béla; népjóléti miniszter: Surján László; pénzügyminiszter: Rabár Ferenc; tárca nélküli miniszterek: Gerbovits Jenő, Kiss Gyula, Mádl Ferenc.

Egy héttel később hivatalosan is ők alkotják majd Magyarország kormányát. Az 1848-ban megválasztott Batthyány Lajos vezette kabinet után sorrendben az *ötvenkilencediket*.

A kommunista egypárti diktatúra fél évszázadát követően az *elsőt*. A legelső, amelyik a demokrácia szabályai szerint, a titkos és általános választójog alapján, mindenféle korlátozástól mentes, szabad, többpárti választáson mandátumot nyert parlamentnek felelős.

Összetételének értékelésekor lehetetlen eltekinteni az előtte és utána következő kormányoktól, a velük való összehasonlítástól. A kommunista korszak utolsó, illetve a posztkommunista korszak első végrehajtó hatalmáról, a Németh Miklós, illetve a Horn Gyula által vezetett kabinetekről beszélünk. Azokról, amelyekkel tudatos vagy öntudatlan, közvetlen vagy közvetett módon a sajtó és a közvélemény is folyamatosan összevetette az Antall-féle csapatot.

Általánosan elterjedt s mind a mai napig széles körben hangoztatott vélemény például az, hogy az utolsó kommunista kormány a legkitűnőbb koponyákból álló „szakértői kormány” volt, amely után katasztrofális színvonalcsökkenést jelentett az alkalmatlan amatőr pártpolitikusokból álló Antall-gárda színre lépése. A szakértői kormányzás fő szakértője, Lengyel László például így minősít: „...a jobbközép kormányának nem volt program-

ja. Még nagyobb baj, hogy elriasztotta a szakértőket. Antall József még a körülményekhez képest is gyenge és színvonalatlan kormányt hozott össze.”

Hogy mihez képest? Természetszerűleg az előző kormányokhoz képest. Hisz mi más lehetne a viszonyítási alap? Közülük is nyilván az utolsó. Az etalon.

A teljesség kedvéért álljon itt egy másik idézet is. Arról a bizonyos előző kormányról. Abból az időből, amikor még nem számított etalonnak: „...a saját miniszterek és program nélküli Németh Miklós... egész működése alatt képtelen volt a kormány egységének biztosítására... belement abba, hogy a külföldi adósságok, az államháztartás és a költségvetés hiánya és szinte minden lényeges alapadat vonatkozásában folytassa a hazudozást az országnak és a Nemzetközi Valutaalapnak, engedte összeállítani a hamis költségvetést, amelyről fél éven belül kiderült, hogy tarthatatlan, átlökte a következő évekre a lakáskérdés és a társadalombiztosítás problémáit... A miniszterek többsége nyíltan vagy hallgatólagosan elhatárolta magát a pénzügyi restriktíót végrehajtó pénzügyminisztertől, mintha azt nem a kormány együttesen döntötte volna el. A kormány tagjai kiszivárogtatási, együttműködési játékokba kezdtek az ellenzéki pártok vezetőivel és szakértőivel. Képzelnék magunk elé azokat az embereket, akik hetente többször órákon át vitatkoznak és ásitóznak előterjesztések fölött, számtalanszor elárulták és meghazudtolták egymást, és jobban gyanakszanak társukra, mint egy ellenzéki vezetőre: íme a kormány tagjai.”

Hogy kitől származik az utóbbi idézet? Ez is Lengyel Lászlótól. Csak éppen egy évvel korábbi keltezésű, mint az Antall-kormányról írott 1990-es. Persze akkor már ki emlékezett rá? (Talán maga a szerző sem, aki – gyanítom – egyszerűen csak szeret mindenkiről rosszat írni. Hagyjuk is őt, és lássuk inkább a tényeket!)

Tény, hogy az úgynevezett szakértői kormányzás merőben *atipikus* jelensége a többpárti parlamentarizmusnak. Csak és kizárólag súlyos politikai válságok, hatalmi krízisek idején alkalmazott eszköz. Akkor nyúlnak hozzá, amikor a pártpolitikai szférában valamilyen zavar, vákuum keletkezik. Amikor egy kormány (esetleg egy egész kormányzati rendszer) végképp elveszíti parlamenti támogatottságát (illetve legitimitását), amikor már nagykoalíciót sincs mód kötni, s a kisebbségi kormányzás sem tartható fenn. Olyankor átmeneti időre, rendszerint a választásokig hátralevő pár hónapra, föláll egy nem pártpolitikusközből, hanem ismert és tekintélyes szakemberekből álló testület, amelyik ideiglenes jelleggel, afféle ügyvezető kormányként működik.

A Németh-kormány – utolsó hónapjaiban – tipikusan ilyen jelenség. Az összeroskadó MSZMP, illetve a romjai alól kimászó MSZP irányítása már nem érvényesül fölötté; a széteső és súlyos legitimációs zavarokkal küszködő parlament alig számít; az egyre erősödő ellenzéki pártok pedig még kívül vannak az intézményes hatalom sáncain. A régi rendszer összeomlóban, az új kiépülőben. Diktatúra után, demokrácia előtt: igazi vákuumhelyzet. A nem politikai szakemberek szerepe ilyenkor fölértékelődik, részben és átmenetileg ők veszik át a politikuskok helyét. A szóban forgó esetben egyrészt oly módon, hogy az egypártrendszerben amúgy törvényszerű kontraszelekció háttérbe szorul, s a politikai lojalitás mellett és helyett hirtelen megnövekszik a szakmai hozzáértés értéke. A szakmailag és intellektuálisan is roppant gyenge pártpolitikuskok (magyarul: az elvtársak) helyére hozzáértőbb, értelmesebb (és rendszerint fiatalabb) káderek lépnek. (Ezek is elvtársak, de – ezen kívül és ennek ellenére – értenek a rájuk bízott területhez.) Másrészt szerepet kap néhány politikailag lojális, de az apparátuson és a szűkebb párteliten kívüli (nem elvtárs) szakember is.

Szakértő elvtársként lépett a Németh-kormányba '89 májusában Villányi Miklós

pénzügyminiszter helyébe Békési László, Bercz Frigyes ipari miniszter helyébe Horváth Ferenc, Várkonyi Péter külügyminiszter helyébe Horn Gyula és Váncsa Jenő mezőgazdasági miniszter helyébe Hütter Csaba. Magasan képzett, tudós, nem direkt pártpolitikus személyiség – tehát igazi szakértő miniszter – csupán *kettő* található ebben a kormányban: Kulcsár Kálmán és Glatz Ferenc.

Az Antall-kabinetben – annak ellenére, hogy a szakértői kormány fenntartását indokló politikai vákuum és legitimációhiány a szabad választásokkal egy csapásra megszűnt – *négy* ilyen személyiség kap helyet: Kádár Béla, Mádl Ferenc, Pungor Ernő és Rabár Ferenc.

A Horn-kormányban egy sem.

Ezen a ponton még egy tévhitet el kell oszlatnunk. Nevezetesen azt, hogy a demokrácia abban különböznék a diktatúrától, hogy az előbbiben szakemberek hozzák a döntéseket, az utóbbiban pedig pártemberek. Szó sincs róla. Mindkettőben a pártember, a politikus dönt. A szakemberek szállítják az elemzéseket, az érveket, a lehetséges megoldási javaslatokat a politikusoknak, akik a várható társadalmi és politikai hatásokat mérlegelve választanak ezek közül. A többpárti demokrácia abban különbözik az egypárti diktatúrától, hogy a politikusnak az előbbiben sokkal erősebb érdeke fűződik a szakmailag megalapozott, racionális, jó döntések meghozatalához, mert döntéseinek következményeivel négyévenként szembesülnie kell a szabad választásokon; ellentétben a diktatúrával, ahol ilyesmiről szó sincs.

A teljesebb igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a század elején, a szervezett tömegpártok kialakulásának időszakában a velük szembeni heves ellenérzések egy darabig divattá tették a pártokon kívül álló szakemberek alkalmazását a kormányokban, de ez a tendencia később átmeneti jelenségnek bizonyult. Ma már csupán a francia és a holland alkotmányos szabályozás őrzi a politikusi és a szakemberi szerep egykori szembeállításának nyomát: ezekben az országokban a kormánytagság összeegyeztethetetlen a parlamenti képviselőséggel. Ám a gyakorlatban ez korántsem azt jelenti, hogy itt pártpolitikusok helyett független szakemberekből alakítanak kormányt. Csupán annyi történik, hogy a pártpolitikus, amikor kormánytag lesz, lemond a mandátumáról. A nyugati parlamentarizmus elveiből és gyakorlatából tehát rég eltűntek a *döntéshozó* szakemberek s velük együtt az egész „szakember-ideológia”.

(Egyetlen kivételként Finnország említhető, ahol a minisztériumi köztisztviselők, az ún. referensek meglehetősen szuverenitással bírnak egy-egy törvényjavaslat kidolgozása és előterjesztése során a politikus miniszterrel szemben. Ezt a gyakorlatot azonban akár a parlamentáris demokrácia szellemétől idegen torzulásnak is tekinthetjük, amennyiben túlzott és indokolatlan szuverenitással ruházta föl a nem *választott* bürokratát a *választott* politikussal szemben.)

Ezek után aligha túlzás azt mondani, hogy az Antall-kormányon csakis ostobaságból vagy a tudatos félrevezetés szándékával kérhetők számon a „szakértői kormány” kritériumai. Valószínűleg mindkét okból: ez folyt négy éven keresztül. Ez képezte a szocialisták '94-es választási kampányának gerincét is: „hogy ismét a szakértelem kerüljön kormányra”.

Ha már itt tartunk: álljunk meg egy szóra. A szakmaiság egyik leginkább mérhető kritériuma a tudományos fokozat, illetve az egyetemi besorolás. A nem szakértői – Lengyel László szerint „gyenge és színvonalatlan” – Antall-kormányban volt először is két akadémikus: Pungor Ernő és Mádl Ferenc. Volt összesen öt egyetemi professzor: az előbb említetteken kívül Kádár Béla, Rabár Ferenc és Für Lajos; továbbá három egyetemi

docens: Bod Péter Ákos, Jeszenszky Géza és Andrásfalvy Bertalan. Egyébiránt tudományos kutatók, külföldi egyetemek vendégtanárai, nemzetközi tudományos intézetek tisztségviselői.

A „szakértői” Horn-kormányban ezzel szemben akadt összesen egy darab egyetemi tanár, egy darab docens és egy darab tanársegéd. Az egyetemi tanár – Békési – csak címzetes (a docens meg a tanársegéd – Vastagh és Fodor – valódiak).

Visszatérve a Németh-kormányhoz, azt persze el kell ismernünk, hogy Balsai István igazságügy-miniszter például több tekintetben is messze alatta marad elődjének, Kulcsár Kálmán professzornak, vagy hogy Andrásfalvy Bertalan művelődési és közoktatási miniszter – különösen közszereplőként és hivatali vezetőként – nem veheti föl a versenyt az ügyes Glatz Ferencel; Pozsgay Imre államminiszterrel pedig egyenesen nem lehet egy napon említeni mondjuk Gerbovics Jenő tárca nélküli minisztert. De Surján László, Für Lajos vagy Siklós Csaba már kiállja az összehasonlítást Csehák Judittal, Kárpáti Ferencel és Derzsi Andrásal. Beck Tamás és Horváth Ferenc Kádár Bélával és Bod Péter Ákossal viszont nehezen...

El kell ismerni, hogy az első szabad választások nyomán föllálló demokratikus kormány szellemi, szakmai és politikai színvonala roppant egyenetlen. Az Antall József nagyságrendű államférfitől és a Mádl Ferenc és Pungor Ernő kaliberű tudósoktól Győriványi Sándorig és a már említett Gerbovics Jenőig terjed a skála. Mondhatja erre valaki, hogy az ő szereplésük bizony fájdalmas és szomorú visszalépés az utolsó kommunista kormány színvonalához képest, s hogy ez bizony nem vet jó fényt a miniszterelnökre sem.

Az állítás első részét el kell fogadnunk. A másodikat azonban nem. Az ugyanis megint csak azok közé a nem túl bölcs megállapítások közé sorolandó, amelyeknek az a jellemzőjük, hogy vagy nem veszik figyelembe a többpárti demokrácia játékszabályait, vagy nem is ismerik azokat. A dolog – mármint a kormányalakítás – e szabályok szerint ugyanis sajnos nem úgy működik, hogy a megbízott miniszterelnök a miniszteri tárcák betöltésénél tetszése szerint válogathat az ország férfiainak (s leányainak) legkitűnőbbjeiből. Sajnos zömmel csak a pártok vezetői közül válogathat (ha egyáltalán válogathat). Azon pártok vezetői közül, amelyek megfelelő számú mandátumot szereztek a választásokon, s amelyek ennek következtében koalíciós partnerként számításba jöhetnek. Az előző fejezetben már láttuk: a kisgazdák nem hagyhatók ki a koalícióból. Ennek következtében a fent említett urak sem. (Legföljebb fölcserélhetők lennének egyéb – tőlük nem sokban különböző – urakra.) Ha a nép másokat juttatott volna a parlamentbe, akkor Antall József is mások közül válogathatott volna. Így azonban közülük kénytelen.

A kormányalakításnál kényszerként hat az épphogy megkötött MDF-SZDSZ-paktum párton belüli utóhatása is. Antall ott valóban messzire elment az önálló cselekvés terén. Akkor megfeszítette a húrt, s most kénytelen kissé engedni. Paradox helyzet: míg a paktumot pártja elnökeként, mondhatni pártja tudta nélkül köti, addig most mint a köztársasági elnök által fölkért miniszterelnök-jelölt, pártja részletes jóváhagyásával alakít kormányt. Persze mindezt nem kell szó szerint venni. Mert bár a kormánytagok személyét egyenként megtárgyalja az elnökséggel, s minden egyes esetben kikéri annak beleegyezését, valójában ezúttal is mindenben az ő akarata érvényesül. Legalábbis semmi sem történik annak ellenére.

SZABÓ TAMÁS (elnökségi tag, munkaügyi, majd pénzügyi államtitkár, később a privatizációért felelős tárca nélküli miniszter): „A kormányalakításnál végül is minden az elnökség jóváhagyásával történt, az egyes személyekről például szabályszerűen szavaz-

tunk. De azért Antall világosan értésünkre adta, hogy mi is a közjogi helyzet. Hogy ő a kijelölt miniszterelnök, tehát az ő kötelessége és felelőssége a kormánytagok jelölése. Hogy itt elhangozhatnak vélemények, születhetnek határozatok, de azért a döntés és a felelősség az övé. Nem a tettek, kedves elnökség. Ha nem is ilyen durván, de ezt azért világossá tette számunkra...

Hogy az elnökség egy miniszter esetében, mondjuk, megkontrázta volna Antall javaslatát, ilyesmi szóba se került az első kormányalakításnál. Kisebb viták voltak itt-ott. Vita volt mondjuk Horváth Balázs személyénél. Persze ez sem volt komoly, legföljebb nekem tűnhetett annak, mert én ismertem, és tudtam, hogy alkalmatlan erre a feladatra. Emlékszem, aznap éjjel, mikor hazaértem, már hajnalodott erősen, mondtam is ott-hon az asszonynak, hogy na, azt hiszem, tönkretettem Balázs életét. Merthogy nem voltam elég erős ahhoz, hogy ott el tudjam magyarázni, miért és mennyiben nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeknek egy miniszternek meg kell felelnie. Csoóri is fölvetette, hogy hogyan fog megszólalni például a parlamentben, kifejezte bizonyos mértékig az aggályait, de nem nagyon...

Abból kell kiindulni, hogy az egész kormányalakításról és magáról a kormányzásról senkinek sem voltak konkrét elképzelései. Hogy mi is itt a közjogi helyzet, hogy milyen is legyen a kormány szerkezete, hogy akkor hogyan is néz ez ki alkotmányjogilag, hogy kinek, mit, hogyan kell lépni, hogy miféle döntések következnek ebből s a többi, s a többi. Bevallom neked, hogy ezekről fogalmam se volt, de nemcsak nekem, hanem a tisztelt elnökségnek sem. Neki viszont mindenről, minden apró részletről világos elképzelése és terve volt.

Először is nem embereket fogadtatott el az elnökséggel, hanem elveket. Azt mondta, hogy nézzétek, itt van egy ilyen és ilyen struktúrájú parlament. Ilyen és ilyen nyugati modellekben lehet gondolkodni, ilyen és ilyen magyar parlamentáris tradíciók vannak, akkor ilyen és ilyen szerkezetű kormány következik ebből, ezért és ezért. Ilyen miniszter, olyan miniszter, amolyan miniszter, ennyi és ennyi. Azután az államtitkári helyek ugyanígy, hogy politikai meg közigazgatási államtitkár, és hogy melyik milyen és miért...

Tehát először elfogadtatta ezeket az elveket, s akkor jött, hogy koalíció, hogy ilyen és ilyen arányban, ilyen és ilyen tárcákat átadni, és hogy mivel lehet ezt kiegyensúlyozni és kompenzálni, és hogy hány független s a többi, s a többi. Akkor az elnökség azt mondta, hogy igen, persze, jó, és hogy hát akkor csináld csak, tárgyalj, menjél...

Es a Jóska ment, és tárgyalta és csinálta. Akkor jött megint, hogy ez van, ezt így lehetne megoldani, ebben megvolna a megegyezés, és hogy nem lehet mit csinálni, és hogy a Győriványi Sándor. Meg a Gerbovits Jenő. Akkor persze iszonyú fal dumák voltak, hogy azt mondja Parasztszövetség. Hogy ez a Gerbovits az Országos Parasztszövetség főtitkára. Hogy majd akkor meglesz a széles támogatottság. Jóska persze pontosan tudta, hogy az egész parasztízében összesen nincs három ember a Gerbovitson kívül, de hát mit tehetett volna: ezek voltak az élen a kisgazdáknál, hát ezekkel kellett megegyezni, és ezeket kellett valahogy elfogadtatni...

Itt látszott meg igazán, hogy mi is az, amikor egy pártelitben nincs mértéktartás. Hogy ki mehet az élre, és kit nem szabad odaengedni. Hát óbennük ilyen egyáltalán nem volt."

A Független Kisgazdapárttal kötött koalíciós megállapodás rövid története a következő. A párt a maga 11,4 százalékos mandátumarányával összhangban „szerény” kívánságokkal lép föl: magának követeli a belügyi, az igazságügyi és a földművelésügyi tárcát, továbbá még egy „államminiszteri” széket, ezen kívül ragaszkodik a '47-es tulajdoni álla-

potok visszaállításához. Az előbbi követelés irrealitása nyilvánvaló, az utóbbiéra később még visszatérünk. A párt hivatalos delegációjaként Nagy Ferenc József, Gerbovics Jenő, Györiványi Sándor, Kiss Gyula és Torgyán József jön a Bem térre Antall-lal tárgyalni. A delegátusok eltökéltek és rendíthetetlenek: a Független Kisgazdapárt soha, de soha nem mondhat le a teljes reprivatizáció maradéktalan megvalósításáról, erre és csakis erre szól a mandátumuk, emellett ők kitartanak tűzön-vízen át, ha törik, ha szakad; nem engednek a negyvenhétből, és így tovább, és így tovább.

A megegyezés az első pillanatban kilátástalannak tűnik. Antall megértően bólogat: persze, persze, az elvi álláspont világos, de vannak itt bizonyos gyakorlati dolgok is, ezeket is meg kell oldani. A személyi kérdésekre gondol, amelyek ugyanolyan szükséges részei egy koalíciós megállapodásnak, mint a politikai elvek és a program. Egész konkrétan arról lenne szó, hogy ő a földművelésügyi tárcát természetesen el sem tudja képzelni másként, csakis kisgazda miniszterrel. Ez evidens. Konkrétan Nagy Ferencre gondol. Itt van aztán még a munkaügyi tárca. Kulcsfontosságú terület, ez nem is lehet vitás. Ide Györiványi Sándort szeretné, aki szakembere a kérdésnek, hisz nyugdíjba vonulásáig szakközép- és szakmunkásképző iskolai igazgató volt. Volna itt aztán még két tárca nélküli miniszteri poszt, mindkettő igen fontos, az egyiket Gerbovics Jenőnek, a másikat Kiss Gyulának száná. Ami pedig végül Torgyán Jóska-t illeti, kérlek szépen, a te tehetségeddel, szónoki és debatterti képességeiddel vétek volna, ha nem te lennél a parlamenti frakció vezetője. Ez utóbbi természetesen a kisgazdapárt belügye, amibe senkinek sincs joga beleszólni, de a véleményét mégse rejtheti véka alá az ember...

Nos, hát ez a helyzet a személyi kérdéseket illetően, ezzel együtt kellene átgondolni az elvi részt is, többek között a '47-es tulajdoni állapotok ügyét, amit egyébként az MDF irreálisnak tart, de valami jó kompromisszumra kész ez ügyben... Ha a koalíciós együttműködés most fölvázolt személyi oldalának végiggondolása időt igényel, ha mindez váratlanul ért titeket, akkor az lenne a javaslatom, hogy vonuljatok át ide a szomszéd tárgyalóba, ott magatok között lesztek, s nyugodtan végiggondolhatjátok a dolgot, kialakíthatjátok az álláspontotokat. Utána aztán együtt megbeszélhetjük mindkét részt, az elveket is, és a személyi kérdéseket is...

És a kisgazda delegátusok átmennek a szomszéd szobába, és negyedóra múlva visszajönnek, hogy igen, hát rendben van, mindez elfogadható tárgyalási alapnak és kiinduláshoz, és aztán körülbelül három óra elteltével pont kerül a kezdetben reménytelennek ígérkező koalíciós szerződés végére. S odakerül az öt aláírás is: a fent említett uraké.

A történet valóban Mikszáth tollára kívánczik. Talán meg is botránkoztat egyeseket, ám indokolatlanul. Hisz ők a kisgazdák vezetői: Antallnak velük kell megállapodnia. Ha másokat javasol, nincs koalíció, arról nem is beszélve, hogy azok se lennének jobbak, mint ezek. Kiss Gyula különben is megállja a helyét, Torgyánt pedig, akiről a miniszterelnök kezdettől fogva a legrosszabb véleménnyel van – erkölcsi, politikai, sőt pszichiátriai értelemben is teljességgel megbízhatatlannak tartja –, nem engedi be a kormányába. Sem akkor, sem azután. (Ha a későbbi frakcióvezető, majd pártelnök személye szóba kerül, a miniszterelnök rendszerint Kosztolányi Dezső *Marcus Aurelius* című költeményének egy sorát idézi, utalva Torgyán görögkeleti vallási gyökereire is: „zagya keletnek elmebetegje”).

Hozzá kell tennünk még a fenti történethez, hogy Antall az egész trükköt a kisgazdaktól tanulta. Tildy Zoltántól, aki '56-ban hasonló módszerrel szerelte le egyik leghangosabb, Szabó István nevű ellenfelét. Az már a sors iróniája (és persze nagyon jellemző), hogy minderről nekik, a kisgazdáknak halvány fogalmuk sincs – a Tildy-féle sztorit csupán Antall ismeri.

A kereszténydemokratákkal is hasonló problémák adódnak. A leendő miniszterelnök egyszerűen nem lát közöttük egyetlen embert sem, aki valamennyire is alkalmas lenne egy miniszteri poszt betöltésére. Külön gondot jelent Keresztes Sándor, a pártelnök személye, akit végképp alkalmatlannak tart, ám ezt lehetetlen nyíltan megmondani neki, hisz mégiscsak ő a szövetséges párt elnöke.

A fia, Keresztes K. Sándor viszont az MDF Országos Elnökség tagja. Belőle inkább lehet miniszter. S akkor oda lehet állni az apja elé, hogy baj van, Sanyi bácsi, mert bármennyire evidens volna is a te kormánytagságod, a fiad a kiszemelt környezetvédelmi miniszter. Ebben már széles egyetértés van. Így viszont nagyon kínos volna, hogy apa és fia együtt, egy kormányban... Ekkora támadási felületet nem adhatunk ellenfeleinknek, ezt nyilván megérted. Ha pedig már választani kell kettőtök között, akkor ugye mégis a fiatalabb, a nagyobb munkabírású... Te mint apa ezt bizonyára helyesled, és magad is így gondold...

Nem helyesli, és nem gondolja úgy. Akkor ne legyen a fiából miniszter, mondja. Roppant nehéz és kínos leszerelni őt, ám végül mégiscsak sikerül. Elküldik nagykövetnek a Vatikánba meg a Máltai Lovagrendhez.

Az 5,4 százalékos pártnak azonban mégiscsak adni kell egy tárcát. A baj az, hogy az egyetlen erre alkalmas ember, Surján László doktor nem tagja a párt felső vezetésének, még csak nem is képviselő. Indult ugyan a XII. kerületben, de az első forduló után – harmadik helyezettként – visszalépett az MDF-es jelölt javára. Antall neki szánja a népjóléti tárcát. „Értelmes és normális valaki, inkább MDF-esnek nézné az ember, mint kereszténydemokratának” – mondja zárt körben a frakcióban, amikor a leendő kormánytagokat mutatja be. Végül ő lesz a KDNP egyetlen minisztere. Öt nappal a kormány beiktatása után, május 28-án aztán megválasztják pártelnöknek, sőt hamarosan képviselői mandátumhoz is jut: a Vatikánba távozó Keresztes helyére ő kerül be a parlamentbe a KDNP budapesti listájának 4- helyéről.

Antallnak tehát sikerül elfogadtatnia a koalíciós partnerekkel és saját pártjával is azt az alapelvet, hogy az egyes miniszteri posztokra nem a pártok jelölnek embereket, hanem ő maga, s a tárgyalás aztán mindig így folyik: csakis az általa jelölt személyekről. Ez felel meg egyébként az alkotmányos helyzetnek is.

A koalíciós partnerek elnökei nem véletlenül kerülnek be a kormányba. Ez nagyon előrelátó és tudatos törekvése volt a miniszterelnöknek, sok későbbi támadást tudott már az első szónál leszerelni vele. „Mi az, hogy nincs koalíciós egyeztetés, hisz a koalíciós partnerek elnökei, Nagy Ferenc József és Surján László ott ülnek a kormányban, mindenről tudnak, mindenben képviselhetik pártjuk álláspontját, miféle egyéb egyeztetés kellene még? Ugyan ki más képviselhetné nagyobb kompetenciával a két pártot a koalícióban, ha nem a két pártelnök?”

Antall tudatosan és sikeresen tartja vissza az MDF nehézsúlyú embereit is a kormánytól, amelybe meglepően sok független szakértő kerül bele. A fontos gazdasági posztokat szinte kivétel nélkül ilyenek kapják: Rabár, Kádár, Pungor és Mádl (utóbbi először a privatizációt felügyeli). A kormányfő hamarosan a titkosszolgálatok felügyeletét is pártön kívüli miniszterre, Boross Péterre bízta; Rabár lemondása után pedig az ugyancsak független Kupa Mihály kerül a pénzügyminiszteri székbe. Tegyük hozzá, saját pártjában sokkal könnyebb a miniszterelnök dolga, mint a koalíciós partnereknél.

SZABÓ TAMÁS: „Az MDF-ben volt mértéktartás. 1990-ben feltétlenül. Senki nem mondta, hogy az én barátom legyen a miniszter, meg a te barátod legyen a miniszter. Még az ipari minisztérium se lett volna az MDF-é, ha minden úgy megy, ahogy Antall

szerette volna. Mert ide kezdettől fogva Pungort akarta, de ő az utolsó pillanatban visszalépett. Bod Péter eredetileg államtitkárnak volt kiszemelve.”

(Tegyük hozzá: természetesen az MDF elnökségében is akad néhány önjelölt. Nem az alapítók, hanem a később csatlakozók közül. Széles Gábor például, aki ezekben a napokban számos vállalatnál megfordul – például a paksi atomerőműben –, erősen sugallva, hogy itt és most a leendő ipari minisztert van szerencsájuk fogadni. Egyes vélemények szerint a Műszertechnika vezérének amúgy sincs egyéb célja a politikai szerepvállalással, mint hogy cégei számára extra versenyelőnyöket harcoljon ki riválisaival szemben. Amikor ebbéli reményei – legalábbis az általa elképzelt mértékben – nem válnak valóra, ki is vonul az MDF elnökségéből, s a továbbiakban sorozatosan támadja a kormányt.)

SZABÓ TAMÁS: „Az elnökségben nemigen voltak viták, mert Antallnak mindig megvoltak a megfelelő érvei. Vegyük például Kádár Bélát. Egy ilyen nyitott gazdaságú, külkereskedelemre utalt kis országnak, ugye, létfontosságú, hogy nagyon odafigyeljen a külgazdasági kapcsolataira. Erre külön minisztérium, oda főlkészült szakember kell. Nemzetközi híré és tekintélyű valaki. Minket eddig is azzal támadtak, ezután is azzal fognak támadni, hogy mucsaiak vagyunk, hogy nem tudunk megnyerni szakembereket, hogy nem értünk a gazdasághoz. Kádár Béla ezért ideális ember erre a posztra.

Különben is: a gazdaság nagyon ingatag terület. Súlyos krízisben van, és egyhamar nem is keveredik ki belőle. Ott nagyot lehet bukni. Nem lenne jó az, ha az MDF politikai elitje bukna, a legfőbb vezetők. A gazdasági vonal legyen szakemberek kezében, akik adott esetben lecserélhetők anélkül, hogy a politika, a párt megrendülne.”

Antall sokat medítál az igazságügy-miniszteri poszt betöltésén is, amit kezdetben a kereszténydemokraták és a kispapok egyaránt maguknak követelnek. Erről persze szó sem lehet, hisz ebben az átmeneti korszakban a jogalkotásra s így erre a minisztériumra iszonyú teher nehezedik majd. Szóba kerül Kónya Imre, Salamon László és Balsai István: azok, akik már a paktumnál is segítségére voltak Antallnak. Végül – miután Kónyát szánja frakcióvezetőnek – Balsait jelöli a posztra, Salamon pedig a parlament alkotmányügyi bizottságának elnöke lesz. (Általánosan elterjedt vélemény volt az MDF-frakcióban, hogy a paktum körül segédkező jogászok legjobbika a negyedik volt: Kutrucz Katalin. Neki azonban, Kónya feleségeként, a családi munkamegosztás szerint – mindannyiunk pechjére – háttérben kellett maradnia.)

Sokáig eldöntetlen a honvédelmi tárca betöltésének kérdése is. Antall jelöltje eredetileg Raffay Ernő. Ő a legelső, akit kormánytagságra kiszemelt és fölkért. Ám Szabad György, Katona Tamás és mások figyelmeztetik: Ernő ugyan kitűnő fiú, de kissé labilis alkat. Túlságosan hevülékeny, nem elég óvatos és körültekintő, könnyen támadható, sok bonyodalmat okozhat ilyen felelősségteljes poszton, nem javasolják honvédelmi miniszternek. (A Raffay körüli későbbi botrányok, az ellene indított sajtókampányok később igazolták, hogy ezek az aggodalmak nem voltak teljesen alaptalanok.) Meg aztán ott volt Für Lajos, aki köztársasági elnökjelöltként is szerepelt már, s most a paktum következtében újra csak elesett egy lehetőségtől. Különben is elképzelhetetlen, hogy az MDF-es alapítók közül senki se jusson pozícióba. Így lett végül Fürből – mint legkevésbé alkalmatlannak tűnő alapító atyából – honvédelmi miniszter. (Antall április közepén a mit sem sejtő Csoóri Sándornak is fölteszi a kérdést: adott esetben elvállalná-e a köztársasági elnöki posztot? Ám Csoóri nemet mond – minden bizonnyal az akkor titokban már az SZDSZ-szel kötendő megállapodás lehetőségeit fontolgató miniszterelnök-jelölt nem kis megkönnyebbülésére.)

Mennyi érdek, mennyi szempont, hányféle mérlegelendő körülmény volt még!

„Nagyon fontosnak tartottam azt is, hogy legyenek generációs különbségek a kormányban. Mindig kell lenniük fiatal » hűzóembereknek«, ezért vannak harmincas-negyvenes éveikben járó kormánytagok is. De ilyen nehéz időkben jó, ha olyanok is szerepet kapnak, akik aktív tevékenységük utolsó szakaszába léptek, hogy finoman fogalmazzak; ők bizonyos egzisztenciális függetlenséget élveznek, és könnyebben vállalhatják a bukás kockázatát... Több olyan minisztert választottam tudatosan, aki hatvan körüli vagy azon túli életkorával nehéz helyzetben, nehéz tárca élén adott esetben nem a saját további karrier-lehetőségeit fogja mérlegelni.”

Újra és újra, még évek múltán is, még Hornék '94-es választási kampánya idején is, visszatérő vád volt: Antall kormánya „rokonokból, iskolatársakból és tanítványokból” állt össze. Ez futótűzként terjedt, ezt még a politikai analfabéták is megértették; ez hatott. Hogy a sógora, a volt tanítványai, a kollégái, a szomszédja, az ismerőse...

„A kormánynak egyetlen olyan tagja van Jeszenszky Géza személyében, aki úgy mond a rokonom: az egyik unokahúgom férje. Ha ő azelőtt, mondjuk, a baromfiágazat irányítója lett volna valahol, vagy esetleg cipőfelsőrész-készítő, akkor teljes joggal merülne föl, hogy miért épp ő lett a külügyminiszter. De Jeszenszky Géza amellet, hogy valaha a tanítványom is volt, a közgazdasági egyetemen a nemzetközi kapcsolatok és a diplomáciatörténet tanszékvezető docense, több külföldi egyetemnek volt meghívott professzora. Elkötelezett ellenzéki már gimnazistaként. 1989-ben választották meg a közgazdasági egyetem dékánjává, s ezzel szinte egy időben az MDF külügyi bizottsága elnökévé. Úgy gondolom, az ő személyében olyan valakit jelöltem külügyminiszternek, aki ellen szakmailag és politikailag nehéz kifogást emelni...”

Elhangzott az is, hogy öt volt piarista diák van a kormányban. Én ezt is az újságból tudtam meg! Ez soha köztem és az érintettek között szóba nem került. Hiszen nem vagyunk egyidősek, és nem egy városba jártunk gimnáziumba. így, erről az oldalról nem ismertük egymást...”

„Öszintén sajnálom, de általában jobban szeretek együtt dolgozni azokkal, akiket ismerek. Akikben megbízom, akiket én tartok jó szakembernek, akiket én tartok tisztességesnek, és nem a másik oldal bizalmasait kívánom magam mellett látni... Készségesen elismerem, van bennem annyi emberi gyarláság, hogy lehetőleg nem az ellenségeim közül válogatom össze a kormányomat, még ha ezzel sok bosszúságot is okozok bírálóimnak.”

Igen, Antall Józsefnek – szerencsére – rengeteg ismerőse volt a magyar társadalom legszélesebb köreiből.

SZENTGYÖRGYI ANDRÁS (helyettes kabinetfőnök, Antall egyik volt tanítványának öccse): „Egy kicsit mindvégig megmaradt osztályfőnöknek. Szivacsagyú pedagógus volt, fantasztikus névmemóriával. Fantasztikusan tudta követni a mások sorsát. Egy-egy futó találkozást sem felejtett el. Villamosmegállóban vagy bárhol futott is össze valakivel, hol dolgozol?, mit csinálsz?, mit tanulsz?, hova költöztetek?: a legtöbb ember azonnal elfelejti az ilyesmit. Ő ellenben mindent megjegyzett, s utána évekre visszamenőleg pontosan emlékezett rá, és bármikor tudta mobilizálni.”

JESZENSZKY GÉZA: „Páratlan memóriájával emlékezett sok ezer tanítványára. Nevükre, képességeikre, szakterületeikre. (Évekig tanított a dolgozók gimnáziumában is.) Ismerte ezen kívül a teljes muzeológus- és levéltárosszakmát. Az orvostársadalom meghatározó egyéniségei mellett a gyógyszerészek, az irodalmárok, az írók és jogászok körében is sok barátja, rengeteg ismerőse volt. Barátai révén a műszaki értelmiség köreiben és

más hivatásokban is széles körű személyes kapcsolatokkal rendelkezett. Apja régi kisgazda barátaival és 1956 üldözöttjeivel is őrizte és ápolta a kapcsolatokat. Csak a kommunizmusban magukat kompromittált, oportunista, jellemgyöngye emberektől tartotta magát távol... Páratlanul széles ismeretségi köre komoly meritési bázist biztosított számára, amikor a rendszerváltozás személyi feltételeit kellett megteremteni.

Ifjúkorától fogva rendkívül erős benyomást tett környezetére. Egyénisége nem egyszerűen tekintélyt parancsoló volt, de rokonszenvet keltő is... Ez '89-90-ben igen erősen hatott. Az MDF-ben – már elnökké választása előtt – hamar kialakult körülötte a magukat személyesen is mélységesen elkötelezettnek érzők egyre szélesedő köre. Részben olyanokból, akik korábban nem is ismerték. Enélkül nehéz lett volna a későbbi kormányzati gárda kialakítása.”

Hogy Antall nem csupán volt piaristák közül toborozta a maga bizalmi embereit; hogy a szakmai és jellembeli kiválóságot – bárhol bukkanjon is föl – nagyra értékelte; s hogy rendkívüli személyes vonzereje az ellenoldalra sem maradt hatástalan, arra Kajdi József esete a legékeesebb bizonyíték. Találkoztunk már vele, ő volt az, aki – pártönkívüli jogásként, mint az Igazságügyi Minisztérium tisztviselője – az MSZMP-t képviselte a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon a híres I/I-es albizottságban. Akkor, '89 nyarán, szemben ült Antall-lal. Sem azelőtt, sem azután nem találkoztak. Legalábbis '90 áprilisaig, mikor a leendő miniszterelnök váratlanul fölkéri őt a kormányhivatal vezetésére.

„1989. szeptember 18-án láttam utoljára Antall Józsefet, és utána sokáig csak az újságokon és a tévén keresztül követtem politikusi pályafutását. Az ajánlat nagyon meglepett, egyszerűen hihetetlennek tűnt. Harminckét éves voltam, négyéves közigazgatási múlttal, főosztályvezető-helyettesi jelennel. Kértem tőle egy hét gondolkodási időt. Ereztem, ez olyan fölkérés, amire nem lehet nemet mondani, de annyira ideges voltam és megrendült, hogy nem tudtam rögtön rámondani az igent.

Aki közelebből ismerte Antallt, az igazolhatja, hogy ha ő valamit el akart érní, valakit megnyerni valamilyen posztra, akkor rendelkezett azzal a képességgel, hogy az illető nehezen tudott nemet mondani. Olyan személyes varázsa volt, olyan rábeszélő ereje, hogy az illető úgy érezte, nem utasíthatja vissza a megítisztelő felkérést.

Egy hét múlva, amikor visszamentem és mondtam, hogy *igen*, akkor elmosolyodott, amiből egyértelműen láttam, hogy ő már egy héttel korábban is biztosan tudta, hogy én ezt fogom válaszolni. És aztán minden tiszteletkőr és teketóriázás nélkül elkezdünk dolgozni. Rögtön feladatokat adott, rögtön kérte, hogy gondoljam végig a minisztériumi struktúrákat, sőt már a személyi kérdésekbe is beavatott, tehát azonnal bedobott a mély vízbe, azonnal kikérte a véleményemet fontos dolgokról, ami számomra nagyon megtisztelő volt.

Formálisan, jogilag ekkor még nem kapott felkérést, de ő már lázas ütemben dolgozott a kormányalakítás előkészületein. Bejártam hozzá a Bem térre, később már nem egyedül, hanem Bogdán Tibivel, aki miniszterhelyettes volt a Németh-kormányban, és szintén megerősítést kapott tőle, hogy az igazságügyben vezető poszton maradhat. Így ketten jártunk be Antallhoz az új kormányzati struktúra kialakításában segídekzni. A szó szoros értelmében segédkezni, mert a koncepció az övé volt.

Nem tudok ma sem mást mondani, lenyűgözött, ahogy ismerte a nemzetközi kormányzati struktúrákat, az egyes nyugati országok közjogi megoldásait. Ebben naprakész volt. Akár a német, akár az angolszász mintát néztük, mindegyikre sorolta a konkrét példákat, meg az ellenpéldákat is. Ugyancsak tökéletesen ismerte a '45 előtti magyar kormányzati szisztémát, visszamenőleg egész 1848-ig. Részletekbe menően, pontosan.”

Antall megszünteti a kommunista jellegű miniszterhelyettesi pozíciót, és bevezeti az új, polgári típusú államtitkári rendszert. Ennek lényege az, hogy a politikai vezetés szintje elkülönül a szakmai (jogi – közigazgatási) vezetésétől. Ez az elkülönülés – egy-két különleges esettől eltekintve – minden polgári demokráciára jellemző, ez biztosítja a végrehajtó hatalom működésének stabilitását. Egy-egy választást követően a hatalom csúcsein végbemenő váltás ezáltal zökkenőmentesen bonyolódhat le, anélkül hogy a közigazgatás munkájában zavar támadna. A depolitizált apparátus érintetlen marad, nincs szükség személycserékre, saját káderek behozatalára, mert a hivatal lojális a mindenkorai politikai hatalomhoz, amelyik viszont tiszteletben tartja az ő jogi-szakmai kompetenciáját.

A kommunista modellt ezzel szemben a teljes átpolitizáltság jellemzi. A csúcson lévő pártállami vezetés hierarchikus politikai, szakmai és személyi lojalitást, pontosabban alárendeltséget követel az apparátustól. Ez a gyakran évtizedekig változatlan hatalmi építmény azonban egy legfelső pártvezetői csere esetén tartósan, sokszor hosszú évekre megrendül. Az új vezetőnek szisztematikus munkával, szívós hatalmi küzdelemben kell ismét kiépítenie lefelé a személyes alárendeltségi viszonyok soklépcsős piramisait a párt-apparátus, a közigazgatás, az erőszak-apparátusok, a szintén betagozott szakszervezetek és egyéb más struktúrák irányában.

A Németh-kormány szerkezete is ennek az utóbbi modellnek felelt meg, annak ellenére, hogy az utolsó időszakában már voltak bizonyos reformkezdeményezések. (Sárközy Tamás vezetésével megkezdte működését egy titkárság, amelynek feladata a kormányzati struktúra korszerűsítése volt. Tervezetek készültek, ezeket Németh Miklós utódja rendelkezésére bocsátotta, aki támaszkodott is rájuk bizonyos kérdésekben.)

Antall létrehozta a minisztériumok négyszintű vezetését:

1. miniszter
2. politikai államtitkár

-
3. közigazgatási államtitkár
 4. helyettes államtitkárok

A miniszter és a politikai államtitkár alkotják a *politikai*, a közigazgatási államtitkár és a helyettes-államtitkárok a *szakmai* irányítás szintjét. A miniszter az illető tárca vezetője, a politikai döntéshozatal és a felelősség hordozója. A politikai államtitkár (rendszerint képviselő) feladata az ő parlamenti, illetve általános helyettesítése, továbbá a minisztérium szakmai munkájának és apparátusának kifelé, a közvélemény felé való, ha úgy tetszik, politikai képviselete. Ő az például, aki – a miniszter helyett, illetve mellett – nyilatkozik a sajtónak a minisztérium munkájáról, aki vitákon, politikai gyűléseken képviseli az adott tárcát stb.

A közigazgatási államtitkár a hivatali apparátust vezeti, helyettesei pedig (maximum négy) a különböző szakmai ágazatokat irányítják a minisztériumon belül. (A gyakorlatban mindkét irányban számos alkalommal megsértették ezeket az íratlan szabályokat: a politikai vezetés gyakran avatkozott szakmai kérdésekbe, a szakmai vonal pedig sokszor vállalt közszereplést, nemegyszer kimondottan politikai jellegűt. Hiába volt a modern polgári struktúra, hiába Antall erőfeszítései, a minisztériumok politikai vezetése mindennél új volt, a szakmai mindenütt a régi, s ez óhatatlanul konfliktusokat és anomáliákat szült. Ahogy már többször utaltam rá: Magyarországon nem egyszerű kormányváltás, hanem rendszerváltozás zajlott.)

Antall megváltoztatja egyes minisztériumok elnevezését is. Részint, mert az új név

jobban kifejezi az adott tárca feladat- és hatáskörét, részint pedig azért, Hogy a kommunista időkben bevezetett név helyébe újra visszatérjen a hagyományos, a koalíciós időkben használatos. Így lesz például a Művelődésiből Művelődési és Közoktatásügyi, az Egészségügyi és Szociálisból pedig Népjóléti Minisztérium.

Persze vannak ennél lényegesebb változások is. Kétségtől a megváltozott viszonyokhoz való alkalmazkodás, ha úgy tetszik, a modernizáció igénye hív életre három új tárcát: a Környezetvédelmit, a Munkaügyit és a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumát. Az első létrehozása egy korszerűbb, ökológiai szemléletű gazdaság- és társadalomszemlélet megnyilvánulásának a következménye. A második azzal a várható fejleménnyel számol, hogy a gazdasági szerkezetváltozás, a privatizáció és általában a piacgazdálkodásra történő áttérés tömegesen a kapukon kívülre fogja hozni a munkanélküliséget, ami a társadalom és a kormány egyik legégetőbb problémája lesz. Súlyos feszültségforrás, amivel feltétlenül a legkomolyabban: kormányzati, minisztériumi szinten kell majd szembenézni.

A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának felállítása ugyancsak a hosszú távú előrelátás bizonyítéka. Túl azon, hogy egy nyitott gazdaságú, nyersanyag- és tőkehiányos kis ország számára mindenkor létfontosságúak a külgazdasági kapcsolatok, Antall tisztában van azzal is, hogy magának a KGST-nek, továbbá egyes tagországai gazdaságának összeomlása, illetve krízishelyzetbe kerülése elkerülhetetlenül bekövetkezik a közeljövőben, s hogy a keleti piacokról a nyugatiakra való áttérés óriási erőpróba elé állítja majd az ugyancsak válságos helyzetű magyar gazdaságot. S ez fokozott odafigyelést igényel. A minisztérium fölállítását indokló harmadik megfontolás még hosszabb távra tekint: az Európához való csatlakozás jövőbeni folyamatára. Az NGKM a miniszterelnök tervei szerint a majdan fölállítandó Európai Ügyek Minisztériumának lenne a csírája.

Sokat vitatott, sokat támadott intézménye lett az új kormánynak a tárca nélküli miniszteri státus. Ezeknek nincs tárcájuk, tehát dolguk sincs; tétlenül ülnek a kormányban, a hatalomban, a bársonyszékben, a Mercedesben; ezek afféle úri naplopók, a mi pénzünkön – véli a nép. Ezt az észjárásának megfelelő képet persze nem teljesen magától találja ki: a sajtó és az ellenzék is ezt sugallja neki. Folyamatosan, négy éven keresztül. Olyannyira, hogy még Horn '94-es választási kampányának is egyik sarkalatos tétele lesz: „mi nem fogunk tárca nélküli minisztereket tartani a kormányban.”

A tárca nélküli miniszteri státus létesítése bevett gyakorlata napjaink nyugati parlamentarizmusának. Az elmúlt évtizedekben – a modern jóléti állam kialakulásával – ugyanis olyan mértékben növekedtek meg s váltak bonyolulttá az állam feladatai, hogy azok egy része nem illeszthető a hagyományos minisztériumi struktúrákba.

Emellett mindenütt megnövekedett a miniszterelnök integrációs feladatköre is. Ezek egy részét úgy tudja ellátni, ha bizonyos reszortokat – például kabinetirodák fölállításával – önálló szervezeti keretbe iktat. Jó néhány ezek közül olyan súlyú, hogy ellátásuk miniszteri kompetenciát és presztízszt igényel. Ilyenek például a tudománypolitika, a műszaki fejlesztés és kutatás feladatai, az állami vagyoni felügyelete és kezelése, a nemzetiségi és kisebbségi ügyek koordinálása, az ifjúságpolitika, az egyházpolitika, a sportügyek, a titkosszolgálatok felügyelete és így tovább. Nagy-Britanniában ez a folyamat oly mértékben előrehaladt, hogy a miniszterek száma néha elérte, sőt meghaladta a száz főt (Wilsonnak például 1964-ben száznégyszáz tagú kormánya volt!)

Az Antall-kabinet mindössze tizenhat miniszterrel áll föl, s ebből csupán három a tárca nélküli. Ez utóbbiak száma később nő, egy átmeneti időszakban – pár napig – eléri

a hét főt, majd öt és hat között váltakozik. A miniszterek létszáma összesen soha nem haladja meg a húszat. Pedig Magyarországon az átmenet számos speciális feladatot ró a kormányra. Olyanokat, amilyenekkel egy bejáratott demokráciában már nem kell foglalkozni, mint például a privatizáció felügyelete, a bankrendszer megreformálása, a díktatúra által okozott törvényteleniségekért járó kárpótlás és rehabilitáció kérdései stb.

Ami a korábbi Németh- és a későbbi Horn-kormányt illeti, azokban is voltak tárca nélküli miniszterek. Az előbbiben államminiszternek hívták őket (Pozsgay és Nyers), az utóbbiban pedig hivatalos elnevezésként használták a feladatkörük meghatározását (titkosszolgálati ügyeket felügyelő miniszter, privatizációs miniszter).

Mindezen túl kár volna tagadni: a tárca nélküli miniszteri pozíciónak nem csupán szakmai-kormányzati szerepe van, hanem pártpolitikai is. Gyakran a koalíciós taktikázás eszközeként szolgál a miniszterelnök kezében. Így használják Nyugaton, Antall is többször így kezeli. Mivel egypárti rendszerekben nem létezhetnek koalíciós szempontok, a magyar közvéleménynek – miként a parlamentarizmus megannyi más jelenségéhez – ehhez sem volt módja korábban hozzászokni.

A kisgazdákkal való tárgyalásoknál már láthattuk: az effajta kormánytagság egy-egy fontos tárca betöltésére formált *igény és alkalmatlanság* együttes jelentkezésekor egyszerre oldja meg az illető koalíciós partner távol tartását és kárpótlását. Az ország haszna ebben az esetben az, hogy nem *következik be a kár*, ami százszor akkora lehetne, mint egy tárca nélküli státus fenntartásának költségei; arról nem is beszélve, hogy a másik oldalon viszont ezerszeres veszteség keletkezhetne abból, ha kormányválság és tartós belpolitikai krízis állna elő amiatt, mert nem elégtetnek ki a koalíciós partner igényei!

A hatályos magyar alkotmány szavai szerint: „A miniszterelnököt a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés tagjai többségének szavazatával választja. A miniszterelnök megválasztásáról, továbbá a Kormány programjának elfogadásáról az Országgyűlés egyszerre határoz.” A kormány tagjait csak ezután, tehát a miniszterelnök és a kormányprogram hivatalos elfogadása után nevezi ki a köztársasági elnök. (Őket természetesen a kormányfő jelöli, s róluk – mint tudjuk – nem is szavaznak a képviselők.) Előbb van tehát hivatalos kormányprogram, mint kormány, amiből következik, hogy az előbbi összeállítása a miniszterelnök joga, illetve kötelessége és felelőssége.

Antall József 1990. május 22-én ismerteti leendő kormánya programját a parlamentben. Így kezdi:

„Ünnepi pillanatban állok a magyar Országgyűlés és az egész nemzet nyilvánossága előtt. Olyan pillanatban, amelyet végtelennek tűnő várakozás előzött meg, s amelyről gyakran hittük, hogy talán sosem fog eljönni. De ha el is jön valaha, azt közülünk kevesen érik meg. Megrendülve gondolok azokra a társainkra, nevesekre és névtelenekre, akik nem érték meg a hön áhított napot.

A pillanat ünnepi voltát azért is hangsúlyozom, mert bizony néha fáradtak és türelmetlenek vagyunk mindnyájan, politikusok és a közvélemény egyaránt. Vannak honfitársaink közt olyanok, akik még alig fogták fel, mert aligha foghatták fel körülményeik folytán, hogy ütött a nagy változás órája. Hogy Magyarországon forradalom zajlott le, amely ha követel is még lemondást és türelmet, mégis mindnyájunk számára az emberi jogok teljes körű szabadságát hozza el, az egyéni és nemzeti méltóság helyreállítását ígéri, és véget vet a kettős nyelv, a hazugság és az elhallgatott igazságok országlásának...

Ami az elmúlt két évben történt, az páratlan a mi történelmünkben, de egész Európa történetében sem akad sok párja. Rendkívüli tudatossággal és keménységgel, mégis egyet-

len csepp vér kiontása nélkül vittünk végbe egy forradalmat, úttörőként és példaként egész térségünk számára. S ezt így tartja számon a világ.”

Antall meghirdeti azt a négy alapvetet, amelynek szellemében az országot vezetni akarja. Az új kormány a *szabadság*, a *nép*, a *gazdasági fordulat* és az *európaiság* kormánya kíván lenni. Ezután ismerteti a program részletes tartalmát. Az *Ember és környezete* című fejezet a szociálpolitika, az egészségügy és a környezetvédelem cél- és eszközrendszerét foglalja össze. Ezt követi az *Ember és a művelődés* az oktatás és a kultúra kérdéseivel; majd az *Ember és társadalmi környezete* a jogintézményekkel, a csak és kizárólag pozitív értelemben vett igazságtétellel (büntetés nincs, csak rehabilitáció és kárpótlás), továbbá az egyházakkal és az önkormányzatokkal. Végül az *Ember és a gazdaság* című rész a magántulajdonon alapuló szociális piacgazdaság célkitűzésének és gyakorlatának meghirdetésével, valamint a válságkezelési program legfontosabb elemeinek ismertetésével. Itt hangzanak el a fő külpolitikai alapelvek is: szakítás a Varsói Szerződéssel, európai és atlanti integráció, felelősségvállalás a kisebbségekért.

A beszéd mintegy kétórás.

A reakciók – különösen így utólag – igen érdekesek. Elsőként az SZDSZ frakcióvezetője, Tölgyessy Péter kap szót. Igen visszafogott. „Ellenzéki pártunk több ponton – kiváltképp a külpolitika terén – azonos vagy hasonló nézeteket vall, mint a kormányprogramban lefektetett alapelvek.” Tölgyessy egyetért a múlt magyar hagyományaihoz való visszatérés igényével, ám óv a „két világháború közötti Magyarország keresztény kurzusának” eszméitől. Nyomatékkal mondja: „elvárjuk, hogy megszűnjön valamennyi kiváltság, ami még fennmaradt a pártállam rendszeréből”, s megkérdezi: „a kormány mit kíván tenni a múltért felelősséget viselők ügyében.” Leszögezi, „a múltat be kell valla-ni”, de kijelenti azt is, hogy nem szabad sokáig ezen rágódni: „a jövő felé kell fordul-nunk, és néhány hónap alatt le kell zárunk az elmúlt négy évtizedet.”

Aztán következik az ilyenkor szokásos kritika: a program nem elég konkrét, nem elég részletes, hiányoznak a finanszírozás eszközei, a célok túl nagyralátók, nem elég realisztikusak s a többi, s a többi. Ezzel együtt az utána következő Kónya Imre nem minden alap nélkül jegyzi meg: „Figyelemmel hallgattam a legnagyobb ellenzéki párt képviselő-jének hozzászólását, és én éreztem ebből a hozzászólásból... a bízalom hangját.”

Ugyanez a bízalom, a konstruktív ellenzéki szelleme jelenik meg a szocialista frakcióvezető, Pozsgay Imre felszólalásában is: „Figyelemmel meghallgattuk a kijelölt miniszterelnök által előterjesztett programot, s e programban... benne van egy alapvető nemzeti konszenzus, közmegegyezés lehetősége... Ezek vállalhatók... valóban közmegegyezést szorgalmazó, buzdító és kormányzati alapvetést teremtő, értékes gondolatok.”

Az utána következő Torgyán József kijelenti, hogy „ez a csodálatosan szép kormány-program... nemcsak Magyarország, hanem Európa bármely országa számára példamuta-tóan szép és jó lehet”, majd záróképpen „ehhez a csodálatosan szép kormányprogram-hoz kéri Isten áldását”.

Éles ellentétben áll a többi főlshzóláshoz képest a Fidesz frakcióvezetőjének beszéde. Orbán Viktor a kormányprogramot lekicsinylően „fogalmazvány”-nak nevezi, majd kijelenti, hogy „nincs kormányprogram, vagy ha van is, ami előttünk fekszik, az semmi-képpen sem az”. Ekképpen: „ami eddig történt, nem is tekinthetjük a kormányprogram vitájának... ami itt folyik, azt valójában alkalmatlan tárgyon elkövetett megvitatási kísérletnek kellene tekinteni.” Végül ezzel zárja: „A Fidesz, szándéka szerint, konstruktív ellenzék kívánt lenni a parlamentben. A kérdés most már csak az, hogy kormány-program hiányában hogyan lehetünk konstruktívak.”

ORBÁN: „A kormányprogram szövegét harminc órával azelőtt kaptuk meg, hogy föl kellett szólalni a parlamentben, úgyhogy én kellően fel voltam paprikázva ebben az ügyben. Részben azért, mert ez nem eljárás, részben meg azért, mert tényleg harminc órát kellett talpon lennem alvás nélkül, hogy a kormányprogramot kiírtam szakértők között, hogy bizonyos dolgokat összegezzek, beleírom a beszédembe, megszerezem a többiek beszédét, szóval sok munkát adott a miniszterelnök úr, nagyon sok munkát, és én ezt, hogy mondjam, le is vertem rajta a parlamenti beszédemben. De hát ő sem maradt adósom...”

Orbán visszaemlékező szavai minden bizonnyal hitelesen tárják föl az akkori kíméletlenül éles parlamenti hangütés mögött rejlő személyes motívumokat. Nincs okunk kétkedni abban, hogy mindez afféle fiatalos, kurucos csíny részéről, amire Antall József – való igaz – hasonló szellemben és szellemességgel válaszol. Nem sértődik meg, veszi a lapot, jó képet vág a dologhoz.

Mégis el kell mondanunk, hogy Orbán beszéde akkor és ott nem afféle kedves, kamaszos csínytevésnek hat. Akkor és ott mindez mehökkentő és megdöbbentő. Mindekelőtt azért, mert mégiscsak a negyvenévi diktatúra utáni első szabadon választott kormány parlamenti bemutatkozása zajlik. Ehhez képest – ezt ki kell mondani – a Fidesz elnöke által megütött hang méltánytalan. Méltánytalan a miniszterelnök által ismertett kormányprogramhoz képest is.

A pillanat emelkedettsége és az MDF-fel frissen kötött megállapodás Tölgyessyt és az SZDSZ-t visszatartja az efféle beszédétől. Az MSZP-t visszatartja a múltja. 1990 májusában még nagyon rosszul hangzana az ő szájukból az új, demokratikus kormány éles hangú bírálata. Persze ne feledjük el azt sem, hogy akkor és ott az MSZP-frakció élén is olyan férfi áll, aki képes a történelmi pillanat átélésére és a méltányosságra. A többieknek pedig se erkölcsi alapjuk, se bátorságuk nincs a kemény hanghoz.

A bátorságuk később megjön. S hogy megjön, abban bizony jelentős szerepe van Orbánnak és a Fidesznek. Akik akaratlanul is megadják a jelet, a bátorítást, az ösztönzést. De hiszen nem kell itt óvatoskodni: ebben a parlamentben, ezzel a kormánnyal így is lehet beszélni. Sőt így kell vele beszélni! Először csak hallgatják. Emeszpések, eszdeeszések, újságírók. Ott ülök velük szemben. Látom őket. Az arcukat, a szemüket, ahogy hitetlenkedve és boldogan egymásra néznek. Te is hallod? Hallod, mit mond a Viktor? Meghökkenés és öröm. Fölzabadult nevetés, tapsok. És nemsokára jönnek a beszédek is...

Halálának első évfordulóján (amikor már Horn Gyula és a szocialisták kormányozták az országot) a Magyar Televízió emlékműsort sugároz a Köztársaság első szabadon választott miniszterelnökeéről. Az emlékező politikusok sorát Orbán Viktor zárja: „Majd egyszer meg fogják írni a magyar értelmiség történetét is 1989 és '94 között. Meg fogják írni azt, hogy az értelmiség különböző csoportjait mennyiben terheli felelősség azért, hogy Magyarország arra az útra kényszerült, amelyen ebben a pillanatban halad. Amikor ezt a könyvet írják, akkor ebben külön fejezet szerepel majd arról, hogy Antall József megítélésének eltorzítása milyen káros volt az ország számára... '90 és '94 között ezek a méltánytalanság évei is voltak bizonyos szempontból. Antall József élete szempontjából bizonyosan így volt ez.”

Szép, igaz és pontos mondatok. De a még nagyobb pontosság kedvéért tegyük hozzá: ha egyszer valóban megszületik az a bizonyos könyv, amiről a Fidesz elnöke beszél, akkor ebben – a méltánytalanságokat és a felelősöket számba vevő fejezetben – *legalább egy lábjegyzet erejéig* megemlítik majd azt a beszédet (is), amelyet ő 1990. május 23-án, az Antall-kormány bemutatkozásakor elmondott a parlamentben.

Visszatérve az akkor elhangzott egyéb bírálatokra: a konkrétumokat, a részletes cselekvési programot, a tételes finanszírozási források megjelölését hiányoló kifogások egyfelől indokoltak, másfelől indokolatlanok. Indokoltak, mert azokat a bírálók által megkövetelt mértékben természetesen nem tartalmazza *A nemzeti megújulás programja*, amelynek Antall egyébként is *A kormányprogram irányelvei* alcímet adta. Nem is tartalmazhatja. Egyrészt mert nem a jövő évi költségvetést ismerteti a miniszterelnök, másrészt mert ilyesfajta részletességet aligha lehet elvárni egy még kormány nélküli miniszterelnök-jelölt programjától. A minisztériumok átadása még nem történt meg, a részletes helyzettfelméréshez és tervezéshez szükséges adatok sok területen jórészt ismeretlenek. Hisz ne feledjük: miközben Antall a beszédét mondja, majd a bírálatokat hallgatja, lenn a parlamenti patkóban, a bársonyszékekben még az utolsó kommunista kormány miniszterei ülnek.

Később az a vád is megfogalmazódik a kormányfő programbeszédével szemben, hogy túl rózsaszínű képet festett az ország állapotáról. Hogy felelőtlenül szép jövőt ígért, hogy nem döböntette rá valóságos, drámai helyzetére, hogy magyarul: becsapta a népet. Bauer Tamás 1992 tavaszán például nem állal ilyeneket leírni: „A magyar nép modernkori történetének legnagyobb csalódását élte át az elmúlt két évben.” Csak a pontosság kedvéért: a „modernkori történet”-ben benne van: két vesztos világháború, Trianon, a '19-es kommün, a holocaust, Szálasi és Rákosi, valamint '56 eltiprása, hogy csak a súlyosabbakat említsem. De olvassuk tovább, miért is javított Bauer szerint ez a szegény nép 1990 és '92 között csalódási rekordot. Azért, mert az Antall-kormány: „nem nézett szembe az ország súlyos helyzetével, megalapozatlan illúziókat táplált és keltett a közvéleményben a masszív nyugati segítségről, a gyors gazdasági javulás lehetőségéről.” Ahogy később sokan mások is mondták: Antallnak akkor „vért, verítéket és könnyeket” kellett volna ígérnie...

Hát először is – miként a miniszterelnök azt többször említette –: a magyar lelki alkat különbözők némileg a realista angoltól. Nagyjából annyira, amennyire a két nép történelme különbözők. Aligha célirányos tehát szó szerint ugyanazt mondani nekik. Másodszor: Winston Churchill annak idején nem egy frissen lezajlott, győztes választási kampány után lépett a miniszterelnöki pulpitusra, hanem egy rettenetes világháború kezdetekor. Miközben Antall programot hirdet, Magyarország nincs hádiállapotban, nem fenyegeti éppen a Luftwaffe légierije és a Wehrmacht inváziója. Harmadszor – és legfőképpen –: nem igaz, hogy Antall beszédében „könnyű álmot” ígér, épp ellenkezőleg.

Már május 3-i fölszólalásában, amelyet a kormányalakításra szóló megbízatás elfogadásakor mond, így értékeli a helyzetet: „De nem lehetnek illúzióink... Nehéz nemzetközi körülmények között, számos támogatót magunk mögött tudva, de önmagunk elhátározásával, önmagunk tehetségével és akaratával érhetünk csak el célt... Nem lehetnek illúzióink e téren.”

Most, a kormányprogram irányelveinek ismertetésekor ugyanerre hívja föl a figyelmet: „Az ország súlyos helyzetének ismeretében a kormány nem táplál illúziókat programjának népszerűségéről, mozgásteréről. A korábbi évtizedek méltánytalanságai, szenvedései... magyarázzák a csodaváró magatartás elszabadulását nemegyszer a közéletünkben. Szeretném azonban azt hangsúlyozni, hogy függetlenül attól, hogy a leendő kormány megéri-e és megéli-e megbízatásának teljes időszakát, a következő kormány sem lesz könnyű helyzetben, s a következő kormány sem tudna ennél könnyebb politikát vagy jobbat ígérni a magyar népnek... Nem titkolhatjuk el... hogy a nemzeti megújulás nemcsak a hatalom korábbi birtokosainak, kedvezményezettjeinek helyzetét

ronthatja, hanem mindazokét is, akik a múlt örökségeként életképtelenné, feleslegessé váló tevékenységet folytatnak. A munkanélküliség, az átképzés, az újrakezdés terhei, a fogyasztás átmeneti visszaesése, a gazdaság súlypontjainak átrendeződése, az infláció egyes lakosságcsoportokra – önhibájukon kívül – különösen súlyos terheket háríthat.”

Persze vannak a beszédben olyan mondatok is, amelyek – önmagukban, a szövegösszefüggésből kiemelve, felületesen értelmezve – valóban könnyelmű illúziókat keltettek egyesekben: „A kormány... számít arra, hogy az átmeneti áldozatok vállalásának eredményeként a nemzeti megújulás, a nemzeti újjáépítés programja már középtávon is teremtsen és mozgósítsa olyan fejlődési energiákat, belső és külső erőforrásokat, amelyek lehetővé teszik a jelenlegi válsághelyzet felszámolását, a jólét emelését és az ország európai felzárkózását.”

A középtáv tehát nem a jólét emelésére, hanem csupán az ahhoz szükséges energiák felszabadítására vonatkozik. Hogy az átlagember az ilyesmit sohasem filológusi pontossággal értelmezi? Ez igaz. De az értelmiségi közírótól – ha tisztességes – ez talán elvárható lenne. Azt pedig már a süketeknek is meg kellene hallaniuk, amit Antall közvetlenül ezután – feltételként – megfogalmaz: „Ehhez azonban nem elég a program, nem elég a szándék a kormány részéről. Ehhez bizalomra és türelemre van szükség az Országgyűlés és – ami még ennél is fontosabb – a magyar nép részéről... ha a nemzet létérdekeiről van szó: egymás mellett kell állnunk alapvető kérdésekben, és ez vonatkozik nemcsak a koalíció politikai pártjaira, nemcsak az általunk megbecsült ellenzékre, vonatkozik mindazokra, akik e hazában élnek.”

Ma már tudjuk: e feltételek – enyhén szólva – nem teljesültek.

A kormányprogram vitája két napon keresztül folytatódik a parlamentben. A vezérszónokok után az ellenzéki pártok egyes felszólalói – e tekintetben Orbán megadta az alaphangot – szinte ízekre szedik Antall beszédét. Ő maga csendben ül a helyén, székebe roskadva. Fáradtnak, közömbösnek, szinte apatikusnak tűnik. S aztán a második nap végén mond három briliáns beszédet.

Egyet a koalíciós pártok közös frakcióülésén. A szavazás előtt még egyszer meg akarja erősíteni belé vetett bizalmukat. Az önbizalmukat nem különben. Erre főként a kiscgazdáknak van szükségük, akik többször nehézkeseznek, esetlennnek, olykor bizony szánalmasnak is mutatkoztak az elmúlt két nap vitái, pengeváltásai során. A Fidesz képviselőitől nem egy esetben megalázó kioktatásban részesültek. Antall elmondja nekik: ha nem is pereg olyan gyorsan a nyelvük, ha nem is jár olyan fiatalosan az eszüik, ha nem is tudják olyan jogászai szakszerűséggel megfogalmazni mondandójukat, az ő élettapasztalataikra, az ő – igaz, nem szármalyaló, de annál mélyebb – bölcsességükre legalább akkora, ha nem nagyobb szükség van az ország parlamentjében, mint a fiatalok friss, ám néha kissé nyegle észtornáira. Ne féljenek, ő tudja, kiket képviselnek. Ő ismeri a falut, ismeri a parasztembert. Ismeri a munkáját is, hisz ősei mindig a parasztek között, a parasztekkel éltek és dolgoztak. Ő tudja, mikor kell a szőlőt nyitni, és mikor kell bakhátra kapálni. Ő tehát velük van, velük érez és becsüli őket. Meg azokat is, akiket képviselnek.

Az idős, cserzett arcú kiscgazdák némelyikének szeme sarkában könny csillan. Akkor, ott nemcsak szavazni lennének készek a miniszterelnök úrra, de a szavára megindulnának tán még a török ellen is.

A második beszéd már az ülésteremben hangzik el, válaszként a kétnapos vita fölvetéseire. Antall mesterien veszi el az elhangzott kemény kritikák élét azzal, hogy magát a kritika tényét dicséri. Hogy végre, több évtized után újra valódi vita zajlott, valódi

ellenzéki hangok hallatszottak az országgyűlés épületének ódon falai között. A parlamenti jegyzőkönyv így rögzíti az elhangzottakat:

„Ez a legnagyobb történelmi tett és a legnagyobb történelmi élmény, hogy ezt a programot nem fejbólintással, nem dicsérő szavakkal fogadták, hanem kritikával, vitriolos megfogalmazásokkal, olyan megjegyzésekkel, amelyek sokakban akár visszatetszést keltek... Én magam nem tartozom ezek közé. Én őszintén örültem annak a ténynek, hogy végre megértük azt a napot, amikor egy kormányprogramot így vitattak meg és így szöktak le. A politikában az, hogy gazember, csak annyit jelent, hogy eltér a véleményünk – mondják a franciák. (Derűtség, általános taps.) Éppen ezért számomra keserűséget okozott volna, és meg is kerestem volna Orbán Viktor képviselőtársamat, ha nem ilyen hozzászólással fogadta volna a programot, aggódtam volna egészségi állapota miatt (derűtség, nagy taps)...

Bebel azt mondta: Mindig megijedek, ha ellenfeleim dicsérnek, hogy valami számárságot mondtam. (Derűtség.) Azt hiszem, dicséretes a programunk, mert politikai ellenfeleink és ellenzékünk egyértelműen megkritizálta... aki végighallgatott már nyugat-európai parlamenteket, zöldek és más politikai szervezetek hozzászólásait, az csak elismerését fejezheti ki az ellenzéknek és különösen a Fidesznek, akik úgy viselkedtek, mintha a francia akadémián ülnének, hatvanon felül. (Derűtség, taps.)”

A szavazás eredményét a Ház elnöke a következőképpen ismerteti: „Kimondom tehát, hogy Antall Józsefet a magyar Országgyűlés 218 szavazattal, 126 ellenében, 8 tartózkodás mellett a mai napon a Magyar Köztársaság miniszterelnökévé megválasztotta.”

A harmadik beszéd az ülésnap végén, a kormány esküvétele után hangzik el. Antall ekkor már hivatalban lévő kormányfőként lép a szónoki emelvényre:

„Önök elfogadtak miniszterelnöknek. Nem kell hangsúlyoznom, hogy... engem egy formális eskünél – aminek tiszteletben tartása szent kötelességem – sokkal mélyebb gyökerek és sokkal nagyobb elzántság köt ehhez a nemzethez. Számomra ez a nap azt jelenti, hogy véget ért valami az életemben – és kezdődik valami új.

Nem titkolom, kétségek gyötörnek. Nem titkolom, a felelősség súlya olyan mértékben nehezedik reám, hogy minden akaraterőmre és hitemre szükségem van a helytálláshoz. De meg fogom tenni, azért, mert vállaltam, és azért, mert ezt az esélyt ez az ország, ez a nemzet nem hagyhatja figyelmen kívül. Szerény kormányosa kívánok lenni, nagy szavak nélkül – tudva azt, hogy milyen mélységek és milyen szakadékok tátonganak előttünk, tudva azt, hogy minden biztatás és minden remény ellenére, a világ kísérő figyelme mellett is hihetetlen veszélyek fenyegetik ezt az országot... Nekünk ezt a hajót olyan hittel, tudással és akaraterővel kell irányítani, hogy megpróbáljunk átkelni azon a viharos fokon, amely valóban, a századvégem keresztül a jövő évszázadba vezet.”

Ezek volnának tehát a közismert antalli gög és a felelőtlen illúziókeltés megnyilvánulásai. Már csak azért is érdemes tovább idézni a beszédből, mert az már az ország nyilvánosságának kizárásával hangzik el: a Magyar Televízió ugyanis nem közvetíti sem a negyvenévi diktatúra után újra szabadon választott kormány esküvetét, sem az új miniszterelnök beiktatási beszédét. Helyette nemzetközi kupameccset adnak, a Milan-Benfica labdarúgó-BEK-döntőt.

(Azóta többen is megkísérelték, hogy különféle szofisztikus érvelésekkel igazolják a televízió eljárását. Ezekkel nem kívánván vitába ereszkedni, csak annyit jegyzek meg csöndesen, hogy a Magyar Televízió ekkor már régóta két csatornája van.) Folytasuk tehát. Antall Batthyány Lajos alakját idézi meg:

„Örök szimbóluma a magyar történelemnek, hogy az első magyar miniszterelnök

mártírként végezte. Ez ebben a székben minden magyar kormányfőnek figyelmeztetés. Úgy gondolom, hogy magyar miniszterelnöknek lenni nemcsak kormányfőséget jelent, hanem annak vállalását, hogy ebben az országban ez mindig kockázatot jelentett: valódi vagy erkölcsi halált.”

Az új miniszterelnök ezután a távozókhoz fordul:

„Végül pedig, de nem utolsósorban, szeretnék köszönetet mondani az eddigi kormányzatnak... Es én szeretném, ha ők tudnák azt, hogy mi nemcsak egy letűnt politikai rendszer utolsó képviselőiként, hanem az új politikai rendszer előkészítőiként is kívánjuk őket köszönteni... helyük van a magyar politikai közéletben, és mi a politikai küzdelemben nemes ellenfelekként kívánunk velük is megharcolni... Mi szeretnénk hinni, hogy az ő politikai tevékenységük a jövőben sem lesz olyan, hogy nekünk azonosítani kellene az ti politikájukat és magatartásukat az elmúlt négy évtizeddel.”

Antall József tehát ilyen hangot üt meg, így viszonyul – Mindszentyt idézve – „a bukott rendszer örököseihez”. Reményeiben e téren is csalatkoznia kell majd, de ez már egy másik fejezet témája...

Az új kormány még aznap este megtartja első ülését.

KAJDI: „Emlékszem, 22-én már csináltuk a névjegykártyákat a kormányüléshez. Terveztük vele, hogy az ülésrendet hogyan alakítsuk ki, hogy amikor az új miniszterek bejönnek az ülésterembe, akkor mindenki lássa, hogy hol a helye, hova üljön... A fotózás után, tehát amikor a hivatalos kormányfő elkészült a miniszterelnöki szobában, utána lezajlott az első hivatalos kormányülés is, ami egy nagyon rövid ülés volt. Antall beszélt röviden és emelkedetten. Engem is bemutatott, hogy ez itt Kajdi Jóska, ő kerül a kormányhivatal élére, nagyon megbízom benne, kérlek, hogy ti is így kezeljétek, bármi problémátok van, hozzá forduljatok.

Ezzel aztán sikeresen elintézte, hogy én kb. fél évig éjjel egykor meg kettőkor tudtam hazamenni, mért valóban minden miniszter minden problémájával azonnal hozzám fordult, lett legyen az a kormányt érintő szakmai vagy éppen magánjellegű probléma, függetlenül attól, hogy létezett esetleg egy több száz fős apparátusa a saját minisztériumában. Szóval a miniszterelnök rám ruházta a bizalmat, és ők bíztak bennem... No, de nem akarok panaszkodni, se viccelődni.

Visszatérve az első kormányülésre, volt egy megilletődöttség és egy sugárzó boldogság mindenkinek az arcán. Nem az az egyéni, személyes boldogság, hanem inkább valami szorongással vegyes elszántság és elhivatottság...”

Hogy is mondta aznap a miniszterelnök? „Az a csapat, amelyik most ebben a patkóban ül – ahol az elmúlt évtizedek politikusai közül nagyok és kicsik, jók és rosszak ültek már, és ahol magunk is láttunk és ismertünk sokakat –, ez az új csapat elfoglalta helyét, és megkísérli a kormányzás nehéz művészetét.”

„Biztos vagyok abban, hogy fogunk hibákat elkövetni. Fogunk tévedéseket is elkövetni, és biztos vagyok abban, hogy sok lépésünkben fog visszakísérteni az amatőrség, és sok lépésünket fognak akár dilettánsnak is minősíteni. De meggyőződésem, hogy ez nem hiányoznék egyik ellenzéki párt kormányra kerülése esetén sem, mert honnan és hogyan tanulhattuk volna meg. Ám hogyha arra gondolunk, hogy az egypárti kormányzás, ahol igazán volt idő rutint szerezni az elmúlt évtizedekben, hova vezette az országot, akkor igazi kisebbségi érzésünk e téren se lesz.”

Ehhez nincs mit hozzáfűzni.

TÖRTÉNELMI PÁRHUZAMOK

A miniszterelnök csaknem egy évvel hivatalba lépése után, 1991. március 15-én, érdekes és tanulságos párhuzamot von az 1848-as és az 1990-es kormányalakítás között:

„A nagy különbség az akkori megújulás és a mai között talán az, hogy az egyik oldalon bizonyos *értelmiségi* reformtörekvések: a márciusi ifjúság, az írók, művészek, tudósok, szellemi emberek forradalmi gondolatvilága az elmúlt esztendőben köztünk is kialakult úgy, mint egykoron. De az a másik folyamat, a *politikai*, amelyik a XIX. század első évtizedeinek Magyarországnál végbement, most hiányzik.

1825-ben Széchenyi István a Magyar Tudományos Akadémia megalapításával, majd 1830-ban a *Hitel* című könyvével elindította a magyar reformkort. Ezáltal a tényleges gazdasági, társadalmi, politikai, eszmei átalakulás 1848-ig olyan komoly, két évtizedes előkészítő időszakot kapott, amely alatt nemcsak politikai művek születhettek, hanem reformországgyűlések zajlottak; működtek az önkormányzati fórumok, a vármegyei közélet színterei; továbbá megszülethettek azok az egyesületek, titkárságok, amelyek a nagy átalakulás bölcsői, a gyakorlati politizálás fórumai lehettek. Így aztán, amikor Pesten kitört a március 15-i forradalom, és Pozsonyban az utolsó rendi országgyűlés megalkotta az átalakulás közjogi kereteit, akkor egy olyan nemzedék, egy olyan politikai elit állt Magyarország rendelkezésére, amely csak a német vagy az olasz egységmozgalomhoz, a Risorgimentóhoz hasonlítható.

Mindez a mi korunkban nem áll fenn... így nálunk 1987-88-89-90-ben maradtak az írók, maradtak a művészek, maradtak a szellemi emberek, akik el tudták indítani az átalakulás mozgalmait, de az a fajta politikusnemzedék, amelyik 1848-49-re kiérlelődött ebben az országban, az közülünk hiányzott...”

Ezen a ponton nem kerülhetjük el az 1848-as és az 1990-es kormányalakítás jellegének, a megalakított kormányok karakterének és betöltött szerepének összevetését. Igen, a Németh- és a Horn-kormány után az összehasonlításban ezúttal a Batthyány-kormány következik. Mert ki vitathatná, hogy miként 1848-49-ben, 1989-90-ben is gyökeres: a politikai, a társadalmi és a gazdasági viszonyok teljességét érintő történelmi átalakulás zajlott Magyarországon? Következésképp azt sem vitathatja senki, hogy Batthyány Lajos és Antall József – valamint kormányaik – szerepe nagyon is hasonló: ha úgy tetszik, mindketten a rendszerváltozás miniszterelnökei – kormányaik pedig rendszerváltoztató kormányok.

Ami az előbbi, a '48-ast illeti – mai terminológiával élve –, igazi *nagykoalíció*. A korábbi ellenzék markáns s egymástól politikai felfogásban, alkatban olyannyira különböző vezéralakjaitól a régi konzervatív kormánypárthoz kapcsolódó személyiségekig lényegében a szóba jöhető teljes politikai spektrumot átfogja. Csak a legismertebb ellenzétpárt, a radikális Kossuthot s az őt „Magyarország rossz nemtőjének” tartó, aggályosan óvatos Széchenyit említem annak jelzésére, hogy micsoda távoli pólusokat próbál egy áramkörbe kapcsolni a Batthyány-kabinet.

Ezek a pólusok azonban – Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös s nem utolsósorban maga Batthyány – az ország legfényesebb tehetségei, a rájuk bízott tárcák óriási felkészültségű birtokosai (ha úgy tetszik, ez volt az igazi „szakértői kormány”!), akik ráadásul ismertek, híresek, s igen nagy becsben állnak a korabeli közvélemény előtt.

Az Antall-kormány mindennek az ellentéte. A miniszterelnök elutasítja a nagykoalíciót, a kabinet – megalakulásakor – politikailag egyneműnek mondható. Szakmai felkészültség tekintetében viszont épp ellenkezőleg. Ha ott a Kossuth-Széchenyi ellentéppárral jelezhetjük a *politikai* különbségeket, itt mondjuk Pungor Ernő vagy maga Antall, illetve Gerbovits Jenő szembeállításával illusztrálhatjuk a kormányon belüli hatalmas *intellektuális* távolságokat.

Ismerjük el: a Batthyány-kabinet történelmi arcképcsarnoka mellett az Antall-kormány egynemű tagjára gondolva könnyen búskomorságba eshet az ember. De – vissza-utalva arra, amit az elején idéztem a miniszterelnök 1991. március 15-i gondolataiból – látnunk kell azt is, hogy a Batthyány-kormány néhány óriásának és az Antall-kormány egynemű törpéjének összemérések megmutatkozó irdatlan különbségben valahol a reformkor – Kádár-kor (hogy a helyesírási szabályok olykor mennyire méltánytalanok tudnak lenni!) különbsége fejeződik ki. És még valami.

A '48-as felelős minisztérium a szó politológiai értelmében *ideiglenes kormány*. Olyan, mint Lvov hercege 1917 februárjában Oroszországban, mint Károlyi Mihályé 1918-ban, vagy Nagy Imréé 1956-ban minálunk. Effajta kormány olyan időkben lép hivatalba, amikor forradalom vagy egyéb súlyos megrázkódtatás hatására megbukik az addig hatalmon lévő csoport, s a kor kiemelkedő, karizmatikus személyiségeinek kell betölteniük a hirtelen keletkezett politikai űrt addig, amíg új, *intézményes* legitimáció (választások) révén meg nem születik a hivatalosnak és véglegesnek tekinthető kormány. Ilyenkor a politizáló közvélemény előtt ismert és elismert személyek játszhatnak szerepet, s ezenközben szükségképpen elmosódnak a köztük lévő politikai különbségek. A képlékeny helyzetben, amikor még nem tisztázott az egyes erők tényleges súlya, ez a nagykoalíciós jellegű vezetés alkalmas arra, hogy elvigye az ügyeket a választásokig.

A Batthyány-kormányt maguk a tagjai is ideiglenesnek tekintették. Úgy gondolták, mandátumuk csupán a népképviselői országgyűlés megválasztásáig szól. Batthyány és miniszterei ennek ellenére a nyári választások után is hivatalban maradnak, parlamenti támogatottságuk azonban – pártháttér híján – hetek alatt elfogy.

Ugyanez a helyzet külső megítélésüket illetően is. Petőfi Sándor például már májusban így nyilatkozik róluk: „én e minisztériumra nem a hazát, sőt a kutyámat se bízám.” Hogy mennyire volt igaz, azt most ne firtassuk, tény, hogy maga a kormány ősze szét-esik: Széchenyi elméje elborul, Eötvös emigrál, Deák visszavonul vidéki birtokára, Kossuth radikalizálódik, Batthyány végleg lemond.

Az Antall-kormány a '90 tavaszán lezajlott szabad, többpárti választások nyomán hivatalba lépő szabályos legitimációjú, „végleges” testület. Nem a közvélemény általi informális elfogadottságra, hanem világos parlamenti erőviszonyokra támaszkodik. Tagjai nem a politikai népszerűségi listák éllovasaiból kerülnek ki, hanem a koalíciós mennyiségtan rideg számai és kényszerei alapján. Aligha lehetne – miként '48-as elődjét – a „génuszok kormányának” nevezni. Csupán egyetlen nagyformátumú, reformkori mércével mérhető alakja van: a kormányfő.

BOROSS PÉTER: „Láttam egy abszolút magabiztos embert, aki olyan természetességgel lett Magyarország miniszterelnöke, hogy abban volt valami csodaszerű. Semmiféle olyan természetű aggodalmak nem voltak, amilyenek talán mindenki másnak lettek volna. Hogy hogy a fenébe leszek én itt, hogy jaj, uramisten, mihez is kezdjek, mit is kell csinálni egy miniszterelnöknek. Semmi kétsége nem volt, hogy ő most miniszterelnökként ténykedik, és hogy be tudja tölteni és be is fogja tölteni ezt a szerepkört.

Nagyon imponáló volt az ő kezdése, és rendkívüli mértékben hatott a kormányta-

gokra. Mert hiszen a többiekben mindben ott volt a félsz, a kétely, a bizonytalanság, hát ez természetes, hát itt senki se kormányközeli helyről lett kormánytag, hanem nagyon-nagyon távoli állapotból került hirtelen kormányzati székbe. De a Jóska annyira ismerte a parlament működésével kapcsolatos szabályokat, ezek jó része tőle is eredt, a minisztériumok szervezetét, a szerepköröket, mindent... öneki a birtokában voltak mindenféle régi szabályzatok, a régi Pénzügyminisztériumé például, amit csak akarsz... Meg amit csak akartak, mert ő mindenben eligazította a társaságot. Óriási lépéselőnyben volt mindenkivel szemben. Egyik napról a másikra ő itt *valóságos* miniszterelnökként jelent meg és úgy is működött.

Es ez valódi magabiztosság volt. Nemcsak a környezete számára akarta mutatni, nemcsak pedagógiai okai voltak, ő tényleg így érezte. Ugyanis már a kerekasztal-tárgyalásokon észrevette ezt, és ez visszaigazolódtott neki, hogy itt egyedül ő tájékozott minden kérdésben. A miniszteri felelősségtől kezdve a diplomáciai ügyekig és szokásokig számtalan olyan dologról tudott, amiről más senki. Kiegyezési passzusokat idézett kapásból, meg hogy Andrassy Gyula mit mondott, mit tett ilyenkor meg olyankor, hogy a '46. évi 1. törvénycikkben itt és itt mi van, hogy abból mi következik, és így tovább...

Mindennek jó részét ő persze otthonról hozta, az apjától meg a nagyapjától. Amiket aztán végképp nem lehet könyvekből megtanulni, szervezési és igazgatási kérdéseket, problémamegoldási mintákat, tapasztalatokat, ő ezeket annak idején mint érdeklődő gyerek végigkísérte és magába szívta.

Már a kerekasztalnál is úgy tekintettek rá, mint igazodási pontra, már ott is egyértelmű presztízshordozó volt, és ez aztán megmaradt, sőt egyre növekedett.

Azokban az időkben pedig, a kormányalakítás környékén, meg az új kormány megindulása idején ez különösen fontos volt. Hihetetlenül fontos. A sok bizonytalanság közepette, hogy őtőle lehetett kérdezni, és ő válaszolt. Én is ezt éreztem, amikor idekerültem, hogy ennek milyen óriási szerepe van. A tekintélyének, az óriási tekintélyének, szóval ennek az abszolút tekintélynek valahol itt van az alapja és a legfőbb magyarázata..."

Igen, a reformkor: az a pár évtized, ami az 1848-49-es átalakulást előkészítette, 1989-90-ben fájdalmasan hiányzik Magyarországon. A változásokat kezdeményező szellemi elit még csak megvan, a politikai elit azonban nincs sehol.

Hiányát egyetlen ember hivatott pótolni: Antall József.

A MINISZTERELNÖK ÉS A KOMMUNISTÁK

Antall József kormányában egyetlen volt MSZMP-tag sem kapott helyet. Nem kaphatott, ebből ő elvet csinált.

ANTALL GYÖRGY: „Ehhez abszolút következetesen ragaszkodott. Azt mondta: Magyarországon rendszerváltozás van. (Nem -váltás, -*változás*, ezt mindig kijavította: az ember legfőbb gatyát vált, rendszert: változtat!) Tehát rendszerváltozás van, ez egy új rendszer. Parlamentáris demokrácia. Az idegen fegyverek által ránk kényszerített, választások által soha nem legitimált régi hatalom megszűnt. Az új hiteléhez hozzátartozik, hogy ilyenkor tiszta lapot kell nyitni. Nem szabad átvenni embereket az előző garnitúrából az új vezetés első vonalába. Ennek szimbolikus jelentősége van... Kulin Feri, mint egykori MSZMP-tag, ezért nem lett például listavezető Pest megyében, és ezért nem lehetett kultuszminiszter sem. Ezekből a dolgokból apám nem csinált titkot.

A nyugati politikai körökből érkező visszajelzések egyébként mindezt abszolút mértékben igazolták. Nem a sajtóban, hanem a gyakorló politikusok között többször elhangzott annak idején, például Alois Mock szájából, hogy »Herr Antall nem engedte be ezeket az embereket a kormányába.« Hogy az ottani komoly politikusok őt egyenrangú félként saját maguk közé bevették, mert egyértelműen bevették, ez azért ezzel is összefügg.”

Hozzátehetjük: a hazai radikális jobboldal esetleges későbbi támadásainak is elejét vette ezzel a miniszterelnök. Nem nehéz elképzelni, micsoda tüzet zúdíthattak volna például Csurkák a volt kommunista kormánytagokra – ha ilyenek léteztek volna –, továbbá az őket ott tartó, velük cimboráló miniszterelnökre; hogy milyen hatása lehetett volna mindennek az „igazi rendszerváltás” elmaradása miatt amúgy is frusztrált és elégedetlen MDF-tagságra, s hogyan befolyásolta volna ez a '92-93 fordulóján lezajlott sorsdöntő Antall-Csurka-összecsapás kimenetelét.

Ez az érem egyik oldala. Csakhogy van egy másik is. Alois Mock osztrák külügyminiszterrel szemben ott van például a német Hans Dietrich Genscher, aki túl gyorsnak tartja a rendszer lebontását, a kommunisták eltávolítását, szerinte nem kellene az orszokat irritálni stb. 1990 májusában még maga Helmut Kohl is megkérdezi Antallt, hogy miért nem maradhatott a posztján Horn Gyula.

A kért tiszttában van vele, hogy az utolsó kommunista kormány külügyminiszterének az NDK-s menekültek kiengedése során szerzett vélt és valós érdemeit milyen nagyra értékeli Németországban, de udvariasan visszakérdez, hogy amikor a szociáldemokraták eltávoztak a hatalomból, a kancellár úr miért nem tartott meg néhányat közülük a kormányában. Amúgy méltányosságból, a személyes érdemeikre való tekintettel. Hogy ilyesmi elképzelhetetlen egy többpárti demokráciában? Nos, a választások óta a Magyar Köztársaság is többpárti demokrácia, ő, a kormányalakítással megbízott miniszterelnök legalábbis annak tekinti.

A kancellár mosolyogva elnézést kér, s Horn Gyula személye többé nem szerepel témaként Antall-lal folytatott beszélgetéseiben. Ezek egyébként egyre szívélyesebbé válnak, a felek a magázódásról hamarosan áttérnek a baráti tegezésre.

Bár Antallnak az MSZP-politikusokat és Horn Gyulát illetően tökéletesen igaza van

– elvileg is, és a '90 tavaszára kialakult gyakorlati politikai szituációt figyelembe véve is –, a volt MSZMP-tagokra vonatkozóan mindez nem jelenthető ki ilyen egyértelműséggel. Egyrészt azért nem, mert a többpárti parlamentarizmus logikájából csak az MSZP-nek és tagjainak – mint politikai ellenfeleknek – a kormányból való kizárása következik vitán fölülről. Ezt az adott helyzetben csak erősíti az MSZP utódpart mivolta. A volt MSZMP-tagokra azonban ugyanez nem áll. A parlamentarizmus szabályai ugyanis nem a múlt, hanem a jelen viszonyaira érvényesek (másképp aligha működhetne a dolog). Antall tehát a szóban forgó kormányalakítási elvvel nem ezeket a szabályokat követte. Hanem a rendszerváltozás szimbolikus logikáját. Gesztust kívánt tenni. E gesztus indokai érthetőek, jelentése nyilvánvaló, politikai haszna kalkulálható, amint arról a fejezet elején már szó esett. Ám arról is szólni kell, hogy ez a jelentés ellentmondásos, s a politikai haszon mellett megjelentik a kár is.

A miniszterelnök gesztusával ítéletet mond. Azt mondja: aki annak idején bármilyen okból belépett a pártba, az elveszítette a jogát arra, hogy az új demokráciában vezető lehessen. Elveszítette a jogát nem elsősorban szakmai és politikai, hanem mindenekelőtt erkölcsi értelemben. Ez a súlyos ítélet nyolcszázhatvan ezer ember feje fölött mondatik ki: egy részüknél bizonyosan igaztalanul. Nem kétséges, benne van ebben a rendszerváltoztatás logikája és pátozsa, de benne van valami más is. Ez az ítélet a '90 tavaszára kialakult – pontosabban kialakított – közhangulat erkölcsi princípiummá emelése. Azé a közhangulaté, amely sokkal inkább az SZDSZ és a sajtó által aktuálpolitikai érdekből gerjesztett mesterséges felajzottság, semmint a magyar közvélemény természetes és józan ítélete. Ezt a hangulatot, ezt az állapotot teszi normává a minden volt párttagot elvi alapon kizáró kormányalakítási szabály.

Az elvként kimondható, hogy az egypárti diktatúrában erkölcsösebb és helyesebb kívülről maradni a pártban, mint belépni abba. Ám ebből általános, minden emberre és helyzetre érvényes szabályt alkotni nem lehet. Ha belegondolunk, ebből komoly és messzemenő konzekvenciák adódhatnak például a miniszterelnök saját pártjára, az MDF-re nézve is, amelynek számos alapítója, elnökségi tagja, sőt első (igaz csak ügyvezető) elnöke is párttag volt.

Antall maga is tisztában van ezzel az ellentmondással, amint az '90 decemberében egy Magyar Nemzetnek adott interjújából kiderül: „A kormány egyik jellemzője, hogy nem volt és nincs jelenleg sem egyetlen volt MSZMP-s tagja... De itt azért szeretném elmondani, hogy nagyon sok volt párttag többet és jobbat tett a pártállami időszakban sok mindenkiért és sok ügyben, mint számos gyáva és közönyös pártonkívüli. Azonkívül sokan a pártállam lebontásában is tevékenyen részt vettek. Ezt én nem felejtettem el. De a történelmi fordulóknak az a jellemzője, és átmeneti időszakokban ez szinte igényként jelentkezik, hogy a régiek közül ne maradjon senki hatalmon.”

Ami a dolog elvi részét illeti, azt csakugyan el lehetne intézni ennyivel. Azzal, hogy a politika nem pusztán az elvek és főként nem a méltányosság terepe, hanem legalább annyira vagy sokkal inkább a gyakorlati cselekvés és a hideg realitásoké. A haszoné és a káré. A szóban forgó dolog politikai hasznára már utaltam a radikális jobboldal és bizonyos mértékadó nyugati politikai körök véleménye kapcsán, a kár felmérése nehezebb. A nyolcszáz ezer volt párttag mindegyike magára vehette az ítéletet. Továbbá a feleségek, a férjek, a szülők, a gyerekek. Potenciálisan két-hárommillió ember. Ki ezért, ki azért, ki így, ki úgy. Valahol a lelke mélyén. Egyre inkább úgy vélem, ez volt az új miniszterelnökkel és az új hatalommal szembeni mély ellenszenv egyik legfőbb forrása.

No persze a leghevesebben azok gyűlölték őt, akiket a legjobban megilletett ez az

ítélet. Nem azt voltak képtelenek megbocsátani neki, hogy be akarta bizonyítani: az ország az egykori kommunisták nélkül is kormányozható, hanem azt, hogy be is bizonyította.

Ma már látható: a '89-90-es rendszerváltoztatás ereje nem volt olyan átütő, a régi és az új közötti kontraszt olyan éles, mint amelyet a „volt kommunisták” kormányból történő kihagyása, a tiszta lap gesztusa sugallt. Antall Józsefet elragadta volna a hév? A történelmi fordulatként megélt események forgatagában, a választási győzelem eufóriájában elveszítette a realitásérzékét? Vagy épp ellenkezőleg: ő maga akart lendületet, kontúrt adni az eseményeknek, ő maga akarta a nagyon is érzékelt realitás szintje fölé emelni a történeteket ezzel a szimbolikus mozdulattal?

Mindkettő igaz lehet. Méghozzá egyszerre.

Az egész dolog teljesebb megértéséhez hozzátartozik még valami. Valami, ami csak és kizárólag Antall személyiségével magyarázható. Ennek érzékeltetésére el kell mondanom egy ehhez kapcsolódó élményemet. 1990 júliusában vagyunk, a szocialisták még jócskán benne csücsülnek a politikai karanténban. A velük szembeni rendszer- és hatalomváltó hév már lelohadt, az esetleges restaurációtól való félelmeknek pedig még nyomuk sincs. Alighanem maguk sem álmodnak ekkor még a kormányhatalomba való diadalmas visszatérésről, ellenfeleik pedig végképp nem gondolnak effélére. Azokban a hónapokban inkább szálnalmasnak tűnnek, mint félelmetesnek. Mentik, ami menthető, utóvédharcokat folytatnak.

Ilyennek látszik a megyei lapok körül kibontakozó küzdelem is, ahol valódi harcoknak inkább az SZDSZ és az MDF tűnik. Az MSZP-től egy német sajtókonszern, a Springer akkor már hét újságot elorzott, s az eset nyomán a szabad demokraták nagy botrányt csapnak, úgy érezvén, hogy ezek a lapok kikerültek az érdekkörükből.

Parlamenti vizsgálóbizottság alakul, amelynek én leszek az elnöke. A két nagy párt között természetesen nincs egyetértés (a bizottságnak többek között Haraszi Miklós és Csurka István is tagja!), folyik a huzavona, amikor a szocialisták váratlanul, mondhatnám puccsszerűen pályázati felhívást bocsátanak ki a maradék lapok eladására. Ez hozzámm még a nyilvánosságra hozatal előtt eljut, s a dolog sürgősségére és fontosságára való tekintettel úgy ítélem meg, hogy erről haladéktalanul értesíteni kell Antallt.

Csütörtöki nap, éppen kormányülés. Pont ebédszünet van, bemegyek. Odaviszem a szöveget a miniszterelnöknek, aki elolvassa, egy pillanat alatt fölfogja a dolog jelentőségét, magához inti Kajdit, a miniszterelnöki hivatal vezetőjét, és ezt mondja neki: „Nézd csak, mit csinálnak a kommunisták!”

Antall szavait könnyen és pontosan tudom idézni, de a hangját, a hangja színét és életét, az ajka lebiggyedő, mégis feszes mozdulatát, a szavakkal együtt kiáramló levegő finom szisszenését, a szeme szűkülését, a mindebben felvillanó azonnali harckészséget, gúnyt és megvetést már nehezebben. Volt benne valami a többgenerációs, tökéletesen megbízható, nemes vadászból. Amikor szimatot fog. Sohasem fogom elfelejteni. Meglepett, valósággal ámulatba ejtett a harci ösztön e különös megnyilvánulása.

Akkor és ott értettem meg, hogy az én generációm antikommunizmusa mennyire más természetű, mint az Antallé. Az enyém, a miénk elvi. A történelem megismerése, a különböző politikai rendszerek, társadalmi berendezkedések, gazdasági modellek összevetése nyomán megszületett, megérett fölismerés. Belátás és meggyőződés.

Az Antallé mindez, plusz még valami. Ő polgári világban nőtt föl. Parlamentarizmus, hazafiság, kereszténység, tulajdon. A kommunisták mindennek az ellenségei, az elpusztítói. Mint valami idegen bolygóról érkezett lények. Mars-lakók. Egyetlen céljuk, hogy

lerombolják ezt a világot, a polgár világát. És meg is teszik. Antall ifjúként, a legfogékonnyabb korban éli át mindezt. Az oroszok bejövetelét, Rákosiék uralmának kiépülését, a pártok, a parlament, a demokrácia, a jogállam, a magántulajdon fölszámolását, a hit üldözését, a nemzet meggyalázását. S aztán felnőtt férfiként '56 csodáját, a drámai napokat, a brutális leveretést, a bosszút, a tehetetlenséget. Ráadásul a legsűrűbb közegeben, a hatványán. Politikuscsaládban.

Akkor és ott, '90 nyarán, a kormányülés szünetében megéreztem, hogy az ő kommunizmus- és kommunistaellenessége nemcsak elvi, hanem zsigeri is. Nemcsak a fejében: az ösztöneiben, az idegeiben, a csontjaiban is benne van.

Ezt alighanem mások is megérezték rajta. Sokan. Azok, akiknek erre nálam jóval érzékenyebb orruk volt: az érintettek.

Négy évvel később ez irányú tapasztalataimat Orbán Viktor szinte szó szerint megerősítette:

„Hát az egy másik világ volt... de nekem nagyon szimpatikus. Stabilabb volt, mint az enyém. Mert az enyém egy megszerzett antikommunizmus volt. Leültem, végiggondoltam, az enyém volt. De ennél vannak stabilabb dolgok, amit az ember úgy kap. A vérében van. Szóval ez tiszteletre méltó. Persze az ilyesmi gyakran begyöpösödéshez vezet, az ilyen sok dinasztiaán keresztül öröklött tulajdonságok, de azért van közöttük néhány, ami nagyon jó, ha megvan. Ezt az Antallban nagyon szerettem. Persze őt az intellektusa is megóvta a begyöpösödéstől...

Szóval, ami a kommunistákat illeti, ő ilyen szempontból fix ember volt. Biztos lehettem benne, hogy ha netán abba az irányba tesz lépéseket, az neki olyan konfliktust fog okozni, hogy észreveesszük rajta. Hogy nem tudja magában tartani, megosztja velünk, vetem legalábbis. Hogy ő összeáll velük, főleg titokban, ettől én soha nem tartottam.

Elmondok valami nagyon jellemzőt. Időnként voltak ilyen találkozók, a miniszterelnök a pártelnökökkel, és egyszer-kétszer úgy esett, hogy előttem a Horn járt nála. És hát mesélte nekem, hogyan szórakozott a Hornnal. Ültünk egymással szemben, azt mondja, és akkor a Gyula jött ezekkel a dumákkal, hogy a mezőgazdaság súlyos helyzete, meg hasonló, szóval hadonászott itt egy nagy karddal, és akkor én közbevettem egy ironikus mondatot, ami ült. Szóval lazán csuklón szúrta, és kiesett a kard a kezéből, a beszélgetés fonala ebben a témában ezzel el lett vágva...

Én most nem tudok visszaemlékezni konkrétan ezekre a mondatokra, ezek a vágások mindig könnyedek voltak, volt bennük humor, emlékszem, hogy jókat szórakoztam én is, illetve szórakoztunk együtt a Horn rovására. Nem tudom, emlékszel-e, azt hiszem, a *Tizennégy karátos autóban* van, hogy egy ilyen főgazember valami nőügyben párbajra hívja ki a Gorcevet, és utána a nő kérdezi, hogy mi volt?

– Hát megvágta először a mellén.

– És aztán?

– Aztán megvágta az arcán.

– És?

– Aztán levágta a bal fülét.

Na, hát kábé ez történt ezeken az Antall-Horn-beszélgetéseken intellektuálisan. Azt hiszem, hogy ő kihasználta a Hornnal való találkozóit arra, hogy újabb és újabb személyes benyomások révén is igazolja, hogy lám, helyreállt a világ rendje, és nagyon is helyesen van az, hogy nincsenek kommunisták a kormányban.

Erről a nyilvánosság persze mit sem tudott. A szélesebb közönség ezeket a finomságokat meg se értette volna, ott a Horn a maga primitív demagógiájával időnként

sajnos jobb volt nála, arról nem is beszélve, hogy mint végtelenül hiú ember nemcsak megalázva, hanem végig sértve jött ki ezekről a beszélgetésekről, s ez politikai szempontból tulajdonképpen káros is volt. De ennek ellenére azt kell mondanom, hogy nagyon megérttem Antallt. Ha túl hasznos nem is, de feltétlenül imponáló volt ez az »úri kedvtelések«.

Egy konkrét esetet én magam föl tudok idézni, ami ízelítőt adhat azokból a finom és elegáns, de éles riposztokból, amelyek Orbán szerint a négy szemközti Antall-Hornpenge-váltásokat jellemezték. Egy alkalommal az ügynöktörvény parlamenti vitájának időszakában az MSZP elnöke – szándéka szerint megsemmisítő gúnnal – azt mondja Antallnak, hogy igazán nem érti, miért erőltetik a kormánypártok ezt a dolgot, hisz maguk alatt vágják a fát. Én ugyanis elmondhatom nektek, akár a Tisztelet Ház nyilvánossága előtt is, hogy sokkal több volt ügynök ül a kormánypárti frakciókban, mint az ellenzékben. Akár rájuk is tudok mutatni. Nálunk viszont, a szocialistáknál egy sincs.

Jó, rendben van, mondd el, és mutass rájuk. Én pedig majd azt fogom elmondani az Országgyűlés és az ország színe előtt, hogy itt ülnek azok, akiket egy elnyomó, diktatórikus hatalom aljasságra kényszerített, és szerencsétlenné tett. Igen, itt ülnek *a megszaroltak*. És aztán majd rátok fogok mutatni, hogy most meg legyen szíves, oda nézzen mindeki, mert ott meg *a zsarolók* ülnek!

Antall – mindettől függetlenül – emberileg is közel tud kerülni a másik oldal kiváló személyiségeihez. Az értéket ott is elismeri és tiszteli. Hornnal ellentétben például kitűnő a kapcsolata Németh Miklóssal.

KAJDI: „Az ő viszonyuk nagyon korrekt volt. Mindvégig. Nem azt mondom, hogy bizalmi, baráti viszony, de jóval több, mint ami a hivatali érintkezésből, a távozó és az érkező miniszterelnök között szükségképpen létrejövő kapcsolatból következett volna. Mindig nagyon meleg szavakkal és megbecsüléssel szólt Németh Miklósról a későbbiek folyamán is, hiszen ők aztán később is rendszeresen tartották a kapcsolatot, ami persze nem volt mindig publikus.”

Antall az emberi dimenzió túl a politika és a szakmaiság határvonala mentén differenciál az előző rendszer kérdereihez fűződő viszony tekintetében. Az előbbi szférában – miniszteri és politikai államtitkári szinten – teljes váltásra van szükség, az utóbbiban, különösen a gazdaságban és a közigazgatásban a működőképesség fenntartása érdekében folyamatosságra. Meg kell találni a folyamatosság és a változás helyes egyensúlyát. A miniszterelnök szerint ez a rendszerváltozás sikerének egyik legfőbb záloga.

„A legnehezebb végbeinni a politikai-történelmi igazságtételt, ugyanakkor megőrizni az ország működőképességét. Kulcskérdés a politikus ember és a szakember aránya. Megtalálni a harmóniát az ellenzékbeli kormányzásra került és a kormányzásban gyakorlatot szerzett emberek között... Középuton járni, kiegyensúlyozó szerepet betölteni a változás és a folyamatosság között.”

„Eötvös nagyszerű miniszter volt... A nem kompromittálódott, független szakemberekre és politikusokra épített, bátran átvette az arra érdemes tisztviselőket az osztrák államigazgatásból vagy a megszüntetett magyar helytartótanácsból. De nagyon jellemző az is, ahogy Kossuth maga mellé vette az osztrák államapparátusból Duschek Ferencet pénzügyi államtitkárnak, sőt 1849-ben minisztert csinált belőle a Szemere-kormányban. Ezek valóban fontos példák arra, hogyan lehet a hatalomváltást jól megcsinálni.”

A gyakorlatban persze mindez sokkal nehezebb. A Németh-kormány egyes tagjai például – mint láttuk – még a választások után is a legkomolyabban hiszik, hogy a helyükön maradhatnak. Kulcsár Kálmánt később az ottawai nagykövetséggel úgy-ahogy ki

lehet békíteni, de Glatz Ferenc a lelke mélyén alighanem egy életre ellensége maradt az új kormánynak és személy szerint Antall Józsefnek. (Békési olyannyira sértve érzi magát, hogy találkozni sem hajlandó hivatali utódával, Rabár professzorral.)

Valamivel jobban indul az új kormány viszonya az állami közigazgatás felső vezetésével. A jelentős részben félreértett „Tavaszi nagytakarítás” jelszó ugyan elég nagy riadalmat és bizonytalanságot okoz ebben a körben, de Antall és a felelős MDF-vezetők folyamatos nyugtató nyilatkozatai a kormányalakítás idejére konszolidálják a helyzetet. Mint már szó volt róla, egy bejáratott parlamentáris demokráciában igen egyszerű a kormányváltás receptje: a politikai vezetők (miniszterek, politikai államtitkárok) mennek, a szakmai vezetők (közigazgatási és helyettes államtitkárok) maradnak. Ám esett már szó arról is, hogy Magyarországon 1990 tavaszán korántsem ilyen egyszerű a helyzet. Az új politikusgárda és a régi szakembergárda kölcsönös bizalmatlansággal méregeti egymást. Az előbbi a lelke mélyén egy kicsit hajlamos teljes egészében kommunista kollaboránsnak, a diktatúra kiszolgálójának és haszonélvezőjének, régi megcsontosodott reakciónak látni az utóbbit; az meg vérszomjas és dilettáns barbárnak, esetleg még régebbi reakciónak az előbbit. Ezek minduntalan árulást és illojalitást szimatolnak, s hajlamosak leértékelni a pártállami közegben szerzett és gyakorolt szaktudást, azok pedig komisszártempókra lesnek, a tökéletes hozzá nem értés agresszivitással kompenzált árulkodó jeleire. Nem könnyű helyzet, főleg, ha hozzáteesszük, hogy a kölcsönös félelemnek mindkét oldalon van némi alapja. Az új kormány és a régi apparátus első hetei ebben a viszonyos gyanakvásban, félelemben, mérítségben és tapogatózásban telnek el. A helyzet csak lassan normalizálódik.

A régi apparátusok ugyanis jórészt a helyükön maradnak. Még a legfelső vezetők többsége is. A Németh-kormány idején ezek létszáma – a fővárosi és a megyei tanácsi vezetőkkel együtt – 171 fő (1990. I. 1-ji adat). Másfél hónappal az Antall-kormány hivatalba lépése után a parlamentáris demokrácia követelményeinek megfelelő átszervezések s bizonyos szocialista pártállami szervek (például az Országos Tervhivatal) leépítése nyomán ez a létszám 142-re csökken (1990. VII. 9.). Ebből levonva a politikai vezetőket (miniszterelnök, miniszterek, politikai államtitkárok: összesen 40) marad 102. Közülük régi ember 59 fő, ami 58 százalékot tesz ki. (39-en az eredeti helyükön vannak, 20-an más vezető beosztásban, de ez jórészt csak annyit jelent, hogy az új parlamentáris struktúrában posztjuk elnevezése megváltozott: pl. miniszterhelyettesről államtitkára.) Hangsúlyozom, ez a legfőbb szint: közigazgatási és helyettes államtitkárok, országos hatáskörű szervek vezetői stb. Lefelé, tehát a minisztériumi főosztályvezetői, osztályvezetői, ügyintézői szinteken s azok alatt az apparátusok gyakorlatilag érintetlenek.

Talán érdemes földézni néhány ismertebb nevet.

Bogdán Tibor, a Németh-kormány igazságügyminiszter-helyettese közigazgatási államtitkárként marad a tárca elsőszámú szakmai vezetője. Verebélyi Imre hasonlóképpen a belügyé, Auth Henrik az ipari minisztériumé, Somogyi Ferenc a külügyé, Manhercz Károly a Művelődési és Közoktatási Minisztériumé. Martonyi János, aki kormánybiztosa volt az előző kabinetnek, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának közigazgatási államtitkára lesz, Szokai Imre volt külügyminiszter-helyettes pedig helyettes államtitkárként marad a helyén. Kiss Elemért, a Minisztertanács Hivatalának volt elnökét a környezetvédelmi tárca közigazgatási államtitkárává nevezik ki. Surányi György, az Országos Tervhivatal korábbi államtitkára a Magyar Nemzeti Bank elnöke lesz, ahol amúgy az összes elnökhelyettes a posztján marad. Akárcsak Lőrincz Kálmán, a Magyar Honvédség parancsnoka, Borsits László, a vezérkar főnöke vagy Vissi Ferenc, az Ország-

gos Árhivatal elnöke. Hasonlóképpen Dercze István az Információs Hivatal, Nagy Lajos a Nemzetbiztonsági Hivatal vezetője és Pálos Tamás, az MTI vezérigazgatója. Csépi Lajos, az Országos Árhivatal elnökhelyettese ugyancsak megtarthatja posztját, hogy aztán hamarosan ő legyen az Állami Vagyonügynökség feje. S lehetne még sorolni a neveket és a posztokat.

Hasonló a helyzet a külképviseletek területén is. Közvetlenül az Antall-kormány hivatalba lépését követően mindössze 14 nagykövetnek kell távoznia. Köztük a kommunista rendszer olyan exponensei vannak, mint Bányász Rezső, Hajdú János, Kornidesz Mihály, Lakatos Ernő és Várkonyi Péter, akikről egyszerűen elképzelhetetlen, hogy a Magyar Köztársaság követeiként az új, demokratikus kormányt képviseljék. A többiek s a beosztott diplomaták maradnak.

A kontinuitás tehát megvan, s ez a működőképesség záloga. A miniszterelnök a kormány szinten tett szimbolikus politikai gesztussal ellentétben szakmai téren abszolút pragmatikus.

KAJDI: „Antall azt mondta, hogy őt különösebben nem érdekli, ki volt párttag és ki nem. Egyetlen dolog érdekli: hogy szakmai lelkiismerettel és jól végezze a munkáját, és legyen lojális a kormányhoz... Rengeteg olyan közigazgatási államtitkárt tudok említeni az első körből, akik korábban MSZMP-tagok voltak. Például Martonyi Jancsi, aki szerencsétlen '89 nyarán lépett be. Vagy Bogdán Tibi. Vagy Verebélyi Imre, aki nemcsak hogy MSZMP-tag volt, de az MSZP-be is átlépett, és amikor közigazgatási államtitkár lett, csupán felfüggesztette a párttagságát, s ha jól emlékszem, csak '92-ben szüntette meg.

A kormányhivatalban is, ha megnézed, gyakorlatilag én vagyok, aki nem voltam párttag. Marinovics Bandi, a kabinetfőnök az volt, Szentgyörgyi András, a helyettes kabinetfőnök szintén, meghozzá alapszervezeti vezetőségi tag. Szilvássy Gyuri, a Miniszterelnöki Hivatal helyettes államtitkára azon kívül, hogy párttag volt, ráadásul felfüggesztett MSZP-tag is, akárcsak Verebélyi. Müller Gyuri ugyancsak párttag volt...

Tehát amikor Csurkákék részéről elhangzott, hogy a kormányhivatal és a miniszterelnöki titkárság tele van volt párttagokkal, és ez egy kommunista fészek, akkor meg kell mondanom őszintén, hogy én nem nagyon tiltakozhattam, mert formálisan igazuk volt. Tartalmilag persze nem, mert épp a föl sorolt emberek kiváló munkát végeztek mindvégig, és abszolút megbízhatóak és lojálisak voltak.

Ez igazolja az antalli politikát, hogy őt a múlt ebből a szempontból nem érdekli, csak a jelenben nyújtott teljesítmény. Ő azon az elven volt, hogy végül is nyolcszázvalahányezer párttag volt itt ebben az országban, ki meggyőződésből, ki azért, mert a körülmények és a kényszerek úgy hozták, ki azért, mert enélkül egyszerűen lehetetlen volt szakmailag előrelépni, tehát ő, csupán emiatt, senkit sem ítél el... Lehet, hogy hülyén hangzik, de az egész kormányhivatalból mi összesen két embert küldtünk el politikai megfontolásból, az egyiket inkább csak közvetve.”

Csak emlékeztetőül: az ellenzék és a sajtó ebben az időben szüntelenül arról beszél, hogy az Antall-kormány megveti a szakembereket, hogy nem áll velük szóba, hogy zaklatja őket, hogy boszorkányüldözést folytat, hogy nyomul, hogy tisztogat, hogy minden egyes posztra MDF-es komisszárt állít, hogy új pártállamot épít.

Az idők során – ezzel párhuzamosan – egyre erősödnek azok a vádak, amelyek – épp ellenkezőleg – a volt kommunistákkal szembeni túlzott puhasággal, engedékenységgel, pipogyasággal, sőt kollaborációval és cimborasággal vádolják a miniszterelnököt. Ezek a kétoldali támadások is arra engednek következtetni, hogy Antall többé-kevésbé megtalálta a középutat a változás és a folyamatosság között.

KAJDI „Ami még a személycseréket illeti, különösebb változtatásokat már csak azért sem kellett végrehajtanunk itt, a kormányhivatalban, mert akik nagyon nem szerettek bennünket, azok még az Antall-kormány megalakulása előtt, április 8. és május 23. között leléptek. Ilyenek elég sokan voltak. Beleértve a gazdaságpolitikai részleget is, amelyik Medgyessy vezetése alatt állt a Németh-kormány időszakában. Onnan minden egyes ember elment. Kivétel nélkül mindenki. De nem ez volt a legnagyobb baj. Hanem az, hogy a Matolcsy György vezette új Gazdaságpolitikai Titkárság semmiféle anyagot sem talált utánuk, ezek szerint tehát a teljes irattárat is elvitték. Minden anyagot, az egész információs bázist, a papiroktól a mágneslemezekig. Tehát itt a kormányhivatal gazdaságpolitikára vonatkozó adatokkal egyáltalán nem rendelkezett. Később kiderül, hogy ez nemcsak nálunk fordult elő, hanem az Országos Tervhivatalban is.

Tehát gyakorlatilag úgy kellett odaállnunk május 23-án a kormányrúdhhoz, hogy szeptemberig megbízható gazdaságpolitikai információink nem nagyon voltak. Úgy körülbelül a nyár végére állt össze a kép, addigra gyűlnek össze azok az adatok, gazdasági mutatók, amelyek alapján a miniszterelnök szeptemberben ki tud állni a tévé kamerája elé, és el tudja mondani azt az összegző, az ország állapotát bemutató beszédét, amit viszont Hankiss letilt...”

Nem kívánom értékelni vagy kommentálni Medgyessyék magatartását. De arra azért kíváncsi lennék, mit éreznek akkor, 1990. május 23-án, ott a parlamentben, még a bársonyszékben ülve, a kipucolt gazdaságpolitikai részlegre, a Magyar Köztársaság személyi holmijuknak tekintett és eltulajdonított gazdasági adatbázisára gondolva, miközben a még mit sem sejtő új miniszterelnök épp e szavakat intézi hozzájuk a pulpitusról:

„Szeretnék köszönetet mondani az eddigi kormányzatnak... akik az előkészítés nemese feladatát elvállalták, és akik tisztességgel zártak le egy korszakot, és tisztességgel akarták átadni. Ezt nekünk el kell ismernünk, és ez hozzátartozik az európai parlamentarizmus szabályaihoz.

...Ha politikailag szemben is álltunk, ha politikailag más irányt is követtünk, de az emberi teljesítményt, amint az utolsó időszakban szinte egy összeomló hadsereg katonáiként... fegyverletételre készülő katonáiként rendben igyekeztek átadni a kaszárnyát, gúlába rakták a fegyvereket, és korrekt módon adják át a politikai hatalmat, a kormányzást...”

Az a sértettség, az a mély ellenszenv, ami Medgyessyék magatartásából süt, ha nem is ilyen intenzitással, de elég általánosan jellemző a Kádár-korszakból itt maradt poszt-kommunista *értelmiségi* szakembergárdára is. A volt párttagok kormánybóli kihagyásán túl van ennek egy mélyebben fekvő oka és magyarázata is.

A nyolcvanas évek végének Magyarországon rendkívüli módon felértékelődött a hatalommal együttműködni kész értelmiségiek szerepe. Ennek egyik oka az, hogy az MSZMP vezetői Gorbacsov színre lépésével elveszítették hatalmuk egyik támaszát. A főtitkár egyrészt elibük szaladt a reformok terén, másrészt megüzente: a Szovjetunió nem fog beavatkozni a kelet-európai országok belső ügyeibe. A hazai pártállam másik bázisa, a szerény, de folyamatos életszínvonal-növekedés és a viszonylagos létbiztonság, amin a társadalmi konszolidáció nyugodott, ekkorra már rég a múlté volt. A minden szalmaszála belekapaszkodó, önbizalmát és legitimációját veszített hatalom kétségbeesetten fordult az értelmiség azon része felé, amelyiktől tanácsot, segítséget, támogatást várhatott. A párt vezetői – maguk nem lévén értelmiségiek – részint kisebbségi érzéseikből fakadóan korábban is respektálták bizonyos körök véleményét. Ez most rendkívüli módon fölerősödött.

Az új helyzetet nagy örömmel fogadták mindazok, akik korábban is úgy vélték, hogy cselekedni csak az adott kereteken belül lehetséges, tehát akik beléptek a pártba. A Grósz-, majd a Németh-kormány előbb tanácsadóként, később már kormányzati pozíciókat is juttatva nekik, mind nagyobb mértékben támaszkodott ezekre az értelmiségiekre. Ebben a rendkívüli és persze átmeneti helyzetben született meg az a szakértői mítosz, amiről sokan a mai napig sem tudnak, illetve akarnak szabadulni.

Az igazi kánaán aztán '89-90 fordulóján, az állampárti hatalom teljes összeomlása idején köszöntött be az ún. szakértői elit számára. A hirtelen keletkezett hatalmi vákuumban – amikor az ellenzéki pártok még nem szereztek igazi tekintélyt és befolyást – még inkább felértékelődött a szerepük. Immár az egész társadalom figyelt a szavukra, nekik viszont nem kellett többé figyelniük a hataloméra. Egyesek közülük időközben a média sztárjai lettek, ügyeletes nyilatkozók, mindentudó kritikusok, bölcs jövődö-mondók.

'90 tavaszán, a szabad választások után azonban hirtelen megváltozik a helyzet. A frissen elnyert mandátum birtokában az új kormány tökéletesen legitim, személy szerint Antall Józsefnek pedig – Kádárral vagy Grósszal ellentétben – semmi oka az értelmiségiekkel szembeni kisebbségi érzésekre. (Tegyük hozzá, nincsenek is ilyen érzései.)

A szóban forgó körök csalódással, majd egyre nagyobb felháborodással fogadják az új szituációt. Képtelenek megérteni, hogy a nyolcvanas évek végén kialakult állapot rendhagyó és átmeneti volt. Ezek az emberek szinte kivétel nélkül az új kormányzat és Antall József ádáz kritikusaivá és dühödt ellenfeleivé válnak. (Lengyel László ennek a típusnak a prominens képviselője.) A miniszterelnök arroganciájáról, úri gögjéről szóló vádak jelentős részben ebből a csalódásból, dühből és értetlenségből származnak.

(Ha már Lengyel László neve szóba került, nem tudom megállni, hogy legalább zárójelben le ne írjam itt azt a kis történetet, ami az ő külön bejáratú sértettségét és Antall-komplexusát a végletekig fokozta. '90 tavaszán – mások társaságában – többször is találkozott a miniszterelnökkel. Felajánlotta neki, szívesen lenne afféle belső tanácsadója, ha minden információhoz hozzáférhetne, és minden kormányzati dokumentumba beletekinthetne, de ezzel együtt a nyilvánosság előtt továbbra is fenn kívánja tartani független kritikus szerepkörét – természetesen a kormánnyal szemben is. Antall válasza: ez teljes képtelenség, ilyen a világon nincs.

Ennyi volt a kapcsolat, s még egy kis történet. Lengyel újra üzent: egy tea mellett bármikor szívesen adna tanácsokat. Antall visszaüzent: egy teát mindig nagyon szívesen, még csak tanácsokat sem kér érte cserébe...)

Lengyel különben úgy véli: „Ha a miniszterelnök kinyújtja a kezét a szakmák felé, kezek erdeje nyúlik vissza.” Nehéz mit kezdeni az efféle – szocialista realista olajnyomatokról (és rémálmodokról) ismerős – víziókkal. Antall valóban nem tesz teátrális gesztusokat a posztkádári világ felé, ám a régi apparátushoz és az úgynevezett szakemberekhez való gyakorlati viszonyulása pragmatikus és korrekt. Még akkor is, ha egyúttal távolságtartó. A válasz, a fogadtatás azonban sajnos gyakran a Medgyessy-féle gazdaságpolitikai részleg magatartásához hasonlít. Ennek nyomán '90 decemberében már ilyen keserű szavakat mond a kormányfő:

„A magyar államigazgatásban helye van mindenkinek, aki szakemberként dolgozott és tisztességes emberként viselkedett az elmúlt évtizedekben. Helye van annak, aki a mindenkori törvényes magyar kormány rendelkezései szerint, a jogállamiság keretei között végzi a munkáját. Ezt így – elvi deklarációként – meghatározni természetesen sokkal könnyebb, mint a gyakorlatban megvalósítani. Régi beidegződések, reflexek működ-

nek, és – ami még rosszabb – régi érdekcsoportok tartanak össze. Úgy érzik az ellenzéki múlttal rendelkezők, hogy olyan falba ütköznek, amelyet nem tudnak áttörni. Ez a probléma főnáll a diplomáciai szolgálatától a külkereskedelmi képviselőkig, a kormányzati vagy önkormányzati szervektől a vállalatokig és a szövetkezetekig.”

Igen, a tavaszi riadalom elmúltával a volt pártállami apparátus egy része magatartást változtat. Az új politikai elitet annak idején szinte valamennyien félelemmel és ellenszenvvel fogadták. Mostanra van, akinél mindkét érzés eltűnik, van, akinél csak az egyik: a félelem. Az ellenszenv megmarad. Megmaradnak a régi kapcsolatok, a régi lojalitás. Az Országgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke például sok mindenről korábban értesül a diplomáciai és a minisztériumi apparátus révén, mint az új külügyminiszter. Azon egyszerű oknál fogva, hogy ő volt a régi. Bizonyos kormánytisztviselők tehát az ellenzéknek dolgoznak. Ha ezek után elküldik őket – amint arra idővel több esetben is sor kerül –, akkor: a kormány „üldözi a szakembereket”.

Érdemes időrendben egymás mögé rakni a miniszterelnök azon megnyilatkozásait, amelyek az előző rendszer volt vezetőire, a „kommunistákra” vonatkoznak. Kitűnően jelzik a viszony fokozatos romlását.

1990. május (egy korábbi fejezetben már részben idéztük, de nem árt újra megismételni): „...szeretném, ha ők tudnák azt, hogy mi nemcsak egy letűnt politikai rendszer utolsó képviselőiként, hanem az új politikai rendszer előkészítőiként is kívánjuk őket köszönteni... nemes ellenfélként... megbecsüléssel fogunk nézni a jövőben munkásságukra.”

„Mi szeretnénk hinni, hogy... politikai tevékenységük a jövőben sem lesz olyan, hogy nekünk azonosítanunk kellene az ő politikájukat és magatartásukat az elmúlt négy évtizeddel.”

1990. június: „...keserűséget akkor éreznék, ha olyanok szerveznének tüntetést, akik felelősek azért, hogy ide jutott az ország.”

„...tisztában kell lennünk azzal, hogy ma több nagy csoportja van az irányításnak, amelyek ugyan nem állnak nyílt harcban a kormánnyal, de világos, hogy legalább vele egyenrangú hatalmi tényezők. Az ipari-katonai komplexum, a korábbi államszocialista gazdasági vezető réteg, illetve a helyhatóságok lobbyja létezik, és a kormánynak ezt figyelembe kell vennie. Ha a külpolitikai körülmények és az ország hangulata lehetővé teszi, hogy az előző rendszer levitézlett emberei, akik ugye »átalakultak«, és elvileg visszahúzódtak, összefoghatnak a lobbykban még ott levő apparátusukkal, a fegyveres testület egyes tagjaival és bizonyos szakszervezeti körökkel, akkor irányíthatatlanná válik az ország, és nemzeti katasztrófának nézünk elébe.”

Ha kellő figyelemmel olvassuk ezeket a sorokat, megdöbbenve vesszük észre, hogy Antall '90 júniusában, négy hónappal az események előtt, mintha a taxisblokádnak fenyegetését látná előre, illetve azt, ami belőle és mögüle kinőhetett volna. (A pontosság kedvéért persze meg kell jegyeznünk, hogy a miniszterelnök 1990 nyarán az SZDSZ-t és a Magyar Köztársaság elnökét kihagyja a demokratikus kormánnyal majdan ellenségesen szembe forduló posztkommunista hatalmi erőközpontok felsorolásából. Mindent azért ő sem láthatott előre...)

1990. augusztus: „Azok, akik részesei voltak a hatalomnak... vegyék tudomásul, hogy azért mondtak le, mert csődbe jutottak. És ezt a csődöt ne rajtunk kérjék számon... Mi úgy gondoljuk... hogy azoknak is helye van a munkában, egy új ország felépítésében, akik vétettek ellene. De azért azt elvárjuk, hogy ezt bevallják, és ne tegyenek úgy, mint-ha semmi közük nem lenne ahhoz, ami itt történt...”

1991. január: „Bármit írhatnak rólunk, bármit mondhatnak, szemérmetlenül azok mondják, akik idevezették ezt az országot. Szemérmetlenül bennünket vádolnak. Nem mi tettük tönkre... nem mi hoztuk ilyen helyzetbe... legalább azok, akik ide vezették, ne nagyképűsködjének velünk szemben.”

1991. június: „Már sértődtek meg reám, sértődjenek meg újra: utálom, ha liberalizmusra oktatnak olyanok, akik a marxizmus elkötelezettjei voltak akkor, amikor én a liberalizmusról írtam. Nem kevésbé viszolygok attól, ha a Nyugat megismerésére vagy a nyugati eszmék átvételére oktatnak azok, akik csasztuskát jártak (sic!), amikor erre nem voltam hajlandó... évtizedekig Marxra hivatkoztak, és ma csak a *tőkét* vállalják belőle mint kisvállalkozók.”

1991. december: „Csak látszólag volt minden rendben a váltás idején... a Németh-kormány épphogy beesett a célba, másra már nem lett volna ereje... Arra mindig ingerülten fogok reagálni, ha valaki azt állítja, hogy mindaz, ami most van, a kormány rossz munkájának az eredménye. Nem azért, mert ingerlékeny a természetem, hanem mert a szellemi bárgyúságot, a szemtelenséget magánemberként is nehezen tűröm.”

„...nehezen viselem, ha az állampárt megtért bárányai figyelmeztetnek a demokráciára... Mégiscsak abszurdum, hogy nekünk ezt ebben a formában türelemmel kell hallgatnunk.”

1992. június: „Mintha soha semmi közük nem lett volna az előző rezsimhez. Kígyóbőrként csak úgy levetik a korábbi múltjukat, KB-titkárokból lesznek a legjobb reformerek, majd reformerekből lesznek a legjobb liberálisok és nemzeti demokraták, és amit akarnak, minden. És mindent jobban tudnak, mert gyakorlottak, mert szakemberek... de hogy az országot csődbe vitték, arról már nem beszélnek... attól még, hogy szívbeteg stafétafutóként beestek a célba, attól még hordágyon vitték el őket. Ne tegyenek úgy, mintha valamilyen nagyszerű elgondolásból elegánsan adták volna át a hatalmat. Mi nagyon korrektül fogalmaztuk meg, amikor átvettük a kormányzást, ne éljenek vissza vele.”

1992. november: „Igenis valljuk, hogy több évtizedes uralom után megvan a veszélye egy baloldali fordulatnak. Nem biztos, hogy vörös csillaggal akarnak jönni. Nem biztos, hogy vörös zászlókkal. De hogy annyi évtized után beépülve a társadalomba, a gazdaság és az állam szerkezetébe egy pragmatikus uralkodóosztályként veszélyt jelentenek, azt igenis kijelentjük. A '94-es választásokon önök és az ország aközött fog választani, hogy vissza akarja-e hozni ezt a pragmatikus volt kommunista nőmenklatúrát vagy nem... En ehhez nem kívánok asszisztálni.”

Messzire futottunk az időben. A fenti idézetek alapján annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy az Antall által felkínált korrekt viszony nem jön létre az új politikai elit és a régi nőmenklatura között. Utóbbiak nem fogadják el a feléjük nyújtott kezét. Antall Józseftől mi sem áll távolabb, mint a naivitás. Főleg a „kommunistákat” illetően. De ami ténylegesen bekövetkezett, arra ő sem számított.

Miért bánt hát velük olyan kesztyűs kézzel? – teszük föl egyre többen a kérdést. Miért volt ennyire demokrata? Hogy hihette, hogy úriember lehet a „gazemberek” között?

Ezek a kérdések nagyon messzire vezetnek. Még visszatérünk rájuk. Itt és most csak egyetlen dimenzióját vizsgáljuk meg a dolognak: az apparátusok ügyét. Még pontosabban a nagyarányú személycserék, a tömeges leváltások állítólag elszalasztott lehetőségének kérdését.

ORBÁN VIKTOR: „Én azt láttam, hogy Antall határozatlan. Azt csinálta, hogy egyenként cserélt. Volt egy csere – nagy skandalum. Egy hét múlva megint egy csere – a

sajtóban megint nagy skandalum. Harmadik csere – ugyanaz. Ez rossz volt. Látni való volt, hogy ezt a fajta nyomást nem fogjuk (sic!) tudni kibírni, tehát ha minden személycserénél így megy, mert a sajtó ugye óriási erő, akkor a személycserék nem fognak megtörténni. Az átszervezések félszívvel lesznek végrehajtva, megtorpanások lesznek. Nyári szünetet kellett volna elrendelni a parlamentnek, egy hónap, sitty-sutty, a személycseréket egyszerre megcsinálni, erőből. Láttam, hogy baj lesz. Ott maradnak a minisztériumban azok az emberek, akiknek nem kéne ott maradniuk, és nem kerülnek oda, akiknek oda kéne kerülniük.”

Mindez elvileg igaznak tűnik, legalábbis nagyon jól hangzik. De hogy a gyakorlatban is így működjön, annak számos elháríthatatlan akadály van. Kezdem azzal az aprósággal, hogy a Fidesz elnöke, aki négy év elteltével már többes szám első személyben emlékszik vissza a történetekre, akkor, amikor azok a valóságban lejátszódnak, még korántsem a kormány, hanem az ellenzék oldalán áll. Próbálna csak meg támogatni a személycseréket a posztkommunista sajtó ellenében – megnézhetné magát. A legnagyobb ellenzéki párt pedig, az SZDSZ nemhogy nem támogatja ezeket, hanem ő a leváltott káderek legfőbb védelmezője.

Elháríthatatlan akadály maga a jogállam. Tömeges leváltások a demokráciában csak forradalom után lehetségesek, békés, alkotmányos átmenet után nem. (Antall: „Tetstettek volna forradalmat csinálni!”) Csak egyetlen példát mondok. Aligha kell különösebben indokolni, hogy az Országgyűlés elnöke személyi titkárának lenni bizalmi állás. Rendszerváltás után különösen. Mégis, Szabad György csak a legnagyobb nehézségek árán, hónapok múlva tud megszabadulni a kommunista korszakból itt maradt titkárától, aki bírósághoz fordul elbocsátása miatt.

De ugyanez igaz viszont is: Hankiss sem tudja leváltani Pálffy G. Istvánt a Híradó és A Hét éléről, mert a munkaügyi bíróság visszahelyezi. Lezsák Sándor Lakiteleken, az önkormányzatban kipróbáltatja a tömeges leváltás Orbán-féle módszerét. Nem is élesben, csupán szimbolikusan, afféle rendszerváltó gesztus formájában. A polgármesterrel minden régi dolgozónak fölmondat, s aztán talán kettő kivételével mindenkit újra alkalmaztat. Ennek ellenére olyan vihar támad belőle, olyan ellenkampány és bírósági procedúra következik, amely mindenkit meggyőz ennek az útnak a járhatatlanságáról.

Persze van még valami, s alighanem ez a legfontosabb: szó sincs arról, hogy Magyarországon fél évszázados pártállami berendezkedés után volna egy alternatív polgári szakembergárda. Egy másik vezetői elit. Egy másik közigazgatási apparátus, egy másik ügyészi és bírói testület, egy másik tisztikar, egy másik rendőrség, egy másik vállalatvezetői réteg, egy másik diplomáciai kar, egy másik újságírógárda. Honnan is volna?

Valljuk be: ama kevesek, akiket az MDF új kádereiként csatasorba lehetett állítani, gyakran szintén régiek voltak. Még hozzá nem is mindig a legjobbak. Olykor harmadrangú emberek, akik nem politikai okok, hanem a kellő tehetség hiánya meg az összeférhetetlen természetük miatt szorultak háttérbe az előző rendszerben. Sajnos ez az igazság.

SZENTGYÖRGYI ANDRÁS (a Miniszterelnöki Hivatal helyettes kabinetfőnöke): „Egyéb-ként ez volt az egyik legnagyobb gátja a rendszerváltásnak, amit ő többször is elmondott. Hogy kulcsfontosságú területeken a váltás mennyire időigényes. Elmondta például többször is, szűkebb körben, a tábornoki karról, hogy hát ezek mind a Frunze Akadémián végeztek, és amire majd az elsőők megjönnek a westpointiról vagy a francia Akadémiáról, az tíz év. Vagy az egyház. Ugye a hatvanas években egy tüzeszű kispap, az villámgyorsan egy határszéli garnizonban találta magát valami rissz-rossz kis plébánián. Na de

ez most ott már huszonöt éve tyúkokat tenyészt, és nem tanult meg hat nyelvet svájci és francia intézetekben, mint egyesek, akik betagozódtak. És ilyen a tudósi kar, a vezető értelmiségi kar s a többi. Amíg a különböző nagy rendszerekben, egyetemeken, rektorátusokon egy komoly váltás megtörténhet, az hosszú idő. Mindig '56-ot hozta föl példának, hogy amikor Tildy bekerült a kormányba, akkor napok alatt fölgyorsultak az események, hiszen mindenre volt kész ember. Nyolc-kilenc éve állt még csak fönn a diktatúra, és nemcsak a másik politikai elit állt készen, hanem a közigazgatási szakembertől a rendőrtisztig, a főszerkesztőtől a tűzoltóparancsnokig mindenből volt elég.”

Apropó, tűzoltóparancsnok. '93 nyarán fültanúja voltam Csurka és Boross egy össze-tűzésének. A tárgyalat kérdés szempontjából nagyon tanulságos. Az MDF néhány csúcsvezetője körében – Antall, Boross, Lezsák, Für és mások jelenlétében – színvallásra akarták készíteni Csurkát: ha nem tudja vállalni a kormány politikáját, akkor inkább lépjen ki a pártból. A légkör feszült volt, Csurka visszatámadott. Többek között épp a személycserék kérdésében.

Hallom, vágta oda Borossnak, hogy te megint a kommunistákat pártfogolod: a jövő héten ki akarod nevezni X-et országos tűzoltóparancsnokká, aki Moszkvában végzett!

Ide figyelj, öreg, mondta Boross. Az a nagy helyzet, hogy minden egyes főtűzoltó Moszkvában végzett, mert csak ott folyt tűzoltófőtiszt-képzés. Itthon nem. Se sehol másutt a Varsói Szerződésben. Aki nem ott végzett, az sajnos nem ért hozzá. Érted, öreg. Az nem tud tüzet oltani. Csak a moszkvaiak. Választhatsz: vagy kinevezed, vagy leég az ország.

A dolog – így Boross előadásában – kissé sarkos, de a lényegét tekintve alighanem igaz.

Még 1989. szeptember 25-én, egy hétfői napon történt, hogy Mark Palmer, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete vacsorát adott négy parlamenti képviselő tiszteletére. Marx Gyula, Raffay Ernő, Roszik Gábor és e könyv írója voltak a meghívottak, azok tehát, akik a nyári időközi választásokon – több mint negyven év után újra többpárti mezőnyben – szereztek mandátumot. Ellenzékeként, az MSZMP jelöltjeivel szemben. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások befejezését követően – több hónapos kényszerzünet után – másnap ült össze újra a magyar törvényhozás. Az amerikai nagykövet ezzel a gesztussal kívánta demonstrálni, hogy ő (és országa) e négy szabadon választott képviselőt tekinti valóban legitimnek a budapesti parlamentben. Miután mind a négyen az MDF színeiben nyertünk, a vacsorára meghívást kapott a párt néhány vezetője is. Azazhogy nem éppen a hivatalos vezetők, hanem Antall József, Jeszzenszky Géza és Kodolányi Gyula. Egyikük sem volt még csak elnökségi tag sem. De Kodolányit úgy ismerték, mint az MDF (és az ország) angolszász ügyekben egyik legtájékozottabb embe-rét; Jeszenszkyről tudni lehetett, hogy külügyi kérdésekkel foglalkozik a pártban, hogy kitűnő amerikai kapcsolatai vannak, hogy több évig volt vendégtanár az USA-ban; Antallról pedig... Mit is?

Szeptember végén a tájékozottabbak már tudhatták róla, hogy valójában ő a Fórum legnagyobb kaliberű személyisége, s ha valakiből lehet valami a jövőben a párton belül (mondjuk elnök, majd miniszterelnök), akkor ő az a valaki. Én magam Antallt illetően nem tartoztam még a tájékozottabbak közé, Mark Palmer viszont – ahogy utólag sejtem – annál inkább.

A vacsoránál mind a négy frissen megválasztott képviselőt megkérdezte a követ, hogyan látják a helyzetet, az ország jövőjét. Ahogyan visszaemlékszem, Marx, Raffay és Roszik igen optimistán nyilatkoztak. Én viszont – velük szöges ellentétben – körülbelül azt mondtam, hogy az előttünk álló átalakulás terhei óriásiak lesznek, a magyar társadalom erre nincs fölkészülve, a megalapozatlan illúziókat hamarosan a súlyos csalódás váltja föl, s félő, hogy a most következő választások nyertese az azután következő biztos vesztese lesz majd, az új kormány pedig kamikázekormány.

Nem emlékszem, hogy Antall bármit is szólt volna ott erről (az az igazság, hogy akkor még nem is nagyon figyeltem rá), de az bizonyos, hogy hat nappal később, október 1-jén, a Műszaki Egyetemen, az MDF-szervezetek elnökeinek gyűlésén, ahol – mint korábban láttuk – ő tartott óriási sikerű előadást a szeptember 18-i megállapodásról, oda-jött hozzám a szünetben. Kezet fogott velem (később tudtam meg, hogy ez nála elég ritka dolog), és azt mondta, hogy ő nem ismert engem korábban, csak a Palmer-vacsorán hallotta, amit beszéltem. Nem mondta, hogy tetszett neki, hogy egyetért, csak azt, hogy nem árt, ha lesz valaki a parlamentben, aki komolyan képviselni tudja majd az MDF álláspontját, s megkérdezte még, hogy mi a véleményem Király Zoliról.

Hogy erre mit feleltem, az itt és most nem érdekes. Ezzel a kis történettel (emberi gyarlóságom okán túl) csak azért hozakodom elő, hogy érzékeltessem, Antall már '89 őszén is milyen illúziók nélküli realizmussal tekintett az elkövetkező események elé, s mennyire rezonált a hasonló véleményekre. Persze büszke vagyok rá, hogy már akkor

Feleségével, Fülepp Klárával

milyen szkeptikus voltam én is, de hozzáteszem: az én borúlátó prognózisom (amelynek kinyilvánítására bizonyosan az előttem szólók bosszantóan naiv optimizmusa is inspirált) legfőbb értelmiségi okoskodás volt a leendő miniszterelnök súlyos aggodalmaihoz képest.

Bár ezek az aggodalmak soha egy pillanatra sem kerítik a hatalmukba Antall József lelkét, de valahol mindig ott vannak benne. Később – főként a kormányalakítás idején – többször hangot is ad nekik.

„Nem titkolom, kétségek gyötörnek. Nem titkolom, a felelősség súlya olyan mértékben nehezedik reám, hogy minden akaraterőmre és hitemre szükségem van a helytálláshoz” – hallhattuk például 1990. május 23-án, parlamenti beiktatási beszédében.

Jó egy héttel később, június 2-án, az MDF III. Országos Gyűlésén, a nagy győzelmi hangulatban ezeket mondja: „Aki ma, az első időben kormányzási feladatot vállal, az nem karrierista és nem önző, hanem hajlandó a vágóhídra menni. Nagyon sok figyelmeztető levelet kaptam jó barátok tömegétől... hogy miért vállalom az első időben ezt a politikai feladatot, ebbe csak belebukni lehet, miért nem várom ki a dramaturgia szabályai szerint azt a felvonást, ahol majd a tetőpont lesz, és ahol majd az elkopott kormányzás, az első időszak népszerűtlen intézkedései, a várakozás utáni megcsalások után elő lehet lépni, és azt mondani, hogy így kellett volna csinálni, úgy kellett volna csinálni.

Mi... teljes tudatában annak, hogy népszerűtlen feladatokra vállalkozunk, elbukha-

tunk... szinte a pionírok kockázatával kíséreljük meg ezt az országot kivezetni ebből az állapotból. De ha erre nem vállalkozunk, ha ezt nem tesszük meg, akkor egész eddigi tevékenységünk erkölcsi alapja hiányzik... Ne irigyeljenek! Nincs oka senkinek arra, hogy irigyelje azokat, akik vállalkoznak a kormányzás kockázatára... és felelősségére... Egy élet logikájával vállaltam, és vállaltam azért, mert ha kell, akkor én már elbukhatom... Én inkább elbukhatom, mint a nálam fiatalabbak. Énnekem már nem törik derekba az életem...”

Két nappal később a Magyar Nemzet riporterének azt mondja a kormányfő: „én a választás éjszakáján egyáltalán nem voltam boldog, mert tudtam, mi vár rám”; jóval korábban pedig egy Spiegel-interjúban egyenesen így fogalmaz: „aki ma Magyarországon arra vállalkozik, hogy miniszterelnök legyen, annak fanatikusnak, misszionáriusnak vagy pedig örültnek kell lennie...”

Mindezeket nem csupán az ország és a kormány előtt tornyosuló hatalmas akadályok, hanem a leküzdésükhöz rendelkezésre álló csekély és fogyatékos eszközök ismeretében is mondja Antall:

„A magyar politikai élet résztvevői – beleértve a minisztereket és a politikai államtitkárokat – valamennyien pártokon kívül álló személyek voltak az elmúlt évtizedekben. A képviselők – néhány kivételtől eltekintve – nem voltak képviselők az előző parlamenti ciklusokban. Másutt, amikor az ellenzék kormányra jut, ha nincs is kormányzati gyakorlata, legalább van parlamenti rutinja. De itt... rendszerváltozás történt, olyan képviselők kerültek a parlamentbe, akik semmiféle politikai, közszolgálati funkciót nem viseltek... Ez önmagában hatalmas problémát jelent. Jelenleg a kormánypárt oldalán lévő képviselők is ellenzéki reflexekkel ülnek a parlamentben. Legszívesebben állandóan támadnák a kormányt... Magyarországon az a sok évszázados hit uralkodik, hogy derék dolog szemben állni minden kormányzással és hivatallal, s gyalázat minden mamelekség... A magyar lakosság nagy része... beleértve az értelmiséget, még két évvel ezelőtt is bizonyos közönnyel nézte az ellenzék tevékenységét. Ennek következtében az ellenzéki mozgalom ereje egyáltalán nem volt nagy. Jelenleg pedig mindenki kritikusan és szkepszissel nézi, hogy miért nem jobbak a szakembereink, miért nem jobb a felkészültségünk, miért nem áll nagyobb stáb az ellenzék – immár a kormány – vagy a pártok rendelkezésére... Ma egy olyan kormány van az ország élén, amelyik mögött nem állnak – de parlamenti ellenzéke mögött sem – nyugat-európai értelemben vett professzionisták, infrastruktúrával kiegészített pártok. Ezzel szemben a másik oldalon ma is működnek az érdekszövetségek...”

SZENTGYÖRGYI ANDRÁS: „A miniszterelnök úrnak a kormányzati munka irányításán kívül az első perctől kezdve foglalkoznia kellett a parlamenti frakcióval, a saját pártjával, a koalíciós partnerek pártjaival és frakcióival, külön-külön a kormány egyes tagjaival, a miniszterekkel és az államtitkárokkal.

Ez utóbbit hívta »egyes harcos kiképzésnek«. Mi az, hogy politikai államtitkár, mi annak a szerepe, mi a közigazgatási államtitkáré; ki mikor milyen kérdésben nyilatkozhat a sajtónak, és milyenben nem illik nyilatkoznia, mit mondhat, mit nem mondhat és így tovább. Kezdetben ugyanis szinte mindenki súlyos hibákat vétett. Nem akarok senkit nevesíteni és megbántani, hisz csaknem kivétel nélkül igen tiszteletreméltó emberek voltak, okosak, tehetségesek, szorgalmasak. De hát független értelmiségiből lettek politikussá, politikusi rutin és elemi közigazgatási tapasztalatok nélkül. Mérföldetlen sok gondot okoztak neki.

Annál is inkább, mert ő szenvedélyes újságolvasó ember volt. Az a fényképező újság-

olvasó, aki ránézett az oldalra, és azonnal kiszúrta, ami érdekli. Mindig úgy jött be reggel kilencre, hogy már a fejében voltak az összes újságok meg a rádió, a tévé hírei. És akkor elkezdte hívogatni a minisztereit, az államtitkárokat, hogy miért mondtad ezt, miért mondtad azt, ez hülyeség, ilyet nem lehet; ott kellett volna lenned, nem lett volna szabad odamenned és így tovább.”

Így indul be a kormányzati munka, így veszi kezdetét és így folyik az első hetekben, hónapokban. Nem csoda, hogy Antallt hamarosan osztályfőnöknek hívják a kormány tagjai, a kormányüléseket pedig osztályfőnöki óráknak.

A miniszterelnök nem véletlenül folyamodik a nyilvánossághoz megértésért és türelemért. Igen – minden ellenkező állítással szemben – a dolog úgy indul, hogy Antall József kérrsel fordul a sajtóhoz: „A kormány első száznapi munkájához kérem a sajtó segítségét, amely leginkább a hírlapírók türelmében nyilvánulhat meg. Külön örömmel töltene el, ha türelmük jóindulattal párosulna. Már csak azért is, mert Magyarország nincs irigylésre méltó helyzetben, a nemzet pénzügyi és gazdasági körülményei rendkívülinek nevezhetők. Az európai gyakorlatban meghonosodott első száznapos türelmi időre azért is szükség van, mert hosszú évtizedek után először van Magyarországnak olyan kormánya, amely egy demokratikusan választott parlamentnek tartozik felelősséggel.”

Am az első szabadon választott miniszterelnök, hiába kéri, nem kapja meg ezt a türelmi időt. Sem a sajtótól, sem az ellenzéktől, sem a társadalomtól. Az új kormánnyal szembeni türelmetlenség mértékét jelzi, hogy már hivatalba lépésének negyvenedik napján sztrájkot szerveznek ellene. Július 2-án az Oroszlányi Szénbányák márkushegyi bányüzemének mintegy kétezer dolgozója szünteti be a munkát, azonnali 50 százalékos béremelést követelve.

A csalódottság, az elégedetlenség gyors terjedése és növekedése korántsem független a média tevékenységétől. Antall Józsefet és kormányát a magyar sajtó túlnyomó többsége az első perctől fogva erős ellenszenvvel fogadja.

Így van ez már a választási győzelem pillanatában, amikor Baló György, a tévé műsorvezetője egyszerűen képtelen eltitkolni – nem is akarja – az SZDSZ veresége s az MDF győzelme miatt érzett mély csalódását. Aligha fordult még elő a világon, ami a Magyar Televízióban 1990. április 8-ról 9-re virradó éjjel, hogy a győztesek sajtótájékoztatójáról a pártelnök – a leendő miniszterelnök – szavait megszakítva átkapcsoltak a vesztesek székházába. Egyenes adásban. Mintha egy kupadöntő után a nyertesek tréner helyett a vesztes interjúvolná meg. Ilyen nincs. (Egyetlen esetet kivéve: ha a vesztes a hazai csapat...)

Ugyanez ismétlődik meg a kormány eskütetelekor, amelyet – mint tudjuk – szintén nem közvetít a tévé.

És ez még csak a kezdet.

Hogy milyen a folytatás? A sajtó „a politika amatőreinek”, „a hatalom dilettánsainak”, „úrvezetőknek” nevezi az új kabinet tagjait. Nap mint nap kifogást emel azért, hogy a kormány lassú és tehetetlen, hogy még mindig nem terjesztette be ezt a törvényt, meg azt a törvényt; ha meg beterjesztette, akkor azért, mert alapos egyeztetés nélkül, az érintett szakszervezet, társadalmi szervezet, a közvélemény megkérdése, széles körű egyeztetés és vita nélkül terjesztette be. Hol, mert lassú a törvényalkotás, hol, mert kapkodó. A kormány egyfelől „tehetetlen”, „gyenge” és „határozatlan”, másfelől „erőpolitikát folytat”, „központosít” és „mindent maga alá gyűr”. Nyuszika egyszer azért kap pofont, mert sapka van a fején, máskor meg azért, mert nincs.

Gyakori módszerük a lapoknak, hogy már az előkészítés kezdeti szakaszában nyilván-

nosságra hozzák egy-egy törvénykoncepció nyers tervezetét. Olyanokat, amelyek még a minisztériumi egyeztetés első fázisában tartanak. Ez úgy működik, hogy a minisztériumban dolgozó régi „szakemberek” valamelyike egyszerűen kilopja a szöveget, és (haszon ellenében vagy pusztá szívjóságból) átadja a sajtónak. Ezeket a nyers koncepciókat – főleg ha a pénzügyminisztériumban születnek – még a rideg költségvetési szemlélet uralja, szociális szempontokról, kompenzációról még nincs szó bennük. Egy-egy ilyen tervezettel tehát igen hatásosan lehet rémítgetni a lakosságot akár heteken keresztül, miközben a kormány képviselője kínosan magyarázkodik. Ha a szerencsétlen netán arra hivatkozik, hogy a tervezetnek még nem lett volna szabad nyilvánosságra kerülnie, akkor jobbik esetben kamarillapolitikusnak, rosszabbikban a sajtószabadság esküdt ellenségének nevezik; arról már nem is beszélve, hogy a törvényjavaslat minden későbbi finomítása már csupán a demokratikus sajtó nyomására történt meghátrálás lesz. Ha egyáltalán szóba kerül. Mert a gyakorlat rendszerint az, hogy miután az olvasót hetekig riogatták a nyers változattal, a szociális szempontokkal kiegészített és kompenzált érett törvény már alig kap nyilvánosságot.

A sajtó lehetőségei korlátlanok, hisz a diktatúrából a demokráciába, a tervgazdaságból a piacgazdaságba tartó társadalom minden porcikája új jogi szabályozásra szorul; minden terület, minden szakma, minden érdekcsoport új törvényért kiált. És elvileg mindnek igaza van. Az persze más kérdés, hogy mind e szükségletet a gyakorlatban egyszerre – vagy akár csak rövid idő alatt – kielégíteni: teljes képtelenség.

Am a sajtó nem mérlegel, a méltányosságot nem ismeri. Csak arról beszél, mi kellene, s egy szót se arról, hogy mit lehet. Az olvasó megtudja, hogy a képviselők legelső dolga az volt, hogy a busás fizetést megszavazzák saját maguknak. Hogy hetekig azon vitatkoztak, legyen-e korona a címeren vagy se, ahelyett hogy végre a munkanélküliséggel, az inflációval, a gazdaság rendbetételével foglalkoztak volna. A miniszterelnök pedig egyre csak utazgat, ahogy akkoriban nevezik: „kiruccanásokat” tesz – a nép pénzén.

No és a fotók! Az Antall-kormány időszakának sajtófotói egyszer még a legkomolyabb történelmi vizsgálat tárgyát kell hogy képezzék. Ezek közvélemény-alakító, azaz direkt politikai hatása feltehetően nagyobb, mint a különféle magvas elemzéseké, okos interjúké és harcias vezércikké. Nem is kerülnek annyi fáradságba. Csak le kell térdelni (persze jó mélyen!) a parlamenti patkóba, úgy másfél méternyire valamelyik miniszter elé, és sorozatra állítani a masinát. Az illető hamarosan úgyis pislant egyet, megvakarja a fejét, az orrát, megfogja a fülét, ásít, tüsszent, szóval előbb-utóbb eltorzítja valami az arcvonásait. A pillanatok alatt elkészült több tucat előnytelen fénykép közül aztán csak ki kell választania a szerkesztőnek a legelőnytelenebbet, s máris mehet a címlapra. S az ország derék népének hamarosan be kell látnia, hogy annak idején bizony nem nézte meg elég alaposan, kikbe is helyezi a bizalmát, hisz ni, ezek mind olyanok, mintha valamennyien most szabadultak volna a zárt osztályról.

Ma is előttem van a Magyar Hírlap címlapja, amelyik a '90-es önkormányzati választások előestéjén készült. Két egymás mellé helyezett, szokatlanul nagyméretű fénykép uralja a teret. Az egyikén Demszky Gábor, az SZDSZ főpolgármester-jelöltje találkozik éppen nyugati üzletemberekkel (a kampány utolsó napján is városa javáért ügyködve!), a másikon Antall József fogadja az MDF budapesti és vidéki polgármester-jelöltjeit. Hosszú asztal – kellő perspektívából fényképezve, hogy még hosszabbnak látszon –, rajta szendvicsek, a kezekben pohár, s hogy, hogy nem, ők meg épp koccintanak. A képek mérete egyenlő (kifogás e téren nem eshet), képaláírás nincs. Nincs is rá szükség...

A magyar sajtó már az első hetekben nemcsak tudatosan le akarta járni a kormányt, de elhitte magáról, hogy meg is tudja bizonyítani. Komolyan hitte, hogy ezek a mucsaiak, ezek a dilettánsok, ezek a divatjamúlt úriemberek hosszabb távon képtelenek lesznek megbirkózni az ország kormányzásának bonyolult, az adott körülmények között szinte kilátástalanul nehéz feladatával, s elhitték azt is, hogy e bukást sietthetetik, sőt elő is idézhetik.

A miniszterelnök által a kormányzati munka megszervezésére és elindítására kért száz nap mindennek fényében olyan értelmet nyer a médiában, mintha Antall ezt a terminust a problémák megoldására, a bajok fölszámolására kérte volna, s a letelte után joggal számon kérhető rajta az ország állapota. (Tölgyessy Péter, az SZDSZ frakcióvezetője szó szerint ebben a szellemben intéz interpellációt a kormányfőhöz a parlamentben a száz nap letelte után!)

Az akkori idők sajtójának légkörét talán indirekt módon, egy ellenpélda bemutatásával lehet a legjobban felidézni. 1990. június 2-án, az új kormány hivatalba lépésének tizenegyedik napján Kristóf Attila, a Magyar Nemzet újságírója interjút készít a miniszterelnökkel. Úgy viszonyul hozzá, úgy beszél vele, úgy kérdez tőle, ahogy az az adott helyzetben elvárható. Ahogy a méltányosság, a szakmai és az emberi tisztesség normái diktálják. Ám a korrektség akkoriban annyira deviáns, hogy az újságíró hosszas magyarázkodásra kényszerül miatta a bevezetőben:

„Antall József az alábbi interjút miniszterelnökségének tizenegyedik napján adta a Magyar Nemzetnek. Tizenegy nap aligha elegendő idő arra, hogy a magyar közvéleményben – amely minden politikai és hatalmi tényezőre gyanakvással tekint – bármifajta indokolt érzés kialakuljon személyével és kormányával kapcsolatban... Magyarországnak mégis úgy tekint választott, független kormányára negyvenévi nyomorúság után, mint egy idegen hatalomra; nem erényei, inkább hibái után kutat, örül, ha gyöngegségét tetten éri.

A sajtó, a közvélemény formálója sértettségét és gyanakvását képtelen leplezni, újra és újra megütközik a »hatalommal«. A Magyar Nemzet munkatársa ebben a helyzetben találkozik Antall Józseffel. Megpróbál hű lenni a Magyar Nemzet hagyományaihoz, függetlenségéhez és főleg elfogulatlanságához... még akkor is, ha ez a stílus korunk rámenős riportereinek stílusától elüt, s netán anakronisztikusnak tekinthető. Így, bár nem szolgálalkú, kérdései jóhízeműek és előzékenyek. Az interjú szelíd. Nem sért, nem támad és nem provokál. Nem előítéletes.

Ugyanakkor a Magyar Nemzet munkatársa nem kíván kormánypárti lenni, irtózik a mamelukságtól; bizalma és tisztelete, amelyet a miniszterelnök iránt tanúsít, megelőlegezett bizalom és egy demokratikusan választott kormány elnöke iránt érzett elvi tisztelet. Ez a tisztelet kifejezi a Magyar Nemzet álláspontját az Antall-kormánnyal kapcsolatban, amelyre nem idegen hatalomként tekint, hanem úgy, mint hatalomra jutott ellenzékre, melytől az ország sorsának jobbra fordulását reméli. Így ennek az interjúnak az alaphangja a bizalom... A Magyar Nemzet munkatársa megpróbál méltányosan viselkedni a tizenegyedik napon.”

Mindez – két gépelt oldalnyi terjedelemben – merőben szokatlan (manapság olvasva már-már komikus) egy interjú előtt, ellentétes a hírlapírás szabályaival. Ám az adott közegben Kristóf Attila szűkségét érezte, hogy leírja a fentieket. Íme a kor, amikor az erénynek mentegetőznie kell!

A kormány lejárására irányuló sajtó-erőfeszítések már az első hetekben-hónapokban jól kirajzolódó koncepció köré rendeződnek. Ennek egyik – már érintett – eleme az

új kabinet „dilettáns”, „hozzá nem értő”, „mucsai” jellegének sulykolása; a másik az „úri”, „horthysta”, „klerikális” és „nacionalista” hatalom rém- és torzképével való ijesztgetés. (Mindkettő egyenes folytatása az SZDSZ korábbi MDF-ellenes propaganda-hadjáratának.)

Az utóbbi: a „keresztény-nemzeti kurzus” koncepciója három egymást követő – a szabad demokraták politikájával párhuzamosan futó – sajtókampány keretében valósul meg. Ezek: a „kötelező hitoktatás” ügye, a „tizenötmillió magyar” ügye és a „hordó-ügy”. (Hozzájuk csatlakozik majd később az egyházi ingatlanok kérdése, az abortusz-törvény, a Horthy-temetés és hasonlók.) E kampányok arra szolgálnak, hogy a laikus Kádár-Magyarország népét szellemileg és érzelmileg is az új hatalom ellen fordítsák. Menjünk sorba.

A sajtóban és az ellenzéki retorikában a „kötelező hitoktatás” bevezetésének kísérleteknek megjelenő erőszakos kormányakció a valóságban a következőképpen zajlik le:

Június 15-én Andrásfalvy Bertalan művelődési és közoktatási miniszter a hitoktatás elvi kérdéseiről tárgyal a Magyar Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház, a Magyarországi Baptista Egyház, a Magyar Ortodox Egyház, a Magyarországi Metodista Egyház, valamint a Magyar Unitárius Egyház közös képviselőjével, Harmati Béla evangélikus püspökkel. Megállapodnak abban, hogy a vallásoktatás nem lesz kötelező, a hittant szabadon választható, fakultatív tárgyként vezetik be. Az egyes iskolák – az igazgató és a hitoktató közötti megállapodás szerint – évfolyamonként és vallásonként heti egy vagy két órát fordíthatnak hitoktatásra. A diákok év végi bizonyítványában – a vallás megjelölése nélkül – feltüntetik majd, ha az illető részesült vallásoktatásban.

Június 30-án az SZDSZ Országos Tanácsa tiltakozik. Állásfoglalásuk szerint az állami iskolákban az állam és az egyház következetes elválasztása érdekében csakis tanrenden és órarenden kívül szabad hitoktatást folytatni. Megengedhetetlennek tartják, hogy a hitoktatás a tanrend része, a hitoktató pedig a tantestület tagja legyen, továbbá hogy a vallási tárgyról szóló bejegyzés belekerüljön a bizonyítványba. Tiltakoznak az ellen is, hogy a hitoktatás költsége az iskolai vagy az állami költségvetést terhelje. Egyben sürgetik az egyházi ingatlanigények kielégítését, hogy az egyházak a saját erejükből, maguk tudják megoldani a hitoktatás kérdését. (Miután ez utóbbi bizonyosan éveket vesz igénybe, a javaslat értelmében az új tanévben, de még a következőben sem indulhatna meg Magyarországon az iskolai hitoktatás.)

Július 4-én Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek levelet juttat el Szabad Györgyhoz, az Országgyűlés elnökéhez, amelyben kifejti: megdöbbenéssel értesült a sajtóból az SZDSZ javaslatairól, amelyek az egyházak megkérdése nélkül, pártvonalon jöttek létre, és sértik az egyházak jogait, működésük szabadságát.

Július 12. Az egyházakkal és a kormánnyal szembeni kampány hatására – érzékelve a félretájékoztatót közvélemény ellenérzéseit – a minisztérium visszalép az egyházakkal egyeztetett, eredeti elképzeléseitől. A hitoktatásban való részvétel tényéről nem kerülhet bejegyzés a tanuló bizonyítványába, a hitoktató nem lesz a tantestület tagja, a hittanóra számára pedig „a kötelező iskolai foglalkozásokkal nem ütköző »védett« időt kell biztosítani”.

E helyen röviden ki kell térni Andrásfalvy Bertalan, az új kultuszminiszter személyére is. Ismerjük be: aligha ő volt az elképzelhető legalkalmasabb ember e poszt betöltésére. A korábban már említett Kulinnal ellentétben, aki annak idején már a Mozgó Világ főszerkesztőjeként is képesnek mutatkozott a szemben álló értelmiségi csoportok közöt-

ti hidverésre, Andrásfalvy egyértelműen a népi tábor embere. Ezt ő maga deklarálja hivatalba lépése után, mondván: törekedni fog az előző évtizedekben elnyomott népi kultúra, gondolat és szellemiség rehabilitálására.

A túloldalon ezt hadüzenetnek veszik, s az első perctől fogva mindent elkövetnek az új miniszter lejárására. Hogy ez sikerül nekik, az nemcsak Andrásfalvy vezetési tapasztalatainak hiányával, az elődjéhez, Glatzhoz képest különösen szembeötlő gyenge közszereplői kvalitásaival magyarázható, hanem az ellene alkalmazott módszerek gátlástalanságával is.

Jellemző példa az utóbbira a „világnézeti semlegesség” hírhedt esete. Egy fideszes interpelláló egy alkalommal ezt kéri számon a minisztérium oktatáspolitikai gyakorlatán. Andrásfalvy szelíd szemantikai leckét ad az ifjú képviselőnek, amikor kijavítja, mondván: világnézeti semlegesség nem létezik, az fából vaskarika lenne, akinek világnézete van, az már nem semleges a világ dolgait illetően. A minisztérium tehát nem a világnézeti semlegességet követeli meg az iskolákban – éppen ez korlátozná a tanárok véleménysszabadságát –, hanem a különféle világnézetek szabadságát, egyenjogúságát, egyensúlyát, békés egymás mellett élését tartja kívánatos állapotnak.

Hogy mindebből mi jön át a sajtóban? Az, hogy a miniszter elutasítja a világnézeti semlegesség követelményét, ergo: ő maga s vele az egész oktatáspolitikai egyoldalúan és durván pártos és elkötelezett. S ezt aztán még százszor elismétlik, egészen addig, amíg Andrásfalvy személyéhez eltéphetetlenül hozzá nem kapcsolódik a keresztény kurzuslovag képze.

Hihetetlen, de igaz: a magyar sajtóban hetek alatt uralkodóvá válik az a beállítás, amely szerint az Antall-kormány a magyar iskolákban elnyomja a szabad gondolatot, ideológiai terror alatt tartja a tanárokat, akik *a rendszerváltozás óta* (!) félnek. Mindez negyven év pártállami diktatúra után.

Nézzük a „tizenötmillió magyar” ügyét. A kérdést érdemben is tárgyalom a maga helyén, a külpolitikával foglalkozó fejezetben, most csupán egyetlen vonatkozását vizsgálom: hogyan igyekszik az ellenzék és a média a magyar közvélemény előtt felhasználni Antall híres kijelentését annak igazolására, hogy a kormány a Horthy-korszak nacionalista, revizionista külpolitikájának folytatására készül.

Mindenekelőtt úgy, hogy meghamisítja a kijelentést. A miniszterelnök ugyanis szó szerint a következőket mondja 1990. június 2-án, az MDF III. Országos Gyűlésén: „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmillió országának a kormányfőjeként – lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.”

S a félreértések elkerülése végett hozzátesszi még: „ezt az egyetemes felelősséget vállaljuk, és vállaljuk a haza határain belül élő nemzeti kisebbségek, etnikai csoportok, vallási kisebbségek védelmét is, és a mi tiszta, valóban hazafiságon alapuló nemzeti érzéseink nem irányulnak senki ellen. Sem a határokon túl, sem a határokon belül.”

Ez tiszta beszéd. Lehetetlen félreérteni és -magyarázni, gondolhatnánk. Közjogi értelemben tízmillió, lélekben és érzésben tizenötmillió. És semmi több, csupán kisebbségi jogvédelem. Magyarnak, zsidónak, cigánynak, svábnak. Ám – ahogy Sütő András utólag visszatarkítva megfogalmazza Antall József temetésén – „újból kiderült: kelet-európai politikai körökben némelykor a legvilágosabb szavaknak sincs értelmük, csak érdek szerinti értelmezésük”.

Ebben a rosszhiszemű értelmezésben a magyar sajtó nagy része az említett „kelet-európai körök” cinkosául szegődik. Minden kiigazítás, minden nyomatékos ismétlés el-

lenére újra és újra úgy emlegetik Antall József mondatát, hogy kilopják belőle a közjogi értelemben vett tízmilliót, a tizenötmillió elől pedig elhazudják a „lélekben és érzésben” szavakat. Igen jellemző, hogy a Népszabadság még két hónappal később, a kormány 101. napján készülő interjú keretében is így teszi föl a kérdést: „Ön 15 millió magyar miniszterelnökének mondja magát... Kifejtené, miként érti, s miért tartja fontosnak ezt a megjelölést?” Antall kijavítja és kifejti, majd elmondja újra meg újra, huszadszor is.

Halála után már nem igazíthatja helyre a ferdítőket. Kovács László külügyminiszter a washingtoni magyar nagykövetségen még 1995 májusában sem átalította azt mondani, hogy „Antall József annak idején, saját bevallása szerint, tizenötmillió magyar miniszterelnöke akart lenni”. Amikor a jelenlévők kijavították, a külügyminiszter azzal védekezett, hogy nem emlékszik pontosan, lehetséges, hogy így mondta, de mégis az számít, hogy a sajtóban annak idején úgy jelent meg, és úgy terjedt el, ahogyan ő idézte.

Lehet ehhez még valamit hozzátenni? Sajnos lehet.

Révész Sándor, a Beszélő című lap munkatársa a miniszterelnök halála után jó egy évvel sietve megjelentetett *Antall József távolról* című „monográfiájában” helyesen idézi a híres mondatot. Ám a következő magyarázatot fűzi hozzá: „Az ember az kíván lenni lélekben és érzésben, ami a valóságban nem lehet... Antall lélekben Nagy-Magyarország miniszterelnöke kívánna lenni, Antall lelki irredenta, a néki tapsoló kisebbségi vezetők úgyszintén.”

Ehhez már tényleg nem lehet semmit hozzátenni.

A hittérítő, irredenta gerjedelmeket rejtegető klerikonacionalista hatalom természetrajzához nyilvánvalóan hozzátartozik az antiszemitizmus is. Minden korábbi e tárgyban koholt vádon túlszár a hírhezt „hordóúgy”.

A Kurír című újság 1990. szeptember 24-i számában döbbenetes leleplezés lát napvilágot: a parlament szeptember 18-i ülésén Tölgyessy Péter fölszólalása közben a kormánypárti oldalon „Hordót a zsidónak!” bekiabálás hangzott el. (Hogy Tölgyessyt illetően eleve indokolatlan és valószínűtlen egy ilyen bekiabálás, az nem zavarja különösebben a szerkesztőt.) Kitor a botrány. Napokon, heteken keresztül tartó roppant erejű kampány bontakozik ki az antiszemita jobboldal ellen. A médiaössztűz iszonyatos erejét és hatását illusztrálja, amit azokban a napokban hallok egyik barátomtól.

„Először arra gondoltam, ez teljes képtelenség – meséli –, ilyesmit senki sem mondhatott közülünk. Két nap múlva már bizonytalanabb voltam: lehet, hogy mégis akad közöttünk ilyen barom? A negyedik nap hajnalban arra ébredtem: úristen, mi van, ha én mondtam?”

Végül kiderül, hogy senki se mondta. A Magyar Tudományos Akadémia két egymástól teljesen függetlenül dolgozó munkacsoportja jut a rendelkezésére álló legmodernebb technikai arzenál bevetésével arra az egybehangzó eredményre, hogy az a bizonyos mondat (és semmi hasonló) nem hangzott el a magyar parlamentben.

Kiderül tehát, hogy egy bulvárlap hamis vád alapján folytatott heteken keresztül rágalomhadjáratot a Magyar Köztársaság legfőbb közjogi intézménye, az Országgyűlés, azon belül is a kormánypárti oldal ellen. Hogy a közvélemény szemében mégis kinek árt többet az ügy: a rágalmazónak vagy az ártatlanul megrágalmazottnak? Erre mondják: a kabátlopás tipikus esete.

Ilyen és hasonló botrányok uralják a médiát az Antall-kabinet hivatali működésének első hónapjaiban. Hogy *valójában* mit csinál ez idő alatt a miniszterelnök, a kormány és a parlament, arról a magyar közvélemény keveset tudhat meg. Mint már említettem, megtudhatja viszont azt – s tapasztalataim szerint száz magyar állampolgár közül kilenc-

vennyolc a mai napig így tudja –, hogy „a képviselőknek első dolguk volt saját maguk számára megszavazni a nagy fizetést”.

A képviselői jogállásról és a tiszteletdíjról szóló jogszabály nem az első, hanem a *huszonnyolcadik*, illetve a *huszonkilencedik* törvénye az új parlamentnek. (Első helyre sorolásuk egyébként indokolt volna, hisz addig aligha működhetnek jogszerűen a képviselők, amíg jogállásuk nem tisztázott.) Ami pedig a díjazást illeti: vajon akad-e ebben az országban akár csak egyetlen ember, aki úgy vállal munkát, hogy csupán fél év múlva kérdezi meg, mik is tulajdonképpen a jogaim, és miből fogom eltartani a családomat?

Glossza- és vezércikkírók hangyaszigoralmú ténykedése nyomán lesz közhiedelemmé az is, hogy a parlament és a kormány az első időkben a címer, az alkotmány és egyéb hiábavalóságok miatt elhanyagolja a gazdaság ügyeit.

„Ennek a parlamentnek végtelen ráérő ideje van történelmi vitákra, negyven évvel ezelőtti vélt érdemek megjutalmazására és vélt bűnök megbüntetésére: de nincs ideje arra, hogy a gazdaság alapvető működésének feltételeit megteremtse” – írja például az egyik.

„Feláll-e végre a kormány – kérdi a másik –, amely uralni képes a gazdasági-politikai folyamatokat”, s amelynek munkája nyomán „a párt- és egyéb megfoghatatlan érdekek fölött végre diadalmaskodik az ország érdeke” s az „indulatot, érzelmet a józan ész, a szakértelem váltja fel”.

„Kormányválság van Magyarországon, mégpedig elhúzódó kormányválság” – konstatálja a harmadik. S aztán kissé önleplező módon hozzáteszi: „aligha volna értelme itt és most újra elismételni azt, amit a... *sajtó az elmúlt hónapokban csontig rágott*. (Kiemelés: D. J.) Azt, hogy az Antall-kormány első száz napja mivel telt el, hogy a törvényalkotó munka miért nem indulhatott meg gözerővel rögtön a kormány hivatalba lépése után.” Végül jön a szokásos, rituálisan ismétlődő, a parlamenti demokrácia legelemibb szabályait sem ismerő közhelyes butaság: „a gyors és eltökélt szakértő cselekvést igénylő gazdasági válság szorításában... a legszakoszerűbb törvényalkotás is csak akkor lehet eredményes, ha nem szűkkeblű partikuláris érdekek érvényesülnek, hanem a józan racionalitás hatja át a parlamenti törvényhozást is.”

Sajnos az ország népének többsége e cikkek nélkül is azon illúzió rabja, hogy a kormány feladata (és lehetősége!), úgymond, „beindítani és rendbe tenni a gazdaságot”. Mintha a szocializmusból itt maradt rossz gazdasági szerkezeten, az ipari struktúrán, a gazdaságtalan üzemek, a korszerűtlen bányák helyzetén, az avított technikán, az elavult technológián, a pocsék munkaszervezési módszereken; a romos épületek, az elhanyagolt vasúti pályák, a kiépitetlen telefonvonalak, a lerobbant egészségügy, az elaggott gépjárműpark állapotán; a termelési kultúrán, a munkamorálon, továbbá a kedvezőtlen világ-gazdasági folyamatokon hetek alatt bármit is változtathatna egy miniszterelnök és tizennyolc miniszter.

De most már tényleg itt az ideje, hogy megnézzük – saját munkája megszervezésén túl –, mit is csinál valójában az Antall-kormány és a parlament az első hónapok alatt.

Először is megteremti a kormányzati munka jogi feltételeit. Az alkotmány többszöri módosításával törvénybe iktatja az MDF-SZDSZ-megállapodást, és kialakítja az új kormánystruktúrát és -működés törvényi kereteit. Mindenképpen ezeket kellett az első helyre sorolni, hiszen a kétharmados gazdasági törvények kiiktatása nélkül moccanni sem tudna a kormány, arról nem is beszélve, hogy ha először nem hozná létre működésének jogi kereteit, akkor eleve törvénytelen volna minden mozdulata.

Ami a képviselők tétlenségét és öncélú politikai vitáit illeti: az első száz nap alatt 38 törvényt hoz a parlament, amiből 15 már gazdasági természetű.

Nézzük ezután a „külföldi kiruccanásokat”. A magyar miniszterelnök az első száz napból tizenhármát tölt külföldön. Májusban a Német Katolikus Központi Bizottság meghívására nem hivatalos látogatást tesz Nyugat-Berlinben; júniusban elnököl a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének moszkvai ülésén, majd Helmut Kohl meghívására az NSZK-ba, illetve hivatalos munkalátogatásra Franciaországba utazik; júliusban Jacques Delors-nak, az Európa Község elnökének meghívására Brüsszelbe látogat, végül részt vesz a velencei Pentagonale csúcstalálkozón.

Ezek során ő maga javaslatot terjeszt elő a Varsói Szerződés fölbontására; külügyminisztere, Jeszenszky Géza aláírja az Európai Községek budapesti képviselőinek megnyitásáról szóló egyezményt; Kádár Béla pedig az NGKM részéről az Európai Szabadkereskedelmi Társaság (EFTA) és Magyarország együttműködési nyilatkozatát. Antall József megállapodik Manfréd Wörner NATO-főtitkárral a kapcsolatok felvételéről és arról, hogy Magyarország a jövőben hivatalosan képviselteti magát a NATO-nál.

Mindez egy markáns külpolitikai koncepció világos körvonalait rajzolja ki: az eddigi egyoldalú keleti orientáció – helyesebben függőség – teljes fölszámolása, a vezető nyugati országok politikai és gazdasági köreinek megnyerése, valamint intézményes kapcsolatok építése az európai integráció folyamatának beindítására. Ennek során föl kellett mérni a Keletről való elszakadás lehetséges következményeit, az esetleges veszélyeket, és előkészíteni az ezek bekövetkeztekor szükségessé váló preventív intézkedéseket. Kohllal például Antall arról folytat tárgyalásokat, hogy mi lesz, ha az oroszok netán elzárják a gázt és az olajat, s konkrét biztosítékokat kap tőle erre az eshetőségre. Röviden szólva: a kormányfő útjai során fölméri, kipuhatolja Magyarország lehetséges nemzetközi mozgásterét, azokat a koordinátákat, amelyek között – belpolitikailag is – manőverezhet.

Rendkívüli jelentősége van annak, hogy Antallt – egyedül a volt szocialista országok kormányfői közül – azonnal elfogadják, sőt maguk közé *egyenrangú félként* befogadják Nyugat-Európa vezető politikusai. A Kohllal, Chirackal, Mockkal, majd később Theacherrel és Bushsal kialakuló kitűnő személyes – némelyikükkel baráti – viszonyon túl mindez intézményes kifejezést is nyer abban a tényben, hogy augusztus végén megválasztják őt a nyugat-európai jobbközép pártokat tömörítő EDU (Európai Demokratikus Unió) alelnökévé.

Mint láttuk, a magyar miniszterelnök külpolitikai törekvései között kezdettől fogva elsődleges célként szerepel a moszkvai függőség fölszámolása, az ország szuverenitásának helyreállítása. Nagy energiával és legalább akkora felelősséggel lát hozzá ezen a téren az első határozott, de megfontolt lépések megtételéhez. Érdekes megnézni, hogyan viszonyul mindehhez ellenzéke. Az SZDSZ – mintha nem venné észre, hogy a választási kampány véget ért – az új Országgyűlés megalakulását követően sürgősséggel határozati javaslatot terjeszt be a Varsói Szerződésből való azonnali kilépésre.

Antall: „Ez egyáltalán nem volt egyeztetve. A szabad demokraták nyilván arra számítottak, hogy mi leszavazzuk a javaslatot, és ők ezzel ismét megmutatták harciasságukat... Az ellenzék mindig könnyű helyzetben van. Megteheti mindazt, amit a kormány nem, és ezeket a radikális lépéseket *általában* nem is kell zokon venni. Csakhogy a parlamenti demokráciában a külpolitikai, katonapolitikai és nemzetbiztonsági kérdéseket egyeztetni szokás. Ilyen horderejű kérdést nem a parlamenti vita keretében kell fölvetni, mint egy emlékn nyilatkozatot vagy interpellációt. Az ilyen lépések azok, amelyeket például az amerikai Demokrata Párt vagy a Republikánus Párt, illetve a nyugatnémet CDU vagy az SPD mindig egyeztet a másikkal. Túl nagy a tét ahhoz, hogy ilyenféle versenyfutást rendezzünk egymással.”

A szocialisták ekkor még – egy rövid ideig – csöndben vannak, hogy aztán hamarosan az ellenkező véglet felől támadják meg a kormányt, számon kérve rajta a Szovjet-unióhoz fűződő jó viszony megromlását.

A dologra, a maga helyén, természetesen még visszatérünk.

A kormány szeptember 18-i rendkívüli ülésén elfogadja a Nemzeti Megújódás Programját. Ez a dokumentum a májusban ismertetett irányelvekhez képest immár teljes, részletes, komplex cselekvési terv. A mellékletekkel együtt éppen 222 oldal, könyvnyi terjedelmű.

A programot a gazdasági rész uralja. Az első négy nagy fejezet címei és alcímei a következők:

I. Gazdasági célkitűzések:

A jövő magyar gazdaságának fő vonásai

II. A magyar gazdaság helyzete és a program kiindulópontja

1. A múlt rendszer öröksége

2. A piacgazdaság elemei

III. A hároméves programról

1. A kormány felelőssége és mozgáster

2. Az új gazdaságpolitika jellege

IV. A gazdaságpolitika feladatai, eszközei és a kormány ütemterve

Ez utóbbi 37 alfejezetre oszlik. Néhány ezek közül: Piac- és versenypolitika; Vállalkozásfejlesztés és privatizáció; Gazdasági egyensúly, növekedés és pénzügyi rendszer; Pénzpolitika és a bankrendszer reformja; Az inflációellenes politika; A külföldi adósság és az állami vagyon; A forint konvertibilitásának feltételei; Nemzetközi integráció és külgazdasági politika; A külgazdaság-politika cél- és eszköztára; Az államháztartás reformja; Az adórendszer fejlesztése; Az önkormányzatok pénzügyi forrásai; Iparpolitika; Versenypolitika; Alkalmazkodást segítő intézkedések; Iparinfrastruktúra-politika; Energiapolitika; Belkereskedelem; Idegenforgalom; Agrárpolitika; Munkaerőpiaci politika stb.

Az egyes alfejezetek hármastagolásúak: elsőként kijelölik az elérendő gazdaságpolitikai célokat, azután elemzik a meglévő állapotot, majd a kettő függvényében felsorolják a célok eléréséhez szükséges kormányzati lépéseket, eszközöket, intézkedéseket. Mindezt részletesen, időrendben, tervezve és ütemezve, figyelemmel az összefüggésekre és a kölcsönhatásokra.

A gazdasági rész a szervesen hozzákapcsolódó Környezet, Oktatás és Kutatás, valamint a Népjelölés című fejezetekkel együtt a program kétharmadát teszi ki. További fejezetek: a Művelődéspolitika; az Egyházak; a Közigazgatás; a Nemzetbiztonság, honvédelem; a Külpolitika és A jogállam kiépítése (igazságügy), valamint az első száz napot elemző részben a Gazdasági válságkezelés és gyorsprogram.

A Nemzeti Megújódás Programjának ajánlása a miniszterelnök beiktatási beszédéből idéz:

„Ha az új kormány a nép kormánya, amely végleg leváltja az elnyomatás rendszerét, és végrehajtja az áttérést a szabadság rendszerére, akkor az államot és szerveit többé nem szabad azzal a bizalmatlansággal tekinteni, amely az elnyomatás eszközeinek járt ki korábban. Ezért most és erről a helyről fordulok a magyar néphez, hogy vesse ki magából a bizalmatlanság évtizedes, évszázados beidegződéseit, tekintse az intézményeket a magáénak, amelyek az ő érdekében, védelmében, szolgálatában működnek.”

Ezt a programot a magyar nép nem ismeri meg.

Alig hiszem, hogy ezer ember, a lakosság tíz ezreléke elolvasná vagy akár csak átlapoz-

ná. Ezen persze nincs mit csodálkozni, az emberek az ilyen dolgokról a sajtó útján szerzik információikat. A magyar sajtóból viszont jobb esetben csak azt tudhatják meg, hogy a program csapnivaló, dilettáns, szakmailag teljesen megalapozatlan, nagy szavak, óhajok, ígérek és kívánságok összefüggéstelen halmaza; rosszabbik (és gyakoribb) esetben viszont azt, hogy a kormánynak egyáltalán nincs programja, még csak elképzelése sem, annál is inkább, mert fogalma sincs arról, mi is a helyzet az országban.

A kabinet munkája a nyár végére érzékelhetően felgyorsul. Júliusban Matolcsy György vezetésével megalakul a privatizációs kormánybiztosság, szeptemberre elkészül az Első Privatizációs Program. Még ugyanebben a hónapban megkezdzi működését a Kárpótlási Hivatal, és kormányhatározat születik az induló vállalkozásokat hitellel segítő Egyszintű Alap létrehozásáról.

Ám hiába válik lassan szervezettebbé és hatékonyabbá a kabinet munkája, őszre a közvélemény többsége már kiábrándult az új hatalomból. Kiábrándult belőle mindezekelőtt saját természetes és mesterségesen (nem a kormány által!) felfokozott várakozásainak és illúzióinak kielégítetlensége miatt. Ezt a kiábrándultságot, ezt a csalódottságot, ezt az elégedetlenséget szítja, növeli és szervezi az ellenzéki sajtó fokozatosan és szisztematikusan az Antall-kormánnyal szembeni haraggá és gyűlöletté.

Így közeledik lassan az ősz.

A helyi választásokkal, a taxisblokáddal és a miniszterelnök betegségével.

ANTALL JÓZSEF POLITIKAI ÉRTÉKVILÁGA

Bár az eddigiekből sok minden kiderült már a rendszerváltozás miniszterelnökének a politikai értékekhez fűződő viszonyáról, mégis szükségét érzem, hogy külön is foglalkozzam e kérdéssel. Hogy miért, az éppen az előző fejezetből derül ki. Ebben azt láttuk, hogy a választások után mennyire megváltozott az Antall Józsefet és az MDF-et támadó ellenzéki kórus hangneme.

Korábban – mint tudjuk – három vádpontot hangoztattak folyamatosan: a kommunistabarátság, az antiszemitizmus és a parlagiasság vádját. Az első most hirtelen eltűnik, és az ellenkezőjére fordul: a kormány boszorkányüldözést folytat a régi szakemberek ellen. A második, az antiszemitizmus áttételesebbé válik: a „nemzeti-keresztény kurzus” fenyegetésébe ágyazódik bele. A harmadik bizonyos tekintetben szintén az ellentettjére vált: a mucsaiságból úri reakció lesz. (Közös nevezőjük a korszerűtlenség.)

Nem nehéz rájönni arra, hogy ez a fazonigazítás Antall József személyéhez illeszkedik. A lesajnálni való, vidékies, parlagias népi-nacionalista emdéefből ő csinált félelmetes, úrias, reakciós klerikonacionalista emdéefet. Ami ellen harcolni kell – minden áron.

Az a militáns ideológiai gerjedelem, amelyet még a '90-es forró ősze heve fűt, az idők során hűlni kezd. A félelem táplálta antifasiszta harciasság lassan győzelmes és magabiztos lenézéssé langyosodik. A miniszterelnök halálakor írt nekrológokban – mint láttuk – már ilyen szövegek olvashatók: „egy múlt századi szabadelvű és egy két háború közötti úriember keveréke volt.”

Ez valóban sajnálatos. Hiszen: „a klasszikus liberalizmus premodern ideológia, a keresztény úri középosztály politikai kultúrája polgárosodás előtti politikai kultúra.” Antall József értékvilága tehát mindenképp korszerűtlen és idejétmúlt, a feudális lomok közé való, oda, ahonnan ő maga is jött: a múzeumba.

Az érintett egy alkalommal (pár nappal hivatalba lépése után) politikailag így definiálja önmagát: „En egy nemzeti elkötelezettségű, egységes Európában hívó, liberális kereszténydemokrata vagyok.” S még hozzáteszi: „Ha ennek bármelyik elemét elhagyjuk, akkor ez a meghatározás tévessé válik.” Antall József mindig komolyan és megfontoltan nyilatkozott, ilyen kérdésekben különösen. Vegyük hát komolyan mi is a szavait, és nézzük meg egyenként az általa adott politikai öndefiníció elemeit!

Első a nemzeti elkötelezettség. Ez nála mély lelki és érzelmi azonosulást jelent, de sohasem hevesen kitörő érzelmeket. Az ő hazaszeretete cselekvő hazaszeretet, mindekelőtt gyakorlati tettekben nyilvánul meg. A nemzet szellemi és anyagi fölemelkedéséért vállalt szolgálatban, a nemzeti szuverenitás visszaszerzéséért munkálkodó külpolitikai aktivitásban és az államhatárokon kívül élő magyarok sorsáért érzett felelősségben.

Továbbá a nemzeti hagyományok iránti mély tiszteletben. Antall ismeri Korniss Gyula professzor szavait: „A történelem az emberi szellem önismerete. Ez biztosítja a szerves továbbfejlődés tudatosságát és tervszerűségét. Ez avatja az embert a maga és faja múltjáról tudatlan állatnemzedékekkel szemben sajátos értelemben emberré. Csak az embernek van története, s erről való tudata. A történelmi emlékezet a legnagyobb összetartó erő: ez teszi a nemzetet nemzetté. Ha ettől megfosztják... legfeljebb ország marad.”

A miniszterelnök így utasítja vissza azokat a kritikákat, amelyek a kormányzati politika történeti alapozottságát támadják: „Nem akarunk a magyar történelmi folytonosságtól elszakadva, mindent feledve, ismeretlen utakra, saját múltunk vállalása nélkül elindulni.” Ez az a pont, ahol Antall fölfogása a legélesebben ütközik politikai ellenfeleivel. Mindenekelőtt az SZDSZ-ével, amelynek prominens képviselői nemegyszer kifejtik: Magyarországnak nincsenek vállalható progresszív politikai hagyományai. Csak reakciós hagyományai vannak. Ezért nincs létjogosultsága nálunk a konzervativizmusnak sem, hisz az csak a reakciót tudná konzerválni. (A konzervativizmus e vulgáris és primitív értelmezésének kritikájától ezúttal eltekintek.)

A magyar múlt – e fölfogással szöges ellentétben – mindenekelőtt alkotmányos tradíciókat jelent Antall József számára. Jelenti mindazon hagyományokat, melyekben a modern demokratikus jogállam előzményei fölfedezhetők. Az 1848-as, majd az annak folytatásaként létrejött 1946-os közjogi konstrukció fundamentális szerepéről már szoltunk az 1989-es új alkotmány megszületését tárgyaló fejezetben. Amikor az MDF-frakció az új Országgyűlés megnyitása előtt legelőször ül együtt a parlament felsőházi termében, Antall ezt mondja: ne úgy tekintetek erre az épületre, mint a túlzott nemzeti büszkeség, a nagyzólo hazafiság, a neogót pompa megnyilvánulására – ahogy politikai ellenfeleink tekintenek rá –, hanem úgy, hogy elődeink olyan tiszteletben és megbecsülésben részesítették a parlamentáris demokrácia értékeit, hogy ilyen palotát, ilyen templomot emeltek a tiszteletére.

Ám a miniszterelnök szeme ennél távolabbi pontokig is ellát a magyar múltban. Az Aranybullára is úgy tekint, mint az alkotmányosság nagyszerű dokumentumára, amelyik először intézményesíti az uralkodói hatalom korlátait, s amelyet mindössze hét esztendővel előzött meg az angolok híres Magna Chartája. Történelmi szempontból nincs miért szégyenkeznünk még a nyugati világ vezető demokratikus hatalmával szemben sem, hisz (magunk között) megállapíthatjuk, hogy több mint tíz évvel 1848 után náluk nemhogy a jobbság, de a rabszolgaság létezett törvényes jogintézményként. Ami pedig a körülöttünk élő népekkel való összehasonlítást illeti – anélkül, hogy meg akarná bántani őket –: „Ki a méz, ki a fenyő, ki a birkanyáj után jött ide: mi törzsszövetséggel, Kündüvel és Gyulával, szakrális és világi hatalommal.”

Az antallai politikai öndefiníció második eleme, az európaiság mindezzel szerves kapcsolatban van: „Nemcsak politikai program, hanem ezeréves történelmünk önként vállalt folytatása az európaiság!” Ez az öntudat megnyilvánul mindabban, amit a magyar miniszterelnök országa európai integrációja érdekében cselekszik. De megnyilvánul abban a megbecsülésben is, amellyel Európa honorálja mindezt, személy szerint neki: az Európai Demokratikus Unió és az Európa Mozgalom alelnöki posztjaitól a Róbert Schumann-díjig.

A harmadik elem a liberalizmus. Csak a tájékozatlanság és a rosszindulat szülhet olyan vélekedéseket, melyek szerint Antall József liberalizmusa nem volt más, mint a reformkor és a kiegyezés közötti időszak nagyjai iránt érzett nosztalgikus tisztelet. Ő maga többször is részletesen beszél a saját liberalizmusfölfogásáról. „A liberalizmus annak a politikai-gondolati fejlődésnek a kiemelkedő korszakát jelentette, amelyik végighúzódik az európai történelmen a reneszánsz óta, és emberközpontúvá teszi a gondolkodást. Kiemeli az egyéniséget, és ez tetőzik a jogállamiság és a szabad piacgazdaság gondolatvilágával.”

Ezt a liberalizmust már az indulásnál szoros szálak kötik össze a keresztény lelkiismereti szabadság gondolatkörével. A polgári fejlődés során mindez beépül a modern demokratikus jogállam intézményrendszerébe; továbbá az összes modern politikai párt ér-

Idősebb fiával, Györggyel

tékvilágába – a szociáldemokrácián át a konzervatív és kereszténydemokrata pártokig. És viszont: a klasszikus liberalizmus is számos elemét magába fogadja ezen eszmeáramlatoknak.

Magyarországon a liberális gondolat a kezdetektől együtt járt a nemzeti gondolat, a szociális gondolat és az európai keresztény értékrend alapjainak elfogadásával. Széchenyi, Kossuth, Deák és Eötvös élete és munkássága ezt vitán fölül igazolja. A reformkor nagy liberális nemzedéke ilyen értelemben a XX. századi modern nyugati liberalizmus előfutára.

Ám a későbbiekben két ágra szakad ez a szellemi-politikai vonulat. Az egyik – a Szabadelvű Párt keretei között, tartós kormánypolitikai státusban – fokozatosan megmerevedik és kiüresedik. A másik viszont doktriner, sőt szektás jelleget ölt a Galilei Kör radikalizmusában.

A miniszterelnök a nagy, múlt századi nemzeti liberális tradíciót a rendszerváltozás idején egyik ágon sem tekinti folytathatónak (ellentétben az SZDSZ-szel, amely szerin-

te a galileista radikalizmus továbbvivője). A magyar liberális tradíció folytatását Antall a modern, nyugati típusú jobbközép politika keretei között tartja lehetségesnek. Komoly és tisztességes elemző nem vonhatja kétségbe, hogy Antall József rendkívül alaposan és mélyen ismerte a második világháború utáni modern nyugati típusú jobbközép politika elméletét és gyakorlatát, és azt sem, hogy ebbe a szó szoros értelmében bevezette a pártját, s ott partnerként elfogadtatta azt.

De ezzel már áttértünk a definíció negyedik elemére, a kereszténydemokráciára. A sajnálatos helyzet az, hogy a magyar közvélemény – miként a kommunista diktatúra évtizedei alatt – a rendszerváltozás utáni évek sajtójából sem tudhatja meg, hogy a modern kereszténydemokrata pártok az egyháztól független, világias, pragmatikus néppártok. A média és a hazai ellenzék (és ebben a tekintetben 1992-ig nincs lényegi különbség az SZDSZ, az MSZP és a Fidesz között!) egyik legfontosabb törekvése az Antall-kormány működésének első éveiben, hogy belépláнтálja a magyar társadalomba az új, horthysta keresztény kurzustól való félelmet. Továbbá hogy belesulykolja: az európaiság, a polgárosodás, a modernizáció értékei ellentétesek a nemzeti és a keresztény értékekkel. Hogy a mai Európa tisztán liberális és laikus. Hogy minden, ami nemzeti és keresztény, az meghaladott a nyugati ember számára. Hogy a hazafias és a vallásos érzések ma már csupán artikulálatlan és romboló indulatok formájában léteznek a politikában, s csakis a harmadik világban. Iránban és Irakban.

Antall: „Önmagában politikai gondolkodásbeli ferdültség, ha valakit azért támadnak, mert... keresztény értékekről beszél. Ezt én nagyon szomorúnak tartom... A keresztény értékek azt jelentik, amit a kereszténység egész Európa számára jelent: etikát, lelkiismereti szabadságot és az európai egység gondolatát.”

Ezek szavak, mondhatja bárki. De a gyakorlati politikában mégiscsak érvényesültek a klerikális restauráció törekvései: kötelező hitoktatás, egyházi kárpótlás, Mindszenty-temetés, pápalátogatás, Szent István-napi körmenetek s a többi.

A klerikális restauráció törekvései csakugyan megjelentek. Nem a valóságban: a sajtóban. A „kötelező hitoktatás erőszakos bevezetését” az előző fejezetben volt alkalmunk közelebbről is megsejmelni. A többről pedig csak annyit: egy több mint négy évtizedes harcos ateista uralom után, amely a marxista ideológia monopóliuma jegyében *a lehetséges legnagyobb mértékben* igyekezett a vallást és az egyházakat visszaszorítani s minden eszköztől megfosztani, az után nem lehet a világnézeti szabad verseny és az esélyegyenlőség cinikus, farizeus álláspontjára helyezkedni.

A '90-es kormányprogramban ezeket olvashatjuk: „...az egyházak az elmúlt 40 esztendőben súlyos sebeket kaptak. Épületeik, tanintézeik túlnyomó többségét elvették, szerzetesrendjeiket, diakónus és diakonissza közösségeiket, egyesületeiket feloszlatták, megrendítették autonómiájuk, működésük alapjait...”

Ezért a kormány kötelességének érzi az egyházak teljes erkölcsi és – belátható időn belül – *a működésükhöz szükséges mértékű anyagi* rehabilitációját (kiemelés: D. J.). Hazánkban az állam és az egyház viszonya megnyugtatóan, törvényes keretek között szabályozott. Az alkotmány, illetve a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló törvény garantálja az állam és az egyházak szétválasztását, a lelkiismereti és vallásszabadság érvényre jutását, a felekezeti egyenjogúságot.”

Ez érvényesül az Antall-kormány politikai gyakorlatában – semmi más. („Egyszer egy püspök mondta nekem: nehezebb velem egyházi kérdésekről tárgyalni, mint az utolsó kommunista kormánnyal volt. Azt mondtam: lehet, mert nekem nincs lelkiismeret-furdalásom.”)

Tölgyessy Péter érezhető távolságtartással, de korrekt és a lényeglátó módon vonja meg a miniszterelnök ideológiai és politikai törekvéseinek mérlegét:

„Sokan beszélnek múltba fordulásáról. Valóban, 1990-ben ő nem a késő szocializmust, nem a Kádár-rendszert kívánta folytatni, hanem az 1947-ben megszakított konzervatív-liberális hagyományt próbálta feléleszteni. A jobboldali szavazót remélte elvezetni a modern Európához. A tradíciót követte, ugyanakkor törekedett a nyugati demokráciák második világháború utáni tapasztalatainak érvényesítésére is. Ezek alapos ismerete volt másik meghatározója politikai elképzeléseinek...

Az... MDF-nek Antall József adott új arculatot. Nemzeti, mindamellelt nyugatos modernizációs programmal, konzervatív-keresztény gyűjtőpártként állította 1989 telén ország-világ elé...”

AZ ELSŐ VERESÉG

A helyi önkormányzatokról, továbbá A helyi önkormányzati képviselőit és polgármestereket választásáról szóló törvényeket 1990. augusztus 3-án fogadja el az Országgyűlés. Ugyanezen a napon – közvetlenül ezután – választja meg a köztársasági elnököt, valamint a parlament elnökét és első alelnökét is. E szavazások erősen összefüggenek egymással, s nem zajlanak le minden bonyodalom és előzmény nélkül.

A tekintetben nincs vita a különféle politikai erők között, hogy a tanácsrendszer megszüntetése és a régi tanácsi vezetők leváltása nélkül féloldalas a rendszerváltozás, hogy a fölül parlamentáris, alul szovjet típusú politikai szisztéma tarthatatlan, s a népnek az országos hatalom újjáválasztása után a helyi hatalom tekintetében is mihamarabb meg kell kapnia a lehetőséget akarata kinyilvánítására. Annál nagyobb dilemmát jelent viszont az időpont kijelölése. A kormánypártok az országot gyorsan követő helyi választásokban érdekeltek, hisz ilyen esetekben a korábbi győzelem szinte biztosan megduplázódik. Az ellenzék érdeke éppen fordított: az önkormányzati választásokra minél később kerüljön sor, akkor, amikor az új kormányból már kellőképpen kiábrándultak az emberek.

Egy biztos: addig nem lehet helyi választásokat tartani, amíg nincsenek meg az új önkormányzati törvények. S mivel az ellenzék abban érdekelt, hogy egyhamar ne is legyenek, mindent megtesz ennek érdekében – különösen az SZDSZ. Ez módjában áll, hisz a törvények kétharmadosak. A szabad demokraták tehát húzzák az időt, újabb és újabb javaslatokkal állnak elő, többször is fölírva a korábban már kialakult hatpárti konszenzust. Az időhúzáson túl céljuk az is, hogy az új önkormányzati törvény a lehető legdecentralizáltabb struktúrát állítsa föl, a lehető legnagyobb önállóságot adva a helyi s egyúttal a lehető legtöbb problémát okozva a központi végrehajtó hatalomnak. Az SZDSZ parlamenti kampánya tudatosan illeszkedik a kormány „horthysta restaurációs” törekvéseiről szóló – korábban már ismertetett – vádakhoz; ezúttal a „feudális vármege” és a „főispáni hatalom” visszaállítását akadályozzák meg a sajtó segítségével a „modern helyi autonómiák” védelmében.

A kormányoldal számára komoly problémát okoz a kialakult helyzet. A helyi választások gyors lebonyolításának lehetősége hamar elvész; a közvélemény-kutatások és a közvetlen tapasztalatok a lakosság növekvő kiábrándultságát jelzik. Komolyan fölvetődik a kérdés: nem volna-e helyesebb most már *jóval későbbre* halasztani a választásokat, arra az időre, amikor a kormány úrrá lesz a kezdeti nehézségeken, túljut az első népszerűtlen intézkedéseken, a közvélemény pedig az első csalódáson.

Am hosszás vita után az az álláspont kerekedik fölül, amely szerint mindenképp meg kell tartani az őszi választásokat. A mostani tanácsi vezetést leváltva akkor is jobb lesz a helyzet, ha a párt rosszabbul szerepel, mint tavasszal; sőt az sem lesz tragédia, ha az ellenzék komoly pozíciókhoz jut, a nép legalább ott helyben megtapasztalhatja, mire (nem) képesek ők a hatalom birtokában. A kormány tehát törvényt és választásokat akar, s ennek érdekében egyre-másra teszi az engedményeket a parlamentben. Am úgy tűnik, a szabad demokraták követeléseinek nincs határa.

Vagy mégis?

Az MDF-SZDSZ-megállapodás teljesítéséből nem csupán az önkormányzati törvény meghozatala van hátra, hanem a köztársasági elnök megválasztása is. Ez utóbbit Németh Miklós, Király Zoltán és a szocialisták népszavazási kezdeményezése hátráltatta ez idáig, amely a parlament általi elnökválasztás helyett közvetlen választást akart kicsikarni. Amíg nem zajlott le a népszavazás, addig a parlament nem választthatott elnököt. Július 29-én azonban Királyék próbálkozása teljes kudarccal végződik, s többé senki és semmi nem akadályozza a „paktum” teljesítését: Göncz Árpád megválasztását.

De igen – mondja a miniszterelnök –, maga az SZDSZ akadályozza. Azáltal, hogy bojkottálja az önkormányzati törvényeket. Hiába születik meg ugyanis július 26-án a hatpárti konszenzus, a szabad demokraták pár nap múlva ismét új követelésekkel állnak elő, és azzal fenyegetőznek, hogy mégsem szavazzák meg a tervezeteket. A miniszterelnöknek ekkor elfogy a türelme. Nem hagyja magát tovább zsarolni.

KAJDI: „Ő azokban a napokban (július 31-éről és augusztus 1-jéről van szó) Olaszországban, a velencei Pentagonale csúcstalálkozón volt kinn. Forrai Pista kísérté el, tehát rajtam kívül nem maradt itthon olyan bizalmi embere (Marinovicsék még nem voltak akkor itt), akitől rendszeresen tájékoztatást kaphatott volna belső kormányzati és parlamenti ügyekről. Szabályos forró drót működött köztünk, naponta többször is felhívott, és én referáltam neki.

A házban akkor ért a finiséhez az önkormányzati törvény és a vele járó alkotmány-módosítás. Az SZDSZ azonban újra különféle nehézségeket támasztott, s úgy nézett ki, hogy nem fogja megszavazni az egészet. Akkor ő szó szerint azt kérte tőlem, hogy »jelenkezze be az Árpádhoz (aki akkor a parlament elnökeként mint ideiglenes köztársasági elnök már a jelenlegi szobájában székelt), szóval jelenkezze be, és mondd meg az Árpádnak, hogy vegye rá a pártját, hogy ne szórakozzanak tovább a megállapodás ellenére, mert ha nem szavazzák meg a törvényt, akkor a végén problémák lehetnek az elnökválasztáskor« Még direkt visszakérdeztem, hogy ne haragudj, ezt szó szerint kéred, hogy adjam át neki, ő pedig mondta, hogy igen, szó szerint.

Mint jó hivatalnok, erre én bejelentkeztem az Árpi bácsinál, akivel természetesen jó viszonyban voltam, hiszen különféle rutin jellegű kormányzati és parlamenti ügyekben sorozatosan érintkeztünk, szóval tegeződés meg minden, tehát bejelentkeztem hozzá, hogy egy sürgős miniszterelnöki üzenetet kell tolmácsolnom. Fogadott is azonnal a maga szokásos stílusában, nagy szívélyesen, de amikor szó szerint, nem szépítve elmondtam neki, mit üzent a miniszterelnök úr, akkor azonnal láttam, hogy ez az egész valószínűleg nem volt túl diplomatikus. Az arcszíne hirtelen változásán láttam; teljesen elvörösödött, aztán rávert az asztalra, meg fölpattant a székéből, és elkezdett üvöltözni, hogy ez fölháborító, ez zsarolás, hogy kikéri magának s a többi, s a többi. Később se láttam soha ennyire kikelve magából. Szóval gondoltam is magamban, hogy kicsit talán túllőttünk a célon, próbáltam finomítani a dolgot, de az öreg halálosan megsértődött. No, ennek ellenére mégiscsak megvolt a kellő hatás, mert hirtelen megszűntek a nehézségek, és két nap múlva simán megszavazták a törvényt, nem volt probléma a kétharmaddal.

Amikor a miniszterelnök úrnak beszámoltam a történetekről, egy kissé meakulpázva, hogy talán erősebbre sikeredett a dolog a kelletténél, ő azt mondta: ne törődj vele, én kértelek rá, és különben is ők kényszerítették ki, hogy idáig el kellett mennünk. Azonkívül pedig nem ártott tudatosítani az Árpáddal, hogy az ő köztársasági elnökségéhez mindenekelőtt az MDF szavazatai kellettek.”

Az önkormányzati választások előtt a miniszterelnök szólni kíván a televízióban.

KAJDI: „Sokat beszélünk arról a stábülésen, hogy ő milyen nyilatkozatot tegyen. Párt-

politikai jellegűt, utalván a küszöbönálló helyi választásokra, vagy inkább az ország állapotát bemutató kormányfői beszédet? Egyértelműen az utóbbi mellett döntött.”

Még az Antall melletti elfoglaltsággal vétképp nem vádolható Révész Sándor is kénytelen elismerni könyvében, hogy „az önkormányzatokról és az önkormányzati választásokról valóban egyetlen szó sem esett a beszédben”.

A felvétel mégsem kerülhet a tévé képernyőjére, mert Hankiss Elemér, a Magyar Televízió elnöke az utolsó pillanatban leveteti a műsorról. Döntését azzal indokolja, hogy ő – a pártpolitikai egyoldalúságot kiküszöbölendő – Göncz Árpádot is fölkererte egy nyilatkozatra, de mivel az elnök nem vállalta, kénytelen volt a miniszterelnöktől is megtagadni a nyilvánosságot. A tévéelnök alkotmányos érzékéről katasztrofális bizonyítványt állít ki az eset: a kormányfő „kormánypártiságát” ő ugyanis annak a köztársasági elnöknek az „ellenzékiiségével” kívánja kompenzálni, akinek alkotmányos szerepe szerint mindenféle pártpolitikai megnyilvánulástól tartózkodnia kell, aki arra hivatott, hogy a pártok fölött állva „kifejezi a nemzet egységét”.

A helyi választások első fordulójára 1990. szeptember 30-án, a másodikra október 14-én kerül sor. Az eredmények első látásra nehezen áttekinthetőek, hisz a rendszer jóval bonyolultabb az országgyűlési választásokénál. A különböző nagyságrendű települések lakói eltérő módon szavaznak.

A tízezernél kisebb lélekszámú községekben és városokban úgynevezett kislistás rendszerben választanak képviselőket, de közvetlenül polgármestert.

A tízezernél nagyobb lélekszámú városokban viszont egyéni jelöltekre és pártlistákra is voksolnak a szavazók, ám a polgármester személyéről már nem ők döntenek, hanem az általuk megválasztott képviselő-testület.

Végül Budapesten három szavazatot adhatnak le: az elsőt az egyéni kerületi jelöltre, a másodikat a kerületi, a harmadikat pedig a fővárosi közgyűlés pártlistájára. A kerületi polgármesterek, valamint a főpolgármester személyéről itt is közvetve a képviselő-testületek döntenek.

Ami a megválasztott polgármestereket illeti, az abszolút számok némiképp félrevezetőek, hiszen korántsem mindegy, hogy valaki Pusztamérgesen vagy éppen Debrecenben tölti be ezt a tisztséget, ám ennek ellenére mégis sokat mond, hogy az MDF az első fordulóban 66, az SZDSZ 51, az FKgP 105, az MSZP 22 polgármesteri helyet szerez, a *függetlenek* pedig 2289-et, azaz kétezer-kettőszáznyolcvankilencet, ami csaknem 83 százaléknak felel meg. Ez a hatalmas szám valójában azt jelzi, hogy a fálvak egy igen jelentős részében a régi tanácselnököket választják újra. Ezek egyelőre jobbnak látták nem vállalni nyíltan az MSZP-s színeket, de hogy múltjuk, kapcsolataik, érzelmeik, beidegződéseik leginkább a kommunista utódpárthoz kötik őket, az egy percig sem lehet kétséges. A kislistás választások mandátumainak több mint 71 százalékát ugyanők, az ún. független jelöltek szerzik meg.

A városokban elnyerhető egyéni kerületi helyek esetében az SZDSZ, ha hajszállal is, de már megelőzi az MDF-et (14,64 százalék 14,14 ellenében). Az ugyanitt szerezhető pártlistás mandátumoknál még nagyobb a szabad demokraták fölénye: 24,40 százalék 18,45 százalékkal szemben. Igen jól szerepel itt már a Fidesz is, 16,67 százalékával alig marad le az MDF mögött. Ezek a számok a második fordulóban a kormánypártokra nézve tovább romlanak.

Budapesten még rosszabb eredmények születnek. Az MDF-nek a huszonkét kerületben mindössze egy polgármesteri szék jut, a maradék huszonegyben ellenzéki a polgármester és ellenzéki többségű a képviselő-testület. A fővárosi közgyűlésben is hasonló a

helyzet, a Fórum 20 és a kereszténydemokraták 3 mandátumával (a kisgazdák egyetlen helyet sem szereznek!) az SZDSZ 25, a Fidesz 13 és az MSZP 5 képviselője áll szemben, összesen tehát 65,16 százalék, kis híján kétharmados többség. A főpolgármesteri széket a szabad demokrata Demszky Gábor foglalhatja el.

Összességében tehát – a különnemű adatok ellenére is – egyértelmű: a kormánypártok elvesztették a helyi választásokat.

Mindez nem jön váratlanul, az előjelek alapján sejthető. A kormánnyal szemben álló társadalmi és politikai erők a megelőző hetekben különleges aktivitást mutatnak. Botrányokat provokálnak, különféle lejárató kampányokat kezdeményeznek, sztrájkokat, tüntetéseket szerveznek.

Szeptember 11-én robban ki a parlamentben a Jeszenszky-botrány. Az történik ugyanis, hogy egy interpellációra válaszolva a külügyminiszter azt találja mondani, hogy véleménye szerint a kormányoldal pártjai hitelesebben képviselik a polgári demokrácia, a szabadelvű politika, a nemzeti elkötelezettség és a kereszténység *együttes* értékeit, mint a tisztelt ellenzék sok tagja. Az ellenzéki pártok képviselői ezt hallva tüntetően elhagyják az üléstermet. A közös exodust közös sajtótájékoztató követi.

Tölgyessy Péter, az SZDSZ frakcióvezetője ezen – nem tudom másként minősíteni – hisztérikus hangot üt meg. Kijelenti, hogy Jeszenszky Géza nem is „a húszas évek Horthy-korszakát”, hanem egyenesen „a harmincas éveket, a Gömbös-érát idézte föl” a magyar parlamentben. Tölgyessy után az MSZP-s Vitányi Iván következik hasonló szellemenben, bár némileg visszafogottabban. A sort a fideszes Orbán Viktor zárja, aki mindenben egyetért az előtte szólókkal, s még hozzáteszi: „Egyszer már volt részünk olyan mocskos kampányban, ahol lezsidózták és lekommunisztázták az ellenzéket. Ennek azonban egyszer s mindenkorra vége, ezt még egyszer nem engedheti meg magának az MDF.”

A televízió este rendkívüli vitaműsorban tér vissza az ügyre, majd napokig tartó sajtókampány következik. Ez utóbbihoz maga a köztársasági elnök szolgált extra municiót. Az a férfiú, aki – mint már említettem, s még néhányszor említeni fogom – az alkotmány szerint „a nemzet egységét” hivatott reprezentálni, s akinek ezért tiszténél fogva tilos pártpolitikai állásfoglalásokat tenni, másnap, szeptember 11 -én *rendkívüli sajtótájékoztatót* hív össze a külügyminiszter és az ellenzék (!) konfliktusának ügyében. Ennek során kijelenti: „bizalmi válság alakult ki a magyar külpolitika irányításával szemben.” Ezért, mint mondja, „a politikai és személyi kérdések egyértelmű tisztázása szükséges”. Ő maga persze nem mondja ki, hogy Jeszenszkynek mennie kell. „Csak” annyit mond: „érdemi kérdés: alkalmas-e a miniszter.” Ma már hihetetlennek tűnik, de így történt.

A következő lépés, hogy másnap az SZDSZ elnöke, Kis János és frakcióvezetője, Tölgyessy Péter nyílt levelet intéz a miniszterelnökhöz, amelyben kijelentik: „Jeszenszky Géza úr nem alkalmas arra, hogy a kormány és a szabad demokrata ellenzék külpolitikai elgondolásait összehangolja.” Levelüket – amelyet, mint mondják, „nehéz szívvel, a demokratikus parlamentarizmus jövője iránti aggodalomtól vezérelve” írtak meg – a következőképpen zárják: „amennyiben a miniszterelnök úr változatlanul szükségét látja az ellenzékkel való együttműködésnek a magyar külpolitika kialakulásában, úgy arra kell kérnünk, kezdeményezze Jeszenszky Géza úr lemondását.”

Ami a „demokratikus parlamentarizmust” illeti, annak egyik legfontosabb vonása, hogy a benne *versengő* pártok valamennyi képviselője meg van győződve róla: a fontosabb politikai értékeket az összes közül az ő pártja képviseli a leghitelesebben, s e meggyőződését szünet nélkül hirdeti is. Jeszenszky nyilatkozata tehát a lehető legparlamentárisabb és legdemokratikusabb nyilatkozat, amelyhez hasonló – sokkal kiélezettebb

formában – naponta tucatnyi hangzik el felelős nyugati politikusok szájából. Aki a kormány bármely tagjától *pártpolitikai semlegességet* vár el, annak vagy fogalma sincs annak a demokratikus parlamentarizmusnak a természetéről, amelynek jövője iránt olyannyira aggódik, vagy valamely sajnálatos túlérzékenység miatt nincs a józan ítélőképesség birtokában. Hogy a külügyminiszter – ép lélekkel és tiszta ésszel nem kifogásolható – kijelentését pont az a párt veszi a szívére a nemzeti és a keresztény értékek vonatkozásában, amelyik egyébiránt elszánt, lankadatlan és szüntelen harcot folytat az ún. „keresztény-nemzeti kurzus” ellen, s amelyik előző nyílt levelét még a hitoktatás korlátozására irányuló anti-kereszties hadjárat lázában fogalmazta, nos ez fölöttébb komikus. Volna. Ha nem volna mégis inkább félelmetes.

Annak a mély felháborodásnak a hiteléről pedig már jobb nem is beszélni, amelynek azok adtak hangot a demokratikus, a nemzeti és a keresztény értékek iránti elkötelezettségük megkérdőjelezésekor, akik tegnap még az államvallás szintjén hirdették, gyakorlaták és erőszakolták rá az egész országra a kommunizmus, az internacionalizmus és az ateista marxizmus tanait.

A rossz lelkiismeret szülte politikai kampány pergőtüze azonban valósággal megsemmisíti Jeszenszkyt a közvélemény előtt. Az agresszivitás elbizonytalanítja, érvei magyarázkodásnak tűnnek, védekezése mentegetőzésnek hat, ha egyáltalán hallatszik belőlük valami a rettentő csatazajban.

Alig ülnek el azonban a körülötte s a kormány körül kavart vihar hullámai, máris robban a következő műbotrány, a „hordóügy” füstbombája. Erről már szoltunk, itt csupán azért említjük meg újra, hogy jelezzük, mindez pontosan két nappal az önkormányzati választások első fordulója előtt, szeptember 28-án történik, aznap, amikor a tévéelnöke letiltja a miniszterelnökkel készült felvétel vetítését.

Az előtte való héten – szeptember 19. és 27. között – a légiirányítók sztrájkja köti le a média (s ennek nyomán a közvélemény) figyelmét, s még mielőtt ez véget érne, 28-án (mozgalmas nap!) kitör az egyetemi diákság országos tüntetössorozata. Előtte hat nappal a szegedi bölcsészkaron megszervezik Antall József kifütyülését. Az egykori tanárt, aki korábban csak a tisztelet, a szeretet, sőt a rajongás megnyilvánulásaival találkozott a diákok részéről – bár titkolni igyekszik megdöbbenést és megviselését ez a számára merőben szokatlanság fogadtatás. Másnap mond egy igen rossz (bár teljesen igaz) mondatot, miszerint a tegnapi füttykoncert egy „törpe minoritás” műve volt.

Ez súlyos hibának bizonyul. Antall ezzel szó szerint kiprovokálja a hat nappal későbbi tömeges diákdemonstrációt. A diákok (meg a háttérben működő Fidesz) már csak azért is meg akarják mutatni a miniszterelnöknek, mekkora az a „törpe minoritás”. Erőfeszítéseiket siker koronázza, jelentős tömeget tudnak a Szalay utcába vinni, a Művelődési Minisztérium épülete elé.

Minderről a sajtó óriási terjedelemben, hatalmas intenzitással számol be, s a közvélemény szemében a választások előestéjére kialakul a botrányról botrányra bukácsoló, agresszív, ám mégis erőtlen, az ország vezetésére mind nyilvánvalóbban alkalmatlan kormány képe, amellyel – lám – mindenki elégedetlen, s amely mindenkivel hadban és hadilábon áll.

A két választási forduló között felvett közvélemény-kutatás adatai pontosan jelzik a csalódottság és a kiábrándultság méreteit. Fél évvel korábban, februárban – még az országgyűlési választások előtt – arra a kérdésre, hogy „bízna-e abban, hogy a választások után új korszak kezdődik”, a megkérdezettek 60 százaléka válaszol határozott igennel, s mindössze 11 százalékuk határozott nemmel. Most, októberben csupán 5 százalék mondta

azt, hogy „teljes mértékben” beigazolódtak a többpártrendszerű demokráciához fűződő elvárásai, 52 százaléknak csak „részben teljesültek”, 40 százaléknak viszont „egyáltalán nem”. A lakosság 92 százaléka tehát részben vagy teljes egészében csalódott előzetes várakozásaiban. Arra a kérdésre, hogy „melyik pártban csalódott leginkább”, a válaszadók 46 százaléka nevezte meg az MDF-et, 14 százalék a kisgazdákat és mindössze 5,7 százalék az SZDSZ-t, illetve 4 százalék az MSZP-t.

Az új kormányzatot nem csupán balról érik sorozatos támadások, hanem egyre inkább jobbról is. Láttuk, Antallékat folyamatosan vádolják hatalmi arroganciával, klerikális és nacionalista erőszakossággal, boszorkányüldözéssel: azzal, hogy háborút folytatnak az előző rendszer szakemberei ellen.

A nyár végére vádolni kezdik őket az ellenkezőjével is. E vádak nem olvashatók a sajtóban, nem szerveződnek köréjük kampányok, mégis gyorsan terjednek. Élőszóban. Gyűléseken, munkahelyi, utcai és otthoni beszélgetéseken, családi vacsorák fehér asztalai és kocsimák koszos pultjai fölött.

„Ma is ugyanaz a vezérigazgató, a művezető, a rendőrkapitány, a főügyész, az iskolaigazgató, aki volt. Ugyanazok a kommunisták. Ugyanúgy fölveszik a nagy fizetést, a kiemelt nyugdíjat, mint régen. Hamarosan övük lesz a gyár, a benzinkút és a téessz-major is. Az 56-osok megkapták a szép szavakat, de ma is éppúgy nyomorognak, sőt még jobban, mint egykoron. A kommunisták pedig átmentették a vagyont, átmentették a hatalmat.”

Az elkeseredettség és düh, amely ezekben a keserű mondatokban feszül, legalább annyi szavazatvesztést okoz, mint az a kormányellenes érzület, amelyet a másik oldalról, épp ellenkező előjellel, ellenkező érdekek, érzelmek és ellenszenvek szolgáltatásban gerjesztettek. Ez utóbbi azonban jobbára nem ellenszavazatokban, hanem a szavazástól való távolmaradás formájában jelentkezik. Az önkormányzati választások első fordulóján a fálvakban és kisvárosokban a jogosultaknak 50, a városokban és a fővárosban pedig mindössze 30 százaléka vesz részt. A második fordulóban az arányok tovább romlanak.

E kiábrándultság természetére, megalapozott és megalapozatlan, jogos vagy igaztalan voltára még visszatérünk. Most csak annyit: a kormány és a kormánypártok már korábban érzékelik, s a nyár végén megpróbálnak tenni valamit a lecsillapítására.

Augusztus 23-án az elmúlt rendszer nyomán tovább élő társadalmi igazságtalanságok feltárása érdekében a kormány határozatot hoz a Jogtalan Előnyöket Vizsgáló Bizottság fölállításáról. Szeptember 1-jén megkezdí működését a Kárpótlási Hivatal, s kilenc nap múlva az Országgyűlés elfogadja *A társadalmi szervezetek kezelői jogának megszüntetéséről*, valamint *Az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyonszámoltatásáról* szóló törvényeket. 20-án a kormány dönt a politikai indítékú kitüntetésekkel járó nyugdíjkiegészítések megvonásáról, az MDF-frakció pedig nyilvánosságra hozza az igazságtételi igények orvoslására hivatott „Justitia-tervét”.

Ám mindez elkésett, s a hatás – az igen intenzív ellenséges sajtópropagandának köszönhetően – összességében inkább negatív, mint pozitív. A választási kudarc szeptemberben már kivédhetetlen.

Antallt nem éri váratlanul a vereség, s nem is tartja azt katasztrofálisnak. A frakció előtt a már korábban is megfogalmazott érveket hangoztatja a polgárok most legalább közlelrl is megtapasztalhatják, mennyivel könnyebb csupán kritizálni, s hogy mire lesz képes az ellenzék a helyi hatalom és a vele járó felelősség birtokában. Aligha sejti még, milyen eredményesen lehet majd a jövőben minden problémát, a legkisebb helyi önkormányzati ügyet is a kormány nyakába varrni. A miniszterelnök a választások máso-

dik fordulóját követő napon, október 15-én egyhetes hivatalos látogatásra az Amerikai Egyesült Államokba utazik.

Ezt megelőzően csak egyszer, ez év januárjában járt Amerikában, akkor még – mint láttuk – nem kormányfőként, hanem a Magyar Demokrata Fórum elnökeként. Októberben már mint a Magyar Köztársaság miniszterelnöke utazik hivatalos látogatásra Washingtonba. A meghívás ún. „állami látogatásra” (State Visit) szól. Ez a lehető legnagyobb tisztesség, ennél többet az angol királynő sem kaphat. A szabályok szerint csak is államfőnek – uralkodónak vagy köztársasági elnöknek – jár. Kivételképpen részesülhetnek benne rendkívül jelentős kormányfők is. Olyan országok olyan miniszterelnökei, mint Nagy-Britannia és Thatcher, vagy mint Németország és Kohl. Holland vagy olasz kormányfő esetében már igen-igen ritkán fordul elő. Ilyen meghívást a mai napig egyetlen szocialista utódállam miniszterelnöke sem kapott.

Az egyetlen kivétel: Antall József és Magyarország! (Csak a pontosság és a megfelelő viszonyítás kedvéért: Walesát és Havelt mint államfőket meghívták ilyen látogatásra, Göncz Árpádot nem. Pedig a National Security Councilből származó hírek szerint a magyar elnök már minden követ megmozgatott annak érdekében, hogy ő is részesüljön e megtiszteltetésből. Talán túlságosan is igyekezett. Az előbb említett kormányhivatal munkatársai ekképp szokták kifejezni visszatetszésüket Göncz újabb és újabb amerikai „turistaútjai” és próbálkozásai nyomán: „This guy is here again?” – „Ez a fickó már megint itt van?”)

Antall Józsefet teljes katonai pompával fogadják 1990. október 18-án a Fehér Ház kertjében. Az amerikai hadsereg összes fegyvernemének díszalakulatai, a tengerészgyalogság nagyzenekara a himnuszokkal, huszonegy ágyúlövés, beszédek. Utána személyes megbeszélés Bush elnökkel a híres Oval Roomban. Este ún. „állami vacsora” (State Dinner): megint csak a lehetséges legmagasabb fokú tiszteletadás. Körülbelül százhusz személyiség van jelen az amerikai elitből, a magyar miniszterelnök és felesége nagy taps közepette vonul be a terembe az amerikai elnökházaspárral, s mennek együtt a díszasztalhoz. A vacsorát zenei program követi, Van Cliburn koncertzongorista hangversenye az East Roomban. Az utolsó darab vége előtt Bush föláll, a művész azonban int neki: hátravan még egy tétel. Ilyen esetben valószínűleg mindenki más fölállt volna, reflexszerűen követve a vendéglátó amerikai elnök példáját. Antall azonban rezenéstelen arccal ülve maradt. Ő tudja, hogy a darabnak van még egy harmadik tétele is...

A magyar miniszterelnök amerikai meghívásának és fogadtatásának súlya és jelentősége idehaza korántsem érzékelhető. Éppen ellenkezőleg. A 168 óra című rádióműsorban például valami Gereben István nevű embertől megtudhatja a tisztelt magyar hallgató, hogy Antall milyen botrányosan megsértette a protokollt, amikor a Fehér Ház kertjében hosszabban beszélt Bushnál. (Gereben a washingtoni magyar emigráció periferikus figurája, odakint csak „megrögzött eszdeeszes”-ként emlegetik.) Mi sem jellemzi jobban a magyar sajtó tájékoztatásának színvonalát és irányultságát, mint az a tény, hogy én, aki akkor országgyűlési képviselő voltam, meglehetősen benne a politika sűrűjében, s ezen belül is mindig különleges figyelemmel kísértem Antall József működését, csak 1994 őszén, a helyszínen, Washingtonban tudtam meg, mekkora megtiszteltetés is érte *négy évvel korábban* a hazámat. Elképzelhető ezek után, hogy a szélesebb magyar közvélemény mennyire lehetett tisztában mindezzel 1990 októberében.

KAJDI: „Később többször is beszélt erről az amerikai útról. Azt hiszem, nagyon boldog volt, hogy a Fehér Ház kertjében az ő ottjártakor, az ő tiszteletére húzzák föl a magyar

zászlót, és játsszák el a magyar himnuszt. Ezek a dolgok – teljesen érthető módon – büszkeséggel és elégtétellel töltötték el.”

Ám a lélek öröme ekkor már a test kínjával párosul: a miniszterelnök az amerikai út idején már komoly fájdalmakat él át. Felesége meséli később, hogy férje a himnuszok alatt különösen szenved, mivel vigyázállásban leszorított karja kegyetlenül nyomja a hóna alatt lévő duzzadt nyirokcsomókat.

Az első duzzanatot Antall májusban észleli magán, és először nem tulajdonít neki jelentőséget. Később, amikor a másik hóna alatt is megjelenik egy, ami már erős fájdalmat okoz, s egyre növekszik, a kormányzati munka miatti rendkívüli leterheltsége miatt halogatja a kivizsgálást. Különben is olyan ember, aki nem szaladgál naponta az orvoshoz, világéletében jó egészségnek örvendett, illetve könnyen viselte ritka és múló testi bajait. „Nem szoktam elhagyni magam” – mondta néha. Csupán szeptemberben fordul orvoshoz, aki persze azt mondja neki, hogy a diagnózishoz komolyabb vizsgálat szükséges, szövetmintát kell venni, ami gyakorlatilag műtétet jelent. Egy hétre be kell feküdnie. Antall hallani sem akar erről: neki nincs egy hét ráérő ideje. Az amerikai napok azonban megérlelik az elhatározást, a dolog tovább nem halasztható, kórházba kell menni.

Október 21-én érkezik haza az USA-ból, két nappal az '56-os forradalom évfordulója előtt. Erős fájdalommal birkózva – amiből a kívülállók persze semmit sem vesznek észre – 23-án délelőtt még beszédet mond a parlament ünnepi ülésén, utána Göncz Árpáddal és Szabad Györggyel együtt megkoszorúzza Nagy Imre és mártírtársai sírját, majd késő délután befekszik a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Oktató Kórházába.

Másnap megműtik, és megállapítják, hogy rosszindulatú daganatos betegsége van. Harmadnap kitör a taxisbloká.

A BLOKÁD

1990. október 25. és 28. között zajlik le az Antall-kormány – és a rendszerváltozás nyomán létrejött magyar parlamentáris demokrácia – legdrámább és mindmáig legsúlyosabb megrázkódtatása. A budapesti magánfuvarozók kezdeményezte megmozdulás következtében három teljes napra megbénul az ország közúti közlekedése. A fővárosban és szerte az országban torlaszok emelkednek. Az akció résztvevői nemcsak utakat, hidakat és határátkelőhelyeket zárnak le, de igazoltatást is végeznek. Autók csomagtartóit kutatják át, különleges papírhoz, repülőjegyhez, megkülönböztető jelzéshez kötik azon kevesek áthaladását, akik erre tőlük engedélyt kapnak. Civilek önkényesen hatósági jogköröket gyakorolnak más civilekkel, sőt magukkal a hatóságokkal szemben is. Nemcsak milliók mozgási szabadságát korlátozzák kíméletlenül, de közérdekű üzemek működését is súlyosan zavarják. A közlekedés és a közrend megbénulása után a közellátás megszűnése fenyeget. Ahogy akkoriban valaki megfogalmazza: ma Magyarországról még a szovjet csapatok kivonulása is csak a taxisok engedélyével volna lehetséges.

A Magyar Köztársaság életét és jogrendjét megbénító blokád ellen nem lép föl a rendőrség. Nem lép föl ellene az alkotmányosság és a törvényesség legfőbb őre, a köztársasági elnök; és nem lép föl ellene maga az akció elszenvedője, a társadalom túlnyomó többsége sem. Sőt: mindezek nemcsak eltűrik a törvényteleniséget, de nyíltan vagy burkoltan együtt is működnek vele, közvetlenül vagy közvetve támogatják is azt, akárcsak a parlamenti ellenzék legnagyobb pártja vagy a sajtó meghatározó része.

A jogrend, az érvényben lévő társadalmi és politikai normák ilyen mértékű semmibevétele maga az anarchia.

Vagy a forradalom.

Valóban: ehhez fogható esemény 1956 októbere óta nem történt Magyarországon. Akkor Rákosi terrorista diktatúrája ellen, az emberek elemi szabadságjogait, tulajdonát, méltóságát, vallását, nemzeti identitását, sőt a pusztá életét semmibe vevő, a saját kegyetlen törvényeit is lábbal tipró totális önkény ellen lobbant fel az ellenállás tüze. 1990 októberében az ellen a fél éve törvényesen és demokratikusan megválasztott kormány ellen, amelyik nemhogy az előbb említett iszonyatos bűnök egyikét sem követi el, de még csak a legcsekélyebb törvénysértést sem.

De hát akkor mit tesz? Mivel kelti föl maga ellen a tiltakozás, a harag és a lázadás erőit?

Fölemeli a benzin árát.

Egyszerre és jelentős mértékben, átlag 65 százalékkal. A normál benziné 36-ról 56 forintra nő, a szuperé 59-re, az extráé 62-re, a dízelolajé fajtától függően 42-45-re. A háztartási tüzelőolaj ára nem változik, marad 11 forint literenként.

Kétségtelen, nemcsak az emelés mértéke, de a módja is alaposan eltér a Kádár-korszakban szokásostól. Akkoriban előre és jócskán eltulozva kiszivárogtatták a majdani áremelés hírért, majd valamivel később – annál lényegesen kevesebbet – emeltek. Az átlagember végül még örült is: a helyzet jobb, mint amire számítani lehetett.

Az Antall-kormány épp ellenkezőleg jár el: titkolja, majd közvetve cáfolja az áremelés szándékát, aztán hirtelen és sokat emel. Kívülről nézve mindez valóban ostobaságnak tűnik, vagy azokat látszik igazolni, akik szerint Antall és miniszterei semmibe veszik

a „népet”, s ezt ilyen nyíltan adják a tudtára. Ha nem elégszünk meg ezekkel a rosszindulatú és primitív magyarázatokkal, akkor alaposabban meg kell vizsgálnunk az előzményeket.

1990 nyarára a magyar gazdaság az akut válság állapotába jut. A szocialista rendszer csődje két – egymást gyorsító – folyamatban kulminál: a gazdaság zsugorodásában és az inflációban. Az adósságtörlesztés kényszere miatt ráadásul egyre nagyobb jövedelmeket kell kivonni ebből a zsugorodó gazdaságból, ami csupán a lakossági jövedelmek közvetlen vagy közvetett elvonásával (áremelés) lehetséges. (Az adósságtörlesztés elmaradása a további éltető hitelek azonnali megvonásával járna, és rövid úton a teljes összeomláshoz vezetne.)

A Németh-kabinet, az előző rendszer utolsó kormánya tavasszal már igencsak tartózkodott a népszerűtlen intézkedések meghozatalától. A választások előtt azért, mert nem akarta tovább rontani az MSZP amúgy is reménytelennek tűnő helyzetét, utána pedig azért, mert – immár ügyvezető kormányként – nincs is abban a helyzetben, hogy bármilyen komoly és súlyos lépésre elszánja magát. Ezeket az elmaradt lépéseket tehát az Antall-kormánynak kell megtennie.

Időközben azonban előre nem látható események növelik drámaivá az elhalasztott intézkedések miatt amúgy is súlyos helyzetet: a KGST-piac vártnál gyorsabb, összeomlászerű zsugorodása, a magyarországi aszály és az Öböl-válság. Ez utóbbi következtében a kőolaj világpiaci ára magasra szökik. A szovjet szállítások akadoznak, olykor napokig nem érkezik olaj a vezetéken. A készletek fogynak, öszre már igen jelentős ár-emelésre volna szükség. Az új kormány azonban ezt a helyi választások miatt elhalasztja, ami később még nagyobb mértékű emelést tesz elkerülhetetlenné. Októberre már világos: a döntést nem lehet tovább halogatni.

Am annak meghozatalában közrejátszik még egy fontos körülmény. Kezdetben úgy tűnt, hogy az ország komolyabb nyugati erőforrásokra számíthat a piaci átalakulás nehézségeinek leküzdésében. A pénzügyminiszter washingtoni tárgyalásai során azonban kiderül, a remélhető külföldi tőkebevonás csupán a nem várt nemzetközi megrázkódtatások egy részének ellensúlyozására lesz elegendő. Az ország súlyos pénzügyi nehézségei, a költségvetés növekvő hiánya, valamint az önkormányzati választásokon elszenvedett kudarc ebben a helyzetben sajátos lélektani szituációt alakítanak ki. A kormány valahogy így gondolkodik:

A kincstár gondjai nagyok, mindenképpen jelentős ár-emelésre van szükség. A helyi választásokat már úgyis elvesztettük, mit veszíthetünk még? Kár elaprózni a dolgot, eszünk túl rajta egyszerre, emeljünk egy nagyot. A világpiaci árhoz igazodó ár-emelésbe így aztán még jelentős mértékű forgalmi adót és útdót is beépítenek.

A kádári „előzetes állami rémhírterjesztő” taktika ebben az esetben már nem működhet. Nemcsak az ízlés tiltja, de valami más is: az ipari miniszter olyan jelzéseket kap az Áfor illetékeseitől, hogy a készletek csupán néhány napra elegendőek. Ha a lakosság az ár-emelés hírére megrohamozza a kutakat, elfogyhat a benzin, amire az elmúlt évtizedekben nem volt példa. A romániaihoz hasonló állapotok alakulnának ki Magyarországon, amit az új kormány semmi szín alatt nem vállalhat. Mi hát a teendő? A drasztikus emelést titokban kell tartani.

Csak hogy az ilyesmi szinte lehetetlen. A hír kiszivárog, a sajtó egy-két nappal korábban már jelzi a készülő ár-emelést. Erről a kormány már csakugyan határozott, méghozzá az előző, egy héttel korábbi ülésén. Aznap, október 25-én, csütörtökön, amikor rákérdeznek, a hivatalos válasz így hangzik: „a mai kormányülés napirendjén nem szerepel a

benzináremelés ügye.” Ez a kijelentés szó szerint megfelel a tényeknek, ügyvédi okoskodással tehát akár igaz állításnak is minősíthető, valójában azonban a már eldöntött áremelés elleplezésére szolgál. Egy ügyvédnek bizonyára megbocsátható az efféle trükk, egy demokratikus kormánynak aligha. Ezért mondja négy nap múlva a parlamentben Orbán Viktor, hogy „a kormány hazudott”. Ha szó szerint nem is, a lényeget illetően igaza van.

De ne vágjunk az események elé. 25-én este bejelentik a hírt: éjfélről 65 százalékkal drágább az üzemanyag. Az emberek első reakciója – a szokatlanul magas áremelés miatti felháborodáson túl – érthetően ez: becsaptak bennünket! Sokan a kutakhoz hajtanak, hogy még éjfél előtt tankolhassanak az olcsó benzinből. Torlódás, izgalom, dühös kifakadások. Ez disznóság, ez gyalázat, ebbe nem lehet belenyugodni, tenni kellene valamit. A kutaknál azok vannak ott a legnagyobb számban, akiknek az áremelés nemcsak a zsebébe, de a húzába vág.

A taxisok.

Magyarországon az elmúlt évtizedben taxisnak lenni nem egyszerűen foglalkozást vagy kenyérkeresetet jelentett, hanem vállalkozást. Önállóságot, küzdelmet, kalandot. Othagyni a munkahelyet, megszabadulni a nyolcórás műszak unalmától és fegyelmétől, no meg a főnök hülyeségeitől. Taxiszni annyit jelentett, mint több pénzt keresni. Megszerezni. Megharcolni érte. Ha kell, törvényen kívüli eszközökkel; trükkel és fortélyal. Átvágni, akit lehet. A pénzes külföldit arcpirulás nélkül, a pénztelen vidékit enyhe arcpirulással. Valutázással, kurvázással, mindenféle sefttel; nappal és éjszaka.

Taxisnak lenni veszélyes mesterség. Egyensúlyozni a törvényesség és a törvénytelen-ség határán, harcban és cimboraságban a rendőrséggel meg a bűnözőkkel. Csak magadra számíthatsz – meg a többi taxisra.

Ez a sajátos helyzet sajátos szolidaritást alakít ki közöttük. Véd- és dacszövetséget, olykor nagyszerű emberi és politikai gesztusokat. Mint például 1973. március 15-én a diákokkal való együttérzés és együttműködés szép példáit. Vagy '87 tavaszán, amikor egy szovjet katonatisztnek által meggyilkolt társukat (és a szabadságot) gyászolva napokig fekete kokárdát viselnek. És '89 karácsonyán, amikor ingyen fuvarozzák Erdélybe az élelmet, a kószert és a gyógyszert a Ceausescu ellen harcoló magyar és román forradalmároknak.

A taxis dörzsölt, önző, néha kegyetlen, de olykor önzetlen is tud lenni. Megsérti az állam törvényeit, de betartja a maga szabályait. A múlt századi betyár kései, urbanizált utóda.

Csak éppen jóval több van belőle, mint elődeiből. Sok az eszkimó, kevés a foka. Ezért is kell a fuvarozáson fölül annyi mindennel foglalkozni, úgyhogy maga az utasszállítás sokszor már csak az egyéb tevékenységek fedezésére szolgál.

A taxisok most úgy érzik, hogy ezt a nem várt, hatalmas áremelést nem lehet kivédeni. Az eddigieket kiméretlenül át lehetett hárítani az utazóközönségre, ez a mostani túl nagy ahhoz. Ez már az egész vállalkozásukat, a létüket fenyegeti. Ezt nem lehet hagyni, ebbe nem lehet beletörődni. Valamit tenni kell. Gyerünk a Parlament elé!

Később sokaknak vált meggyőződésévé, hogy a blokád a kormányellenes erők tudatos, előre megtervezett és megszervezett akciója volt. Hogy azt nem véletlenül időzítették arra az alkalomra, amikor a kormány feje cselekvésképtelen, kórházban fekszik, épp altatásban.

Ezek az elméletek figyelmen kívül hagyják azt az apróságot, hogy az áremelés napját, sőt óráját mégiscsak a kormány határozta meg. Mint látni fogjuk, a kibontakozó blokád-

ba valóban pillanatok alatt bekapcsolódnak egyéb erők is, de az akció először ösztönös, spontán dacreakció. A taxisok azért vonulnak a Parlament elé, hogy az ott ülésező kormánnyal tudassák fölháborodásukat. Hogy tiltakozzanak.

Percek alatt több száz kocsi gyűlik össze a Kossuth téren, és harsognak a dudák. Nem kell ehhez előkészítés: a CB-rádiókon villámgyorsan körbefut a hír. Hisz ne feledjük, ez a technikai eszköz minden taxiban ott van, a diszpécserközpontok segítségével azonnal összekapcsolható a hatalmas kommunikációs lánc. A szolidaritás már reflexszerűen működik, a taxis tudja: ha társai hívják, akkor *azonnal* menni kell. Segíteni a másikon, a bajba jutotton. Most mindannyian bajban vagyunk: gyerünk a Kossuth térre!

Az előző hetek és hónapok felgyülemlett elégedetlensége, csalódottsága, indulata, a saját kormányellenes demagógiájának hatása most egyszerre tetőzik. És szólnak a dudák.

De az épület hallgat, a kormány már hazament. De mi nem mehetünk haza, ha marad ez a benzinár, nekünk végünk. A rohadt anyjukba, ne hagyjuk magunkat! Mutassuk meg nekik, hogy velünk így nem bánnak el. A dуда kevés, ennél több kell! Nem állnak velünk szóba?

Zárjuk le a hidakat!

Az akció ekkor, 25-én este még könnyűszerrel leállítható volna. Bejelentés híján már maga a Kossuth téri demonstráció is törvénytelen, de ott még érthető, hogy a rendőrség nem avatkozik közbe. Hadd dudáljanak, hadd dühöngjék ki magukat, aztán majd szépen hazamennek. A hidak lezárása azonban már nagyon súlyos dolog. Azt már nem lehetne tetlenül nézni. Nem erőszakra, csak határozott rendőri fellépésre lenne szükség.

KAJDI JÓZSEF: „Csüttörtök este ez még megfogható lett volna. Ezt azért merem felelősséggel állítani, mert a kormányulást követően én még bent maradtam dolgozni, amikor is a rendőröktől hallottam, miután biztosították a teret, hogy itt taxis demonstráció lesz. Kíváncsiságból lementem a taxisok közé, ahol követelésként elhangzott, majd felhívásként a szervezőktől is, hogy a gyűlés után mindenki szálljon be a kocsijába, és foglalják el a hidakat. Ekkor feljöttem a szobámba. A miniszterelnök úrral nem tudtam beszélni, mert bent feküdt a kórházban, ha jól tudom, már az altatás állapotában volt, viszont azonnal fölhívtam Barna Sándor urat, a budapesti rendőrfőkapitányt. Elmondtam neki, mit hallottam most egy perce a téren, és azt is, hogy ha azonnal intézkedik, és a rendőrség biztosítja a hidakat, akkor még gond nélkül megelőzhető, illetve megállítható az akció. Persze én se gondoltam még, hogy mi lesz ebből az egészből, Barna azonban egyenesen komolytalannak vette a jelzést. Ez furcsa volt számomra, már csak azért is, mert tudtam, hogy a tömegben nemcsak én hallottam mindezt, de egy-két rendőr is, akik rádión adták le ugyanezt a jelentést a központnak, és gondolom, voltak ott civil ruhások is. Később, tíz óra után még egyszer felhívtam, és még egyszer beszéltem vele, ezúttal már kissé erélyesebben. Ő azonban azt mondta, hogy hallja ugyan, hogy bizonyos hidaknál tényleg gyűlnek a taxisok, de nem probléma, reggelre úgyis hazamennek. Tehát Barna, tudatosan vagy sem, de komolytalannak vette az akciót, és nem tett semmit. Egész éjjel nem tett semmit.

Másnap reggel nyolc órára lényegében be is állt Budapest blokádja, majd fokozatosan az országa is.”

Antall József minderről mit sem tud, mély kábulatban alszik a műtét után. De mit tesz a kormány? A miniszterelnök helyettesítője, jogkörének gyakorlója az alkotmányos szabályozás szerint a belügyminiszter, Horváth Balázs. Rendkívüli kormányulást hív össze, s a kormány péntek reggeltől folyamatosan ülésezik.

KAJDI: „Ha utólag egy filmen megnézhetnénk azokat a kormányuléseket, hát egy tel-

jes töketlen impotencia. Most durván hangzik, de így volt. Jöttek be a hírek, jött a hisztériakeltés, hogy már lönek, hogy a blokádosok már egymásnak mentek azokkal, akiket föltartottak, hogy egy kamion belement a taxisokba, és a Balázs sajnos igen könnyen ezeknek a megalapozatlan híreszteléseknek a hatása alá került. Ő tényleg egy nagyon rendes és aranyos ember volt, de egy ilyen helyzetben, egy ilyen posztban... Szóval csődöt mondott.”

SZABÓ TAMÁS (munkaügyi államtitkár): „Éppen hazamentem a családhoz csütörtök éjjel, és péntek hajnalban rohantam föl, amikor hallottam, hogy mi van. De már alig bírtam reggel árkon-bokron átjönni. A városba már egyáltalán nem tudtam bejutni kocsival, valahol leraktam, és gyalog meg villamossal, meg metróval jöttem tovább, mert azok még jártak. Beértem a munkaügyibe, ott mondják, hogy mi van, onnan át a belügybe, aztán éjfélig tárgyaltam, boksoltam a taxisokkal, de erről majd később...

A kormány ülésére csak szombat hajnalban jutottam be. Hogy ott mi volt? Tökéletes kupleráj, már bocsánatot kérek, de az volt. Senki sem tudta, mi van, hogy mit kéne csinálni ebben a helyzetben, mindenki várta volna a vezetőt, a döntést, hogy valaki mondja már meg, hogy akkor most merre... Az emberek kóvályogtak, jöttek-mentek, én meg kérdezem a Balázst, hogy te, tudjuk, mi van az országban, van valami információs lánc kiépítve? Hogy micsoda? Hát rendőrség meg honvédség, aki legalább félóránként jelenti, hogy mi van. Tudjuk ezt? Van ilyen? Nincs. Hát akkor talán valakinek parancsot kellene adni, hogy ez legyen meg.

Akkor a hadügyi államtitkár, a közigazgatási, az a nagydarab ember ott állt, és mondtuk neki, hogy ez kell, csináld meg, és persze értette, és akkor elrohant és visszajött, és jelentette, hogy meg van csinálva és működik. Onnantól kezdve legalább tudtuk, hogy mi van az országban. Ez a szivar amúgy végig ott volt, de hát amíg nem mondja neki senki, hogy mit csináljon? Hát a saját szakállára persze hogy nem fog csinálni semmit. Várta a politikától az irányítást, és nem volt, aki irányítson...

A fejetlenség, a kétségeesés és a tehetetlenség állapota péntek délben tetőzik a kormányfő nélkül maradt kormányban. Kialakításában két külső személynek van döntő szerepe: a budapesti rendőrkapitánynak és a köztársasági elnöknek. Az előbbi éjszakai tevékenységéről, helyesebben annak elmulasztásáról már volt szó. Nézzük, mit csinál, illetve mit nem csinál másnap délelőtt.

KAJDI: „Horváth Balázs a kormány döntése nyomán pénteken kilenc óra körül aláírt egy úgynevezett 3000-es határozatot, amely szerint a honvédség kölcsönadott volna a rendőrségnek személyzet nélkül olyan technikát, ami alkalmas lett volna a blokádban lévő taxik elvontatására. Tehát szó nem volt itt tömegbe lövetésről, erőszak alkalmazásáról, harcocsikról meg egyéb örütségekről, amiről később egyesek beszéltek. Szóval a Balázs közölte a döntést Barna Sándorral, és utána a nyilvánosságnak is bejelentette, hogy délben megbontják a blokád, és törvényes eszközökkel helyreállítják a rendet. Barna viszont azonnal elszaladt Gönczhöz, jó egy órát bent volt nála, és utána nyilatkozott, hogy ő inkább lemond, de nem hajlandó erőszakot alkalmazni.”

Valóban, a lapok másnap arról számolnak be, hogy Barna Sándor „Göncz Árpád előszobájából kilépve” szó szerint ezeket mondja: „Semmilyen erőszakos vagy karhatalmi intézkedésre nem kerülhet sor. Ha erőszakhoz kell folyamodnom, én lemondok.”

Vajon mit mondhatott neki odabenn az elnök? Vajon ki csődítette oda a sajtót az előszobájába? A rendőrkapitány nyilatkozata után a belügyminiszter lehetetlen helyzetbe kerül. Göncz – biztos, ami biztos – ezzel egy időben, péntek délelőtt fél tizenegykor írásos „parancsot” ad ki: „A Honvédség erői semmilyen rendfenntartó feladatra

sem használhatók fel.” (A Népszabadság másnap a következő szalagcímmel tájékoztat erről: „A köztársasági elnök az erőszak ellen.”) A kormánynak ezután nem marad más lehetősége, mint visszarendelni a blokádt megbontására kivezényelt rendőröket az Árpád-hídtól.

Ne vonjuk kétségbe az elnök jó szándékát: bizonyára maga is úgy érezte, s mások is arról győzködtek, hogy közbe kell avatkoznia, föl kell lépnie az erőszak ellen. Nem vitás, ekkor, péntek délelőtt már van kockázata a torlaszok megbontására irányuló rendőri föllépésnek. Ám az sem vitás, hogy amit Göncz Árpád tesz, az durva beavatkozás a végrehajtó hatalom ügyeibe, s neki erre az alkotmány szerint nincs joga.

Horváth Balázs átmegy hozzá, és a rendkívüli helyzetre való tekintettel meghívja őt a kormány dél körül folytatódó ülésére. Itt arra kéri az elnököt, hogy ha már a kormány fellépését megakadályozta, akkor legalább vesse latba a tekintélyét, tegyen nyilatkozatot a rádióban és a televízióban, intse nyugalomra a lakosságot, és szólítson föl mindenkit a jogellenes magatartás megszüntetésére.

KAJDI: „A köztársasági elnök úr erre egy kicsit sértődötten kijelentette, hogy ő semmilyen nyilatkozatot nem tesz, szerinte ezt a helyzet egyáltalán nem indokolja, ő a köztársasági elnöki tekintélyét nem veti latba, sokkal kisebb jelentőségű most még ez az ügy annál, hogy neki fel kelljen lépnie. A kormány kérését tehát mereven elutasította, mondván, hogy majd ha ő indokoltnak látja, akkor természetesen a nyilvánosságához fog fordulni.”

Mint tudjuk, Göncz még aznap este indokoltnak látja nyilatkozni, ám esze ágában sincs, hogy előtte a kormánnyal egyeztessen. A kormány tagjai csak a televízióból és a rádióból értesülhetnek az elnök rendkívüli szózatáról.

Persze lehet, hogy Göncz valakikkel mégiscsak egyeztet, mert pontosan azzal egy időben, amikor ő a kormány kérését megtagadja, az SZDSZ, a legnagyobb ellenzéki párt nyíltan szembefordul a kormánnyal, és a taxisok oldalára áll. Kis János pártelnök a kabinet távozását sürgeti: „Ez a kormány nem alkalmas arra – szögezi le –, hogy az országot kivezesse a válságból. Az országnak haladéktalanul felkészült, a lakosság bizalmát élvező kormányra van szüksége, mert most már nem csupán a benzin áráról van szó... A kormány politikailag megbukott.”

Az SZDSZ vezérkara számos jel szerint forradalmi helyzetként értékeli a fejleményeket. (Talán az zavarja meg őket, hogy most is október van, s emiatt nem tudnak különbséget tenni a Rákosi-Gerő-féle terrorista diktatúra, illetve a demokratikus választásokon mandátumot nyert Antall-kormány elleni erőszakos utcai fellépés között.) Kőszeg Ferenc, Solt Ottília, Tamás Gáspár Miklós és mások már csütörtök este fölbukkannak a torlaszokon, s vasárnapig abba se hagyják barikádszónoki tevékenységüket.

A párt döntéshozó szerve nyilatkozatot ad ki, amelyben ez olvasható: „Az SZDSZ ügyvivői testülete jogosnak tartja a hosszú időn át halogatott, majd előkészítés nélkül bevezetett áremelés elleni tiltakozást... Felhívunk minden szabad demokrata szervezetet, hogy támogassa a békés tiltakozó mozgalmat, valamint a közellátás és a közrend fenntartását.”

Kérdés persze, hogy mennyire „békés” az a megmozdulás, amely utakat, hidakat, határátkelőhelyeket úttorlaszokkal lezárva tízmillió embert, egy egész országot akadályoz meg a szabad mozgásban. Kérdés lehet az is, hogy ez az állapot mennyire felel meg a „közrend” fogalmának, amit az SZDSZ szerint nem helyreállítani, hanem „fenntartani” kell. Ám az igazi kérdés a következő: miféle parlamenti párt az, amelyik nyíltan a törvényt rendet fölborító, az ország életét megbénító, durva jogsértések egész sorát elkövető

erők oldalára áll, mozgósítva valamennyi szervezetét, a demokratikusan megválasztott kormánnyal szemben, amelyik – s ezt újra és újra hangsúlyozni kell – a legcsekélyebb mértékben sem sértett meg semmiféle jogot és semmiféle törvényt? Miféle parlamenti képviselők, miféle demokraták azok, akik kimennek a torlaszokra, és ott a kormány megbuktatásáról szónokolnak?

De térjünk vissza a köztársasági elnökhöz. Göncz Árpád, aki pár hónapja még hivatalosan is az SZDSZ ügyvivője volt, s aki délután még „sokkal kisebb jelentőségűnek” tartja az ügyet annál, hogy a kormány kérésére a nyilvánosság elé lépjen, pár óra múlva már „Honfitársaim!” megszólítással intéz szótartot az ország népéhez. Ez már a fentebb idézett szabad demokrata nyilatkozat után (s azzal összhangban) történik. „Javaslatot tettem a kormánynak – mondja az elnök –, hogy... függessze fel a benzináremeléssel kapcsolatos intézkedését.” Majd így folytatja: „Megkértem a személy- és teherfuvarozókat, hogy a felfüggesztés bejelentésével egyidejűleg térjenek haza, és szüntessék meg az útelzárásokat.”

Hogy is van ez?

A taxisok azt akarják, hogy a kormány vonja vissza az áremelést, és tárgyaljon velük a benzin áráról. *Miután* ezt megtette, ők felszabadítják az utakat. És mi a kormány álláspontja? Hogy a blokád a legsúlyosabb törvénysértés, ezzel zsarolni nem lehet; ő hajlandó tárgyalni, de ennek *előfeltétele* a torlaszok megszüntetése.

Semmi kétség: Göncz Árpád a taxisok oldalára áll, nyilatkozata tartalmilag azonos az ő követelésükkel.

A Magyar Köztársaság elnökének az alkotmány (mint tudjuk) szó szerint a következőket szabja első kötelességül: „kifejezi a nemzet egységét, és örködik az államszervezet demokratikus működése felett.” Göncz a nemzet egységét úgy óhajtja kifejezni, hogy a nemzetet megosztó drámai konfliktusban az egyik fél oldalára áll; az államszervezet demokratikus működése felett pedig úgy akar örködni, hogy ez a fél azonos azzal, amelyik az államszervezet demokratikus működését megbénítja.

És ez még nem minden.

Az elnök nyilatkozata késő éjjel hangzik el. Aznap már nem történhet semmi az utakon, az ország nagy része egyébként is alszik. Vajon miért nem vár Göncz reggelig? Mire ez a sietség?

Miközben a kormány ülészik, és hivatalosan nem áll szóba a rendbontókkal, Szabó Tamás, a Munkaügyi Minisztérium politikai államtitkára reggel óta tárgyal a taxisok képviselőivel. A szívós küzdelem, a kemény, de nyílt hangú vita a péntekről szombatra virradó éjszaka közepén úgy tűnik, eredménnyel zárul. Az államtitkárnak sikerül megértetnie a szemben álló féllel, hogy a kormány – ha hajlandó is lenne a benzinár mérséklésére – semmiképp sem adhatja fel törvényes pozícióját, nem engedhet a jogállamiság fenntartásának követelményéből, tehát előbb nekik kell folszámolniuk a blokádot, s csak azután lehet az áremelésről tárgyalni. Éjjel egy óra után pár perccel megszületik a megállapodás.

Pontjai a következők: 1. a blokádot felfüggesztik; 2. vasárnap összeül az Országos Érdekegyeztető Tanács, ahol a felek – legkésőbb hétfőig – kölcsönösen elfogadható kompromisszumot kötnek a benzin áráról; 3. addig a felemelt árak érvényesek.

SZABÓ TAMÁS: „Ez tisztességes kompromisszum volt. A fiúkkal addigra már afféle becsületes frontkatonaviszony alakult ki; ellenfelek voltunk, de szemből tüzeltünk, és nyíltan beszéltünk egymással.

Ők telefonon meg CB-n úgy félóránként érintkezésbe léptek a torlaszokon lévő ha-

verokkal, hogy akkor most mi a helyzet ott, mi a helyzet itt, meddig lehet elmenni s a többi. Szóval, a megállapodás megvolt, már csak az aláírás volt hátra, ők mondták, hogy oké, ezt elfogadják, de még egy utolsó egyeztetést akarnak. Aztán sápadtan és izgatottan jöttek be, és azt mondták, hogy nagyon sajnálják, nekik ez személy szerint kellemetlen, de hát most értesültek a köztársasági elnök úr szózatáról, ami ugye egész más helyzetet teremtett, és hát nyilván megértjük, hogy ők ebben a helyzetben most már mégsem írhatják alá ezt a megállapodást a saját szakállukra, mert őket akkor a társaik ott kinn agyonverik...

Aztán már mondhattam nekik, hogy de hát megállapodtunk, meg hogy tartsák a szavukat, de világos volt, hogy Árpai bácsi föllépése után a helyzet abszolúte megváltozott, és hát én se tettem volna mást az ő helyükben.

Szóval mi meg voltunk löve. Hátulról, ágyúval. A tárgyalások megszakadtak..."

Elháríthatatlan a kérdés: véletlenül történt mindez?

Bizonyosan nem. Azt nem állítom, hogy Göncz Árpád teljes tudatossággal teszi, amit tesz, de azt igen, hogy korántsem véletlenül. Láttuk, a szabad demokraták elérkezettnek látják az időt a kormány megbuktatására, és teljes erejüket e cél érdekében mozgósítják. A fővárosban és vidéken, mindenütt, ahol embereik vannak, szoros kapcsolatot létesítenek a blokád fenntartóival. Hogy az előkészítő tárgyalásokon küszöbön áll a megállapodás, arról egész biztosan tudomásuk van, ez a föntiekből nyilvánvaló. E megállapodás a krízis békés és törvényes föloldását ígéri, ráadásul úgy, hogy a kormány megőrizhetné arcát, bizonyos fokig a tekintélyét is.

Am az SZDSZ épp ezt nem szeretné. Ellenkezőleg: azt szeretné, hogy az MDF-kormány minél később, minél nagyobb veszteségekkel, valóban bukott kormányként kerüljön ki az ügyből. A legnagyobb ellenzéki párt tehát nem a válság megoldásában, hanem annak elmélyítésében érdekelt.

A szabad demokraták úgy érzik, itt a nagy lehetőség, megnyílt számukra az út a hatalomba. Ezt nemhogy bűn, de egyenesen hiba volna elszalasztani. Rendkívüli helyzet van, rendkívüli lehetőségekkel. Ezek egyike kétségkívül Árpai bácsi. Mi sem könnyebb, mint a befolyásolható öregembert rávenni egy nyilatkozatra. A kellő időben.

Kevesen tudják: mielőtt a nyilatkozat megszületik, Göncz Árpádot egy kis sétakocsikázásra viszik.

KAJDI: „Pénteken, azután, hogy a köztársasági elnököt hiába kérte nyilatkozattételre a kormány, a hozzánk beérkezett rendőrségi információk szerint ő Barna Sándorral együtt kocsival végiglátogatta a torlaszokat. A hidaknál több helyen kiszállva Barna úr megnyugtatta a taxisokat, hogy a rendőrség, ameddig ő a parancsnok, nem fog erőszakot alkalmazni. Persze az elnök úr a hátsó ülésen a szokásos stílusában, ugye, mosolygott és integetett, el lehet képzelni, milyen hatása volt ennek: nyugi, minden oké, a rendőrség és a köztársasági elnök velünk van, nincs mitől tartanunk, minden rendben...”

Az elnök és az SZDSZ szerepe nagyjából tisztán kirajzolódik a pénteki eseményekből, a rendőrségéhez még kívánczik egy-két adalék. Az újságok megírják, hogy csütörtökről péntekre virradó éjjel, tehát akkor, amikor a kibontakozó akció még könnyen megállítható lett volna, tizenkettő és három óra között a BRFK ügyeletén egy bizonyos Berkesi Ferenc nevű ezredes ezeket nyilatkozza: „Szigorú parancsunk van: semmi erőszakot nem lehet alkalmazni!”, „Minden körülmények között toleránsak maradunk”, „Ez már nem rendőrségi ügy”.

Még egyszer: csütörtök éjjel van, Barna Sándor csak másnap délelőtt teszi meg nevezetes, parancsmegtagadással fölrő nyilatkozatát. Berkesi ezredes szavai azonban arra

engednek következtetni, hogy Barna – Kajdi Józsefnek tett kijelentéseivel ellentétben – már előző este is kiadott bizonyos utasításokat...

Azokban a napokban a rendőrszakszervezet főtitkára is megszólal. Rekvényi László elmondja a sajtónak, hogy a szakszervezet kiadott egy állásfoglalást, amely kifejezi: „érzelmileg támogatjuk a taxisdemonstráció résztvevőit”.

Kell ehhez kommentár?

Helyette idézzünk fel inkább még egy kis epizódot. A Népszava *Elfogták az ámokfutót* címmel számol be arról, hogy előző nap a Margit hídon az ON 26-26-os rendszámú piros Lada erőszakosan áthatolt a zárókordonon. Eközben két blokádot félrelökött (az újság szerint „két gyalogost elütött”), akiknek nem esett bajuk. A taxisok nem tudták megállítani az autót, de értesítették a rendőrséget, mire a motoros rendőr elfogta Keresztes Tibor budapesti lakost, és mint elkövetőt előállította. Nem tévedés: a rend az, hogy le van zárva az út, a hid. Aki erről nem vesz tudomást, és szabadon akar közlekedni, azt – az útelzárók kérésére – a hatóságok letartóztatják.

Ez a kis történet a maga abszurdításával talán mindennél többet mond arról, mennyire áll a helyzet magaslatán (no meg a rend és a kormány oldalán) a rendőrség azokban a napokban.

De vegyük sorra a többi szereplőt is.

A sajtóra nem kell sok szót vesztegetnünk. A blokád napjaiban, a demokratikus rend összeomlása idején a lapok kivétel nélkül élesen kormányellenesek, teljes erővel a torlaszpépítőket támogatják. A sulykot legjobban a Népszava veti el, amelynek október 27-i első oldalán a következő vastag betűs szalagcím olvasható: „Nincs megoldás? A kormány mondjon le!” Ugyanott középen keretes szerkesztőségi vezércikk, ennek címe: „Megbukott”. Benne ilyen mondatok: „A jelenlegi felállásban nincs kiút. Nem is lehet... A demokráciák íratlan szabálya, hogy ha egy kormány megbénította önmagát, akkor lemond. Átadja a helyét.”

A rádióról nagyjából ugyanaz mondható el, mint a lapokról. Egyedül a tévéhíradó az, amelyik nem mutat rokonszenvet az ország életét megbénító akcióval; érezhetően a törvényesség, a jogrend oldalán áll. Ez az adott helyzetben kormánypártiságot jelent. Pálffy G. István, a Híradó főszerkesztője ezekben a rendkívüli napokban rendszeresen egyezett az MDF politikusaival, Kónya Imrével és másokkal.

A legnagyobb ellenzéki pártról már szoltunk. Az SZDSZ e napokban tanúsított magatartását nehéz minősíteni. Gyakorlatilag kiderül: mindenre képes a hatalomért. Az MSZP sokkal visszafogottabb. Bár nem kétséges, melyik oldalon áll, a kormány bukásáról nem beszél, annak lemondását nem követeli. Túl kevés idő telt még el az előző rendszer bukása és a tavaszi választás antikommunista kampánya óta ahhoz, hogy az utódpart visszanyerje önbizalmát.

A Fidesz viselkedése példamutató. Az éles kormánykritikát képes egyeztetni a törvényesség és a jogrend melletti kiállással. Ahogy az egy demokratikus ellenzéki párthoz illik. Orbán Viktor kimondja, hogy „a kormány hazudott”, de ez számára nem elég ok annak erőszakos megbuktatására. Nem hívja föl a pártja összes szervezetét, hogy támogassák a taxisokat, különbséget tud tenni a jogtíró diktatúra ellen kirobbanó forradalom és a demokratikus rend elleni lázadás között: '90 októberét nem keveri össze '56 októberével. A blokád második napján, 26-án Mosonmagyaróváron tartott beszédében többek között ezeket mondja:

„1956-ban az utcai küzdelem volt az egyetlen megoldás és lehetséges választás, de ma, harmincnégy évvel a forradalom után ez katasztrofális lenne. Aki ma életkörülménye-

ink gyors javulását ígéri, hazudik. A választás ma úgy áll előttünk, hogy vagy az ország talpra állítása rendezett keretek között és a demokratikus intézmények megerősítése révén, vagy az utcát előntő, fékezhetetlen és jogos indulatok okozta zűrzavar. Aki ma az utcai megoldás mellett van, az akaratlanul is a demokratikus intézmények ellen van. Mindenkinek tudnia kell, hogy ha a szociális elégedetlenségből és bosszúból táplálkozó népharag esetleg elsöpörné a kormányt és a parlamentet, akkor egyúttal a demokráciát is elsöpri.”

Nem tévedés, ezek az egyik ellenzéki párt vezérének szavai. A köztársasági elnöknek kellene valahogy így beszélnie, és nem a Fidesz elnökének, akinek ez korántsem volna tiszte. Orbán Viktort a blokád idején tanúsított magatartásáért a legnagyobb elismerés illeti.

De mit tesznek a koalíció pártjai? A kereszténydemokraták és a kiskgazdák nyilatkozataikban visszafogottan ugyan, de kiállnak a törvényesség és a jogrend mellett. Az MDF viszont aktív szerepet vállal. 28-án, vasárnap, miközben már folynak a tárgyalások az Érdekegyeztető Tanácsban, Lezsák Sándor vezetésével kormánypárti tüntetés szerveződik. Az akció roppant kockázatos, két okból is. Ha sok ember gyűlik össze, és konfrontáció lesz a tüntetők és a blokádosok között, az polgárháborús helyzetet idézhet elő. Ha pedig túl kevés, az ország-világ előtt nyilvánvalóvá teszi: a kormánynak nincs támogatottsága. Ám Lezsákék úgy érzik, ez utóbbitól nem kell tartaniuk. A demonstráció ugyanis nem az ő ötletük; telefonálók százaai sürgetik: tenni kell valamit, tisztességes polgárok, becsületes demokraták nem nézhetik tétlenül, hogy a törvénytelenység uralja az utcát.

A tüntetés sikeres. Több tízezres, méltóságot sugárzó és tiszteletet parancsoló ember-sereg vonul föl a kormány és a parlamentáris rend védelmében. Jól öltözött, jó arcú emberek, pesti és budai polgárok. A jelenség meghökkenti a taxisokat, szótlanul nyitnak utat a Margit hídon a nyugodtan és méltóságteljesen közeledő, himnuszt éneklő tömegnek. A demonstráció másokat is meglep, a kormány tagjai, Horváth Balázssal az élen, valóságos fölmentő seregként fogadják a tüntetőket a Kossuth téren.

Lezsák nagy felelősséget és óriási kockázatot vállal magára. Ahogy egy ismerősöm mondja akkoriban: tizenkilencre lapot húz, hatalmas szerencsével alsót, és ezzel nyer.

Ám ugyanezzel valami nagyon fontosat elveszít az MDF és a kormány. Azt a szilárd törvényes alapot, amelyen vasárnap délutánig biztosan állt. Az utcai akció ugyanis – miután nem jelentették be az előírásoknak megfelelően három nappal előre – szintén jogsértő.

Vasárnap reggeltől a televízió helyszíni egyenes adásban közvetíti az Országos Érdekegyeztető Tanács keretei között zajló tárgyalásokat. Ezek már nem egyszerűen a taxisok és a kormány között zajlanak: a blokád nyomán kialakult drámai helyzet pillanatok alatt megteremti a különféle érdekképviselői szervek integrációját. Azok, akik korábban egymás legitimitását, sőt létét is kétségbe vonták, s szóba sem álltak egymással, most egy asztalhoz ülnek. A tárgyalások résztvevői: a munkaadók és a munkavállalók csúcsszervezeteinek képviselői, valamint a kormány delegációja. A frontok előbb megmerevedni látszanak, majd estefelé a kormány, némileg váratlanul, enged. Az október 26-án felemelt benzinárakat egységesen tizenkét forinttal hajlandó mérsékelni 29-én éjféltől, azzal a feltétellel, ha a torlaszok felszámolása haladéktalanul megkezdődik, s legkésőbb 29-én négy óra harminc percre befejeződik. A felek abban is megállapodnak, hogy a kormány a lehető legrövidebb időn belül végrehajtja az üzemanyagárak liberalizációját. A mostani leszállított árak csak a szabad ár törvényi feltételeinek megteremtéséig lesznek érvényben.

A kormány tehát meghátrál. Feladja korábbi álláspontját, amelynek lényege az volt, hogy az általa végrehajtott áremelés szükséges, továbbá szabályos és törvényes volt; attól – különösen törvénytelen erőszak nyomására – nem hajlandó visszalépni. Most mégis megteszi, s a fordulat mindenkit váratlanul ér. Kormánypárti körökben ugyanis úgy ítélik meg a helyzetet, hogy erőszak hatására semmiképp sem szabad engedni, mert ez olyan precedenst szolgáltat a későbbiekre nézve, ami nemcsak a kormány és a kormányzás, de a jogállamiság szempontjából is beláthatatlan következményekkel jár. Úgy vélik, az idő nem a taxisoknak dolgozik. A lakosság kezdeti rokonszenve fogytán, az emberek kezdik unni, hogy szabad mozgásukban korlátozzák őket; közeleg a halottak napja, amikor a fél ország útra akar kelni, hogy a távoli temetőkben fölkeresse szerettei sírját; hamarosan súlyos ellátási problémák keletkeznek, s ha nem lesz kenyér, tej és hús az üzletekben, akkor majd mindenki megérti, miről is van szó. A délutáni tüntetés már valóban jelzi a közhangulat változását; a taxisok maguk is elbizonytalanodtak, már rég nem urai, sokkal inkább foglyai a helyzetnek.

Vajon miért hátrál meg mégis a kormány?

Az MDF parlamenti frakciója szombat reggeltől vasárnap estig szinte folyamatosan ülésezik a képviselői irodaházban. Horváth Balázs, aki időnként átjön az ugyancsak folyamatosan zajló kormányülésről a Parlament épületéből, többször is beszél arról, hogy az akcióban egyre világosabban fölismerhetők egyfajta profizmus jegyei. Ilyen a torlaszokat alkotó gépkocsik elhelyezése, a fűrészfogakként kapcsolódó ék alakzatok, amelyek tolóerő hatására egymásba akaszkodva gyakorlatilag elháríthatatlan akadálykomplexumot képeznek.

Speciális szakértelemre utal a torlaszok telepítése is: a lehető legkevesebb elzárás segítségével érték el a forgalom lehető legteljesebb megbénítását. Itt sokkal többről van szó, másfajta tudásról, mint ami a városi forgalmat kiválóan ismerő taxisok esetében amúgy föltételezhető.

KAJDI: „A későbbiek során tudomásunkra jutott információkból arra kellett következtetnünk, hogy a kezdeti spontán tiltakozás igen gyorsan a lehető legprofibban irányított és szervezett, tudatos akcióvá alakult át. Nem tudok másként fogalmazni: profik szálltak be az irányításba. Itt nem kifejezetten bizonyos politikai erőkre gondolok, mert persze az SZDSZ is nyakig benne volt a dologban, hanem másfajta erőkre. Titkosszolgálati szakemberekre és módszerekre. Ez később tisztán kiderült. Az egyik központ az MTK-pálya volt, onnan sugározták az adásokat, illetve helikopterről is irányították a torlaszok elhelyezését. A város ütőereit foglalták el. Semmit sem tettek, ami fölösleges, de mindent megtettek, ami szükséges volt. Precízen és tudatosan.”

ANTALL GYÖRGY: „Köztudomású, hogy a menesztett egykori állambiztonsági tisztak nagy része elment taxisnak. Az egyik fővárosi magántaxi-vállalat – ezt nem fogom most megnevezni – gyakorlatilag ezeknek az embereknek a vállalkozása volt. Ezek az összes létező kapcsolataikkal együtt, kulcsszerepet játszottak az eseményekben. Nekem meggyőződésem, hogy az egész blokád egy roppant tudatosan irányított, profi akció volt, amibe nagyon kemény és nagyon sötét erők szálltak be... Én azt a három évet, amikor apám miniszterelnök volt, végigbeszélgettem, néha vitatkoztam vele. Már amikor erre volt ideje, de hát azért elképzelheted, hogy esténként, késő este, ha hazaért, meg hétvégeken, ha otthon volt, ebéd közben, vacsoránál, hát mégiscsak együtt laktunk, szóval én többször rákérdeztem erre. Többször. Hogy nyomozzák-e, hogy mi a helyzet, mit tudnak már, mert először arról volt szó, hogy ezt ki kell deríteni, az események hátterét, rendesen, szisztematikusan.

Nagyon ritkán, talán egy vagy két alkalommal kaptam tőle kitérő választ ez alatt a három év alatt. Ez volt az egyik. Egy idő után világossá vált számomra, hogy erről az ügyről nem akar beszélni. Még nekem se.”

Az MDF-frakció előtt vasárnap este elhangzik az is, hogy ha nincs megegyezés, magyarul, ha a kormány nem hátrál meg, akkor hétfőn elszabadul a pokol. Akkor bekövetkezik az ország teljes megbénítása. A közüzemek blokádja, áram, energia, vasutak. Hogy a kormánynak megüzenték: teherautók és munkagépek százai állnak készenlétben, hogy eltorlaszolják a síneket, hogy terméskövet zúdítsanak rájuk, meg effélék. Szó esik arról, hogy a taxisoknál fegyver van. A megegyezést indokló érvek summázata: vissza kellett vonulni, mert nagyon nagy és sötét erők mozdultak meg.

Nem e sötét erők egyikeként idézem, de összecseng ezzel az SZDSZ-elnök, Kis János nyilatkozata is, aki vasárnap így figyelmezteti a kormányt: „Ez az utolsó pillanat, amikor a kialakult politikai krízis békés, tárgyalásos eszközökkel kezelhető...”

A szellemi életet uraló baloldali társadalomtudós- és médiaelit egyöntetűen és megfellebbezhetetlenül „polgári engedetlenségi mozgalom”-nak nevezi a blokádöt. Az ország életét megbénító, a törvények uralmát felfüggesztő háromnapnyi anarchiát az eszményi polgári demokrácia felé tett korszakos lépésként köszöntik. Állítják, hogy a polgári engedetlenség Nyugaton bevett gyakorlat, a fejlett jogállamiság magasrendű és kifinomult eszköze.

Ezek az állítások komolytalanok. A polgári engedetlenség, ez a ritkán alkalmazott eszköz alapvető ellentmondásban áll a joguralom lényegével. Az amerikai Frank M. Johnson szerint „az a filozófia, amelynek értelmében egy személy eldöntheti, hogy erkölcsileg mely jogok és bírói döntések tekinthetők jónak és rossznak, és döntésének megfelelően elfogadhatja vagy visszautasíthatja, hogy ezeknek engedelmeskedjék, idegen a jogállamiság általunk ismert kormányzási elméletétől”. Hasonló véleményen van Kukorelli István is: „Amíg a politikai és a morális igazság többféle lehet, a jogi igazság egy és oszthatatlan, s ezeket a nézőpontokat nagy hiba lenne összekeverni. Individuális igazságom veszélyeitől éppen a szerződésre építő jogi igazság védi meg a társadalmat.”

Mi adhatja mégis a polgári engedetlenség létjogosultságát? Mikor, milyen körülmények között, milyen feltételek fennállása esetén használható a jogállamisággal szemben ez a kétélű fegyver? Alkalmazásának elvi és erkölcsi alapja az, hogy olykor a törvényes, legális döntések is lehetnek súlyosan igazságtalanok, méltánytalanok, amorálisak. Ilyen esetben – kimondottan demonstratív, figyelemfelhívó jelleggel – az igaza, a morális fölénye biztos tudatában lévő egyén vagy csoport szembefordulhat a hatóság döntésével, tehát a törvénnyel, a joggal, de csak és kizárólag akkor, ha ez a szembefordulás megfelel az alábbi feltételeknek:

1. Előzőleg minden lehetséges *jogi eszközt* kimerítettek, s azok alkalmazása mind eredménytelennek bizonyult. 2. A szembefordulás *önkéntes és erőszakmentes*, másokat nem érint hátrányosan, illetve nem kényszerít másokra – akaratuk ellenére – általuk nem kívánt következményeket. Ellenkező esetben ugyanis elvész az a morális hitel, ami a joggal való szembefordulás fedezetül szolgál. 3. Ugyanezen okból: az engedetlenség indoka nem lehet pusztán anyagi érdek, mögötte mindig magasrendű eszméi, erkölcsi, esetleg vallási meggyőződésnek kell lennie, ami által az egész cselekmény *önzetlennek* minősül. 4. A szóban forgó cselekmény alkalmazásánál lelkiismeretes mérlegeléssel kell kiválasztani a sérelmezett jogi aktus okozta hátrányokkal *arányban álló* jogsértést, hisz a túl durva reakció nemcsak az említett morális hitelt veszélyezteti, hanem az akció célját is. A polgári engedetlenség ugyanis soha nem általában a törvényesség ellen irányul,

csupán annak kisiklása, hibája ellen, valami túlkapás ellen. Soha nem fenyegethet tehát a jogállami rend fölborításának következményével. Az engedetlen polgár nem anarchista és nem forradalmár! 5. Az engedetlenség gyakorlója – a fentiekből következően – önként és tudatosan viseli el törvényszegésének *jogi következményeit*, nem kér és nem fogad el büntetlenséget. Ezzel tesz hitet amellett, hogy alapjában véve tiszteli a törvényt, ez igazolja tettének őszinteségét, ez adja meg számára a végső erkölcsi fölényt.

Ami ezek után a taxisblokádot illeti, először is: szó sincs róla, hogy a résztvevők előzőleg minden – sőt akár csak egyetlen – jogi eszközt kipróbáltak volna. Másodszor: az akció nem volt sem békés, sem önkéntes, épp ellenkezőleg, végrehajtói erőszakkal kényszerítették rá akarataikat az ország lakosságára. Harmadszor: önzetlenségről szó sincs, a torlaszépítők egyetlen és kizárólagos követelése anyagi jellegű volt, a benzin árának leszállítása. Negyedszer: ehhez képest a követelésük alátámasztására szolgáló eszköz erejét és következményeit tekintve szélsőségesen aránytalannak, túlzottnak, durvának, sőt veszedelmesnek mondható. Végül ötödször: a résztvevők egy pillanattal sem vállalták tettük jogi következményeit, mindvégig teljes büntetlenségre tartottak igényt.

Az 1990 októberének utolsó napjaiban történtek jellegét nehéz meghatározni. Hogy polgári engedetlenségi mozgalomról nem beszélhetünk, az bizonyos. Természetesen forradalomként sem értékelhetjük az eseményeket, mint értékelte akkoriban az SZDSZ néhány vezetője (és velük együtt sejthetően maga a köztársasági elnök is). Mert túl azon, hogy a megmozdulás – mint láttuk – egy minden szempontból törvényes és demokratikus kormányzat ellen irányult, a literenkénti tizenkét forintos üzemanyagár-csökkenés, amit végül is elért, mégiscsak kevés cél és igazolás egy forradalom számára.

A legtöbb rokonságot még az anarchiával mutatja a kialakult helyzet. A kezdeményezőknak akciójuk megindításakor fogalmuk sincs annak súlyáról és várható következményeiről. Akik csatlakoznak hozzájuk, akik rokonszenveznek velük, azoknak szintűgy. Pár nappal az események után alkalmam volt végignézni a kecskeméti televízió összes anyagát, amit a blokádnál napjaiban fölvettek. Nagyon tanulságos volt látni, hogyan nőttek túl a történések a kezdeményezők akaratán, hogyan csúszott ki a kezükből fokozatosan az irányítás, hogyan kapcsolódtak be az események alakításába olyanok, akikkel közösséget már nem akartak s akikért felelősséget már nem tudtak vállalni.

Ez nemcsak a taxisokra vonatkozik. Kezdetben a tévések is teljes rokonszenvvel, érezhető azonosulással szegődnek a feltehetően általuk is „forradalminak” ítélt események krónikásául. Csak a harmadik napon józanodnak ki kissé, amikor néhány, nem pusztán a lelkesedéstől felajzott, rossz külsejű alak: „a nép” éjszaka csaknem rájuk töri a stúdió ajtaját, amikor a „forradalom” szabályai szerint birtokba kívánja venni a televíziót.

Igen, sokan 1990 októberében élik át a forradalom illúzióját. Főként azok, akik a megelőző két esztendőben: a rendszerváltozás időszakában kívárnak, óvatoskodnak, vagy föl sem fogják, meg sem értik, mi is történik ebben az országban. Ahogy azt sem fogták föl, mi történt velük az előző három évtizedben.

Antall József ennél árnyaltabban és visszafogottabban értékeli 1990 karácsonyán. Az események lehetséges pozitív hatását keresi:

„Magyarországnak nem volt forradalmi élménye a rendszerváltozáskor... Budapest és az ország tulajdonképpen most, 1990 októberében érezte meg, hogy mi a rendkívüli állapot, mi lehet egy összeomlás, mi lehet egy katasztrófa. Ezek a napok megadták a bénulás élményét, és így jött el az a pillanat, amikor a felelős erők rádöbbenek önmagukra, arra, hogy gátat kell vetni az elszabadult indulatoknak. Mindez olyan helyzetet teremtett, ami előhívta a társadalomból, az elkeseredett és megpróbáltatások közepette

elő emberekből a józanságot és a jó szándékot. Ezt tartom a taxisügy egyik fontos tanulságának. Hogy válságélményt adott egy válságot nem látott nemzedéknek, felébresztette a veszélytudatot sokakban; láthatták azt, hogy a jogállamiság milyen könnyen borul fel, hogy mennyi a hamis, csaló proféta...”

Hátravan még egy fontos kérdés: mi volt a miniszterelnök tényleges szerepe az események alakításában? A korábbiakban láttuk, micsoda feltétlen tekintélyt vív ki magának Antall az előző hónapok során a kormány tagjai körében. Láttuk, milyen meghatározó szerepe van ennek a tekintélynek, ami mindenekelőtt a sokszorosan igazolt rendkívüli tudás és az abból fakadó föltétlen magabiztosság eredménye. Ha a kormányalakítás során, az első lépések megtételekor döntő jelentőségűnek ítéltük ezt a tényezőt, aligha túlzás azt mondani, hogy a blokádrámai napjaiban tízszeres, százszoros szükség lenne rá.

Ám, mint tudjuk, a miniszterelnök október 23-a, kedd este óta kórházban van. 25-én, csütörtökön, amikor az akció elindul, még öntudatlan állapotban fekszik a műtét után. Láttuk, az alkotmányos szabályozás a belügyminiszterre ruházza a távollévő miniszterelnök helyettesítésének feladatát és felelősségét, s láttuk azt is, hogy ennek Horváth Balázs nem képes megfelelni. E körülmény még indokoltabbá és izgalmasabbá teszi a kérdést: öntudatának visszanyerése után mennyire avatkozik bele Antall az események irányításába, mennyire befolyásolja vagy határozza meg a kormány döntéseit?

Ő maga ezt mondja: „Az altatásból épphogy magamhoz térve kaptam az első hírt, hogy taxisblokádról készül. Ez nehéz szituáció egy miniszterelnök számára; el kellett döntenem, részt vehetek-e közvetlenül a műtét után, szinte a feleszmélés pillanatától valamilyen, ami az egész ország sorsára kihathat. Alkotmányjogi érzékem azt diktálta: nem. Ebben a helyzetben csak tanácsadója lehetek saját kormányomnak. Ezt meg is tettem. A kormánynak kellett a felelősséget vállalnia, az engem helyettesítő belügyminiszternek mindkét funkcióját gyakorolnia kellett.

Amikor a taxisblokádról lezárásokról megszólaltam a televízióban, azt megelőzően néhány órával vették ki az oldalamból a dréncöveket.”

Hogy addig mi történik? Antall – mint mindig – most is betartja a formákat. Ám a kormányának adott „tanácsai” a gyakorlatban döntéseket jelentenek.

KAJDI: „Engem is hívott telefonon. Egyszer azért, hogy tájékoztassam az elnök urat, hogy az alkotmány mit tesz számára lehetővé. Mert az elnök úrnak a bizalmi köréből olyanokat is sügtak, hogy hirdessen ki rendkívüli állapotot, hívja össze a parlament rendkívüli ülését meg efféléket.

Amikor az elnök úr kiadta a parancsot, hogy a honvédség maradjon a laktanyákban, akkor is hívott a miniszterelnök úr, hogy legyenek szíves közölni vele: az alkotmány szerint erre nincs joga, nem adhat parancsokat a honvédségnek. De ő személyesen nem beszélt vele, mivel, ahogy mondta, ő most nincs hivatalban, alkotmányjogi értelemben akadályoztatva van. Csak a kormánya tagjaival érintkezett. Tájékozódott az ügyekben, elmondta a véleményét, konzultált, tanácsot adott, de nem ő döntött. Balázs két-három óránként kiment a kormányülésről, és aztán visszajött, és mondta, hogy most beszélt a miniszterelnök úrral, megbeszélték a taktikát, ezt és ezt kellene csinálni.

Az igazság az, hogy a háttérből ő döntötte el a dolgokat. A végső döntés is az övé volt, amikor Rabártnak megadta a felhatalmazást, hogy igent mondhat a megállapodásra. Bod Péter Ákos akkor már huszonnégy órája tárgyalta, többnapos ébrenlét után, és akkor Rabártnak odament kormányfői felhatalmazással, és így született meg a megállapodás.”

SZABÓ TAMÁS: „Jóska döntötte el, ez teljesen egyértelmű. Hogy legyenek tárgyalá-

sok, hogy meg kell egyezni, és hogy mik legyenek a megegyezés feltételei. Hogy liberalizálni kell az árat, hogy addig engedni kell belőle és így tovább. Mert a kormány nem akart megegyezni. Talán egyedül a Rabár. Ezért volt az a jelenet a végén, hogy a Peti, a Bod Peti, amikor bejelentette a megegyezést, akkor azt úgy tette, mintha egy összegyűrt papírt vágott volna a képükbe, hogy na, nesztek, itt a megegyezés. Ez azért volt, mert ő egyáltalán nem akart megegyezni. Senki nem akart tulajdonképpen, kivéve, mondom, a Rabárt.

De Antall telefonon beszélt mindenkivel, mindenkit megkérdezett, és aztán döntött. Emlékszem, én hét óra után beszéltem vele, és mondtam, hogy nincs mese, meg kell egyezni, ez itt a végső időpont, mert hétfő reggel vér fog folyni az utcán, az emberek nekimennek a torlaszoknak. Nem lehet mit csinálni. Ha megvertnek tűnünk is, akkor is meg kell egyezni. Visszakérte Rabárt, és mondta neki, hogy menjen, kösse meg a megállapodást. Péterrel is beszélt.”

Am annak ellenére, hogy a döntést most is ő hozza, a közvélemény előtt – de a kormánytagok szemében is – Antall mégiscsak kívül marad az eseményeken.

BOROSS: „Nagyon jó, hogy nem volt ott a taxisblokádnál. Amikor kiderült, hogy majd fél év kormányzás után még rendőrségünk sincs, hogy teljességgel eszköztelenek, cselekvésképtelenek vagyunk. Nagyon jó, hogy nem volt ott. Történelmi szerencse. A miniszterek és a környezete először látták volna őt tehetetlennek...”

Antall csak vasárnap késő este lép a színre, a megegyezés aláírása után, a híres-hírhedt pizsamás interjújában. Az ország már fellelégett, túl van a katarzison, az egyszerű kórházi szobában nyilatkozó beteg miniszterelnök felé figyelem és rokonszenv fordul. Valójában nem mond semmi megrendítőt, maga a helyzet, a körülmények rendkívüliek.

KAJDI: „Mi már pénteken javasoltuk neki, hogy ha az állapota megengedi, adjon egy nyilatkozatot a tévének. Úgy éreztük, ez nyugtatólag hatna a kedélyekre. Ő azonban egyértelműen elhárította ezt – utólag persze már könnyű belátni –, nagyon bölcsen. Korai lett volna még. Persze az egészségi állapotja miatt is.

Szombaton már vacillált. Nyilván a kedélyállapotától is függött mindez, egy ilyen műtét után az embernek sok minden eszébe jut, csak az nem, hogy a tévének nyilatkozzon. Egy kicsit szűgyellte is magát elesett embernek mutatni, pizsamában a kamera elé ülni, ami érthető.”

BOROSS: „A pizsamás interjú, amit aztán annyit emlegettek, amit annyit ajánroztak, hogy az volt az igazi, hogy akkor nem volt gőgös, meg ezek a baromságok, hát szóval az nem ő volt. Az nem Antall József volt. Kórházban is volt, meg tétova is volt, nem is tudta még pontosan, mi a helyzet, ez lehetett egy megrendülés, egy végtelen zavar, hogy ő pizsamában van. Ez később bántotta, hogy erre hagyta magát rábeszélni. Elgyengült, mit tudom én. Ha kap egy óra gondolkodási időt, akkor felöltözik...”

Na persze, ez tetszett nekik. Ezt aztán emlegették mindig, hogy igen, akkor emberi volt, hát persze. Legjobban azt szerették volna, ha mindig pizsamában van, elesetten, tehetetlenül. Hát egy frászt!”

Antall József két nap múlva leveti a pizsamát, és öltönyt húz. Bemegy a Parlamentbe, hogy ismét elfoglalja helyét a zátonyra futott hajó parancsnoki hídján. Hogy lelket öntsön csüggedőkbe.

Ő maga halálos beteg, nem tudhatja, megéri-e a karácsonyt.

A miniszterelnök non-Hodgkin-lymphomában szenved, ez a nyirokrendszer rosszindulatú daganatos megbetegedése. A nyirokrendszer a szervezet immunrendszerének egyik legfontosabb eleme, a nyirokerekben és a nyirokcsomókban kívül hozzá tartozik még a csontvelő, a csecsemőmirigy és a lép is. A sejtek kóros burjánzása következtében megduzzadnak a nyirokcsomók, rendszerint általános gyengeség, rossz közérzet, étvágytalanság, láz lép fel.

A non-Hodgkin-lymphoma kétféle lefolyású lehet: úgynevezett alacsony malignitású, kevésbé rosszindulatú vagy magas malignitású, erősen rosszindulatú. A kezelés, illetve a gyógyulás esélyei a következők: a kevésbé rosszindulatú betegség könnyebben és hosszabb ideig kezelhető, de gyógyíthatatlan; az erősen rosszindulatú viszont súlyos, és intenzív beavatkozást igényel, ami rövid távon vagy a teljes gyógyuláshoz (a betegek kb. egyharmada esetében), vagy halálhoz vezet (kb. kétharmad).

Antall József esete az első kategóriába tartozik: a miniszterelnök tehát gyógyíthatatlan és halálos beteg, ám betegsége sokáig szinten tartható. Édesanyját például, aki ugyanabban a kórban szenved, ekkor már egy évtizede életben tartják az orvosok.

Csakhowy Antall kezelése nagyon későn kezdődik. Október végén, pedig – mint tudjuk – az első nyirokcsomó-duzzanat már májusban megjelenik a bal hóna alatt. A betegség azonban bizonyosan ennél sokkal korábban kialakult, a daganat megjelenése már előrehaladott stádiumot jelez. A kór általában jóval ezt megelőzően diagnosztizálható és kezelhető. (Normális esetben, konszolidált viszonyok között a politikai élet főszereplői természetesen rendszeres orvosi kontroll alatt állnak. Nemcsak a miniszterelnök, de minden párt minden fontosabb vezetője. Normális esetben hónapokkal korábban, körülbelül az év elején fölfedezték volna Antall József betegségét, s az azonnal meginduló kezelés bizonyosan nagyságrendekkel növelte volna életben maradásának esélyeit. Ám Magyarországon ekkor még csupán a volt állampárt, az MSZP vezetői vesznek részt rendszeres orvosi vizsgálatokon.)

A kezelések tehát nagyon nagy – valószínűsíthetően mintegy háromnegyed éves – késéssel indulnak meg. A késésben, mint láttuk, magának a miniszterelnöknek is szerepe van, aki a rendszer- és kormányváltás lázas teendői és terhei között – érthető módon – egyszerűen nem törődött a dologgal. Csak az újabb nyirokcsomó-duzzanat megjelenése s a lassan tűrhetetlenné váló fájdalmak veszik rá, hogy – a helyhatósági választások, az amerikai út és október 23-a után – bevonuljon a kórházba.

Ekkor már igen intenzív, mondhatni drasztikus kezelésre van szüksége. Ezt négytagú orvoscsoporthoz végzi: dr. László Előd, dr. Németh György, dr. Rák Kálmán és dr. Schultheisz Emil. Antall határozottan elutasítja a külföldi klinikákon való gyógykezelés lehetőségét; részint mert semmi esetre sem kívánta hosszabb időre elhagyni hivatalát és munkáját (a kormány épp a taxisblokádnak után, a szétesettség állapotában van), részint mert – orvostörténeti múltja miatt is – ismeri a magyar orvostudomány teljesítőképességét, és bízik abban. Ez utóbbiról 1991. április 23-án a következőket írja barátjának, Schultheisz Emilnek: „Teljes bizalommal bíztam magamat és kezelésemet Reátok, egy pillanattal sem inogtam meg abban az elhatározásomban, hogy semmiféle külföldi meghívásnak

nem teszek eleget... Tettem ezt a magyar orvostudomány, a magyar orvosi iskola iránti elkötelezettségem és a Személyetek iránti teljes bizalmam következtében.”

Az orvoscsoport rendszeresen konzíliumokat tart; a kezelés menetéről, annak minden mozzanatáról teljes konszenzussal döntenek. Kombinált eljárást, radiológiai és kemoterápiás beavatkozást alkalmaznak, ami sugárkezelést és infúzió útján történő gyógyszeres kezelést jelent.

Mindez súlyos mellékhatásokkal jár. Egy ilyen terápia alkalmazásakor-normális esetben – a beteg számára teljes pihenés kötelező, ám Antall erről hallani sem akar. Külföldi útjait sem hajlandó lemondani, már november 19-én részt vesz Párizsban az EBEE-értekezleten, a helsinki folyamatba tartozó országok állam- és kormányfőinek csücsstalálkozóján. George Bush, Mihail Gorbacsov, Helmut Kohl, Margaret Thatcher, Francois Mitterand, Václav Havel és mások, a kontinens vezető politikusai azért gyűltek itt össze, hogy aláírják a Párizsi Chartát, az európai hagyományos fegyverekről szóló szerződést.

A magyar miniszterelnök is felszólal, Európa politikai vezetőinek történelmi felelősségéről beszél. A beszéd kitűnő, amikor befejezi, Bush amerikai elnök az asztalon át odatolja neki a névjegyét, amelynek hátlapjára előzőleg ráírta: „Congratulations!” Antall ezt sokáig őrzi a levéltárcájában.

Aznap reggel a párnája már teli van hajszákkal, s a fésülködést is abba kell hagynia, mert csomókban jön ki a haja. Ez a rendkívül erős kemoterápiás kezelés mellékhatása.

ANTALL GYÖRGY: „Apámat a betegség sok melléktünete közül ez viselte meg a legjobban. Neki igen fontos volt a haja, elég sokat foglalkozott a frizurájával. Bennünket is, az öcsémmel, már szinte csecsemő korunkban megfésült, férfias választékot csinált. Soha nem hordta ezt a vilmoscsászárféle hátrafésült frizurát, mint a harmincas évek értelmiségi középosztálya, na meg a káderek az ötvenes években, oldalt elválasztott angol frizurát viselt, mint Eden.”

Igen, a külsejére mindig gondosan ügyelő, ötvenes évei végén is kitűnő megjelenésű férfi két nap alatt tökéletesen megkopaszodik, parókát kell hordania. Amit az első hetekben visel, az riasztóan néz ki, utána hozatnak neki egy jobb minőségűt Németországból.

A külvilág semmit nem észlel abból a küzdelemből, ami Antall József lelkében ezekben a hetekben lejátszódik. Közvetlen munkatársainak is csak sejtései vannak.

KAJDI: „Az orvosok a műtét után közölték vele, hogy rosszabb esetben csak pár hónapja van. Ő maga a legszűkebb körben, például Boross Péternek, azt mondta, hogy »áprilisra halott vagyok«. De egy percre sem roskadt össze, nem siránkozott, nem panaszkodott, hihetetlen erővel tartotta magát, és tette a dolgát, de hát voltak jelek...

Ez mindenben megnyilvánult, a hangulatán, a kedélyén, a rossz közérzetén, vagy például azon, hogy kiválasztottuk neki a rezidenciát, és nem volt hajlandó beköltözni. Sokáig húzta, halasztotta, mindenféle ürügyet kitalált, aztán később bevallotta, hogy azért nem akarta beköltöztetni a családját, mert ha ő pár hónap múlva meghal, akkor szörnyű trauma lesz nekik kiköltözni.”

Antall az MDF-frakcióban november végén beszél hosszabban az állapotáról. Azt mondja: talán nem hiszitek el, de az embernek végtelen nyugalmat és biztonságot is ad egy ilyen betegség. Nekem már nem kell terveznem és kalkulálnom, hogy mi lesz velem ezután meg azután. Az én időm ki van mérve, és semmi mással nem kell törődnöm, mint azzal, hogy ami még hátravan, azt a lehető legjobban kitöltsem. Hogy tegyem a dolgom. Merthogy azon kívül semmi egyebet nem tehetek. Később hasonlókat mond a nyilvánosság előtt is:

„Nagyon jó egy ilyen betegség az embernek, mert elszánttá teszi, és ha a legrosszabbra

gondol, még elszántabb és elkötelezettebb lesz. Amúgy se vágytam hosszú életre, hosszú élet helyett inkább cselekvő életre vágytam.”

„Ezek azok a példák, amelyeket akár börtönben, akár a harctéren, akár egy betegségben csak úgy lehet túlélni, csak úgy lehet ezekkel együtt élni, ha él valakiben az elszántság és az elhatározottság, hogy teszem a dolgom, amíg tudom, élek, amíg tudok, és hogyan felakasztanak, agyonlőnek, vagy bármi történik velem, akkor ahhoz nekem már nincs mit hozzátennem.”

Antall József teszi a dolgát. Megfeszített erővel, elszántan, fáradhatatlanul. Legyűrve a fáradságot, a rossz közérzetet, a fájdalmat.

SZENTGYÖRGYI ANDRÁS: „Gyakorlatilag a lelki habitusára, a szellemi tevékenységére nem hatott a betegség. Nem volt érzékelhető jele. Pedig hát egy-egy ilyen intenzívebb kezelés után, amit korán reggel megkapott a kórházban, ami normális esetben egyszerűen letaglózza az embert, és ami után minimum három napot kellett volna feküdnie, ő bejött. Ilyenkor kicsit nehezebben indult a napja, de estére már úgy belendült, hogy itt kukorékolt éjfélig. '93 tavaszáig a munkában nemigen észleltük a betegség jeleit. Akkor se szellemileg, csak hát a külső megjelenés...”

A műtétet leszámítva nemcsak betegállományban, hanem gyakorlatilag szabadságon sem volt soha a miniszterelnöksége alatt. Hozzáteszem, ő muzeológusként sem volt szabadságon, tehát ő nem volt az a nyaralós típus, hogy fogom a családot, és elmegyek három hétre, ilyesmi föl se merült. Rendszerint vasárnap is bement a múzeumba, egy tevékenységmegszállott ember volt mindig.”

Antall: „Van rutinom abban, hogy mit jelent a teljes lekötöttség, a teljes szellemi odaadás. Tulajdonképpen mindig így éltem. Független kutatóként vagy valamilyen szerződéses formában mindig volt másodállásom, cikkeimet, a nagyobb munkáimat pedig éjjel írtam, vagy a hétvégeken. Napi hat óra alvás volt a maximum az életemben, ez most lecsökkent három-négyre.”

Az ember hajlamos arra gondolni, hogy ha nincs ez a hajsztolt munkatempó, ez a rendkívüli megerhelés, akkor Antall József még ma is élne. Hiszen az édesanyja is több mint tíz évig kihúzta ugyanezzel a betegséggel.

Csakhogy ez korántsem biztos. Sőt. Ha a miniszterelnök kilép a szerepéből, és magánemberként kímélő életmódot folytatva „betegeskedik”, akkor talán valóban csak pár hónapot ér meg 1990 őszét követően. Hiszen gondoljunk bele: csaknem hat évtized után kapja meg a nagy lehetőséget a sorstól. A történelmi feladatot, hogy a rendszerváltás iszonyúan nehéz időszakában az országot vezesse. Biztos abban – meggyőződhetett róla –, hogy erre a feladatra nincs nála alkalmasabb ember. Ráadásul akkor tudja meg, hogy halálos beteg, amikor az MDF, a kormány és – úgy tűnik – az ország is szinte reménytelen helyzetbe kerül: a taxisblokádnak idején. Tudja, hogy soha nem volt még nagyobb szükség a tapasztalatára, a tudására, a tekintélyére, mint az elkövetkező időben lesz. Minden hónap, minden nap, amit munkával tölthet, rendkívül fontos. Olyan ten-nivalója van, amit senki más nem képes elvégezni helyette.

Ez a tudat élteti. Ez ad neki szívósságot, már-már emberfeletti akaraterőt, lelki és testi energiát.

KAJDI: „Biztos vagyok abban, hogy ha őt magánemberként, tehát mondjuk az Orvostörténeti Múzeum igazgatójaként éri ez a csapás, az a tudat, hogy ő halálos beteg, akkor nagyon rövid időn belül elvitte volna.

Pár nappal azután, hogy kiengedték a kórházból, ráadásul ő hamarabb kijött, mint ahogy az orvosok javasolták neki, bejött ide, és aztán rögtön át is ment a Parlamentbe.

Bár mi mondtuk neki, hogy nem kellene még, és az orvosok is azt kérték, hogy lehetőleg csak a szobájában tartózkodjon, ő azonban úgy érezte, mind a parlamentnek, mind az országnak tartozik annyival, hogy megmutatja, él, és hogy megvan. Pedig akkor még komoly fájdalmai voltak, és hát elég rossz bőrben volt. Ez a fajta magatartás aztán később végig jellemző a betegséggel való küzdelme során, azt az egy szakaszt kivéve '91 derekán, amikor tünetmentes volt.

Az a tudat, hogy az ő halála esetén az MDF nem lesz képes tovább vinni a kormányzást, hogy válság keletkezhet, rendkívüli választások, komoly belpolitikai krízis, ami '90 őszén nagyon is valószínű lett volna, mondjuk ki: a pótolhatatlanságának tudata, ez tartotta őt életben, és sarkallta őt arra, hogy a nap huszonnégy órájából, ha kellett, tizenhat-tizennyolc órát is dolgozzon. Szinte megszállottként. És ez az, amit talán a leginkább csodáltunk benne, ami számunkra, a közvetlen munkatársai számára is mindig olyan plusz erőt adott, hogy egyszerűen szégyelltük magunkat, hogyha egy kormányülésen a tizenkettedik óra után fáradtak voltunk, miközben ő teljesen frissen, tökéletes szellemi frissességgel vezette még mindig az ülést, és döntött fajsúlyos és nagyon nehéz kérdésekben.”

Antall Józsefnek a betegségéhez és a halálhoz való viszonyát a legpontosabban alighanem az az egyértelmű és világos kérdés vagy inkább utasítás fejezi ki, amit kezelésének kezdetén orvosaihoz intéz: „ne az életemet – a munkaképességemet hosszabbítsátok meg.”

Az 1990 novemberében elkezdett igen intenzív kezelés a következő év tavaszára eredményesnek bizonyul, a miniszterelnök tünetmentessé válik. Érdemes hosszabban idézni abból a levélből, amelyet ekkor, 1991. április 23-án intéz orvosaihoz, pontosabban dr. Schultheisz Emilhez. (E levél másolatát – két másiké társaságában – Antall, valamikor a halála előtt, személyesen teszi bele egy borítékba, amelyre kívülről ráírja: „Betegségem”, alá pedig ezt: „Az orvosaim védelmére!” A boríték belső felén, a lehajtófül alatt a következő olvasható: „Halálom után közlendő! – Antall József”.)

„Tisztelt Professzor úr! Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy köszönetet mondjak betegségemnek abban a szakaszában, amikor a kemoterápia és a radiológiai kezelés megtörténte után a CT-vizsgálat (komputertomográfia) negatív eredményt mutat. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az általános protokoll az irradiáció elé és mögé három-három infúziót iktat be... De a további kezelés, amely... a tudomány mai állása szerint nyilván a legjobb, a legmegnyugtatóbb biztosítékot jelenti, és orvosi szempontból elsődlegesen indokolható... számomra most mégsem elfogadható. Jelenlegi feladataim mellett nem tudom vállalni a további részét a kezelésnek, a kilátásba helyezett két-három infúziót vagy más ehhez hasonló gyógyszeres kezelést.

...Minden póz nélkül (hiszen nem a nagyközönségnek és a választóknak szól) kijelentem, hogy nem érdekel életutam hátrélvő része, éveim száma, amihez a kezelés folytatása esetleg nagyobb biztosítékot jelentene. A gyógyulásnak azt a fokát elértem, ami képessé tesz az előttem álló feladatok végrehajtására, de legalábbis annak megkísérlésére... Ezért ki kell jelentenem, hogy a további beavatkozást saját elhatározásomból, teljes felelősségem tudatában nem vállalom. Ez nem jelenti az általam nagyra becsült, teljes bizalmamat élvező orvosi csoport felfogása helyességének, véleményének legkisebb mértékben történő kétségbe vonását.

...De jelenleg teljes testi és lelki erőm birtokában vagyok, és ezt meg kívánom tartani addig, amíg szükség van rám, és amíg lehet. Ma, 1991 tavaszán magyar miniszterelnökként, önmagamot ismerve, az országért érzett felelősség tudatában mást nem tehetek.”

A kezelések megszűnése után, '91 nyarára a haja újra kinő, leveheti a parókát. Meglepetésére és bosszúságára az új haj göndör („azt fogják hinni, hogy daueroltatom!”). Ő maga ereje teljében, lendületben van, tele hittel, munkakedvvel és energiával; egyik munkatársa szerint valóságos eufóriában telnek ezek a hónapok.

Valóban, talán miniszterelnökségének legsikeresebb időszaka ez a háromnegyed esztendő. A kormányzat helyzete stabilizálódik, feloszlátják a KGST-t és a Varsói Szerződést, kivonulnak az oroszok, Magyarországra látogat a pápa, Antall megkapja a Schumann-díjat, a szovjet puccs idején a vezető nyugati politikusok igazi partnerének érezteti magát.

November végén azonban újabb daganatokat diagnosztizálnak nála. A helyzet most az egy évvel korábbinál is sokkal rosszabbnak tűnik, azonnali beavatkozásra van szükség. A korábban említett, halála után fölbontandó boríték második levélmásolatának eredetije ekkor íródik. A címzett ismét dr. Schultheisz Emil.

„Tisztelt Professzor úr! Kedves Barátom!

...Most újra válaszút elé kerültem. Az 1991. november 30-án megtartott konzílium után tudomásul vettem a közlést: az újabb vizsgálatok szerint az alapbetegségem (non-Hodgkin) tünetei újra megjelentek, ez alkalommal a gyomromban. A több hónapos tünetmentesség... véget ért. Teljesen világossá tették előttem az állapotomat, a betegségem súlyosságát és annak várható következményeit. Felvilágosítottatok a szükségesnek vélt kezelés módozatairól... Tudomásul vettem... azt, hogy ennek elmaradása hátrányos következményekkel jár, és az életem megrövidülését jelenti.

Ennek ellenére – mindent megfontolva és mérlegelve – ismét úgy döntöttem, hogy nem vetem alá magamat az ajánlott kezelésnek (kemoterápia)... a lokális sugárkezelést fogadom el egyedüli kezelési módként, annak kockázatával együtt. Tehát azzal is tisztában vagyok, hogy nagyobb esélyem van a gyomrom »kilyukadására«, mint annak elmaradására. Ezt a lokális sugárkezelést 1992. január 2-től vállalom, felkészülve lelkileg és budapesti tartózkodással a jelzett időszakban az azonnali műtetre.

...Előző levelemben megírtam, hogy reám most van szükség, és amíg alkalmas vagyok feladatom ellátására, addig eleget teszek hivatásomnak.

Rövid távon most el kell fogadni 1991. december 31-ig a költségvetést a parlamentnek, mert ettől függ az ország finanszírozhatósága (IMF stb.), alá kell írnom decemberben a magyar-szovjet, magyar-ukrán bilaterális megállapodást, találkoznom kell Jelcinnel, és alá kell írnom az Európai Közösséggel a társulási szerződést; le kell bonyolítanom az MDF országos gyűlését, csak néhányat említve halaszthatatlan feladataimból... továbbá ezt a karácsonyt még szeretném viszonylag ép állapotban eltölteni, és biztonságot sugározni a világnak és az országnak, megtartva a bizalmat és hitelképességet minden értelemben.

...Boldog lettem volna, ha a teljes választási ciklust kitöltve, elvégezve az átalakulás nehéz feladatát, az ország szuverenitásának visszaszerzése után végrehajthatom az európai integrációhoz való kapcsolódását...

Bízom abban, hogy még ad az Úristen annyi időt, hogy rendben átadjam a dolgokat, irányt szabhassak, és barátaim átvehessék a feladataimat...

Munkásságomban egyetlen olyan sort le nem írtam, egyetlen olyan cselekedetem sem volt, amit restellnem kellene...

Közéleti pályámat, amire tulajdonképpen tizenhat éves korom óta készültem, majd megítéli a történelem. Ennek rövid összegzését talán még megörökítem, és lesznek olyan híveim, akik segítenek az igaz kép kialakításában... Szívesebben halnék meg katona-

ként vagy egy jól sikerült merénylet áldozataként (ami másokat nem érint), mint egy ilyen nyomorult betegségben...

Mindennel leszámolva, de minden depresszió nélkül (talán jelezte a konzílium napján, a közlést követő TV-interjú velem) folytatom munkámat. Kérem továbbra is a teljes őszinteséget, mert nem rólam van szó, hanem Magyarországról, miniszterelnöki felelősségemről, valamint az MDF és a centrupártok működőképes koalíciójáról...

Kedves Barátaim! Örök hálával tartozom Nektek, mert meghosszabbítottátok az életemet 1990/91-ben... Tiltakoztatok az ellen, hogy nem vállalom a jobb esélyt adó, de munkám folytatását korlátozó, majd lehetetlenné tevő kezelést. Meg akartatok mindent tenni az ember gyógyítása érdekében, de nekem a miniszterelnöki teendők ellátása a feladatom, erre esküdtem fel, mint egy katona. Ez elé nem helyezhetem a magam személyes érdekét. Ha nem lesz más esélyem, akkor talán – a dolgok jó előkészítése mellett – a halálom is szolgálatot tehet... Elszánt, kemény, munkabíró embernek nevelt nagyapám, apám, anyám és a Piarista Gimnázium. Ha észre fogom venni, hogy a betegségudatom rossz hatással van a döntési képességeimre, fogom tudni a kötelességemet.

Köszönettel és baráti kézszorítással

Budapest, 1991. december 5. Dr. Antall József

A januártól március közepéig tartó radiológiai kezelések azonban önmagukban nem vezetnek eredményre. A sugarazott daganatok ugyan eltűnnek, de másutt egyre intenzívebben előjönnek. A miniszterelnök állapota rohamos romlással, munkaképességének elvesztésével, majd közeli halállal fenyeget. Ekkor úgy dönt, hogy mégis aláveti magát a kemoterápiás kezelésnek.

Ezek áprilisban megkezdődnek (közben a sugarazás is folytatódik), és újabb másfél esztendőre biztosítják Antall József munkaképességét. Ekkoriban többször mondja környezetének: „Azt még nem tudom, a történelemtényekbe bekerülök-e, de hogy az orvostörténeti könyvekbe igen, az biztos.”

1993 őszére azonban szervezetét olyannyira megterhelik ezek a drasztikus beavatkozások, hogy egyértelművé válik: a kezeléseek az eddigi módon nem folytathatók tovább. Ekkor kerül sor a kölni transzplantációs műtetre, de ez már egy későbbi fejezet tárgya.

Fel kell azonban tennünk még itt egy – teljes bizonyossággal valószínűleg meg nem válaszolható – kérdést. Mennyiben befolyásolta a betegség Antall József politikai tevékenységének *tartalmát*? Azt láttuk, hogy lényegében nem korlátozta őt feladatainak ellátásában, hogy az életét emésztő kór több elszántságot és energiát ébresztett a lelkében, mint amennyit elvett a testétől, s hogy ez a lélek úrrá lett a test nyomorúságán. Tudjuk azt is, hogy csak '93 tavaszától mutatkoznak meg nála a munkában (de nem a munkáján! – vallják közeli munkatársai) a fáradtság jelei. De szellemi erejét, döntés- és irányítóképességét ekkor sem, egy pillanatig sem korlátozta a betegség, mondják, akik mindvégig a közelében voltak. Mégsem hihetjük azonban, hogy mindenben ugyanúgy döntött, ugyanúgy cselekedett, mint tette volna, ha nem beteg.

Mert hiába tudta ő, hogy beteg is a sokszorosát nyújtja annak, amit bárki más nyújtana a helyén, hiába hitte, hogy meg tudja majd ítélni, mikor kell lemondania. Maga belül szelárd volt, de nem tekinthetett el másoktól, betegségének külső megítélésétől. Igaz ugyan, hogy az ellenzék és a sajtó mindvégig tartózkodott a betegségére való durva célzásoktól, ám apró kis utalások azért voltak. Ezek Antallt kevésbé zavarták, sokkal inkább az a tudat, hogy a közvélemény jelentős része nem érdemként és áldozatként könyveli el az ő heroikus erőfeszítéseit, hanem hibaként, emberi gyengeségként.

Tudta, az átlagember hajlamos azt mondani, hogy aki beteg, az ne dolgozzon. Pihen-

jen, álljon félre, adja át a helyét az egészségeseknek, mondjon le a hatalomról. (Az egyik ilyen átlagember egy háziasszony volt, aki nyíltan megkérdezte a miniszterelnököt, nem volna-e jobb neki is, meg mindenkinek, ha betegsége miatt lemondana. Az illetőt Göncz Árpádnénak hívták, az eset egy olyan alkalommal történt, amikor a miniszterelnök a férjét kereste, és helyette véletlenül ő vette föl a kagylót...)

Am igazán súlyosan mégiscsak a belülről jövő támadások érintik. Közismert ezek közül Csurkái '92 augusztusában, hisz az a legnagyobb nyilvánosság előtt történt. De voltak nem nyilvános, viszont annál komolyabb akciók is. Valódi szervezkedések. '91-92 fordulóján például többször összejönnek néhányan a Margitszigeten, a Lezsák-féle Lakitelek Alapítvány szó szoros értelmében föld alatti irodájában, és a beteg miniszterelnök előbb-utóbb szükségessé váló utódlásáról tárgyalnak. A házigazda Lezsákon kívül természetesen ott van az összehajló négy-öt magyar között Csurka István, valamint Für Lajos és Szabó Tamás, de egyszer-kétszer még Kupa Mihály és Kádár Béla is. (Utóbbi négy amúgy rotációs alapon, mint lehetséges utódok a miniszterelnöki székben.)

Antall többször is gesztust tesz, hogy biztosítsa magát – kívülről és belülről –: az iránta megnyilvánuló bizalomról. Négyszemközt kikéri például Boross Péter véleményét, hogy *szerinte* nem kellene-e lemondania. Abban a bizonyos halála után felbontandó borítékban található harmadik levélmásolat is egy ilyen gesztus dokumentuma. A másfél oldalas szöveg a „Feljegyzés betegségem tárgyában” címet viseli. Antall az elején röviden összefoglalja az első két év körtörténetét, majd így folytatja:

„1992-ben alávettem magamat egy újabb irradiációs és kemoterápiás kezelésnek, ami miniszterelnöki feladataim ellátásában nem gátolt. Külföldi és belföldi útjaimat korlátoztam, ami mint a térség egyetlen még hivatalban lévő miniszterelnöke esetében egyébként sem volt indokolatlan, túl lévén a bemutatkozási szükségleteken.

Azóta folyamatos kivizsgálásom és kezeléseim biztosította a tevékenységem ellátását, és orvosaim ettől eltérő döntéséig, tanácsáig előreláthatólag ezt folytatom.

Kötelességemnek érzem mégis a Kormány, az MDF elnöksége és frakciója néhány tagjából álló szűk körű bizottsággal a fentiek közlését, jelezve, hogy bizalmuk megvonása esetén bármikor kész vagyok távozni. Amennyiben bizalmukat továbbra is élvezhetem, teljes... felelősségem tudatában kijelentem – orvosaim tanácsával egyetértően –, hogy időben bejelentem, ha feladatom ellátására egészségi okokból válnék alkalmatlanná.

Tekintettel arra, hogy a fentiek pártpolitikai, választási szempontból ellenfeleink érdekeit szolgálhatják, a közölteket nem kívánom e körön kívül nyilvánosságra hozni, ezért kérem fentiek bizalmas kezelését. Budapest, 1993. július 22. Antall József”

Alatta: „Tudomásul vettem: Bod Péter Ákos, Boross Péter, Für Lajos, Jeszenszky Géza, Kónya Imre, Lezsák Sándor, Szabad György, Szabó Iván, Szabó Tamás”

Ha azt kutatjuk, hogyan befolyásolta Antall személyiségét, stílusát, politikai vezetését a betegség, akkor kézenfekvőnek tűnik az 1990 októbere előtti és utáni időszak összevetése. Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű. A miniszterelnök betegsége, pontosabban annak fölismerése ugyanis szinte napra pontosan egybeesett az MDF sikerének látványos megtörésével. Addig Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, választási győzelem, paktum, koalíció, kormányalakítás; onnantól vereség a helyi választásokon, taxisblokád, tartós népszerűségvesztés, szüntelen támadások. Utólag lehetetlen megmondani, hogy a két időszak között megmutatkozó nyilvánvaló különbségek mennyiben az egészséges (magát legalábbis annak tudó) és a beteg, illetve az offenzív és a defenzív, a győző és a vesztesben lévő Antall József közti különbségek.

BOROSS: „Amikor miniszterelnök lett, akkor láttam az első három-négy hónapnak a magabiztosságát, majd a betegség után valami mást, de nemigen tudnám megmondani, hogy mi volt ebben a betegség szerepe. Az biztos, hogy az idők során lelassult, morfondírozóvá vált. Olykor nagyon körülményes volt, különösen személyi ügyekben. Húzta, halasztotta a döntést, néha egészen a konfúzió határáig eljutott. Azt hiszem, ha egészséges, akkor talán gyorsabb, magabiztosabb és nagyvonalúbb lett volna.”

Mindezekén túl van még egy momentuma a betegségnek, ami bizonyosan nagyban befolyásolja a miniszterelnököt politikájának kialakításában. Pontosabban nem a betegségről magáról van szó, hanem annak elháríthatatlan következményéről, a közeli halálról. Arról, hogy Antall Józsefnek minden komolyabb döntésekor azt kell mérlegelnie, lesz-e elegendő ideje annak végrehajtására. Nem tervezhet hosszú távra. Minden lépését úgy kell megtennie, hogy nem tudhatja biztosan, sor kerülhet-e majd a következőre.

ORBÁN VIKTOR: „Mielőtt elment Kölnbe, a műtetre, beszéltem vele. Megkérdeztem tőle, hogy mennyi esélyt ad magának. Ez most így durván hangzik, de akkor ez egy nagyon őszinte beszélgetés volt. Szóval fölvettem ezt a kérdést, és ő azt válaszolta, hogy ötven százalékot.

Akkor a betegsége kapcsán előhozott bizonyos múltbeli dolgokat. Terveket, amelyekről tudtommal soha nem beszélt. Azt mondta, hogy ha a betegsége nem jön közbe, akkor ő csinált volna egy nagy polgári pártot. Nem ezt a szót használta, azt hiszem, inkább középpártot mondott. Szóval az MDF javából, a Fideszből, az SZDSZ Tölgyessy-féle szárnyából meg a kereszténydemokraták és a kisgazdák közül azokból, akik használhatók. Csurkáékat, meg a többieket, akik szerinte nem értik a modern parlamentáris politikát, egyszerűen elhagyta volna. Ezeket talán nem mondta ki ilyen nyíltan és direkt, de határozottan ez derült ki a szavaiból. Úgy '92-93 táján lett volna ennek szerinte realitása, egy nagy kormányátalakítással egybekötve. De hát közbejött a betegség, és akkor már nem mert belevágni. Nem vágthatott bele ilyen két-három éves stratégiai vállalkozásokba, mert '90 őszétől már nem tudta, hogy meddig él, egy év sem volt garantálva. Szétverni a koalíciót, ami megvan, és aztán belehalni, és nem lesz idő helyette semmit összerakni, hát letett ezekről a tervekről. Más helyette nem tudta volna befejezni. Semmi esetre sem.

Ma már látni lehet azt is, és ki is lehet mondani, hogy rajta kívül nem volt más, aki az első kormányfő lehetett volna. Senki sem ütötte meg intellektuálisan, a politikában szükséges gondolkodási képességek tekintetében, a nemzetközi elfogadhatóság szempontjából, és még lehetne sorolni, azt a szintet. Ha nem ő alakít kormányt, ma már el sem tudom gondolni, hogy kicsoda. Ha neveket mondok az akkori ellenzéki vezetők közül, így visszaemlékezve '90 tavaszára, ma ezek a nevek már inkább mosolyt fakasztanak.

Hát ezért nyert többek között az MDF...

Antall József tehát tartózkodni kényszerül a hosszú távú tervektől, a nagyszabású stratégiai lépések, lépéssorozatok megtételétől. Ez a helyzet azonban, paradox módon, ellenkező irányú hatást is kiváltott. Közismert jelenség, hogy ahol a vezetői posztra való újráválaszthatóság korlátozott (például az amerikai elnök esetében a második ciklust követően), ott a meg nem újítható mandátum birtokosának már nem kell a következő választásokra gondolva rövid távon népszerű politikát folytatnia. Ő már gondolkodhat nagyobb léptékben, hozhat stratégiai döntéseket, figyelhet a nemzet hosszabb távú érdekeire.

A magyar miniszterelnök – halálos betegsége okán – szintén ki van zárva a következő választási ciklusból. A jelennek kell politizálnia, nemigen gondolhat még a közeljövőre sein. Ám éppen ezért gondolhat a távoli jövőre. Egyszerre politizálhat a jelennek – és a történelemnek.

Mivel nincs saját személyes perspektívája, nem érdekli a hatalom és a karrier. Nem bohóckodik a sajtónak, és nem folyamodik kicsinyes praktikákhoz. Rövid távú, kétes előnyökért nem tesz elvi és morális engedményeket; a soron következő választásokért nem kockáztatja az utána következők hosszú sorát, az új magyar demokráciát.

Az ilyen politikusból könnyebben válik államférfi, történelmi személyiség.

A KÁDÁR-KOR ÖRÖKSÉGE

1990 októberében, hivatalba lépésének ötödik hónapjában – amikor működését gyakorlatilag még el sem kezdhetette – a rendszerváltozás első, demokratikus választásokon mandátumot nyert kormánya tehát súlyos válságba került. Bár helyzete később konszolidálódik, az évek során bizonyos területeken sikereket ér el, és valamelyest a megítélése is javul, mégsem túlzás azt állítani, hogy az első vereséget többé nem képes kiheverni. A mélypontról sohasem tud tartósan fölemelkedni, s a ciklus hátralévő idejében örökös defenzívában, vesztesben marad. Sőt nemcsak a ciklusban: az első kormányt és az MDF-et mind a mai napig széles körű ellenszenv, visszautasítás, lesajnálás, majdhogynem közutálat övezi. Történhetett azóta bármi, s történhet a jövőben is: „*azok*” egyszer s mindenkorra megbuktak 1990-ben.

Vajon miért ilyen súlyos és visszavonhatatlan a magyar közvélemény meghatározó többségének ítélete? Miért ilyen mély az ellenérzés, ami az „emdéef”-fel szemben ma is él?

Beszéltünk már erről. A megalapozatlan illúziókról s a szertefoszlásukat követő szükségzerű csalódásról, bizonyos régi erők ellenállásáról, az ellenzék felelőtlenségéről, a sajtó gátlástalanságáról; és utaltunk az új kormányzat gyakorlatlanságára, felkészületlenségére, hibáira is.

Mindez mégsem tűnik elegendő oknak. Mégis az az érzésünk, hogy lennie kell valami mélyebb magyarázatnak, ami a Magyar Köztársaság első demokratikus kormányával szemben megnyilvánuló végletes elutasítás indokául szolgál. Ebben a fejezetben ezt kutatjuk.

Ehhez legalább 1945 - 48-ig kell visszamennünk az időben. Amikor a szovjet megszállás egy szocialistának nevezett ázsiai berendezkedést kényszerített az addigi történelme során mindvégig európai Magyarországra. Ennek totalitárius megvalósulása volt a Rákosi-rendszer. Az ázsiai szisztéma e rövid életű, kemény szakasza után egy puhább, paternalista változat következett, amelyik már tartósabbnak bizonyult: a több mint három évtizedig fönnálló Kádár-korszak, melyet a szocialista tábor legvidámabb barakkjaként emlegettek.

Nézzünk be egy kicsit ebbe a vidám barakkba!

A társadalom többségének életszínvonala valóban folyamatosan javult a hatvanas évektől kezdve. Szinte mindenki bejárt valamilyen munkahelyre (ha esett az eső, orkánkabátban), s a hónap elején fizetést kapott. A kenyér és a parizer három hatvan, a sör (ha éppen kapható volt) öt húsz. Épültek a kockaházak, égették a gázt a hétvégi telkeken, s a kagylófotelek előtt egyre több lakásban vibrált a Kékes, a Munkácsy, a Tisza, a Carmen, majd az Orion és a Videoton televízió. Trabantok, Wartburgok, Moszkvicsek, Warszawák, Skodák, később Daciák, Zsigulik és Zaporozsecek rontották a levegőt, és a dolgozó a balatoni, majd a tatrai, a várnai, a drezdai és a jugó tengerparti kemping után végül Bécs, netán Milánó vagy kivételképpen Párizs alatt is fölverhette a sátrát. Aztán, miután gondosan rácsipeszte a (téeszből vagy a gyárból „szerzett”) nejlonfóliát, az Opelek, Audik, Fiatok, Citroenek, Mercedesek és luxuslakókocsik között megnyugodva konstatálhatta, hogy lengyel, csezkó vagy endékás sorstársa hat-nyolctizenkét éves Polskijánál-Skodájánál-Trabantjánál mégiscsak jobb állapotban van az ő öt éves Ladája. S ha mindezek után kézzel-lábbal-oroszul el is beszélgetett a sorstársak-

kal, akkor nyugtázhatta azt is, hogy ezek szegények még nála is ritkábban és kisebb valutakerettel jöhetnek Nyugatra, s már nem is sajnálta annyira azt a kis paprikás szalámit, amellyel kénytelen volt viszonzni az olajos halat, amit neki kínáltak föl a barátság jegyében.

A legvidámabb barakkban tehát minden relatív volt. A jólét, a gyarapodás, a biztonság, a nyugalom, a „szabadság” – és természetesen a jókedv is. A viszonyítás alapja előbb a Rákosi-korszak, aztán – mint láttuk – egyre inkább a többi barakk. Ami a Lajtán túl van? Az csak az éden: titkos vágyaink tárgya, misztikus és elérhetetlen. Kicsit olyan, mint ötvenhat, aminek ez a viszonylagos jólét végső soron köszönhető, de ezen jobb nem töprengeni.

Milyen alapokon állt látszólag ilyen biztosan ez a barakk? Először is az állami (és az álszövetkezeti) tulajdon alapján, másodsor a központi tervgazdaságén. Termelő magántulajdon, tőke, vállalkozás, önálló egzisztencia csakis szigorúan ellenőrzött és korlátozott formában, ritka kivételként létezhetett; azért, hogy erősítse a szabályt: itt mindenki az állam alkalmazottja. A bérek – ugyancsak az önállóságot korlátozandó – rendkívül alacsonyok voltak. A dolgozók a megélhetéshez szükséges javak nagyobbik részét természetbeni juttatások formájában kapták, közvetlenül az államtól. Olcsó lakást, ingyenes oktatást és egészségügyi ellátást (leszámitva persze bizonyos szükséges kenőpénzeket és a paraszolvenciát). De nem tartalmazták ezek a bérek a fűtés, a villany, a víz, a gáz, a tej, a kenyér, a hús, a cipő, a pelenka tényleges árát sem, ezeket is az állam dotálta. (Természetesen abból, amit nem fizetett ki a dolgozóknak a neki végzett munka ellenértékéért.)

Mi lett mindennek a következménye? Egyfelől az, hogy a magyar társadalom lassan-lassan afféle rezervátummá alakult át. Az egymást követő nemzedékeken keresztül fokozatosan kifejlődött a szocialista ember, ez a különös, domesztikált fajta (szabadon élő őse az európai ember), akit államgazdi a tenyeréből etet, s aki főkről főkre el is vesztí azokat a képességeit, amelyek segítségével valaha meg tudott élni a szabad társadalom vadonában. (A poráz így egyre hosszabb lehet, a kerítés alacsonyabb, itt-ott ki is nyitható, hisz ügyse kóborol messzire, a hasa előbb-utóbb visszahozza.)

Az alacsony béreknek egyéb hatásai is voltak. Mivel a család egy keresetből nem tudott megélni, az asszonynak is dolgoznia kellett. A „teljes foglalkoztatottság” valójában kényszerű túlfoglalkoztatottság: fölösleges munkahelyek, bölcsődék, óvodák tömegét kellett az államnak létrehozni és fenntartania, ami ismét tetemes központi kiadással járt.

Mivel a rendszer legitimitását (a '63 után fokozatosan csökkenő félelem mellett) a lassan növekvő „jólét” biztosította, a juttatások rendszerét és mértékét folyamatosan növelni kellett. Ez mind nagyobb terheket rótt az államra, amely – lévén, hogy az alapvetően ázsiai típusú szocialista termelési szisztéma nem rendelkezik az intenzív növekedés lehetőségeivel – e terheket egyre kevésbé bírta. Eközben a vállalatok és a magánember egyaránt zavartalanul tovább pazarolt a dotált, mesterségesen alacsony áron tartott gázzal, vízzel, benzinnel, villannyal és minden mással.

Lassan megmutatkoztak a „teljes foglalkoztatottság” hosszabb távú, ám annál súlyosabb következményei is. Mivel a főállású anyaság megszűnt, s a feleségnek is munkahelye volt, lazulni kezdtek a családi kötelékek, csökkent a gyerekvállalási kedv. Megindult a társadalom fokozatos előregedése, aminek eredményeképpen egyre kevesebb aktív dolgozóra jutott az egyre növekvő nyugdíj- és társadalombiztosítási járulék fizetése. Ezek a rendszerek lassan, de biztosan elindultak az összeomlás felé.

A hatvanas évek végére Magyarországon (és a többi szocialista országban is) sorra mutatkoztak az ázsiai struktúrákat előbb-utóbb szükségszerűen és kivédhetetlenül utolérő hanyatlás jelei. A közvetlen lakossági fogyasztást szolgáló beruházásokon kívül az egyéb szférákban megkezdődött a stagnálás, majd a fokozatos leépülés. Elmaradtak a felújítások, a hosszú távú működéshez szükséges karbantartások, megtorpan, aztán látványosan elakadt az infrastrukturális fejlesztés. A nagy lendülettel – kicsit nyugati mintára – elindult autópálya-építések leálltak (az M-7-es Siófok, az M-3-as Gyöngyös, az M-1-es Győr előtt; a többi el sem indult). Az állami lakásépítés az 1976. évi harminchatezerről a nyolcvanas évek végére a tizedére, három-négyezerre csökkent. Ezt részben kiváltotta az állami hitelkamat-támogatással folyó magáneros építkezés, ám az állam hamarosan ezt sem volt képes fenntartani.

A rendszer, amely egykoron elemésztette az államosított nagy-, közép- és kistőkét, a nagybirtokot, a kulákvagyont, a kisparaszti parcellákat, a békekölcsönök forintjait, amelyik folyamatosan elszívta az alkalmazottjaivá tett dolgozók által termelt értékek túlnyomó részét, lassan kimerítette, fölélte növekedésének összes forrását és tartalmát.

Újfajta – immár rendszeridegen – források után kellett néznie. Kettőt talált, egy külsőt és egy belsőt: a nyugati hiteleket és a nem állami szektort, a félpiaci elemek fokozatos beengedését a gazdaságba. Ezt hívták reformnak.

A felvett hitelek után járó tartozás összege a nyolcvanas évek végére elérte, sőt meghaladta a húszmilliárd dollárt. Ez évente 3,5-4 milliárdos törlesztési kötelezettséget jelentett, a bruttó nemzeti össztermék 14-17 százalékát!

Ebből a hatalmas adósságtömegből mindössze négymilliárd került be a magyar társadalom és gazdaság vérkeringésébe, a fennmaradó részt a folyton növekvő kamatok és azok kamatai tették ki. Olyan pénzek, amelyekből az ország sohasem részesült, de amelyeket mégis meg kell adni a hitelezőknek. Ám a négymilliárd zömét sem beruházásokra, hanem a lakossági túlfogyasztás fedezésére költötték. A „jólét” fenntartására, mert hogy arra a szocialista termelés már rég nem volt képes.

A hitelek ama legcsekélyebb hányada, amelyik új – esetleg nyugati – technológia vásárlására fordítódott, szintén nem teljesítette a hozzá fűzött reményeket. Kiderült ugyanis, hogy ugyanaz a gépsor vagy termelési rendszer, amelyik Nyugaton, a piacgazdaság és a polgári társadalom körülményei között pár év alatt többszörösen megtermelte a beruházáskor belé fektetett tőkét, az minálunk, szocialista viszonyok – érdekeltség, munkakultúra, szerviz stb. – közepette csak az investált pénz töredékét volt képes produkálni.

Közben a saját gazdaságon belüli állami újraelosztás iránya is egyre kedvezőtlenebbé vált: az elvonás fokozódó mértékben sújtotta a jobban működő vállalatokat, a támogatás pedig fokozódó mértékben jutalmazta a legrosszabbakat, hisz az ellátást és a munkahelyeket fönnt kellett tartani.

A nyolcvanas évek vége felé felvett újabb hitelek már csak a régiék és kamataik törlesztésére fordítottak. A szocializmus annak a rohamosan deklasszálódó családnak a sorsára jutott, amelyik mindennapi fogyasztását régóta csak kölcsönökből tudja fedezni. Amelyiknek a fizetése már nemhogy a hó végéig nem elég, de a múlt hónapban fölvetett kölcsönök visszafizetésére sem. Amelyik azért kér kölcsön az egyik szomszéd-tól, hogy megadhassa régebbi tartozását a másiknak, abból a megfontolásból, hogy az újra adjon neki.

Nézzük meg ezek után a másik rendszeridegen forrás, a „magánszektor”, a „második gazdaság”, a „szürke zóna” hatását és következményeit! Annak ellenére, hogy ez a termelőjáváknak csupán kicsiny töredékével rendelkezett, a nyolcvanas évek végére túl-

súlyba került az elsődleges állami szektorral szemben: a lakossági jövedelmeknek ekkor már csupán negyven százaléka származik a főállású munkaviszonyból.

Fontos azonban látnunk, hogy ez a szféra semmiképp sem tekinthető valóságos piacgazdaságnak. A maszek műhely, a háztáji, a géemká szűkre szabott keretei között lépésről lépésre kialakulhattak ugyan az önálló vállalkozás, a kvázi magántulajdonnal és a saját munkaerővel való rendelkezés korlátozott lehetőségei és technikái, ezek azonban betagozódtak a szocialista gazdaság szervezetébe. A „magánvállalkozásokat” az állami vagy szövetkezeti szektor köldökzsinórja tartotta életben: a téészből vett vagy lopott táp és vetőmag, az állami terményfölvásárlás, az üzemben géemkában használt vagy onnan a saját műhelybe kicsent szerszám. Mindez az ügyeskedéssel, a kiskapuk keresésével, a csalással, a törvénszegéssel érintkezett: olyan dolgokkal, amelyek ellentétesek a piac és a polgári értékek világával.

Legalább ekkora probléma, hogy az itt zajló, a korábbi fogyasztási színvonal emelését vagy fönntartását szolgáló erőfeszítéseket környezetük és önmaguk kizsigerezésével végzik az emberek; megrontva egészségüket, nemegyszer tönkretéve családjukat is. A másod-, harmad- és negyedállások anyagi, gürcölös világa még kevésbé kedvez a gyerek-szülési és -nevelési hajlandóságnak, ami hosszabb távon tovább mélyíti a tébé- és nyugdíjrendszer válságát.

Fontos jelezni, hogy a „szocialista reformpolitika”, amely csupán a fenti válságfolyamatok kényszerű és legtöbbször felemás integrálását kísérelte meg, sohasem érintette a rendszer alapjait: az állami tulajdon monopóliumát és a központi nagy elosztási rendszereket.

A nyolcvanas évek végére aztán a hitelfölvétel és az álpiaei szektor utolsó tartalékai is kimerülnek. A gazdaság ekkor már lényegében tizenkét év óta stagnál; a beruházások reálértéke a tizenegy évvel korábbi maximális értékhez viszonyítva 13 százalékkal csökkent. Az 1990-es egy főre jutó reálbér az 1978. évinek csupán 85-86 százaléka. Az infláció 1978 és 1990 között 330 százalékkal nőtt. A létminimum alatt élők száma eléri az 1,2 milliót, a társadalmi minimum alatt élőké a 2,5 milliót. (Eközben emelkedik húszmilliárd dollárra az államadósság.)

Ám mindez csupán az érem egyik oldala.

Mert arról még nem szóltunk, hogy ez a rezervátum-Magyarország úgy-ahogy és ideig-óráig is csupán azért tudott működni, mert egy még nagyobb rezervátum, a szovjet birodalom gazdasági, társadalmi és politikai környezete vette körül. A torz ázsiai struktúra ugyanis egy percig sem lett volna életképes, ha a vasfüggöny nem zárja el tőle a szabad világ anyagi és szellemi termékeit. Mert a szocialista ipar és mezőgazdaság csak a KGST „piacán” volt „versenyképes”, ahová naturális kontingensek alapján lehetett (és kellett) szállítani, s ahol a szállítások és viszontszállítások teljesítését az állam garantálta. Csak egyetlen példa: ugyan ki várt volna négy, öt, sőt nyolc évet, de akár egyetlen percet is a Trabant-előfizetésre, ha az autókereskedésben bármelyik nyugati kiskocsitípus kapható lett volna?

A nyolcvanas évek végére azonban az egész ázsiai rezervátumrendszer összeomlott. Egyszerre és látványosan; gazdaságilag, katonailag, politikailag, morálisan; minden tekintetben, visszavonhatatlanul.

Hogy mi maradt utána? A több mint négy évtizedes szocialista „fejlődés” mérlegét nem könnyű megvonni. Mert az idő haladtával persze együtt járt egy bizonyos anyagi-technikai előrehaladás is. Negyven év manapság nagy idő, föltalálják közben a televíziót, a frizsidert (persze Nyugaton), terjed a telefon, gyárak, házak, utak épülnek, nő a

gépjárműforgalom stb.: az emberi élet feltételei anyagi értelemben szükségképpen javulnak. A kérdés azonban ez: mekkora lett volna az előrelépés, ha Magyarország megmaradhat az európai, a polgári berendezkedés keretei között? Mivel a valóságosan létező ázsiai-szocialista Magyarország mellett nem létezett egy másik, európai-polgári Magyarország, a kérdésre nem lehet pontos választ adni.

De egyértelműt igen! Mert az NDK mellett létezett egy NSZK, és Észak-Korea mellett ma is létezik egy Dél-Korea. (Az igaz, hogy az utóbbi évtizedeken át dinamikusan fejlődő gazdasága ma pénzügyi válsággal küzd – az előbbi lakossága viszont az éhhalállal.)

De kínálkozik másfajta összehasonlítás is. Görögország, Portugália vagy Spanyolország a két világháború között még mögöttünk volt társadalmi-gazdasági fejlettségben, csak hogy ők megmaradhattak a polgári berendezkedés keretei között. A Világbank adatai szerint az utolsó magyar kommunista kormány leköszönését követő esztendőben Portugália egy főre jutó nemzeti jövedelme 208, Görögorszáé 231, Spanyolországé pedig 463 *százalék* volt – Magyarorszáéhoz képest. Az utóbbi előrelépése tehát több mint *négy és félszerese* a miénknék: ennyi a polgári és a szocialista fejlődés közötti, számokban mérhető különbség!

Am még ezek a számok sem mutatják, hogy valójában micsoda károkat okozott nekünk a szovjet rendszer, amely egy vas- és acéliparra alapozott gazdaságot teremtett meg – mindenekelőtt a hadipotenciál növelése érdekében. Egy olyan szerkezetet, amelyik a XIX. század utolsó harmadának nyugat-európai, illetve észak-amerikai struktúráját másolta le. Tette mindezt Sztálin a XX. század első felében a saját birodalmában, s aztán ugyanezt kényszerítette ránk is. A XX. század második felében! Amikor a világ fejlettebb régióiban már réges-rég a vegyipar, az elektromos ipar, sőt lassan az informatika volt a gazdaság húzóágazata, mi megkezdtük a vas és acél országának építését. Ez volt a vérrel és vassal, kinnal és keservvel végrehajtott szocialista „modernizáció” lényege. Az eredmény, a legújabb vaskori technika már megszületése előtt a múzeumba kíváncszott!

Közben elpusztult mindazon anyagi, szellemi és erkölcsi javaink nagy része, amelyeket évezredes európai és évszázados polgári fejlődésünk során fölhalmoztunk, s amelyek hiánya ma iszonyatosan megnehezíti az Európához és a polgári világhoz való újbóli fölzárkózásunkat. A pusztulás fölülmúlja azt, amit a második világháború okozott, azzal a különbséggel, hogy a romok ezúttal szemmel nem láthatók.

De sajnos mérhetők! Mert amikor a mesterségesen és erőszakkal fönntartott KGST-világ összeomlott, s a magyar gazdaság újra integrálódott a nemzetközi gazdaság közegébe, a világpiac kegyetlenül pontos mérlegén, a kamatok, az árfolyamok, a cserearányok mutatói szerint *a magyar nemzeti vagyon több mint ötven százalékkal értékelődött le!* (A második világháborúban „csupán” negyven százaléka semmisült meg.) Magyarország az elmúlt évtizedekben történelme talán legdrámaibb visszacsúszását élte meg: anélkül, hogy tudott volna róla.

Mert mindezen folyamatokról, a szovjet rendszer valódi természetéről s főként a hosszú távú következményekről a legvidámabb barakk népének (beleértve az elit túlnyomó részét is) fogalma sem volt, és ma sincs igazán. A szocialista tábor lakói sokáig *valóban* jól érezték magukat! A domesztikált embert miért is zavarta volna a puha diktatúra és az orosz megszállás: hisz egyre több hús volt a levesben, az oroszok ki se jöttek a laktanyákból, ha meg kijöttek, akkor seftelni lehetett velük. (Csupán egy kisebbség, a régi polgári világ örökségét őrző nemzedékek, meg a human értelmiség egy része élte meg rabságként a szocialista táboréletem. Elsősorban azok, akiknek a diktatúra nem a megélhetését,

hanem a munkáját korlátozta súlyosan és a lényegét érintően. Hogy érthető legyen: házat építeni, autóbust vezetni, vegyipari kísérleteket végezni vagy odvas fogakat gyökérkezeltetni lehetett tisztességesen a marxista ideológia monopóliuma mellett is – történelmet tanítani viszont már egy kicsit nehezebb volt.)

Amikor aztán a barakk félkomfortja nem javult tovább, sőt az ellátás addigi szintje sem volt tartható, a barakklakók többsége is elégedetlenkedni kezdett a drótkerítés mögött. Vágytak volna vissza a korábbi „szebb időkbe”, és fogalmuk sem volt arról, hogy az ázsiai rendszer nem reparálható; ha egyszer megindult a lejtőn, akkor már csak lefelé csúszhat, mert onnantól kezdve csupán egyetlen igazi erő munkál benne: a tehetlenségi.

A lecsúszás a nyolcvanas évek végén hirtelen zuhanássá változott, s a szovjet típusú szocializmus korszaka egyszer s mindenkorra véget ért. Megkezdődött a rendszerváltozás.

A magyar állampárt uralma szinte hetek alatt összeomlott, '90 tavaszára a tegnapi kommunisták és reformigéreteik végképp hiteltelenné váltak (ők maguk már rég nem hittek bennük és saját magukban), s a választásokon az ellenzék új pártjai diadalmaszkodtak. Ők szabadságot, nemzeti függetlenséget, demokráciát, parlamentarizmust, jogállamot, magántulajdont, piacgazdaságot meg efféléket ígértek a népnek, az pedig, mint-hogy mindenképpen valami változást akart, végül is azt mondta: legyen. „Európa”, „Nyugat”: e jelszavak hallatán (különösen a szabad demokraták operáltak velük) a magyar dolgozó szeme előtt szép autók, hozzájuk tartozó sztrádák, szupermarketek áruhegyei, a Mariahilfer Strasse meg a Shopping City Süd jelentek meg. A szocialista ember elhitte, hogy nem csupán vágyai netovábbja, a hetvenes évek idillje térhet vissza, hanem megnyílik számára az a világ is, amit egykor mint elérhetetlen délibábot bámult a nyugati kempingek gondosan nyírt és öntözött pázsitjai fölött. Annak ellenére hitte el, hogy legalábbis a közeli jövőre nézve – minden utólagos hazugsággal szemben – az MDF nem ígért neki semmi hasonlót.

'90 tavaszán úgy tűnhetett, a domesztikált szocialista ember a szabad erdőt-mezőt választotta a rezervátum helyett. Ma már látható, hogy csak a rossz gazdát akarta jobbra cserélni. Valójában nem a többpártrendszerre, a kapitalizmusra meg más effélékre szavazott; még csak nem is a diktatúra, csupán a romló életviszonyok meg az infláció ellen. A szabadságra meg a piacgazdaságra mondott igent (minthogy mást nem is ajánlottak neki), s a többség még csak csodát sem várt tőle. Csak egy kis anyagi javulást. Hogy a munkahely jobban fizessen (vagy többet lehessen keresni mellette), jobb nyugdíjat, jobb ellátást, egy kis biztonságot, mindazt, amit az elmúlt évtizedben fokozatosan elveszített.

Egyszóval: épp csak a lehetetlent kívánta. Itt állt a hatalmas történelmi fölfordulás közepén, romló életkörülményeivel, romló idegeivel, anyagi és lelki tartalékok, hit és remény nélkül – mégis csodára várva. Hét szűk esztendő után. Az immár nem létező szocializmus *létező szocialista embere*. Polgári erények híján, a kapitalizmus kegyetlenségét és keménységét s a demokrácia türelmet és rugalmasságot igénylő versenyére egyaránt fölkészületlenül. Hát persze hogy csalódnia kellett.

„A Kádár Jani megvette a disznómat, az Antall Jóska nem veszi meg!” Ez a valóságos mondat egy valóságos szájból hangzott el egy valóságos gyűlésen 1990 őszén, egy valóságos magyar faluban. Aki mondta, nem két disznókereskedőt kívánt jellemezni: a rendszerváltozás *lényegét* vélte általa megfogalmazni. (Hát istenem, körülbelül ennyi futotta abból a „vállalkozói készségből” és „civil öntudatból”, amely a téesz szamarának és a háztáji gebéjének nászából született.)

Két évvel később Kecskeméten, egy újságosbódé előtt szintén a fülem hallatára kezd-

ték vadul átkozni tizenötmillió magyar miniszterelnökét, miután az árus közölte, hogy a megyei napilap mátol kezdve 9,60 helyett 13 forint 80 fillérbe kerül. (A szóban forgó sajtótermék egyébiránt akkor már több mint egy esztendeje köztudomásúlag egy nyugati magáncég százszázalékos tulajdonát képezte.)

Az Antall-kormány hivatalba lépésének néhány hónapja után az emberek többsége már keservesen megbánta, hogy „*úgy döntött*”, legyen vége az egyre romló szocialista világnak. Mert ami helyette jött, az sokkal rosszabb volt. Hisz a piacgazdaság jólét helyett csak létbizonytalanságot, áremelést és munkanélküliséget hozott.

Na meg igazságtalanságot: gazdagokat és szegényeket. Mert a szociálpolitika is csak sértődést és haragot szült, a szocialista ember becsületébe vágott. Merthogy a múltban alanyi jogon járt neki a szegényellátás, amikor az állam az alacsonyan tartott árak és bérek idején minden kiló kenyér és hús, minden liter tej és benzin, minden doboz gyógyszer és babapiskóta, minden pár gyerekcipő és virsli mellé odatette a maga láthatatlan öt-tíz-húsz-száz forint támogatását, amit így *mindenki* kapott. Ennek persze semmi köze sem volt a szociálpolitikához, hisz a jobb módúak ugyanúgy (azazhogy többletfogyasztásuk arányában még sokkal nagyobb mértékben) kapták, mint a szegények. Most, amikor az állami ártámogatás rendszere leépült (amit persze nem az Antall-kormány kezdett), s a szociális gondoskodás – immár az igazság szándékával – csak a rászorulókra terjedt ki, azok vérmérséklet szerint, káromkodva vagy könnyek között tiltakoztak a megaláztatás ellen: hogy ők, akik eddig maguk keresték a kenyerüket, most egy élet munkájával oda jutottak („oda juttatott bennünket ez a kormány!”), hogy könnyöradományért kell folyamodni.

Mit hozott ezeknek az embereknek a demokrácia?

Semmit.

Veszekedő pártokat, naplopó képviselőket, koronás címet meg egyéb haszontalanságokat; csupa fölösleges pénzpocsékolást.

Azazhogy *ők* hozták mindezt: az Antall meg az emdéef.

Az 1956-os forradalom leverését követő Kádár-féle konszolidáció politikai tartalma lényegében a következő volt: a magyar nép lemond a szabadságról, a demokráciáról, a nemzeti függetlenségről és minden ehhez hasonló szellemi, lelki, erkölcsi értékről, cserébe a privát anyagi gyarapodás korlátolt lehetőségéért. Ez az eredetileg kényszerből, majd egyre inkább önként és szívesen vállalt kompromisszum határozta meg a magyar társadalom életét az '56-ot követő három és fél évtizedben – annak minden hatásával és következményével együtt.

A Szonda Ipsos 1994 novemberében, a politikai rendszerváltozás bekövetkezte után több mint négy évvel (az '56-os forradalom után csaknem négy évtizeddel) végzett felméréséből a következők derülnek ki:

A magyar lakosság nagy többsége, pontosan 70 százaléka tartja fontosnak, hogy a kormány jó irányba vezesse a gazdaságot, és 63 százalék várja el tőle a szociális gondok enyhítését. Viszont: csupán 13 százalék véli fontosnak a kedvezőbb feltételek megteremtését a kultúra és a művelődés számára, és csak 17 százalék számára lényeges, hogy milyen Magyarország híre a világban. Másképpen: 87, illetve 83 százalék számára ezek nem lényegesek! Továbbá: 70 százaléknak nem fontos, hogy gátat vessenek a korrupciónak, 68 százalék számára nem fontos a kormány szavahihetősége (ergo: szerintük hazudhat is, ha akar), és végül 87 százalék nem tartja fontosnak a sajtó és a véleménynyilvánítás szabadságát!

Nem tudom, világos-e?

Hogy mindenkinek az legyen, magyarra fordítom. A nép elsöprő többsége ekképpen gondolkodik Magyarországon: „Nem kell a műveltség, a tudás, nem kell a szabadság, a demokrácia. Lehet lopni, csalni, hazudni: nem érdekes. Nem számít az sem, mit tart rólunk a világ. Egy dolog számít: jól akarunk élni. Anyagi értelemben. Ezt elvárjuk: nem magunktól – a mindenkori kormánytól.”

Egyszer már megírtam: a múlt század közepén egy magyar költő pontosan jellemezte egy versében ezt a gondolkodásmódot. A költőt Petőfi Sándornak hívták, a vers címe: *A kutyák dala*. Most sem idézek belőle, talán még ismerős. Miként a párja is: *A farkasok dala*. Ez utóbbit választotta a magyar nép Petőfi idején, s aztán újra, 1956-ban. A Kádár-korszak azonban fokozatosan elfeledtette az országgal *A farkasok dalát*, és megtanított vele a másikat. A kutyákét. Amiként az a Szonda Ipsos felmérésének számaiban feketén-fehéren olvasható.

(Ha valaki mindezt kevesellné, annak szolgálok még egy adattal. Az Európai Közöség „Eurobarométer” nevű nemzetközi közvélemény-kutatása már 1992 októberében rögzítette, hogy a magyar lakosságnak csupán 19 százaléka ítéli jobbnak a mostani politikai rendszert a korábbinál; 59 százaléka egyértelműen rosszabbnak tartja. A félreértések elkerülése végett megismétlem: a kérdés a *politikai rendszerre* vonatkozott, és nem az életszínvonalra, a közérzetre vagy a szociális helyzet alakulására. Nincs tehát tévedés: Magyarországon 1992-ben háromszor annyian vannak, akik szerint az egypárti kommunista diktatúra jobb, mint a többpárti demokrácia – ha az előzőben egy kicsivel több pénz áll a házhoz. *Mert a többi nem számít.*)

Mit akart Antall József ettől a néptől?

Talán a „Fázunk és éhezünk / S átlöve oldalunk, / Részünk minden nyomor, / De szabadok vagyunk!” hősies romantikáját kívánta számon kérni rajta? Nem. Antall tudta jól, hogy a XX. század vége nem a romantika kora, s azt is, hogy ez már rég nem Petőfi vagy Kossuth népe, hanem Kádár Jánosé. De nem fogadhatta el, hogy itt most már mindig ezzel kell beérni, mert más nem adódik.

A miniszterelnökök ellenfelei mindig igyekeztek amolyan múlt századból vagy a két világháború közti évtizedekből itt felejtett liberális Don Quijoténak, naftalinszagú úriembernek beállítani, akinek az esetében „nincs nyoma, hogy ismerte volna azt a társadalmat, ami a Kádár-korszak végére Záhony és Hegyeshalom között kialakult”.

Ez ostobaság.

Antall József ismerte az országot. Azt is tudta, kik lakják, és azt is, milyen évtizedek vannak a hátuk mögött. Tudta, mit jelent a rendszerváltozás, hogy mit hoz az itt élők számára, és tudta azt is, hogyan fogadják majd:

„A társadalom... bár egy pártállamban élt, de az '56-os retorziós időszakot követően... – noha nem éltünk jól – mégis jobban élt, mint amit megengedett volna a magyar gazdaság... a magasabb életszínvonal nem az ország gazdasági teljesítőképességén, még kevésbé az ország akkori termékeinek piacképességén alapult, hanem azon, hogy a felelőtlenül felvett kölcsönöket felelőtlenül fektették be. Olyan gazdasági ágazatok működtetésére és fenntartására fordították, amelyek munkát és kereseti lehetőséget adtak ugyan, de a magyar gazdaságot mélypontra süllyesztették.

Ez az időszak véget ért. Egy világ összeomlott.”

...a kommunista rendszerek sajátossága, hogy infantilizálódik a társadalom... sajnos olyan hatással van, mint régen a nagybirtok az uradalmi cselédekre: mindenki várja, hogy milyen parancsot kap, vagy azt, hogy az állam megoldja helyette a problémát.”

...az ország egy olyan négy évtized után van, amikor azok, akik tudják, hogy mit

jelent a tulajdonosi érzés, mit jelent vállalkozni, mit jelent, hogy nem mindent az államtól, a kormánytól kell várni, azok már nyugdíjkorúak.”

„A békés átmenetnek óriásiak az előnyei. Nincs vérfürdő, sem emberek, sem értékek nem pusztulnak el. Ugyanakkor pszichikailag vannak hátrányai is. A forradalomban az emberek szinte természetesnek veszik és elviselik a veszteségeket, ugyanakkor bennük van az újrakezdés érzése. Most... nem akarnak semmit veszíteni. Amit valaki megszerzett, abból egy jótányit sem enged.”

„...sem ezeknek az országoknak a népe, sem a nyugati világ... nem voltak felkészülve arra, hogy ilyen gyors lesz a politikai átalakulás, és ilyen gyors lesz a gazdasági összeomlás... nem gondolták, hogy micsoda belső nehézségek, milyen áthatolhatatlan, az őskorba illő, megmerevedett struktúrák vannak, és hogy milyen mélyen gyökereznek reflexek...”

„Ez a térség nem kezelhető sem úgy, ahogy a fejlett ipari országok, sem úgy, ahogy a harmadik világ országai... a létező szocializmusnak... nevezett rendszer létrehozott... szociális, oktatási és egészségügyi intézményrendszereket... az életszínvonalat alacsonyan tartotta, de létrehozott egy olyan gondolkodásmódot az emberekben és egy olyan társadalmi struktúrát, amelyik mellett az embereknek elvárásai vannak... ami nincs meg a harmadik világ országaiban... Mindent rajtunk kérnek számon, akik elvállaltuk ezt a szerepet, fél évszázad magyar bűneit és hibáit, nekünk kell jóvátennünk mindent.”

„Olyan méretűek Magyarországon az átalakulás dimenziói, hogy azokat felmérni jószívről lehetetlen... Nyugodtan mondhatom, ez nem egyszerű politikai rendszerváltás, ez jóformán a Szent István-i fordulathoz hasonlítható... sokkal bonyolultabb körülmények között.” „...ha ehhez nem nyújtanak nekünk segítséget, akkor nem lesz olyan gazdasági zseni, aki itt a piacgazdaságra való áttérést végre tudná hajtani, mert az emberek nem bírják ki ennek terheit, és nem értik meg a szükségességét.”

„Az emberi természet velejárója ez az értetlenség. Az embert, aki korábban... magasabb jövedelemmel rendelkezett, nem érdekli, hogy ezt a jövedelmet veszteséges gazdasági ágazatban – szénbányászatban, kohászati üzemben – szerezte meg. Őt személy szerint miért érdekelné, hogy milyen világgazdasági folyamat következményeit nyögi? Másrészt az emberi természethez az is hozzátartozik, hogy sokan a legkisebb visszaesést is súlyosabban élik meg a valóságosnál. Az embereknek természetesen ehhez is joguk van. De aki felelősen gondolkodik, ír, beszél ezekről a kérdésekről, annak mindezt látnia és tudnia kell.”

„A legsúlyosabb örökség a társadalom politikátlanítása, szinte elaltatása, ami részben Kádár János személyével is összefügg... A Kádár-korszak jellemzője volt az anyagias szemlélet. Az emberekből kineveltek minden idealizmust, s egy pragmatikus, máról holnapra élő, sem nemzeti, sem más eszmék iránt nem lelkesedő társadalommá váltunk... Mindehhez már semmi más nem kell, mint a... sajtó... amelyik folyamatosan ássa alá az értékeket, a tekintélyt, a jövőbe vetett hitet. Mindezt tragikusnak tartom.”

Ezen a ponton megszakítjuk az idézetek sorát. Nem a sajtó miatt (annak felelőtlenségéről már volt szó, felelősségét pedig külön fejezetben vizsgáljuk majd), hanem azért, mert itt eljutottunk Antall József politikájának kulcsproblémájához: a kádári gazdasági-társadalmi és erkölcsi-tudati örökséghez való viszonyulás kérdéséhez.

A miniszterelnök célja egyértelmű: minél messzebb vinni Magyarországot az örökül kapott ázsiai berendezkedés romjaitól és minél közelebb az európai viszonyokhoz. Csak-hogy a kettő közti távolság szakadéknyi.

Íme az antalli dilemma lényege.

Adva van egy ember a maga erős meggyőződésével, szilárd és biztos normarendszerével, amely a parlamentáris demokrácia intézményeinek feltétlen tiszteletétől a mély nemzeti elkötelezettségen át egészen a személyes becsület szabályaiig magába foglalja a (legjobb nemesi hagyományokra épülő) magyar polgári világ minden értékét. Ez az értékrend harmonizál az európai, a nyugati civilizáció fő áramával, aligha túlzás: az emberi társadalom eddigi fejlődésének legjobb irányával, amelyetől a magyar társadalmat az erőszakos idegen elnyomás, a szovjet uralom térítette el.

Ennek az embernek lehetősége nyílik arra, hogy első számú politikai vezetőként megkísérelje visszavinni az országot az európai, a nyugati, a polgári világba. Erre nem csupán formális fölhatalmazása van, de *elvileg* bírja a választások után parlamenti mandátumot nyert teljes politikai elit és a nyugati szabad világ támogatását is.

Ám a másik oldalon adva van maga az ország – a negyvenéves ázsiai szocializmus utáni csőd helyzetében. És adva van maga a nép; romló anyagiakkal, romló egészséggel, leromlott tudati és erkölcsi állapotban – a polgári létre alkalmatlanul. És vágyik vissza a vesztét okozó, végérvényesen és örökre letűnt szocializmusba.

Mit tegyen ilyenkor a miniszterelnök?

Legyen „réálpolitikus”, és idomuljon a helyzethez? Adja föl elveit és alkalmazkodjon a néphez? Beszéljen az ő nyelvén, igazodjon az ösztöneihez, csapja be őt is, meg saját magát is, és süllyedjenek bele együtt a posztkommunista világba?

Vagy szálljon szembe ezzel a világgal? Vállalja ellene a hősies és reménytelen szélmalomharcot; vagy – ami majdnem ugyanaz – ne is vegyen róla tudomást, tekintetét szögezzé eszményeire, és tartson ki rendületlenül, saját igaza biztos tudatában?

Ellenfelei az *előbbi* kérték számon Antall Józseftől, és az *utóbbival* vádolták meg őt. Idézzünk most egy kevésbé szélsőséges megfogalmazást Révész Sándortól, az *Antall József távolról* című könyv szerzőjétől (akitől egyébiránt az e fejezetben korábban olvasható „Záhonytól Hegyeshalomig” terjedő ostobaság is származik): „Nincs a Kádár-korszak után nem Kádár-korszak utáni társadalom. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a miniszterelnök nem beszélt a kései Kádár-korszak nyelvén, hanem arról, hogy nem beszélt a korszak nyelvén. A korból kiemelt bizonyosságokban élt.”

Ami az első mondatot illeti – bár igen figyelemreméltó – nem fűzök hozzá kommentárt. Elfogadom a másodikat is: Antall József valóban nem beszélt sem a korai, sem a kései Kádár-korszak nyelvét. Ám az ellen már határozottan tiltakozom, amit a következő mondat sugall: hogy Antall József politikusi működése idején, 1989 és '93 között ez, tudniillik a kései Kádár-korszak nyelve lett volna *a korszak nyelve*.

Nem!

Ahogy az 1989 és '93 közti időszak sem a kései Kádár-kor időszaka volt, hanem *a rendszerváltozásé!* És igen: Antall József, aki – félreértés ne essék – nem a kommunista diktatúra utolsó, hanem a polgári demokrácia első miniszterelnöke volt.

Aki csakugyan mondott ilyeneket is:

„Nem véletlen az, ha már a múlttól beszélünk, hogy egy népnek a lelkületét, egy népnek a mentalitását kell mindig megváltoztatni. Tessék az Ószövetségre gondolni. Nem ok nélkül vezetgette Mózes negyven éven keresztül Izrael népét, hogy elfelejtse az egyiptomi életformát. Azt a gondolkodást, ami ott beleevődött, hogy képes legyen újra országot alapítani... iránytű nélkül is gyorsabban hazagyalogolhattak volna Egyiptomból, ha nem lett volna tudatos a bibliai történet útmutatása. Kérem, mi nem negyven éve járkálunk ide-oda a sivatagban, és még nem sáskát ebédelünk.”

Ezt persze nem a televízió nézőinek mondta, akik többségükben valóban nem értet-

ték volna a példázatot, hanem egy belső pártfórumon, az MDF népi-nemzeti köreinek gyűlésén (ahol remélhetőleg csak a kisebbség nem értette).

Antall mondott még ilyet is:

„A kommunizmus a legnagyobb károkat az emberi mentalitásban okozta... amelyik nem tudott eléggé örülni annak, hogy nincsenek szovjet csapatok magyar földön, amelyik nem tudott eléggé örülni annak, hogy nincs Varsói Szerződés, nincs KGST, most már Szovjetunió sincs. Önök egy független, szabad Magyarország polgárai, amelyiknek a kormánya sehonnan nem kap parancsot, nem lehet hivatni, akire nem lehet politikai értelemben nyomást gyakorolni. Igenis kijelentem, hogy a politika – a tények és körülmények egyúthathatójaként, de – a magyar parlament épületében dől el. A kormányban, az Országgyűlésben!... És ez a nemzet ennek nem örül eléggé. A szabadságharcok nemzetét odáig lehetett sülyeszteni a kádári rendszer langyos vizében, hogy ez nem öröm. Ez tragédia.”

Csupán két dolgot fűzök ehhez: az egyik, hogy a miniszterelnök mindezt 1992. január 12-én a Hadtörténeti Múzeumban a Donnál hősi halált halt magyar katonák emlékére rendezett ünnepségen mondta, ahol a közönség soraiban nem sokan lehettek olyanok, akiket a kései Kádár-korszak gyermekeinek tekinthetünk (talán még annyian sem, mint az MDF népi-nemzeti köreinek nagygyűlésén). A másik megjegyzésem pedig csak annyi, hogy Antallnak igaza volt.

ANTALL GYÖRGY: „Apámnak a legnagyobb fájdalmat a miniszterelnöksége alatt ezek a dolgok okozták. Ő úgy gondolta, és hát teljes joggal gondolta, hogy történelmet csinál. De hogy az ország erre ilyen mértékig süket... Nem arról van szó, hogy az ő tevékenységére süket – bár persze az is bántotta, hisz minden embert bántott volna, de ezen túltette magát –, hanem hogy azokra a nagyszerű dolgokra... Hogy az embereket ennyire hidegen hagyja az oroszok kivonulása, a függetlenség, a nemzeti szuverenitás visszanyerése, a politikai szabadság, a demokrácia...”

Persze tudta, hogy a közügyek iránti ilyen eszeveszett mértékű közömbösség a Kádár-rendszer évtizedeinek tudható be, hogy ekkor született meg és vált meghatározóvá a saját rövid távú anyagi érdekein túl minden iránt közömbös szocialista kispolgár, szóval ezt tudta és értette, de mégis *fájt neki*. A hazája, a népe erkölcsi állapota.”

Egészen szűk körben (véggképp nem a kései Kádár-korszak nyilvánosságának szánva) Antall ezt is többször mondta: „A lengyel: az egy nemzet. A magyar: az egy nép. A... (a pontok helyén itt egy szomszédos ország lakossága szerepelt): az csak egy foglalkozás.”

Antall József nem volt a végletek embere. Ebben a keserves ellentmondásban, a magyar polgári átalakulás történelmi lehetőségének és kényszerének, illetve a létező posztkádáriista Magyarországnak az ellentétében is a célok és lehetőségek közti kapcsolatot kereste. Az áthidaló megoldást, a járható utat a roppant szakadék fölött.

Láttuk, ilyen irányba haladt '89-90 időszakában is, így indult, így ment előre a rendszerváltozás: megegyezések révén és árán. Hogy '90 ősze után meddig jutott (meddig jutottunk) ezen az úton; hogy a miniszterelnök, a nagy célt, az *európai* Magyarországot egy pillanatig sem szem elől tévesztve, mennyire alkalmazkodott az *adott* Magyarországhoz – anélkül, hogy a legkisebb mértékben is idomult volna hozzá –, ezekre a kérdésekre csak a '90 őszét követő történések nyomon követésével kísérelhetünk meg válaszolni.

AZ ELSŐ KORMÁNYÁTALAKÍTÁS

1990 októberének végén a közvélemény még nincs tisztában a kormány drámai helyzetének minden mozzanatával. Nem tudja például, hogy Rabár Ferenc pénzügyminiszter végig úgy vezeti a taxisblokádot lezáró tárgyalásokat, hogy előtte már csaknem egy hónapja lemondott tiszteréről. (Ezt az MDF-frakció túlnyomó többsége sem tudja.) Rabár lemondólevelét október 10-én küldi el a miniszterelnöknek, de az abban foglaltakat nem hozza nyilvánosságra, mert – mint írja –: „minimálisra szeretném csökkenteni azokat a káros hatásokat, amelyeket lemondásom az országon kívül és belül okozhat. Ezért visszavonulásom alkalmas idejét személyesen szeretném tisztázni, anélkül azonban, hogy túlságosan elhúzódná, ami sem az ország számára, sem számomra nem lenne célravezető.”

Rabár levelében részletesen megindokolja szándékát. Az ország gazdasági helyzetét olyan súlyosnak látja, hogy annak kezelésére csupán a fontosabb ellenzéki pártokkal történő megállapodások nyomán minimum kétharmados parlamenti támogatottság adhat esélyt. Ennél is fontosabb azonban, hogy ezt megelőzően magán a kormányon belül alakuljon ki teljes egyetértés és szilárd egység a végrehajtandó gazdaságpolitikai lépések tekintetében. A levél hosszasan részletezi ennek addigi hiányát:

„...a kormányon belüli viták az utóbbi időben kiélesedtek... amelyeket sem kompromisszummal, sem pedig a többségi vélemény elfogadásával nem látok megoldhatónak... A gazdaságpolitika irányítása mindvégig kétpólusú volt, ami eddig is nagy bizonytalanságot és rengeteg kárt okozott. A miniszterelnökségen működő Gazdaságpolitikai Titkárság feladatai enyhén szólva definiálatlanok voltak. Bár a gazdaságpolitika irányításának feladata formálisan a Pénzügyminisztérium kezében van... a Titkárság egy részben informális szervezetet kiépítve (sokszor a Pénzügyminisztérium munkatársainak bevonásával) önálló gazdaságpolitikát folytat. Kezdetben meg voltam győződve, hogy egyszerű munkamegosztás fog kialakulni a két szervezet között (liberalizáció – privatizáció, rövid távú intézkedéscsomag – hároméves tervezés), hamarosan kiderült azonban, hogy ahányszor a Pénzügyminisztérium kidolgozott valamit, a Titkárságon rövidesen ellen-tervek készültek. Ez így történt a júliusi költségvetési csomag készítésénél éppen úgy, mint az augusztusi kormányprogramnál vagy a legutóbbi hároméves gazdaságpolitikai anyagnál... A viták csak elbizonytalanították a miniszterek nagy részét... és amikor a kérdések a kormány elé kerültek, akkor az összefüggésrendszerükből kiragadott részlet-problémák többségi kérdéssé degradálódtak...

Meggyőződésem, hogy ezen a kettősségen csak egyféleképpen lehet változtatni: a két szervezetet egységes irányítás alá vonni, vagy akár összeolvasztani...

A kormány... gazdaságpolitikáját egységben kell kialakítani és keményen kell végrehajtani. Mivel ezt az egységet mindeddig egyedül én bontottam meg saját markáns elképzeléseimmel, és azokhoz változatlanul ragaszkodom... – a kialakult személyi és intézményi környezetben nem látok más lehetőséget a kibontakozásra – le kell vonnom a konzekvenciákat, és vissza kell lépnem.”

A Gazdaságpolitikai Titkárságot a Miniszterelnöki Hivatal mellett működő tanácsadó, ellenőrző és stratégiai tervek készítő munkacsoportnak szánta Antall. Minde-

nekelőtt a saját maga számára, minthogy nem rendelkezett rendszerezett közgazdasági ismeretekkel. A Titkárság vezetője, Matolcsy György élvezi a miniszterelnök személyes bizalmát, aki a Pénzügykutató Rt.-ből jött tehetséges fiatalemberben alighanem a jogász Kajdi József közgazdász párját szeretné megtalálni – mint kiderül: nem teljes sikerrel.

Matolcsy és csapata kezdetben nagy befolyásra tesz szert. Részben az előbb említett bizalom okán, részben mert kitölti azt a vákuumot, ami a Tervhivatal megszüntetése és az új minisztériumi hatáskörök bizonytalansága nyomán keletkezik. Ám a Rabárral való mind személyesebbé váló konfliktus kezd terhessé válni a kormány számára. Antallnak problémát jelent az is, hogy Matolcsy és a Titkárság közjogi státusa nem kellően tisztázott: nem illeszkedik bele a kormányzati felelősség parlamentáris intézményrendszerébe, alkotmányos szempontból a levegőben lóg.

A miniszterelnök csalódással veszi tudomásul a pénzügyminiszter megmásíthatatlan lemondási szándékát. Korai megfutamodásnak tekinti, s csak úgy hajlandó elfogadni, ha Rabár előbb kidolgozza és átviszi a kormányon a jövő évi költségvetés tervezetét. Ő ezt vállalja, s a lemondás ténye addig (november 28-ig) nem is jut nyilvánosságra.

Ám a költségvetés – zárt ajtók mögött – újabb drámai konfliktusokhoz vezet a kormányon belül. Három egymást követő kormányülés zárul eredménytelenül. Az egyes tárcák vezetői, valamint az ellenlábás gazdaságpolitikai főfogás képviselői (főként Kádár Béla és az üléseken állandó meghívottként, tanácskozási joggal jelen lévő Matolcsy) nem hajlandók elfogadni a lemondását már benyújtott pénzügyminiszter által elkerülhetetlennek tartott szigorú megszorításokat. (Nem árt megjegyezni, hogy az Antall-kormány döntései – az előző évtizedek gyakorlatával ellentétben – a parlamentáris szabályok betartásával születtek, magyarul: a kormány minden kérdésben szavazott.) Úgy látszik tehát, hogy az 1991. évi költségvetési előterjesztést – működése során tehát az elsőt – a kabinet többszöri nekifutás után sem képes elfogadni.

A konfliktus feloldhatatlannak, a helyzet kilátástalannak tűnik. A késő éjszakába nyúló ülésen ekkor az elnöklő Antall József kijelenti: rendben van, uraim, ha képtelenek vagyunk megegyezni, akkor be kell ismernünk, hogy képtelenek vagyunk a feladat ellátására, az ország kormányzására. Ebben az esetben viszont kötelességünk lemondani. Holnapra sajtóértekezletet hívok össze, ahol ezt be fogjuk jelenteni.

KAJDI: „A miniszterelnök szavait teljes döbbenet és csend fogadta a kormányülésen. Nem, nem volt blöff és nem volt taktikai húzás. Mindenki érezte, hogy amit mond, azt egyértelműen komolyan gondolja. Valóban akkor már egy olyan impotens, erőt, ideget és mindent fölemészítő keserves vita után alakult ki egy olyan patthelyzet, hogy úgy nézett ki, nincs megoldás, és nem lehet a miniszterek között egyezséget kialakítani. Akkor a miniszterelnök úr azt mondta, hogy akkor inkább dobjuk be a törülközőt, ha ennyire nem képes a kormány az egyéni tárcaérdekeken felülemelkedni. Akkor vegyük úgy, hogy kevesek vagyunk a feladathoz és gyengék... Az általános megdöbbenés után, amikor mindenki megérezte, miről is van szó, milyen helyzetet eredményezne a kormány lemondása, a vita végül is úgy oldódott föl, hogy Rabár, akit szintén akkor láttam életemben először és utoljára olyan határozottnak, a szó szoros értelmében az asztalt csapkodva kiverte a kormányból, hogy változtatás nélkül elfogadta a PM által előterjesztett tervezetet. Lényegében ez volt a hattyúdala neki, mert közvetlenül ezután meg is történt a fölmentése.”

Novemberben és december első felében még nincsenek látható jelei annak, hogy a kormány a beteg miniszterelnök vezetésével képes lesz kilábalni a válságból. A politizáló közvélemény ekkoriban biztosra veszi, hogy az MDF vezette koalíció (különösen Antall

közeli halála esetén) nem bírja ki a négy esztendőt. Talán azt a tényt sem indokolatlanul ezzel a helyzettel összefüggésbe hozni, hogy a taxisblokádnak és a miniszterelnök betegségének ismertté válása utáni napokban (november 7-én) Pozsgay Imre, a párt parlamenti frakciójának vezetője elhagyja az MSZP-t; Bíró Zoltán, a korábbi ügyvezető elnök pedig az MDF-et (november 14.). Többek fejében megfordul a gondolat, hogy az Antall esetleges kiesése utáni vákuum betöltésére csak egyvalaki volna képes: a több évtizedes – köztük kormányzati – tapasztalatokkal rendelkező, valaha a legszélesebb körben népszerű, nagyformátumú, nemzeti elkötelezettségű politikus, a köztársasági elnöki poszt egykori várományosa, akinek a háta mögé az MDF-et eredetileg is szánták Bíróék.

Antall ezt bizonyosan megérzi, mert november közepén az elnökség közvetítésével körbejár a frakciónak egy kérdőív, amely az MDF-es képviselők politikai helyzetértékelésére kíváncsi, s többek között arra a kérdésre is őszinte választ kér (az őszinteséget elősegítendő: név nélkül), hogy milyen politikai szerepet tud a jövőben elképzelni az illető az MSZP-ből kivált Pozsgay számára. Az eredmény megnyugtató: a frakcióban elenyészően kevesen számolnak már Pozsgayval.

Kevésbé megnyugtató viszont a december 10-i országos pedagógusdemonstráció, amely – bár békésen zajlik le, mégis – jelzi: a kormánynak a jövőben is számolnia kell azzal, hogy a magyar társadalom különféle csoportjait az utcára viszi az elégedetlenség.

Sajnos nem lehet a megnyugtató jelenségek közé sorolni a miniszterelnök – még október végén, a taxisblokádnak után beígért, de csak december 4-én elmondott – nagy, igazságföltáró parlamenti beszédét sem. Az elhangzottak nem tartalmazzak – nem is tartalmazhatnak – semmi olyat, ami különösebben megrendítené vagy megfogná az ország közvéleményét, a kiváltott hatás így inkább csak az a kielégítetlen várakozás, ami utána megmarad. Nemcsak a beszéd – maga Antall sem meggyőző. Indisziponált, határozatlan, és bizonyos betegnek is tűnik; az ország ekkor látja őt először parókával a fején.

A volt egyházi ingatlanok visszajuttatásáról december 12-én sikeresen elfogadott törvény hatása is kétélű. Az egyházi körök elégedettségét alaposan ellensúlyozza a sajtó és az ellenzék által természetesen ezúttal is jócskán megdolgozott laikus közvélemény gyanakvása, a „keresztény kurzus”-tól való viszolygása és az „erre bezzeg van pénz” minden hasonló esetben amúgy is szokásos reakciója.

Annak jelentőségét, hogy Magyarországot időközben teljes jogú tagként fölveszik az Európa Tanácsba, ez a közvélemény aztán végképp nem tudja értékelni; egy héttel a blokádnak után, november 6-án erre szinte senki sem figyel oda. Az első esemény, ami figyelmet, várakozást, sőt bizonyos reményeket is kelt, a december közepén kezdődő, majd januárban folytatódó kormányátalakítás.

Antall előzetes tervei között eredetileg a ciklus közepe táján szerepelt egy jelentősebb vératömlesztés. Úgy vélte, addigra a népszerűtlen intézkedések elkoptatnak egyes személyeket néhány néhez tárca élén, de Rabár lemondása, majd a taxisblokádnak okozta megrázkódtatások arra kényszerítik őt, hogy jócskán előrehozza kormánya megújítását. Az egymást követő két lépésben (december 20-án és január 16-án) végrehajtott személycserék a következők:

Rabár Ferenc pénzügyminiszter helyére Kupa Mihály kerül. Horváth Balázs belügyminisztert az addigi titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter, Boross Péter váltja, akinek a megüresedő helyét Gálszécsy András foglalja el. Még decemberben két új tárca nélküli miniszter is bekerül a kormányba: az addig is tudománypolitikai feladatokat ellátó Pungor Ernő akadémikus, illetve a korábbi pénzügyi államtitkár, Botos Katalin, aki ettől kezdve a bankfelügyelet irányítását végzi.

A második lépcsőben Nagy Ferenc József földművelésügyi minisztert Gergáczy Elemér váltja föl, az előbbi tárca nélkül marad a kormány tagja. Győriványi Sándor, a munkaügyi addigi vezetője helyébe Kiss Gyula, korábbi tárca nélküli miniszter lép, és végül megszűnik Gerbovits Jenő addigi tárca nélküli miniszter státusa is.

A kormány tehát öt új taggal bővül, hárman végleg távoznak, négyen pedig megváltozott feladatkört kapnak. A változások közül kétségtávol a pénzügyi és a belügyi tárca élén történt személycserék a legfontosabbak. Antallra bizonyára hatással vannak a lemondó Rabár egységes kormányzati gazdaságpolitikát sürgető szavai (no meg a költségvetési tervezet elfogadását megelőző késhegyig menő viták is), ezért először az addigi pénzügyminiszter leghatározottabb kormánybeli ellenlábasát, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumát vezető Kádár Bélát kéri föl a pénzügyi tárca és egyúttal a gazdaságpolitika irányítására. Ám az addig mindvégig markánsan opponáló, egy alternatív, kevésbé megszorító jellegű pénzügypolitika szükségességét hangoztató Kádár visszariad a feladattól és a felelősségtől; nemet mond. Antall a későbbi viták során többször is az orra alá dörgöli: ne most tessék vitatkozni és kritizálni, ott volt a lehetőség, akkor kellett volna elvállalni és *megcsinálni* azt, amit jónak tartasz.

A miniszterelnök immár Matolcsyban sem bízik meg száz százalékig, illetve tartja magát ahhoz a régi vezetési elvhez, hogy ha valaki úgymond „megfürja a főnökét”, azt ne tedd a helyére, mert ez nem jó precedens, rossz üzenete van a többi beosztott számára. A Gazdaságpolitikai Titkárság vezetője tehát nem „triumfálhat” a pénzügyminiszter lemondása után, sőt hamarosan ő is távozik; a miniszterelnök – ugyancsak az egységes gazdaságpolitikai vonalvezetés elősegítése érdekében – leépíti a titkárságot.

Miután Kádár nemet mond, Antall – más választása nem lévén – Botos Katát, az addigi államtitkárt akarja fölkeríteni a Pénzügyminisztérium vezetésére. Erről azonban az egymással egyébként már erősen megromlott személyes viszonyban lévő Rabár és Matolcsy egyformán lebeszéli, és másokkal együtt ők ajánlják a külső embernek számító Kupa Mihályt. A miniszterelnököknek tetszik az ötlet, Botos Kata pedig mintegy kárpót-lásul megkapja a kissé mondvacsinált bankfelügyeleti tárca nélküli miniszter posztját.

Kupa Mihály „szakértői” mivoltát az ellenzék és a sajtó is nehezen vitathatja, hisz még az előző kormányzat idején ő volt a nyugati típusú adóreform frontembere. Annak idején, '87-'88 táján az egész ország megismerhette. Később ez lett a veszte, mert amikor '89 nyarán az Állami Számvevőszék elnökének jelölik, a parlamenti képviselők többsége nem támogatja a közvélemény által időközben a gyakorlatból is megismert személyi jövedelemadó-rendszer immár közutálatnak örvendő „kitalálóját”. Kupa sértődött ember lesz, haragszik az utódpártra, és az ellenzékhez közeledik. A tavaszi választások után szóba jön az új kormánynál is mint a Pénzügyminisztérium lehetséges közigazgatási államtitkára, de ezt nem vállalja el. A Fidesz szakértőjeként működik, ám leginkább az üzleti szférában kamatoztatja tudását és kapcsolatait.

KAJDI: „Kupa maga mesélte nekem, hogy amikor idejött, úgy jött ide, hogy esze ágában sincs elfogadni a miniszterséget. Hiszen egy nagyon jól fizető és kényelmes állása volt, több igazgatósági meg felügyelő bizottsági tagsággal, és hát bolond lenne helyette elvállalni ezt a csödtömeget a vele járó összes kellemetlenséggel, idegeskedéssel, népszerűtlenséggel. Aztán bement a miniszterelnök úrhoz, és egy jó félóra után úgy jött ki, hogy hát ennek az embernek nem lehet nemet mondani...”

Kupa tehát vállalja, és ennek akkor igen nagy jelentősége van a kormány számára – elsősorban kifelé. A közvélemény természete olyan, hogy normális esetben egy-két év alatt elfelejti az egyes személyekről kialakított értékítéletét, pontosabban a hozzájuk

fűződő érzelmeit. (Hasonlóképpen kezdik majd '92 táján újra szeretni azt a Békési Lászlót is, aki a Németh-kormány pénzügyminisztereként '90-ben még szintén közutálatnak örvendett.) Így aztán Kupa Mihályra is a „régiszakembert” megillető tisztelettel és vára-kozással tekintenek a taxisblokádnak után. A Fidesz kicsit meg is van sértődve, Orbán Viktor egy, a 168 órának adott interjújában nem tudja magában tartani csalódottságát, mondván, nem gondolta volna, hogy egy ilyen fölkészült gazdasági szakember képes lesz szerepet vállalni egy olyan hozzá nem értő társaságban, mint az Antall-kormány.

Kupa – aki a pénzügyi tárca mellett átveszi a kormányzati gazdaságpolitika irányítását is, afféle gazdasági csúcsmíniszterként – valóban lendületet és valamelyes önbizalmat ad az önbizalmát veszített kormánynak. (Ő maga fölös mennyiségben rendelkezik különösen az utóbbival.) Számos minisztertársával ellentétben kitűnő közszereplő. Közvetlen, határozott és magabiztos; ha kell, kellőképpen flegma és fölényes is, de az ő „franzstadti” stílusát – különösen az első időszakban – mégsem érzik gögösnek az emberek. Érdemes megjegyezni még azt is, hogy vele ismét olyan személy kerül kormányzati kulcspozícióba, akinek semmi köze sincs az MDF-hez és általában a pártpolitikához.

Ilyen a másik kulcsfontosságú tárca új vezetője, Boross Péter is. Ő Antall személyes ismeretségi köréhez tartozik, egyre inkább afféle belső, bizalmi ember. Határozott, kemény, céltudatos. Kitűnő vezetői képességekkel bír; rendpárti, kissé autoriter egyéniséggel különösen rendőri körökben vív ki magának gyorsan növekvő tekintélyt.

A utolsó időszakában a Németh-kormány számos olyan törvénymódosítást vitt keresztül a parlamenten, amelyekkel majdani utóda hatáskörét kívánta jó előre korlátozni. Ilyen volt a rendőrség és a honvédség gyakorlati irányításának kivonása is a belügyi, illetve a honvédelmi tárca alól. A blokádnak idején drámai erővel mutatkoztak meg e gondos, előrelátó munkálkodás eredményei. Boross egyik legfontosabb feladata, hogy úgy-mond „rendet csináljon” a rendőrségen, és újra integrálja azt a minisztérium alá. Ez irányú törekvései már akkor sikerrel járnak, amikor ennek intézményes feltételeit még nem teremti meg a kormánytöbbség a rendőrségi törvényben, mert Boross erőteljes személyisége képes áthidalni az intézményi űrt. (Nem így a honvédségnél Für Lajos, aki minisztersége első időszakában afféle jól nevelt és udvarias emberként az ajtónál előre akarja engedni a tábornokokat, ám a derék katonák – akiket szintén jól neveltek – lecövekelnek, és az istennek se hajlandók belépni a szobába a miniszter előtt. A háta mögött viszont összenéznek...) Visszatérve a belügyminiszterhez, a taxisblokádnak után aligha lehetett volna elképzelni nálánál alkalmasabb embert erre a posztra.

Az erőskezü Boross épp az ellentéte a határozatlan, bohém, „civil” Horváth Balásznak, aki a taxisblokádnak alatt pszichésen összeomlott. Antall emberileg mindig is kedvelte őt. Most sem tekinti véglegesen bukott politikusnak, nem távolítja el a kormányból, hanem kialakít neki egy tárca nélküli posztot, majd a soron következő országos gyűlésen megválasztatja az MDF ügyvezető alelnökévé. A kormányzati munka frontvonalából tehát kivonja és pártpolitikai feladattal bízza meg az alaposan lejáratódott – őt egyébként feltétlenül tisztelő és támogató – Horváthot. Ettől két dolgot remél. Egyrészt azt, hogy – ha a sajtó „egy kicsit leszáll róla” – összeszedi magát, másrészt azt, hogy az ő segítségével valamennyire rendbe szedheti és az ellenőrzése alá vonhatja a „Bem teret”, az MDF központját, amely kezdettől a mindig „gyanús” Lezsák befolyása alatt állt. (Antallnak később mindkét reményében csalódnia kell.)

A taxisblokádnak okozta megrázkódtatás hatását arra is felhasználja a miniszterelnök, hogy megszabaduljon legalkalmatlanabb minisztereitől, akkor is, ha tevékenységük nem kapcsolható közvetlenül össze a blokádnak eseményeivel. Ez a gyakorlatban a kisgazdapárti

vezetőket érinti. Gerbovitsot és Győriványit (utóbbi amúgy is Torgyánhoz látszik közelebb állni) gyakorlatilag kirúgja a kormányból, a náluk emberileg sokkal többre becsült Nagy Ferenc József pártelnöktől pedig elveszi az mezőgazdasági tárcát. Ő aztán mindvégig, a pártban történt bukása után is, megmaradhat a kormányban, tényleges feladat nélkül, afféle politikai kegyelemkenyérén.

A mezőgazdaságot azonban mégsem lehet csak úgy elvenni a kiszáradtól, legalábbis forma szerint. De mit lehet tenni akkor, ha az egész pártban nincs egyetlen alkalmas vagy legalább félig-meddig alkalmas személy sem? Csinálni kell egyet. Torgyán József ezúttal igazat beszél: Gergáczy Elemérnek csakugyan semmi köze a Független Kiszáradpárthoz, ő valóban csak amolyan emdeef csinálta kiszárad. Az állatorvos Medgyasszay László (az MDF későbbi sajtófőnöke) ajánlja Antallnak, mint rendes és fölkészült kollégáját valami agrárkutató intézetből. Gyorsan beléptetik a kiszáradpárt valamelyik mit sem sejtő vidéki szervezetébe, s aztán pár hét múlva ő lesz az ősidők óta hagyományosan kiszárad minisztérium legújabb kiszárad minisztere. (Hogy ő sem válik be, az más kérdés, erre még visszatérünk.)

A kormányátalakítás érinti a politikai államtitkárokat is. A miniszterre kinevezett (fölfelé buktatott) Botos Kata helyét Szabó Tamás veszi át a Pénzügyminisztériumban, amivel kicsit Kupa „pártellenőrzése” is megvalósul; az ő megüresedett helyére pedig Schamschula György kerül a munkaügybe, Kiss Gyula alá. (Vagy fölé?)

Antall tervei között eredetileg szerepeltek egyéb változtatások is. Ilyen volt például az emberileg kitűnő, politikai vezetőként azonban alkalmatlannak bizonyuló Andrásfalvy Bertalan menesztése, aki (Jeszenszkyvel és Horváth Balázssal együtt) szintén a sajtó „kedvence” ebben az időben. Helyére a nagyszerű Andorka Rudolf professzort, a Közgazdaságtudományi Egyetem rektorát szeretné megnyerni a miniszterelnök, de ő nemet mond. Nem tudja rászánni magát arra, hogy a tudományos közéleti pályát politikaira cserélje, meg talán Antall sem erőlteti túlságosan a dolgot, tartva az újabb sajtótámadásoktól („még egy volt piarista iskolatárs a kormányban!”), valamint az MDF alapító atyáitól. Andorkával ugyanis újabb pártonkívüli szakember kerülne az MDF-es, ráadásul a népi-nemzeti szárnyhoz tartozó Andrásfalvy helyére.

A miniszterelnök megpróbálkozik még Katona Tamással is, a liberális sajtó akkori kedvencével, a külügy „bezzeg-államtitkárával”, de a Bem téri elnökségi ülésen ezt a „három CS” határozott föllépése megakadályozza. Csengey, Csoóri és Csurka azzal fenyegetőznek, hogy ha Antall kinevezeti Katonát Andrásfalvy helyére, ők kilépnek a pártból. Más összefüggésben még visszatérünk az esetre, de annyit itt is megjegyzünk, hogy mindez jelzi a pártelnök-miniszterelnök – amúgy igen széles – mozgásterének határait. Andrásfalvy egészen '93 januárjáig megmarad a kultusztárca élén – jelentős tehertételként a kormány és az MDF számára.

KAJDI: „A miniszterelnök úr nagyon hamar rájött, hogy ez a velejéig tisztességes, kitűnő ember, vezetői képességek, kommunikációs készségek, határozottság hiányában enyhén szólva nem ideális megoldás ezen a poszton. '90 őszétől tulajdonképpen folyamatosan le is akarta őt cserélni, de hát voltak bizonyos politikai nehézségek, meg aztán neki volt egy határozott elve, ami nagyjából így szólt: soha ne akkor cserélj minisztert, amikor a sajtó és az ellenzék a legjobban követeli, mert ezzel veszélyes precedenst teremtesz. A következőt már ők szúrják ki, ha van rá ok, ha nincs, és aztán szép lassan le lehet cserélni az egész kormányt. Ha cserélni akarsz, soha ne közvetlenül a nyomás hatására tedd. Várj, amíg enyhül, és csak akkor.

Ez most furcsán fog hangzani, de megkockáztathatom, hogy Andrásfalvy gyakorlati-

lag az őt egyfolytában leváltani akaró sajtónak köszönhetette, hogy oly sokáig a helyén maradhatott.”

Antall megfontolása mögött bizonyosan van igazság, de épp Andrásfalvy esete jelzi: egy önmagában helyes elv is helytelen következményekre vezethet, ha túlságosan me-reven alkalmazzák. És ezen a ponton ki kell térnünk Antall személyi politikájának néhány egyéb vonására is.

SZENTGYÖRGYI: „Nagyon kötődött emberekhez. Így igen komoly problémát okozott neki például Andrásfalvy leváltása. Aki aztán végül még meg is sértődött. Kevesen tudtak olyan szót nélkül és elegánsan elmenni, mint mondjuk Horváth Balázs. Vagy Rabár, aki igazi úriemberként távozott.”

KAJDI: „Októberre a taxisblokádtól függetlenül is kiderült egy-két miniszterről, itt ugye elsősorban a koalíciós partnerekről van szó, hogy alkalmatlanok a posztjukra. Az az érdekes, hogy ezek az urak ezt mind be is látták, amikor a miniszterelnök úr beszélt velük, de aztán mégis vérig sértődtek, és a későbbiekben ellenségesen viszonyultak egy-kori kormányukhoz és miniszterelnökhöz.”

BOROSS: „Némelykor nagyon körülményessé vált személyi ügyekben. Ez abból is adódott, hogy ő valójában nem szeretett letolni senkit. Nem rendelkezett azzal a rapid operatív készséggel, hogy valakit azonnal és teketóriázás nélkül kirúgjon. Ő szenvedett az ilyen szituációktól, előtte őrlődött, és sokszor emiatt húzta-halasztotta a döntéseket. Egyes leváltások ezért nagyon rosszul sikerültek, levélben például, és ez persze sértődést szült.”

Igen, az az igazság, hogy Antall nem beszélt mindig mindenkivel. Nem szerette ezeket a beszélgetéseket, nem szeretett kellemetlen dolgokat mondani, főként hozzá közel álló embereknek, s különösen nem szeretett kellemetlen dolgokat tenni velük. Bármennyire is tisztában volt azzal, hogy a politikusnak a fontos ügyekben félre kell tennie a privát emberi érzéseit, Antallnak voltak ilyen érzései, és ezeket olykor nehezen tudta legyőzni. Igen, ő természete szerint *jó ember* volt, bármily banálisán hangzik is ez.

A miniszterelnök hívei körében is elterjedtek azok a vélekedések, melyek szerint ő rosszul tudta megítélni, ki mire alkalmas valójában, hogy szinte egyetlen személyi döntése sem volt sikeres, hogy nem tudott ellenállni a hízelgőknek, hogy legendásan rossz emberismerő volt stb.

Ezekben a vélekedésekben van több-kevesebb igazság. De inkább kevesebb, mint több. Mert Antall Józsefnek valóban voltak rossz személyi döntései, olykor nagyon rosszak is; ezekre lehetne példát hozni. De bőven lehetne az ellenkezőjére is. Ami ezeknél fontosabb: korábban már kifejtettük, hogy a rossz személyi döntések legfőbb oka nem a döntéshozó személyében, hanem azok személyében keresendő, akik közül választva meghozhatta döntéseit. Abban az igen szűk és szegényes választékban, amelyet a hirtelen rendszerváltozás sajátságos körülményei a több mint négy évtizedes diktatúra után kínáltak.

SZENTGYÖRGYI: „A miniszterelnöki hatalom elég borzasztó ebből a szempontból. Ki-nevezések, előléptetések, kitüntetések, bizottságok, az AVÜ-től az AV Rt.-ig ezer hely-re. A Kossuth-díjtól a Széchenyi-díjat odaítélő bizottságig és az ördög tudja, még miig. Testületek, grémiumok, ahol mindenféle arányokra kell figyelni, ezek rengeteg időt és energiát vesznek el, erről a kívülállóknak fogalmuk sem lehet...”

Ez borzasztóan nehéz, mert csak a jóisten tud belelátni az emberekbe. Kizárólag az előző pályafutás alapján lehetett őket megítélni, de ez itt, a politikában, főként a kormányban, egy teljesen más dimenzió. Nem tudhatod előre, hogy ez mit hoz ki az embe-

rekből. Ott van például Szabó Tamás, aki vidéki fiúból tökéletesen föl tudott nőni, és kiváló vezetői, miniszteri kvalitásokat tudott mutatni. Hát ki hitte volna? Ott van viszont Gergác, aki elvileg hasonló lehetett volna, de hát nem. Ez pech, ezt nem láthatod előre, ez csak utólag derül ki...”

Persze lehet erre azt mondani, hogy mégsem volt az törvényszerű és normális, hogy Antall magához vont minden döntést, és emiatt nem érvényesülhettek a demokratikus rendszerekben szokásos szelekciós mechanizmusok, hanem csupán a miniszterelnök szubjektív és gyarló ítéletei.

Van igazság ezekben a kijelentésekben, de ezek az igazságok nem sokat érnek. Mert hol működtek itt – negyven év diktatúra után – a demokratikus rendszerekben szokásos szelekciós mechanizmusok? Amelyek mintegy futószalagon szállították volna a helyi többpárti politikában és a demokratikus önkormányzatokban nevelkedett, a régióban megerősödött, az országos politika alsóbb szintjein évek, évtizedek során százszor kipróbált s a próbákat mindannyiszor kiállt profik ezreit, akik közül a politikai verseny választja ki a legjobbakat. Hol volt itt ilyesmi? A rendszerváltozás rendkívüli körülményei között rendkívüli helyzetek alakultak ki. Rendkívüliek voltak a személyi döntéshozatal körülményei is.

SZABAD GYÖRGY: „Számos esetben, számos kérdésben kérte ki a véleményemet. A legtöbbször ő volt a sokkal jobban és rendszeresebben informált, de így is lehetett rá hatni. Lehetett rá hatni pozitív és negatív értelemben egyaránt.

Persze volt egy-két elgondolása egy-két személlyel kapcsolatban, akiket mondjuk túlértékelt, és amikor ezt megmondtam neki, volt, amikor nem fogadta meg. Mert hát erős személyiség volt, erős akarattal. Érték súlyos csalódások bizonyos esetekben, egyes döntései valóban nem voltak eléggé megalapozottak. De summáztatul mégis azt mondhatom, hogy én Antall Józsefet sem *könnyen* befolyásolhatónak, sem – és itt az árnyalatoknak jelentősége van – *végtelenül* makacsnak nem ismertem meg. Képes volt olykor elég messzire menni az érvelésben a maga álláspontjának védelmében, de az abszurdumig soha. Nehezen vonult tehát vissza, de képes volt visszavonulni, az észérveket méltányolta.”

A döntéshozatal egyik legnagyobb nehézségét a titkosság követelménye okozza. Itt nem csupán arról van szó, hogy Antall egy kicsit hiúsági kérdést is csinált abból, hogy a sajtó előre ne sejtse meg a terveit, és ne lőhesse az embereit már azelőtt, hogy azok a frontvonalba álltak volna. Hanem arról, hogy egy jelentősebb kormányátalakításnál, ahol nyolc-tíz-tizenöt embert kell megmozdítani, ügyelni személyi érzékenységekre, koalíciós arányokra, ellenzékre, sajtóra; arra, hogy az illető addig ne tudjon róla, amíg a megfelelő körök el nem fogadják, hisz ha mégsem, akkor roppant kínos visszavonulni, és viszont: addig nem állhatok elő vele komolyan még a belső körökben sem, amíg nem tudom, hogy egyáltalán vállalja-e stb. Mindezt százszor végiggondolni, a lehetséges személyeket és a velük lehetséges összes kombinációkat és az azok bukása után még lehetségeseket, mindez iszonyú nehéz. Ezért van, hogy ma már senki sem ismeri – mert annak idején is csak Antall ismerte – a kormányátalakításoknál és az egyéb személyi döntések-nél annak idején fölmerült összes változatot.

KAJDI: „Gyakran előfordult, hogy este tíz után, amikor már Rózsa Mariannt, a Miniszterelnöki Titkárság vezetőjét is hazaküldte, ketten maradtunk bent. Ilyenkor többször is elmondott nekem kormányzati, politikai dolgokat, tervezett lépéseket. Persze valahogy érzékeltetve, hogy tőlem választ nemigen vár, tehát nem is annyira beszélgető, mint inkább hallgatópartnerül fogadva. Elmondta nekem – és ez neki elég is

volt, hogy valakinek elmondhatta. Olyan valakinek, akinek az esetében teljesen biztos lehet, hogy nem adja tovább. Persze, főleg később, néha én is véleményt mondtam az adott dologról. Ezt is szívesen vette, meghallgatta, de éreztem, hogy ő nagyon biztos a maga dolgaiban, és én aligha tudom, persze nem is nagyon akartam, ezekben a sokszor bizalmas politikai ügyekben befolyásolni. De éreztem azt is, hogy valahol szüksége van ezekre a beszélgetésekre, számomra meg persze hallatlanul izgalmas volt, hogy beavat a terveibe.”

Az első kormányátalakításhoz visszatérve megállapítható, hogy ez a taxisblokádnak utáni konszolidáció egyik legfontosabb lépése. A másik az MDF soron következő országos gyűlése december 15-16-án. A kettő lényegében egybeesik, hiszen a miniszterelnök a párt gyűlésének nyitónapjára időzíti a kormányon belüli személycserék nyilvános bejelentését.

Antall titokban alighanem tart attól, hogy a helyi választásokon elszenvedett vereség, a blokádnak meg a kormány és az MDF hatalmas népszerűségvesztése miatt ki fog törni a küldöttekből az elégedetlenség. A gyűlés tétre megy, hisz első elnöki mandátuma csupán egy évre szólt, s ezt most kell megújítani. Ellenjelölt ugyan nincs, de ellenfél mégis van: a betegség. Kimondatlanul is ott lebeg a kérdés a Budapesti Műszaki Egyetem auláján fölött, ahol a gyűlés zajlik: vajon egészségi állapotát tekintve alkalmas-e a miniszterelnök az újabb pártelnöki mandátum betöltésére?

Az elnöki megnyitón azonban meggyőzői a kétkedőket. Antall másfél óráig beszél, és élete egyik legjobb, legnagyobb ívű és legösszefogottabb politikai beszédét mondja el. Ez különösen a december 4-i parlamenti föllépésével összehasonlítva megnyugtató. Ellenjelölt nélkül, elenyésző számú ellenszavazat mellett választják elnökké, és az elnökségi tagságra is ő kapja a legtöbb szavazatot, jócskán megelőzve az összes alapító atyákat.

Az országos gyűlést – Bíró Zoltán már említett kilépésén túl – csupán egy dolog zavarja meg: Kiss Gy. Csaba, a másik alapító tag lemondása. Ugyanazon a napon, amikor Bíró, az 1. számú pártigazolvány tulajdonosa kilép az MDF-ből, Kiss Gy. levélben fordul a küldöttekhez, és közli velük, lemond alelnöki tisztségéről, nem jelölteti magát újra az elnökségbe sem, s a jövőben csupán egyszerű tagként kíván tevékenykedni a pártban. Indoka: a Demokrata Fórumban „prezidenciális rendszer” alakult ki (Bíró később az egyszerűség kedvéért „mandarinizmus”-nak nevezi majd), s ő a továbbiakért nem tud felelősséget vállalni.

1990-91-ben számos olyan értelmiségi távozik az MDF-ből, aki nem képes alkalmazkodni a hivatásszerű és immáron kormányzati felelősséget is viselő pártpolitizálás szabályaihoz, illetve meg sem érti azokat. Kiss Gy. Csaba vélhetően az utóbbiak közé sorolható, az előbbiek ugyanis diszkrétan és csöndben szoktak távozni.

(Egy évvel később, amikor Miskolcon megrendeztük az MDF nemzeti liberálisainak első konferenciáját, mi is megkerestük az „egyszerű párttagot”, aki korábban mindig az MDF nemzeti liberális irányzata képviselőjének mondotta magát. Kértük, jöjjön, vállaljon előadást. Nem adott egyenes választ, de az előkészítő megbeszélésekre nem jött el, s végül Miskolcra sem. Viszont a konferencia napján publicisztikát jelentetett meg az MDF-fel akkoriban legélesebben szemben álló, az SZDSZ szócsövének számító Magyar Hírlapban, s ebben kifejtette: a nemzeti liberalizmus fából vaskarika, ilyesmi nem is létezik.)

Antall József szerint általában jellemző volt rá, hogy soha semmi sem tetszett neki, és – bár időnként elvállalt dolgokat – soha semmit sem csinált meg. Amikor egyszer valaki megkérdezte Antallt, hogy „te, hát mit akart tulajdonképpen ez a Kiss. Gy.?”, ő azt

felelte: „szerintem a legjobban azt szeretne volna, ha én a nyilvánosság előtt fölkérem őt külügyminiszternek, és ő azt a nyilvánosság előtt visszautasíthatja.”

December 30-án az Országgyűlés viszonylag simán elfogadja a következő évi költségvetést. Győriványi Sándor munkaügyi miniszter, a kormány tagja a parlamentáris rendszerek gyakorlatában enyhén szólva szokatlan módon nemmel szavaz. Mint tudjuk, január 16-tól már nem lesz módja hasonlókra.

1991 elejére a kormány magához tér az előző évi ősz súlyos megrázkódtatásai után. Helyzete érezhetően stabilizálódik, újabb válságtól egyelőre nem kell tartani.

1991 az Antall-kormány legsikeresebb éve. A januárban elindult kedvező folyamat tartósnak bizonyulnak, a kabinet helyzete tovább szilárdul. Kiderül, hogy a taxisblokáddal sokkal rosszabbnak mutatta az ország állapotát, kisebbnek a társadalom tűrőképességét s ebből következően ingatagabbnak a kormány pozícióját, szűkebbnek a mozgásterét, mint amilyen az valójában volt. Mindebből visszamenőleg is kiderül, hogy az októberi drámai krízist csakugyan egy óriási érdekérvényesítő erővel rendelkező, különleges kohéziójú, de szűk csoport robbantotta ki, s hasonló eseményektől – ellentétben azzal, ahogy hinni lehetett – a jövőben mégsem kell tartani. Már csak azért sem, mert kiderül az is, hogy a magyar társadalom majdnem annyira meghökkent a válságtól és annak lehetséges következményeitől, mint maga a kormány.

Még az előző év végén megindulnak és folyamatossá válnak a blokádnapjaiban született Országos Érdekegyeztető Tanács keretében folytatott tárgyalások a munkaadók, a munkavállalók és a kormány között. S bár ezek – részben a zömmel régi érdekképviseltek mereven kormányellenes álláspontja, részben saját belső ellentéteik, részben a pénzügyminiszter keménysége miatt – tényleges eredményeket, konkrét megállapodásokat nem hoznak, mégis valamennyire mederben tartják a társadalmi feszültségeket.

Január 9-én az új pénzügyminiszter bejelenti, hogy hamarosan cselekvési programot terjeszt elő a gazdasági problémák kezelésére és a stabilizáció megalapozására. Január 24-én a kormány módosítja az Egzisztencia Alapról szóló korábbi rendeletét, és létrehozza az Egzisztencia Hitel intézményét, ami által hamarosan megnyílik a lehetőség a kisvállalkozások támogatására. Február elsején Kupa Mihály vezetésével megtartja első ülését a kormány Gazdasági Kabinetje, amelynek tagjai a pénzügyminiszteren kívül Bod Péter Ákos, Gergácz Elemér, Kádár Béla és Kiss Gyula miniszterek, továbbá Surányi György, a Nemzeti Bank elnöke.

Február 12-én nagy fontosságú törvényt hoz a parlament „A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról”. Ezzel megteremti azt a segélyező és átképző intézményrendszert a hozzá való pénzügyi kerettel, amely képes lesz fölfogni a keleti piacok hirtelen összeomlása, valamint a vaskorszakból ránk maradt szocialista ipari szerkezet elkerülhetetlen átalakítása nyomán jelentkező hatalmas munkanélküli-hullámot.

Március 7-én a kormány jóváhagyja azt a négyéves gazdasági programot, amely aztán Kupa-program néven vonul be a köztudatba. Az az igazság, hogy ez – lényegét tekintve – megegyezik azzal a gazdaságpolitikai koncepcióval, amelyet elődje, Rabár Ferenc is képviselt, de ő kevésbé tudott érvényesíteni. A tervzet jelentős részben már készen van, mikor Kupa átveszi a minisztériumot (nem nehéz tehát neki röviddel bemutatkozása után új programot ígérnie), s az is tény, hogy az egyeztetések során más minisztériumok is hozzáadják a magukét. Am kommunikációs megfontolásokból célszerűbbnek látszik a programot teljes egészében a kormány akkori húzóemberének, Kupa Mihálynak a nevéhez kapcsolni.

Kupa színre lépése nemcsak a kabinet külső megítélésén javít sokat, de befelé is jó hatással van. Az új miniszter a szűken vett pénzügyek irányításán túl hamarosan elkezd kiterjeszteni a hatáskörét a gazdaságpolitika minden fontosabb területére, a privatizá-

ciótól a bankfelügyeletig, sőt a nemzetközi kapcsolatokig. A Gazdasági Kabinet vezetője csúcsminiszterként működik, s ennek az év közepéig pozitív hatása van: egységesebbé válik a kormány gazdaságpolitikája.

Mindez persze nemcsak a pénzügyminiszternek köszönhető, bizonyos politikai folyamatok is a kezére játszanak. Ilyen például az, hogy végre-valahára rendeződik a kárpótlás kérdése, amelynek megoldatlansága miatt nem születhettek meg a tulajdoni törvények, s hosszú ideje gyakorlatilag állt a privatizáció. A parlament hosszú huzavona után '91 áprilisában elfogadja a kárpótlási törvényt, amely egy alkotmánybíróági forduló és némi módosítás után júniusban hatályba lép. Ezután az addigi egy helyben topogáshoz képest nagy lendülettel beindul a privatizáció, ami hamarosan jó hatással lesz a külföldi működő tőke beáramlására is.

Augusztus 1-jén indul a német finanszírozással működő Start-hitel, az Egzisztencia után immár a második kisvállalkozást segítő konstrukció. Eközben fölgyorsul a gazdasági törvényalkotó munka. Olyan, a piaci átalakulás szempontjából döntő fontosságú jogszabályok születnek, mint a jegybanki, a pénzintézeti, a számviteli, a szövetkezeti vagy a csődeljárásról szóló törvény. A magyar gazdaságnak 1991-ben a KGST gyors összeomlása ellenére sikerül javítania külső egyensúlyán, s az év végére megtörik az addig folytonosan emelkedő inflációs trend is. Az ország valutatartalékai a '90. májusi állapothoz képest, mikor Antall József átvette a kormányzást, '91 végére a négyszeresére nőnek. Úgy tűnik, megáll a gazdaság zuhanása; elértük a mélypontot, s előbb-utóbb bekövetkezik az emelkedés.

Az Antall-kabinet helyzetének megszilárdulása nem csupán gazdasági vonalon érzékelhető. Ha visszagondolunk a blokádnapjaira, akkor kellő jelentőséget tulajdoníthatunk annak a ténynek, hogy február 5-én Barna Sándor budapesti rendőrfőkapitány helyére Pintér Sándor kerül. (Az előbbi – és még mondja valaki, hogy nincsenek véletlenek – hamarosan a köztársasági elnök tanácsadója lesz.) Egy hónappal később, március 6-án aztán megtörténik a megyei főkapitányok cseréje is. Pontosabban tizenkét megye élére kerül – pályázatátás eredményeképpen – új rendőrpáncsnok ezen a napon, hat főkapitányságon pedig a régi kap bizalmat (egy helyen, Komárom-Esztergom megyében később születik döntés).

Külpolitikai téren is sikeresnek mondható a kormány számára a '91 -es esztendő tavasza. Még februárban megrendezik a visegrádi találkozót, ahol a régi történelmi tradíciókat föllelevenítve Antall József, Václav Havel és Lech Walessa megállapodást köt Magyarországgal, Csehszlovákiával és Lengyelországgal jövőbeni szorosabb együttműködéséről. Ugyanebben a hónapban kerül sor Budapesten a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének soron kívüli ülésére, ahol aláírják a VSZ katonai szervezetének március 31-i megszűnéséről szóló jegyzőkönyvet. Az uralkodó külpolitikai szélirányt jól jelzi két egymást követő esemény: Antall József márciusban fogadja Silov tábornokot, a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonásáról szóló tárgyalások főmegbízottját; áprilisban pedig részt vesz a londoni székhelyű, főként kelet- és közép-európai befektetések koordinálásával foglalkozó Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank ünnepélyes alapító ülésén.

Ez az időszak sem mentes persze a botrányoktól. Az év elején zajlik például az elmúlt esztendő nagy ellenzéki sajtóhadjáratait idéző Kalasnyikov-ügy, amikor is a volt munkásőrség egykori fegyvereiből egy csakugyan nem minden tekintetben szabályszerűen kezelt, Horvátországba került szállítmány miatt folyik heteken át tartó kormányellenes kampány. Utóbb kiderült, ezeknek a géppisztolyoknak is volt némi szerepük abban, hogy a demokratikus berendezkedésű horvát állam néhány hónappal később nem állt

A kormány II. János Pál pápával

teljesen fegyvertelenül a még mindig kommunista erők uralma alatt lévő Szerbia katonai agressziójával szemben.

Tény az is, hogy a visegrádi találkozó sikerét februárban jelentősen beárnyékolja a köztársasági elnök nagy médiatámogatással végrehajtott előrenyomulása, de erre (és a többire) természetesen majd külön fejezetben térünk vissza.

A következő, elsősorban ismét Jeszenszky Géza lejáratására irányuló botrány, az áprilisi Zwack-féle cirkusz már nem igazán sikeres. A jobb érzésű emberek, még ha a nemzetközi diplomáciában járatlanok is, azért érzik, aligha az a világ rendje, hogy a nagykövet váltja le a külügyminisztert, ennek mégiscsak fordítva kell történnie.

Göncz és Zwack után Torgyán folytatja a '91-es tavasz konfliktussorozatát. Miután a kisközös frakcióvezetőnek a nagy átalakítás alkalmával sem sikerül bekerülnie a kormányba, sőt azt is világossá teszik számára, hogy erre a jövőben sincs a leghalványabb esélye sem, megkezdí harcát Antall József ellen, és elszánja magát a párt elfoglalására. Hiába éri el azonban a célját, Antall továbbra is óriási taktikai fölényvel veri vissza próbálkozásait. Márciusban sikerül eltávolítani Torgyánt a frakció éléről, áprilisban pedig – mint láttuk – a parlament elfogadja a kárpótlási törvényt, amellyel lassan egyéves, keserves huzavona végére sikerül pontot tenni. A földtulajdon kérdésének rendezésével (amit Göncz elnök alá nem írásával is csupán rövid ideig tud késleltetni) szertefoszlanak azok reményei, akik ettől várták az MDF-FKGP-viszony végleges megromlását, a koalíció szétesését és a kormány bukását.

(Ezen a tavaszon – még a kárpótlás elfogadása előtt – történik, hogy amikor a szabad demokraták országos küldöttgyűlése után Kis János pártelnök kijelenti: „az SZDSZ kész vállalni a kormányzás felelősségét”, és a továbbiakban immár „nem ellenzéke, hanem ellenfele a kormánynak”, a miniszterelnök a másnapi kormányülésen szétoszt egy papírlapot a minisztereknek. A lapon az SZDSZ-elnök kijelentéséről tudósító *Kormányzásra kész az SZDSZ* című vastag betűs újsághír alá Ady Endre *A Muszáj Herkules* című versét montírozta: „Döltömre Tökmag Jankók lesnek”...)

A nyár elejére a kezelések eredményeképpen Antall József tünetmentessé válik.

KAJDI: „Eljutunk odáig, hogy már nem csupán a napi feladatok sodrásában, a működőképesség fenntartása érdekében robotolunk, hanem van időnk és energiánk arra is, hogy végiggondoljunk bizonyos koncepcionális kérdéseket. Gondolok itt például a rendőrség és a honvédség kormányzati irányításának helyreállítására, amelynek hiánya abszurdum volt, még az előző kormány teremtette lehetetlen helyzet.

Ebben az időszakban a miniszterelnök úr jelentős részben átalakítja a miniszterelnöki hivatalt is. Elkészül egy külföldi, pontosabban külföldi magyar szakértők, az Amerikában élő Szekeres fivérek által végzett felmérés, illetve tanulmány, amelyik kimutatja, hogy milyen szervezeti, illetve hatásköri problémák miatt nem tudunk kellő hatékonysággal működni. Ekkor jön aztán ide Marinovich Bandi kabinetfőnöknek. Ettől kezdve sokkal jobban kettéválnak a miniszterelnök körüli teendők és feladatok, kezd kialakulni a későbbi végleges struktúra.

Eszerint a kormányfő személyi ügyeit és programjait a kabinetiroda intézi, mindazt pedig, amit a kormány fejeként tesz, azt mi menedzseljük, a Miniszterelnöki Hivatal. Tehát lényegében ők bonyolítják, szervezik, koordinálják Antall József huszonnégy órás programját. Ha vendéget fogad, akkor a kabinetiroda készíti elő a tárgyalási agyagot, és ugyanígy a külföldi utak esetében. Ők csinálják az út menetrendjét, a részletes programot, ahogy idehaza is, persze. Ha beszédet meggy tartani, ha interjút ad, akkor összeállítják a háttéranyagot, vázlatot, ötleteket adnak és így tovább.

Amikor viszont születik egy testületi döntés, egy előterjesztés, és azt alá kell írni, végre kell hajtani, vagy egy hivatalos kormányzati ügyben kell dönteni, annak előkészítése, majd a döntés végrehajtása a mi dolgunk. A gyakorlatban persze nehezebb ezt így szétválasztani, de úgy lehetne definiálni, hogy amikor a miniszterelnök politikusként szerepel, akkor az a kabinetirodára tartozik, amikor pedig a végrehajtó hatalom fejeként, az miránk, a kormányhivatal közigazgatási apparátusára.

Természetesen nagyon sok külföldi mintát megnéztünk. Közvetlenül is, és iratok, tanulmányok, könyvek alapján is. Jártak nálunk delegációk testvérszervezetektől, tehát más kormányhivataloktól. Vettünk át ötleteket, megoldásokat, de igazából egyiket se másoltuk. Azért nem, mert az ilyesmi nagyon személytől függő. A miniszterelnök személyiségétől, munkastílusától, habitusától, politikai és közigazgatási felfogásától függ, hogyan épül fel és hogyan működik a kormányhivatal, aminek mindig is nagyon képlekenynek kell lennie, idomulnia a mindenkori kormányfőhöz. Megítélésem szerint '91 tavasza az az időszak, amikortól mi elkezdünk valóban olajozottan, hatékonyan és profi módon működni.”

Nagyjából hasonló a helyzet a kormány működésével, ha ez politikai természete miatt persze nem is tud olyan értelemben „olajozottan” és „professzionista” módon dolgozni, mint saját hivatala. De a legalkalmatlanabb miniszterek (Győriványi, Gerbovits) kiválása, az idők során megszerzett tapasztalatok, valamint egyfajta intézményesülés és differenciálódás itt is jó hatással van a munkára.

A kormányülések az első hetekben, hónapokban délelőtt tíz órától éjjel kettőig-háromig is eltartottak, főként az anyagok előkészítetlensége miatt. Részletekbe menő szakmai viták zajlottak, különösen gazdasági témákban, egyes miniszterek – főként volt történészek – pedig gyakran szükségét érezték, hogy időről időre hosszasan kifejtsek álláspontjukat: nem az aktuális kérdés eldöntését elősegítendő, hanem a jegyzőkönyv, azaz az utókor, a majdani történészek számára. A Gazdasági Kabinet ülése, valamint a még '90 végén beiktatott közigazgatási államtitkári értekezlet, ahol előzetesen meg tárgyalják az előterjesztéseket, ütköztetik és egyeztetik az álláspontokat, jelentős változást hoz e tekintetben is. Mivel a szakmai viták már lezajlottak, a kormányülésre csak a politikai döntések maradnak, aminek következtében az ülések időtartama jelentősen csökken.

Szó sincs persze valamiféle diadalmenetről, de az tény, hogy a korábban botrányról botrányra bukácsoló, megalakulása óta folytonos defenzívában lévő Antall-kormány 1991-ben számos területen átvesi a kezdeményezést, és offenzívába megy át. Példa erre a Világkiállítás ügye, amely mellett Bécs visszalépése és Demszky Gábor budapesti főpolgármester szembenállása ellenére is kitart, s a parlamenti szavazásnál – az ellenzékét megosztva – elnyeri az MSZP támogatását is.

Jól mutatja a változást az augusztusi pápalátogatás. Az előző évben egyházpolitikai ügyekben – például a hitoktatás kérdésében – a kormány szüntelen védekezésre, sokszor meghátrálásra kényszerült. Most, mikor fél évszázados szünet után ismét magyar földre látogat a római egyház feje, ez olyan egyértelmű kormányzati siker, amelyet a legádázabb politikai ellenfelek is (Eörsi Istvánt és néhány társát kivéve) visszafojtott, néma dühvel kénytelenek szemlélni.

1991 nyarára szertefoszlanak azok reményei, akik az Antall-kormány és az MDF gyors bukására számítottak. Bele kell nyugodniuk, hogy „ezek” hosszabb távra rendezkednek be, és képesek lesznek végigcsinálni akár a teljes kormányzati ciklust is. Sőt! A közvélemény-kutatások adatai a legnagyobb koalíciós párt folyamatos előretörését jelzik: a Mediánnál például a biztos pártválasztók körében az MDF-re szavazni szándékozók aránya 1991 januárjától szeptemberéig 14 százalékról egyenletesen emelkedve 20 százalékra nő!

Mindebben nagy szerepet játszik az ellenzék, főként az SZDSZ gyengélkedése, majd egyre nyilvánvalóbb válsága. Miközben az MDF biztos szavazóinak száma 14-ről 20 százalékra emelkedik, az SZDSZ híveinek aránya 22-ről 13 százalékra süllyed.

Az SZDSZ-re 1992 februárjában a Gallup szerint már csupán 9 százalék szavazna. Még ez előtt, ősszel lemond a pártelnök, Kis János (pontosabban közli, hogy mandátuma lejártakor nem jelölteti újra magát), ami szintén a legnagyobb ellenzéki párt válságát jelzi.

Az SZDSZ vezetése – amelyik a rendszerváltozás kezdetén még csupán a nagy szellemi befolyással, ám csekély gyakorlati politikai súllyal rendelkező elitpárt szerepére pályázhatott – egyre súlyosabb konfliktusba kerül azzal az indulatos, harcosan antikommunista, ám politikailag iskolázatlan tagsággal, amely a '89 őszén beindított nagy menetelés során csapódott oda a párthoz, s amelynek vajmi kevés köze van ahhoz a doktriner liberalizmushoz, ami a zárt vezető csoportot jellemzi.

De nem csupán a tagsággal van baj. Hanem azzal a néppárti formátummal is, amivé ez a szűk körű és belterjes értelmiségi csoport a '89-es nagy mutatók során felpumpálta magát. A radikálliberalizmus ugyanis tartósan nem egyeztethető össze a legnagyobb ellenzéki párt: a potenciális kormányzópárt karakterével. Kis Jánosék 1990 tavasza óta hasadt lélekkel politizálnak, hol a kormányképes váltópárt mértéktartását és felelőssé-

gét, hol a doktriner elitpárt harciasságát és felelőtlenségét mutatva. A választások után az MDF-fel kötött megállapodás és az azt követő hetek visszafogottsága, majd az év végén a költségvetés vitája során megütött mérsékelt hang az előbbi magatartás megnyilvánulásként értékelhető; a taxisblokádnál napjaiban folytatott hazárdírozás, '91 februárjában a kormányzásra való készenlét deklarálása (aminek egyébiránt semmiféle politikai realitása nincsen), továbbá az örökös kampányok, deklarációk, petíciók, kivonulások viszont egy olyan izgága ellenzékiiséget demonstrálnak, amelyről nehéz elképzelni, hogy alkalmas volna a kormányzati felelősség viselésére. A szabad demokraták akciózó, rapszodikus politikai stílusa egyre kevésbé rokonszenves a stabilitásra és nyugalomra vágyó átlagembernek. Egy '91 nyarán készült fölmérés szerint a szavazóknak mindössze 4 százaléka tudná elképzelni az SZDSZ-t bármiféle kormánykoalíció tagjaként!

Tölgyessy, akit időközben leváltanak a frakcióvezetői posztról, a „kemény mag” akaratára ellenére, az elégedetlen vidéki talpasokra támaszkodva pályázza meg és nyeri el a pártelnöki tisztséget november végén, ami nemhogy megoldaná, hanem elmélyíti az SZDSZ válságát. Az új elnök kísérlete, amellyel a doktriner elitpolitikát mérsékelt centropolitikára akarja fölváltani, hamarosan kudarcba fullad. A régi pártelit továbbra is megtartja informális hatalmát, amely hatalom elsősorban a sajtó befolyásolásának lehetőségén nyugszik; Tölgyessyt elszigetelik, majd megbuktatják. Ez a folyamat további egy évre leköti az SZDSZ energiáit, s a párt csupán '92 őszén – Csurka szélsőséges akcióinak köszönhetően – kezd ismét magára találni.

A kormány helyzetének tartós megszilárdulását mutatja, hogy az ellenzék és a sajtó lassan fölhagy a nemzeti egységkormányra, a nagykoalícióra, az új összetételű koalícióra (a Fideszszel), illetve a kisebbségi kormányzásra buzdító, korábban folyamatosan hangoztatott tanácsaival. Az utolsó olyan akció, amelyik a kormány instabilitásának feltételezéséből indul ki, a Fidesz hatpárti egyeztető tárgyalásokra vonatkozó indítványa március végén. Mivel az ilyen „szeressük egymást, gyerekek” típusú javaslatok mindig rokonszenvesek a közvélemény szemében, ezért senki sem meri nyíltan visszautasítani a fiatal demokraták „konstruktivitását”, de komolyan sem veszi senki. Gyaníthatóan ők maguk se. A spanyol Moncloa-paktumot mintául vevő hatpárti tárgyalások – a tárgyaló felek látszólagos készsége ellenére – ezért aztán a legcsekélyebb eredményre sem vezetnek. Az év vége felé úgy halnak el, hogy a számos tárgyalási forduló ellenére gyakorlatilag el sem kezdődtek. Önmagáért beszél, hogy amikor a sajtó által nagy csinnadrattával beharangozott s a közvélemény által hasonló örömmel és várakozással fogadott akció szép csöndben elhal, az már a világon senkinek sem tűnik föl.

Ami a Fideszt illeti, 1991-ben – és még a következő másfél évben is – úgy tűnhet, hogy ők veszik át az alternatív váltópárt szerepét a szabad demokratáktól. Nemcsak a kormány, hanem a többpárti parlamentarizmus alternatívájaként is tekint rájuk abban az időben a tisztelt publikum, amelyik nem csupán az MDF-ből és a koalícióból, de ebből az egész új politikából is mélyen kiábrándul ekkortájt, mondván: „ezek se jobbak a kommunistáknál.” Egyik se! Talán a Fidesz. Mert ők valahogy mások. Fiatalok, romlatlanok, merészek. Kimondják az igazat. Okos fiúk, értenek is hozzá. Az új generáció: ezekben még lehetne talán bízni. Hisz olyan szimpatikusak. (Hogy ez a néhány rendkívül tehetséges fiatal politikusnak, az általuk remekül megszervezett és előadott parlamenti show-nak, továbbá – és mindenekelőtt! – az egészen elképesztő sajtótámogatásnak köszönhető népszerűség mennyire megalapozott, ellenáll-e az esetleg változó médiaszéljárásnak, és főként: mennyire váltható valódi voksokra, az majd a jövőben fog kiderülni.)

A nyár folyamán egyetlen bizonytalansági tényező veszélyezteti a koalíció szilárdságát: a kisgazdapárton belül lejátszódó egyszerre tragikus és bohózatba illő folyamatok. Korábban esett már szó Torgyán doktor viselt dolgairól. Itt elegendő summázni: a nyár közepére (június 29.) ez a gátlástalan ügyvéd fortéllyal, manipulációval, a szabályok kijátszásával, erőszakkal, féktelen demagógiával és bizonyos *baloldali körök hathatós anyagi támogatásával* megszerzi a Független Kisgazdapárt elnöki posztját. Pár hónap leforgása alatt valamennyi lehetséges politikai ellenfelét, köztük a párt veteránjait is eltávolítja, s ezzel gyakorlatilag megszünteti ezt a nagy múltú, jobb sorsra érdemes egykori politikai erőt. Ami marad belőle, az csak a név. Ezen kívül minden az övé: Torgyán József.

Úgy tűnik, hiába volt a miniszterelnök taktikai ügyessége, hiába vetett be végül már kemény eszközöket is (a Torgyán ügynöki múltjára vonatkozó, általa át nem vett hírhedt borítékot), az ügyvéd végül győzött: Antall immár egyszerűen nincs abban a helyzetben, hogy ne elégítse ki a nagyobbik koalíciós partner pártelnökének bársonyszék iránti csillapíthatatlan vágyait. Az MDF-képviselőcsoportban van is némi megszeppeness, s a következő frakcióülésen fölteszük a kérdést a miniszterelnöknek: most mi lesz?

Antall flegmatikus nyugalommal feleli: semmi. Ezután sem kell úgy tekinteni Torgyán Józsefre, mint valami komoly politikai tényezőre, hanem csak úgy, mint egy molett úrra a parlamentben, aki sűrűn felszólal, és rendszerint hülyeségeket beszél. Tessék megnyugodni, amíg én leszek itt a kormányfő, addig a nevezett úrból nem lesz miniszter.

Antall ekkor már nyilván pontosan tudja, hogy a kisgazda képviselők közül hányan tartanak Torgyánnal, ha az kiviszi pártját a koalícióból, s azt is tudja, hogy a nagyobbik rész, amelyik nem tart vele, bőven elég lesz a koalíciós többség fönntartásához. Mindenestre komolyabb hangra vált, és hozzáteszi még: nem kell izgulni. Őrizzük meg a nyugalalmunkat és a türelmünket. A rendszerváltozás, ami ebben az országban zajlik, hosszú, hatalmas és nagyon mélyreható folyamat, olyan, mint valami nagy áradás. Elsöpörte a régi gátakat, de sok mindent föl is kavart a mélyben. Az iszapot is. A megáradt vízen most rengeteg szemét úszik, de nem kell aggódni, előbb-utóbb letisztul. Az ár majd szépen elviszi Torgyán urat is, de hát a mérete miatt őhozza kicsit több idő kell, mint a többihez.

Mit lehet ehhez hozzátenni így hat év távlatából? Annyit mindenképpen, hogy – Antall hasonlatánál maradván – azóta elég sok hordalékot feldobott még a víz, az előbb említetthez is sok mindent odasodort közben, s néha az az ember érzése, mintha az egész visszafelé folyna...

Visszatérve '91 nyarára, a Torgyán-féle párt valóban hiába lép ki a koalícióból, elnöke hiába szólítja föl a kormányban lévő kisgazda minisztereket, hogy azonnal mondjanak le, hiába hoz létre ő maga a parlamentben tizenegy tagú ellenzéki frakciót a kereszténydemokratáktól dezertált Ugrin Emese vezetésével, harminchatan a régi kisgazdák közül rendíthetetlenül megmaradnak Antall József és kormánya mögött. Még a halála után is, egészen a ciklus végéig. A Torgyán-frakció viszont hamarosan megszűnik, mert két haláleset miatt kilenctagúra olvad a társaság, ami a házszabályok szerint nem elegendő egy önálló képviselőcsoport fönntartásához.

1991-ben úgy tűnik, az MDF-ben meglévő feszültségek is kezelhetőek, Antall képes lesz mederben tartani a párton belül egyre erősödő radikális áramlatot, együtt a széles gyűjtőpártként létrejött Fórum többi vonulatával. Az előző év végén a párt egyik markáns platformjaként megalakult népi-nemzeti kör harciasságát ekkor még – kifelé legalábbis úgy tűnhet – ellensúlyozni tudja a később született kereszténydemokrata kör, illetve a nemzeti liberálisok aktivizálódása.

'91 őszén azt lehet hinni, hogy hosszabb távon még a Kónya-dolgozat nyomán kirobbanó, majd lassan lecsillapodó botrány is inkább pozitív következményekkel jár. Az igazságtétel és a média megrendszabályozásának szándékát meghirdető s emiatt a támadások keresztüztübe kerülő frakcióvezető ugyanis valósággal megdicsőül Csurka lapjában, a Magyar Fórumban, ami alighanem azzal a reménnyel kecsegteti a miniszterelnököt, hogy az MDF-en belüli militáns törekvések megregulázhatók, jogállami keretek közé szoríthatók és a centrum által uralhatók lesznek.

Antallnak az év végén egy kompromisszummal sikerül úrrá lennie azokon a puccsszerű terveken is, amelyeket bizonyos MDF-es alapító atyák szőnek „a párt önállóságának visszaállítására”. E tervek szerint az év végi országos gyűlésen szét kell választani a pártelnöki és a kormányfői posztot, ami nemcsak a pártmunka megélénkülését eredményezné, hanem úgy mond „a beteg miniszterelnök terhein is könnyítene”. Antallt tehát rá akarják bírni a pártelnökségről való lemondásra; a kiszemelt „utód” Für Lajos lenne. A margitszigeti „bunkerban” kitervelt akciót azzal indítják, hogy Lezsák meghívja a miniszterelnököt Lakitelekre egy kis baráti beszélgetésre, ahol jelen van még Csurka, Für és Szabó Tamás is.

Lezsák lakiteleki meghívásainak mindig szimbolikus jelentésük van: ide kell jönnöd a szent helyre, az emdéef mekkájába, ahol *te nem voltál jelen* a kezdet kezdetén; utasítsd vissza, ha mered. Antall pontosan érzi ezt – a lelke mélyén kellőképpen utálja is az „emdéef mekkáját” s vele együtt a lakiteleki mohamedet, amelyen és akin időközben igencsak túlnőtt a „mozgalom” –, de ezúttal is elzarándokol Lakitelekre. Mivel félelmetes szimata és esze van az ilyesmihez, egész egyszerűen kitalálja, mit is akarhatnak tőle ezek – Lezsák, Csurka, Für és Szabó Tamás – így együtt. Ezért – mielőtt még ők maguk bármit mondhatnának a kormányfői és a pártelnöki poszt szétválasztására vonatkozó terveikről – ő maga javasolja, hogy a terhek megosztása és a párt hatékonyabb vezetése érdekében létre kellene hozni az *ügyvezető elnöki* posztot, amelyre ő Für Lajost ajánlja. Lezsák és társai – ahogyan mondani szokás – se köpni, se nyelni nem tudnak a meglepetéstől. Gyanakodva méregetik egymást: vajon melyikük árulta el a titkos tervet Antallnak. Arra egyikük sem gondol, hogy nem történt árulás, Antall egyszerűen kitalálta, mit főznek ellene. Merthogy több esze van, mint nekik négyüknek együttvéve.

A miniszterelnök ajánlatát természetesen nem utasíthatják vissza, arra rálicitálni az adott helyzetben nem lehet, ekképpen aztán a decemberi országos gyűlés szentesíti a dolgot. Érdemben így végül semmi nem változik: továbbra is Antall marad a pártelnök, az eddigi ügyvezető *alelnöki* cím az *a* és az *I* betű elhagyásával ügyvezető *elnökire* rövidül, s azt decembertől a pártmunka összefogására alkalmatlan Horváth Balázs helyett az arra hasonlóképpen alkalmatlan Für Lajos tölti be.

Az év vége még egy erőpróbát tartogat a miniszterelnök és a kormány számára: a költségvetés elfogadását. Az előterjesztés persze ezúttal is – mint egyébiránt minden évben – késik, de az ellenzék most arra hivatkozva, hogy nincs elég idő a vitára, környörtelen obstrukcióba kezd. Minden eszközzel húzzák az időt. Újra és újra név szerinti szavazást kérnek, a Fidesz pedig – amelyik élen jár ezekben az akciókban – a részletes vita során minden módosító indítványhoz úgynevezett csatlakozó módosító indítványt nyújt be. Ez annyit jelent, hogy a szöveg változatlanul hagyásával egyetlen számadatot módosítanak (mondjuk odébb raknak egy tizedesvesszőt), ami azzal a következménnyel jár, hogy az illetékes bizottságnak (plusz a Költségvetési Bizottságnak, amelyik minden egyes indítványról szavaz), újra össze kell ülnie, és meg kell tárgyalnia minden egyes javaslatot. Soós Károly Attila, az utóbbi bizottság SZDSZ-es elnöke nem is hajlandó tovább

vezetni az immár éjjel-nappal egyfolytában zajló üléseket. Távollétében (később jelenlétében is) a bizottság munkáját Becker Pál, az MDF-es alelnök vezeti, aki a kormánypárti képviselőkkel együtt ötvennégy órán keresztül, egy perc alvás nélkül, folyamatosan dolgozik. Néhány ellenzéki képviselő persze mindig bent van, ellenőrizni, nem történik-e valami szabálytalanság, illetve azért, hogy ha egy-két kormánypárti kimegy, akkor ők is azonnal kimenjenek, hogy megszűnjék a határozatképesség.

A plenáris ülésen hasonló a helyzet. Először az MSZP távozik, majd a Fidesz és az SZDSZ. De a kormánytöbbség marad, és megkezdí a maratoni határozathozatalt. Eközben az ülésterem erkélyéről ellenzéki képviselők videóznak: hátha elcsípnek valami szabálytalanságot, valami kettős gombnyomást. A szinte megszakítás nélkül, három napon és két éjszakán keresztül folyó plenáris ülésen bent ül csaknem az egész kormány a beteg Antall-lal együtt; személyes jelenlétükkel akarják erősíteni a koalíció elszántságát. A folyosón egyesek fejen állnak, mások fekvőtámaszokat végeznek, aztán visszasietnek az ülésterembe, hogy az iszonyú álomossággal birkózva tovább folytassák a szavazást. Mindenki figyel a szomszédját is, hogy ha az egy pillanatra elalszik, akkor azonnal megrázza a vállát, mert minden szavazatra szükség van a határozatképesség fenntartásához. 31-én délután kettő óra körül végül is megtartható a végaszavazás: a kormánytöbbség elfogadja az ország 1992. évi költségvetését.

KAJDI: „Ezzel azonban még korántsem ért véget a dolog. Miután az ellenzék látta, hogy most már meglesz a szavazás, egy korábbi alkotmánybíróági határozatot citálva elkezdtek hangoztatni, hogy amennyiben december 31 -én nincs hivatalosan kihirdetve az elfogadott költségvetési törvény, akkor alkotmányellenes és érvénytelen az egész. Mivel délután kettő felé lett meg a végaszavazás, úgy gondolták, fizikailag lehetetlen a kihirdetése. Ehhez ugyanis előbb a köztársasági elnöknek alá kell írnia, aki akkor már lenn volt Szigligeten vagy hol, utána a több száz oldalas szöveget ki kell nyomtatni, megjelentetni a Magyar Közlönyben, aminek ráadásul még a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé kell válnia 31-én.

Minderre tehát nem volt már tíz óránk se, de megcsináltuk. Amikor az Országgyűlésen megtörtént az utolsó szavazás, egy percen belül a PM egy nagy teljesítményű számítógépe elkezdte okádni a folyamatosan belételeplált szöveget, és tíz perc múlva a Szabad Gyuri bácsi, a házelnök már aláírta a három példányt. Akkorra elő volt készítve nekem egy helikopter, hogy menjek le vele a köztársasági elnök úrhoz, és neki is vigyem aláíratni. Ekkor azonban a hivatalában azt mondták, hogy nem kell lemenni, az elnök úr hajlandó aláírni faxon is. A több száz oldal elfaxolása azonban több órát vett volna igénybe, tehát mondtuk, hogy ez lassúbb, mint a helikopter. Erre megegyeztünk, hogy elég lesz az első és az utolsó oldalt elküldeni, és az elnök úr aláírja. Ez is történt. Lett volna egyébként tizenöt nap mérlegelési ideje, de ezzel nem kívánt élni...

Nekem aztán kábé fél ötkor került újra a kezembe a most már Göncz Árpád által is aláírt tervezet, s akkor egy gépkocsival rohamtempóban leküldtettem Lajosmizsére, mert-hogy ott volt a nyomdánk. Az ottani dolgozóknak köszönhetően az anyag éjjel előtt visszaért, most már rendesen kinyomtatva a Magyar Közlöny 1991. december 31-i számában, aminek az első példányait pár perccel éjjel előtt a Blaha Lujza téren kezdték árusítani.”

Vajon miért annyira fontos a kormány számára, hogy meglegyen a jövő évi költségvetés?

KAJDI: „Miután a parlament elmegy szabadságra, hivatalosan csak februárban lehetne újra elővenni az egészet. Addig a régi költségvetés van érvényben, a régi számokkal, a

régi mutatókkal. Le kell állítani a beruházásokat, egy kicsit afféle tetszhalott állapotba kerül az ország. Ez gazdaságilag felmérhetetlen károkat okozott volna, nem beszélve arról, hogy nemzetközileg is hátrányos színben tüntetett volna fel bennünket. Magyarországnak nincs költségvetése? A kormány képtelen volt időben elkészíteni? Nincs meg a parlamenti többsége? Képes egyáltalán kormányozni az országot? Mindez a hitelképesség, a befektetések és a politikai presztízs szempontjából is igen-igen kellemetlen lett volna, és a miniszterelnök úr ezeket a szempontokat mindig elsőrendű fontosságúnak tartotta.”

Talán e szempontok miatt, talán mert valamennyire órá is visszaütött volna a dolog, végül az ellenzék sem feszítette szakadásig a húrt. Nem ment el a végletekig az obstrukció terén, és hagyta, hogy a koalíció iszonyú erőfeszítések árán – a szó legszorosabb értelmében az utolsó pillanatban – átvigye a törvényt. A '91-es év tehát a miniszterelnök újabb győzelmével zárul.

Antall József november végéig tünetmentes. A kezelések megszünte után páróka nélkül, ereje és önbizalma teljében kormányozza az országot. Számos személyes sikert is arat. Megkapja a komoly nemzetközi elismerésnek számító Róbert Schumann-díjat, amelyet „az európai egység megteremtése érdekében tett kiemelkedő erőfeszítéseinek” jutalmául vehet át Strasbourgban, az Európa Tanács ünnepi ülésén.

Általában elmondható, hogy a miniszterelnök és a kormány legnagyobb sikerei 1991-ben az eddig szándékosan nem említett külpolitika területén születtek. Ebben az évben oszlatják föl a Varsói Szerződést és a KGST-t, amelyek évtizedeken át Magyarország elnyomott helyzetének intézményes kereteit alkották. Elhagyják az ország területét a szovjet csapatok, s ezzel véget ér a csaknem fél évszázados idegen katonai megszállás időszaka. A szuverenitás visszaszerzésével egyidejűleg megkezdődik Magyarország új kül- és biztonságpolitikai környezetének kialakítása. A magyar miniszterelnök a volt szocialista országok kormányfői közül elsőként tehet látogatást a NATO brüsszeli központjában, az év végén pedig aláírhatja a jegyzőkönyvet, amely azt rögzíti, hogy hazánk társult tagként csatlakozik az Európa Közösséghez.

Mindez úgy megy végbe, hogy eközben sikerül normalizálni, sőt baráttá tenni a viszonyt az elhagyott keleti térség legfontosabb államaival. Antal József december 6-án, egyetlen nap leforgása alatt három alapszerződést ír alá: Gorbacsov szovjet, Jecsin orosz és Kravcsuk ukrán elnökkel, ami a magyar külpolitika rendkívüli bravúrájának számít. (*A Magyarország Politikai Évkönyve – 1992* című nyolcszáz oldalas kiadvány minderről mit sem tud: időrendi táblázatában egyetlen említésre méltó eseményt jelez ezen a napon: elhunyt Aczél György...)

Eközben szép eredményeket hoz a regionális politika is. A visegrádi találkozóról más összefüggésben már szoltunk, mellette kiemelkedik még ezen a területen, hogy a Pentagone elnevezésű öttagú együttműködést Lengyelország bevonásával sikerül kibővíteni.

Nem kevésbé fontos eredménye az esztendőnek Antal József sikeres jeruzsálemi útja, amelynek során úgy sikerül jelentősen javítani a magyar-izraeli kapcsolatokon, hogy közben az arab országokkal sem romlik a viszony.

És mindezekben az eseményekben – amelyek közül nem egy vitán fölül történelmi jelentőségűnek mondható – Antal Józsefnek a szó legszorosabb értelmében főszerep jut. A délszláv háború kirobbanása és a moszkvai puccs idején ráadásul teljes joggal érezheti úgy, hogy a tőle telefonon rendszeresen felvilágosítást és tanácsot kérő nyugati politikusok, Bush, Kohl és mások, egyenrangú partnerként tekintenek rá, Magyarország miniszterelnökére.

A MINISZTERELNÖK ÉS A KÜLPOLITIKA

Az alkotmány szerint a Magyar Köztársaság külpolitikájának meghatározása – a modern parlamentáris rendszerek gyakorlatának megfelelően – a kormány feladata. Ez – ugyan-csak az alkotmányból következően – azt jelenti, hogy kialakításában a miniszterelnöknek döntő szerep jut. Antall József ezen fölül is mindenkor különleges jelentőséget tulajdonított és rendkívüli figyelmet szentelt az ország nemzetközi kapcsolatrendszerének; talán ezért is támadták őt mindig különös elszántsággal ezen a téren is ellenfelei. Óriási energiákat fordítottak arra, hogy feltárják a – kissé kényszeredett gúnnyal azért általuk is – „sikerágazatnak” nevezett terület hibáit, hogy leleplezzék a látszólag helyes célok valódi, torz természetét. A nyugati integrációs igyekezet hátterében a hagyományos úri, labanc katolicizmust, a keleti tömbtől való elszakadás hajtóerejeként a horthysta gyökerű bolsevikellenességet, a kisebbségi magyarság érdekvédelme mögött a lappangó, nehezen titkolt irre-denta gerjedelmeket. Mindent elkövettek azért, hogy kimutassák a zavarba ejtő eredmények viszonylagosságát, s azt, hogy azok valójában a nagy világfolyamatok automatikus velejárói, illetve a kései Kádár-rendszer elismertségének s a Németh-kormány – különö-sen annak külügyminisztere – bátor lépéseinek utólagos következményei, amelyeket Antall és Jeszenszky legfőljebb lerontani tud a maga kétbalkezes dilettantizmusával.

Ezek a vélekedések általánosan elfogadottakká váltak a baloldali liberális értelmiség meghatározó köreiben, s miután ők uralták a magyar sajtót, elterjedtek a szélesebb politizáló közvéleményben is. Az e körökhöz tartozók valósággal elájultak a boldogságtól, ha olyan pökhendien ostoba mondatokat hallhattak, mint például, hogy: Antall József legnagyobb külpolitikai sikere az volt, amikor „fölkereste a Luxemburgi Nagyhercegséget és Luxemburg grófjával kezelt”. Elájultak annak ellenére (vagy éppen amiatt), hogy – Tamás Gáspár Miklóssal ellentétben – ők nem rendelkeztek azzal a bátorsággal, amely az ekkora méretű ostobaságok kimondásához (a pimaszság mellett) szükséges.

Nevezetteket nemigen zavarták a saját meggyőződésükkel ellentétes tények. Amelyek közül talán első helyen kell megemlíteni azt a körülményt, hogy más *körök*, jelesül a modern nyugati politika valamennyi komoly tényezője – beleértve az európai és a világpolitika első számú vezetőit – a legnagyobb elismeréssel fogadták, mi több: *befogadták* a magyar miniszterelnököt. Egyenrangú félként, partnerként, barátként. Megbecsülésük félreérthetetlen jeleivel halmozták el. Akit itthon a két világháború közötti időszakból, sőt a múlt századból itt maradt nacionalista úriembernek, autokratikus hajlamú, jobboldali és persze műkedvelő politikusnak tartottak az SZDSZ és a volt kommunista sajtó vezérei, azt hibátlan demokratának, minden tekintetben korszerű, européer, profi politikusnak, sőt államférfinak tekintette az amerikai elnök, az angol és a francia miniszterelnök, a német kancellár és a többiek.

Halála után például a következőket írta Antall Józsefről Jimmy Carter: „igazi hős volt, akinek bátorsága, bölcs előrelátása és szilárd elvhűsége stabilitást és egységet biztosított a magyar népnek.” (Nem állhatom meg, hogy hozzá ne tegyem: lehet, hogy Carter jól ismerte Antallt, ám bizonyosan rosszul a magyar népet.)

Bili Clinton hivatalban lévő elnök így fogalmazott: „a miniszterelnök halála nemcsak Magyarország, hanem a világ összes demokratikus állama számára nagy veszteség.”

Helmut Kohl német kancellár: „Antall József halálával Európa kiemelkedő személyiséget veszített el, Magyarország pedig egy elismert államférfit... Személy szerint jó barátot veszítettem el.”

Giscard d'Estaing volt francia köztársasági elnök: „személyesen ismertük és becsültük egymást. Benne a nagyformátumú politikus, a demokrácia elkötelezett hívét tiszteltem... Hűséggel és barátsággal tisztelgek Antall József barátom előtt, aki türelemmel és méltósággal vezette Magyarországot a szabadsághoz.”

Rita Süssmuth, a Német Szövetségi Gyűlés elnöke: „Antall miniszterelnök kormányása alatt a demokratikus Magyarország mint a stabilitás pólsa írta be magát az emberek tudatába Európában. Államférfiúi előrelátásának mindannyian sokat köszönhetünk.”

Heinz Fischer, az Osztrák Nemzeti Tanács elnöke: „emberi és államférfiúi példaképként marad meg személye mindannyiunk emlékezetében.”

Jolin Major brit miniszterelnök: „rengeteget tanultam a térségben végbement fejleményekről Antall Józseftől.” Külügyminisztere, Douglas Hurd „nagy tekintélyű, nagy tisztelettel övezett, csodált államférfinak” nevezte őt.

S hogy megelőzzük azt az ellenvetést, amely szerint mindez csak a halottnak szóló tartalmatlan, protokolláris tisztelgés, idézzük fel, mit mondott Jacques Chirac francia miniszterelnök még Antall életében: „az egykori keleti tömb országai közül Magyarország tudott leginkább fölülemelkedni a gazdasági jellegű problémáin is. S ez... elsősorban a mind Európában, mind világszerte nagyra becsült magyar miniszterelnök államférfiúi erényeinek köszönhető.”

George Bush amerikai elnök 1993. január 13-án, hivatali idejének lejártakor személyes hangú levelet küld Antall Józsefnek, amelyben többek között ezek olvashatók: „Kedves József!... szeretném megköszönni együttműködését és az elmúlt években nekem nyújtott hatalmas támogatását... Egymás mellett álltunk számos nehéz történelmi helyzetben: Magyarország átalakulásának kezdetén, az Öböl-háborúban, a Szovjetunió összeomlásakor és most, a volt Jugoszlávia válságánál és a szomáliai éhezés idején. Ezen események során az Ön határozott kiállása, őszinte és bölcs tanácsai nélkülözhetetlenek voltak számomra és az egész világ számára... fáradhatatlan energiával és elhivatottsággal új magaslatok felé vezette Magyarországot... Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy ezen jelentős átalakulás során segítséget nyújthattam Önnek. Ez volt elnökségem egyik legemlékezetesebb élménye.

A lehető legjobbakat kívánom Önnek, barátom.”

Persze lehet azt mondani, hogy ez csak afféle protokolláris udvariassági gesztus, és a leköszönő amerikai elnök másoknak is küldött hasonló tartalmú levelet. Bizonyára így van. Valószínűleg kapott hasonlót Helmut Kohl, Margaret Thatcher, François Mitterrand, Mihail Gorbacsov és Borisz Jelcin is, s talán még néhányan rajtuk kívül. (Nagy kár, hogy Göncz Árpád nem kapott, mert ha kapott volna, akkor egy összevetés során kiderülhetne, hogy az Antallnak tett gesztusban mennyi a protokolláris formulákon túli, tartalmi elem.)

Alois Mock osztrák külügyminiszter, az Európai Demokratikus Unió elnöke, bár szintén Antall halála után, de nem a gyász perceiben, hanem jó egy évvel később, szavait megfontolva, írásban emlékezik a magyar miniszterelnökre.

A következőképpen: „Amikor 1993. december 18-án a magyar Országház épületének kupolacsarnokában barátom, dr. Antall József miniszterelnök koporsója előtt álltam, életem egyik legmegrázóbb és legmegindítóbb pillanatát éltem át. Tudatában voltam annak, hogy történelmi személyiség élete ért véget, aki meghatározó módon vett

A visegrádi találkozó

részt Európa új korszakának kialakításában, amely már a vasfüggöny lehullása előtt megkezdődött... Antall József teljesítményét és történelmi jelentőségét nem lehet a napi politika mércéjével mérni. Az a tény, hogy a kommunista diktatúra örökségétől terhelt bizonytalan, átmeneti korszakban a politikai életet az ingaszerű kilengések jellemzik, nem homályosíthatja el azokat a markáns nyomokat, amelyeket Európa jelenkori történelmében ez a nagy államférfi maga után hagyott. Meg vagyok győződve arról, hogy már néhány év múlva is nemcsak a világ, hanem a magyarok is más szemmel fogják nézni politikai és eszmei hagyatékát.

Még ma is olyan, mint egy csoda, hogy a kommunista rezsim négy évtizede után, amely Magyarországon is elnyomott és intellektuálisan kiéheztetett minden alternatív gondolkodást, minden ellenzéki erőt, sikerült annyira megalapozni egy demokratikus és a szociális piacgazdaság alapján álló rendszert, hogy a folyamat már nem látszik visszafordíthatnak. Ehhez olyan formátumú személyiségre volt szükség, mint Antall József. Aki – mint olyan gyakran a történelemben a politikai változások idején – látszólag a semmiből lépett elő.”

Igen, valószínűleg ez utóbbi volt az, ami az első pillanatban a leginkább meghökkenette és magával ragadta a nyugati politikusokat. Itt, Kelet-Európában, a csaknem fél évszázados szovjet uralom után a volt kommunistákon kívül csak álmodozó lelkű, naiv és dilettáns értelmiségi demokratákkal, botcsinálta politikusokkal találkozhattak. Olyanokkal, akiken látszott, hogy a politikával csak most kezdtek megismerkedni. S akkor egyszer csak bejön a szobába egy elegáns – s öltözkékét imponálóan, noha kissé lezserül viselő – úr, aki fesztelenül és elfogulatlanul beszél velük ugyanazon a profi politikusnyelven, amelyen ők is beszélnek. Ugyanazokat a fogalmakat használja, ugyanúgy gon-

dolgozik, mint ők, s időnként húsz évvel ezelőtti francia, német vagy holland kormányok életének apró eseményeiből veszi a példáit, amelyekkel nagyvonalú politikai okfejtéseit illusztrálja. S ráadásul – túl azon, hogy olykor őket is zavarba hozza a nyugati pártpolitikában és a közjogban való jártasságával, mintha csak köztük élte volna le az elmúlt évtizedeket – az ő fogalmaikkal képes leírni a kelet-európai térség eseményeit és azok bonyolult összefüggéseit is – csak éppen náluk sokkal pontosabban, mélyebben és alaposabban.

MOCK: „Minden találkozásunk során mély benyomást tettek rám Antall József fejtegetései, amelyekben a jelenkori Európa külpolitikai összefüggéseit elemezte. Több tárgyalópartnere is megerősítheti: ezekbe annyira belemerült, hogy nézetei kifejtésére a protokoll által meghatározott idő gyakran nem bizonyult elegendőnek. Úgy érzem, e találkozások minden perce hiányozna ma az életemből.”

Antallnak különlegesen jó a kapcsolata Helmut Kohllal.

„Kohl kancellár és köztem a személyes jó viszony már az ellenzéki időszakban kialakult, és nyugodtan mondhatom: barátok vagyunk... Furcsa ezt megjegyezni, de aki ismeri a német szokásokat, az talán érti, mit jelent, ha a német kancellár tegező viszonyban van a magyar miniszterelnökkel.”

Kapcsolatuk barátsággá mélyülésének fontos pillanata, amikor 1990 novemberében, a párizsi EBEÉ-csúcson a versailles-i kastély tükörtermében egy fogadáson Antall odafordul Kohlhoz mondván: el tudom képzelni, mit érezhet a német kancellár ebben a teremben, ahol annak idején az egységes Németország megszületett. Kohl meghatottan mondja mellette álló feleségének: látod, ezért szeretem a Jóskát. Mert tudja, hogy mit jelentenek ezek a dolgok. Állítom, ez a németek közül is csak kevésnek jutna eszébe ezen a helyen.

A Magyar Hírlap 1993. december 13-i számában, tehát a miniszterelnök temetése napján jelenik meg Szabó György visszaemlékezése a több mint három évvel korábbi velencei csúcstalálkozóról, ahol magyar-olasz kezdeményezésre elindult a Pentagonale nevű regionális együttműködés. Az egykori egyetemi évfolyamtárs erősen távolságtartó szavain is átüt a nemzetközi mércével mérhető politikus formátuma:

„...három és fél évtized múlva Antall Józseffel ismét megpillantjuk egymást; pontosabban ő vesz észre a Danieli szálló halljában, ahol az öt kormánydelegáció találkozott a sajtóval... a régi tegezésben semmi jelét nem adta a gyanakvásnak vagy visszafogottságnak, bár (úgy éreztem) azért az imponált neki, hogy régi kenyerestársa ilyen méltóságban látja viszont... csevegtünk, mindinkább eltérőnek ítéltető álláspontokról, de a szokásos módon tisztelve egymást, a festmények között is, mit sem törődve a tárlatvezető hölgy igyekezetével. Itt bemutattam neki prof. dr. Sárközy Pétert, a római egyetem tanárát, mert egyszerűen zavart, hogy ennyire bizalmas dialóg részese vagyok, és soha életemben nem akartam udvaroncnak látszani.

Másnap, ahogy a San Giorgio sziget palotájának dísztermébe lépett, s nyomában a küldetést átérző kísérettel – a kétoldalt felsorakozó újságírók tapsa közt – a pódium felé haladt nyilatkozni, még kinyúlt és megszorította a karomat. Jólesett neki az ünneplés, és hogy tanúja vagyok: mennyire spontán, mennyire szívből jövő. Én ugyan nem az ő pártjára szavaztam, de láttam, mennyi méltóság van benne, és milyen jó ez, mert vele szígyent nem vallunk... az lett, amire mindig vágyott, vagyis tényező, ezzel a szövetkezéssel már-már világpolitikai; és áradt róla a műveltség, viselkedéséből pedig, hogy volt gyerekszobája. Hogy igazán híve a demokráciának, jogrendnek és – atyai örökség révén – a parlamentarizmusnak...

Fogadási ceremónia a Fehér Ház kertjében

Velencében történelmet csinált, ifjúkori álma szerint.”

A nemzetközi színtér, az ünneplés, a tisztelet, a megbecsülés, a világpolitika nagyjainak barátsága, mindez a legélesebb kontrasztot képezi az itthoni politika ellenséges, kötözködő, kisszerű világával, ahol Antall Józsefnek tegnapi kommunistáktól és azok – a többpárti demokratikus politikában olykor elképesztően műveletlen – tegnapi tollnokaitól kell nap mint nap leckéket vennie – a többpárti demokratikus politikából. (A fentebb idézett szövegekhez hasonló – kellőképpen visszafogott és ellenpontozott, de mégiscsak – pozitív beállításban legfőlőbb a temetése napján írtak róla a Magyar Hírlapban.) Kár lenne tagadni: a sebezhető, esendő embernek szüksége van arra a másik közegre. Felüdülésképpen, gyógyírnak és igazolásul; a lélek erősítésére. A miniszterelnöknök a külföldi programok során néha olyan érzései lehetnek, mint egykori költő elődjének: „Pandúr-hada a szájas Dunának / Vághat utánam, / Vár a Szajna, s elrejt a Bakony”.

Persze ha Antall József, az ember érez is ilyet, az csak átsuhanó fájdalom, rövid nyilalás, futó pillanat lehet – a miniszterelnököt az efféle *személyes* dolgok nem befolyásolják. Mint mindenben, ami az általa vitt politikai szereppel és felelősséggel összefügg, itt is más, sokkal fontosabb és magasabb szempontok vezetnek. Az első pillanattól tisztában van vele: *a nemzetközi megbecsülés kivívása* – illesse bár közvetlenül a kormányfő személyét – *az ország létérdeke*.

„Magyarország a legnyitottabb gazdaságú ország volt már a kommunizmus időszakában is. Nemzeti jövedelmének legnagyobb részét a külkereskedelemből és az idegenforgalomból szerzi. Egy ilyen nyitott gazdaságú ország nem lehet befelé forduló, csak önmagára tekintő, az európai és a nemzetközi szempontokat figyelmen kívül hagyó ország.”

„Tudni kell azt, hogy ma a legkisebb hadseregünk nekünk van. Mi csak a biztonságpolitikára és a külpolitikára építhetünk. Nem hobbim a külpolitika. Vagyis az, de nem azért csinálom, hanem mert a külpolitika, amit a kormányunk képvisel, és amire oly nagy súlyt helyezünk, az jelenti ennek az országnak a biztonságát. Ez nem luxus, és nem elhanyagolása a belpolitikának, a gazdaság- és szociálpolitikának, mert ezzel a kül- és biztonságpolitikával teremtünk stabil oázist, ezzel jön ide a tőke, ettől születik meg a munkaalkalom, s ettől marad meg a magyar függetlenség.”

„Perdöntő, milyen képe van Magyarországnak külföldön. Demagóg kijelentés, hogy ne beszéljünk Európáról, hanem Magyarországról és a szociális kérdésekről: olcsó demagógia. Történelmünk azt igazolja, hogy aszerint alakult az ország sorsa, milyen külső és belső képét tudtuk adni Magyarországnak! Magyarország elbukott a világtörténelmi fordulatoknál, mert rossz volt az image-e... Jeszenszky Géza kandidátusi disszertációja például, amely Magyarország első világháború előtti angliai képének vizsgálatával foglalkozik, megdöbbentő adatokkal szolgál.

Óriási felelősség, hogy milyen a Magyarország-kép!”

Az antalli külpolitika alfája, legfontosabb, minden egyebet meghatározó stratégiai célja: *Magyarország szuverenitásának biztosítása*. Ennek két szorosan összetartozó, egymást kiegészítő feltétele van: a széteső *keleti hatalmi tömbtől való elszakadás* és az integráció felé haladó *nyugati világhoz történő csatlakozás*. Ez az elszakadás és ez a csatlakozás szolgáltatja egyben az országon belül zajló hatalmas politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás keretét, feltételrendszerét és biztosítékait. Minél gyorsabb az átmenet, annál inkább visszafordíthatatlan. A nyugati csatlakozás késlekedése esetén a netán új erőre kapó – romjaiban is gigantikus – keleti hatalom ismét magához láncolhat bennünket. Az átmeneti szakasz Kelet és Nyugat között afféle politikai és gazdasági senki földje.

Ezt a vákuumot hivatott kitölteni: a *regionális politika*. Az átmeneti időre – amennyire lehetséges – egybeszervezni a nyugati és a keleti tömb közötti térséget Olaszországtól a Baltikumig, Lengyelországtól Jugoszláviáig. Részben az önvédelem, részben az átmenet okozta problémák együttes kezelése, részben a nyugati integráció elősegítése céljából.

Mindeme célok megvalósítása során egy szigorú feltételnek kell érvényesülnie, s ez az antalli külpolitika ómegája: *semmi sem történhet a határainkon túl élő magyarok rovására*; épp ellenkezőleg: az ország külpolitikai sikereit mindig fel kell használni az ő érdekeik védelmére is.

Vizsgáljuk meg először a volt szovjet hatalmi tömbből való kiszakadás folyamatát; annak okait és körülményeit, a nehézségeket és azok legyőzését. A keleti kötelékek lerázása az ország politikai és gazdasági önrendelkezésének visszaszerzéséhez elengedhetlenül fontos. Hiszen akkor, amikor az Antall-kormány hivatalba lép, még érintetlenek azok a szervezeti keretek, amelyek alárendelt és elnyomott helyzetünket rögzítik: a Varsói Szerződés és a KGST; továbbá itt állomásozik a szovjet hadsereg, tehát változatlanul megszállt ország vagyunk. Mindez törekennyé és bizonytalanná teszi a végbement demokratikus átalakulást. A piacivá átalakuló magyar gazdaság továbbra is az egyre bizonytalanabb – politikai zsarolásra bármikor alkalmas – keleti nyersanyag- és energia-bázishoz, valamint a szűkülő szocialista álpiaconhoz – valójában termékfőlvő helyekhez - van kötve. Antall Józsefet történelmi tapasztalatai arra intik, hogy az orosz biroda-

A Varsói Szerződés megszüntetése

lom súlyos, de átmeneti meggyengülését kihasználva sürgesse és minél gyorsabbá tegye e kötelékek elszakítását.

„Naiv ember, aki azt hiszi, hogy az örök Oroszország lemondott a közép-európai térségben való politikai szerepéről. Mi kívánjuk azt, hogy Ukrajna is független és szabad ország legyen. Mi kívánjuk azt, hogy sikerüljön Oroszországból egy demokratikus parlamentáris országot csinálni. De... az orosz tábornokok, akik a légideszant-hadosztályokat nagyon fontosnak tartják... és akik visszavonják Oroszországba már tudatosan, több év óta a nukleáris haditechnikát... nem ok nélkül támogatták Gorbacsovot még akkor is, amikor már világos volt, hogy meggyengül a befolyása... A cári Oroszország... mindig európai nagyhatalom volt... a céljaiban mindig ott volt Königsberg, ott volt a XVIII. században, ott volt Hindenburg idején: és a végén Kalinyingrád lett! Aki nem gondol arra, hogy a Dardanellák és a Földközi-tengerre való kijutás mit jelent! Akik nem tudták, nem olvasták, hogy Afganisztán már mikor cél volt! Világos kell legyen, hogy ebben csak egy epizód volt a bolsevizmus hetven éve, amelyik hordozta ugyanazokat a célokat. Gromiko, ha volt szabad ideje, mindig Szaszanov cári orosz külügyminiszter iratait olvasta a külügyminisztériumban! A nagy célok azok megvoltak. Reméljük, hogy most demokratikus célokkal párosulnak, és sikerül a reform. De az orosz gondolkodásmódban Breszt-Litovszk, az ideiglenes feladás.

...Kérem, a cári Oroszország Szerbiát szövetségesének tekintette. Támogatta a cseh újjászületést, a pánszlávizmusról leveleznek a múlt század nagyjai: az egész kelet-közép-európai térség úgy, ahogy a programjukban volt, az, amit később varsói paktumnak vagy

KGST-nek neveznek! Van egy könyvem Korniss Gyula könyvtárából. Az áll benne, hogy mit nyertünk Leninnel, és Korniss mellé írja: huszonöt évet. Mert ha a cári Oroszország fennmarad, és az Antant abban a formában győz az első világháborúban, a cári orosz uralom a Duna-medencében már akkor megszületett volna!”

Antall tudja, hogy a szovjet birodalom romjai alól való kiszabadulásunk nehéz és veszélyes folyamat. Ezért elutasít minden olyan felelőtlen és kalandor lépést, ami a politikai népszerűség hajhászása érdekében kockára tenné az ország érdekeit (lásd az SZDSZ 1990. májusi parlamenti indítványát, amely a kormányt a Varsói Szerződés azonnali, egyoldalú fölmondására kötelezné). De ha kell, vállalja a kockázatot.

„A KGST feloszlata. Egyedül voltunk ebben is, és csak mi akartuk egyértelműen. Amikor itt volt a visegrádi találkozó, Havel és a csehszlovák küldöttség még akkor sem akarta a KGST utódszervezet nélküli feloszlátását kimondani. A szerződés aláírása előtt külön mentem fel, és Walesát külön győztem meg, és övele együtt másnap reggel a cseheket.

Ugyanúgy elmondhatom azt is, hogy amikor Moszkvában voltunk '90 júniusában, a reggelinél még megpróbáltuk a lengyeleket meggyőzni arról, hogy a Varsói Szerződésből velünk együtt ők is akarjanak kilépni. Havel azt mondta, hogy egy körig támogat bennünket, de aztán az államtitkár már odajött, hogy ez nem érvényes. De Mezier azt mondta, hogy semmiképpen: nem kockáztatják a német egységet azzal, hogy ezt kimondják, úgy-hogy valóban, bármilyen hihetetlen, amikor kilenc órakor a külügyminiszterek találkoztak a reggeli után, és visszajött a külügyi államtitkár (tőlünk nem a miniszter volt ott, aki akkor Párizsban volt), a külügyminiszteri értekezletről bejött az államtitkár, és azt mondta, hogy nem járultak hozzá. Sem Sevnadze, sem a többiek ahhoz, hogy a Varsói Szerződés felülvizsgálatára és feloszlátására irányuló magyar szerződéstervezetet terjeshessük elő.

Ott volt előttem a két tervezet: a külügyminiszterek által jóváhagyott szovjet tervezet és az el nem fogadott magyar tervezet. S ez valóban úgy volt, hogy formálisnak szánták ezt a bizonyos ülést, és kivételesen különleges fintora a sorsnak és a történelemnek, hogy én elnököltem a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének utolsó ülésén, és mint elnök, elkezdtem felolvasni az el nem fogadott magyar szöveget. Ekkor megmerevedett mindenki. (Úgy gondoltam, bevallom, hogy legrosszabb esetben azt mondom, tévedtem, de ezt mindenképpen előterjesztem.) Szóval meglehetősen merevvé vált a légkör, és egyszer csak Gorbacsov azt mondta, hogy: »da, harasó«.

Ma se tudom, hogy félreértette-e az egészet, vagy nem kockáztatták azt, hogy botrány legyen, mindenesetre Gorbacsov igent mondott, és attól kezdve mindenki lelkesedett, a lengyelek is, Havel is.

Aznap még tárgyaltunk az oroszokkal, és másnap mentünk Für Lajossal már csak katonai tárgyalásra a Kremlbe. Valószínűleg egy hosszú, sok évszázados tapasztalat, hogy szűk folyosón vittek bennünket, ahol a saját biztonsági embereinket is már leválasztották. Mentünk egy hosszú szűk folyosón, egymásnak annyit mondtunk, hogy mit gondolsz, Szibériában kötünk ki? (Ezt csak a légkör miatt mondom el.) Mindegy most már, állapodtunk meg, ahogy ott bandukoltunk, és akkor egy egész kicsi ajtóhoz vittek bennünket. Valószínűleg sok tatár kán és egyéb mehetett be azon, a Kreml hátsó ajtaján. Mi azt hittük, hogy valami kis helyiség (ez hozzátartozott a lélektani hadművelethez, azért mondom el, mert hátha még szükség lesz ezekre a tapasztalatokra), egy kis ajtón, egy ilyen kis ajtón vittek be bennünket, és kinyitották az ajtót, nem tudhattuk, hogy most hova lépünk be a kisajtón, és akkor egy hatalmas, csillárokkal teli nagyterembe

mentünk be. És akkor állapodhattunk meg. A katonák nem nagyon voltak tőlünk lelkesek.”

Nem csupán a térség politikusai, hanem a vezető nyugati államférfiak is gyorsnak tartják a magyar miniszterelnök által diktált tempót. Attól félnek, a túl gyors változások, az engedmények megingatják Gorbacsov helyzetét, és végül a bukásához vezetnek. Antall fordítva gondolja. Ő biztos a szovjet elnök előbb-utóbb bekövetkező bukásában, s arra törekszik, hogy mielőtt ez bekövetkezne, minél több változás menjen végbe. Haladjanak előre a folyamatok odáig, ahonnan már nem lehet őket visszafordítani. Tehát: addig kell ütni a vasat, amíg meleg. A '91 augusztusában bekövetkezett szovjetunió-beli puccskísérlet – és annak kudarca – őt igazolja. Két hónappal később Brüsszelben, a NATO Miniszteri Tanácsának ülésén – ahol elsőként vehet részt a Varsói Szerződés egykori tagállamainak kormányfői közül – igen diplomatikusan így beszél erről:

„Néha mérséklő tanácsaik, néha biztatásuk, de figyelmük mindenképpen támogatást jelentett számunkra... Történelmi változásokat élünk át: a kommunista világrendszer összeomlott, a Szovjetunió átalakult... Sajnos, ezt a világ nehezen tudja kezelni. Talán nem veszik sértésnek: hetvennégy esztendő nem volt elég arra, hogy a világ felkészüljön a kommunista rendszerek összeomlására. Katonai értelemben felkészültek arra, hogy mi történik, ha támad, de arra nem készültek fel, hogy mi lesz akkor, ha összeomlik...”

Legyen szabad önmagamát idézve a tavalyi párizsi csúcspontkezelésen elhangzott szavaimat megismételni: a térség legnagyobb veszélyét a politikai kontroll nélkül maradó hadseregek jelentik. Az egyik nyugati lap azt írta, hogy Jazov tábornok szűrős szemekkel nézett át Párizsban az asztal túlsó oldaláról, amikor ezekről a kérdésekről szóltam. De Jazov tábornok ma tréningruhában a börtönben ül, én viszont önök előtt tarthatok előadást...”

Fél év múlva egy Budapesten tartott nemzetközi konferencián Antall ennél konkrétan fogalmaz:

„Mi 1989 és '91 között minden erőnket arra koncentráltuk, hogy elérjük a szovjet csapatok kivonulását Magyarországról. Sokszor nem értették nyugati barátaink, hogy miért helyezünk erre olyan nagy súlyt, és miért sürgetjük annyira... Azt sem mindig értették meg, hogy miért tartjuk olyan fontosnak a Varsói Szerződés feloszlását... Miért vontuk rögtön vissza az összekötő tisztjeinket, és miért tagadtuk meg a hadgyakorlatokban való részvételt? Miért... voltunk egy időben az egyetlenek, akik a KGST azonnali, utód nélküli feloszlását kívántuk?

Volt egy pillanat, amikor kormányommal együtt úgy éreztem, hogy Magyarország népe egyértelműen megértette ezt az erőltetett menetet, és talán mások is: a szovjet puccs időszakában, '91 augusztusában. Mi mindig tartottunk attól, hogy bekövetkezhet valami olyan a térségben, ami azzal a veszéllyel jár, hogy itt még támaszt találhatnak a visszafordulásért küzdő erők. Éppen ezért az volt a célunk, hogy Magyarország ne csak független legyen, hanem az is, hogy minden olyan nemzetközi szervezeti köteléktől megszabaduljon, ami ehhez kötötte korábban.”

A szovjet puccs nagy próbatétel a politikusok számára, politikai és erkölcsi értelemben egyaránt. Az első órákban, az első napokban úgy tűnik, Janajevék sikerrel jártak: Gorbacsov fogoly, az ortodox erők kezükbe vették a hatalmat. A világ vezető politikusai is bizonytalanok, kivárára játszanak, hisz akárki kezébe kerül is a hatalom a Szovjetunióban, annak a kezében lesz a nukleáris arzenál, és akkor bármi bekövetkezhet. Tehát ha maga Sztálin támadna is föl, normalizált viszonyt kell fenntartani vele.

Antall később egy frakcióülésen – a nevek említése nélkül – elmondja, milyen bölcs

tanácsokat kapott annak idején a puccs első óráiban a magyar ellenzék vezéréitől: hogy csak óvatosan, most nem szabad nyilatkozni, Gorbacsov megbukott, mellette kiállni életveszélyes a többi.

A miniszterelnök azonban tudja, hogy a puccsisták sikere vagy kudarca, illetve Jelcin és Gorbacsov esélyei is nagymértékben az események nemzetközi visszhangjától függenek. Ezért minden hozzáforduló nyugati politikust arra biztat, hogy álljon ki a demokratikus reformok képviselői mögött. A magyar kormány azonnal válaszol Gorbacsov üdvözlő táviratára, amelyet az augusztus 20-i állami ünnep alkalmából, még elfogatása előtt intézett hozzá. A legválságosabb órákban telefonkapcsolatot létesít Jelcinnel, és biztosítja őt támogatásáról, ami – mint később kiderül – mély nyomokat hagy az orosz elnökben. Antall felismeri azt is, hogy eljött az alkalom a balti államok függetlenségének elismerésére, amelynek lehetőségéről s egyben szükségességéről sikeresen győzködi Bush elnököt, Kohl kancellárt és másokat.

Ezekben a napokban ismét megmutatkoznak a magyar miniszterelnök államfői erényei: politikai éleslátása, lélekjelenléte és elvhűsége. Ő maga pár nappal később, a mohácsi vész gyásznapján mondott – az elmúlt drámai napok és a történelmi alkalom páto-szától áthatott – beszédében így összefoglalja a történeteket:

„Nyugodtan mondhatjuk, és vállaljuk az összehasonlítást bárkivel, hogy azokban az órákban is a nemzethez illő felelősséggel, szilárdan politizáltunk. Ott, ahol nem segített a logika, nem segítettek a hírek, ahol bizonytalanság volt a kockázatban, ott mi a politikai erkölcs alapjára helyezkedtünk...”

De lépünk vissza néhány hónapot az időben, a szovjet csapatok már többször említett kivonásának kérdéséhez! Nemcsak az ország népe, a politikai vezetők sem bírtak tudomással arról, hogy Magyarország területén évtizedeken át nukleáris fegyvereket tartott a szovjet hadsereg. Ezeket a fegyvereket 1990. április 9-e után vonják ki az országból. Ugyanúgy, ahogy betelepítették őket: a legnagyobb titokban. A katonák – a magyar hadsereg tábornokai – egy találkozóan az év vége felé bevallják a miniszterelnöknek, hogy ők tudnak róla, hogy itt nálunk egy nukleáris lerakodóhely, de az oroszok már kiürítették. Erre Antall előhúzza a fiókból egy csomó amerikai légifelvételt, és megmutatja a meghökkent tábornokoknak, hogy itt és itt volt még: összesen hat. (Újsághír 1990. november 16-án: „Antall József miniszterelnök Budapesten hivatalában fogadta William H. Webstert, a CIA igazgatóját.”)

A csapatkivonásoknál a gyorsaságon kívül még egy fontos feltétele van Antallnak: szó sem lehet arról, hogy Magyarország pénzt fizessen a távozó Vörös Hadseregnek a maga után itt hagyott – általa épített – ingatlanokért. Ötvenévi megszállás után ez mégiscsak abszurdum volna. Ám az oroszok ragaszkodnak az őket megillető „kárpótláshoz”, a déli hadseregcsoport költségvetésébe bele is van kalkulálva az általuk kiszámított kétmilliárd dolláros összeg. Ezen felül még egy súlyos feltételt támasztanak: a magyar kormány a megállapodáshoz csatoltan írja alá azt a „biztonsági záradékot” is, amely szerint a Varsói Szerződés megszűnte után a jövőben nem csatlakozik más katonai szövetséghez.

Antall hallani sem akar az ország szuverenitását korlátozó feltételről, és kijelenti azt is, hogy egy fillért sem hajlandó fizetni. Az oroszok fenyegetőznek: ebben az esetben leállítják a csapatkivonásokat. Burlakov tábornok már 1990 nyarán is tesz ilyen kijelentéseket a nyilvánosság előtt; s most, '91 tavaszán ezek megismétlődnek. Kvicinszkij szovjet külügyminiszter a sajtónak, a tábornokok – Jazov és társai – dolgozószobájában a mi-

niszterelnöknek mondják meg: ha Magyarország nem fizet kártérítést, és nem írja alá a záradékot, akkor nem vonulnak ki.

Antallt nem ingatják meg a fenyegetések. Először is az adott külpolitikai konstellációban nem tartja őket realisnak. Másodszor az orosz követelésekkel tételes magyar követeléseket állít szembe: 1. a szovjet csapatok által okozott környezeti károk; 2. mivel nem a magyar szabványok szerint építkeztek, tetemes szabálysértési bírságot kell fizetniük (az orosz tábornokok nem akarnak hinni a fülüknek, pedig még csak most jön a java); 3. az 1955-ös osztrák államszerződés és az 1957-es kétoldalú szovjet-magyar megállapodás között a szovjet hadseregnek semmiféle jogcíme nem volt az itt-tartózkodásra - tudniillik a Varsói Paktum erre nem adott jogosultságot –, miközben szétlőtték Budapestet, ami mai értéken számítva 176 milliárd forintnyi kárt jelentett. Megvannak a számításaink, amennyiben ezt nem ismerik el, mi készek vagyunk nemzetközi döntőbíráskodást elfogadni.

Az oroszok erre már csak annyit tudnak mondani, hogy de hát a németek is fizetnek, ők már aláírták a megállapodást. Antall sajnálkozva tárja szét a kezét: Ja, uraim, önök elkövették azt a könnyelműséget, hogy annak idején egész Magyarországot megszállták. Ha nekünk is meghagytak volna jó kétharmadot, ahol virágzó piacgazdaságot és demokráciát tudtunk volna fenntartani, mint a nyugatnémetek, akkor most mi is tudnánk fizetni.

A magyar miniszterelnököt 1990-91 folyamán rengeteg vád éri, hogy ásatag kommunista- és szovjetellenessége miatt tönkreteszi a keleti kapcsolatokat. E vádak itthon, magyar részről hangzanak el. A gazdaságot érintő vonatkozásaikra később még visszatérünk, a politikaiakról csak annyit: maguk az oroszok – mindenekelőtt Jelcin – másként vélekednek Antallról. Szerintük a magyar kormány feje kemény, olykor nyers politikus, de kiszámítható. Ennél nagyobb dicséretet nem is mondhattak volna rólam – kommentálta ezt egyszer egy frakcióülésen maga az érintett.

„Ha leveszik a kezünkről a bilincset, akkor baráti jóbort nyújtunk önöknek” – mondta nekik ugyanő a kezdet kezdetén. Pontosan ez történt. A szovjet csapatok kivonása, a Varsói Szerződés és a KGST megszűnése után a szuverenitását visszanyert Magyarország a kölcsönös egyenjogúságon alapuló, korrekt kapcsolatokat létesít és tart fenn nagy keleti szomszédaival. Ez – mint már láttuk – az 1991. december 6-án egyetlen napon megkötött magyar-szovjet, magyar-orosz és magyar-ukrán alapszerződések révén nyer államjogi kereteket. A magyar miniszterelnök még azt is eléri, hogy amikor Borisz Jelcin 1992 novemberében Magyarországra látogat, a parlamentben elmondott beszédében bocsánatot kér az 1956-os szabadságharc eltiprásáért. (Ez a gesztus, illetve általában kettejük kapcsolata jelzi: az orosz vezetők többre becsülik egykori elnyomott ellenfeleiket, mint egykori szolgálóikat.)

A keleti alárendeltség megszüntetése, illetve mellérendeltséggé alakítása azonban csak egyik feltétele a magyar szuverenitás megteremtésének. Ez biztonságossá és tartóssá csak akkor válhat, ha a nyugati integrációval párosul. A két folyamat – az elszakadás és a csatlakozás – természetesen együtt halad, sőt valójában egyazon mozgás egymástól elválaszthatatlan lépéspárjairól van szó, amelyeket csak az elemzés írhat le külön-külön, ahogy ez ebben a fejezetben is történik.

A nyugati integráció bonyolult és sokrétű folyamat. A katonai-biztonságpolitikai kérdéseken túl számos gazdasági, jogi, kulturális és egyéb vonatkozása van. Ami az elsőt illeti, a végső cél a NATO-tagság elérése. Ennek elfogadása kezdetben a közvélemény, de az új politikai elit egy része számára is komoly problémát okoz, hisz a Mohács óta

szinte megszakítás nélkül idegen elnyomás vagy befolyás alatt lévő Magyarország mindig a függetlenségről álmodott. A XX. században a két világháború tapasztalatai is arról győzték meg bennünket, hogy egy kis népek jobb kimaradni a nagyhatalmak konfliktusaiból. (A románok, a szerbek, a csehek persze valószínűleg a fenti aranyigazsággal ellenkező tanulságot vontak le ugyanazon háborúk tapasztalataiból, de ez más lapra tartozik.)

A második világháború utáni alávetett helyzetünkben a finn vagy az osztrák példa csak tovább erősítette a semleges Magyarország iránti vágyat, ami 1956-ban egy pillanatra elérhetőnek is tűnt számunkra. A szovjet birodalom brutális föllépése hiúsította meg mindezt, így aztán nem csoda, ha e birodalom összeomlásának pillanatában sokan gondolták úgy, hogy most végre elérhetjük a nagy célt, a semlegességet.

Antall József kezdettől fogva tisztában van mindennek az ellenkezőjével: hogy a keleti hatalmi tömb összeomlása egy csapásra időszerűtlenné tette a semleges Magyarországról szőtt álmokat. Ezeket – ha megvalósítani nem is – álmodni lehetett addig, amíg a két hatalmi tömb fennállt. Amíg egyensúlyuk – szerencsés politikai csillagzat kialakulása esetén – *elvileg* lehetővé tehetné volna, hogy a finn és az osztrák példához hasonlóan Magyarország is elérje a semleges státust a két hatalmi pólus között. Miután azonban az egyik ereje megroppant, s az egyensúly köztük fölborult, merőben új helyzet állott elő. Ebben az új erőterben már csak egy dolog biztosíthatja Magyarországot és a kelet-közép-európai térség biztonságát és szuverenitását: ha csatlakozik a szabad országok önrendelkezésem és egyenjogúságon alapuló, minden hatalmi kényszertől mentes szövetségéhez, a NATO-hoz. Másképpen: ha ez kiterjeszti hatókörét keleti irányba, s az erőviszonyok eltolódásának megfelelően betölti a térségben keletkezett – instabilitást és bizonytalanságot eredményező – vákuumot.

Magyarország nyugati csatlakozásának másik döntő fontosságú terepe – a biztonságpolitikai mellett – a gazdasági integráció. A csődbe jutott KGST, az összeomló keleti „piacok” romjai csak akkor nem temetik maguk alá a szintén csődhelyzetbe került magyar gazdaságot, ha az minél előbb kiépíti azokat a kapcsolatokat, amelyekeken keresztül főként a nyugati piacgazdaság rendszerébe. Ez a belső átalakulás szempontjából is létkérdés, hisz a nyugati gazdasági kapcsolatok, főként a működő tőke beáramlása nélkül nincs esély a roppant szerkezetátalakítás eredményes végrehajtására. Láttuk, Antall már a kezdet kezdetén tisztában volt ennek jelentőségével, ezért hozta létre kormányán belül a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumát.

Túlzottan megterhelne e fejezetet mindazon szerződések és egyezmények felsorolása, amelyeken keresztül a kormányzati ciklus során előrehaladt ez az integráció. Az egyik legfontosabbat, az Európai Unióhoz való társult tagi csatlakozást már említettük. Tegyük hozzá, hogy 1993 végéig, tehát Antall József haláláig, 312 európai normát (EN) vezetnek be a műszaki szabályozás területén a hazai rendszerbe, ami a teljes EN-rendszer mintegy egyharmadát teszi ki. A Bécs-Budapest (majd a Budapest) Világkiállítás szintén a nyugati gazdasági (továbbá kulturális és politikai) integrációs folyamat fontos állomása lett volna.

A miniszterelnök ezt az integrációt – ahogy a túloldaltól való elszakadást is – mindig a magyar érdekek lehető legteljesebb érvényesítésével kívánta megvalósítani. A társulási szerződés előkészületei során például keményebb és szívósabb tárgyalópartner, mint a másik két visegrádi ország képviselői (ahogy a túloldalon, az oroszokkal folytatott tárgyalások során is). „Nekünk Európát nem kisebbségérzetű érzésekkel kell megközelítenünk” – mondja.

A regionális külpolitika szerepét már említettük. Antall József ellenzéki politikus-ként tisztában volt azzal, hogy a szovjet birodalom megroppanása és az orosz katonai erő visszavonása olyan hatalmi vákuumot idéz elő a Baltikumtól az Adriáig terjedő térségben, amelyben az itt zajló hatalmas átalakulás keltette feszültségek súlyos társadalmi, politikai és etnikai konfliktusokat, sőt robbanásokat eredményezhetnek. Ezért feltétlenül szükségesnek gondolta, hogy a régióban együttműködések, illetve szövetségek jöjjenek létre. Olyanok, amelyek keretében az itt élő országok közös erőfeszítéssel kezelhetik problémáikat addig az átmeneti időszakig, amíg a térség nyugati integrációja megtörténhet. Ezek nem csupán a kiéleződő feszültségek mérséklésére és az esetleges orosz visszarendező törekvések fékezésére volnának alkalmasak, hanem egyben elősegíthetik a Nyugathoz való csatlakozás folyamatát is. A magyar miniszterelnök tehát az első perctől fogva kezdeményezőként lép föl az ilyen típusú regionális együttműködés elősegítésére.

Az első volt ezek közül a korábban már említett, olasz-magyar kezdeményezésként indult Pentagonele nevű társulás. 1990-ben ennek különleges jelentősége van, hiszen a NATO-tag Olaszország, a semleges Ausztria és a tömbön kívüli Jugoszlávia mellett két akkor még a Varsói Szerződés tagállamaként szereplő ország, Magyarország és Csehszlovákia részvételével alakul meg, aminek jelentőségét aligha kell fejtegetni. Ezek az országok ráadásul nemcsak a hatalmi tömbökhöz való kapcsolódás tekintetében térnek el egymástól, hanem gazdasági-társadalmi felépítésükben is. Van köztük olyan, amelyben régóta jól működő piacgazdaságot és polgári társadalmat találunk, de olyan is, amelyik épp most kezdte meg a kibontakozást a szovjet típusú állami tervgazdaság és a szocialista társadalmi berendezkedés kötelékeiből.

Az együttműködés keretei a térségben zajló változásokkal együtt változnak. A Pentagonele Lengyelország csatlakozásával előbb Hexagonalévá bővül, később Jugoszlávia, majd Csehszlovákia szétesésével bizonytalanabb keretűvé válik. A közel egymillió négyzetkilométernyi területű, a lakosság számát tekintve pedig százötvenmilliós régió végül Közép-európai Kezdeményezés (KEK) néven működik tovább, majd a nyugati integráció előrehaladtával fokozatosan veszítve jelentőségéből lassan elhal. Szerepét betölti annak ellenére is, hogy a háborúvá szélesedő délszláv konfliktus kezelésére nem képes – ahogyan erre hosszú-hosszú ideig nem képesek nálánál sokkalta nagyobb, régebbi és szervezettebb erők sem, beleértve az ENSZ-et és a NATO-t is.

A regionális együttműködés másik fontos eleme, a „visegrádi” országok társulása teljes egészében a magyar miniszterelnök kezdeményezése. A részt vevő három állam – összefogását a történelmi hagyomány erejével is segítve – Antall József szándékai szerint a Nyugat-európai Unió mintájára afféle Kelet-közép-európai Unióként elsősorban katonai és biztonsági együttműködést hoz létre. Ez a Varsói Paktumból való közös kiszakadás elősegítésére és az azt követő hatalmi űr betöltésére hivatott szövetség 1992 márciusában a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) révén kereskedelmi együttműködéssé bővül. Csehszlovákia szétesése miatt és amiatt, hogy Václav Klaus miniszterelnök egy időben a többiekénél jobbnak hitte Csehország csatlakozási esélyeit, ez a szövetség sem lesz hosszabb távon olyan szoros és erőteljes hatású, mint amilyennek indul. Ennek ellenére az Európai Unióval egyszerre történő társult tagi megállapodás, valamint később (Szlovákia kivételével) a NATO-hoz való első körbeni csatlakozás azt bizonyítja, hogy a magyar miniszterelnök részéről helyes és jó törekvés volt az 1991-ben elindított visegrádi együttműködés, amelynek kitűnő külföldi megítélése (a résztvevőket tartósan „visegrádiakként” emlegeti a nemzetközi diplomácia) a mai napig segíti a három ország gyorsuló nyugati integrációját.

A térség gazdasági együttműködésének fentebb bemutatott formáit egészíti ki a hét ország tizenhét tartományát összefogó, régóta fennálló Alpok-Adria Munkaközösség, illetve az 1993 februárjában Debrecenben megalakult Kárpátok Eurorégió, amelyben Magyarország, Lengyelország, Szlovákia és Ukrajna határ menti megyéi hangolják össze tevékenységüket.

A regionális politika a magyar miniszterelnök tervei szerint a fentebb leírt célokon túl még egy esélyt kínál Magyarországnak: azt, hogy kedvező földrajzi, politikai, társadalmi és gazdasági adottságait kihasználva fokozatosan a térség centrumává legyen. Hogy mindebből hosszabb távon mi válik valóra, az már nem Antall Józsefnek múlik. Annyi azonban bizonyos, hogy törekvései, melyekkel az átmeneti évek problémáit kívánta kezelni Magyarország szűkebb nemzetközi környezetében – amennyire ezt a lehetőségek engedték –, betöltötték hivatásukat. Aki a térségi együttműködés intenzitásának gyengülésére hivatkozva Antall regionális politikájának kudarcáról beszél, az nem érti e politika céljait s az e célok jellegéből szükségszerűen következő átmenetiséget.

A Kelettől való elszakadás, a Nyugathoz való csatlakozás és a kettő közötti űr kitöltésére hivatott térségi politika után végül – de ahogy mondani szokás, nem utolsósorban – vessünk egy pillantást a miniszterelnök kisebbségvédő politikájára. Mert ahogy már tisztáztuk, a „tizenötmillió magyar” csak és kizárólag ebben az értelemben volt érthető az ő fogalomrendszerében. Láttuk már, hogyan hamisították meg, hogyan magyarázták félre a nevezetes kijelentést. Nézzük meg most azt, milyen volt a hatása *az érintettek körében*. Könnyű a dolgunk. Csak idéznünk kell Sütő Andrást, aki a miniszterelnök ravatala mellett állva ezúttal is pontosan és gyönyörűen fogalmazott:

„Mikor egy szervesen, ezer év alatt kiteljesedett egésznek, egy honnak a részei milliószám fuldokolnak jogok hiányában, akkor nyilván egy egész nemzet történelmi nyomorúságáról kell beszélnünk. Antall József, a Magyar Köztársaság első szabadon választott miniszterelnöke ezt világosan látta, politikai munkásságának legfőbb gondoljai közé iktatta...

Antall József egyik vezérelve így szólt: lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöknek tekinti magát. Mondta ezt higgadtan, politikai felelősséggel, hátsó szándékok nélkül, a világos szavak értelmében bízva... Mondta ezt, közel fél évszázaddal a letűnt magyar politikai vezetés szintjén elárult, nemzetközi szinten is közönnnyel szemlélt kisebbségi sorsban vergődő magyar nemzeti közösségek védelmében...

Senki, aki utána jön, senki, aki a nyomába lép, ezután meg nem kerülheti őt abban, amit a határokon kívül élő magyarságért cselekedett.

...rendkívüli emberi értékeinek, mélyen demokratikus gondolkodásának viszonzása-képp minden magyar gazdagabb lett általa... a megbecsülésben...

Elment, de mi tudjuk, mindörökre velünk marad. Velünk marad a világ magyarságának nemzetközi létküzdelmében.”

Ezek csak szavak, mondhatják erre, akik kézlegyintéssel szokták elintézni a lélek dolgait. Szavak, érzelmek gerjesztői, amelyek szépen hangzanak, de amelyek a tények, az „egzigenciák” világában semmit sem érnek.

Akik ezt mondják, tévednek.

Először is azért, mert az igaz szavak a valóság dolgait nevezik néven. Nemcsak azokat, amelyek kézzel foghatóak és szemmel láthatóak, hanem azokat is, amelyek a lélek mélyén rejtőznek – foghatatlanul és láthatatlanul, de éppoly valóságosan. Léteznek akkor is, ha a hivatalos politika az államilag leigázott nyilvánosságban fél évszázadon keresztül megfosztja őket a kimondás lehetőségétől. Antall József számos ilyen valóságosan létező

dolgot mondott ki újra, emelt be ismét a politika világába. Tisztán és egyszerűen, magától értetődő természetességgel:

„Ki vonhatja kétségbe azt, hogy fájdalmat okozhatott ennek a népnek és ennek az országnak az első világháborút követő trianoni békeszerződés? Senki sem vonhatja kétségbe... Fájdalmat okoz, mert kulturális szétszabdalást jelentett. Családonként mindenkinek külön fájdalma van, hiszen elszakadt a testvéreitől, vagy elszakadt a szülőföldjétől... Én ki merem mondani, hogy... nehezen emészt meg egy ország a területeinek az elvesztését, nehezen emészt meg... minden harmadik magyarnak a határon túlra kerülését... Hát ez csak természetes fájdalom, amit senki sem vonhat kétségbe, és hazug embernek tarthatnának bennünket a másik oldalon állók, ha erre egy magyar ember azt tudja mondani, hogy... számomra közömbös.

Ezt a történelmi igazságot kimondva mondom ki viszont ma azt, hogy a mai nemzetközi helyzetben, két világháború pusztítása után, jobb- és baloldali diktatúrák után... amikor arra kell törekedni, hogy ebben a térségben is stabilitás és rend uralkodjék, akkor nem e történelmi fájdalom felől kell csak megközelíteni ezt a kérdést. Hanem a ma realitásai felől, ami azt jelenti, hogy lemondunk a határok megváltoztatásának erőszakos politikájáról. A helsinki megállapodásban s a párizsi Charta aláírásával ezt az elvet elfogadtuk Európa többi népeivel. De ehhez az elvhez szorosan tartozik az, hogy nem lehet sem az emberi jogokat, sem az önrendelkezési jogot a nemzeti kisebbségi jogok védelme nélkül elfogadni. Ne mondja senki, hogy a kisebbségi kérdés, az belügy... Amikor kimondjuk a történelmi igazságtalanságokat, egyidejűleg kimondjuk azt a politikai alapkövetelményt, hogy együtt jár egy új Európával, egy új világrenddel az, hogy a... nemzeti kisebbségek emberhez méltóan kell hogy éljenek...

Ha ezt így nézzük, akkor sanda módon senki sem gyanúsíthat bennünket állandóan azzal, hogy félni kell tőlünk. Ahányszor hallom ezt a megjegyzést egyes politikusoktól... hogy mi félmélet okozunk, mindig megkérdezem: nem szégyenlik magukat, hogy félnek? Mitől? Attól, hogy minden szomszéd ország hadserege a többszöröse a miénknek?... Ne használják föl sehol országok összetartására, népek félrevezetésére a magyarságot, mint ellenségképet!”

Aki a kisebbségvédő politika „sikereit” kizárólag a szomszéd országokkal aláírt szerződések vagy az azok vezetőivel tartott baráti találkozók számával méri, az persze megállapíthatja, hogy Antall József politikája ezen a téren nem hozott eredményeket. Való igaz, ő csak azzal a szomszédokkal írt alá alapszerződést, amelyik esetében volt némi remény az aláírtak betartására. Mert ő nem a nyugati politikusoknál akart jó pontokat gyűjteni ezekkel a szerződésekkel – hamis reményeket ébresztve, majd csalódást okozva az érintettek körében.

Ezen a ponton fel kell tennünk a kérdést: mi a kisebbségvédő politika végső célja? Ha a válasz az, hogy az ország határain kívül rekedt magyarság emberként és magyarként való megmaradásának elősegítése, akkor adódik az újabb kérdés: hozhat-e ezen a téren bármi több eredményt annál, mint hogy erősítjük ennek a magyarságnak az öntudatát? Mi adhat nekik több erőt a túléléshez annál, mint a tudat, hogy nincsenek egyedül, nincsenek magukra hagyva, a sorsukra hagyva; az anyaország velük van, Magyarország politikai vezetése értük emeli föl a szavát a nemzetközi fórumokon?

És egyáltalán: ki illetékes itt mérleget vonni?

Hallottuk: „Senki, aki utána jön, senki, aki a nyomába lép, ezután meg nem kerülheti öt abban, amit a határokon kívül élő magyarságért cselekedett... Elment, de mi tudjuk, mindörökké velünk marad. Velünk marad a világ magyarságának nemzetközi létküzdelmében.”

Ki tudja ezt megcáfolni? Ki veszi hozzá a bátorságot, és ugyan honnan?

A miniszterelnök rendkívül mély összefüggésekben látta s – amennyire lehetséges volt – irányította a reá bízott ország és az annak határain túl terjedő nemzet sorsát. Látta a hatalmas társadalmi átalakulás nemzetközi környezetét és annak történelmi: a múltból a jelenen át a jövőbe futó dimenzióit. Az alábbiakban pár személyesen hallott fejtegetése, valamint néhány nagy beszéde alapján – olykor az ő szavainak szó szerinti felhasználásával – megkísérlem felrajzolni azt a térben és időben hihetetlenül tágas horizontot, amelyben Antall József a magyarság problémáit szemlélte és kezelte. Elsősorban az 1992. június 6-án a „Közép- és Kelet-Európa átalakulása – számvetés és perspektíva” című nemzetközi konferencián; továbbá az 1993. június 6-án a Collegium Budapest ünnepi ülésén elmondott beszédeire támaszkodom. (Ez utóbbit hallva a jelen lévő Richard von Weizsäcker, Németország köztismerten nagy történetfilozófiai műveltséggel rendelkező, hazájában esszéíróként is tisztelt köztársasági elnöke az ebédnél az előadás hatásától még mindig lenyűgözve mondja a melléte ülő Mádl Ferenc akadémikusnak, a magyar közoktatási és művelődésügyi miniszternek, hogy ilyen beszédet egy évtizedben legfeljebb egyszer vagy kétszer hall az ember.)

Antall József a volt szovjet zóna – az egyszerűség kedvéért: Kelet-Európa – átalakulását az első pillanattól fogva a Nyugattal való kölcsönhatás viszonyában látta. Ennek a viszonynak – s vele együtt magának az átalakulásnak – három periódusát különböztette meg. Az első 1987-től '89-90-ig terjedt, s mindkét oldalon a bizonytalanság és a kételkedés jellemezte. Csakugyan lehetséges az átalakulás? Valóban megbukik a kommunizmus és vele a szovjet birodalom? Mindez jó ideig csaknem egyformán hihetetlen volt a nyugati és a kelet-európai ember számára is.

Aztán – ahogy ez lenni szokott – a kételkedés időszakát a túlzott optimizmus és az illúziók kora követte. 1989 és '91 között a keleti térség kommunista rendszereinek dominószerű összeomlása a szabad világban rövid időre azt a hiedelmet keltette, hogy megoldódott egy alapvető probléma: a nagy ellenfél kiesett, s ezzel egy könnyebb szakasza következhet a történelemnek. Kevesebb pénz kell költeni fegyverkezésre, s több jut a társadalom békés céljaira, jólétre, tudományra, kultúrára. A szovjet rendszertől megszabadult népek szintén tele voltak illúziókkal: azt hitték, jön majd a nyugati berendezkedés, s vele jönnek a jobb életviszonyok.

Am ehelyett az illúzióvesztés, a csalódás és a kiábrándulás korszaka jött – mindkét oldalon. Kiderült, hogy a szovjet birodalom bukása nyomán új gondok, súlyos válságok jelentkeznek, amelyek új feladatokat és új terheket rónak a Nyugatra; s kiderült az is, hogy a szocializmus összeomlása utáni átmenetben nem emelkedik, hanem olykor drámai módon süllyed a lakosság életszínvonala.

Antall József mindenképp tisztábban látta, hogy a kelet-európai térség Nyugathoz való fölzárkózása mennyire problematikus. Először is azért, mert ez a térség olyan történelmi örökséget is hordoz, amelyik idegen a nyugati világtól, ha úgy tetszik, Európától. A keleti szellemiségről, a bizánci hagyományról van szó, amelyik a cezaropapizmusban (az állam és az egyház összefonódásában), az individuális szabadság, a vállalkozó szellem hiányában, a racionális gondolkodás fogyatékoságában és hasonlóknak. Ez a keleties tradíció nem csupán Oroszországot és a Balkánt jellemzi: egykor százötven évig mint az iszlám legnyugatibb bástyáját, Magyarországot is megérintette.

A Nyugat számára Antall szerint másodszor azért nehéz Kelet-Európa integrálása, mert az itt meglévő európai szellemiség is elűt az övétől. Mert mialatt például Magyarország ahhoz az oszmán birodalomhoz tartozott, amelynek része volt Egyiptom és Perzsia

is, addig Kolumbusz nyomán Európa nyugati felében megszületett az atlanti világ, létrejöttek a tőkefelhalmozásnak azok a hatalmas előnyei, amelyek a magántulajdonon alapuló piacgazdaság és a rá épülő polgári demokrácia alapjait vetették meg. Európa keleti fele mindebből kimaradt, s csak jóval később, az állam erőteljes beavatkozásával, a tőke fölülről történő koncentrálásával kísérelhette meg így-úgy pótolni azt, ami amott szerkesztődéssel, alulról keletkezett. Európa nyugati részén, az atlanti térségben a gazdaság, a politika, a kultúra világában a magánszféra, az individuális szellem teremtetőereje hozta létre az iskolától a vasútig mindazt, amihez minálunk mindig szükség volt az állam támogató és szabályozó szerepére. Ez a mai napig erősen befolyásolja itt a gazdaság, a társadalom, a politika szféráját, továbbá az emberek gondolkodását és cselekedeteit. Amit Nyugat-Európában vagy Amerikában egyéni életük, saját küzdelmük részének tekintenek a polgárok, azt nálunk az államtól várják. A kormányt teszik felelőssé olyasmiről, aminek végrehajtása a demokráciában nem lehet a kormány feladata.

Ez a mentalitás ráadásul roppant mértékben fölerősödött a kommunista uralom évtizedei alatt, amely történetfilozófiai szempontból nem volt más, mint az ókori és középkori keleti berendezkedés újabb, XX. századi szinten modernizált változata. Európa innerső felének fogyatékosan polgárosodott társadalmait ez a monolitikus rendszer alattvalói státusba süllyesztette, ám elvett szabadságuk helyett adott nekik egy bizonyos fokú korlátozott szociális biztonságot – természetesen ezt is szigorúan állami keretek között. Antall szerint ennek az elnyomó-gondoskodó állami szerepvállalásnak a következménye, hogy a volt szocialista társadalmak túléléssége messze alatta marad a hasonló gazdasági színvonalon álló, de szociális értelemben sokkal kevésbé „elkényeztetett” ázsiai és latin-amerikai társadalmakénak.

A kommunizmus összeomlása után tehát itt áll ez a térség a maga háromszorosan is terhes: bizánci, kelet-európai és kommunista örökségével, leromlott gazdaságával, súlyos szociális, politikai, mentális, erkölcsi, etnikai, vallási és ki tudja, még miféle gondjaival; hogy amolyan idegen testként megpróbáljon betagozódni a nyugati világba. A szovjet uralom eltűnése utáni hatalmi vákuum ráadásul olyan problémákat is a felszínre hozott, amelyek már megoldottnak látszottak, ám most kiderült róluk, hogy csupán elfojtották őket.

Ilyen jelenség például a délszláv válság, amelyik rossz esetben csak halvány előjele a szovjet térségben kirobbanni készülő konfliktusoknak. Ilyen a moszkvai kommunista hatalom romjai alá temetett, felbomlófélben lévő hadsereg is a maga régi tábornokaival és a még mindig gigászi erejű nukleáris potenciáljával, amely a fölötté tornyosuló pártállam összeomlása után politikai kontroll híján könnyen egy világkatasztrófa előidézőjévé válhat.

Antall József tisztán látta és többször meg is fogalmazta, hogy a Nyugat nem volt fölkészülve a szovjet birodalom összeomlására, még kevésbé az ennek nyomán keletkező válságok kezelésére.

Nem volt fölkészülve egyrészt a demokratikus politikai berendezkedés defenzív, követő természete miatt. Ez utóbbi mindenekelőtt a többpárti választásokon, a voksokért folyó versengésen nyugvó rendszer logikájából ered. A hosszabb távú politikai mérlegelésre mindig képtelen, csak a saját napi egzisztenciális érdekét néző választó tudniillik csak akkor hajlandó elfogadni azt, hogy bizonyos problémákat kezelni kell, és ez áldozatokkal is jár, ha a szóban forgó problémák már alaposan elfajultak, és akut – őt magát személy szerint is fenyegető – veszéllyé alakultak át. Ezért reagáltak későn a nyugati demokráciák például a hitlerizmusra, de számos más példát is lehetne hozni, legutóbb

például a jugoszláv konfliktus háborúvá fajulását. Az ilyen elfajult konfliktusok kezelése aztán mindig nagyságrendekkel több áldozatot követel, mint amibe a megelőzésük került volna.

Antall József arra próbálja ráébreszteni a nyugati politikusokat, hogy a Szovjetunió bukása után előállt helyzetben a kelet-európai problémák elhanyagolása, az erőteljes preventív beavatkozás elmulasztása óriási többletköltségeket, rosszabb esetben katasztrofát is jelenthet országaik számára.

E veszélyek elhárítására egyetlen eszköz kínálkozik: a NATO fennhatóságának keleti irányú kiterjesztése. Ez nem csupán az esetleg újra fenyegetett kelet-közép-európai térség és a Nyugat békéje, de az orosz reformerök szempontjából is kívánatos. Semmi sem veheti ugyanis el inkább bizonyos tábornokok kedvét a kalandor akcióktól és a belső restaurációs kísérletektől, mint az, ha Oroszország határaitól nyugatra szilárd, az Észak-atlanti Szövetség védőernyője alatt lévő demokráciák találhatók.

Antall József attól tartott, hogy az első világháború utáni helyzethez hasonlóan a „veszély elmúltával” esetleg ismét úrrá lesz az izolációs szemlélet Amerikában, s elerőtlenednek az egységtörekvések Nyugat-Európában. A magyar miniszterelnök ezért minden lehetséges fórumon kifejtette: az euroatlanti együttműködésre s mindenekelőtt a NATO-ra, az amerikaiak európai katonai jelenlétére legalább akkora, ha nem nagyobb szükség van a kommunista birodalom bukása után, mint volt a fennállása idején.

Am a nyugati világ megelőző jellegű kelet-európai aktivitására nem csupán katonai és biztonságpolitikai téren van szüksége – nem csupán Kelet-Európának, de – magának a nyugati világnak, hanem gazdasági és szociális területen is. Itt nem egyszerűen arról van szó, hogy a volt szocialista országokban a súlyos gazdasági és társadalmi problémák közepette előbb-utóbb összeomlanának a frissen létrejött demokráciák (amint az az első világháború után is bekövetkezett a térségben), hanem arról is, hogy ha a két régió között a leomlott politikai és katonai vasfüggöny helyét tartósan egy „szociális vasfüggöny” foglalná el, akkor ez a nyitottá vált politikai viszonyok mellett olyan menekültáradatot indíthatna útnak nyugat felé, amelyik egy új népvándorlás minden veszélyével fenyegetné az utóbbit. A Nyugat már ugyanis komoly gondokkal birkózik ezen a téren. Hiszen az utóbbi évtizedek Európán kívülről érkezett menekült- és vendégmunkás-áradatát a mély kulturális különbségek miatt már amúgy sem tudta asszimilálni (miként Amerika tudta a múlt század és a századelő európai bevándorlóit, s sokkal kevésbé tudja a latinokat és a színeseket). Tehát ha az atlanti világ el akarja kerülni ezt az új népvándorlást, illetve nem akarja a föltartóztatása érdekében súlyosan korlátozni vagy főlsszámolni a liberális demokrácia immár évszázados szabadságjogait, akkor elébe kell mennie a problémáknak: minél előbb gazdaságilag is integrálnia kell a kelet-európai térséget – áldozatok árán is.

Antall szerint a nyugati civilizációnak a jövő század küszöbén legalább olyan méretű kihívásokkal kell szembenéznie, mint a XX. század elején kellett. Mert az eddig vázolt kelet-európai problematika csupán könnyű előjáték ahhoz a világméretű konfliktushoz képest, amit az úgynevezett „Észak-Dél” szembenállás ígér. A harmadik világ, Afrika, Ázsia, Latin-Amerika rettenetesen súlyos gazdasági és társadalmi helyzetben lévő millióival s az ő problémáikkal ugyanis csak akkor tud szembenézni az északi, euroatlanti világ, ha előbb rendezte a maga problémáit, mindenekelőtt ha sikeresen integrálta a szovjet uralom bukása után fölszabadult kelet-európai térséget. Ha a harmadik világ drámai konfliktusaira a harcias iszlám és az egyéb agresszív keleti fundamentalista vallási és politikai áramlatok kínálnak „gyógyszert”, ha ők fogják be a maguk számára a nyo-

mor és a fanatizmus robbanó energiáit, akkor a nyugati civilizáció nagyobb próbatétel elé néz, mint amit a XX. században a náciizmus és a kommunizmus jelentett számára. S tekintetbe véve az akkori időkhöz képest hihetetlen mértékűvé növekedett pusztító erőket, a nukleáris fegyvereket és egyebet, félő, hogy egy ilyen próbatételt nem élne túl sem a Nyugat, sem az emberiség.

Ha ezek után újra elolvassuk Alois Mock, Rita Süßmuth, Helmut Kohl, Douglas Hurd vagy Jacques Chirac szavait, amelyeket Antall Józsefről mondtak vagy írtak, akkor talán megértjük, miért hallgatták végig őt akkor is, ha fejtegetései során olykor túllépte a protokoll által előírt időkeretet. S talán hajlamosabbak vagyunk elhinni azt is, hogy amit róla mondtak, azt nem lehet csupán a kegyelet diktálta udvarias, de üres frázisnak tekinteni.

Ottlik Géza írja egyik esszéjében a magyar irodalom nagyjaira utalva, hogy ez a kis nép milyen óriási költőket és írókat szült. Olyanok voltak ők, mondja, mint a tenger-nagyok egy kis folyami propelleren.

Nos, a politikában is voltak ilyen tengernagyaink. Akik óriási körültekintéssel, az akkori nemzetközi viszonyokra való hatalmas rálátással kormányozták a kicsiny, olykor törött magyar hajót, néha csak annak egy darabját. Ilyen volt Hunyadi Mátyás, Bocskai István és Bethlen Gábor a maga korában.

És ilyen volt Antall József is. Hatalmas tengerjárók vezetésére hivatott admirális – egy dunai gőzös kapitányaként. De – miként elődeinek – neki is ez a kis hajó volt a mindene. Az élete és a halála.

Talán semmi más téren nem érte annyi vád és elmarasztalás Antall Józsefet és kormányát, mint a címben jelzett terület vonatkozásában. Vagy ha mégis, akkor semmi más területen sem hatásosak annyira a vádak és a lejáratásra irányuló törekvések, mint itt. Az ellenzék, a sajtó és a közvélemény szemében elsősorban a gazdaság területén bizonyult dilettánsnak, amatőrnek, hozzá nem értőnek, alkalmatlannak, nemtörődömnek, kártékonynak, pancsernek és ostobának a bölcsészből, tanárból, orvostörténészből, múzeumigazgatóból lett kormányfő és csapata.

Hej, pedig ha csak egy icipicit értenének hozzá!

„Soha vissza nem térő történelmi lehetőséget hagyott ki a kormány” – állapítja meg például 1991-ben a Pénzügykutató Rt. *Jelentések az alagútból* címmel kiadott sorozatában. „Az Antall-kormány indulásakor olyan társadalmi-politikai tőkével rendelkezett, amelyre több mint ötven éve nem volt példa a magyar társadalomban.” Ám ez a kormány eltékozolta ezt a tőkét. Pedig: „elég lett volna, ha a gazdaságban folytatja azt az irányt, amit a Németh-kormány elkezdett.”

Egy korábbi fejezetben hosszabban idéztem, hogyan minősítette annak idején a Németh-kormányt a Pénzügykutató Rt. jeles szakértője. Emlékeztetőül most elég ennyi: „a saját miniszterek és program nélküli Németh Miklós... egész működése alatt képtelen volt a kormány egységének biztosítására.” Szóval ezt kellett volna folytatni...

Az Antall-kormány gazdaságpolitikája ellen felhozott, ezerszer elismételt vádakát jól ismerjük: „a mezőgazdaság szétverése”, „a keleti piacok tönkretétele”, „a gazdaság újraállamosítása” (ez utóbbi nyíltan hangoztatott emeszpés-eszdeeszes vádat egyébiránt jól kiegészítette „a nemzeti vagyon kiárulásáról” szóló suttogó propaganda). Ismerjük továbbá az úri dilettantizmussal párosuló „szociális érzéketlenséget”, a hozzá nem értés, a maradiság és a politikai gyávaság együttes következményét: az államháztartási reform elmaradását és a többit. Hogy nem volt gazdasági csúcsminiszter, hogy Antall feudális nemesként eleve lenézett minden gazdasági tevékenységet (Kopácsy Sándor); hogy megvetette és riogatta a szakembereket, hogy nem állt velük szóba (Lengyel László); és hogy elmulasztotta, elszalasztotta, eljátszotta, továbbá hogy elrontotta, tönkretette és lerombolta.

Antall József valóban bölcsészdiplomával (pontosabban diplomákkal) rendelkezett. Bár egyetemista korában hallgatott közgazdaságtant, s e téren is a humán értelmiségi átlagot messze meghaladó műveltséggel rendelkezik, közgazdász képzése csakugyan nincs. A gazdasági kérdésekhez való viszonyát közvetlen munkatársai is eltérő módon ítélik meg.

KAJDI JÓZSEF: „A miniszterelnök úr soha nem vállalta föl, hogy eldöntsön gazdaságpolitikai részkérdéseket. Azt hiszem, akkor fogalmazok pontosan, ha azt mondom: *nem merte* fölállalni. Ez végigkövette az ő kormányfői működését, és ha valaha majd a történészek értékelik a tevékenységét, akkor kénytelenek lesznek megállapítani, hogy egyik legfőbb negatívuma volt a gazdasági kérdések iránti fogékonyság hiánya. Ezek a dolgok a részleteket illetően nem érdekelték őt. Általában is elmondható, hogy a nagy kérdések izgatták. A nagy összkormányzati ügyek, a stratégiai döntések és nem a konkrét

részproblémák. A nagy horderejű politikai témák, a külpolitika, a szociálpolitika, az oktatás ügye. Ha ilyen volt terítéken, akkor lenyűgöző koncepciókat vázolt föl, hihetetlen tárgyi tudással alátámasztva elképzeléseit. Elményszámba ment végighallgatni ezeket az előadásokat, még akkor is, ha utólag el kell ismerni, hogy a konkrét ügyeket nem mindig vitték előre.

Volt átfogó koncepciója a gazdaságról, de a szakmai értelemben vett konkrét közgazdasági, pénzügyi és hasonló szakkérdések iránt szinte közömbös volt. Ezeket megpróbálta lehetőség szerint alacsonyabb szinteken eldöntetni, úgy előkészíteni, hogy a kormányülésen már csak a végső szót kelljen kimondani, a politikai döntést meghozni. Addigra a szakapparátusok és a szakminiszterek az államtitkári előkészítő értekezleten meg a gazdasági kabinet ülésein már kigyomrozták egymásból a kompromisszumot.

Mert ez jellemezte végül is a gazdaságpolitikai döntéshozatalt. Ő maga nem merte eldönteni a dolgokat, de másra sem merte rábízni. Úgy érte, hogy egyetlen személyre. Senkit nem látott, akinek a kezébe egyértelműen letehetne volna a döntés jogát. Időnként meg is fogalmazta: nagy kár, hogy nekünk nincs egy Ludwig Erhardunk.”

SZABÓ TAMÁS: „Bármily meglepően hangzik, nekem az a határozott meggyőződésem, és ez az idő múlásával egyre erősödik, hogy neki csaknem olyan erős koncepciója volt a gazdaságról, mint mondjuk a külpolitikáról vagy a közjogról. Ezt úgy értem, hogy volt gazdasági stratégiája, összképe, víziója. Mondom ezt annak ellenére, hogy valóban úgy tűnt mindenki számára, hogy nem foglalkozik a gazdasági kérdésekkel. Hogy ezek nem érdeklik. Erre szerintem rá is játszott egy kicsit. De a kulcspontokra, a prioritásokra, a nagy stratégiai döntésekre nagyon is odafigyelt.

Emlékezz csak vissza, már a legelső beszédében, az MDF első országos gyűlésén beszélt a szociális piacgazdaságról. Akkor ott még senki sem értette. Nem tudta, mi az. Lett is nagy fölzúdulás, hogy nem köll nekünk szocializmus. Erre ő mondta, hogy nem arról van szó, emberek, nem szocialista, hanem szociális, és hogy Ludwig Erhard és az NSZK gazdasági modell. Amire aztán az volt a reakció, hogy ja, az más, ha nyugatnémet, akkor jó, akkor mehet, bár szinte senki sem tudta, ki az az Erhard, és mi fán is terem a szociális piacgazdaság német modellje. Tehát neki már akkor, '89-ben volt erről egy valós képe és koncepciója. Később gyakran mondta is, hogy sajnós, nekünk nincs egy Erhardunk, aki mindezt itt nálunk a gyakorlatban megcsinálja.

Szóval megismétlem, ahhoz képest, hogy kifelé mi volt a látszat, és ő személy szerint is milyen látszatot keltett ebben a tekintetben, mégis a legkomolyabban állítom, hogy a gazdaságpolitikai kérdésekről neki volt a legátfogóbb képe a kormányzatban. Hogy az egész modell tekintetében milyen irányba megyünk. Mert a többi, az mindig a pillanatnyi részérdekek és erőviszonyok függvénye volt. Voltak különböző lobbyk, meg nyomások, és az egyes kormánytagok álláspontja leginkább ezek függvényében alakult az egyes döntések során. De a kulcskérdésekben, a stratégiában ő volt a meghatározó, és az ilyen kérdések eldöntésében mindig érvényesítette is az akaratát. A tulajdon tekintetében, a privatizáció tekintetében, az állami vagyonkezelés tekintetében, a jegybank tekintetében vagy a nyugati orientáció és mondjuk a KGST jogutód nélküli fölszámolása tekintetében.

Az volt például a határozott fölfogása, hogy Magyarországon egy ilyen mértékben szabad és független Nemzeti Bank kell, ami még Európában is úttörőnek számít, és ezt keresztül is vitte, a jövőre gondolva.”

ANTALL GYÖRGY: „A tulajdon kérdésében apámnak nagyon határozott véleménye volt. Mindig azt mondta, hogy nem szabad állami tulajdonban megtartani a verseny-

szférába tartozó vállalatokat, mert az állam erre nem alkalmas. Amikor a barátai azt mondták, hogy ugye, a szociális vívmányok, meg hasonlók, akkor ő rendszeresen azt felelte, hogy a szociálpolitika az egy történet, a termelő tulajdon azonban egy másik történet. És idézte, hogy a szocializmus az elosztás rendje, a kapitalizmus meg a termelés, és a kettőt nem szabad összekeverni, mert akkor egyik sem fog rendesen működni. Tehát ő mindig rendkívül konzekvensen és határozottan magántulajdon-párti volt.”

Az Antall György által idézett mondatok arra utalnak, hogy apja a klasszikus liberális gazdaságfelfogás hívének vallotta magát. Ez ellentmondani látszik annak a – Szabó Tamás által is említett – ténynek, hogy Antall József politikai színre lépésének kezdetétől fogva a szociális piacgazdaság programját hirdette. Ez utóbbinak ugyanis éppen az a lényege, hogy az állam kilép újraelosztó szerepköréből, és az utólagos segélyezés mellett (vagy inkább előtt) már a termelési folyamatba is beavatkozik. Munkahelyteremtő programokkal, stratégiai beruházásokkal, távlati fejlesztésekkel, képzési projektekkel stb. olyan állapotokat igyekszik elősegíteni, amelyek jelentős mértékben korrigálják, illetve megelőzik a spontán piaci folyamatok káros hatásait, az elszegényedést, a munkanélküliség tömeges kialakulását stb. Mindez természetesen nem éri el azt a mértéket, amelyik megkérdőjelezné a magántulajdon és a piac alapjait: a „szociális” jelzőt tehát még véletlenül sem szabad összetéveszteni a „szocialistával”! Az Antall György által idézett kijelentés minden bizonnyal az olyan törekvésekkel való szembefordulás jegyében hangozhatott el több ízben is, amelyek át akarták lépni ezt a határvonalat. Ám alighanem ezzel együtt is indokolt az a kérdés, hogy a miniszterelnök szociális piacgazdaságról vallott felfogása és az 1990-92-ben vitt kemény liberális kormányzati gazdaságpolitika között nincs-e szintén ellentmondás. Erre a kérdésre a későbbiekben még visszatérünk.

DICZHÁZI BERTALAN (kormányfőtanácsos, Miniszterelnöki Hivatal): „Antall és a gazdaság viszonyának kérdésében valami nagyon téves vagy hazug machináció folyt és folyik máig. Mert először is hol van az előírva, hogy a miniszterelnöknek közigazdaságnak kell lennie. Sehol. Kohl kancellár is történész. Ez egy régi szocialista vagy reformkommunista felfogás, hogy a kormány az valami operatív gazdasági csúcsszerv, egy tröszt irányító központja. Miért kellene a kormánynak azzal foglalkoznia, hogy egy szállodát vagy egy üzemet kinek adjon el és mennyiért az ÁVÜ? Azért vannak a kormányhivatalok, a Vagyongűnökség meg a többi szerv, hogy ezeket intézzék.

Régen, tudom, Marjai József miniszterelnök-helyettesként azzal foglalkozott, hogy egy külker vállalatnál a titkárnő miért utazik ki Bangladesbe. Az 1990 előtti időszakra jellemző az, hogy a politikával a Fehér Ház foglalkozik, a gazdasággal meg a kormány. Ez a felfogás itt maradt a tervgazdálkodás meg az állami gazdaságirányítás korából. A piacgazdaságban a kormánynak már nem kell azzal törődnie, hogy mi megy a Tungsramnál vagy bárhol. Én régen az Árhivatalnál dolgoztam, és láttam, hogy milyen részletkérdésekkel foglalkozott az akkori kormány. A szó szoros értelmében áruelosztást végzett.

Mindebbe az is belejátszik, hogy itt nálunk az értelmiség túlnyomó része baloldali, és úgy gondolja, hogy ő azért van, hogy irányítsa az országot. Ehhez kell neki az állam meg a kormány. Ezért akar mindenáron tanácsadó lenni a kormány mellett. Holott a piacgazdaságban az élet leginkább magától működik, a piac szabályoz, s a kormány csak akkor avatkozik be, ha baj van. Nincsenek is eszközei az operatív irányításra. A baloldali értelmiség, persze semleges szakértőként, állandóan szabályozni akarja a gazdaság működését. Fölről megtervezni, megszervezni, forgatókönyveket csinálni és kivitelezni. Számon kérték Antaltól, hogy miért nem ezt csinálja. És persze az egész sajtot ezt

visszhangozta, és az emberek részben ennek hatására, részben a régi reflexeik okán ezt várták el a kormánytól és a miniszterelnöktől.”

Ennek ellene szól, hogy a XX. század második felében a kormányzatok sokkal nagyobb gazdaságirányítói szerepet kénytelenek vinni, mint korábban, a klasszikus liberalizmus időszakában. Diczházi felfogásán érződik annak az államot mintegy éjjeliőri szerepre szorító régi liberális gondolkodásmódnak a hatása, ami korábban Antall József egyik kijelentésénél tetten érhető volt. Ez esetben is nyilvánvaló, hogy a beszélőt a múltbeli, szocialista reflexekkel szembeni vita készíti a klasszikus liberális elvek hangsúlyozására. A hasonló kijelentések tehát mindig abban a szöveggörnyezetben vizsgálандók, amelyben elhangzottak. Mert ha önmagukban kritizálhatóak is, ez korántsem jelenti azt, hogy a velük szemben álló – szocialista vagy kommunista álláspontot tükröző – bírálatoknak igazuk volna.

Nézzük meg, kikből, hogyan, milyen megfontolások szerint állítja össze Antall József azt a szűkebb csapatot, amelyik a kormány szintű gazdaságpolitika kialakítására lesz hivatott. E tekintetben is meghatározó az, ami a miniszterelnök kommunistákhoz fűződő viszonyát jellemzi: a szakértelem, a teljesítmény, továbbá a kormányzathoz való lojális megfelelő mértéke számít (utóbbinak nem pártpolitikai téren, hanem a munkateljesítményben kell megnyilvánulnia), s ezekhez képest másodlagos a korábbi rendszerben betöltött szerep. Ez utóbbi – mint tudjuk – csak a legfelső szinten, a kormánytagság esetében kizáró ok.

Ezen túlmenően azt kell mondani, hogy Antall igen nagy óvatossággal, mondhatni bizalmatlanul fogadja a környezetében felbukkanó gazdasági szakembereket. Részben mert – ahogy már említettük – nincs abban a helyzetben, hogy szakmai kvalitásairól maga alkosson ítéletet.

A régi emberekkel szemben eleve fenntartásai vannak. Nemcsak politikai okok miatt, hanem mert a szocialista tervgazdaságban szerzett szakértelem piaci körülmények közötti alkalmazhatóságát illetően erős kételyei vannak.

Am bizalmatlan az MDF-es gazdasági szakemberekkel szemben is. Egyrészt azért, mert néhányukról tudja vagy sejtí, hogy az előző rendszerben nem feltétlenül politikai okok miatt szorultak a második és a harmadik vonalba, hanem tehetségük és tudásuk fogyatékossága okán; másrészt mert náluk valóban feltűnnek harmadik utas gazdasági elképzelések, amelyek mélységesen idegenek az ő felfogásától.

Antall Józsefet gyakran vádolják azzal, hogy igazából csak a Nyugatról visszatért magyarokban, azok közül is elsősorban saját ismerőseiben és barátaiban bízik, akik – járatlanok lévén a hazai viszonyokban – rengeteg kárt okoznak az országnak. E vádak nem teljesen alaptalanok ugyan, de arról szó sincs, hogy maradéktalanul igazak volnának. Mindenekelőtt le kell szögeznünk egy fontos tény: *a fent említett személyek közül a négy év alatt egy sem került be a kormányba*. Ez jelzi, hogy ha Antall esetleg jobban bízik is az ő piaci viszonyok között szerzett és gyakorolt szakértelmükben, mint a régi hazai káderekében, ez a bizalom korántsem maradéktalan. Bizonyos posztokra, mint például az Állami Vagyongkezelő Rt. élére valóban szívesen nevez ki külföldről jött embereket, ami mögött sajátos megfontolások húzódnak meg.

Hogy ezeket megértsük, legalább 1968-ig kell visszafutnunk az időben. Ekkor indult el a szocialista vállalatok önállósodásának később kiteljesedő folyamata. Egyre nagyobb anyagi erő és gazdasági hatalom halmozódott föl a vállalatvezetők kezén, ám ez csak viszonylagos lehetett, hisz a vállalatok természetesen továbbra is állami tulajdonban maradtak, a kvázi tulajdonosi jogokat a minisztériumok gyakorolták. Sajátos kettősség

alakult ki. A minisztériumi apparátus (osztályvezetők, főosztályvezetők) kezében volt a formális irányítói hatalom, a vezérigazgatók kezében viszont a pénz. Az anyagi eszközök, az üdülők, a vadászházak stb. Évtizedek során hihetetlenül erős összefonódások, érdekszövetségek alakultak ki közöttük.

A rendszert változtató magyar gazdaság sok egyéb mellett ezt a televényt is öröklötte a Kádár-korszakból. Egyikét azon fékező erőknél, amelyek miatt nem képes lendületbe jönni, hisz ennek a mindent átható szövevénynek egész mások a törvényei, mint a piacnak. Antall tisztán látja ezt, tisztában, mint a szakminiszterei, hisz – humán értelmiségi lévén – ő maga is kívülről jött ember.

Az ÁVÜ-től elkülönült ÁV Rt. felállításával jól átgondolt céljai vannak. Először is gazdát akar adni a tartósan állami kézen maradó vagyonnak egy, a kormánytól jelentős mértékben független részvénytársaság révén. A közjogi feladatokat ellátó kormányzervek ugyanis, mint arra Diczházi utal, nem folytathatnak operatív gazdaságirányítói tevékenységet: ez merőben ellentétes mind a piacgazdaság, mind a demokrácia természetével. (Hogy ez milyen mértékű volt az előző korszakban, jelzi, hogy az ÁV Rt. vezetése még 1992-ben is kap olyan levelet, amelyben X. Y. vezérigazgató bejelenti, hogy két hétre szeretne elmenni szabadságra. Mint régen, a minisztériumi kézi vezérlés idején.) Másrészt Antall az érdekhálót is el akarja szakítani azzal, hogy az Rt. kiveszi a gazdaságirányítói jogokat a minisztériumok kezéből. Ezért nevez ki olyanokat a Vagyonkezelő élére, akik kívülről jönnek, kívül vannak a hazai érdekszövvényen.

Ez persze azzal a hátránnyal jár, hogy ők a szó jó értelmében sem ismerik kellőképpen a hazai viszonyokat, tehát időnként doktriner módon viselkednek, és hibákat követnek el. Hogy az itthoni szakemberek igen ellenségesen fogadják előbb Teleki Pált, majd Szekeres Szabolcsot, az érthető. Az is természetes, hogy mindent elkövetnek a lejárata-sukra, s az is, hogy ebben sikeresek.

Am még egyszer mondom, Antall a külföldről hazatértekkel szemben is fenntartásokkal él, és csak kellő információk birtokában ad nekik bizalmat. Egyébként is jó orra van e tekintetben: általában ő ismeri föl először, ha a messziről jött ember enyhén szólva többnek mondja és mutatja magát valódi önmagánál. Emlékszem például, hogy MDF-es körökben még májusban is biztosra vették, Bethlen István lesz az új pénzügyminiszter, holott Antall már hónapokkal korábban tudta – ha azt még nem is, hogy ki lesz, de azt már igen –, hogy ki az, aki biztosan nem...

Visszatérve az MDF-re, 1990 tavaszára már belesulykolták a közvéleménybe, hogy – ellentétben az SZDSZ-szel, amelyik maga a pártot öltött szürkeállomány – a Fórumnak „nincsenek gazdasági szakemberei”. Ez nem volt igaz. Még az sem, hogy az MDF e tekintetben rosszabbul áll az SZDSZ-nél. Ami a monetáris szférát, a pénzügypolitikai szakembereket illeti, ott igen. De a kutatóintézeti emberek, a makroöngazdászok tekintetében már aligha (Kádár Béla, Bod Péter Ákos, Matolcsy György, Diczházi Bertalan, Botos Katalin, Nagy Zoltán stb.); a gyakorló vállalati szakemberek vonatkozásában viszont biztosan a Fórum az erősebb (Szabó Iván, Szabó Tamás, Széles Gábor, Takácsy Gyula, Bogárdi Zoltán, Boross Péter és a többiek).

Ezek közül persze nem mindenki számít a szó szoros értelmében MDF-esnek. Ebből a szempontból érdemes megemlíteni azt a találkozót, amelyre 1990 februárjában kerül sor Antall József akkori főhadiszállásán, az Orvostörténeti Múzeumban. Személy szerint ő hívja össze a látókörében lévő gazdasági szakembereket, feltehetően azokat, akikre számít a jövőben, a majdani kormányzati feladatok elvégzésénél. Köztük vannak egyrészt a későbbi miniszterelnök személyes barátai, illetve ismerősei: O'sváth György, aki Brüsszel-

ben az Európai Közösség gazdasági főtisztviselője, Tar Pál, a párizsi bankár; továbbá Boross Péter a hazai vendéglátóiparból, Kádár Béla professzor, Kupa Mihály és Rabár Ferenc (ez utóbbit O'sváth ajánlja Antall figyelmébe). Rajtuk kívül azok, akik az MDF gazdasági munkacsoportjában tevékenykednek: Bod Péter Ákos, Nagy Zoltán, Szabó Iván, Szabó Tamás, Diczházi Bertalan, Botos Katalin és még néhányan. A két csapat itt találkozik először, vannak, akik korábban egyáltalán nem is ismerték a másik társaság némely tagját.

Ez a találkozó már jelzi, hogy Antall nem az SZDSZ-szel való közös kormányzásra készül, hanem a maga csapatát keresi a gazdaságban is. Ezelőtt ugyanis komoly kísérletek történek egy nagykoalíciós gazdaságpolitika megalapozására. Soros György kezdeményezésére és támogatásával már korábban megalakul a „Kék Szalag Bizottság”, illetve a „Hid-csoport”, amelyek az SZDSZ és az MDF gazdasági szakértőit, valamint függetlennek számító közgazdászokat fognak közös munkára a küszöbönálló nagyszabású gazdasági rendszerváltozás stratégiai kérdéseinek kidolgozására. A Hid-csoport tagjai például Kádár Béla, Matolcsy György, Botos Katalin, Nagy Zoltán, illetve Tardos Márton, Soós Károly Attila, valamint Kupa Mihály és Kopátsy Sándor. Ezek (magukat az általuk kiadott dokumentumban „Soros-bizottság”-nak nevezve) elkészítenek egy száznapos válságkezelő programot, a minél kisebb gazdasági megrázkódtatással járó kormányváltás előkészítése érdekében. Ám ezek a nagykoalíciós tervek meghiúsulnak. Nem csupán politikai, hanem gazdasági okok miatt is. Főképp a válságkezelés és az átmenet metodikai kérdéseiben való egyet nem értés miatt.

A konfliktus leegyszerűsített lényege: az SZDSZ sokkterápiát akar alkalmazni, az MDF a fokozatosság híve. Az előbbi úgy gondolja, a késő Kádár-korszak felszívvel végrehajtott reformjainak kudarca arra int, hogy egyszerre kell döntő és visszafordíthatatlan változásokat elérni; radikális beavatkozással kell átbillenteni vagy inkább *átaszítani* Magyarországot az állami irányítású gazdaság és a piacgazdaság vízválasztóján.

Az MDF-nek ezzel szemben meggyőződése, hogy nem lehet egyetlen lépésben helyrehozni mindazt, ami hosszú évtizedek hibás lépéssorai következtében romlott el. Úgy ítéli meg, hogy a társadalom teherbíró és tűrőképessége nem viselne el egy drasztikus beavatkozás következményeit. A piacgazdaságba való átmenet önmagában, lassan és fokozatosan végrehajtva is nagy megrázkódtatást jelent az emberek számára. Merőben más viszonyokhoz, más elvárásokhoz kell alkalmazkodniuk, mint az előző évtizedekben. Új szerepeket kell megtanulniuk, új gondolkodásmódot, újfajta viselkedést. Beláthatatlan következményekkel járhat, ha mindez hirtelen és egyszerre szakad a nyakukba.

Mint Bod Péter Ákos egy, a Magyar Szemle 1995.10. és 11. számában közölt írásában kifejti, ebben a kérdésben sohasem folyt higgadt, elemző, tudományos igényű vita. A sokkterápia radikális álláspontján vannak ugyanis a hazai ellenzéki politikusokon és a médiában szerephez jutó gazdasági szakértőkön kívül a sajtó hangadó munkatársai, valamint az országot finanszírozó nemzetközi pénzügyi intézmények és a nyugati politikai körök. Vita helyett tehát sajtókampány és hatalmi nyomásgyakorlás folyik. (Bod kitűnő tanulmányára egyébként az egész fejezet során támaszkodom.)

A kormányalakítás után az ellenzék álláspontja persze érthető: végezze el ez a kabinet a piszkos munkát; ha a társadalom tűrőképessége csakugyan kicsi, s belebukik, az dupla haszon. Ami a pedig a külső nyomást illeti, a mögött is elég egyértelmű érdekek vannak: a pénzük (pontosabban a pénzük nyomán keletkező extra haszon) után futó hitelezők természetesen szigorú monetáris politikát, takarékoságot követelnek az adóستól, hogy az megőrizze fizetőképességét. Elsőrendű érdekük fűződik ahhoz is, hogy minél előbb

liberalizálja gazdaságát: gyorsítsa a privatizációt, nyissa meg piacait, s építse le a hazai vállalatok támogatását.

Minderre persze rá lehet mutatni, le lehet leplezni a nyugati „jó tanácsok” mögött meghúzódó önös érdekeket, ám ez nem jelenti azt, hogy ne kellene hozzájuk igazodni. Antall maga nagy figyelemmel kíséri a nemzetközi körök véleményét és ajánlásait, tisztában van a kényszerekkel és a szűk mozgástérrel. Mindezeket messzemenően szem előtt tartva sem hajlandó azonban a társadalmi-politikai összeomlást kísérő radikális kalandra. Különösen így van ez a taxisblokádnál, ami némileg az említett köröket is mérséklethez int.

Ám nem hajlandó az ellenkező előjelű radikalizmusra sem: felelőtlenül és ugyancsak az ország összeomlását előidézve szembefordulni a nemzetközi pénzügyi erővel, figyelmen kívül hagyni a realitásokat. Ez derül ki '90 tavaszán is az adósságátütemezés kérdésének kezelésekor.

Azóta is makacsul ismételtetett, sőt egyre erősödő vádja a radikális jobboldalnak és a népi baloldalnak, hogy az Antall-kormány sorsdöntő történelmi lehetőséget szalasztott el 1990 tavaszán, amikor elmulasztotta „az adósságkérdés fölvetését” vagy egyenesen a további fizetés megtagadását. Az általuk hangoztatott naiv politikai vagy inkább csak retorikai „érvek” (a hiteleket a kommunisták vették föl, ez már egy új, demokratikus kormány, amelyik nem vállal folytonosságot az előző rezsimmel, tehát: „nem ér a nevem, káposzta a fejem”) körülbelül annyira számolnak a realitásokkal, mint 1918-ban Károlyi Mihály, aki azt hitte, hogy a vesztes oldalon befejezett világháború után azt lehet mondani az antantnak, hogy ez már nem az a kormány, amelyik háborút üzent, bánjanak velünk úgy, mint barátokkal szokás.

Maradjunk hát a gazdasági érveknél. Való igaz, hogy az adósságszolgálat iszonyúan megnehezíti a magyar átalakulás terheit, való igaz, hogy ekkora teherrel szinte kilátástalannak tűnik a gazdasági fölemelkedés. Szinte.

De mi van helyette? Mi a kínlóadás alternatívája?

Az összeomlás.

Az átütemezéshez egy esetben járulnak hozzá a hitelezők: ha maguk is úgy látják, hogy az adós képtelen fizetni. Azért adnak ilyenkor haladékot, mert hosszabb távon mégsem akarnak lemondani a nekik járó pénzről. Engedékenységük oka tehát a jól felfogott önérdék, s még véletlenül sem a nagylelkűség. Az átütemezés nem kedvezmény, hanem kényszer. Mindkét fél számára. Mert azt jelenti, hogy az adós elveszítette fizetőképességét: következésképp a hitelképességét is. Nem vagy csak igen korlátozott mértékben és nagyon rossz feltételekkel (rövid határidő, extra kamat) kaphat újabb pénzeket. Az újabb pénzekre pedig szüksége van, mert már csak ezekből képes fenntartani gazdasága működőképességét. Enélkül nem tudja fizetni az energiát, az importot, a termelés egy része leáll, csődök, újabb munkanélküliség, újabb szociális terhek, robbanó infláció annak összes következményeivel; gazdasági leépülés, káosz, anarchia.

Egy bizonyos: Magyarországon esetében sem 1990 tavaszán, sem máskor szó sincs arról, hogy a hitelezők a legcsekélyebb hajlandóságot is mutatnák az átütemezéshez való hozzájárulásra. Ez tény. Végtelenül naivak és ostobák tehát azok a „plebejus” szövegek, amelyek szerint az volt a baj, hogy Antall, ez az úriember a maga gáláns természetével csak fizetett, mint a katonatiszt (azaz fizettetett a néppel), mert derogált neki haladékot kérni.

A színpalak mögött megpróbálta.

A válasz fagyos volt és kategorikusan elutasító. Éppen a legjobb baráttól, Kohltól.

Aki tehát az adósság dolgát feszegeti, az ne beszéljen halasztásról, az csak egyet mondhat: *meg kellett volna tagadni a fizetést.*

Talán emlékeznek még arra a példára, amellyel a késő Kádár-kori magyar gazdaság helyzetét illusztráltam egy korábbi fejezetben. Annak az eladósodott családnak az esetére, amelyik a hónap elején fizetésének nagy részét az előző havi kölcsönök törlesztésére kénytelen fordítani, sőt azért vesz föl újabb kölcsönt az egyik szomszédától, hogy a másiknak meg tudja adni a korábban tőle kölcsönzött pénzt. S így kínlódik hónapról hónapra.

Miért?

Miért nem tagadja meg az adósság visszafizetését? Miért nem dönt úgy a hónap elején, hogy ebből elég volt? Megtartom a pénzt, nem adom oda a szomszédaimnak a fizetésemet.

Mert tudják, hogy akkor nincs több kölcsön, és nincs több hitel a boltosnál. Tudják továbbá azt is, hogy a fizetés nem lesz elég a hónap végéig. És tudják, hogy megjelenik a végrehajtó, és elviszi a szekrényt. Meg a rozszant Trabantot, amivel munkába meg iskolába jár a család. Kikapcsolják a villanyt is, és este a családfő nem tudja otthon csinálni a túlmunkát, és elveszti a másodállását, és minden összeomlik, és huszadikától már nem lesz vacsora.

Bizonyára sokan ismerünk ilyen családokat. Amelyek így kínlódnak, így adják oda minden hónap elején a fizetésük nagy részét a szomszédoknak, és bíznak benne, hogy egyszer, talán, valahogy mégiscsak ki lehet keveredni ebből az egészből. Mert nincs más választásuk.

Lengyelországra és Mexikóra kár hivatkozni. Hacsak nem akarunk tízezerszámra mindenféle kacattal fölpakolva seftelni, meg Törökországban napszámban gyümölcsöt szedni, mint a lengyelek tették egy évtizeden keresztül a nyolcvanas években, a bekövetkezett pénzügyi összeomlás után.

Hogy a lengyel adósság egy részét mégiscsak elengedték? Igen, mert a magyarral ellentétben jórészt állampapírokból fektet. Mert nem német és japán, hanem amerikai pénz volt, ami nem azt jelenti, hogy az amerikaiak nagyvonalúbbak volnának; csak azt, hogy Amerikában van egy erős lengyel politikai lobby, amelyik hatni tudott a kormányzatra. És nem azért tudott hatni, mert ügyesebb a magyarnál, hanem mert van egy koncentrált tömbökben elhelyezkedő hat-nyolcmilliós lengyel népesség, ami már komoly tétel a választásokon. Amíg a szétszórt magyar emigráció nem haladja meg a száz- ezres nagyságrendet, és amíg Magyarország geostratégiai és katonapolitikai jelentősége nem mérhető északi barátainkéhoz, addig az adósságátütemezők ne hivatkozzanak Lengyelországra.

S amíg nem vagyunk az USA déli szomszédja, és a magyar gazdaságban nincsenek óriási amerikai tőkeérdekeltségek, amelyek miatt egy krach esetén amerikai vállalatok ezrei szenvednének súlyos veszteségeket, addig lehetőleg ne hivatkozzanak Mexikóra sem.

De térjünk vissza 1990 tavaszára. Akkor ugyanis gyors egymásutánban két átütemezési próbálkozásra is sor kerül. A nagy népi átütemezők talán zavarba jönnek: a kezdeményezés az ösellségtől származik, személy szerint Soros Györgytől és Andrew Sarlóstól.

Az első kísérlet a választások előtt történik. Soros a Pénzügykutató Rt.-vel (akkori vezetője Tardos Márton) készített el egy tanulmányt, amely a „debt-equity swap” (adósság-részvény csere) adósságkezelési módszer magyarországi alkalmazásának lehetőségeit

hivatott föltární. A módszer lényege, hogy az állam az adósság fizetése helyett állami vállalatok részvényeit adja oda a hitelezőknek, pontosabban azon pénzügyi befektetőknek, akik a követeléseket tőlük – töredék áron – felvásárolják.

Ez az adósságkezelés végső eszköze. Gyakorlatilag csődeljárást jelent, az állami vagyон katasztrofálisan leértékelődve megy át külföldi kézbe. Az adósságspirál viszont szükségképpen újraindul, hisz tőkebevonás, korszerűsítés nem történik. Az ország rengeteget veszítene rajta (még annál is többet, mint amennyit Soros nyerne!).

Am a veszteség, amit az országnak el kellene szenvednie, elsősorban mégsem anyagi természetű. Ennek az eljárásnak a legnagyobb hátránya az, hogy az állam elveszíti a nemzeti vagyон fölötti rendelkezés jogát. Semmi beleszólása nem lesz abba, hogy milyen módon, milyen áron és kik kapják azt meg, ami hosszabb távon beláthatatlan társadalmi és politikai következményekkel jár az ország számára.

A tárgyalások – szerencsére – az elején, az első londoni találkozón befulladnak, Tardos és Surányi sem támogatja Soros tervét, Rabárról, O'sváthról és Tarról nem is beszélve.

A másik próbálkozásra már a választások után, de még az új parlament megalakulása előtt kerül sor. Ha lehet, ez még az elsőnél is komolytalanabb. A kanadai Andrew Sarlós a budapesti Fórum Hotelba hívja reggelire Antall Józsefet és gazdasági főembereit, Kádár Bélát, Bod Péter Ákost és Matolcsy Györgyöt. Sarlós oldalán jelen van még Demján Sándor is, a Magyar Hitelbank akkori vezérigazgatója.

A kanadai üzletember elképzelései nem sokban különböznek Sorosétól, legfőljebb annyiban, hogy azoknál sokkal kidolgozottanabbak. Kádár Béla utólag meg is jegyzi: egész idő alatt azon töprengtem, vajon ez a Sarlós tényleg ennyire hülye, vagy csak bennünket néz ennyire hülyének.

Körülbelül ennyi volt a „nagy történelmi lehetőség”, amelyet az Antall-kormány elszalasztott. Ezek után talán érthető, hogy Antall József és munkatársai a kormányalakítás környékén nem az adósságtörlesztés átütemezésének kérdésével foglalkoznak, hanem épp az ellenkezőjével: azzal, hogyan lehetne a magyar fizetőképesség iránt megrendült bizalmat helyreállítani a nemzetközi politika és a pénzvilág köreiben. Mert ez a bizalom – mint láttuk – alaposan megrendült a Németh-kormány utolsó hónapjaiban.

1989-90-re az infláció, valamint a költségvetés és a fizetési mérleg hiánya vésszesen növekszik. A devizataralék gyakorlatilag elolvadt, a választások idején a Nemzeti Bank már négyheti importot sem lenne képes fedezni. A nemzetközi bankok és tőkepiacok válságosnak ítélik a magyar gazdaság helyzetét, az ország finanszírozását felfüggesztik, megindul a tőke kivonás.

Az Antall-kormánynak tehát nincs más választása: hozzá kell fognia a válságkezeléshez, vállalni a népszerűtlen megszorító intézkedéseket az egyensúly helyreállítása érdekében, visszaszerezni a hitelezők megrendült bizalmát.

A stabilizálás kedvezőtlen nemzetközi kondíciók között zajlik. A következő évben összeomlik a Szovjetunió és a keleti „piac”: a magyar gazdaság addigi fundamentuma. A Keletről való gazdasági „kivonulás” nem holmi szovjetellenes indulatok következménye – amint azt a kormány posztkommunista ellenfelei rosszindulatúan terjesztik –, hanem kikerülhetetlen gazdasági kényszer.

A realitásokat figyelembe véve a szovjet partner helyébe – természetesen valódi piaci körülmények között – hosszabb távon elsősorban a német gazdaság léphetne. A németeket viszont még évekre leköti az NDK szanalása, s emiatt nem tudnak komoly fogadókésztséget mutatni a Nyugathoz integrálódó magyar gazdaságnak. A többit ismerjük: Öböl-háború, aszály, délszláv válság stb.

DICZHÁZI BERTALAN: „Az Antall-kormány gyakorlatilag elvégezte a piszkos munka nagy részét. Az egyik legnehezebb volt ezek közül a rubelelszámolásról a dollárelszámolásra való áttérés és a világpiaci árakra való átállás, ami ezzel együtt járt. Korábban, különösen 1988-89-ben az volt a helyzet, hogy mondjuk kivitték a borsót, és azt igazolták. A határon odaadták a vámpapírt, hogy ennyi és ennyi vagon borsó kiment, és azzal a papírral lehetett menni a Magyar Nemzeti Bankhoz. Hogy kivittük a borsót, és akkor máris le lehetett írni az ellenértékét forintban. Aztán az már a magyar állam, pontosabban az MNB terhe volt, hogy be tudja-e hajtani a pénzt az oroszokon vagy nem. Hát nem tudta, úgyhogy '90-re már kétmilliárd volt az orosz adósság. Ment ki az áru, és nem jött be a pénz. Hát ezt képtelenség volt tovább csinálni. Hogy mi hitelezjük az orosz gazdaságot!

1991-től ez megszűnt, és innentől fogva már a vállalat kockázata volt, hogy ha szállít, akkor megkapja-e a pénzt az orosz partnertől vagy sem. A cégek kötötték meg az áruszállítási szerződéseket dollárban, szabad megállapodás keretében. Ez volt »a keleti piacok szétverése«. Elkerülhetetlen lépés, hisz egyszerűen nem lehetett tovább életben tartani olyan korszerűtlen kapacitásokat, amelyek a világpiacon eladhatatlan árukat termelnek, amelyeket aztán kiviszünk az oroszoknak, de mivel ők nem fizetnek érte, az egészet a magyar költségvetés finanszírozza, tehát végső soron a magyar adófizető.

Ez persze azzal járt, hogy egész iparágak épültek le, és mentek tönkre. Ott van például az Ikarus, amelyik a szocialista korszakban tizenkétezer buszt gyártott évente, és ebből nyolcvan százalék volt a szovjet export. A szovjet piac összeomlása után a termelés 3,5-4 ezerre esett vissza, ami persze iszonyú megrázkódtatást jelentett, de hasonló volt a helyzet a szerszámgépiparral, a műszeripar nagy részével, a konzerviparral, a baromfiföldolgozással, az alumíniumiparral, a timföldgyártással, a textilalapanyag-iparral, szóval az egész szocialista nagyiparral.

Kemény dolog volt, de nem lehetett mást csinálni. Át kellett állni a dollárelszámolásra és a nyugati piacokra. Aki nem tudott Nyugatra szállítani, vagy a hazai piacon megélni, az csődbe ment. Racionalizálni kellett, korszerűsíteni, elbocsátani, fejleszteni, piackutatni, akármit, de a régi módon nem lehetett tovább csinálni. Ezt azok is pontosan tudták, akik a keleti piacok szétverésével vádolták a kormányt.

Azt mondják, hogy barterkereskedelmet kellett volna csinálni. Ilyesmiket könnyű mondani. A kormány ezt támogatta is, de nem volt komoly eredménye. Gondold el, egy kinti kőolajtelep, amelyik készpénzre vár, és Nyugaton meg is kapja, te meg azt mondogd neki, hogy adsz borsót az olajáért. Hát mit kezdjen vele?

A másik nehéz munka, amit a kormány elvégzett, az importliberalizálás kiterjesztése volt. Korábban a legtöbb termék behozatalához engedély kellett, amit csak kevesen kaptak. Vegyük például a Kontraxot. Egyedül neki volt joga, hogy faxgépeket behozzon. Hát persze hogy hülyére kereste magát, hisz nem volt versenytársa. Aztán jött a rendszerváltozás, mindenki hozhatott be faxgépet, amennyit csak akart, sőt külföldi cégek is leányvállalatot alapíthattak itt erre a célra, és lett nagy verseny. Micsoda különbség! Sokan máig sem értik, hogy a vállalkozók nagy része miért nem kedvelte az Antall-kormányt. Hát ezért.

Vagy vegyük a papíripart. Bejött a finn papír, és bár nem volt olcsóbb, de jobb volt a minősége, tehát inkább ezt vették meg. Ez persze nem érdekli a papírgyári munkást, aki elvesztette az állását, és emiatt gyűlöli a kormányt. Mint a cementgyári munkás, aki ugyanígy járt, mert Oroszországban olcsóbb az energia, és emiatt az orosz importcement olcsóbb, mint a hazai. És ha olcsóbb, akkor persze hogy azt veszi az építető, hiszen neki

ezáltal csökkennek a költségei. Akkor jön a cementgyár lobbyzni, hogy legyen kvóta, korlátozzuk a cementbehozatait. Valamicskét lehet, de végül is választanod kell: vagy megvéded az elmaradott hazai ipart, és ezzel konzervárod az elmaradottságát, vagy kitekedsz a versenynek, és rákényszeríted arra, hogy ésszerűsítsen, hogy modernizáljon, és ne az államtól várja a segítséget, mint az elmúlt évtizedekben mindig.

A kormány persze nem hagyott mindenkit a sorsára. A nagyipari vállalatok feljavítható részét, például az úgynevezett »piszkos tizenkettőt« konszolidálta. Ezek csak átmenetileg kerültek válságba, idővel talpra tudtak állni.”

De az esetek többségében az Antall-kormány vállalta a politikailag népszerűtlen döntéseket. Csökkentette az állami támogatások rendszerét, bevezette az importliberalizációt, és lesz verseny, leépítés, csőd és munkanélküliség.

Am ennek áraként a másik oldalon lesz szerkezetátalakítás, racionalizálás és korszerűsítés. Sikeres áttérés a nyugati piacokra és exportnövekedés. Továbbá pénzügyi egyensúly. Mindez társadalmi robbanás nélkül, a '90-es őszi blokádot leszámítva komolyabb megrázkódtatások nélkül. Mert közben kiépül a munkanélküli-ellátó rendszer, és új vállalkozások ezrei indulnak el.

DICZHÁZI: „Mivel nyitottság volt és belpolitikai stabilitás, jött be a működő tőke, és épültek az új gyárak. Ilyen grúndolás, mint az elmúlt négy évben, nem volt a Monarchia 1870-es éveitől. Ebben az országban például nem volt személygépkocsi-gyártó iparág. Most itt van az Opel-gyár, a Suzuki-gyár, az Audi-gyár, a Ford Székesfehérváron. Néhány év alatt ez az iparág a nulláról indulva kiteszi az ipari termelés nyolc-tíz százalékát. Az Audi már 1996-ra annyit fog termelni, mint három Rába. És azt el lehet adni!

Dinamikus fejlődés indult meg az elektronikában, a számítástechnikai iparban és a közúti járműalkatrész-gyártásban. A Philips, a Siemens, az Ericson jelentős beruházásokba kezdett. A síkűvegyártásban a Guardian Glass, amelyik óriási mennyiséget exportál. A csomagolótechnikában a svájci-svéd Tetrapak budaörsi gyára, új zöldmezős beruházás. Az építőanyag-iparban nagyon jelentős modernizáció zajlott le. A nyomdaiparban szintén. A kecskeméti nyomdában például óriási korszerűsítés történt, és pár év alatt két és félszeresére, háromszorosára nőtt a termelés.

Az előző évtizedekhez képest rohamos fejlődés indult meg az infrastruktúra területén. Óriási ütemben bővült a telefonhálózat, hosszú pangás után újra beindult az autópálya-építés. Ehhez persze kellett a koncesszió, és kellett a MATÁV privatizációja.

Sok mindent lehetne még említeni a nemzetközi szabványok bevezetésétől az európai szintű pénzügyi, számviteli és csődtörvények megalkotásáig és alkalmazásáig, ami komolytalanná teszi azt az állítást, hogy a Horn-kormány 1994-ben rosszabb állapotban vette át az országot, mint ahogy annak idején, 1990-ben a Németh-kormány átadta. Ez egyszerűen nem felel meg a tényeknek.”

Annak a vélekedésnek azonban van némi alapja (már utaltunk is erre), amely szerint ellentmondás fedezhető fel az Antall-kormány szociális piacgazdaságot, fokozatos átmenetet hirdető gazdaságpolitikai deklarációi és a gyakorlatban követett szigorúan liberális pénzügypolitika között. Különösen a kormányzás első két esztendejét nézve tűnhet úgy, mintha a helyzetet fordítottja volna a csehországinak; Klausék ugyanis épp ellenkezőleg járnak el: kemény liberális szílamokat hangoztatnak, de közben igen puha és visszafogott gazdaságpolitikát folytatnak.

Utólag egyre többen mondják, hogy az importliberalizációt nálunk is mérsékeltebb tempóban kellett volna végrehajtani. Hogy lassabban és fokozatosabban kellett volna ráengedni a magyar gazdaságra a nyugati cégek versenyét. Hogy az államnak nem lett

volna szabad olyan gyorsan kivonulni a termelői szférából, s akkor kisebb lett volna a megrázkódtatás, a termelés-visszaesés, a munkanélküliség.

Ez bizonyára igaz – vagy legalábbis annak tűnik.

De ne feledkezzünk meg arról, hogy a hazai ellenzék, a szakértők és a sajtó kórusa akkoriban nem azzal vádolta az Antall-kormányt, hogy túl kicsi szerepet vállalt a gazdaságban, hogy túl gyorsan liberalizál, hanem épp az ellenkezőjével: hogy központosít, hogy újraállamosít, hogy nincs bátorsága meglépni a szükséges piacosító lépéseket. Most, utólag enyhén szólva tisztességtelen – bár korántsem meglepő –, hogy arról az oldalról is egyre többen mindenek az ellenkezőjét kifogásolják.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a magyar kormányra óriási külső nyomás is nehezedik. A nemzetközi pénzügyi központok – különösen a költségvetés elfogadása előtti időszakokban – a szó szoros értelmében megzsarolják a magyar vezetést: a gazdaság működőképességének fönntartásához nélkülözhetetlen finanszírozási források megnyitását a legkeményebb feltételekhez kötik. Klausék helyzete nem hasonlítható össze a miénkkel: őket nem terhelte a hatalmas adósságtömeg, nem szorította az ebből származó inflációs nyomás, így nem voltak annyira kiszolgáltatva a nemzetközi pénzügyi hatalmaknak, mint mi.

Az bizonyára igaz, hogy egy fokozatosabb és puhább pénzügypolitika kisebb áldozatokat követelt volna a magyar társadalomtól. Legalább annyira, mint az, hogy ha nem lett volna ilyen nagy az államadósság, akkor kisebb lett volna...

Sőt azt is hozzátehetjük, hogy ez esetben jobban elhúzódott volna az átalakulás. A fájdalmas enyhébbek lettek volna, de hosszan tartóbbak. Mert megspórolni valószínűleg nemigen lehet őket, legfeljebb elodázní.

Ahogy Klausék tették...

Térjünk vissza 1991-be. Beszéltünk már a Rabár-Matolcsy-konfliktusról és Kupa Mihálynak az egységesebb kormányzati gazdaságpolitika kialakításában és a kormány megítélése tekintetében vitt pozitív szerepéről. Nézzük meg most az ő tevékenységének - '91-'92 során egy szaporodó – árnyoldalait.

Kupa külső megítélésének romlása kétségtelen, elég egy pillantást vetni a közvélemény-kutatások adataira. A pénzügyminiszter rokonszenv indexe 1991 márciusában a legjobb, a Medián szerint 63 százalék. Az év végére ez 54-re csökken, '92 májusában eléri a 40 százalékot, decemberre pedig a 28-at. A kormány egykori húzóembere tehát két év alatt teherre válik a kabinet számára: a valaha legkedveltebb miniszter összes társát alulmúlva a legnépszerűtlenebbé lesz. De hamarosan negatívba fordul az a kezdeti pozitív szerep is, amelyet Kupa a kormányzati gazdaságpolitika egységesebbé tételével betöltött.

SZENTGYÖRGYI ANDRÁS: „Minden ellenkező híreszteléssel szemben az az igazság, hogy a miniszterelnök úr kifejezetten kedvelte és igényelte az erőteljes egyéniségeket. Ezért preferálta például a Schamschula, Szabó Iván, Szabó Tamás triót, akik nem rejtették véka alá a véleményüket. Ezért kedvelte Kupa Mihályt is. Mi több, ezért bízott benne! '92-ben például megvédte, amikor majdnem a tárcájába került az a bizonyos ötvenhatvanmilliárdos vámkintlevőség, amit a kormánynak kellett föltárni. A költségvetéssel is adódtak problémák, de az igazi bajok mégsem szakmai természetűek voltak.”

DICZHÁZI BERTALAN: „Kupának hízelgett a sajtó nyílt és az ellenzék burkolt támogatása. Hihetetlen ambícióval bírt. Mindennel elkezdett foglalkozni: ő akarta irányítani az európai tárgyalásokat, az NGKM helyett ő akarta intézni az exportot, ő akart privatizálni, az ÁVÜ-t magához akarta vonni, miközben a költségvetés meg elszállt '91-ben. Végül Kádár Bélától a Szabó Tamásig mindenkivel összeütközött.”

Lengyel László figyelemre méltó árnyalatokkal egészíti ki Kupa Mihály portréját *Út-félen* című könyvében: „...mániákus depressziós alkatából következik, hogy nagy lelkesedéssel és némi arroganciával vág neki a dolgoknak, majd az ellenállás hatására összeomlik, letörik, visszavonul, megsértődik. Az újabb mániákus szakaszban elhitezi magát, hogy minden sikerülni fog, hogy aztán feneketlen elkeseredésbe és dühbe csapjon át. Szinte egyetlen gondolatot, eszmét nem visz türelmesen végig, nem hajlandó a dolgokat »kifenekelni«, hanem otthagyja, mintha nem is lettek volna. Megsérti miniszter-társait, s ami nagyobb baj, saját munkatársait is.”

1991 nyarán súlyos incidensre kerül sor a pénzügyminiszter és a miniszterelnök között. A kormány és a szakszervezetek kötérlúzása zajlik éppen, az utóbbiak általános sztrájkjal fenyegetőznek. Kupa tárgyal velük, de aztán Szabó Tamás, a minisztérium politikai államtitkára kénytelen átvenni a tárgyalások folytatását, mert a miniszter egyszerűen nem érhető el, ami időnként előfordul nála. Az államtitkár nem akarja tovább élezni a helyzetet, egyeztet Antall-lal, aki ugyancsak nem szeretné, ha a kormányzat javuló megítélése, a stabilizáció megbicsaklana egy esetleg elmérgesedő konfliktus miatt. A miniszterelnök és az államtitkár tehát úgy dönt, a szakszervezeteknek engedményt kell adni, meg kell velük állapodni.

Kupa az ellenkező véleményen van: a szakszervezetek sztrájkfelhívása üres fenyegetés, nem szabad engedni nekik. Nincs valódi erejük, nem tudnak komoly sztrájkot csinálni, ha vállalják a konfrontációt, bele fognak bukni. Ám ő most elérhetetlen, a kormány nevében tárgyaló Szabó Tamás pedig megállapodik a szakszervezetekkel. Kupa másnap előkerül. Kiabál, dührohamot kap, s amikor Antall kiáll Szabó mellett, a lemondását emlegeti, és az ajtót bevágva kirohan a miniszterelnöktől. Az pár óra múlva telefonon keresi. Otthon Kupa felesége veszi föl a kagylót, és közli, hogy a férje lefeküdt, senki számára nem elérhető. Antall válasza: kérem, mondja meg neki, hogy a miniszterelnök keresi. Vízontválasz: azt üzeni, hogy még a római pápának sincs itthon.

A kormányfő számára mindez súlyos presztízavesztés, olyan sértés, amin bizonyára nem könnyű túltenni magát. De megteszi, s Kupa marad. Lemondással való fenyegetőzései viszont később már hatástalanok.

Antall nem személyes indítékok miatt váltja le őt 1993 januárjában. (Már jóval korábban, az előző év őszén meg akarja tenni, egy tervezett nagyobb kormányátalakítás keretében, de ezt Csurka '92 augusztusi „lázdása” miatt kénytelen elhalasztani.)

Kupa menesztésének több oka is van. Az egyiket már láttuk: a közvélemény szemében lejáratódott. Másrészt Antall, aki kezdetben – a taxisblokad után – komolyan gondolta, hogy Kupa afféle gazdasági csúcsminiszter legyen, időközben fölülvizsgálta ezt a szándékát. Egyrészt, mert rájött, hogy a pénzügyminiszter erre szakmai és emberi kvalitásai alapján nem alkalmas, másrészt kiderült, hogy időközben a csúcsminiszteri szerepen túlmenő ambíciók ébredtek benne. Kupa egy idő után elhitte, hogy rá a legkomolyabb politikai pozíció vár a jövőben. Elhitte, hogy miniszterelnök lehet: nemcsak Antall *után*, de akár *helyette* is. (Egy, a Nők Lapjának adott interjújában el is szólja magát; arra a kérdésre, hogy mit fog csinálni tíz év múlva, óvatlan és spontán őszinteséggel ezt feleli: „akkor már valószínűleg nem leszek *miniszterelnök*.”)

Ambícióit a sajtó támogatása is ébresztgeti, ami mögött épp ez áll: Kupa mint Antall lehetséges alternatívája, sőt ellenlábasa. (A pénzügyminiszter médiabeli tündöklése és bukása kicsit olyan, mint a Fideszé: az előbbi csak addig tart, amíg a miniszterelnök ellenében érvényesíthető.)

Kupa Mihály a valóságban egy pillanatig sem lehet Antall ellenlábasa. Nincs hozzá

pártpolitikai bázisa, márpedig a médiatámogatás e nélkül semmit sem ér. Ezt maga is sejtí, ezért vállalja el a képviselő-jelöltséget '91 nyarán az MDF színeiben. Ám hiába nyer mandátumot az időközi választáson, ezzel csak az őt támogató pártnak és a kormánynak szerez politikai tőkét, saját magának nem.

Visszaszorítása '92-ben fölgyorsul. Előbb Szabó Tamás előtérbe helyezésével, aki miniszteri státussal megkapja a privatizáció felügyeletét, amelyet a pénzügyminiszter hiába akar megszerezni magának, majd Kádár Béla megerősítésével. Ellenfeleinek száma egyre szaporodik, Kupa lassan elszigetelődik a kormányon belül. Emögött '92 tavaszára egy gazdaságpolitikai koncepcióváltás szándéka is megjelenik.

„...válaszúthoz érkezünk. Az eddig követett politikai és gazdaságpolitikai stratégia ugyanis... bár képes a helyzet viszonylagos konszolidálására, nem alkalmas arra, hogy belátható időn belül elkezdődjön az ország felemelkedése, jelentős társadalmi csoportok helyzetének javulása. E tényekből kiindulva adott 1991 decemberében a Miniszterelnök Úr megbízást egy szakértői munkacsoportnak (Gazdaságstratégiai Munkacsoport: GAM), hogy elemezze az így kialakult helyzetet, és tegyen javaslatot a szükséges korrekcióra, vagy... új stratégia kidolgozására.”

Ezek a sorok a GAM 1992. május 4-én keltezett „Szigorúan Titkos” feliratú előterjesztésének bevezetőjéből valók, amely előterjesztés az MDF-frakció számára készült. A képviselőcsoport öt nappal később vitatja meg a benne foglaltakat Balatonkenesén sorra kerülő hétvégi ülésén. A Gazdaságstratégiai Munkacsoport kulcsemberei Szabó Tamás privatizációs miniszter és Bogár László, az NGKM politikai államtitkára. Önmagáért beszél a tény, hogy a pénzügyminiszter, a kormány hivatalos gazdaságpolitikai programjának gazdája nincs a csapatban.

Antall '91-92 fordulóján tehát úgy ítéli meg, hogy a gazdasági és a politikai rendszerváltozás alapozó szakaszán sikeresen túljutott az ország. A kormány helyzete szilárd, a belpolitikában stabilitás uralkodik. A belpolitikai rendszerváltozás sikeres külpolitikai átállással járt együtt, elszakadtunk a szovjet hatalmi tömbtől, s megindult az ország nyugati integrációja.

A politikai konszolidáció gazdasági konszolidációval párosul: a „vágató inflációt” elkerültük, az ország megőrizte fizető- és hitelképességét, a fizetési mérleg javult, a valutataralékok nőttek. A privatizáció beindult, a magánvállalkozások szaporodnak, a szerkezetátalakítás nyomán járó munkanélküli-hullámot sikerült gátak közé szorítani. A KGST összeomlása nem temette maga alá a magyar gazdaságot, az export terén zömmel megtörtént az átállás a nyugati piacokra. Mindennek nyomán megteremtődött a bizalom Magyarország iránt: túljutottunk a krízisen, az átalakulás legkritikusabb szakaszán; ez a stabilitás és a nyugalom szigete, ahol az átalakulás rendben zajlik, ahol nincsenek éles konfliktusok, ahol biztonságos körülmények várják a külföldi tőkét. Az átalakulás első fejezete, a stabilizáció megvan, következhet a második: a növekedés.

A GAM előterjesztéséből kiderül, hogy mindez nem csupán lehetőség, de kényszer is. Mert az eredmények igen sokba kerültek, *a stabilitás ára a zsugorodás volt*. A GDP mintegy húsz százalékkal csökkent (ezen belül az ipari termelés kb. a duplájával), a munkanélküliség tíz százalék fölé emelkedett, a reáljövedelem és az életszínvonal viszont süllyedt. A gazdaság további zsugorodása már az elért pénzügyi egyensúlyt veszélyezteti, nem beszélve arról, hogy ennek pusztá fenntartása édeskeves lesz a két év múlva sorra kerülő választásokon. Annál is inkább, mert a piaci átalakulással és a stabilizációval együtt járó gazdasági visszaesés legfőbb vesztesei épp azok az alsó középrétegek, amelyek a koalíció fő támogatói voltak 1990-ben. A váltás tehát elkerül-

hetetlen. Olyan lépésekre van szükség, amelyek lehetővé teszik a gazdaság növekedési pályára állítását.

Balatonkenesén megjelenik az egész gazdaságpolitikai kabinet. Jelen vannak a pénzügyminiszter, az ipari, a privatizációs, a közlekedési miniszter; továbbá a nemzetközi gazdasági kapcsolatok és az agrárszféra politikai államtitkárai (a miniszter, Kádár Béla külföldön van, az FM vezetője kiszagda), a bankfelügyelet tárca nélküli minisztere, valamint a Magyar Nemzeti Bank elnöke.

Antall egy nappal később érkezik, így nem vesz részt a vitában. Törődöttnek látszik, a fején – csaknem egy év után – ismét paróka. Ám ez a látvány most az ellenkező hatást teszi a frakcióra, mint amikor első alkalommal láttuk őt vendéghajjal, '90 novemberében. Akkor megdöbbenést keltett: a miniszterelnök súlyos beteg, rettenetes erejű kezeléseket kap. Most megnyugodva konstatáljuk, hogy mégiscsak hajlandó volt alávetni magát az újabb kemoterápiának, valameddig megint meghosszabbítja az életét.

A gazdaságpolitikai vita szereposztása önmagáért beszél: a bevezető előadást Szabó Tamás tartja, Kupának csak a korreferátum jut. Amennyire lehetséges, a frakció előtt mindketten igyekeznek elkerülni a nyílt konfrontációt, de a pénzügy- és a privatizációs miniszter közötti feszültség érezhető, időnként fölszikrázik a levegő. Kupa azt hangoztatja, hogy nincs szükség új programra, a „Kupa-programnál” kell maradni, legföljebb apró korrekciók lehetségesek, de nem szabad beavatkozni a gazdaságba, *élénkítésről* szó sem lehet, csupán *élénkülésről* stb. A többiek azonban egyértelműen kimondják: váltani kell.

Maga az előterjesztés nem hagy kétséget afelől, hogy a növekedés előfeltétele a külföldi forrásbevonás, a tőkeimport. Ez hiteket jelent, újabb eladósodást. Bod Péter Ákos kijelenti, hogy külföldi tárgyalásai során úgy érezte, a Világbank és a Nyugat szeretne látni egy sikerországot Kelet-Európában, s ez mi lehetünk. A hitelkésztség igen nagynek tűnik, mondja. Botos Katalin szó szerint kijelenti: a növekedés érdekében vállalni kell az újabb eladósodást. A pénz most már nem egy tervgazdaságba, nem Jamburgba, nem olefinprogramba, nem Bős-Nagymarosba menne, mint a nyolcvanas évek közepén, hanem egy működő piacgazdaságba, ahol megtérülne a befektetés.

Bogár László így érvel: a jelenlegi gazdaságpolitika három követelmény egyidejű érvényesítésével zajlik. Az átalakulásnak 1. gyorsnak és hatékonynak; 2. békésnek és demokratikusnak; 3. aktív fizetési mérleggel zajlónak, magyarul belső erőforrásokból fedezettnek kell lennie. E három követelmény együttes érvényesítése lehetetlen. Belső forrásokra támaszkodó megszorító gazdaságpolitika mellett az átalakulás elhúzódik, ez tartósan a társadalom súlyos terhelésével jár, ami előbb-utóbb robbanáshoz vezet. Ezt csak diktatórikus eszközök alkalmazásával lehetne elkerülni. Konklúzió: a hatékonyság és a demokrácia együttes célkitűzése csak és kizárólag külföldi forrásbevonás segítségével tartható, tehát ha sikert akarunk, igenis el kell adósodni.

Szabó Iván egy virágzó francia elektronikai vállalat példájára hivatkozik, amelynek negyvenmilliárdos adóssága van. Egyetlen vállalatnak kétszer akkora, mint az egész magyar gazdaságnak. Ám ez mégsem probléma számára, mert a törlesztés évi forgalmának csupán egy-két százalékát teszi ki. Tehát nem az adósság mértéke számít, hanem az, hogy fejlődő, prosperáló ágazatba van-e befektetve a pénz.

Megfogalmazódnak a növekedés lehetséges kitörési pontjai (infrastruktúra, felsőoktatás, export, vállalkozásélénkítés stb.), valamint a megindulásához és fönntartásához szükséges feltételek (a hitelek fogadásához elengedhetetlen intézmények korszerűsítése, a bankrendszer reformja, adóreform, a vállalkozásélénkítés eszközrendszere, a privatizáció felgyorsítása stb.).

A balatonkenesei frakcióülés előadói egyértelműen és félreérthetetlenül kimondják azt is, mi a legfőbb *politikai* előfeltétele a gazdaság növekedési pályára állításának: ki kell egyezni, együtt kell élni, együtt kell működni az úgynevezett „nomenklatura-burzsoáziával”, azokkal, akik az előző rendszerben szerzett politikai, anyagi, szakmai és kapcsolati tőkéjükre alapozva építették föl mostani gazdasági hatalmukat.

Szabó Iván: el kell döntenünk, hogy a gyors és sikeres hazai tőkefelhalmozás-e a célunk, vagy az a legfontosabb, hogy mindenáron megakadályozzuk Kovács János volt munkásór tulajdonhoz jutását. A nomenklatura-burzsoázia létezik – a mi „nemzeti burzsoáziánk” csak álmainkban. Az előbbivel kell együtt élnünk. Nem szabad őket fenyegetni, ha tudván tudjuk, hogy úgysem válthatjuk be a fenyegetéseinket. Politikailag semlegessé kell tennünk a régi menedzsereket. Ne őket támadjuk, a mieinket segítsük, ha lehet.

Bogár László: a nomenklatura-burzsoázia pozíciói csupán polgárháborús eszközökkel volnának megrendíthetők. Ilyen eszközeink nincsenek, s ha lennének is, ezek alkalmazása tönkretenné a működőképesség és a stabilitás eredményeit.

Kupa Mihály: a nomenklatura-burzsoázia likvidálásáról ma már kár beszélni, ez a hajó rég elment.

Bod Péter Ákos: a fenyegetőzés ma már elkésztett reakció; miután évek óta együtt élünk egy növel, nem lehet azt mondani neki, hogy céda vagy.

Szabó Tamás: ne a volt elvtársak ellen vezessünk politikai kampányokat, hanem az adócsalók ellen!

A képviselőcsoportot megosztják ezek a kijelentések. Az úgynevezett népi-nemzeti szárny képviselői hevesen tiltakoznak, ám nincs, aki kellő súlyt adjon fölháborodásuknak. Erejükből jobbra csak méltatlankodó közbekiabálásokra futja, mert vezérük, Csurka István nincs jelen az ülésen. A frakcióval együtt ő is ott van ugyan a Honvéd-üdülőben, de naphosszat a szobájában tartózkodik barátnőjével, akit szintén magával hozott Kenesére. Hamarosan küldöttség dörömböl az ajtón: Pista bácsi, nagy baj van, ha nem jössz azonnal, a liberálisok eladják a hazát. Közélet és magánélet egysége, ha nehezen is, de helyreáll: Csurka hívei körében beront az ülésre, s késedelem (valamint nyakkendő) nélkül hozzáfog a honmentés munkájához. Felszólalásának tragikus felhangjai jelzik: a követek beszámolójukban kissé túldramatizálhatták a veszedelmet. A kormánytagok nyugtatgatják, ne hülyéskedj, Pista, szó sincs róla, dehogyis, ugyan, csak nem gondolod...

Bár a jelenet nem nélkülözi a komikus elemeket, ami történik, mégiscsak súlyos. Csurka valahol itt, Kenesén érzi meg, hogy a kormánypolitika az általa követelt radikális fordulat helyett épp ellenkező irányt vesz: a konfrontáció helyett a kompromisszum és a konszolidáció útját keresi. Úgy érzi, nagy baj van, s neki tennie kell valamit. Alighanem itt fogan meg benne a nagy mű, a három hónappal később elkészülő dolgozat terve.

De arról majd a maga helyén és idején, most térjünk vissza a gazdaságpolitikához. Mert bár az MDF alelnökének is szerepe van benne, az új gazdaságpolitikai offenzíva kibontakozását elsősorban mégiscsak gazdasági tényezők fékezik le az elkövetkező hónapokban. Az 1992-es esztendő ugyanis újabb nem várt nehézségeket hoz a magyar gazdaság – és a kormányzat – számára.

Említettük már, hogy a Kádár-korszak utolsó kormányai számos olyan intézkedést mulasztottak el megtenni, amelyek hiánya rövid távon nem okozott problémát, a későbbiek során azonban – az Antall-kormány időszakában – ezek annál súlyosabb követ-

kezményekkel jártak. Mindezt nem kell feltétlenül a rendszerváltozás utáni hatalomnak szánt tudatos politikai károkozás kategóriájába sorolnunk. Részint olyan kényelmetlen és népszerűtlen intézkedésekről van szó, amelyeket mandátumának lejárta előtt egyetlen kormány sem hoz meg szívesen, részint olyan elodázhatatlan reformlépésekről, amelyeket megtettek ugyan, de kellő előkészítettség nélkül. Anélkül, hogy a változtatás környezetét, a szükséges feltételeket és intézményeket megteremtették volna.

Elsőként említendő ezek közül a bankrendszer 1986-os elsietett és féloldalas decentralizálása, amely – Bod Péter Ákos szavaival – a gazdasági rendszerváltozás „legnagyobb időzített bombája” volt. Ez 1992-ben robban, s csaknem a magyar banki szféra teljes összeomlását idézi elő. Elemi szabály ugyanis – mondja Bod –, hogy a bankok decentralizálását és magánkézzé adását nem szabad megkezdeni addig, amíg a nagy költségvetési deficitet el nem tüntették, továbbá amíg a bankellenőrzés intézményei létre nem jöttek. Ahol nem így jártak el – mint a volt szocialista országok közül például Lengyelországban, Jugoszláviában és Magyarországon –, ott az átalakítás súlyos inflációt eredményezett, továbbá a bankrendszer feletti szakmai kontroll elvesztését.

Amikor az Antall-kormány bevezeti a modern számviteli előírásokat és a nemzetközi szint minimumának megfelelő bankbiztonsági szabályozást, eljön az igazság órája. Egy-szerre kiderül, hogy a magyar kereskedelmi bankok legtöbbje rég elvesztette tőkéjét, és valójában csődben van. Az általuk kihelyezett hitelek a nyolcvanas évek végén zömmel olyan szocialista vállalatokhoz kerültek, amelyek az egész szocialista szektorral és a KGST-vel együtt csődbe mentek, a hitelek visszafizetésére tehát semmi esély.

A kormány választhatott: vagy hatalmas áldozatok árán, az állami költségvetés drasztikus megcsapolásával feltölti tőkével ezeket a bankokat – ami komoly forrásokat von el a gazdaságpolitikai célok finanszírozásától és magától a társadalomtól –, vagy hagyja összeomlani a magyar bankrendszert, ami viszont beláthatatlan következményekkel, pénzügyi csőddel, a gazdaság teljes megbénulásával jár. Veszteség vagy összeomlás. A kormány az előbbit, a többlepcsős, keserves bankkonszolidációt választja.

Ennek végrehajtása már az új pénzügyminiszter, Szabó Iván nevéhez fűződik, hisz Kupát '93 elején menesztí a kormányfő. Felajánlja neki a pénzügyminiszteri után kétségtől lefokozást jelentő közlekedési tárcát, amit ő fölháborodva utasít vissza. Ám Antall replikája még az erkölcsi győzelem látszatának lehetőségétől is megfosztja: nem lehet, hogy kissé sokra tartja magát, akinek Széchenyi egykori tárcáját derogál átvenni?

De térjünk vissza 1992-be. A másik folyamat, amely ebben az évben megrázza a magyar gazdaságot, az akkoriban elfogadott csődtörvény hatása. A körbetartozások mocsarába süllyedt vállalati szektor számára a csődeljárások hosszabb távon a helyzet tisztázódását ígérték, rövid távon azonban, az egyszerre megindult tömeges csődeljárások lassúsága és feltorlódása miatt a korábbinál is súlyosabb helyzet alakult ki, ami a termelés további visszaesését eredményezte.

Harmadikként társult ehhez a '92-es nemzetközi recesszió. Az európai pénzügyi rendszer váratlan megrázkódtatása minden bizonnyal a német egyesítésből fakadó terhek következménye. Mindez a márka felértékelődéséhez vezet, ami viszont nyugati exportunk jelentős visszaesését vonja maga után.

A következő évben rekordmennyiségű működő tőke áramlik az országba. Ebben a tekintetben az Antall-korszakban messze megelőzzük a környező volt szocialista országokat, ezt még a kormány ellenfelei is egyértelműen pozitív fejleményként értékelik. E befektetések hosszú távú következményei valóban kedvezőek, a magyar gazdaság gyors modernizációját segítik elő: a technikai-technológiai színvonal ugrásszerű emelkedését,

a termelés, a nemzetközi versenyképesség és az export növekedését stb. (Ezek hasznát majd a Horn-kormány zsebelheti be.) Rövid távon (Antall idején) azonban mindez az import bővülésével, a fizetési mérleg romlásával és a munkanélküliség emelkedésével jár. Az új nyugati tulajdonos ugyanis azonnal racionalizál és modernizál. Mindenekelőtt megszabadul a fölösleges munkaerőtől, majd az elavult technikától, végül a hagyományos termeléshez kapcsolódó beszállítói körtől. Új, korszerű berendezéseket hozat, természetesen külföldről. (Leginkább a saját országából. Mint Bod Péter Ákos mondja: a francia tulajdonos rendszerint francia gépet, francia alkatrészt, francia személyautót és francia ásványvizet fogyaszt.) A modernizáció pozitív hatásai tehát csak évek múlva jelentkeznek – a termelés átmeneti csökkenése, az import, a belőle származó egyensúlyromlás, a munkanélküliség viszont azonnal: legerősebben '92-'93-ban.

Mindez ugyancsak keresztezi a GAM nagyszabású növekedési terveit. Az Antall-kormány e tekintetben is két rossz közül választhat: 1. újabb szigorú restriktíót vezet be, s ezzel maga fogja vissza a növekedést, és egyúttal maga semmisíti meg amúgy is gyenge választási esélyeit; 2. engedi a folyamatokat, a növekedéssel járó egyensúlyromlást, mondván, hogy a gazdaság a bajok egy részét magától is képes lesz „kinőni”, s hogy a választások után egy újabb szigorítással a többi probléma még kezelhető lesz.

DICZHÁZI: „Természetes velejárója a piacgazdaságnak és a parlamentáris demokráciának, hogy van egy ilyen ciklikus, »húzd meg – ereszd meg« politika. Az új kormány mindig a ciklus első felében hozza meg a szükséges egyensúlyjavító intézkedéseket. Ez áremelkedést, bérvisszafogást jelent, a fogyasztás korlátozását, a beruházások, a növekedés visszafogását. Ennek következtében mindig javulnak a pénzügyi mutatók, csökken a költségvetés hiánya, kialakul egy egyensúlyosabb állapot. A recesszió azonban társadalmi elégedetlenséget okoz, népszerűtlenséget, politikai problémákat. A ciklus második felében ezért aztán kiengedik a gyeplőt. Engedik a növekedést, a beruházásokat, a gazdaság megelégnül, ami növekvő fogyasztással jár, ez viszont ismét a pénzügyi egyensúly megromlásához vezet. Ezt a játékot mindenki eljátssza a választások előtti egy-másfél évben, a választások után pedig kezdődhet előlről a dolog, megint lehet egy kicsit szigorítani...

Ezt csinálta az Antall-kormány is '93-tól, ami a világ legtermészetesebb dolga, és amit egyszerűen nem lehet valami rettenetes gazdaságpolitikai hibának, dilettantizmusnak, sőt bűnnek beállítani, ahogyan ezt a sajtó, az ellenzék és az úgynevezett »szakértők« tették. Ugyanezt fogja majd csinálni a szocialista kormány is, csak náluk majd nem fognak sikerpropagandáról, felelőtlenségről meg veszélyes torzulásokról harsogni. Egyébiránt ez a húzd meg – ereszd meg játék folyt már a Kádár-korszak utolsó évtizedében is, anélkül hogy választások lettek volna, mert az elbizonytalanodó MSZMP érezte, hogy nagy az elégedetlenség a megszorítások miatt, és időnként engedni kell.”

A választásokhoz közeledve tehát növekszik a politikai megfontolások és általában is a politikai tényező szerepe a gazdaságpolitikában, amit az is mutat, hogy az MDF-es politikusok, akiket Antall az elején igencsak távol tartott a kulcspozícióktól, időközben fokozatosan előretörnek. Surányi György helyét a Nemzeti Bank élén már '91 decemberében elfoglalja Bod Péter Ákos, az ő korábbi posztjára, az ipari minisztériumba Szabó Iván kerül. A privatizáció felügyeletét '92-ben az a Szabó Tamás kapja, aki a legelső elnökség tagjaként ős-emdéefesnek számít; '93 elején pedig Szabó Iván kerül a pénzügyminisztérium élére, ahol addig csak független szakemberek (Rabár és Kupa) fordultak meg. A közlekedési tárcát ugyanekkor a pártpolitikai szempontból súlytalannak mondható Siklós Csaba helyett a sokkal aktívabb Schamschula György kapja.

Persze, hozzá kell tennünk, hogy azért korántsem az úgynevezett alapító atyák előre-

nyomulásáról van szó, fentnevezettek mind Antall rendíthetetlen híveinek számítnak. (Szabó Tamásnak – mint tudjuk – volt egy korszaka, amikor a „békétlenekkel” tartott, de aztán szakít az immár nem csupán a merániak ellen fenekedő, hanem Bánkkal is szembe forduló Peturral meg a margitszigeti Biberachhal, és újra hűséget fogad Bánknak. Schamschula mindvégig töretlen híve a miniszterelnöknek, csak annak halála után válik hozzá hűtlenné és méltatlanná.)

Ha mérlegre akarjuk tenni az Antall-kormány gazdaságpolitikáját, akkor nem hagyhatjuk említés nélkül azt a hatalmas arányú jogalkotói munkát, amit a kabinet (a parlamenttel egyetemben) a piacgazdaságra való áttérés érdekében kifejtett. A kormányzat megteremtette a piacgazdaság intézményrendszerét, legalábbis annak túlnyomó részét. Ha föl akarám sorolni mindazokat a törvényeket, törvénymódosításokat, amelyek 1990 és '93 között megszülettek, akkor egy 383 tételt tartalmazó többoldalas listát kellene ideiktatnom. Aki átböngészné ezt a 383 jogszabályból álló felsorolást, az megállapíthatná, hogy ebből 249 (tehát kis híján a kétharmada!) gazdasági jellegű.

Azok kedvéért, akik elhitték a fecsegő, dologtalan, a gazdasággal mit sem törődő kormányról és parlamentről szóló hazug meséket, felsorolok még néhány adatot. Az új országgyűlés és az Antall-kabinet megalakulását követő 1990-es csonka esztendőben 29 új törvény, 48 törvénymódosítás, 55 országgyűlési határozat és 3 állásfoglalás születik. Ez mindösszesen 135. A következő év mérlege: 55 új törvény, 38 törvénymódosítás, 73 országgyűlési határozat és 3 állásfoglalás; összesen 169. A '92-es esztendő számai: 50, 42, 92, 2; összesen 186. És végül 1993: 61 új törvény, 60 módosítás, 103 határozat és 7 állásfoglalás, ami nem kevesebb, mint 231 döntés.

Mindegyik esztendő abszolút rekordot jelent a magyar parlamentarizmus történetében. A korábbi „csúcso”k: 1913-ban 60, 1948-ban 63 jogszabály. A '93-asnak ezek durván az egynegyedét teszik ki. Ami pedig az idealizált szocialista korszak utolsó éveit illeti, abból csak egy adat: az utolsó népfrontos álpárlament második évében a mindig telt házaz országgyűlés mindösszesen 5, azaz öt törvényt alkotott.

Bod Péter Ákos mégis ezt írja: „A jog- és vagyonbiztonság intézményeit... felkészületlenül érte a piacgazdaság beköszönte... Tömegesen hozható példa a vállalati csődök és felszámolások köréből: a késedelmes jogi eljárás milliárdos végösszegre rugó károkat okozott... nem a jogalkalmazók felelőssége, hogy a törvények nem születtek meg időben... Ha már felelősségről van szó, az leginkább a kormányzaté. A gazdasági átmenet jogi és intézményi szabályozására, a szükséges intézmények létrehozására és emberi-materiális erőforrásokkal való ellátására – általában a piacgazdasági intézmények kiépítésének kormányzati teendőire – külön szervezet, külön felelős kellett volna. Kezdetből látszott, hogy a folyó ügyekkel és a makrogazdasági stabilizálással amúgy is túlterhelt pénzügyminisztériumtól nem várható a nemzetközi szokásokat és bevált mintákat egyaránt szorgosan lemásoló munka hatékony érvényesítése.”

Mit lehet erre mondani. Bod Péternek igaza van: a 249 gazdasági törvény – három és fél év alatt – ugyan irgalmatlanul sok, de nem volt elég. Bizonyára igaza van abban is, hogy nem lett volna rossz, ha van egy gazdasági csúcsmínisztérium és egy gazdasági csúcsmíniszter. Egy magyar Erhard. De hát – mint tudjuk – nem volt.

DICZHAZI: „Meggzúnt a Tervhivatal, és karcúsodtak az ágazati minisztériumok, de sorra jöttek létre az új intézmények, amelyek szükségesek voltak a piacgazdaság működéséhez az Állami Vagyonkezelő Rt.-től kezdve a Versenyhivatalig és a Kárpótlási Hivatalig. Működni kezdtek a különböző felügyeletok, továbbá a munkaügyi irodák. Ezekre szükség volt, ezek nélkül egyszerűen nincs piacgazdaság.

Mi volt erre a sajtó által felheccelt kisember reakciója? Hogy már megint egy új hivatal, megint egy új iroda, megint egy csomó kidobott pénz, hogy a kormány terjeszkedik, hogy hatalmi koncentráció, hogy vízfűjűség meg hasonló baromságok.”

Ebben a hosszúra nyúlt fejezetben részletesen szólni kellett volna a kormány válságkezelő politikájáról (arról, hogy a regionális válságkezelés például a magyar ipari vállalatokban foglalkoztatottak 60-70 százalékát érintette), továbbá a vállalkozástámogatás intézményeiről (a különféle hitelkonstrukciókról és az állami garanciaalapról) és sok más egyébről. Minderre nincs tér, hisz alighanem az eddigiek is túlzottan megterheltek már az olvasó türelmét. Mégsem lehet azonban úgy lezárni a gazdaságpolitikáról szóló részt, hogy ne ejtenénk szót három dologról: a privatizációról, az agrárszféráról és az elmaradt államháztartási reformról.

DICZHÁZI: „Ahogy mondtam, ez a kormány elvégezte a piszkos munka nagy részét. Ezek közül is legnehezebb volt a privatizáció: a ciklus végére a magántulajdon többségbe került az állami tulajdonnal szemben. Ez mindig mindenütt iszonyú feszültségekkel jár. Nyugaton is egyértelműen ezt tartják a legkeményebb, legdurvább beavatkozásnak a gazdaságba. Ezt nem lehet közmegelegedésre csinálni. Aki veszít a pályázaton, hibásnak, igazságtalannak, törvénytelennek tartja a döntést, és mindent elkövet az érvényesülése ellen. Keres egy kormánypárti képviselőt, aki hajlandó interpellálni, botrányt csapni. Az ellenzék eleve nem fogadja el a miniszter válaszát, s mindig van egy-két izgága kormánypárti, aki csatlakozik hozzájuk, a kereszténydemokraták meg a kiscigányok ebből valóságos sportot csináltak. Szabó Tamást így aztán folyton leszavazták, rá is ment a politikai karrierje. Ez egy biztos bukó miniszteri poszt volt, ahol hiába voltál akármilyen becsületes, mindenképp sáros lettél.”

Az Antall-kormány által végrehajtott magánosítás középutat jelent az állami kontroll nélkül, kizárólag üzleti, kapcsolati alapon történő spontán privatizáció és a mindenféle üzleti szempontot mellőző, osztogatásos privatizáció között. Az előbbi indult be gőzerővel a Németh-kormány időszakában, az utóbbira a cseh kuponos privatizáció a példa, ahol állampolgári joron mindenki egyenlő nagyságú – pontosabban egyenlően kicsi – részvényjegyet kapott az állami vagyonból.

Az első változatot az SZDSZ és az MSZP képviselte. Ok ezt hirdették: mivel a magántulajdon hatékonyabb az államinál, a gazdaság érdeke az, hogy minél előbb megtörténjék a privatizáció. Ehhez képest másodlagos, sőt lényegtelen, hogy kik lesznek az új tulajdonosok, csak legyenek, minél gyorsabban. Ha ez a politika érvényesül, akkor a volt állami vagyon 99 százalékában a régi gazdasági és politikai elitcsoportok kezébe kerül, hiszen az elmúlt évtizedekben szinte kizárólag náluk halmozódott föl pénz, szakértelem, s főleg kapcsolat és információ: mindazok a tőkék, amelyek hatalmas versenyelőnyt biztosítottak számukra az egykori tulajdonosokkal vagy a kezdő, sokszor munkanélküliből lett kényszervállalkozókkal szemben.

Az Antall-kormány megpróbált másokat is esélyhez juttatni. Minderre a kárpótlásról szóló fejezetben még visszatérünk. Itt csak annyit, hogy a dolog tétje messze túlmutat a tulajdon kérdésén. Végző soron arról van szó, milyen típusú lesz a magyar társadalom struktúrája. Nyugatias vagy keleties. Az előbbiben nincsenek éles szociális feszültségek, nincs mély szakadék a nagy vagyonnal rendelkező gazdasági elit és a bérből élők között. Ott van köztük egy stabil középréteg, amelyik egyben a demokratikus berendezkedés legfőbb társadalmi biztosítója is. Mert aki túl sok vagyont, túl nagy hatalmat birtokol, az uralkodni vágyik. Kizsákmányolni, irányítani, manipulálni másokat. Neki nem érdeke, hogy valódi demokrácia legyen.

Az alul lévők ellenben azt kívánják, hogy gondoskodjanak róluk. A jólétükről, a biztonságukról, a jövőjükéről. Hogy vezessék őket. A demokrácia tehát rájuk sem épülhet.

Annak igazi bázisa, alanya, fönntartója a középréteg. Amelyik nem akar mások fölött uralkodni, és nem tűri, hogy mások uralkodjanak őfölötté.

ANTALL: „Politikánk megvalósításában kulcskérdésnek tartom a középosztály szerepét. Egyáltalán a magyar polgár szerepét a szó legtagabb értelmében. Ahol nincs középosztály, ott nem képes működni a modern értelemben vett jogállam és piacgazdaság. Természetesen nem a régi, magyarországi hivatalnoki értelemben vett középosztályról beszélek, hanem sokkal szélesebb értelemben...

Ha nem ilyen társadalom alakul ki, akkor nem lesz szilárd bázisa a magyar demokráciának. Láthatjuk a fejlődő országokban, láthatjuk Kelet-Közép-Európa korábbi időszakában is, hogy ha hiányzik ez a bázis, akkor előbb-utóbb zavarok keletkeznek a demokrácia működésében.”

(Ugye emlékszünk: a magyar sajtó és az ellenzék ezeket a meggondolásokat, amelyek az antalli privatizációs stratégia mögött meghúzódnak, közönségesen csak a horthysta társadalmi restauráció kísérleteként, a feudális kliensrendszer újbóli megteremtésének reakciós szándékaként szokta emlegetni.)

Ami a másik utat, a kuponos „privatizációt” illeti, az egy idő után ugyanoda vezet, mint ellentéte, a spontán privatizáció. Hisz a mindenkinek egyenlő arányban kiosztott csekély tulajdoni rész, amely önálló vállalkozáshoz elégtelen, a piacgazdaság logikája szerint végül azon kevesek kezébe vándorol, akik az előző rendszerben halmozták föl a piacgazdaságban pénztőkévé konvertálható különféle tőkéiket. A magyar kormány egyébként sem tehette volna azt, amit a cseh, amelyiket nem terhelt a miénkhez hasonló adóssághegy. A magyar állam számára az üzleti alapú, tehát költségvetési bevételt hozó privatizáció nem választható alternatíva, hanem elháríthatatlan kényszer.

Legalábbis annak tűnt.

Így utólag már látható: csaknem mindegy volt, mit csinál a kormány, erőfeszítései nem hoztak valóságos és tartós eredményeket. Sem az életképes középosztály megteremtése, sem a hiteltörlesztésre fordítható állami bevételek tekintetében. A kárpótlási jegyek, a Munkavállalói Résztulajdonosi Program, a Kisbefektetői Részvényvásárlási Program, az E-hitel, az Állami Garancia Alap és a többi: társadalmi méretekben nem érték el céljukat. Ezek a források – némi kerülővel – nagyrészt mégiscsak az úgynevezett nómenklatúra-burzsoáziához vándoroltak, illetve teljesen bedugultak a Horn-kormány hatalomra kerülése után, amikor a magánosítás kizárólagos útja a csakis a külföldi és hazai nagytőke számára elérhető készpénzes privatizáció lett.

A magánosítás bevételei nem nagymértékben gyarapították a költségvetést. Hogy hova tűnt az 1990-ben könyv szerinti értékén még *háromezermilliárdra* becsült állami vagyon?

Nem lopták el. Eltűnt. Elpárolgott.

Ez az a jelenség, amit állami vagyonvesztésnek hívunk. A dolog úgy indul, hogy a szovjet „piacra” termelő nagyvállalatok elveszítik ezeket a „piacokat”. Ha valamennyire sikerül is átállniuk a nyugati exportra, az itteni verseny, az (immár valódi) piac iszonyatos mértékben leértékeli termékeiket. Ennek a neve: cserearányromlás.

Hogy mit lehet kapni ezekért a vállalatokért? A nyugati befektetőt nem érdeklik a könyvek. Ő így számol: a maximális vételár – ágazattól függően – az évi nyereség legfőbb tízszerese lehet. Amelyik vállalat nem nyereséges, annak a piaci értéke: *nulla*. (Mert-

hogy tízszer nulla is nulla.) Üzemcsarnokostul, gépestül, munkásostul, mindenestül. És a magyar vállalatok többsége veszteséges volt. Tehát a kapitalista kalkuláció szerint nem az fizet, aki megveszi, hanem inkább fordítva, aki eladja. Hogy ez korántsem vicc, azt a volt NDK példája igazolja, ahol az ottani állami vagyonügynökség, a Treuhand valóban sokszor fizetett a vevőnek, csak hogy tovább működtesse a vállalatot, tartsa meg a munkahelyeket és fejlesszen.

Ha már a német privatizáció szóba került, érdemes két adatot ideiktatni. Az NDK utolsó kormánya 1365 milliárd márkára értékelte az állam tulajdonában lévő vagyont. 1994 végén, a privatizáció befejezésekor a befolyt bevétel mindösszesen 65 milliárdot tett ki. Ez pontosan az *egy huszonegyed része* az egykori könyv szerinti értéknek. A vagyonvesztés tehát 1300 milliárd márka, vagyis a fennmaradó *húsz huszonegyed rész*. Azazhogy ennél sokkal több, hiszen a Treuhand 65 milliárdos bevételével 335 milliárd márka kiadás áll szemben, az NDK-s privatizáció egyenlege tehát mínusz 270 milliárd márka! El ne felejtjük, ezt nem korrupt és amatőr emdéefések hozták össze, hanem az NSZK profi államapparátusa. Merthogy *ennyire értékelte a legfejlettebb technikával rendelkező szocialista ország gazdaságát – a piac*.

Ezt kéretik figyelembe venni, amikor a magyar állami vagyon felelőtlen és dilettáns elkótyavetyéléséről meg ellopásáról beszélnek azok, akik állítólag olyan jó állapotban adták át az országot az Antall-kormánynak, s olyan rossz állapotban voltak kénytelenek visszavenni tőle.

Körülbelül hasonló a helyzet a „világszínvonalú magyar mezőgazdasággal” is, amelyet – mint tudjuk – „szétvert” az Antall-kormány. Részint a tökéletes hozzá nem értés, részint a szövetkezetellenes antikommunizmus okán.

Az igazság ezzel szemben az, hogy a magyar agrárcsoda körülbelül annyira nyűgözte le a világot, mint az endékás ipar. Az igaz, hogy az ortodox szovjet kolhoz kiszáradt fájához képest a téesz és a háztáji kleptokratikus szimbiózis valóban sokkal több gyümölcsöt hozott. Igaz az is, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek környékén bizonyos hektáronkénti termésátlagok tekintetében sikerült élvonalbeli számokat kimutatnia néhány ágazatnak. (Hogy ennek a föld agyonkemizálása, kizsárolása volt az ára, ami egy évtized múlva katasztrofális következményekkel járt, továbbá hogy a nagygazdaságok a papíron változatlan területeiket a *terepen* a dűlőutak beszántásával és egyéb trükkökkel növelték, ami az egyre nagyobb termésátlagok kimutatásának egyik forrása volt, az más kérdés.)

Mindezen túl tisztában kell lenni azzal, hogy ezek a (valójában önmagukban is kétes és hosszabb távon súlyos deficiteket felhalmozó) eredmények nem *valóságos piaci viszonyok között jöttek létre*. A „világszínvonalú” magyar mezőgazdaság a KGST állami megrendelésekkel bebiztosított, valódi versenytársak nélküli „piacán” realizálta keleti konsumszínvonalú tömegáruival elért eredményeit, amelyek „nyereségességét” a mesterségesen alacsony szinten tartott tsz-bérek és az államilag dotált fogyasztói élelmiszerárak, valamint a forgalomképtelen, befagyasztott földtőke garantálták.

No meg a politikai indíttatású, szeszélyesen változó állami támogatás. Mert a nagy és híres téeszek és állami gazdaságok sikereinek ez volt a legfőbb titka: az elnök, illetve a vezérigazgató központi, sőt politikai bizottsági szintig fölhatoló – a vesztegetés számtalan formájával megerősített – elvtársi kapcsolata. Egy-egy jól menő szocialista agrár-nagyüzemnél hosszú listákat vezettek arról, melyik elvtársnak hány láda alma, őszibarack, hány demizson bor, pálinka, hány kiló friss bárányhús jár, s a pb-tag pártfogónak megrendezett körvadászaton a vadászház belső termében az őzpörkölt és néhány liter vörösbor után, de még az odarendelt – szintén barterben fizetett – dús keblű leányzó

megérkezése előtt meg lehetett tudni, hogy jövőre érdemes-e málnást telepíteni, vagy inkább növendék juhokat kell venni, merthogy a következő esztendőkből ezek az ágazatok kapnak kiemelt állami dotációt. Az effajta „versenyelőny”, no meg a jövő évben valóban elnyert állami milliárdok birtokában aztán könnyen lehetett valaki sztár az elnökök között, amihez azért nem ártott szerezni még egy parlamenti képviselőiséget az újabb kapcsolatok és az újabb támogatások reményében. A tévéhíradó meg a Népszabadság persze ezeknek az elnököknek és gazdaságaiknak adott publicitást, s a közvélemény még véletlenül sem ismerhette meg a veszteséges, évről évre tengődő téészek nyomorúságos világát.

Ez a mesterségesen, sokkal inkább hatalmi-politikai, semmint gazdasági, piaci eszközökkel működtetett agrárszektor persze csaknem ugyanúgy tönkrement a nyolcvanas évek végére, mint a szocialista nagyipar. A nemzetgazdaság szempontjából legalábbis lényegi különbség nem volt, hisz az agrárszféra mögött ugyanúgy ott tornyosult az a húszmilliárd dolláros adóssághegy, mint a szintén kölcsönből fedezett állami támogatásokkal életben tartott ipar mögött. A befagyó beruházások, a csökkenő jövedelmek, a tartós fizetéseképtelenség és a folyamatos vagyonfelélés esztendei után 1990-re már mintegy ötszáz tsz jutott közvetlen csőd előtti állapotba, ami az összes szövetkezetek kerekén 40 százalékát jelentette. Ehhez járult aztán a szovjet „piac” teljes összeomlása, ami végleg megadta a kegyelemdőfést a szocialista magyar agráriumnak.

Azaz megadta volna, ha még létezik. Merthogy – mint tudjuk – az Antall-kormány időközben „szétverte” ezt a világszínvonalú csődtömeget. Hogy ez miből állt?

A kárpótlás során több mint félmillió ember jutott újra kb. 2,5 millió hektár földtulajdonhoz. A szövetkezeti vagyon nevesítése az osztatlan, valójában államként működő „közös” tulajdon helyébe további mintegy 1,2 millió magántulajdonost léptetett, zömmel aktív és nyugdíjas szövetkezeti tagokat. Ezek legtöbbször nem fogta saját művelésbe a földjét, hanem a téésznek adta ki: a kolhoz helyébe – legalábbis elvben – a valódi tulajdonosok szövetkezete lépett tehát.

Az Antall-kormány a magyar agrárium védelme és a nyugati integráció érdekében korszerű, a nyugat-európai előírásokkal harmonizáló agrárpiaai törvényt, illetve rendtartást léptet életbe 1992-ben. A mezőgazdaság kormánytámogatása 1994-re eléri a 70 milliárd forintot. Ez a nyugati támogatási összegekhez képest kétségtákvül szerény, ám a magyar állami költségvetés súlyos helyzetét figyelembe véve jelentős összeg. Arányát tekintve a volt szocialista országok közül a legmagasabb. Viszonyításképpen: „a szétverés előtti utolsó békeévben”, 1989-ben a szocialista nagyüzemi gazdálkodás nyeresége 25 milliárd forint volt, tehát a '94-es kormánytámogatás egyharmada.

Végül még egy adat: miközben a rendszerváltozás éveiben a földek mintegy 80 százaléka cserélt tulajdonost, ami a magyar történelem leghatalmasabb agrárátalakulását jelzi (a '45-ös földreform csupán a termőterület 35 százalékát érintette), a parlagon maradt földek aránya 1994-ben mindössze a mezőgazdasági területek 2,7 százaléka.

Természetesen nem állíthatjuk azt, hogy a magyar agrárszféra e hatalmas átalakulása nem járt nagy veszteségekkel, és nem okozott súlyos nehézségeket. Az is igaz, hogy a kiscgazdák által irányított minisztérium – enyhén szólva – nem állt mindig a helyzet magaslatán. (Pontosabban: a kiscgazda miniszterek bizony elég sok gondot okoztak a tárcát szakmailag vezető Raskó György közigazgatási államtitkár számára.) De az már nem igaz, hogy maga az átalakulás nem volt elkerülhetetlen, hogy a szocialista mezőgazdaság nem jutott csődbe, hogy a gazdálkodás a régi módon folytatható lett volna, hogy ami történt, az egy szövetkezetellenes politikai kurzus értelmetlen rombolása volt.

Annak illusztrálására, hogy a miniszterelnök mennyire tisztában van a magyar mezőgazdaság tényleges helyzetével és a jövő lehetséges útjaival, érdemes hosszabban idézni abból a beszédéből, amelyet 1991. március 27-én mondott el a Pesti Vigadó nagytermében rendezett agrárértelmiségi fórumon. A hallgatóság zömmel a magyar szocialista nagyüzemi mezőgazdaság elitjéből áll, Antall Józsefet téveszelnökök és állami gazdasági vezetők, ún. „zöldbárók” hallgatják.

„Magyarország... a szovjet tömb részeként, egy birodalmi piac részeként, egy belső nemzetközi munkamegosztás szerint működött. Adva volt egy hiánygazdaságként működő szovjet piac, adva volt a KGST... amelyek következtében kialakult egy olyan agrárszerkezet, amelyik a különböző támogatásokkal eredményeket tudott felmutatni... Kialakult egy olyan termékszerkezet az agrárszférában is, amelyik az elmúlt évtizedekben azért tudott működni, mert nem működtek körülöttünk a környező országok. Sohasem lett volna lehetőségünk olyan gabonatermelésre, gabonaértékesítésre, mint ami itt kialakult az elmúlt esztendőkből Magyarországon, ha Ukrajna nem szocialista rendszerben működik... Éppen ezért igazságtalan az a beállítás, minthogyha... a XX. század végén piaci körülmények között tökéletesen működő mezőgazdasági rendszert akarna az új politikai rendszer szétverni és megváltoztatni...

Egyesek arról beszélnek, hogy olyan nosztalgikus törekvések vannak ma Magyarországon, hogy helyreállítsuk a törpebirtok rendszerét... amelyik természetesen elavult és alkalmatlan a XX. század utolsó évtizedében... Nemcsak a nagyüzemi gazdálkodás elmúlt évtizedekben kialakult formája, hanem ez sem alkalmas arra, hogy a modern mezőgazdaság alapjául szolgáljon. Aki ismeri Nyugat-Európa mezőgazdaságát, tudja azt, hogy milyen változások mentek végbe... tudja azt, hogy évente hány ezer kisgazdaság szűnik meg Franciaországban... Aki tudja, hogy mit jelent Lengyelországban a birtokviszonyok korábbi konzerválása, az tisztában van azzal, hogy ez sem a jövő útja...

A kialakult első, második és harmadik gazdaság alkalmas volt arra, hogy egymást segítse, egymást kiegészítse, ha úgy tetszik, egymásból éljen. Nyilvánvaló, hogy egymásfél hektárból nem lehetett volna azt produkálni, ha emellett legális és illegális forrásként nem állnak állami támogatású téveszek és nagyüzemek... Számátalan csalóka eredmény és illúzió forrása, hogy sokan azt hiszik, piaci körülmények között éppúgy meg lehet élni azokból a bizonyos másfél hektárakból... ahogy eddig. Ez nem felel meg a valóságnak, mert ehhez szükség volt a szocialista környezetre...

Az egyik oldalon a nagyüzemi gazdálkodás eddigi formájának abszolutizálása és hamis bemutatása, mint ami tökéletesen működő forma, és még piacképes lenne... a másik oldalon pedig a hagyományos parasztgazdaság az évtizedekkel ezelőtti formájában. Két szélsőség, két véglet: egyik sem mutat járható utat... Kár bármelyik irányban nosztalgikus megállapításokat tenni, mert az egyiknek vége, a másiknak a visszaállítása lehetetlen. A kettő között kell nekünk megtalálni az új utat, és ebben is úttörők leszünk... Szükség van ténylegesen vállalkozó jellegű, önkéntes alapon álló különböző modern szövetkezeti formákra, és szükség van olyan családi farmokra, amelyek hatékonyak és versenyképesek tudnak lenni...

Nincs más utunk... csak a jövő felé érdemes tekinteni. Ehhez kérem az önök támogatását és segítségét.”

Így zöldbározott hát '91 tavaszán a magyar miniszterelnök.

Nem zárhatjuk le úgy ezt a fejezetet, hogy nem szólunk az Antall-kormány egyik „legnagyobb mulasztásáról” – amelyet soha nem felejtene el főlemlíteni az őt kritizálók –, az államháztartási reform elmaradásáról. A kormányprogram valóban félreérthetle-

nül fogalmaz: a legfontosabb célok egyikeként említi az államháztartás, ezen belül a költségvetés gazdálkodásának „gyökeres átalakítását”.

A Kádár-kor öröksége című fejezetben részletesebben is vizsgáltuk már a problémát. A lényeg röviden a következő: a gazdaság és a társadalom fölött gyámkodó szocialista állam hatalmas méretű újraelosztó szerepet vitt az elmúlt évtizedekben. A „dolgozók” csupán részben kapták járandóságukat bér formájában, a többihez a mesterségesen alacsony szinten tartott árak állami támogatása révén, illetve különböző természetbeni juttatások formájában jutottak: „ingyenes” egészségügyi ellátás és oktatás, lakástámogatás stb. Ez mindenekelőtt önállóságuk csökkentése céljából történt, azért, hogy minél szorosabb szálak kössék őket a „gondoskodó” hatalomhoz. Az ilyenfajta állami szerepvállalás a piaczgazdaság és a demokrácia viszonyai között tarthatatlan, főként ha a költségvetés olyan deficittel, akkora adósságszolgálati teherrel küszködik, mint a magyar. A gazdasági, társadalmi és politikai rendszerváltozásnak tehát elengedhetetlen velejárója az államháztartás gyökeres átalakítása: a hatalmas méretű (és ráadásul nem szociális alapon, hanem alanyi jogon járó juttatásokat kezelő) újraelosztó rendszerek leépítése, illetve szociális és piaci alapokra helyezése. Magyarul az, hogy többé-kevésbé valós árat kelljen fizetni az orvosi ellátásért, az oktatásért, a lakásért, a gyerekcipőért, a napköziért stb.

Ezt a gyökeres átalakítást az Antall-kormány – bár tervezi – mégsem hajtja végre. Ha úgy tetszik, nem meri végrehajtani. Bár az állami dotáció mértékét a termelői és a fogyasztói szférában erősen csökkenti, az úgynevezett nagy szociális rendszerekhez lényegében nem nyúl.

Ha e mulasztás tömör indokát akarjuk megadni, akkor Szabó Ivánt idézhetjük, aki egy frakcióülésen – már pénzügyminiszterként – így fogalmazott: „az az igazság, hogy a taxisblokádnál után besz...tunk, és nem mertük meglépni.” Ez a mondat – ha van is benne igazság – alighanem túl sommás. Jóval többről van ugyanis szó, mint a kormány politikai bátorságának meglétéről vagy hiányáról.

DICZHAZI: „Antallnak az volt az álláspontja, és ezzel egyet is értettünk, hogy a tulajdoni átrendeződés, a privatizáció, a nyugati típusú csőd- és felszámolási törvény, a szovjet piacok elvesztése, a szerkezetváltás, a reálberek csökkenése, a munkanélküliség olyanmennyire bizonytalan helyzetbe hozza az embereket, hogy ezzel egyidejűleg nem lehet még az egészségügyet is piacosítani, a gyógyszerár-támogatást is leépíteni, meg az oktatás költségeit is megfizettetni velük. Ezt nem lehet megcsinálni. Nem lehet egyszerre az, hogy a csepeli munkás vagy a kisvárosi pedagógus elveszti az állását, kap egy kis segítyt, és ha közben netán kórházba kerül, akkor iszonyú összegeket kell neki kifizetnie, mert nincs többé ingyenes orvosi ellátás.”

Bod Péter Ákos már említett tanulmányában hasonlóképpen indokol: „Amikor a... nemzeti össztermék szintje 5 vagy 10 százalékkal csökken évente... sem szakmailag, sem politikailag nem lehet meghirdetni a biztosítási alapú nyugdíjra, a tandíjalapú felsőoktatásra, a privatizált egészségügyre való azonnali átállást. Amikor a munkaképes lakosság esetében hirtelen több mint 10 százalékra ugrik a munkanélküliségi ráta, lehetetlen egyidejűleg olyan rendszereket bevezetni, amelyek a tőkés gazdaságok tartós növekedési szakaszában fejlődtek ki.”

Mit lehet ehhez hozzátenni? Annyit mindenképpen, hogy ugyanaz az ellenzék, ugyanaz a sajtó és ugyanazok a közgazdászok, akik az Antall-kormányt folyamatosan ostromozták az elmaradt államháztartási reform miatt, egyben szünet nélkül a miniszterelnök és a kormány „szociális érzéketlenségéről” beszéltek.

Ha megpróbáljuk összességében mérlegre tenni az Antall-kormány gazdaságpolitikai teljesítményét, nem tekinthetünk el a környező volt szocialista országokkal való összehasonlítástól. Bod Péter Ákos a bruttó hazai termék (GDP) változásának százalékos adatait veti össze. Ez 1989 és '92 között Magyarországon -18,6 százalék. Ugyanebben az időszakban Bulgáriában -24,2 százalék; Csehországban -20 százalék; Lengyelországban -17,1 százalék; Szlovákiában -20,8 százalék; Romániában -29,2 százalék.

A ciklus második felében, 1992 és '94 között Magyarország: -0,3 százalék; Bulgária: -4 százalék; Csehország: +1,6 százalék; Lengyelország: +8,5 százalék; Szlovákia: +0,5 százalék; Románia: +4,4 százalék.

Mindebből megállapítható, hogy az átalakulás első éveiben a magyar gazdaság zsugorodása egy árnyalatnyival kisebb volt a többiekénél (kivéve Lengyelországot, amely már korábban elérte a mélypontot), a második időszakban viszont ez az árnyalatnyi előny egy-két országhoz viszonyítva (Csehország, Szlovákia) elolvadt, mi több: ők egy kicsivel gyorsabban érték el a növekedési szakasz határát. A magyar gazdaság tehát nem tudta növelni kezdeti apró előnyét a többiekkel szemben, sőt egyesekkel összehasonlítva el is veszítette azt.

A helyzet egyértelműnek látszik: a rendszerváltozás első kormánya rosszul élt a lehetőségekkel, elvesztegette azt a kedvező pozíciót, amelyet Magyarország a késő Kádár-kori reformok révén szerzett.

Ez az állítás első hallásra is *felületesnek* tűnik (valószínűleg azért volt olyan könnyen elfogadható a közvélemény számára). Bod Péter Ákos: „...a külső elemzők, a nemzetközi szervezetek nem adtak rossz általános értékelést az 1990-94 között folytatott gazdaságpolitikáról, illetve a kritikák bizonyos jól körülhatárolt területekre vonatkoztak *az egészében nem kedvezőtlen* megítélésen belül. Komoly analízis nem mutatott ki 1994-ig olyan gazdaságpolitikai hibát, amely az átalakuló országok körében visszahúzta volna Magyarországot az *állítólagos* komoly előnyök ellenére.”

Vegyük például azt a Csehországot, amelynek kormánya – úgy tűnt – sokkal hozzáértőbben és sikeresebben tudott megbirkózni a gazdasági problémákkal, s amely ennek következtében hátrányos helyzetből indulva is meg tudta előzni azt a Magyarországot, amely pedig a Kádár-kori reformok összes előnyét élvezhette volna.

Láttuk már, hogy a látszat csal: Csehország (illetve akkor még Csehszlovákia) és kormánya sokkal kedvezőbb helyzetben volt a rendszerváltozás kezdetén, mint Magyarország és az Antall-kabinet, mert először is nem örökölte a szocializmusból azt a nyomasztó adóssághegyet, amely a mi esetünkben a csalóka jólét utólag megfizetendő ára volt; másodszor: a miénknél gazdasági és politikai értelemben egyaránt mostohább szocialista viszonyok hirtelen vége szakadtával a csehek jóval nagyobb örömmel üdvözölték és főként nagyobb becsben részesítették a polgári szabadság adományait, mint a Kádár-korszak anyagiasságra idomított, konzumszemléletre nevelt, a szellemi, politikai és morális értékek iránt eltompult lakossága. Hozzátehetjük még azt is, hogy a kevésbé drámai változásoknak kitett és eleve türelmesebb csehek nem heccelte folyamatosan a kormány ellen egy militánsan ellenzéki sajtó sem. (Arra már korábban utaltunk, hogy a cseh gazdaság „dinamizmusa” igencsak viszonylagos, mi több, látszólagos: a recesszió kisebb fokának ára ugyanis az átalakulás, a szerkezetváltozás számos elemének elodázása volt, aminek az árát utólag lehet, hogy kamatostul kell majd megfizetniük.)

Ahogy nekünk is fizetni kellett s kell még ma is a kádári „reformkorszak” kétes vívmányaiért. Tévednek ugyanis, akik azt hiszik és hirdetik, hogy a gulyáskommunizmus jelentősen piacosította a magyar gazdaságot, és polgárosította a magyar társadalmat, s

hogy mindezzel előnyöket szereztünk a rendszerváltozás folyamatában. Mert lehet ugyan, hogy a munka után a sörös asztal mellett károskodó cseh és keletnémet dolgozóval szemben a háztájiban és a géemkában ügyeskedő magyar szert tett bizonyos készségekre, de ezeket – mint korábban már láttuk – súlyos félreértés *polgári erényeknek* nevezni. Ezek legfőljebb a *ravasz és dörzsölt alattvaló* tulajdonságai, amelyek a valódi piacgazdaság és a polgári társadalom kialakulása szempontjából több hátrányt jelentenek, mint amennyi előnyt.

Igen, a kádári gulyáskommunizmus pár évtizede alatt hatalmas deficitek halmozódtak föl. Az iszonyú szellemi, politikai és morális károkról már szoltunk. Beszéltünk a direkt és közvetlen pénzügyi, gazdasági következményekről is, de most – Bod Péter Ákos szavaival – sokkal konkrétabban is megfogalmazhatjuk: „a makrogazdasági feszültségek makacssága, az elsősorban költségvetési – és részben fizetési mérlegbeli – viszonyokban megnyilvánuló egyensúlytalanság nem néhány gazdaságpolitikai hibának, nem is csupán az egymást követő kormányzatok politikai erélytelenségének a következménye – szerkezeti okok állnak mögötte.”

Az egyik az ország súlyos eladósodottsága. „Az adósságszolgálati kötelezettség folyamatos inflációs nyomást fejt ki... a tőke árát magasan tartja... Emiatt a magyar gazdaság belátható ideig nagyobb inflációs hajlamot mutat, mint más, hasonló adottságú ország, amelyet nem terhel ekkora külső (és belső) államadósság.”

Am van a magyar gazdaságnak egy ennél súlyosabb és nehezebben (vagy egyáltalán nem) orvosolható betegsége is, amit szintén a szocialista tábor legvidámabb barakkjában szerzett. Súlyosabb, mert csak következményeiben gazdasági jellegű – eredendően társadalmi természetű. A költségvetés terhei ugyanis nem csupán az adósságszolgálat miatt nem csökkenthetők a közeljövőben. Nem is csupán az úgynevezett „koraszülött jóléti állam” problémájáról van szó, nemcsak arról tehát, hogy a magyar posztoszocialista konzumembertől nehéz elvenni a számára egyszer már – megalapozatlanul – biztosított szolgáltatásokat. A harmadik, mindezeknél is nagyobb baj bizonyos népegészségügyi és demográfiai adatokból olvasható ki.

Abból például, hogy a környező szocialista országok férfilakosságának *várható élettartama* a magyar férfiakénál átlagban mintegy három évvel hosszabb. A miénk (64,5 év) már nem éri el a tervezett fölemelt nyugdíjkorhatárt sem. A *népességnövekedés* tekintetében hasonlóan rossz a helyzet: Magyarország a maga -3,2 százalékos rátájával szintén az utolsó helyen áll a (Bulgária kivételével) sorra pozitív értékeket mutató többi volt szocialista ország között. (Mindehhez hozzátehetnénk még az öngyilkossági statisztikák, az alkoholizmus és a válások megdöbbentő adatait.)

Hogy mit jelent ez?

Azt, hogy nálunk sokkal kevesebb gyerek (leendő kereső, nyugdíj- és tébójárulékfizető, a munkából kiesett időseket eltartó dolgozó) születik. Azt, hogy a munkaképes korú lakosság egészségi állapota rosszabb: többet beteg, több orvosi ellátást, gyógyszert, táppénzt vesz igénybe, mint a többi hasonló helyzetben lévő ország lakossága. Azt, hogy nálunk kevesebb (és egyre kevesebb!) aktív dolgozónak kell eltartani egy betegbb (és fokozatosan előregedő) társadalmat, mint a környező országokban. Ettől hárul egyre nagyobb lerázhatatlan teher a magyar költségvetésre. Nem csupán az úgynevezett „koraszülött jóléti állam”, hanem *a beteg, fogyó és korán öregedő társadalom* problémájával kell tehát egyre reménytelenebb küzdelmet folytatnunk!

Ez a „kádári reformok”, a „gulyáskommunizmus”, a „szocialista polgárosodás” igazi hagyatéka. A viszonylagos jólét igájába fogott, önmagát és családját tönkretéző, több

gyereket pénzügyi megfontolások okán nem vállaló, hajszolt, ideges, beteg magyar posztszocialista társadalom.

Ezt kapja örökül a szocializmustól a rendszerváltozás első kormánya. Hogyan is fogalmaznak Lengyel Lászlóék? „Az Antall-kormány indulásakor olyan társadalmi-politikai tőkével rendelkezett, amelyre több mint ötven éve nem volt példa a magyar társadalomban”... „soha vissza nem térő történelmi lehetőséget hagyott ki a kormány.”

Hát igen.

Ezek után nem is csoda, hogy a posztkádárista magyar társadalom négy év múlva ismét az örökhagyók örököseire bízta a sorsát.

Ne kárhoztassuk és ne szidjuk érte: ez a sorsa.

Az Antall-kormány 1990 tavaszán annak a friss diplomás, tapasztalatlan orvoscsoportnak a szerepébe került, amelyre egy vészesen legyengült, még talpon lévő, de halálos beteg sorsát hagyják. Méghozzá azok a szabályos orvosi diplomával nem rendelkező, ám igen régóta praktizáló sarlatánok, akik a beteget félrekezeltek, sőt: akik megbetegítették. Súlyos és kockázatos beavatkozásokra van szükség; életmentő műtétekre, szervátültetésekre, fájdalmas gyógyszeres kezelésre, alapos rehabilitációra, hosszú és türelmes lelki gondozásra.

A friss doktorok hozzálátnak az operációhoz. A drasztikus beavatkozások meg az erős gyógyszerek hatására a beteg láza felszökik, a pulzusa szapora, a szíve kihagy, fájdalmai vannak; szervezete tiltakozik a beültetett új szervek ellen. Pocsékul érzi magát, sokkal betegebbnek, mint korábban. Szidja az új orvosokat, és visszakívánja azokat, akik azelőtt borogatással, morfiummal meg ráolvasással kezelték, és akik most az ágyban fekvő betegre meg a lázmérőre mutogatnak, hogy jaj, mennyit romlott az állapota szegénynek, mit csináltak vele, tönkretették, megölik. (Ha a lázat, a rossz közérzetet, a heves fájdalmakat tekintjük, akkor annyiban még igazuk is van, hogy a műtétek nélkül a betegnek csakugyan nem volna láza. Merthogy rég kihúlt volna.)

És visszajönnek a régi csodadoktorok.

És lassan eljön a nagy műtétek utáni lábadozás ideje is. A láz szépen lemegy, a beteg fölkel az ágyból, és elkezdi járni. Azok pedig nagy hangon hirdetik, hogy szegényt majdnem megölték ezek az amatőrök, de mi visszajöttünk, és talpra állítottuk. Az a szegény meg elhiszi nekik.

Mert valójában még mindig nem ébredt fel az altatásból.

1991: A KISIKLÁS ESZTENDEJE

Bármily hihetetlen, '91 szilveszterén a Népszabadság e szavakkal kezdi a kormányfővel készített interjúját: „Miniszterelnök úr! Gratulálunk az Ön kormányának az 1991-ben elért eredményhez, hiszen nem volt forró ősz, az infláció a tervezett keretek között maradt, az ország megőrizte fizetőképességét, a valutatartalékok nőttek, az Európai Közösségben sikerült társult tagsági helyet kapnunk, a koalíciónak – és ezen belül az MDF-nek – sikerült elérnie, hogy az ellenzék nem igazán ütöképes.”

Számos jele van annak, hogy ekkortájt maga Antall József is hinni kezd a győzelem lehetőségében. Abban, hogy talán mégsem a kamikáze szerepét szánta neki a sors. 1991. június 30-án, amikor a szovjet csapatok kivonulását követően az ország ténylegesen visszanyert függetlenségét ünnepelhetjük, a miniszterelnök Somlóhegyre látogat. Visszatér arra a helyre, a hegy tetején álló kilátóhoz, ahonnan fiatal gyerekként a két front között nézte végig a németek visszavonulását, majd azt, ahogy a Vörös Hadsereg előzönlí a síkságot. Beszédét – amely alighanem a legszemélyesebb valamennyi közül – a következő szavakkal fejezi be: „...kérem a hitüket és a bizalmukat! Néhány esztendő múlva úgy fognak erre az időszakra emlékezni, hogy ez volt a szabadság fordulója, ez volt az a korszak, amikor nehéz hónapok, nehéz évek jöttek reánk, de megérte. Hiszem, hogy így lesz.”

A szokásos karácsonyi interjúkban is igen derűlátó kijelentéseket olvashatunk az egyébként mindig visszafogottan nyilatkozó Antaltól: „Valóban az a véleményünk s úgy ítéljük meg, hogy a jövő év második felében már komoly jelei érvényesülnek a gazdaság fejlődésének... Bizony a magyar nép büszke lehet munkájára, hogy a kommunizmus bukását követően a Szovjetunió összeomlása mellett talpon maradtunk, s bizonyosak lehetünk abban, hogy átvészeljük a következő esztendőket is. Olyannyira bízom ebben, hogy tudom: jövő karácsonykor már arról beszélgethetünk, bizony kifelé megyünk súlyos helyzetünkől.”

Ez utóbbi mondat optimizmusa annál inkább figyelemre méltó, mert tudjuk, hogy a miniszterelnök tünetei ekkorra ismét kiújultak, s ő – az orvosok tájékoztatása nyomán – tisztában van a saját helyzetével. (Ekkortájt mondja Boross Péternek: áprilisra halott vagyok.) A jövő karácsonyra vonatkozó jóslat tehát olyan erős hitet sejtet az ország állapotának javulásában, ami még a személyes életben maradás rossz esélyeit is fedtetni képes egy pillanatra.

Az Antall-kormányt sokan afféle amatőr bokszolónak tekintették, aki csak valamely ostoba véletlen folytán kerülhetett be a ringbe, és ölthette magára a címeres mezt. Úgy vélték, semmi esetre sem lesz képes talpon maradni a meccs végéig, négy esztendeig, s csupán idő kérdése, mikor számolják ki. Az első menet vége felé, 1990 októberében néhány megrendítő ütéstől (amelyek jórészt övön aluliak voltak) a kormány csakugyan a padlóra került. Rá is számoltak, s pár hónapig úgy látszott, többé nem talál magára. Kódos tekintettel, roggyant térdekkel tántorgott a kötelek között, tétova mozdulatokkal kaszálta a levegőt, s egyre csak kapta a pofonokat.

Aztán lassan mégiscsak magához tért. A második menetre regenerálódott, s '91-ben már nemcsak állta, de védte is az ütések, sőt: néhányszor maga is eltalálta az ellenfelet. Kijött a kettős fedezékből, és megindult előre. A mozgása alapján azt lehetett gondolni,

kibírja a négy menetet, mi több, olykor egy pillanatra még azt is, hogy a végén akár pontozásos győzelmet arathat.

A Magyar Gallup Intézet felmérései szerint 1991 októberében a szavazni kívánó biztos pártválasztók 25 százaléka a Magyar Demokrata Fórumra voksolna. Hogy ez mit jelent, ahhoz elég egyetlen adatra hivatkozni: az 1990-es választások első fordulójában a győztes MDF a pártlistára leadott szavazatok 24,73 százalékát kapta. '91 októberében, másfél évvel a választások után a legnagyobb kormányzópárt tehát ismét olyan pozícióba jutott, amely az első győzelem megismétlését ígéri! Ha ehhez még hozzávesszük, hogy – amint azt az előző fejezetben láttuk – a népszerűtlen, ám elkerülhetetlen lépéseket a kormányok mindig a ciklus első felére időzítik, aminek következtében megítélésük ekkor törvényszerűen romlani szokott a közvélemény előtt, amely romlásokon a ciklus második felében hozott népszerű intézkedésekkel javíthatnak, akkor '91 őszén aligha túlzás az MDF újabb győzelmi esélyeiről beszélni. Akkor úgy tűnik, megtörténhet a csoda: Antall és kormánya úrrá lehet a nehézségeken, esélytelensége dacára sikerrel birkózhat meg a feladatokkal, s végül megnyerheti a választásokat.

Am, mint tudjuk, a Magyar Demokrata Fórum veszített 1994-ben. A listás szavazatoknak csupán a 11,74 százalékát kapta, s végül mindössze a parlamenti mandátumok 9,84 százalékát tudta megszerezni az előző ciklus 42,7 százalékos arányával szemben! A '91-es ősz ígérte győzelmi esélyeket tehát nemcsak hogy nem sikerült valóra váltani, de nem sikerült elkerülni a súlyos vereséget sem.

Vajon hol tört meg az MDF és az Antall-kormány lendülete? Mikor, hogyan és miért?

Az időpontot könnyű megtalálni. Ha megnézzük a közvélemény-kutatások adatait, azt látjuk, hogy a '91. októberi 25 százalékos csúcsot az MDF többé sohasem tudja elérni. A hónapok óta tartó egyenletes növekedés itt megtörik, s a párt ettől kezdve tartósan leszálló ágba kerül. Négy hónap múlva, '92 februárjában már 13 százalékon találjuk, egy évre rá 9 százalékon. Kisebb ingadozások persze vannak, de a romló tendencia egyértelmű és visszafordíthatatlan.

Mi történt 1991 őszén? Mi indítja el azt a tartós és megállíthatatlan népszerűségvesztést, ami végül a súlyos választási vereséghez vezetett?

Újra és újra felidézve az egykori eseményeket, egyre biztosabb vagyok abban, amit akkoriban csak sejtettem, hogy *négy* – egymással szorosan összekapcsolódó – ügy okozta az Antall-kormány és az MDF vesztét: *a büntető igazságtétel, a médiaháború, a köztársasági elnökkel vívott küzdelem és a Csurka-féle radikalizmus előretörése.*

A négy dolog szorosan összefügg. Egymást átszövő, egymás hatását erősítő folyamatokról van szó. Idézzük föl először időrendben az akkori eseményeket!

Június 23-án tartja első országos találkozóját az MDF népi-nemzeti köre, ahol követelésként fogalmazódik meg egy keményebb és radikálisabb kormánypolitika igénye, különösen a média és az igazságtétel vonatkozásában.

Július 8-án az Országgyűlés Kulturális Bizottsága meghallgatja a miniszterelnök által előterjesztett tévé- és rádió-alelnökjelölteket.

Július 12-én Göncz Árpád köztársasági elnök lelkiismereti okokra hivatkozva megtagadja kinevezésüket.

Július 13-án az MDF Országos Választmánya támogatja úgynevezett „fehér könyvek” összeállítását, amelyek országszerte feltárnák az elmúlt évtizedek jogsértéseit és azok elkövetőit. Július 18-án Kosáry Domokos, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke kijelenti, hogy az Akadémia sohasem fog közreműködni fehér könyvek összeállításában.

Augusztus 24-én Kónya Imre frakcióvezető befejezi dolgozatát, amelyben a büntető igazságtételi törekvések érvényesítésére és a média „politikai beállítottságának és szellemiségének gyökeres megváltoztatására” irányuló szándékait fogalmazza meg.

Szeptember 2-án az Országgyűlés sürgősséggel napirendre tűzi Zétényi Zsolt és Takács Péter MDF-es képviselők indítványát, amely az elmúlt rendszerben elkövetett bűnök elévülésének hatályon kívül helyezését célozza.

Szeptember 5-én napvilágra kerülnek a Kónya-dolgozat tézisei: a frakcióvezető, az MDF és a kormány ellen hetekig tartó sajtókampány indul; Csurka lapja, az MDF-tag-ság túlnyomó többsége által olvasott Magyar Fórum védelmébe veszi Kónyát.

Szeptember 23-án az Alkotmánybíróság meghozza első – a köztársasági elnök jogkörét érintő – döntését.

Szeptember 26-án – ennek alapján – a miniszterelnök változatlan formában újra előterjeszti a média-alelnökjelöltek kinevezését. Ugyanezen a napon az SZDSZ és az MSZP holdudvarához tartozó baloldali értelmiségiek megalakítják a Demokratikus Chartát.

Október 4-én Göncz Árpád ismét megtagadja az alelnökjelöltek kinevezését, s a miniszterelnök újra az Alkotmánybírósághoz fordul.

November 4-én az Országgyűlés elfogadja a „Zétényi-Takács-törvényt”. Göncz Árpád ezt nem írja alá, és november 18-án alkotmánybírósági vizsgálatot kér. Ugyanezen a napon vetíti le a televízió a büntető igazságtételről tartott Kónya-Pető-vitát.

Októbertől tartósan és visszafordíthatatlanul megindul a miniszterelnök, a kormány és az MDF megítélésének romlása a magyar közvéleményben.

Az alábbi négy fejezetben arra teszek kísérletet, hogy – egyenként megvizsgálva őket – feltárjam az igazságtétel, a médiaháború, a Göncz Árpáddal vívott küzdelem és a Csurka-féle radikalizmus belső természetét, összefüggéseiket, ön- és egymást gerjesztő hatásait és mindazt, amivel külön-külön és együttesen hozzájárultak az Antall-kormány és az MDF későbbi vereségéhez.

Kezdjük a fogalom tisztázásával. Mi az igazságtétel? Múltbeli igazságtalanságok orvoslása a jelenben. A dolgot az teszi roppant nehézé, hogy maguk az igazságtalanságok a diktatúra viszonyai között estek meg, orvoslásukat viszont a demokratikus jogállam keretei között kell elvégezni.

Ez utóbbi kétféle irányban történhet. Egyrészt lehet pozitív jellegű: jelentheti az egykori áldozatok és kárvallottak jogi rehabilitálását, a nekik okozott erkölcsi és anyagi kár teljes vagy részleges megtérítését, valamiféle utólagos elégtétel szolgáltatását. Másrészt lehet *negatív* természetű: a hajdani elkövetőkkel, a vétkesekkel szemben alkalmazott utólagos felelősségre vonás, szankció, büntetés.

Mindez fölfogható ennél *szélesebb értelemben* is, a jog, az igazságszolgáltatás kerekeinél tágabb társadalmi dimenzióban, ahol az *áldozatok* – *bűnösök* kategóriáin túl megjelennek a *kárvallottak* és a *haszonélvezők*. Egyfelől azok, akik az előző rendszer viszonyai között szükségképpen a társadalom aljára szorultak, hátrányos helyzetbe, nehéz anyagi körülmények közé jutottak, akiknek rossz volt a megítélése, akiket emiatt nem vettek föl az egyetemre, nem kaptak meg bizonyos állásokat; akik nem futhatták be a hajlamaiknak és tehetségüknek megfelelő pályát. Olyan tényezők miatt szenvedtek súlyos hátrányokat a régi rendszerben (származás, demokratikus politikai nézetek stb.), amelyek az újban nem okozhatnak hátrányt, sőt az utóbbi egyenesen előnyt kellene hogy jelentsen.

A másik oldalon ott vannak azok, akik a diktatúra szolgálatában szereztek bizonyos előnyöket. Jó állást, busás fizetést, magas nyugdíjat; mindenféle privilégiumokat, kiküldetést, ösztöndíjat; ezek révén vagyont, tudást, kapcsolatokat önmaguk és gyermekeik számára: csupa olyan dolgot a régi, immár letűnt világban, amelyekkel az újban is sokkal jobb pozíciót birtokolhatnak az egykori (s ezek szerint mai) kárvallottaknál.

A mi esetünkben, amikor a diktatúra vétkeit a demokráciában kell jóvátenni, a negatív, büntető igazságtétel érvényesítése rendkívül nehéz, sokszor lehetetlen. A jogász értelemben vett igazságszolgáltatást az nehezíti meg, hogy a múlt *bűnei* az esetek egy jelentős részében formális értelemben nem voltak *jogtalanságok*, hisz összhangban álltak a hatályos törvényekkel. Márpedig a jogállamiság egyik legfontosabb alapelve a „nullum crimen sine lege”, azaz: senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején hatályos jog szerint nem volt bűncselekmény.

A *tágabb értelemben vett* büntető igazságtétel érvényesítése még ennél is problematikusabb. Nyugodtan kimondhatjuk, hogy egyáltalán nem lehetséges, hisz demokratikus jogállamban elképzelhetetlen elvenni olyan előnyöket, amelyek megszerzése morálisan talán kifogásolható, de *bűnnek* jogi értelemben semmiképp sem tekinthető. (Az utódok – mondjuk a pártfunkcionárius *gyerekei* – esetében, akiket egy jobb iskolába íratnak, s ott extra színvonalú képzésben részesültek, persze még morális értelemben sem vethető föl a felelősség kérdése.) El lehet vonni a politikai jogcímen folyósított kiemelt nyugdíjat (persze ezt sem visszamenőleges hatállyal), de nem lehet elkobozni a volt párttitkár házát és rekvirálni az autóját. Az egykori párttag főmérnököket magas szakértelme és jó

munkája ellenére, csupán a múltja miatt nem lehet kirúgni az állásából; s ha nyelvvizsgája van, nem lehet nem kifizetni neki a nyelvpótlékot stb.

Az áldozatokat és a kárvallottakat illető pozitív, rehabilitáló igazságtételnek viszont általában nincsenek efféle jogi és erkölcsi akadályai, legfőljebb anyagiak. Utóbbiak kétféle értelemben is. Egyrészt sokszor lehetetlen megállapítani a múltban ténylegesen elszenvedett kár értékét (az elvesztett földet igen, a meg nem szerzett diplomáét nem), másrészt – ha ez mégis lehetséges – valószínű, hogy annak megtérítése meghaladja a társadalom teherbíró képességét.

Ami ezek után a kárpótlást illeti – amelyen széles körben *A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvényt* értik –, nem kétséges, hogy az az igazságtétel pozitív, a kárvallottakat érintő oldalához tartozik. Am maga az elnevezés már jelzi, hogy nem az eredeti állapot visszaállításáról, rehabilitációról van szó, hanem csupán az elszenvedett kár valamilyen módon való megtérítéséről, pótlásáról, s arról is csupán korlátozott mértékben.

A kárpótlás kérdése az MDF – 1989. október 21-én, a II. Országos Gyűlésen elfogadott – programjában fogalmazódik meg először részletesebben. Az egykori tulajdonosok kielégítése azonban nem élvez elsődlegességet. A program leszögezi: „az átalakulás során... ügyelni kell a gazdaság működőképességének megőrzésére, és – ami nem kevésbé döntő – társadalmi elfogadhatóságára.” A mezőgazdaságot illetően kimondja ugyan a szöveg, hogy „ismét földhöz kell juttatni a gazdálkodókat”, de hozzáteszi: „a mai szövetkezetek egy része azonban kielégítően működik”, emiatt „nem is szabad kötelezővé tenni az önállóvá válást”. Az agrárátalakulást a fokozatosság jegyében, két lépésben tervezi az MDF. A szövetkezetek így először vagyonszövetkezetekké alakulnának, ahol a bevitt aranykorona-érték alapján nevesítenék ugyan az egyes tagok földvagyონrészét, de ez „nem jelenti azok tényleges feldarabolását, felosztását, hiszen ez csak a tulajdonra és nem annak hasznosítására vonatkozik”. Csak a második lépésben kerülhetne sor arra, hogy „azok a tulajdonosok, akik földet kívánnak kiszakítani a »nagyüzemből«, tulajdoni hányaduk alapján vehetnek, illetve bérelhetnek területet”. Ilyenkor azonban a szövetkezet vagyonát kezelő „bank nyilvános árverést köteles kiírni, hogy a jó pozícióban levő hatalmi csoportok ne vehessék birtokba a gazdaság vagyonát érteken alul”.

Azon volt tulajdonosok kárpótlására, akik már nem tagjai a tévesnek, mindössze két mondat utal. Az egyik szerint „a szövetkezeti közös tulajdonban lévő földekből... kártalanítani kell a termelőszövetkezet területén élő, de már nem tsz-tag egykori tulajdonosokat is”; a másik szerint (és ez már csupán zárójelben szerepel!): „a nemzetgazdaság teherviselő képességének függvényében kártalanítást *javaslunk* azoknak is, akik földjüket elvesztették, és a településről elköltöztek.” (Kiemelés: D. J.)

A program végül hét egymás alatt felsorolt követelményben összegzi az átalakulás legfontosabb szempontjait. Az első ezek közül, hogy: „a hazai élelmiszer-ellátás ne kerüljön veszélybe”. A második, hogy „a mezőgazdaság fejlesztése ne a többi gazdasági ágazat rovására történjék”; a harmadik pedig az, hogy az exportképesség ne csökkenjen. Nem sorolom föl a többi, a lényeg az, hogy végül a legutolsó helyen, a környezetvédelem után olvasható ez a mondat: „a lehetőségekhez mérten szolgáltatassunk igazságot parasztágunknak, igyekezzünk kárpótolni elszenvedett sérelmeiért.”

Antall Józsefét aznap választják meg pártelnöknek, amikor ezt a programot az MDF elfogadja: nem feltételezhetjük tehát, hogy nem értett vele egyet. Ő is úgy gondolja, hogy a volt tulajdonosokat valamiképpen kárpótolni kell, de tisztában van vele, hogy ez

csupán részleges lehet, és hogy nem érvényesülhet a gazdaság működőképességének rovására.

ANTALL GYÖRGY: „Még eszmélő ifjúkoromból emlékszem, hogy otthon egyszer-kétszer szóba került az a dolog, hogy ha itt egyszer valamikor összeomlik a kommunista rendszer, és kitör a demokrácia, akkor akármennyi idő telik is el, azért valamit kell csinálni az államosítás okozta károkkal, mert hát a tulajdon mégiscsak szent dolog, és a tulajdon elvételéért kártalanítás jár. Szóval ez apámnál sohasem volt kérdés. De azt is mindig mondta, hogy akkor '56-ban, akárcsak a pártokkal, a tulajdonnal is mennyivel egyszerűbb lett volna, hiszen '56-tól még a '45-ös földosztás is csak tizenegy évre volt. A kiskereskedelem államosítása, a boltoké, a patikáké az ötvenes évek elején meg még alig négy-öt éve. Tehát '56-ban még lehetséges lett volna az államosított dolgok valószínűs, fizikai visszaadása, de több évtized elteltével ez már nem lehetséges.

Azt is elmesélte, hogy amikor a nagyapám a húszas évek első felében a Pénzügyminisztériumban szolgált, akkor részt vett az első világháború alatti hadikölcsönkötvények jegyzőinek kártalanításában. Ott azt a megoldást választották, hogy degresszív, állampapírokban kiadott kártalanítást adtak a hadikölcsönt jegyzőknek, akiknek ugye elúszott a pénzük. Ez az egész ügylet valamikor a harmincas évekre fejeződött be.

Amikor a kisgazdák elkezdték itt verni a tamtamot a teljes reprivatizációért, akkor az ő számára abszolút világos volt, hogy egy: az államnak valóban kell valamilyen kártalanítást nyújtania, kettő: hogy ez csakis valami állampapírszerű megoldással lehetséges.”

Mint tudjuk, a Független Kisgazdapárt az állam által elvett tulajdon – mindenekelőtt a föld – eredeti formában történő teljes visszaadását szerette volna. Politikai programja gyakorlatilag ebből az egyetlen követelésből állt: vissza a '47-es állapotokhoz! Ennek a követelésnek azonban nem volt realitása, a gyakorlatban végrehajthatatlan volt.

Először is azért, mert – mint láttuk – több mint négy évtized telt el 1947 óta. Az egykor elvett földek egy jelentős része már rég nincs mezőgazdasági művelés alatt; lakótelep épült rá, autópálya, ipartelep, bevonták a települések belterületébe stb. Értékük jelentősen megváltozott, eredeti állapotukban ezeket visszaadni lehetetlen. De lehetetlen az is, hogy egyesek visszakapják egykori tulajdonukat, mások viszont csupán kárpótlásban részesüljenek. Még rosszabb a helyzet az egyéb tulajdon esetében. Nagyon sok gyár, üzem, ipari létesítmény, kereskedelmi telep már nincs meg fizikailag, hisz az államosítás óta számtalan alkalommal került sor igen nagy mértékű átépítésre, bővítésre, összevonásra stb. Szétválasztottak és egyesítettek vállalatokat, centralizáltak, majd decentralizáltak, óriási beruházásokat eszközöltek, sok esetben már azt sem lehet tudni, fizikailag hol van az a gyár, amit valaha államosítottak.

Másodszor eléggé önkényes az 1947-es esztendő kiválasztása is. Persze, lehet mellette érveket sorolni, ahogy lehetne 1945 mellett is, hisz az akkori földreform is a magántulajdonától fosztott meg embereket. Ilyen alapon – mint a miniszterelnök többször utal rá – vissza lehetne menni a szatmári békéig, a török hódoltság előtti állapotokig. Csák Máté koráig, de ennyi erővel akár Szvatopluk utódai is benyújthatnák jogos igényeiket.

A legnagyobb akadály persze az, hogy az ország jelenlegi állapota, a gazdaság teherbíró képessége nem teszi lehetővé az egykori tulajdonosok teljes kielégítését. A hatalmas adóssághegye visszafizetésére, a napi kamatok törlesztésére nincs lehetőség, ha az állami vagyon magánkézbe adásából nem származnak bevételek. A múlt bűneit, amennyire mód van rá, jóvá kell tenni, de a múlt kedvéért a jelent és a jövőt nem lehet föláldozni.

A kisgazdák által követelt teljes reprivatizáció jelentette a kárpótlás kérdésében az egyik szélső pólust, az ellenzék – különösen a Fidesz által – képviselt „senkinek semmit”

elve (ha ugyan ezt elvnek lehet nevezni) a másikat. Ők azt mondták, csak a jelen és a jövő számít, a múltat úgy, ahogy van, felejtjük el.

„Apám a szocialisták álláspontját, hogy az államosítások okozta károkat ma már nincs mód megtéríteni, egyszerűen a rájuk jellemző politikai pofátlanságok körébe sorolta. Szóval hogy ők államosítottak, iszonyú károkat okoztak, és ezek után azt mondják, hogy felejtjük el, ezt határtalan pimaszságnak tartotta, de nem háborította föl túlságosan. Ahogy az SZDSZ-esek sem, akik előálltak azzal az agyalágyult ötlettel, hogy minden magyar állampolgár kapjon alanyi jogon húszezer forintot kárpótlás gyanánt. A hóhér is, meg az áldozat is, ha véletlenül életben maradt. Neki az SZDSZ-ről meg az MSZP-ről olyan mértékben rossz volt a véleménye, hogy azok mondhattak akármilyen hülyeséget, vagy hazudhattak akármekkora, nem csodálkozott rajta, mert úgy gondolta, hogy mást nem is várhat tőlük.

De a Fidesz ostobasága bántotta. Hogy ezt az egész történetet nem értették meg. Mérges volt rájuk, hogy ezek az amúgy eszes, ráadásul többségükben jogi végzettségű gyerekek egyszerűen nem fogják föl, hogy itt a polgári jogállam egyik alapelvéről, a magántulajdonról van szó, hogy nincs mese, annak az elvételéért kárpótlás jár.

Egyébként az Alkotmánybíróság utána gyakorlatilag szó szerint ugyanezt mondta, hogy a kormánynak nemhogy joga, de kötelessége volt előterjeszteni ezt a törvényjavaslatot, mert az államnak igenis alkotmányos kötelessége kártalanítást nyújtani a polgárainak okozott károkért. Csak erre nem figyeltek annak idején. Pedig ettől fogva, miután az Alkotmánybíróság ezt kimondta, ebben a kérdésben vitának helye nem is lehetett volna.”

Az SZDSZ ominózus javaslatára Antall még két év múlva is visszatér az MDF VI. Országos Gyűlésén:

„A szabad demokraták kijelentették, hogy mindenki kaphat egy kisebb összeget, és amikor ezt kifogásoltam mint nevetséges dolgot, akkor neves közgazdászuk azt mondta, hogy ez nem nevetséges, hanem ezt egy Nobel-díjas közgazdász, Friedmann javasolta. Csak azt válaszolhattam rá, amit Teller Edétől hallottam, hogy egy tétele volt Einsteinnek, amit ő nem értett, de erről később kiderült, hogy hülyeség.”

De térjünk vissza 1991-be, a kárpótlási törvény vitájához! Fentiek alapján nyilvánvaló, hogy Antall és az MDF álláspontja – minden nehézség dacára – mégiscsak a kisgazdákéval volt összehangolható, és semmi esetre sem az ellenzéki pártokéval. Láttuk, hogy az előző évben, a kormányalakításkor – ’47-es álláspont ide vagy oda – egy húszarvágással sikerült megkötni velük a koalíciós szerződést. ’91 tavaszán azonban úgy tűnik, mégsem lehet velük zöld ágra vergődni. Ennek legfőbb oka Torgyán, aki – mint láttuk – mindenáron be akar kerülni az Antall-kormányba, de Antall semmi áron sem hajlandó őt bevenni. A kisgazda frakcióvezető, aki kezdetben a miniszterelnök legfőbb hívének mutatkozva támogatja a kompromisszumot a földkérdésben, az év elejétől (miután neve a kormányátalakításnál szóba sem került) egyszerre száznolcvan fokos fordulatot vesz, és a teljes reprivatizációt követelők élére áll. A budai ügyvéd fáradhatatlanul járja a vidéket, és elképesztően demagóg beszédeivel egyre több hívet szerez magának az ígéreiteitől s az egykori föld szagától megszédült volt gazdák körében. Földfogláló mozgalmat szervez, a parlamentben pedig afféle rózsadombi Dózsa Györgyként arról szónokol, hogy ha a parasztok nem kapják vissza a földet, akkor „patakvér” fog folyni. A pártban egyre nő a támogatottsága, miközben a mérsékeltéké, a józan reálpolitikusoké, Nagy Ferencé és társaié egyre fogy. Érezhető: Torgyán a pártelnökségre tör, hisz úgy gondolja, a nagyobb koalíciós partner elnökétől nem lehet megtagadni az áhitott miniszteri bársonyszéket.

Mint láttuk, a frakción belül márciusra sikerül öt kisebbségbe szorítani és leváltatni, de közben a pártban Nagy Ferencék helyzete egyre nehezebbé válik. Ha a kárpótlás kérdésében engedményeket tesznek Antallnak, kicsúszik a lábuk alól a talaj. A miniszterelnök kénytelen ismét nagyszabású taktikai manőverekhez folyamodni.

Az előkészületek már '90 őszén lezajlanak, amikor a kisgazdák még mit sem sejteneek arról, milyen következményei lesznek később bizonyos akkori lépéseknek. Az úgynevezett előprivatizációról van szó, amelyik a kiskereskedelmi és vendéglátóipari egységeket érinti. (Ezek magánkézsbe adása tűnik a legegyszerűbben és leggyorsabban lebonyolíthatónak, hisz e területen már 1980 óta működik a bérleti rendszer, majd a gmk, az üzletek lényegében magánvállalkozássá váltak. Az őket lazán összekapcsoló nagy vendéglátó és kereskedelmi központok mint állami vállalatok tehát könnyen szétszedhetők és privatizálhatók, annál is inkább, mert az erre vonatkozó előterjesztéseket már a Németh-kormány elkészítette annak idején.) Az itt folyó magánosítás gyakorlatilag üzleti alapon, a reprivatizációt kizárva zajlik le, miután az erről szóló törvény viszonylag simán átmegy a parlamenten.

Amikor később a kisgazdákkal holtpontra jutnak a tárgyalások, Antall látszatra engedményeket tesz: ő hajlandó elfogadni a termőföld esetében valamiféle reprivatizációt, ha az nem bizonyul alkotmányellenesnek. A kisgazdák beleegyeznek: rendben van, a biztonság kedvéért kérjünk előzetes normakontrollt az Alkotmánybíróságtól. A miniszterelnök nem csalódik számításában, a magas testület alkotmányos szempontból elfogadhatatlannak ítéli a kisgazdák reprivatizációs elképzeléseire épülő „kompromisszumot”. Legfőbb indoka: nem lehet elvi különbséget tenni a különféle tulajdonformák privatizációja során, lásd például a parlament által már a múlt évben elfogadott előprivatizációs törvényt. Antall sajnálkozva tárja szét a kezét, hát ha nem megy, akkor nem megy. Ekkor jön elő – mentő ötletként – a kárpótlási jegyekkel.

A kisgazdák elfogadják, de egy-két részletkérdésben még mindig ragaszkodnak korábbi elképzeléseikhez. Az MDF ismét enged, és a parlamenti többség 1991. április 24-én elfogadja a kárpótlási törvényt. Most már az ellenzék, illetve a köztársasági elnök teszi meg azt a „szívésséget” a miniszterelnöknek, hogy az Alkotmánybírósághoz fordul, amelyik május 29-én néhány pontban ismét alkotmány sértőnek ítéli a jogszabályt. Ezek kiigazítása után június 26-án szavaz újra a parlament, és ezzel pont kerül a több mint egyéves huzavona végére.

Az így elfogadott törvény az 1939. május 1-je után született intézkedések alapján sérelmet szenvedettek részére nyilvánítja ki a kárpótlási jogot. Az eredeti kár összegét degresszív kulccsal átalányban határozza meg, s a kárpótlás mértékét személyenként és vagyontárgyanként maximálja. Az infláció növekedését elkerülendő akként rendelkezik, hogy a kárpótlást nem készpénzben, hanem kamatozó és forgatható értékpapírban kell kiadni. A törvény a termőföldre nézve sajátos szabályokat állapít meg. A kárpótlás körébe bevont termőföldeket a jogosultak körében árverésre kell bocsátani, ami által a kárpótlási jegy földre váltása során érvényesülhet a kereslet-kínálat szabályozó hatása, s ez elősegítheti a termőföld valós piaci értékének kialakulását.

A kárpótlást annak idején s azóta is számtalan – köztük igen sok gúnyos és lekicsinylő – bírálat érte az ellenzék, a sajtó és bizonyos értelmiségi körök részéről. Való igaz, *elgondolható* lett volna ennél egyszerűbb, racionálisabb, pragmatikusabb és politikailag kifizetődőbb megoldás is. De a *ténylegesen adott* jogi, erkölcsi és politikai feltételek, a valóságosan létező pártpolitikai viszonyok közepette a gyakorlatban alapvetően mást, ennél jobbat *megvalósítani* aligha lehetett volna.

A miniszterelnök 1991. március 27-én, a Pesti Vigadóban rendezett Agrárértelmi-ségi Fórumon így felel az egyetértést és az összefogást hiányoló szokásos nagyokos kérdésre: „Hogy miért nem sikerült nemzeti konszenzust teremteni... a birtokviszonyok kérdésében? Erre nagyon egyszerű a válasz: azért nem sikerült, mert az érdekek ellentétesek.”

Igen, természetesen a kárpótlás kérdése is az érdekek harcának a kérdése. Akik a „gazdasági racionalitás” meg a „jövő” nevében a leghevesebben tiltakoznak a kárpótlás ellen, azok valójában a földek „üzleti alapon” történő megszerzésére leginkább esélyes volt téesz- és állami gazdasági vezetők érdekeit védik a diktatúra egykori kárvallottjai ellenében. Az MSZP és az SZDSZ egy része tudatosan teszi ezt – a többiek egyszerűen csak oktalanságból.

Ha a kárpótlás esetében szinte mindenki az 1991 tavaszán-nyarán elfogadott jogszabályra gondol, akkor az igazságtétel szó kimondásakor csaknem valamennyiünknek a híres-hírhedt „Zétényi-Takács-törvény” jut eszébe, amelyről ugyanez év november 4-én szavazott a magyar Országgyűlés.

Az igazságtétel ügyének vizsgálatát kezdjük ezúttal is az eredeti forrásnál, az MDF 1989-es programjánál, amellyel a választásokat megnyerte. Ez a program kizárólag *pozitív*: az áldozatokat és a kárvallottakat érintő vonatkozásban foglalkozik az igazságtétel kérdésével, s egyetlen szót sem ejt a felelősségre vonásról. Külön sorban, vastag betűvel szedve olvasható benne:

„*Elutasítjuk a bosszúállás politikáját!*”

Meg ez is:

„*Mi nem az öklünket, hanem a fejünket emeljük fel!*”

(Ezen a ponton nem tudom megállni, hogy legalább zárójelben ismét föl ne idézzem egy személyes emlékemet. Valamikor 1991 őszén történt a dolog, az egyik hétfő délelőtti frakcióülésen. A kemény vonal hívei akkortájt már egyre gyakrabban és hangosabban követelték a kormánytól a határozottabb politizálást, a harcosabb föllépést, a bűnösök felelősségre vonását, a kommunistákkal való leszámolást stb. Az igazságtétel volt tehát ismét napirenden, s éppen Horváth Béla képviselőtársam mondta a magáét, aki akkoriban még Antall József rendíthetetlen híve volt. (Azóta igen magas pozícióba jutott: Torgyán József kabinetfőnöke – és persze neki is rendíthetetlen híve – lett.) Szóval Horváth Béla mondta épp a magáét, hogy elég volt már a tehetetlenkedésből: *csapjunk végre az asztalra!* Utána véletlenül én kaptam szót, s nem állhattam meg, hogy ne figyelmeztessen követelésének önvészélyes voltára. Kedves Béla, mondtam neki, te, mint közismerten párhú ember, biztosan tudod, mit ír az MDF programja ebben a vonatkozásban; és idéztem neki a „mi nem az öklünket...” kezdetű mondatot. Vigyázz, mit beszélsz, intettem őt felebarátilag, nehogy a végén azzal az okos fejjel kelljen verned az asztalt!)

De lépünk még egyet vissza az időben!

1989. június 15-én Miskolcon vagyunk, az MDF helyi szervezetének nagygyűlésén. A városi sportcsarnokban jó háromezres tömeg. A hangulat komor és ünnepélyes: másnap lesz Nagy Imre temetése a Hősök terén. Megkezdődött a rendszerváltozás. A csarnok levegője forró, az emberek visszafojtott lélegzettel hallgatják a szónokot, aki nagyon csöndesen beszél:

„...úgy gondolom, hogy azt a döntést is meghozta már magában mindenki, hogy eltekint egy bosszúhadjárattól... a magyar nép ez egyszer nagylelkű lesz, és azt mondja: rendben van, ezeket az urakat nem állítjuk most egyenként bíróság elé. Bár nehezen

fogjuk tudni megmagyarázni a salgótarjániaknak, akik ott a főtéren elvesztették a feleségüket vagy éppen a kisfiúkat. Nehezen fogjuk tudni megmagyarázni a mosonmagyaróváriaknak ezt a komor és halkan kimondott nagylelkűségünket. De mégis: egyszer minden rossz körből ki kell mozdulni. Egyszer minden bosszú és viszontbosszú logikájára járó történelmi csapdából ki kell mozdulni, és ebben a mai helyzetben csak a nép az, aki nagylelkű lehet. Mert csak a nép érezheti magát birtokon belül ebben az országban...

De még egy nehéz pontot mindenképpen érintenünk kell, kedves barátaim. Nemcsak azért beszélek halkán, nemcsak azért igyekszem tartózkodni a gyújtogató mondatoktól, nemcsak azért tanácsolok ökölrázás helyett tűnődést, nemcsak azért javaslok ostromló hevületek helyett egy hátratekintést, mert a holnapi nap nyugalmaért aggódom... még egyet el kell mondanom önöknek. A lelkiismeret nemcsak a hatalom birtokosaiban ébred mostanában. Azt hiszem, hogy a magyar népnek is van mivel elszámolnia: tudniillik a saját lelkiismeretével. Tudjuk azt, hogy ennek a népnek a gerincét eltörték – ebben a században talán már harmadszor – 1956. november 4-e után. Tudjuk azt is, hogy nem gyávaságból, nem sunyiságból hallgatott ez a nép harminc éven át, hanem azért, mert a földbe taposták, és ennyi időbe telt, amíg föltápáskodott, amíg összeszedte magát, és ameddig fölegyeneseedett. Mindezt tudjuk, de azért mégis: ezt a harminchárom év csöndet, ezt a harminchárom éves emlékezetkiesést, ezt a harminchárom éves – mintha mi sem történt volna – életet nem lehet egészen Kádár János nyakába varrni, nem lehet egészen a pufajkások nyakába varrni. Nem lehet, nem lehet! Nagyon kevesen vagyunk ebben az országban, nagyon kevesen vannak – magamat sem veszem közéjük –, akik erkölcsi magaslatról pillanthatnak vissza erre az eltelt korszakra, a Kádár-korszakra.

Tisztelt hölgyeim és uraim, ezt az alkut önök is megkötötték! Önök is belenyugodtak abba harminchárom éven át, hogy elfelejtik, mi történt 1956-ban. Önök is belenyugodtak abba, hogy szabadság nincs, a politikai akaratképzés lehetősége nincs meg, valódi közvélemény nincs, valódi nyilvánosság nincs. Ennek fejében nem kell hangosan tapsolni, nem kell látványosan szeretni a korszak névadó emberét: és lesz vasárnap húsleves, lesz vasárnap rántott hús, hétvégi telek, Trabant, csővázás fotel, Kékes televízió... Ezt az alkut a magyar nép megkötötte, ezt az alkut a magyar értelmiség is megkötötte. Nincs mit egymás szemére hánynunk!”

A szónokot Csengey Dénesnek hívták.

Hát valahogy így indultunk, innen indultunk.

Mert a Kádár-rendszer nem osztotta gonosz elnyomók és ártatlan áldozatok élesen elkülönülő két táborára a magyar társadalmat. A puha és lassan szétmálló diktatúra alatt nem fejlődhettek robbanó energiák, nem gyülekezhettek nagy, számon kérő indulatok, igazságosztó dühök.

Így ment előre a rendszerváltozás is: tárgyalásokon, megegyezéseken, kompromisszumokon keresztül; békésen, lassan, fokról fokra. Ha úgy tetszik alkukkal és huzavonákkal, dráma és katarzis nélkül. Akik úgy tesznek, mintha itt egy elemi erejű népforgácsolom söpörte volna el a múltat, mintha valami tisztító vihar teremtett volna társadalmi, politikai és erkölcsi tabula rasát, azok nincsenek tisztában azzal, mi is történt ebben az országban az elmúlt évtizedek, majd az elmúlt évek során.

Hogyan válhattak mégis már 1990 őszére az MDF politikájának egyik meghatározó vonásává a büntető, az elszámoltató indulatok?

A negatív igazságtétel gondolata *kívülről* került be a Magyar Demokrata Fórumba. Valamikor tavasszal, a választási kampány finise környékén – észrevétlenül. Ma már

kevesen emlékeznek rá: a Beszélő az első fordulót megelőző utolsó számának hátoldalán teljes terjedelmében hozta a szabad demokraták AZONNAL című röpiratát. A militáns hangú szöveg pontokba szedi azokat az „intézkedéseket”, amelyeket az SZDSZ – kormányra kerülése esetén – haladéktalanul végrehajt. A harmadik pont szerint ebben az esetben: „AZONNAL kezdeményezi, hogy vonják felelősségre a múlt rendszer törvénysértésben elmarasztalható személyiségeit.” Az ötödik pont azt ígéri, hogy a párt „AZONNAL bevonja a magánhasználatú önvédelmi löfegyvereket”, a következő pedig azt, hogy „AZONNAL véget vet a nagyvállalati apparátusok átmentését célzó látszatprivatizálásnak”. Végül a tizedik pont ígérete: „AZONNAL megvonja a kiemelt nyugdíjakat és a kormánykitüntetésekkel járó fizetés-, illetve nyugdíjkiegészítéseket.”

Ezt megelőzően persze már hónapok óta folyt a „mi vagyunk az igazi antikommunisták, és nem a puha MDF című kampány, amely korántsem volt hatástalan, s amelyre a Fórumnak előbb-utóbb reagálnia kellett. A válasz először szellemes és hatásos volt, főként a „Tovariscsi konyec!” és az (utóbb félreértett) „Tavaszi nagytakarítást!” feliratú plakátok formájában (később, az *Apák és fiúk* című röpirat esetében már kevésbé szellemes, de nem kevésbé hatásos). Ám az MDF részéről még ekkor sem esett szó semmiféle felelősségre vonásról vagy büntetésről.

Aztán a választások után egyszerre megváltozik a szereposztás. A vesztes SZDSZ egyik pillanatról a másikra (tehát: „AZONNAL”) felhagy a negatív igazságtétel követelésével, az MDF-ben pedig lassan megszólalnak és fölerősödnek az ezt követelő hangok. Már – noha nyilvánosságra csak augusztusban, a helyi választások előtt kerül – a nyár elején (június 11-én) megszületik a parlamenti frakcióban a hírhedt Justitia-terv. Ebben egyebek mellett a következők olvashatók:

„...induljon felelősségre vonás és büntetőeljárás az ország katasztrofális helyzetéért felelős személyek ellen... A kormány gondoskodjon a magánkézben levő fegyverek beszolgáltatásáról... Az állami tulajdon körében minden 1989. január 1. utáni társaság-alapítást felül kell vizsgálni... A politikai állások betöltőinél az 1956. november 4. és 1990. május 2. közötti öregségi vagy korengedményes nyugdíjazások körülményeinek felülvizsgálata.”

A követelések mintha ismerősek volnának... Az SZDSZ mindenesetre hevesen tiltakozik ellenük, mert a jogállamra leselkedő veszedelmet lát bennük. Leszámítva, hogy ez részükről finoman szólva is cinikus megnyilvánulás, el kell ismernünk: némiképp igazuk van.

A Justitia-terv valóban számos ponton ellentétes a jogállamiság normáival. Nem véletlen, hogy a miniszterelnök – akihez mintegy petíció formájában benyújtják – mindent elkövet annak érdekében, hogy ne kerüljön a nyilvánosság elé. Ezt augusztus végéig el is tudja érni, s addig – amit és ahogyan lehetséges – a kormánypolitika szintjén megkísérel megvalósítani belőle. Így születik meg – amint ezt már korábban láttuk – a Jogtalan Előnyöket Vizsgáló Bizottság föllállításáról szóló kormányhatározat; megkezdődik működését a Kárpótlási Hivatal, az Országgyűlés elfogadja A *társadalmi szervezetek kezelői jogának megszüntetéséről*, valamint Az *elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyonelszámoltatásáról* szóló törvényeket, a kormány pedig dönt a politikai indítékú kitüntetésekkel járó nyugdíj-kiegészítések megvonásáról.

Ám az MDF-frakció időközben nyilvánosságra hozza a Justitia-tervet. A fentebb bemutatott passzusokon kívül ez olyan – a polgári társadalom természetével ellentétes kommunisztikus – követeléseket is tartalmaz, mint a nyugdíjakkal és a vezetői jövedelmeknek a legalacsonyabb nyugdíjakhoz és alkalmazotti jövedelmekhez arányosított

maximálása, valamint „a vezetők általános megmérettetése”. Ez utóbbi azt írta elő, hogy minden olyan területen, „ahol az államnak szerepe van”, a kormány azonnal „függesse fel a vezetői mandátumokat”, s aztán „dolgozza ki a vezetői megmérettetés intézményrendszerét, s a teljes körű megmérettetésre 1990 folyamán kerüljön sor”.

Ahogy az SZDSZ tavasszal túllépte a célon a maga AZONNAL-jával, és inkábbrontott, semmint javított a saját választási esélyein, hasonlóképpen járt ősszel az MDF a „Justitiával”. A benne foglaltak sokkal több félelmet, mint rokonszenvet keltenek a magyar társadalomban – különösen ha figyelembe vesszük, hogy azok még csak nem is a maguk eredeti formájában, hanem a kormányellenes sajtó rosszindulatú tálalásában kerülnek a publikum elé.

(A Justitia-terv kampányszerű meghirdetésénél csak egy nagyobb ostobaságot követett el a Fórum az önkormányzati választások előtt, de az szerencsére nem jutott nyilvánosságra. Lezsák Sándor ötlete alapján a Bem tér több tízezer MDF-madárretetőt csináltatott és küldetett szét a helyi szervezeteknek, hogy szerte az országban ezzel mutassa meg, milyen gondoskodó lélek lakik e pártban; továbbá hogy gyógyíthatatlan sebet üssön a „szabad madarak”, azaz a szabad demokraták lelkén. A helybeli aktivisták józan-ságának köszönhetően azonban – akik sűrű káromkodások közepette pakolták le, majd rejtették el a világ szeme elől a központ teherautókon érkezett ajándékát – minderről sem a választók, sem a SZDSZ nem szereztek tudomást. Így az MDF – bár a választásokat elvesztette – megmenekült attól, hogy tetejébe még közneveltség tárgyává is váljon.)

A negatív igazságtétel követelése az önkormányzati kudarc és a taxisblokádnál után azonban egyre erősebb lesz a párton belül. Mi lehet az oka annak, hogy ekkora teret nyer ez az eredeti szándékokkal szögesen ellentétes, társadalmi hatását tekintve önsorsrontó politika?

Egyrészt bizonyára az a nem éppen indokolatlan érzés, hogy a régi rendszer mindenféle rendű és rangú képviselői az első – egyébiránt alaptalan – riadalmon átesve egyre magabiztosabbá és pökhendibbé váltak. Minél több közülük volt az előző hatalomhoz s bizonyos elkövetett bűnökhöz, annál inkább. A felkínált megegyezést és megbocsátást egyre megvetőbben elutasítva ők voltak a leghangosabbak abban, hogy az elmúlt negyven év következményeként előállt csődtömegért egyedül az új kormányt tegyék felelőssé. Ennek nyomán fogalmazódott meg az az MDF-es körökben hamar népszerűvé váló mondat, hogy a bűnök megbocsátását meg kellene előznie a bünbánatnak. Az elvárt látványos meakulpázások persze irreális követelést jelentettek, s csak tovább növelték az érintettek cinizmusát és pökhendiségét. Mivel mindeközben az új kormány nem tudott kézzelfogható sikereket elérni a múlt hibáinak és bűneinek eredményeként reá maradt csődtömeg fölszámolásában, sőt egyre-másra érték a vereségek, az MDF tagjaiban tovább nőtt az igény a múlt bűnöseinek felelősségre vonására. Ez egyfelől fölfogható a jogos igazságérzet munkálkodásaként, másfelől azonban kétségkívül a politikai pótcselekvések körébe sorolandó.

Az igazságtétel, különösen a bűnösök felelősségre vonását célzó igazságtétel tekintében folyamatos és egyre növekvő nyomás nehezedett a kormányra az előző rendszer üldözötteit tömörítő politikai szervezetek (a TIB, a Pofosz, a különböző '56-os szövetségek, a Recski Szövetség stb.) részéről is. Ezek az idő előrehaladtával mindinkább radikalizálódtak, s elégedetlenségük lassan az új hatalom ellen fordult. E szervezetek igen csekély befolyással rendelkeztek a posztkádárta magyar társadalomban, ám ennek ellenére (vagy épp ezért) a rendszerváltozás kormányának nehéz lett volna figyelmen kívül hagyni őket és követeléseiket.

A büntető igazságtételi lépések sohasem Antall és a kormány, hanem mindig a párt vagy a politikai szövetséges csoportok radikális köréből indultak ki. A miniszterelnök értette és megértette a mögöttük lévő indulat igazát, de tudta, hogy belőlük végső soron csak politikai kár származik. Ezért kezdetben megpróbálta leszerelni őket. Aztán ha lehetett, fékezni, ha nem lehetett, mert akkora volt a belső nyomás, legalább törvényes mederben tartani.

„Csak azt szeretném az önök tudomására hozni, hogy egyszerre nem lehet demokráciát teremteni és közben a demokrácia érdekében diktatúrát alkalmazni... az ellenségeinkkel szemben... Mi hiába hozunk olyan jogszabályokat, amelyeket másnap megtámadnak, és az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezi vagy felfüggeszti... A törvényes lehetőségek között fogunk cselekedni.”

„Tetszettek volna forradalmat csinálni!... a békés átalakulást levezénylőkkel szemben ne támasszanak forradalmi vezérekkel szembeni követelményeket!... A szabad választások előtt ebben az országban nem hitték el, hogy választás lesz. Amikor a szovjet csapatok kivonulásáról beszéltünk, akkor nem hitték el, hogy valóban kivonulnak a szovjet csapatok... Amikor mindezt végrehajtottuk, akkor azok, akik ma nagyon radikális követelésekkel lépnek föl, hallgattak!... Megkérdeztem, hol voltál akkor? Jöttél segíteni? Nem, nem jött, várta, hogy ebből egyáltalán lesz-e valami. Nagyon sok volt a tribünön a néző, amikor a huszonkét ember a sarat dagasztotta a pályán, ha az országos arányokat nézzük. Ez nem szemrehányás, csak az igazat szeretném elmondani azon kevesek nevében, akik végigcsinálták. Ne tölünk várják azt, hogy Sátoraljaújhelyen az osztályvezetőt én rúgjam ki! Nincs módomban... Nem lehet egy demokratikus kormánytól azt várni, amit a másiktól... Nekünk erre nincs lehetőségünk, mert ez egy ellenőrzött, parlamentáris kormányzás. De az emberek reflexeiben az él, hogy ha Kecskeméten probléma van, akkor azt meg lehet oldani Pestről. Nem lehet, azt Kecskeméten kell megoldani. És csak aktivitással, és csak a civil társadalom kurázsijával.”

A Justitia-terv meg a Zétényi-Takács-féle törvényjavaslat nem a kormánytól indult. Az Igazságügyi Minisztérium csak akkor veszi kézbe a dolgot, amikor utóbbi alkotmánybíróági bukása után is tovább nő a párton belüli igazságosztó indulat, majd Csurka vezérletével önálló politikai erővé válik, és immár a kormányzat bázisát veszélyezteti. Így fogadja el végül a parlament a háborús bűnök el nem évülésére alapozott, a nemzetközi joggal összhangban lévő és most már az alkotmányossági vizsgálat próbáját is kiálló igazságtételi törvényt, majd a kormányzati ciklus vége felé az úgynevezett „ügynöktörvényt”.

Egy dolog bizonyos: bár az ellenzék és a sajtó folyamatosan bosszorkányüldözésről és bosszúhadjáratról beszélt, az Antall-kormány időszakában justizmord nem történt. Az igazságtétel mindvégig szigorúan törvényes keretek között maradt, csak és kizárólag jogi, bírósági úton zajlott, és soha semmiféle önkényeskedésre, önbíráskodásra vagy bármilyen ehhez hasonló nem került sor.

Am kézzelfogható eredményt sohasem értek el a negatív igazságtételi törekvések. Bár az Országgyűlés 12 darab ilyen jellegű törvényt, illetve törvénymódosítást alkotott (a hasonló körben hozott pozitív jogszabályok száma 16 volt), ezek nyomán a kormányerők sem megbélyegezni, sem megbüntetni, sem megfélemlíteni nem tudták a bűnösöket. Ellenben lehetővé tették, hogy az MDF-et és az Antall-kormányt egyre inkább afféle múlton rágódó, a jelen és a jövő aktuális gondjaival megbirkózni képtelen, sőt azokkal nem is törődő, ellenszenves, agresszív, de tehetetlen politikai erőként állítsák be ellenfelei. Mert a posztoszocialista Magyarországot, Kádár János népét – amelyik hamarosan egy volt pufajkást választ majd magának miniszterelnökül – *ez az egész nem érdekli.*

Végezetül el kell mondani még valamit. Azt, hogy az igazságtételi törekvések túlzott térnyerésében s a velük járó káros politikai következmények kialakulásában komoly szerepe és felelőssége van az MDF néhány mérsékelt, nem a Csurka-szárnyhoz tartozó politikusának is. Legfőképpen Kónya Imre frakcióvezetőnek. Különösen tanulságos az utóbbi esete, aki nagyon későn, csak a győzelem előestéjén csatlakozott az MDF-hez, ezért a tagság egy jelentős részének szemében kezdetben afféle gyanús karrierista volt csupán.

A frakción belül sem volt stabil a helyzete, többször fölmerült leváltásának gondolata is. Az ilyen kezdeményezések azonban sohasem voltak sikeresek, mert ha Kónya leváltása bármilyen formában szóba került, Antall József mindig egyértelműen és határozottan kiállt a hozzá feltétlenül lojális, az ő szemében abszolút megbízható, lényegében a saját meghosszabbított karjaként működő frakcióvezető mellett.

A Kónya elleni legkomolyabb akció az úgynevezett „ötvenkettek lázadása”, amelyre 1991. február végén kerül sor, s amelyet aztán márciusban két alkalommal is bizalmi szavazás követ. A frakcióvezető, aki mellett a miniszterelnök ezúttal is nyomatékosan kiáll, megkapja a többséget, de a nyilvánosságban is nagy visszhangot kiváltó visszahívási kezdeményezés valamelyest mégiscsak megrendíti a helyzetét. A nyár folyamán – Lezsák Sándor bevonásával – aztán komolyabb akciót szerveznek ellene a párton belül, magánál Antallnál akarják elérni a menesztését. Ekkor, ezen a nyáron írja a frakcióvezető a később „Kónya-dolgozat”-ként elhíresült szöveget, amit az augusztus végi – a nyári szünet utáni első – frakcióülésre szán. A Gellért Szállóban tartott kétnapos összejövetelen azonban, ahol egy asztalról bárki magához veheti a fogalmazványt, az egyáltalán nem is kerül napirendre, ami arra enged következtetni, hogy az egész csak Kónya magánakciója; a vagy húszoldalnyi szöveget a képviselőcsoport többsége valószínűleg el sem olvassa.

(Én magam is közéjük tartozom, csupán két héttel később ismerkedem meg az írással – roppant kellemetlen körülmények között. A Nap TV reggeli egyenes adásába megyek éppen a készülő médiatörvényről vitatkozni az SZDSZ-es Haraszi Miklóssal. A műsor vendége még Paul Georg Hefty is, a Frankfurter Allgemeine Zeitung neves magyar származású publicistája, aki kezdettől fogva rokonszenvezett az Antall-kormány politikájával. Mi ketten érkezünk meg korábban, az adás kezdete előtt egy jó negyedórával, s Hefty izgatottan mutatja nekem az aznapi Magyar Hírlapot, amely szó szerint lehozza a Kónya-féle szöveget. Láttá már ezt? – kérdezi, s ujjával odabök a következő sorokra:

„Az írott sajtónál azonban összehasonlíthatatlanul fontosabb a rádió és különösen a televízió. Míg az írott sajtó kezelésében mozgásterünk eleve erősen korlátozott, addig a rádió és a televízió irányításában, arculatának megváltoztatásában, teljes átalakításában a kormányzati pozíció elvileg óriási lehetőségeket biztosít számunkra... A kormány politikájának lényegéhez tartozott, hogy az első időszakban kerülni kell a konfrontációkat annak érdekében, hogy az országról a külföld szemében kedvező kép alakuljon ki... Most azonban, amikor az országról alkotott kép a világ szemében egyértelmű – amikor már senki sem vonja kétségbe az MDF és a kormány elkötelezettségét a liberalizmus, a demokrácia, a sajtószabadság, az emberi jogok és a piacgazdaság iránt –, meggyőződésem szerint végrehajtható a Magyar Rádió és a Televízió politikai beállítottságának és szellemiségének gyökeres megváltoztatása.”

Ki volt az a barom, aki ezt írta? – kérdezem. A maguk frakcióvezetője – feleli. Aztán kiderül, hogy mi is ez az egész, hogy ez az a papír, amit két hete a Gellértben osztogattak...

Ez rettenetes, mondom. Ez az, mondja Hefty. Hát mit mondhatok én itt ezek után a

kulturális bizottság tagjaként, egyszerű képviselőként az MDF és a kormány demokratikus médiapolitikájáról, tíz perc múlva a stúdióban? Hát sok mindent nem – így Hefty. Ilyesmire, ami ide le van írva, még gondolni is csak a legnagyobb titokban szabad – teszi hozzá. Kimondani csak a legjobb barátomnak, négyszemközt, a fülébe súgva, elhagyott helyen, lehetőleg éjszaka. Miután ez a sajtóban megjelent, aki ezt leírta, minálunk egy percig sem maradhatna a helyén...

Nálunk a helyén marad, mondom, és aztán már csak abban reménykedem, hogy Haraszti talán elaludt, beteg, valami miatt nem tud bejönni. Vagy ha mégis, akkor hátha nem volt ideje belenézni a lapokba, hisz olyan korán van még. Ám amikor három perccel az adás kezdete előtt berobog, elég egyetlen pillantást vetnem a diadalittas arcára – a kezében lobogtatott Magyar Hírlapra már fölösleges is –, hogy a másodperc tört része alatt összeomoljanak hiú reményeim. Fél perc múlva indulunk be a stúdióba...

Kónya – a hetekig tartó iszonyatos ellenzéki és sajtótámadások dacára – csakugyan a helyén marad. Nem pusztán azért, mert Antallnak alapelve, hogy ilyenkor nem cserél embert, hanem mert ezek a támadások – akárcsak Csurka esetében – hirtelen óriási együttérzést és rokonszenvet váltanak ki személye iránt, és rendkívüli módon megerősítik a helyzetét a párttagság körében. (Lezsákéknak egyszer s mindenkorra le kell tenniük az ellene szőtt terveikről.)

A tagság heves szolidaritása nem csupán a média miatt lángol föl a korábban nem túl népszerű parlamenti frakcióvezető iránt. Ennek másik oka az, hogy időközben a Csurka-féle Magyar Fórumnak köszönhetően a párton belül is megismerhették a „Kónya-dolgozat” teljes szövegét, amelyik a „rádió és a tévé szellemiségének gyökeres megváltoztatása” mellett az igazságtételi törekvések újbóli meghirdetését is tartalmazza, mondván: „A Justitia-tervnek az alap gondolata... változatlanul aktuális.” S aztán hét pontban föl sorolja, hogy melyek azok a határozott lépések, amelyeket a törvény keretei között meg lehet s amelyeket most – a szovjet csapatok kivonulása, a sikertelen moszkvai puccs, no meg a kormány kedvező nyugati megítélésének kialakulása után – immár meg is kell tenni.

Kónya tisztában van a helyzettel: „Nem szabad abban az illúzióban ringatni magunkat, hogy az itt vázolt és az igazságtétellel összefüggésben feltétlenül megoldandó feladatok következtében az MDF és a kormány támogatottsága jelentős mértékben megnőne... igazságtételi kérdésekben a társadalom meglehetősen megosztott. Nem kétséges, hogy a mi támogatóink alapvetően igénylik az igazságtételt, viszont nem biztos, hogy ez a társadalom többségi álláspontja lenne.”

Igazi ügyvédi fogalmazás! Kónya pontosan tudja, hogy ez a társadalom egy kisebbségének álláspontja, s tudja azt is, hogy az MDF és a kormány támogatottsága ettől nemhogy jelentős mértékben nem fog nőni, hanem jelentős mértékben csökkenni fog. De – úgy látszik – az ő számára a legfontosabb szempont 1991 nyarán a saját ingatag pozíciójának megerősítése a párton belül, amire az ehhez hasonló folytatás a legalkalmasabb: „A feladatot ettől függetlenül végre kell hajtanunk, egyrészt, mert választási ígéreteink között szerepelt az igazságtétel (ez nem igaz! D. J.), másrészt mert a Magyar Demokrata Fórum egész politikai filozófiája megköveteli tőlünk azt, hogy ezen a téren mindent megtegyünk, ami lehetséges” *(ez szintén nem igaz)* ■

Korábban láttuk (amit egyébként Kónya Imre is lát és többször leír), hogy 1991 őszére a koalíció és az MDF helyzete nagymértékben stabilizálódott. Jelentősen javult a kormányzat teljesítménye, és érezhetően növekedett társadalmi elfogadottsága is. (Emlékeztetőül: a közvélemény-kutatási adatok szerint a biztos pártválasztók körében az

MDF-re szavazni szándékozók aránya 1991 januárjától szeptemberéig 14 százalékról folyamatosan emelkedve 25 százalékra nőtt!) Bod Péter Ákos ipari miniszter éppen ezen a bizonyos Gellért szállóbeli frakcióhétvégén mondta el: érezhetően javul az elfogadottságunk, olyan szakemberek, akik korábban szóba sem álltak velünk, mostanában már hajlandók nekünk dolgozni. Hát ne keménykedjünk, mert azzal csak ártunk magunknak. Most másra van szükség: mutassuk meg végre a szebbik arcunkat is!)

Ebben a helyzetben olyan politikát meghirdetni, amelyik tudottan és bevallottan nem fogja elnyerni a társadalom többségének rokonszenvét, amelyik a további konszolidáció helyett konfrontációt eredményez, amelyik az emberek óriási többségét egyedül érdeklő jelenbeli problémák helyett a múlt felé fordul, ez nem csupán súlyos politikai hiba. Ez bűn. S ha mindemögött jelentős részben személyes megfontolások állnak, akkor ez az utóbbi kategória nem csupán politikai, hanem morális értelemben is érvényes.

Nem kerülhető meg a kérdés, hogy mit tud Antall József a Kónya-dolgozatról. A szerzőt ismerve nehezen képzelhető el, hogy a frakcióülést megelőzően ne mutatná meg művét a miniszterelnöknek. Hogy mégsem kerül napirendre, az viszont arra utal, hogy Antall – függetlenül attól, mennyire ért egyet az abban leírtakkal – nem tartja helyesnek a szöveg szélesebb körű megtárgyalását, tehát igyekszik elkenni a dolgot. Miután a sajtóbotrány kirobban, s Kónya úzott vaddá, a párton belül pedig hosszú válik, de főként, hogy az egész igazságtétel újra visszavonhatatlanul belekerül a politika fösodrába, a miniszterelnök már nem sokat tehet.

Pár hét múlva jön a „Kónya-Pető-vita”, ahol előbbi a bűnösök felelősségre vonása mellett kiállva hatalmas sikert arat az ügy iránt szenvedélyesen érdeklődő – jórészt a már korábban említett Horváth Béla által szervezett – hallgatóság előtt. Ám a televízió kellő körítéssel többször is levetíti az estről készült felvételt, s az ország közvéleményének nagy része a terem fanatikus közönsége által szinte szóhoz jutni sem engedett Pető mellé áll – Kónyával szemben.

Nem így az MDF tagsága! A frakcióvezető ezt érzi, és Csurkákék támogatásával valóságos országjárást csinál a szaporodó meghívásoknak engedve (és továbbiakat ösztönözve). Nyargal az igazságtétel rossz irányba futó lován, maga is egyre tovább hajszolván azt. Nem törődik vele, hogy a párton belül ezen az úton szerzett népszerűségének növekedésével fordított arányban mozog, tehát egyre csökken az (egyébiránt mindig is mérsékelt) elfogadottsága az ország közvéleményének szemében. Pedig a parlamenti frakcióvezető az a személy, aki – az állandó tévé- és rádióközvetítések, napi és heti összefoglalók, napi sajtótudósítások révén – rengeteget, szinte állandóan szerepel a közvélemény előtt. Az ő megítélése erősen meghatározza a pártját. Neki ezért elsősorban *kifelé* kell megfelelnie. A széles nyilvánosság, a választópolgárok előtt kell sikeresen szerepelnie, és nem a tagság belső köreiben. Kónya a büntető igazságtétel meglovagolása révén mégis ez utóbbit teszi. Ezzel a pártnak jelentős tőkét gyűjt *magának* (a következő évi országos gyűlésen számos alapító atyát megelőzve a negyedik, az utána következő pedig a harmadik helyen választják be az elnökségbe!), viszont a külső megítélés tekintetében súlyos károkat okoz az *MDF-nek és a kormánynak*.

A negatív jellegű igazságtétel kérdését – amennyiben erre volt lehetősége – közvetlenül választási győzelmét követően rendezhette volna el a koalíció. Mivel nem volt, fél év után le kellett volna vennie a napirendről. Ehelyett '91 után is, egészen a ciklus végéig folytatja szélmalomharcát, egyre elszántabban, egyre elkeseredettebben, és egyre több sebet ejtve – saját magán.

Antall Józsefnek nincs elég ereje ahhoz, hogy ezt megakadályozza.

A MÉDIAHÁBORÚ

„Demokrata voltát még legádázabb ellenfelei sem vonták kétségbe soha” – hangzik a hírlapi nekrológok ismétlődő fordulata. Pedig ez a – halálakor mindenki számára szép igazságnak tűnő – mondat az egyik legnagyobb hazugság, amit valaha leírtak Antall Józsefről – illetve egykori ellenfeleiről.

„A kormányfő által képviselt politikai stílus – az annak alapjául szolgáló politikai filozófiához hasonlóan – nincsen összhangban a modern politikai demokráciát meghatározó alapelvekkel.”

„Az alkotmányos jogállami álarc mögül elő-elővillan a totalitárius demokrácia otromba ábrázata... Az MDF szellemiségének lényege... éppen ez... a demokratikus-liberális látszat és az antidemokratikus-antiliberális valóság kettőssége.”

„Antall Józsefről tudni való, hogy nem veti meg a kamarillapolitikában rejlő lehetőségeket... és a kamarillapolitika a demokráciától enyhén szólva idegen.”

„Surányi György tévedett... de tévedésével nem volt egyedül. Többen voltunk ebben a hazában olyanok, akik a demokrata fórum és a kisgazdapárt szélsőséges, nemzetmentő akarnokait, az új pártállam kiépítését célul kitűző mániákusait nem azonosítottuk Antall József miniszterelnökkel... Surányi György... saját téveszméjének áldozata lett. És nemcsak ő.”

„Mert lehetne-e Csurka István az MDF alelnöke, ha Antall József nem támogatja minden eszközzel, nem áll mögötte minden tekintélyével?”

„...a miniszterelnök – ez ma már eléggé nyilvánvaló – nem tudja vagy nem is akarja semlegesíteni pártja jobboldalát. Elfogadja, s talán azonosul is törekvéseikkel... Antallt saját emberi tulajdonságai ejtették a jobboldal fogságába... menetelünk egy újfajta pártállam felé.”

Hosszan lehetne még citálni a hasonlóan durva és ostoba mondatokat. Ma már meg-hökkentenek, pedig akkoriban nap mint nap olvashattuk őket. Olvashattuk például Gádor Iván cikkét a Magyar Hírlapban, amelyben felelősségre vonja Tölgyessy Pétert, az SZDSZ elnökét, amiért egyáltalán találkozni mert Antall Józseffel: „Mit akar Tölgyessy?... Asszisztálni kíván a sajtó államosításához, a tömegkommunikáció propagandaeszközzé silányításához?... belenyugszik... az új pártállam kialakításába, vagy harcolni kíván ellene?”

Ma már szinte hihetetlen, de a szabad demokraták kemény magjának még a mániákusán Antall-ellenes Lengyel László sem volt elég mániákus. Kenedi János – ugyancsak a Magyar Hírlapban – szintén azt hányja Lengyel szemére, hogy egyáltalán szóba állt a kormányfővel. „Mi végre jár a miniszterelnökhöz társalkodni... miért beszélget vele, és miért küldi el neki a róla szóló tanulmányát a nyilvános megjelenése előtt?” Ezek után – mondja Kenedi – ne csodálkozzon, ha a közvélemény nem áll ki mellette, amikor Antall följelenti őt rágalmazásért. És ne csodálkozzon azon se, ha a tisztelt publikumnak kettejük (mármint Antall és Lengyel) viszonyáról Villon sorai jutnak eszébe: „Lotyó, kurafi: passzolunk nagyon! / Ocsmányoké ez ocsmány szerelem. / Nincs emberségünk, hát ne is legyen / E bordélyban, hol szállásunk nagyon.”

Az ember nehezen lesz úrrá a fölháborodáson, amely a méltánytalanság és az arcát-

A média kereszttüzeben

lanság e nem mindennapi megnyilvánulása nyomán ébred benne. Mégis megteszi, és tárgyyszerűen megállapítja: a baloldali szociálliberális értelmiség és a posztkommunista sajtó meghatározó személyiségei a lelkük legmélyén engesztelhetetlenül gyűlölték a rendszerváltás miniszterelnökét. Mert ép és tiszta lélekkel nem lehetett volna leírni mindazt, amit az évek során leírtak róla.

Gyűlölik őt, de amikor baj van, megijednek. Akkor nincs „pártállam” meg „totális demokrácia”, akkor Antallt nem jellemzik „feudális” és „autokrata” törekvések. Akkor ilyeneket írnak róla még a Népszabadságban is: „...ki jön, mi jöhet Antall után? Mert ugyan sokan elutasítják Antall József nézeteit, stílusát, módszereit, ám elismerik kiszámíthatóságát, a törvényes eljárásokhoz, bizonyos európai és világnormákhoz való ragaszkodását. Az, hogy a miniszterelnök olyan aprólékosan figyeli személye és Magyarország európai megítélésének alakulását, egyben bizonyos garancia is a magyar demokráciának.”

„...nemcsak Antall József személye miatt aggódunk, hanem az ország jövője miatt is... Kívánjuk, nyerje vissza egészségét a miniszterelnök, fejezze be, amit elkezdett – ez volna a legjobb megoldás.”

Amikor ezeket a sorokat leírják, Antall már haldoklik. Amíg él és dolgozik, mindennek az ellenkezőjét állítják róla. A legtöbbször persze nem olyan durva és direkt módon teszik ezt, mint a fejezet elején olvasható idézetekben; a lejáratásnak általában sokkal finomabb és körmönfontabb eszközei vannak. Az egyik bevált trükk például a nemzetközi sajtóra való hivatkozás. Persze nem akkor, ha ott elismerő és dicsérő sorok jelennek

meg a magyar miniszterelnökről – ami gyakran előfordul hanem akkor, ha ennek az ellenkezője történik. Ha valami súlyos elmarasztalás olvasható, ha a hazai viszonyok kedvezőtlen színben tűnnek föl valamelyik nyugati lap hasábjain. Hogy mi ebben a trükk? Az, hogy ezek a Magyarországról szóló „külföldi tudósítások” legtöbbször itthonról, magyar újságírók tollából származnak. Rendszerint maga a szerző az, aki a saját, kint megjelent cikkét felfedezi mondjuk a német lapban – ahogyan például Weyer Béla, a Magyar Nemzet munkatársa teszi –, s aztán hivatkozik rá itthon, a saját újságjában. Hogy lám: nemcsak mi magyar újságírók vagyunk kritikusak a kormánnyal szemben, bizony hasonló vélemények olvashatók róla Nyugaton is.

A média legfőbb fegyvere az ismétlés. Egyszer sem kell bizonyítani, elég sokszor egy-más után elmondani ugyanazt a dolgot: előbb-utóbb beleragad az emberek agyába. Később már mint közismert tényre lehet rá hivatkozni.

A magyar sajtóban az Antall-kormány időszakában szabályos hírlánc működik. Megereszt példának okáért Lengyel László egy írást a Népszabadságban arról, hogy „ezek” talán nem is fogják átadni a hatalmat a választási vereség után. (A Lengyel László munkásságára való ismétlődő hivatkozások oka – a félreértések elkerülése végett – nem az én Lengyel-főbiám, hanem Lengyel Antall-főbiája!) A fenti föltételezés először is kitűnően összecseng mindazokkal a vádakkal, amelyeket a kormánykoalíció hatalmi arroganciájáról, diktatórikus hajlamairól, erőszakos politikai törekvéseiről már réges-régen elterjesztettek a közvéleményben. Reggel a Magyar Rádió ismerteti az írást a lapszemlében. Este az Egyenleg megszólaltatja a neves politológust a tévében, másnap pedig a Magyar Hírlap és a Népszava vezércikkírója is komolyan foglalkozik a kérdéssel. Egy nappal később visszatér az (immár) *ügyre* a Népszabadság. A 168 óra című rádióműsorban szombaton a cikk szerzője s egy másik neves politológus, mondjuk Kéri László már arról a *széles közvéleményt nyugtalanító veszélyről* cserél gondolatokat, hogy a kormánypártok vajon csakugyan megteszik-e, hogy vereségük után erőszakos eszközökkel is megtartják a hatalmat. A beszélgetés a következő hét elején olvasható a 168 óra című lapban. Ezek után persze már a Nap TV is foglalkozni kényszerül a kérdéssel, a rá következő két hétben pedig újra és újra visszatérő téma a médiában ez a nagyon súlyos és sokakat aggasztó probléma. Különféle utalások történnek rá, kormánypárti politikusok ötlékhatalnak a bátran és keményen nekik szegezett kérdés nyomán, s persze sokan elmondják mértéktartó és mértékadó véleményüket az ellenzéki vezetők közül is.

A minden alapot nélkülöző, valójában teljesen képtelen és rosszindulatú feltételezés illetéknéppen majd egy hónapig központi témája a sajtónak, hogy aztán szép csendben elfelejtődjön, s csak valami rossz emlék maradjon utána, hogy „ezek” mit is akartak csinálni már megint, no meg a jó érzés, hogy néhány karakán ember és a sajtó bátor föllépése mindezt mégiscsak megakadályozta.

Az újságíró saját véleményének a köz véleményeként való elővezetése is mindennapi bevett rutinja a médianak. „Az a nem éppen hízelgő vélemény alakult ki önökről...” – kezdi minden harmadik kérdését minden második riporter, s aztán mondja a saját nem éppen hízelgő véleményét. S néhány hét múlva – miután elegendő és elegendő kezdték ugyanígy a kérdést – valóban az a nem éppen hízelgő vélemény alakul ki...

A rosszindulat megnyilvánulásának iskolapéldája „az Antall töltőtolla” című eset. A magyar közvélemény egyszer csak arról értesül a sajtóból, hogy Antall József a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta a töltőtollát. Micsoda felfuvalkodottság, gondolja mindenki, s aki netán mégse, annak sugallják. Ironikus célzások történnek a tollra, elejtett félmondatok magukat már életükben történelmi személyiségnek képzelő törté-

nelemtanárokról, arról, hogy '56 óta élő személlyel kapcsolatban nem szokás az efféle, utcát is csak halála után (ha egyáltalán) s a többi...

Hogy mi történt valójában? Természetesen nem Antall ajánlja föl a töltőtollat, a dolog a következőképpen esik meg. Szikosi Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum Legújabb Kori Történeti Múzeumának főigazgató-helyettese látja a tévéhíradóban a Varsói Szerződés ünnepélyes megszüntetésének prágai aktusáról szóló tudósítást. Látja, amikor a magyar miniszterelnök ellátja kézjeggyével az iratot, s arra gondol, hogy annak a töltőtollnak, amellyel a fél évszázada elveszett magyar szuverenitás visszaszerzését jelentő történelmi okmányt aláírja a magyar kormányfő, a múzeumban a helye. Hivatalos levelet ír Antall Józsefnek, melyben elkéri a közintézmény számára a nevezetes tollat, a miniszterelnök pedig természetesen teljesíti a kérést...

A közvélemény túlnyomó többsége persze nem ismeri ezt a történetet. Csak annyit tud meg a sajtóból, hogy ez a felfuvalkodott Antall elküldte a tollat a Nemzeti Múzeumnak.

Vajon miért gyűlölik őt ennyire?

Elsősorban nem politikai, hanem lélektani okok miatt. Mindenekelőtt azért, mert az előző rendszerben Antall József úgy tudott dolgozni, úgy tudott karriert csinálni, ahogy ők nem: a hazáját szolgálta anélkül, hogy közben a diktatúrát is szolgálta volna. Gyűlölik, mert Antall az egypártrendszer éveiben soha egyetlen sort le nem írt, amit utólag szégyellnie kellene. Akinek sok szégyellnivalója van, az általában nem magát szégyelli: utálja azt, akinek nincs.

A miniszterelnöktől egyetlen kompromittáló múltbeli sort sem tudnak idézni (mit nem adnának érte!) azok, akiktől kötetnyit lehetne. Április negyedikei, május elsejei, november hetedikei vezércikkekből, pártkongresszusi beszámolókból, a szocialista munka hétköznapi hőseiről készült riportokból, a Szovjetunió dicsőségéről meg az amerikai imperializmus gáztetteiről szóló tudósításokból.

De hát ezekből idézni, ugye, nem volna illendő dolog.

Idézzünk csupán egyetlen szövegrészletet, az 1986-os (jogilag még mindig hatályos!) sajtótörvényből. Ez a törvény megfelelő felső-, illetve középfokú politikai végzettséghez kötötte a főszerkesztői, a főszerkesztő-helyettesi, a szerkesztőbizottsági tagsági, a szerkesztőségi titkári, az olvasószerkesztői és a vezetőszerkesztői tisztség betöltését. A törvényhez csatolt melléklet szerint felsőfokú politikai végzettségnek számít egyebek mellett: „az SZKP KB Társadalomtudományi Akadémiáján szerzett kandidátusi fokozat, az SZKP KB Főiskoláján szerzett diploma; az MSZMP pártfőiskoláján államvizsga letételével szerzett főiskolai, valamint a Politikai Főiskolán kapott egyetemi érvényű oklevél; a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia politikai és parancsnoki tagozatán 1957 után szerzett oklevél; a Szovjet Katonai Akadémiák elvégzését tanúsító oklevél; a marxizmus-leninizmus Esti Egyetem hároméves szakosító vizsgája után kapott oklevél.” Középfokú politikai végzettségnek felel meg többek között: „a BM és a HM felsőfokú oktatási intézményeiben szerzett oklevél; a Tanácsakadémián szerzett oklevél; a hat-tizenkét hónapos pártiskola elvégzése; a Komszomol, a KISZ és a SZOT egyéves iskolájának elvégzése.”

Ha mindezeket az első szabad és demokratikus választásokon szerzett miniszterelnöki vagy képviselői mandátum mellé állítjuk, akkor mutatkozik egy kis különbség a kettő között, legalábbis a legitimáció tekintetében. El kell ismernünk: ez a különbség ébreszthet némi frusztráltságérzést a régi újságírógárdában, s el kell ismernünk azt is, hogy ennek nagy valószínűséggel az új politikusokkal, nem utolsósorban a miniszterelnökkel szembeni ellenszenv formájában kell megnyilvánulnia.

Kik ezek a híres demokraták? Nézzük csak meg őket közelebbről! Hisz nem különbek ezek, ugyanolyanok, mint a régiek! Mit olyanok? Rosszabbak! Feudális, horthysta, pártállami, emdéefes komisszárok. Ráadásul pancserek. A régiek legalább szakemberek voltak!

A pszichológia jól ismeri és *negatív identitásformálásnak* nevezi azt a magatartást, amikor valaki saját bizonytalan azonosságtudatát mások azonosságának kétségbe vonásával kívánja megerősíteni. Meggyőződése, hogy az Antall-kormánnyal, az MDF-fel, sőt az egész új parlamenttel szemben tanúsított engesztelhetetlen kritikai magatartás legmélyén ezek a lélektani motívumok munkálnak.

De persze más is. Ne legyünk igazságtalanok: a miniszterelnökkel és társaival szembeni igazságtalanságok mögött nem csupán az elfojtott rossz lelkiismeret dolgozik, hanem a fölszabadult rabszolga mámoros szabadságélménye és féltelensége is. Amiről tegnap még nem is álmodhattam, ma valóság: szidhatom a „hatalmat”, ahogy nekem tetszik. Nekem, akinek félnem kellett tőle, figyelni és követni minden rezdülését, most kioktathatom, akár fenyegethetem is. Ha akarom, naponta leírom, hogy hülye a miniszter, hogy mondjon le. Újra és újra meg is teszem, hisz nem félek, meg merem tenni, és a hajam szála se görbül.

A korábban leírt, irigységben és ellenséges indulatban feltörő elfojtott büntudat egyetül ezzel az infantilis szabadságélménnyel szörnyű teljesítményekre képes.

Főként, hogy társul hozzá még valami. Az a politikai oldal, amelynek Antall József a vezetője, hagyományosan rosszabb pozíciókkal rendelkezik a sajtóban, mint a másik. Jóval többről van itt szó, mint a szabad sajtóra állítólag mindig is jellemző ellenzéki attitűdről, amelyik hátrányt jelent a kormányon lévők és előnyt az ellenzék számára. Az MDF-hez eleve, a kezdetektől fogva különleges gyanakvással és ellenszenvvel viszonyul a sajtó túlnyomó többsége. Hogy miért? Annyival is elintézhethénk a dolgot, mint Grósz Károly az egypártrendszer szükségszerűségét: „ez történelmileg így alakult”. S ezt értené is mindenki. De nem szeretem az efféle virágnyelvet. Kimondom, amit úgyis tud mindenki: a fővárosi újságíró-társadalom meghatározó többsége zsidó származású. Legtöbbjük nem rokonszenvezik azzal a nemzeti érzelmekkel telített politikai értékrenddel és stílussal, amelyik az MDF sajátja. Idegenkednek, félnek tőle. Nacionalizmust, antiszemitát hajlamokat sejtene, hogy minden ilyesmire érzékenyen, illetve túlérzékenyen reagálnak. Mindent megtesznek azért, hogy tetten éri, hogy leleplezzék ezeket a hajlamokat. S ha ki kell mondanunk azt, hogy gyanakvásuk és félelmük az MDF egyes vezetői esetében nem volt teljesen alaptalan, akkor ki kell mondanunk azt is, hogy a gyanakvásuk és félelmek részbeni utólagos beigazolásának oka legelsősorban maga a bennük munkáló gyanakvás és félelem volt, amely provokatív, önigazoló hecckampányok formájában nyilvánult meg. (Bibó: „A politikai élet végzetes félelmeinek... az a tulajdonságuk, hogy... pusztán a félelem erejénél fogva elő tudják hívni azt a veszedelmet, amitől félnek.”)

Antallról lehetetlen azt gondolniuk, hogy bármiféle antiszemitizmushoz köze lehet. De annál nagyobb vehemenciával követelik meg tőle minden lehetséges és lehetetlen alkalommal, hogy határolódjon el az efféle megnyilvánulásoktól.

E követelések képtelen voltára még visszatérünk. Itt és most csak annyit, hogy a miniszterelnök ellen ilyenkor ébredő indulatok mögött valami sajátos frusztráltságérzés is ott munkál. Az az értetlenséggel, csalódottsággal és féltékenységgel kevert düh, amelyik leginkább az alábbi kérdésben fogalmazható meg: „Hogy volt képes ez a mucsai jobboldal akkora pimaszságra, hogy egy ilyen idegesítően nagyformátumú és profi politikus kiállítson?”

De ideje megvizsgálnunk a másik oldalt is. Hogyan viszonyul a sajtóhoz Antall József?

Ha úgy vesszük, szakmabeli: szabályos újságíró-igazolványa van, rendes tagja a MUOSZ-nak. (Láttuk, húsz éven át szerkesztett egy szakmai folyóiratot, számos cikke jelent meg különböző lapokban, zömmel ismeretterjesztő írások.) Még kormányfő korában is befizeti a tagdíjat, egészen addig, míg meg nem alakul a MUOSZ ellenlábasa, a MUK. Mivel ide „átigazolni” nincs kedve, de azt sem akarja, hogy MUOSZ-tagságát a pártállami utódszervezet melletti gesztusnak véljék, ettől kezdve „szünetelteti a tagságát”.

Antall József fiatal korában valóban vonzalmat érez az újságírói hivatás egy bizonyos ága iránt. „Tizenhat éves koromtól politikai pályára készültem, és az volt a vágyam, hogy publicista legyek, és publicistaként kívántam volna képviselő lenni.” Ehhez persze demokrácia kellett volna – tehetjük hozzá –, de mivel a '47 utáni Magyarországon ez nem volt, Antall esetében egyik mesterség sem jöhetett szóba: se a politikus, se a publicista.

Hozzátehetjük még azt is, hogy a tizenhat éves kamasz fiú vágyai az újságírás és a politika hagyományos felfogását tükrözik. Azt a XX. század végi tömegdemokrácia és tömegsajtó viszonyai között immár nehezen elképzelhető állapotot, mikor a két szerep még egy személy által betölthető volt. A fiatalember előtt nyilván Bartha Miklós, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Barankovits István vagy Winston Churchill példája lebeg, de ezek a példák a modern korban már aligha követhetők.

Mindezzel persze az érett és végül politikusi szerephez jutó Antall József is tisztában van, s pártelnökként, majd miniszterelnökként eszében sincs publicisztikákat írni. Ismeri a magyar sajtóban uralkodó viszonyokat, de nem hajlandó elfogadni őket. A médiával való állandó konfliktusának nem csupán a média az oka: ő maga is.

SZENTGYÖRGYI ANDRÁS: „Ebben a kérdésben hajlíthatatlan volt. Egyszerűen nem tudott kibújni a bőréből, és nem is akart. Nem tudta és nem is akarta »kezelni« a sajtót. Nem volt hajlandó idomulni hozzá. Többször mondta nekünk, hogy ne erőltessük, ne kísérletezzünk a dologgal, ő egy bizonyos határt nem fog átlépni. Időnként tett is megvető vagy sajnálkozó megjegyzéseket egyes nyugati politikusokra, például amerikai elnökökre, látva, hogyan bohóckodnak a sajtónak. Erre ő már nem volt hajlandó. Mélységesen idegenkedett ettől a szereptől, minden interjú egy vérizadás volt neki.

Ez az alkata miatt is így volt. Távol állt tőle minden exhibicionizmus. Volt benne valami szemérmesség és visszafogottság, amit persze gőgnek hitt és mutatott be a média. Nem szerette látni a saját képmását, gyűlölte a külsőségeket, a szirénát meg a többi effélet.

Ám a sajtóval szembeni idegenkedését maga a sajtó változtatta egyre inkább ellen-szenvvé. Nem az elemző publicisztikával volt baja, az lehetett akármilyen éles. A tudatos ferdítést, a szándékos hazugságot nem bírta elviselni. Ilyen volt például a tizenötmillió magyar ügye, amit többszöri tisztázás és helyreigazítás után is, újra és újra hamisan idéztek, és hamisan hivatkoztak rá. Az efféle hitványságok fölött képtelen volt napirendre térni. És hány ilyen volt!

Meg kell mondani, hogy ő tudat alatt, vagy talán tudatosan is, a végén már kereste ezeket. Amikor méltánytalanul és durván bántak vele. Ezek ott maradtak benne, nem tudta őket megemésztetni, számon tartotta, és szűk körben gyakran emlegette. És sajnos nem érzékelt emiatt időnként gesztusokat, pozitív megnyilvánulásokat, amelyek, igaz ritkán, de olykor jöttek a sajtó részéről.

De hát nem is csoda. Amit a magyar sajtó az első szabadon és demokratikusan válasz-

tott kormányral és annak miniszterelnökével szemben elkövetett, kezdve (kezdvé?) az MDF választási győzelmének pillanatától, folytatva a kormány esküjével, a miniszterelnök októberi tévés beszédének betiltásával, a sok-sok méltánytalansággal, csúsztatással, hazugsággal, az valóban megbocsáthatatlan.”

Antall József szenvedélyes újságolvasó. Mint afféle polgári értelmiséginek, évtizedek óta azzal indul a napja, hogy átfutja a reggeli újságokat. Ettől a rögzült szokásától miniszterelnökként sem tud szabadulni. Mire kilenckor beér a parlamentbe, már mindent elolvasott, ami az aznapi lapokban a kormányról megjelent. Közben – fél füllel és fél szemmel – a rádió és a tévé reggeli hírműsorait is figyeli. Este pedig nem megy haza addig, míg meg nem nézte a kései Híradót, illetve az Egyenleget.

„A rágalmazások, csúsztatások tömege hangzik el a sajtóban a kormánypolitikusok ellen... A Magyar Rádió politikai műsorainak elsöprő többsége folyamatosan kormányellenes. A televízió számos műsorában is megfigyelhető ez. Tamás Gáspár Miklós pontosan megfogalmazta egy ilyen freudi nyilatkozatában, hogy a kormányfőnek nem lehet az ellenzékét szidalmaznia. Az ellenzék dolga, hogy szidja a kormányt és a miniszterelnököt, s a miniszterelnök erre nem válaszolhat. Az ellenzéki politikusok egy csoportja úgy gondolja, hogy ők bármit mondhatnak, az a demokrácia, s ha erre feleletet kapnak, az már a hatalom arroganciája, etatizmus, tekintélyelvűség. Én viszont azt mondom: kinek rinocéroszbőre van, annak ne legyen mimózaelke.

...A televízió és a rádió az a dolga, hogy objektíven tájékoztasson, és a különböző véleményeknek egyaránt hangot adjon. Szó sincs arról, hogy én azt kívánám, hogy a parlamenti arányoknak megfelelően hatvan százalékban kellene kormánypártinak lennie, és negyven százalékban ellenzékinek. Az a véleményem, hogy száz százalékig igaznak kellene lennie! Van valami elemi erejű gyűlölet egyesekben mindaz ellen, amit a kormányzat képvisel.”

„Ha a fejünk tetejére álltunk volna, az újságírók kedvére bukfencet hánytunk volna, és ha én lettem volna a legkedvesebb, legközvetlenebb fiú, a hízelgéstől a kitárulkozó szolgálatkészségig, a sajtó akkor is támadott volna. Mert itt nem az a lényeg, hogy én egy »merev« vagy »frech« politikus vagyok, hanem az, hogy van egy politikai és emberi szemléletem. Az újságírók egy része azt hiszi, hogy ő bármit írhat, bármit kérdezhet, a politikusnak kötelessége arra reagálni vagy felelni. Én mindig azt vallottam, hogy amilyen az adjonisten, olyan a fogadj isten... úgy képzelik el az alkotmányos demokráciát, hogy a sajtó kötelessége az ellenzékiesség. A kritikusság, az igen, az valóban kötelessége. De azt nehezen hiszem, hogy a sajtónak egyetlen dolga szidni a kormányt, a kormánynak pedig, mint a boksztoknál a zsáknak, ezt jól kell tűrnie... Nem vagyok sértődékeny, ha sértődékeny lennék, akkor már nagyon meg lennék sértődve... Önök sokkal többször sértődtek meg énám, mint én önökre!”

Tölgyessy Péter a következőképpen jellemzi egyik írásos visszaemlékezésében a miniszterelnök és a média viszonyát: „Voltaképpen a televíziós korszak előtti politikus volt. Annak a kornak a gyermeke, amikor a közügyekkel foglalkozók a maguk közvetlenségében szinte sohasem találkoztak a választóikkal, legfeljebb népgyűlések szónokaként beszéltek hozzájuk. A televízió előtt idegenül, fojtott feszültséggel szerepelt... Az elektronikus tömegsajtóval majd hatvanéves korában találkozó Antall József nem vált vonzó televíziós személyiséggé... Egész életében politikusnak készült, mégis érzékeny értelmiségi maradt, akinek nagyon fáj a sokszor igaztalannak érzett támadás.”

Tölgyessy szavaiban sok igazság van. Antall valóban tradicionális politikus, aki a *klasszikus* polgári demokrácia írott és íratlan szabályait ismeri, azokhoz igazodik. Annak

érték- és normarendszerét tanulta meg apja nemzedékétől, és alkalmazza – meghökkenő színvonalon – a posztkommunista Magyarországon. Annak a kornak a politikusai valóban nem ismerik és használják még a televíziót, vagy ha találkoznak is vele, abból inkább konfliktusaik származnak, mint Adenauernak vagy De Gaulle-nak. Antall sokkal inkább az ő rokonuk, megkésett utóduk, semmint a televíziós show-vá változott, amerikanizált, ezredvégi politikai biznissz örökvigyorgó, szaxofonozó sztárjaié.

Ám Tölgyessy igazságai mégis egyoldalúak. Mert az a tömegkommunikációs közeg, amelyik Antall Józsefet körülveszi, korántsem azonos a nyugati média világával. Minden felszíni hasonlóság ellenére legalább annyira különbözik tőle, mint az előbb említett politikai showmanek különböznek a volt pártfunkcionáriusból lett kelet-európai hatalomtechnikusoktól. Amennyire Bili Clinton és Tony Blair különbözik Horn Gyulától vagy Vladimir Mečiar-tól. Antall tehát nem egyszerűen csak a *posztmodern*, sokkal inkább a *posztkommunista* média világában mozog idegenül.

ORBÁN VIKTOR: „Antall József és a sajtó viszonya bizonyos értelemben eredendően és szükségszerűen rossz volt. Ennek először is politikai okai vannak. A Kádár-kor utáni magyar újságíró-társadalom ugyanis nagyon rosszul, merev és egyoldalú elutasítással viszonyult a szocializmus előtti magyar múlthoz. Abban csak a rosszat látta, a reakciós jobboldaliságot, az úri tempókat, és semmi érzéke vagy hajlama nem volt arra, hogy ebben a múltban észrevegye és tisztelje a polgári és nemzeti hagyományokat, tehát azokat az értékeket, amelyeket Antall képviselt. Ez az újságíró-társadalom ugyanakkor – persze nagyon is érthetően – túlzott megértéssel viszonyult a Kádár-korhoz, ahhoz a világhoz, amely iránt viszont – és ez ugyancsak teljesen érthető – Antall József volt egyértelműen elutasító.

Másodszor óriási szakadék tátongott a miniszterelnök komoly és tartózkodó személyisége, polgáralkata, illetve a posztszocialista magyar értelmiség köreiben uralkodó tegezős, bratyzizós közvetlenség között. Antall teljességgel képtelen volt arra az intimitás közvetlenségre, arra a haverkodásra, amelyik olyannyira jellemez mondjuk másokat, akik tegezve hátba veregetik az újságírókat, fölülnek az asztalra, és a lábukkal harangoznak, amitől az illetők persze elájulnak, és azt hiszik, hogy egy közjogi méltóság részéről ez a helyes és demokratikus viselkedés.

Neki még a humora is más volt, sokkal finomabb, intellektuálisabb, szarkasztikusabb, mint amit ezek a körök szerettek, vagy egyáltalán értettek.

Ő nem keveredett és nem oldódott ebben a közegben, nem volt hajlandó engedményt tenni és alkalmazkodni. Egy kicsit sem. És ennek nagyon rossz volt a hatása. Mert tudomásul kell venni, hogy tömegdemokrácia van, ehhez alkalmazkodni kell, különben leütik a lábáról az embert.”

A miniszterelnök mindezzel tisztában van, mégsem hajlandó erőszakot tenni magán. Nem csak alkati meg ízlésbeli okok miatt. Antall József nem csupán a következő választások megnyerésére játszik. Ennél sokkal messzebbre tekint, a magyar demokrácia hosszú távú érdekei lebegnek a szeme előtt. Alapozni akar, ha úgy tetszik, történelmet csinálni. Erre ösztönzi betegsége is. A sajtóhoz való viszonyát leginkább az alábbi mondattal tudom jellemezni: nem keveredett a korpa közé – és megették a disznók.

Az úgynevezett médiaháború közvetlen előzményei a nyolcvanas évek végéig nyúlnak vissza. Az addig szilárdan kézben tartott propagandaeszköz, a sajtó ekkor kezd kiszabadulni a hatalom kezéből. A többi volt szocialista ország átalakulásához képest óriási különbség, hogy Magyarországon a pártállam a média fölötti uralmát lényegesen előbb veszíti el, mint a politikai intézmények fölöttit. A sajtó túlnyomó többsége 1988-89

folyamán fokozatosan átáll az ellenzék oldalára. Előbb a lapok, aztán a rádió, végül a televízió.

Le kell tehát szögeznünk: csehszlovák, keletnémet, román stb. kollégáikkal ellentétben a magyar újságírók jöcskán kiveszik a részüket a pártállam lebontásából. A magyar társadalomban gomolygó elégedetlenséget elsősorban ők alakítják át rendszerváltoztató akarattá vagy legalábbis azt elfogadó várakozássá. Ők hangolják át a közvéleményt; ők erősítik föl a kicsiny és szervezetlen, a magyar társadalommal szélesebb kapcsolatokat kiépíteni érthető okokból nem tudó ellenzéki elitcsoportok hangját.

Elsősorban a szabad demokratákat. Az előző bekezdés utolsó előtti mondata ugyanis egészen pontosan így hangzik: a sajtó túlnyomó többsége 1988-89 folyamán fokozatosan átáll *az SZDSZ oldalára*. A népszavazási kampány idején ez a támogatás szinte egyöntetűnek és elsőprő erejűnek mondható.

A szabad demokrata értelmiség sajtókapcsolatai eleve összehasonlíthatatlanul jobbak a „népiekénél”. Az előbbieket gondolkodásmódban, szemléletben – és mondjuk ki ismét: a tradíciókat és a származást tekintve is – jóval közelebb állnak a közvéleményt döntően befolyásolni képes budapesti sajtókörokhöz. Ennek megfelelően sokkal jobban, ügyesebben, természetesebben mozognak ebben a közegben, mint az MDF meghatározó személyiségei, akik nemegyszer kifejezetten porcelánbolti elefántnak tűnnek a sajtó világában. Mindenekelőtt az e tekintetben meghatározó szerepű Csurka István.

Csak két jellemző példát ennek illusztrálására.

1989 őszén a Magyar Hírlap, a Minisztertanács hivatalos lapja levelet intéz a jelentősebb ellenzéki pártokhoz, amelyben följajánlja, hogy – afféle ellenzéki melléklet formájában – rendszeres fórumot biztosít számukra, ismerteti állásfoglalásaikat, beszámol tevékenységükről stb. Az MDF elnökségében vita bontakozik ki az ajánlatról. A vitából az az – akkoriban a Fórum vezetőinek gondolkodásmódjára jellemző – álláspont kerül ki győztesen, amely szerint a többi ellenzéki erővel való efféle közös szereplés csak a többiek, az MDF-nél kisebb és jelentéktlenebb pártok számára volna hasznos. Az elnökség a hangadóként föllépő, sajtóügyekben amúgy is illetékesnek számító Csurka Istvánt bízta meg, hogy válaszoljon a Magyar Hírlap szerkesztőinek. Csurka harcias és pökhendi levelet ír. Lényegében közli a kormány lapjának újságíróival, hogy az MDF, a jövőendő választások nyertese új kormányerőként hamarosan úgys birtokon belül lesz az újságnál, s azt a kis időt már kívárja. Ez a levél adja a fő ösztönzést a lap privatizálásához, ami '90 tavaszára, jóval az MDF vezette kabinet megalakulása előtt meg is történik.

A másik eset főszereplője is Csurka. 1989. november 25-én címoldalas interjút közöl vele, az MDF elnökségi tagjával, a Népszabadság. Többek között a következőket mondja: „Valamiképpen fizetni kell... nem lehet... úgy rendszerváltást meghirdetni, hogy a legfelsőbb régiókban hirdetem meg... és nem hirdetem meg másutt. Sőt, szövetkezek a televízió vezetőivel, szövetkezek a médiák vezetőivel... Emberek vagyunk, az embereket ki kell cserélni minden ilyen szerkezetváltásnál.”

Egy újságíró ismerősöm mesélte másfél évvel később, hogy annak idején, amikor a Csurka-interjú megjelent, a Népszabadság szerkesztőségében kitört a pánik. Nem akartam neki elhinni, de esküvel erősítette: az idősebb, zsidó származású újságírók rémülten mondogatták, hogy ha az MDF jut hatalomra, akkor pogrom lesz, és őket az ablakon keresztül fogják kihajigálni az emeletről...

Haraszti Miklós, az SZDSZ médiafrontembere ebben az időben csupa olyasmit mond, hogy a politika természetesen nem avatkozhat be a szabad sajtó ügyeibe, és szó sem lehet elbocsátásokról meg személycserékről. Ezek után nem kell azon csodálkozni, hogy az

újságíró-társadalom zöme a saját sorsát eldöntő élethalálharcként szemléli az MDF és az SZDSZ küzdelmét, abban teljes erejével részt vesz, méghozzá természetesen azok oldalán, akik számára a szabadságot és az életet ígérik, és azok ellen, akik a halált.

Persze: egyébként is az SZDSZ-szel szimpatizáltak és félték az MDF-től. De vajon ebben a helyzetben mi a helyénvaló politikusi (és emberi) magatartás? Oszlatni vagy növelni a félelmet s az abból táplálkozó gyűlöletet?

Csurka mindig az utóbbit tette.

A sajtó és a sajtószabadság problémaköre egyébként a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások napirendjére is fölkerült. A politikai szekció I/5-ös albizottsága ezt a nevet viseli: *Nyilvánosság és tájékoztatáspolitikai*. Az MDF színeiben Sólyom László, az SZDSZ részéről Haraszti Miklós vesz részt a bizottság munkájában. Az előbbi azzal a határozott koncepcióval lép föl, hogy az új alkotmánnyal együtt, az ún. sarkalatos törvények között meg kell alkotni az új sajtótörvényt is, mint a demokratikus rendszerváltozás végrehajtásának egyik elengedhetetlenül fontos keretfeltételét. Haraszti és az SZDSZ azonban hallani sem akar ilyesmiről. Az utóbbi öt évvel később, 1994 márciusában a következő árulkodó mondatot nyilatkozta erről Ferenczi Krisztinának az *Előjáték a sajtószabadsághoz* című kötetben, miután földézi, mit is akart Sólyom és az MDF: „De a napirendet sikerült nekem meghatároznom, mert mi *tudtuk, mit akarunk*.” (Kiemelés: D. J.) Mint kiderül, a sajtótörvény nem csak az SZDSZ ellenállása miatt nem született meg: „Nem volt rá hajlandóság az MSZMP részéről se, más pártok pedig egyszerűen nem értették a feladatot.” Talán nem véletlen, hogy nem jön létre az a köztisztletnek örvendő párton kívüli személyekből álló ötfős bizottság sem, amely a rádió és a televízió pártatlanságát volna hivatott felügyelni, s amelyet konszenzussal kellene elfogadniuk a tárgyaló feleknek. A Haraszti-féle albizottságban gyakorlatilag semmi eredmény nem születik a tárgyalások három hónapja alatt.

Az SZDSZ médiamonopóliuma '90 januárjában mégis megtörik. Bár az írott sajtóban és a rádióban továbbra is szinte egyöntetű támogatást élvez, a legfontosabb tömegtájékoztatási eszköz, a televízió területén súlyos (és mint később kiderül, a választások kimenetele szempontjából végzetes) veszteségeket kénytelen elszenvedni. Január 4-én a lemondott Bereczky Gyula helyére Nemeskürty István kerül a Magyar Televízió elnöki székébe, s mellé egy olyan elnökség áll föl, amelyben az úgynevezett nemzeti erők (Pálffy G. István, Chrudinák Alajos, Kövári Péter és mások) többségben vannak. A „nemzeti” elnevezés helyessége vitatható, egy dolog azonban nem: olyan emberekről van szó, akiknek elhatározott szándéka a szabad demokraták nyomasztó médiauralmának megtörése. Mögöttük – és az egész akció mögött – Pozsgay Imre áll, aki a kormányban államminiszterként ebben az időben a rádió és a televízió ügyeiért felelős. Németh Miklóst is sikerül a maguk oldalára állítaniuk, aki kormányfőként hivatalosan kinevezi a tévé új vezetését. Január 9-én az öt napja föllált elnökség eltávolítja Aczél Endrét a Híradó és A Hét főszerkesztői posztjáról, s a helyére – mindkét műsor élére – Pálffy G. Istvánt, az elnökség tagját ülteti.

Aczél kirúgása egyesek szerint Pozsgay utolsó rúgása volt. Ha így van, meg kell állapítanunk, hogy ez az SZDSZ elevenébe talált. A két legfontosabb politikai műsor elvesztése óriási csapás számukra, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a Chrudinák Alajos vezette igen népszerű Panoráma ugyancsak ez idő tájt áll át az MDF oldalára.

Ekkor válik döntő jelentőségűvé a Magyar Televízió politikai kiegyensúlyozottságának ellenőrzésére hivatott többpárti Felügyelő Bizottság (közismert nevén: *kuratórium*) működése is. Mint tudjuk, ebben nem vesz részt az SZDSZ és a mellette ebben az időben

csatlósként szereplő Fidesz, miután a többiek ragaszkodnak a szótöbbség alapján történő határozathozatalhoz, és elutasítják nevezetteknek azt a javaslatát, hogy csak teljes egyetértéssel hozhasson döntést a testület. Ez utóbbi azt jelentette volna, hogy az SZDSZ (és a Fidesz) vétőjával megbénította volna a kuratórium működését, miáltal változatlan formában érvényesülhetett volna a televízióban az őket támogató véleményformálók (a Híradó és A Hét elvesztése után immár nem monopóliuma, de) hegemoniája. Ezt a hegemoniát nevezik ők sajtószabadságnak.

Kósa Ferenc, a kuratórium tagja mondta el, hogy '90 elejére az SZDSZ gyakorlatilag az összes politikai reklámidőt előre lekötötte és megvásárolta a televízióban. A testület egyik legfontosabb döntése éppen a választási műsorok szigorúan egyenlő felosztása volt a pártok között.

E változások nélkül az SZDSZ megnyeri a választásokat. Hisz ne felejtsük el, hogy az MDF előnye vele szemben az első fordulóban a pártlistán mindössze 3,34, az egyéni kerületekben pedig csupán 1,78 százalék volt! Ha a Híradó és A Hét január elejétől március végéig változatlanul az őket támogató emberek kezében marad, s ha a pártok képernyőre jutását nem porciózza ki szigorúan egyenlő mértékben a kuratórium, ez az előny rég elolvadt volna, sőt. Így azonban az MDF alakíthat kormányt, amelyet a sajtó túlnyomó többsége félelemmel és ellenségesen fogad.

A félelem aztán gyorsan csökken, az ellenszenv pedig – a növekvő bátorsággal együtt – rohamosan nő...

Az Antall-kormány szaporodó *jobboldali* kritikusainak táborában mind gyakrabban hangzik el a vád: Antallnak keményebben kellett volna fellépnie a sajtóval szemben. Nem lett volna szabad eltérnie az újságírók kártevését; meg kellett volna őket leckéztetnie, rendet kellett volna csinálnia, valamit tennie kellett volna. Manapság – egyre többen – azok is ilyeneket mondanak, akik egyébiránt Antall József híveinek vallják magukat.

Gyűléseken, politikai fórumokon, baráti beszélgetések során ezerszer hallottam ezeket a kijelentéseket, s ha visszakérdeztem, hogy de hát *mit* kellett volna tennie Antallnak, a válasz mindig ez volt: azt nem tudom, de *valamit* tennie kellett volna. S ha ezek után együtt részletesen megvizsgáltuk a korabeli helyzetet, a sajtó anyagi, politikai, jogi, szakmai, morális és mindenféle egyéb viszonyait, majd a szóba jöhető kormányzati lépéseket, és egyértelműen kiderült, hogy *a világon semmit sem lehetett tenni* abban az értelemben, hogy nem lehetett *elfoglalni, megfélemlíteni vagy megrendszabályozni* a sajtót, akkor ez következett: jó rendben, de ezt akkor sem lett volna szabad így hagyni, *valamit* mégiscsak csinálni kellett volna...

Hát igen, Tomorinak sem lett volna szabad veszítenie Mohácsnál, Görgeynek sem lett volna szabad letennie a fegyvert Világosnál, *valamit* nekik is tenniük kellett volna.

Nekem is tennem kell valamit, de ismét csak annyit tehetek, hogy ezúttal is józanul számot vetek a kormány lehetőségeivel: mit tehetett a médiával 1990 tavaszán s az azután következő időben?

Ami az írott sajtót illeti, nem sokat. A Népszabadság újságíróinak ugyanis 1990 májusában már nincs okuk félni Csurka fenyegetőzéseitől. Ahogy a többieknek sincs. Az országos napilapokat az egy Magyar Nemzet kivételével addigra mind privatizálják, a kormányznak, ha akarná, sem állna módjában beavatkozni a szerkesztőségek belügyeibe. A Minisztertanács egykori lapja, a Magyar Hírlap már az angol sajtócézar, Robert Maxwell kezében van; a Népszabadságot, az MSZMP egykori központi lapját az utódpárt a Szabad Sajtó Alapítványnak adományozta, ahonnan hamarosan a nyugatnémet Bertelsmann

cég többségi tulajdonába megy át; a Népszava, a szakszervezetek lapja pedig eleve nem számít állami tulajdonnak. A kormány egyedül a Magyar Nemzet sorsára lehet még befolyással az állami lapkiadó, a Pallas révén.

A megyei napilapok (az MSZMP megyei bizottságainak egykori propagandaeszközei) '90 tavaszán még az MSZP kezében vannak, azazhogy már csak félig. A két választási forduló között hetet megszöktet közülük egy német sajtókonzern hazai leányvállalata, az Axel-Springer Budapest Kft. Az eljárás pimaszul ügyes, a Springer nem az újságokat „lopja el”, hanem az újságírókat. Egyszerűen átigazolja őket, s az ígígyen szerkesztő és szerző nélkül maradt lapok helyén a régi gárdával és minimális névváltoztatással „újakat” indít. Mindez teljesen jogszerű, az érvényben lévő 1986-os sajtótörvény abszolúte alkalmatlan az efféle „kapitalista trükkök” meggátlására.

Az eset nyomán parlamenti vizsgálóbizottság alakul az írott és elektronikus sajtó privatizációjának és általános állapotának felmérésére, amely néhány hónapi küszködés után kénytelen megállapítani, hogy jogsértés sehol nem történt, s hogy a zajló folyamatokba beavatkozni nincs módja. Hiába fordul még a legfőbb ügyészhez is, az megállapítja, az MSZP-lapok privatizációja során minden jogszerűen zajlott és zajlik. Mert az utódpárt a nyár folyamán a maradék megyei újságjaitól is megszabadul – ezúttal már hivatalos és nyilvános pályázatok keretei között. Az igaz, hogy e pályázatok révén átmenti a régi szerkesztőgárdát, de természetesen ez sem ütközik jogszabályba. Az MSZP kiírása szerint ugyanis csak az a pályázó minősül tényleges ajánlattevőnek, aki bírja a szerkesztőség tagjainak együttműködési szándéknyilatkozatát. Ilyen nyilatkozatot viszont az kap, aki teljes garanciát nyújt a régi gárdának a túlélésre. Számos helyen írásba foglalja az új tulajdonos, hogy ennyi és ennyi évig helyükön hagyja a szerkesztőket és a rovatvezetőket. Kell-e csodálkozni ezek után, ha a „fiúk” hálásak az MSZP-nek, ha továbbra is őt támogatják?

Hogy mit szól ehhez az új tulajdonos? Őt egy csöppet sem érdekli, hogy a lapját régi kommunista újságírók írják. Egy dolog érdekli: a pénz. Amíg a lap példányszáma s a befolyt haszon nem csökken, addig neki teljesen mindegy. Ha a politikai egyoldalúság profitvesztéseget okozna, akkor lépéseket tenne a politikai egyoldalúság megszüntetésére. De mivel a megyei pártbizottságok egykori lapjai továbbra is versenytársak nélkül, monopolhelyzetben vannak a „piacon”, ez az egyoldalúság nem derül ki a publikum számára, s nem vezet a példányszám csökkenéséhez.

Visszatérve a sajtóprivatizációt vizsgáló parlamenti bizottsághoz, az ebben a helyzetben tehetetlen. Tehetetlen annak ellenére, hogy nem paritásos alapon áll, hanem visszatükrözi a parlamenti erőarányokat, mi több, összetételében kétharmados kormánypárti többséget mutat!

A szóban forgó bizottság meddő erőlködésének minden részletét ismerem, hisz – mint már említettem – én voltam az elnöke. Tagjai pedig többek között olyan kemény legények, mint Csurka István, Schamschula György vagy a KDNP-s Miklósok közül a Gáspár. Annak idején semmiféle konfliktusom nincs velük, Csurkával egyetértésben állapítjuk meg, hogy tehetetlenek vagyunk, s a bizottság valamikor kora ősszel csendben befejezi a munkáját.

Hogy miért nem vettük el az MSZP lapjait? Vagy miért nem vette el a kormány és a parlament? Mert azok jog szerint nem az állam, hanem az MSZP tulajdonát képezték. És az MSZP a választások után ugyanolyan legális szereplője a magyar közéletnek, mint az MDF vagy bármely más politikai erő, az alkotmány az ő tulajdonát is védi.

Hogy módosítani kellett volna az alkotmányt? Igen, kétharmados többséggel lehetett

volna. Hogy új sajtótörvényt kellett volna hozni a '86-os helyett? Kétharmados többséggel az is sima ügy lett volna. Hogy a népszavazás eredményeképpen az MSZMP-nek, illetve az MSZP-nek el kellett volna számolnia a vagyonával? Igen, az SZDSZ négyigényes népszavazásán *pontosan* erről döntöttek a polgárok. Az MSZP jogászai később akkurátusan megmagyarázták nekünk, hogy mit jelent „nyilvánosan elszámolni a vagyonnal”. Azt jelenti, hogy az utódpártnak közzé kell tennie a költségvetését. Be kell mutatnia a könyvelését, a bevételt meg a kiadásokat. Ám a vagyonelszámoltatás még véletlenül sem jelent *vagyonelkobzást* vagy bármi ahhoz hasonlót, amit a derék polgárok '89 novemberében hittek! Hogy akkor az SZDSZ '89 őszén becsapta a népet? Lassacskán ideje ráébredni...

Antall Józsefnek és kormányának mindenesetre nincs joga beavatkozni az írott sajtó ügyeibe. De rendben van, játsszunk el a gondolattal! Feltéve, de meg nem engedve, hogy a miniszterelnök hajlandó túllépni a jogállam korlátain; feltéve, de meg nem engedve, hogy Antall József *nem demokrata*: akkor sem lenne módja ama „kemény lépések” megtételére, a sajtó „megrendszerbehozására”. Mert ugyan ki hajtaná végre ezeket a lépéseket? A posztkommunista közigazgatási apparátus? A posztkommunista rendőrség? És vajon ki támogatná őket? A posztkommunista sajtó? Vagy az általa manipulált posztkádárista társadalom? És ha mindezek ellenére valami csoda folytán mégiscsak el tudja venni a kormány ezeket a lapokat – zömmel immár a nyugati tulajdonosoktól! –, vajon ki szerkesztette és ki írta volna tele őket? Hogy e tekintetben mire tellett a jobboldal erejéből, azt az Új Magyarország sajnos megmutatta...

Ahogy a taxisblokádt megmutatta azt, hogy még ahhoz sincs ereje és támogatottsága a kormánynak, hogy saját magát és az alkotmányos rendet megvédje az ellene irányuló erőszakos, törvény- és alkotmányellenes fellépéstől! *Hogyan képzelhető ezek után, hogy fél évvel korábban lett volna ereje és támogatottsága ahhoz, hogy maga hajtson végre erőszakos, törvény- és alkotmányértő lépéseket?*

De nézzük meg az elektronikus sajtót. Itt némileg más a helyzet, a kormánynak – mint láttuk – vannak pozíciói és „emberei” is. Vannak továbbá jogi lehetőségei: a tévét és a rádiót mégsem lehetett úgy eladni a választások előtt, mint a Magyar Hírlapot. Ám ezek a pozíciók és ezek a lehetőségek erősen korlátozottak.

A Magyar Televízió Elnöksége Nemeskürty Istvánnal az élén 1990. április 6-án – tehát két nappal a választások második fordulója előtt – levelet intéz Németh Miklós miniszterelnökhöz, amelyben megbízatásáról április 8-ával lemond. Antall hivatalba lépésekor jogi értelemben tehát megtehetné, hogy kinevezi a „saját emberét” tévéelnöknek. Politikailag azonban nincs abban a helyzetben, hogy ezt megtegye. Hogy miért, azt részletesen bemutatam az MDF-SZDSZ-paktumról szóló fejezetben. Emlékeztetőül a lényeg: a kétharmados törvények gúzsba kötötték az új kormányt. Ezt a kötést egyetlen módon lehetett feloldani: az SZDSZ-nek tett engedmények árán. Az engedmény az államfői poszt átengedése volt, továbbá lemondás a tévé és a rádió elnökének közvetlen miniszterelnöki hatáskörbe sorolt kinevezéséről.

Antall József tehát választhat 1990 tavaszán: a Magyar Televíziót vagy a Magyar Köztársaságot akarja-e kormányozni.

Az utóbbit választja.

De tegyünk ismét egy kísérletet: tételezzük föl, hogy mégis az előbbi mellett dönt. Ebben az esetben az általa kinevezett elnök (vajon ki?) Pálffy G. Istvánra, Chrudinák Alajosra, Győri Bélára, Sugár Andrásra és még néhány mindenre elszánt emberre támaszkodva, iszonyatosan kemény eszközöket alkalmazva megpróbálhatta volna *kormány-tévévé* tenni a Magyar Televíziót és *kormányrádióvá* a Magyar Rádiót.

Ez eleve nem sikerülhetett volna. A magyar újságíró-társadalom ugyanis – mint láttuk – nem a pártállam utolsó csatlósának szerepében búcsúzott a régi rendszertől, mint keletnémet vagy román kollégáik, hanem – bármily különös – a rendszerváltoztatás élharcosaként. Nem fül- és farokbehúzással fogadta volna a régi helyébe lépő új gazdát, hanem dühödt ellenállással, vicsorogva és harapva.

De tegyük fel, hogy mégse lett volna botrány, nem lettek volna bénító sztrájkok, s a kormánynak sikerül a tévé és a rádió teljes megtörése. Merthogy ez esetben nem lett volna elég a semlegesség és a pártatlanság, hisz a kormány maga tehetetlen és eredménytelen lett volna a kétharmados parlamenti többség hiánya miatt. A tévének és a rádiónak tehát *egy működésképtelen kormány oldalára kellett volna állnia, és odaállítania a magyar lakosságot!*

Az ellenzékkel szemben. Az írott sajtóval szemben. A közigazgatással szemben. A pozíciói birtokában lévő posztkommunista gazdasági elittel szemben. A hasonlóképpen jellemezhető baloldali kulturális elittel – az egész posztkommunista Magyarországgal szemben.

Mégpedig úgy, hogy mindezek pozícióihoz a kormány nem nyúlhat! Legalábbis törvényesen nem, mert nincs hozzá kétharmados többsége. Az SZDSZ-szel történt megállapodás nélkül ugyanis *minden* lépéséhez erre volna szükség!

De folytassuk a sort: a kormánnyal (és televíziójával) szemben ott találtuk volna a nyugati pénzügyi hatalmakat, amelyek épp megkezdtek betétek kivonását a pénzügyi csőd szélére jutott országból. Ott találtuk volna nemcsak a nyugati sajtót, de a nyugati politikát is. Mert azt ugye senki sem gondolja, hogy az autokratikus eszközöket alkalmazó Antall Józsefet is barátjuknak tekintették volna Thatcher, Kohl, Bush meg a többiek? Körülbelül úgy viszonyultak volna hozzá, mint Mečiarhoz vagy Iliescuhoz.

Hogy sokra ment a barátságukkal? Való igaz: az MDF *végül* elvesztette a választásokat. *Végül* át kellett adnia a kormányt az egykori kommunistáknak.

1994-ben.

És nem 1993-ban, és nem 1992-ben, és nem 1991-ben, és nem 1990-ben. Ahogy megtörtént volna, ha Antall „keményebb eszközökhöz nyúl”. Ha „rendet csinál” a sajtóban. Már csak azon egyszerű ok miatt is, hogy *az MDF és különösen a parlamenti képviselőcsoport túlnyomó többsége 1990-ben nem lett volna hajlandó követni a miniszterelnöket egy ilyen úton!* Azok se, akik most, *utólag* már azt mondják, hogy igen! (1990-ben még Csurka is lelkes paktumpárti, továbbá Hankiss, de főleg Gombár egyik fő támogatója!) Merthogy az MDF annak idején nem véletlenül választott magának egy Antall József nevű férfit elnökéül ahelyett, hogy valami magyar kiadású Mečiar vagy Iliescut választott volna.

De térjünk vissza a képtelen feltételezések világából a tények világába. Kezdetben úgy tűnt, Antall elképzelései érvényesülnek, s az európai normák szerint alakulnak a dolgok. Két nappal a kinevezési törvény hatályba lépése után, 1990. augusztus 1-jén a még ideiglenes köztársasági elnök a miniszterelnök javaslatára kinevezi a Magyar Televízió élére Hankiss Elemért, a Magyar Rádió élére pedig Gombár Csabát. Mindenki – elsősorban ők maguk – átmenetinek és ideiglenesnek tekinti megbízatásukat, amely csakis a hamarosan kétharmados többséggel megszülető médiatörvény hatályba lépéséig tart. Addig lennének hivatottak ők mintegy személyükben biztosítani a hiányzó jogi konszenzust.

Hankiss Elemért régi baráti szálak fűzik Antallhoz, valamikor éveken át egy asztaltársaság tagjai voltak. Maga Hankiss később több nyilatkozatában is úgy emlékszik vissza

rá, mint aki politikai műveltségével messze kiemelkedett a többiek közül. A rendszer-változás idején is kapcsolatban állnak, a neves szociológus titokban besegít az MDF kampányába: tizennégy sűrűn gépelt oldalból álló feljegyzést készít a pártelnök számára, melyben valóságos politikai marketingszakértőként ad neki tanácsokat.

Ami Gombár Csabát illeti, ő – mint láttuk – már 1987-ben felkért előadó volt Lakiteleken. Csurka a kulturális bizottságbeli meghallgatása előtt efféle taktikai utasításokat ad az MDF-es bizottsági tagoknak: vigyázzatok, ne mutassátok ki nagyon a szimpátiátokat Gombár iránt, az SZDSZ észre ne vegye, hogy ő valójában a mi emberünk.

A szabad demokraták vélhetően nem gondolnak ilyet se Hankissról, se Gombárról, mert a bizottság mindkettőjüket egyhangúlag, ellenszavazat és tartózkodás nélkül támogatja. Ez a személyüket övező teljes konszenzus 1990 őszéig tart, aztán a kormánypártok bizalma fokozatosan megrendül irántuk.

Pedig korántsem működnek egyformán. Gombár vélhetően gyorsan fölméri, hogy a Magyar Rádióban uralkodó erőviszonyokon ha akarna, sem tudna változtatni, pontosabban, hogy egy kiegyensúlyozási kísérlet iszonyú ellenállást váltana ki, s ő akaratlanul is a kormány emberének szerepébe csúszna. Ehhez pedig semmi kedve, így aztán nem is csinál semmit. Pontosabban idomul az őt körülvevő közeghez. Ez azt jelenti, hogy a rádióban érintetlenül megmarad az a nyomasztó szellemi és politikai dominancia, amelyik pártpolitikai szempontból egyszerűen SZDSZ-es uralomnak tűnik (legalábbis MDF-es szemmel). Gombár mindezt azon az alapon veszi tudomásul, hogy ami a rádióban van, az a szakma belügye, a politikai pártoknak ehhez nincs közük, mindenféle külső beavatkozást illetéktelennek kell tekinteni. Következésképp szóba sem áll a pártokkal, bezárkózik a rádió elefántcsonttornyába (és hallgatja a *madarak* énekét).

Hankiss másként viszonyul az őt körülvevő másfajta közeghez. A tévében – mint láttuk – '90 januárja óta nem érvényesül az SZDSZ hegemoniája, legfőljebb a túlsúlya. S bár megesis olyan skandalum, mint a miniszterelnök helyi választások előtti beszédének letiltása, Hankiss számos lépést tesz a kormánypárti-ellenzéki egyensúly megeremtése érdekében. Először is – a folyamatos támadások ellenére – meghagyja Pálffy G. István kezében a Híradó és A Hét műsorát. Marad a Chrudinák-féle Panoráma is, sőt: hamarosan megszűnik az SZDSZ házimozijának számító Napzárta, s eltűnik a képernyőről Mester Ákos Hírhatáre.

Ám az MDF radikális szárnyának, mindenekelőtt Csurka Istvánnak mindez nem elég. A miniszterelnökkel ellentétben ugyanis ő valóban emdeefes tévét akar, amin természetesen a *saját* szellemi és politikai ízlését kiszolgáló műsort ért.

1991-től Csurka megkezdí a rádió és a televízió elleni, közelebbről pedig a két elnök személye elleni támadásait a Magyar Fórum hasábjain, a Vasárnapi Újságban felolvasott jegyzeteiben, valamint a gyűléseken és a rendelkezésére álló összes politikai fórumon.

Szavai nem maradnak hatástalanok. Sem a párttagság köreiben, sem az elnököknél. Pedig Hankiss – Gombárral ellentétben – sokáig egyeztet az MDF médiapolitikusaival (egy-két ilyen találkozón én is jelen voltam), amiként az SZDSZ-esekkel is. Ezen egyeztetések során számos félreértés tisztázódik. A tévéelnök elmagyarázza, mit miért tett, s mit miért tervez tenni a közeljövőben. E találkozások révén Hankiss sokáig meg tudja őrizni a józan többség bizalmát.

Az alig észrevehető fordulat '91 tavaszán következik be, amikor az elnök intendánsokat állít a csatornák élére. Bányai Gábor és Vitray Tamás személyét illetően komoly kétségei vannak a kormányerőknek, de végül is elfogadják (vagy inkább lenyelik) őket.

Ám Hankiss lépését – a szokása szerinti óvatossággal – pár hetes késéssel követi Gombár is. Az ő intendánsai, Szalay Zsolt és Vicsek Ferenc azonban már végképp elfogadhatatlanok az MDF számára. Amikor közvetlenül a kinevezésük előtt a rádió elnöke felhívja Kulin Ferencet, a kulturális bizottság elnökét, s megkérdi, mit szól a kinevezendő személyekhez, Kulin ezt mondja neki a telefonba: ha csakugyan kíváncsi vagy a véleményünkre, akkor azt kell mondanom, hogy Szalay és Vicsek kinevezését a legkevésbé sem támogatjuk. Megítélésünk szerint ők nem a pártatlanság és a kiegyensúlyozottság, hanem a másik oldal emberei.

Gombár ennek ellenére kinevezi őket. A helyzet azért súlyos, mert az intendánsok egyszemélyi irányítói lesznek a csatornáknak, tehát a TV1-nek, a TV2-nek, illetve a Kossuthnak és a Petőfinek. A kinevezési törvényben szó sincs róluk, az elnökök most gyakorlatilag „leadják” nekik azt a hatalmat és felelősséget, amit ők kaptak kinevezésükkor. E hatalmat és felelősséget az intendánsok esetében azonban nem legitimálja az a hatpárti bizalom, amely annak idején őriantuk megnyilvánult. Az SZDSZ cinikusan azt válaszolja az intendánsok személye körüli egyetértést hiányoló MDF-nek, hogy ez szakmai kérdés, a pártoknak semmi közük hozzá.

A kormányoldal ezek után úgy érzi, hogy Gombár az intendánsok kinevezésével föl-rúgta a konszenzust, s végképp nyilvánvalóvá tette: nem kíván lépéseket tenni a rádió politikai kiegyensúlyozása felé, hanem épp az ellenkező irányba halad. Ez az a pont, amikor Antall is úgy ítéli meg, hogy engednie kell a pártja felől érkező nyomásnak, és ellenlépésre szánja el magát. Ekkor váltja föl az addigi (egyesekek részéről valódi, mások részéről színlelt) együttműködésre, konszenzusra való törekvést az egymás elleni sakkhúzások, a tervek és ellentervek, a megtorlások és a kiszorítások politikája.

Ekkor kezdődik el a médiaháború.

A miniszterelnök egyszerre két fronton indít ellentámadást. Egyrészt egy 1974-es, de a médiatörvény megszületéséig hatályos kormányrendeletre hivatkozva bekéri jóváhagyásra a rádió és a televízió szervezeti és működési szabályzatait, másrészt él a rádió- és tévéalelnökök kinevezéséhez való jogával. Ami az elsőt illeti, az efféle nyomásgyakorlás hatása fölöttébb kétséges. Feltehetően sokkal kevesebb félelmet kelt a szóban forgó intézmények elnökeiben és munkatársaiban, mint amennyi ellenállást és dacot ébreszt bennük, s mint amennyi politikai kárt okoz magának a kormánynak. Az alelnökök jelölése annyival szerencsésebb, amennyivel törvényi alapja, az új parlament által ellenszavazat nélkül elfogadott 1990-es kinevezési törvény erősebb legitimitással bír a Lázár György idejéből származó kormányrendeletnél.

Antall alelnökjelöltjei a televízióba: Bányai Gábor, Peták István és Chrudinák Alajos, a rádióba: Király Edit, Sediánszky János és Rózsa T. Endre. Az első esetben tehát megerősíteni és alelnökké léptetni elő Hankiss két intendánsát (a lemondott Vitray helyére időközben Peták került), és hozzájuk csatlakozna még Chrudinák, aki mintegy a kormányoldal embereként kiegyensúlyozná az MDF szerint kissé elbillenő mérleget. A rádiós alelnökjelöltek viszont mindhárman kormánypártiak *(legalább annyira, mint amennyire Gombár intendánsai kormányellenesek)*.

Az SZDSZ, amelyik addig következetesen hangoztatta, hogy a pártoknak és a pártaluknak semmi keresnivalójuk a média környékén, most hevesen tiltakozik az „MDF-es komisszárok” ellen, mondván, hogy a miniszterelnök nem egyeztetett vele (illetve a kimondatlanul is a saját politikai képviselőjének tekintett köztársasági elnökkel).

Göncz Árpád beváltja az SZDSZ hozzá fűzött reményeit, és 1991. július 12-én lelkiismereti okokra hivatkozva megtagadja az alelnökök kinevezését. A médiaháború ezzel

rádiós és televíziós ügyből az egész közjogi rendszer lényegét érintő, súlyos alkotmányjogi konfliktussá növekszik. E konfliktus alapos elemzése a következő fejezet tárgya lesz, itt csak annyit szögeznek le, hogy a köztársasági elnöknek az alkotmány szerint nem volt joga megtagadni a miniszterelnök által jelölt és a parlament kulturális bizottsága által meghallgatott alelnökjelöltek kinevezését. Ez Antall József szilárd meggyőződése, s ezt erősítik meg az Alkotmánybíróság e tárgyban hozott, egymást követő határozatai is.

A miniszterelnök számára 1991. július 12. után, miután Göncz megtagadja az alelnökjelöltek kinevezését, a dolog többé nem a rádió és a tévé befolyásolásának kérdése, hanem az egész demokratikus jogrend alapjait érintő alkotmányos ügy. Úgy véli, hogy a legfőbb közjogi méltóságok hatáskörének megnyugtató és végleges tisztázása nélkül bizonytalanná válhat a demokratikus jogállamiság egész rendszere. Az olyan politikai fölfogású ember számára, mint ő, ennél fontosabb kérdés nincsen. 1991 nyarán ráadásul már csaknem fél éve tünetmentes, ereje teljében van, s mint láttuk, ezek a hónapok külön és belpolitikai tekintetben egyaránt a kormányzat legsikeresebb időszakát jelentik. Antall tehát óriási energiával, igazának biztos tudatában, a győzelem reményével veszi föl a harcot az alkotmánysértés és az alkotmánysértő ellen. Föl sem tételezi, hogy a média, valamint a politikai ellenfelek gátlástalansága hatékonyabb lehet a jog és az igazság erejénél.

Az Alkotmánybíróság első, 1991. szeptember 23-i döntése csakugyan a miniszterelnök álláspontját igazolja. Ennek nyomán szeptember 26-án változatlan formában ismét az elnök elé terjeszti aláírásra az alelnökök kinevezési okmányait. Göncz kereken egy hét múlva válaszol. Megtagadni immár nem meri az aláírást, de bejelenti, mérlegelési időre van szüksége, amelyhez bekéri a rádió és a tévé szervezeti és működési szabályzatait. Már az első alkotmánybírósági döntés alapján is egyértelmű, hogy ilyesmire nincs joga, de ő (és az SZDSZ) úgy véli, ezzel a lebegtetéssel egerutat nyerhet az aláírás és annak nyílt, törvénysértő megtagadása között.

A hetek telnek, Göncz hallgat, s Antall ismét az Alkotmánybírósághoz fordul. Ez újabb, 1992. január 28-i határozatában kimondja: „a köztársasági elnök a kinevezési jogkörébe tartozó döntést olyan ésszerű határidőn belül köteles meghozni, amely annak megállapításához szükséges, hogy a kinevezés alkotmányos feltételei fennállnak-e. A határidő túllépése alkotmányellenes.”

Ez ismét világos beszéd. Göncz tehát beleszorult az egerlyukba, hisz a kinevezés alkotmányos feltételeinek megléte a kinevezési okmány egyszeri elolvasása alapján is minden kétséget kizáróan megállapítható volt már 1991. szeptember 26-án, amikor megkapta a miniszterelnök előterjesztését. Most kiderül, hogy az elnök az aláírás halogatásával már több mint négy hónapja alkotmányt sért.

Antall ekkor visszavonulási lehetőséget kínál neki. Január 31-én visszalépteti eredeti jelöltjeit, s február 17-én újakat állít: Nahlik Gábort és Csúcs Lászlót.

Göncz március 2-án kinevezi őket.

Úgy tűnik, a miniszterelnök ezzel győzött, a magyar politika visszazökkenhet alkotmányos kerékvágásába. A kulturális bizottságban folyorsulhatnak a rádió- és televíziótörvény munkálatai, s a médiaháború frontján – ha nem is béke, de – legalább fegyverszünet áll be.

Am ekkor meghökkentő fordulat következik. Nahlik Gábor, a tévé új alelnöke, akinek kinevezési okmányán a szó szoros értelmében még meg sem száradt a tinta, kiadja első alelnöki utasítását, amelyben – Hankiss távollétében – radikális intézkedéseket tesz. (Nahlikot a kinevezési ceremónia után autó várja a parlament előtt, amely átviszi

őt a Szabadság térre. A szobájában már ott ül Pálffy, Chrudinák és még néhányan, s pár órai győzködés után aláírják vele azokat az intézkedéseket, amelyek többek között a kormánypárti Híradó ellensúlyaként működő ellenzéki Esti Egyenleggel szembeni szankciókat tartalmazzak.) Hankiss hetek óta Amerikában van, az alelnök intézkedései így kormánypárti puccsnak tűnnek. A kívülállóknak szent meggyőződése, hogy Nahlik Antall teljes jóváhagyásával cselekszik.

A miniszterelnököt, akinek sejtelte sincs arról, milyen lépéseket tesz majd az új alelnök, mindez lehetetlen helyzetbe hozza. Úgy érzi, kárba vesztett minden erőfeszítése, Nahlik és felbujtói – akik mögött persze Csurka áll – néhány óra leforgása alatt leromboltak minden elért eredményt, s személy szerint őt is kompromittálták.

De az eseményeket most már nem lehet megállítani. Hankiss azonnal hazarepül, s már a repülőgépről táviratilag fegyelmi büntetésben részesíti Nahlikot. Majd Ferihegyről egyenesen a képviselői irodaházzal szembeni Fehér Gyűrű sörözőbe megy, ahol már várja őt Tölgyessy Péter, Horn Gyula és Orbán Viktor, a három ellenzéki párt elnöke, hogy – immár egyértelmű szövetségesekként – megvitassák a közös taktikát a televízió ellen beindult kormányoffenzíva elhárítására.

Az események logikája s mindenekelőtt Csurkáék munkálkodása tehát a szó szoros értelmében az ellenzék karjaiba kergeti az egykor teljes hatpárti bizalmat élvező tévéelnököt. Antall lépésényszerbe kerül, Hankiss Nahliknak, az általa nagy nehézségek árán kineveztetett új alelnöknek adott – jogilag is erősen vitatható – fegyelmijét nem fogadhatja el, ellenlépéseket kell tennie. Ekkor, tehát '92 márciusában romlik meg véglegesen a viszonya Hankiss-sal.

A médiaháború az év nyarára végképp elmergesedik. Az események gyorsan követik egymást. A miniszterelnök előbb Gombár visszahívását kezdeményezi, aki a törvény által előírt parlamenti meghallgatáson „kutyakomédiának”, illetve „politikai hajcihőnek” nevezi az eljárást, és faképnél hagyja a kulturális bizottságot. Gombár ezzel nemcsak a kinevezési törvény és a parlamenti házszabály, hanem az alkotmány előírásain is kívül helyezi magát. Amerikában hasonló magatartásért börtönbüntetés jár, Magyarországon elnöki védelem. Göncz a törvény- és alkotmányserető rádióelnök pártjára áll, és megtagadja leváltását.

Újabb alkotmánybíróági állásfoglalás, újabb előterjesztés, majd újabb elutasítás következik, aztán Hankiss meghallgatása. A tévé elnöke más taktikát választ. Ő végigüli és végigbeszéli a több mint húszórás, három ülésben zajló meghallgatást, majd munkatársaival összevágat belőle egy kétórás filmet, amelynek alapján a tévénezők persze megállapíthatják, hogy neki (és az ellenzéknek) volt igaza. Továbbá paradox módon még azt is, hogy Gombár Csabának is igaza volt, hisz lám, ezeknek mindegy, hogy végigcsinálod-e a meghallgatást vagy sem, így is, úgy is a fejedet veszik.

Túl azon, hogy a Hankiss által megválogatott anyagból és a sajtótudósításokból a közönség nem nyerhetett valós képet arról, kinek van igaza, a legfőbb csalás vagy tévedés az az egészben, hogy a parlamenti bizottság eljárását és működési szabályait összekeveri egy bíróági tárgyalás eljárásával és szabályaival. Teljesen hamisan, illetve tévesen az utóbbiakat kéri számon az előbbin. Holott a parlamentnek, a *többpárti politika* fórumának egészen mások a működési elvei, mint a *pártatlanság* alapján álló bíróságnak. Az előbbi megjeleníti és ütközteti a különféle politikai érdekeket, az utóbbi viszont az érdekek fölötti jogi igazságot keresi. A parlamentben nem jámbor esküdtek ülnek, akik meg akarják tudni, hogy Hankiss Elemér ártatlan-e avagy bűnös, hanem pártpolitikusok, akik kinyilvánították, hogy az a politikai bizalom, amelyik egy éve még megvolt ben-

nük Hankiss pártatlanságát illetően, most már nincs meg. Annál inkább nincs meg, minél inkább élvezi ő maga az ellenzék demonstratív támogatását. Ehhez képest valóban mellékes, hogy Hankiss mit mond a meghallgatáson, s főként hogy aztán mindebből mit mutat meg a tévében a nézőknek.

A meghallgatás után újabb miniszterelnöki előterjesztés, majd újabb elnöki visszautasítás következik, aztán ismét az Alkotmánybíróság és így tovább: a politika egyre jobban belesüllyed a médiaháborúnak nevezett alkotmányjogi háború mocsarába.

Ebből a mocsárból a miniszterelnök – ha kijön is – csak sárosan jöhet ki. Mindegy, hogy alkotmányjogi szempontból neki van igaza, az átlagember nem olvas negyvenoldalas alkotmánybíróági határozatokat – ha olvasná, sem értené őket –, de nem is érdekli ez az egész. Minderről legföljebb a kormányellenes média szűrőjén át értesül, s egyre inkább rögzül benne az e szűrőn át kirajzolódó kép: a szelíd, jóságos demokrata elnök ellen megszállottként harcoló agresszív, hatalomvágyó miniszterelnök képe.

Ám Antall két okból sem adhatja föl a médiaháborút. Egyrészt azért, mert a Gönczcel való viaskodás tépje nem a rokonszeny index növekedése vagy csökkenése. Mert *az alkotmányértést nem lehet lenyelni, és kompromisszumot sem lehet vele kötni*. Másrészt azért, mert a médiaháború Csurka egyre erősebb térnyerése miatt lassan fő kérdéssé válik az MDF tagsága számára. E folyamatról is külön fejezetben szólok majd, itt csak annyit, hogy '92 augusztusától, az alelnök nevezetes röpiratának megszületésétől kezdve az egész ügy más dimenzióba kerül. Csurka szeptemberben megkezdí saját politikai táborának önálló megszervezését, és létrehozza a Magyar Út Alapítványt, s még ugyanebben a hónapban tömegtüntetést szervez a parlament és a televízió előtt. *Ettől kezdve a média-ügyben – az alkotmányosság kérdése mellett – a pártbeli hatalom birtoklása s vele a kormányképeség megtartása a tét Antall József számára.*

A dolog az év végére elég egyértelműnek látszik: ha a pártelnök-miniszterelnök a soron következő országos gyűlésen nem tudja felmutatni a Csurka által felheccelt tagság számára Hankiss és Gombár levágott fejét, akkor az utóbbi hívei valószínűleg többségbe kerülnek a párt elnökségében.

A miniszterelnök ebben a drámai helyzetben még mindig törvényes, de immár igen durva eszközhöz nyúl: a közalkalmazotti törvény alapján megindítja a Hankiss elleni fegyelmi eljárást, amelyet a kormány tagjai, Balsai István igazságügy-miniszter, Kupa Mihály pénzügyminiszter, Kiss Gyula munkaügyi miniszter és Füzessy Tibor, a titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter folytatnak le. Még egyszer mondom, az eljárás hatályos jogszabályokon alapul. De ki kell mondanom azt is, hogy immár nincs sok köze a demokrácia szellemiségéhez, Antall József szellemiségéhez.

Én magam ekkor mondom le az MDF-frakció sajtóirodájának vezetéséről. Ezzel a miniszterelnöknek is jelezni akarom, hogy azon az úton, amelyre most kényszerült lépni, hívei egy része már nem tudja őt követni. (Utólag hozzá kell tennem: könnyű efféle gesztusokat tennie a képviselőnek – aki csak egy a 386 közül –, akinek a vállalt nem nyomja a kormányzati felelősség teljes súlya, s akinek emiatt nem kötelessége megtartani maga mögött az MDF és a kormánytöbbség támogatását. Antall József 1992-93 telén nem tehet szép gesztusokat: neki harcolnia kell, vállalni az öldöklést: az MDF VI. Országos Gyűlése előtt csatát kell nyernie a médiaháborúban.)

A csatát megnyeri – Hankiss és Gombár január 6-án lemond –, de a háborút elveszti. Mert hiába veszi át a két intézmény irányítását Nahlik és Csúcs, hiába viszik keresztül – immár Antall halála után – a radikális kormányerők, pontosabban Csurkaék akaratát, hiába „foglalják el” a rádiót és a televíziót, mindez pirruszi győzelemnek bizonyul. Az

MDF-nek és a kormánynak sokkal többet árt, mint amennyit használ, ha ugyan használ egyáltalán valamit is.

Az MDF-ben kezdettől fogva két felfogás létezik a sajtóhoz való helyes viszonyulást illetően. Az egyik – a Csurka István-féle – azt vallja, hogy a sajtót el kell foglalni. El kell foglalni, mert ezer szállal kötődik a régi rendszerhez, az MSZP-hez és az SZDSZ-hez. Mert képtelen demokratikusan és tisztességesen működni; mert ellenünkre működik. Vagy legyőzzük, vagy ő győz le minket, harmadik lehetőség nincs. Ám addig is, amíg el nem foglaltuk (vagy arra az esetre, ha ez netán mégse sikerülne), meg kell teremtenünk a saját nyilvánosságunkat: *a mi sajtónkat*.

A másik felfogás – Kulin Ferenc és a nemzeti liberálisok – szerint a demokratikus közhatalom nem győzheti le a sajtót. Ha mégis, akkor a demokráciát is legyőzte. (Kulin 1990 nyarán egyszer így fakad ki: „Én főszerkesztőként és íróként eleget szenvedtem a hatalomtól, attól, hogy nem volt sajtószabadság. Nem azért lettem politikus, hogy most éntőlem szenvedjenek mások, hanem azért, hogy sajtószabadság legyen.”) E felfogás hívei is tisztában vannak a posztkommunista sajtó régi és új kötődéseivel. Azzal is, hogy ez a sajtó ellenségének tekinti az MDF-et. De úgy viszonyulnak hozzá, mint valami rossz természeti adottsághoz, ami bármily kellemetlen: meg nem szüntethető.

Nincs feketeszenünk? Hát nincs. Ostobaság örökké ezen siránkozni vagy emiatt káromkodni. Ez van, erre kell berendezkednünk. Számolni kell a hiányával, s amennyire lehet, alkalmazkodni hozzá, akkor elviselhetőbb lesz a helyzet. Nem szabad demonizálni a sajtót. Az újságírók nem ördögök, legföljebb olyan emberek, akik valami miatt utálnak bennünket. Utálatukat inkább enyhíteni és ne növelni próbáljuk. A huszonéves fiatalember, a Magyar Hírlap parlamenti tudósítója ugyanis nem merő gonoszságból várakozik késő estig, a frakcióülés végéig a Fehér Ház folyosóján, hanem azért, mert le kell adnia valamit a frakcióülésről. Mindenképp leadja, mert ez a munkája, mert kirúgják, ha nem teszi. S ha a teremből kifelé jövet vad szemeket meresztünk rá, ha megvető pillantással mérjük végig, vagy ha semmibe vesszük, ha levegőnek nézzük, akkor a tudósítás alighanem kedvezőtlenebb színben tűntet föl bennünket, mint ha megállunk, netán kezet is fogunk vele, s valamit mondunk neki.

Vagy vegyünk egy másik konkrét példát! Mondjuk, hogy a Magyar Hírlap éles hangú publicisztikát közöl a kormány pénzügypolitikája ellen, Bauer Tamás tollából. Az írás rosszindulatú, igazságtalan, tele túlzó és valótlan állításokkal. Az első felfogás híve ilyenkor az esti politikai gyűlésen – ahol legalább hetven hithű kormánypárti issza lelkesen a szavait – keményen megtámadja a Magyar Hírlapot. Bátor dolgokat mond, nem finomkodik; a hallgatóság lelkes, a szónok boldog. Ám a teremben ott jegyzetel néhány újságíró is, köztük a Magyar Hírlapé. A másnapi lapban pedig *hetvenezren* olvassák, hogy az illető milyen ostoba, s a pártja mennyire szélsőséges.

A másik esetben viszont az történik, hogy a frakció sajtóirodája fölhívja Szabó Iván pénzügyminisztert, olvasta-e Bauer cikkét. (Igen.) Nem kívánna-e róla nyilatkozni a Magyar Hírlapnak? (De.) Utána fölhívja a Magyar Hírlap főszerkesztőjét, mit szólna, ha a pénzügyminiszter interjúban reagálna a mai cikkekre. Akár hiszik, akár nem, ilyenkor sohasem visszautasítás a válasz, hanem készséges beleegyezés: nagyszerű, miért ne. És másnap hetvenezren olvashatják a pénzügyminiszter válaszát.

Az idők során sajnos egyre inkább az első felfogás hívei kerülnek fölénybe az MDF-en belül, mindinkább lehetetlen helyzetbe hozva a másik elgondolás híveit.

A miniszterelnök – mint demokrata politikus – elvben egyértelműen az utóbbi felfogást vallja magáénak. De a posztkommunista sajtótól való idegenkedése, merevsége,

majd a médiaháború logikája, a küzdelem alkotmányjogi frontra terelődése, aztán a párton belüli hatalmi birkózás szülte kényszerek sok tekintetben rákényszerítik az első felfogás harcmódorát.

Ez a nyomás szüli azokat az egyre komolyabb kormányzati erőfeszítéseket is, amelyek a saját sajtó megteremtésére irányulnak. Ez hozza létre már a kezdet kezdetén a Magyar Fórumot, az MDF saját lapját, aztán az Új Magyarországot, a Heti Magyarországot, emiatt veszi meg az állami Hírlapkiadó az Esti Hírlapot, és pénzeli a Pesti Hírlapot. Részben emiatt hozzak létre a Duna Tv-t. A végén csakugyan kialakul egy kormánypárti médiabirodalom.

Legalábbis ez a látszat keletkezik.

Mert ha a példányszámokat, a nézettséget és a befolyást nézzük, akkor ezek csupán aprócska szigetek az ellenséges médiatengerben. A közvéleményt nem képesek komolyan befolyásolni; sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben. Fájdalmas leírom: ezek – a Duna Tv-t és a Heti Magyarországot leszámítva – talán több kárt okoztak nekünk, mint hasznot. És sokszor szégyent is.

Hogy csak ennyire tellett tőlünk itt a jobboldalon!

Az Új Magyarország és társai a maguk elfogult, lapos és fantáziátlan propagandájával aligha tudtak új híveket szerezni a kormánynak. Mert a közvélemény már nem volt vevő a direkt propagandára. Márpedig ezeket a lapokat – tisztelet a kivételnek – sokszor a *tegnapelőtti* kommunista propaganda másod- és harmadrangú művelői csinálták, néhány lelkes amatőrrel kiegészülve. Leginkább arra voltak alkalmasak, hogy megnyugtassák a kormánypártok tagságát és az amúgy is rendíthetetlen híveket: nekünk is van lapunk! Ez megírja az igazságot; nem kell többé a Népszabadsággal törődni...

Antall József nem akart háborút. Se a médiával, se a médiáért. Korrekt és tisztességes szabad sajtót akart; konszenzust, méltányosságot, korszerű és demokratikus médiatörvényt. Ám a törvényjavaslat csúfosan megbukott 1992. december 30-án a parlamenti szavazáson. Jól illusztrálja a médiaháború által kialakított hisztérikus viszonyokat, hogy a közel kétéves megfeszített munkával készült javaslat végül egyetlen igen szavazatot sem kap (122-en voksolnak ellene, 170-en tartózkodnak). Pedig már a törvény-előkészítés menete is jelzi, hogy a kormány akarta az ellenzékkel való megállapodást. Normális esetben ugyanis az illetékes minisztérium apparátusa készíti el a törvénytervezet szövegét, amelyet a kormány első terjeszt, s az csak annak jóváhagyása után kerül a parlament elé; az ellenzék tehát csak ebben a stádiumban ismerheti meg.

A rádió- és televíziótörvény esetében a kormány eleve lemond a törvény-előkészítés jogáról. Még 1990 őszén felkér egy Hankiss Elemér vezetésével és a Magyar Televízió, továbbá a Magyar Rádió munkatársainak részvételével létrejött munkabizottságot a majdani törvény elvi alapjainak megalkotására. Ehhez a munkabizottsághoz csatlakozik a második fázisban az Igazságügyi Minisztérium jogásza, s ők együtt teszik fel a koncepcionális alapproblémák eldöntésére hivatott kérdéssorokat a parlament kulturális bizottságának, pontosabban a sajtóalbizottságnak helyet foglaló pártok képviselőinek. Az ezekre adott, hatpárti konszenzust tükröző válaszok nyomán születik meg aztán a leendő törvényjavaslat 1. számú alapszövege. Ezt újra vitára bocsátják a sajtóalbizottságban, s a vita nyomán készül el a 2. számú alapszöveg, majd hasonlóképpen a 3-as és a 4-es. Csak ez kerül a kormány elé, majd az általa elfogadott szöveg vissza a bizottsághoz. Ezt követi a parlament plenáris ülésének általános vitája, a módosító indítványok tömege; aztán egy kéthetes, feszített ütemű hatpárti egyeztetés, majd a kulturális és az alkotmányügyi bizottság vitája és a Ház részletes vitája.

És végül a szavazás – egyetlen igen nélkül.

Hol történt a hiba? Mi okozhatta, hogy ennyi igyekezet, ennyi erőfeszítés, ennyi munka veszett kárba?

Pedig a tervezetről így nyilatkozott a Magyar Narancsban a szabad demokratákkal szorosan együttműködő fideszes Molnár Péter (aki később Fodorral át is megy az SZDSZ-be): „A javaslat saját ismereteink és több külföldi szakértő szerint is messze kiemelkedik... a környező országok megoldásai vagy megoldási javaslatai közül. Sokkal kisebb teret enged az egyoldalú kormánypárti befolyásnak a »közintézmények« működésében és a frekvenciák odaítélésében is... Biztosítani akarja a sokszínűséget, az információ-áramlás szabadságát, a különböző nézetek megjelenési lehetőségét és az adások tartalmában a pártoktól való formai függetlenséget... Tény, hogy szövegében »liberalisabb« a nyugat-európai megoldásoknál.”

Ám Haraszi Miklósnak és az SZDSZ-nek ez nem elég.

A rádió- és televíziótörvény bukásának okait persze merőben ellentétes módon jelölik meg a szemben álló felek. A viták során ezer érv és ellenérv hangzik el, ezek felidézése nincs mód ebben a könyvben. Nekem meggyőződésem, hogy a megegyezés elsősorban azért maradt el, mert az SZDSZ – ahol a médiaügyek irányítása teljes egészében a fanatikus, kompromisszumokra alkatlilag képtelen Haraszi kezében van – eleve nem akar megegyezést.

Nem akar, mert birtokon belül érzi magát a rádióban és a televízióban. Mert meggyőződése, hogy a kiegyensúlyozással, a pártatlansággal, az objektivitással ő csak veszíthet. Neki sokkal jobb az ex lex állapot: ha a média munkatársai szabadon és korlátozás nélkül szidhatják a kormányt. Neki jobb, ha a kormány erőlködik, sőt az sem baj, ha erőszakoskodik: mindez végső soron az ő érdeküket szolgálja. Ahogy Csurka is, akire folyton mutogatni lehet: az övé az MDF igazi arca, ő nem titkolja, ő megmutatja a kormány valódi törekvéseit!

Tudják, hogy Antall nem képes elfoglalni a televíziót. Tudják, hogy ehhez nincsenek meg az eszközei, hogy a kétharmados szabályozás miatt valójában tehetetlen. És azt is tudják, hogy nem is akarja elfoglalni. Mert demokrata. Mert mindenek fölött tiszteli a törvényt, mert Csurka bármit tesz, ő soha nem lesz hajlandó alkotmányt sérteni.

Természetesen azt is tudják, hogy Göncz az aláírások megtagadásával folyamatosan ezt teszi. És tudják, hogy teheti, mert a média erősebb a kormánynál, erősebb az intézményes politika hatalomnál és erősebb a jognál.

Harasziék ismerik a média hatalmát. Tudják, hogy akik a tömegtájékoztatás kulcspozícióit uralják, azok nemcsak azt képesek döntően befolyásolni, hogy mit gondoljanak az emberek az épp napirenden lévő politikai ügyekről, hanem jelentős mértékben képesek meghatározni azt is, melyek legyenek ezek az ügyek.

Két esztendeig fenyegette például a szélsőjobb hatalomátvételének veszélye Magyarországot, ami ellen gigászi erőfeszítésekre, minden demokratikus erő összefogására (lásd Charta) szükség volt. A választások megmutatták, hogy ilyen veszély abszolúte nem létezett: a fő-fő mumus Csurka és – sokkal inkább szánalmas, semmint veszélyes – táborra '94-ben mindösszesen 1,2 százalékát szerezte meg a szavazatoknak, s nemhogy a hatalom, de a parlament közelébe sem jutott. Ám ennek ellenére két évig ez a nem létező veszély s az ellene folytatott heroikus küzdelem bemutatása uralja a magyar nyilvánosságot, mert a média hatalmasai így akarják.

Akik egyébiránt nemcsak a politika tárgyát képesek meghatározni, hanem a nyelvést is. A közbeszéd módját és stílusát. Az ismétlődő kulcsszavakat. Akik birtokolják a médiát, azok birtokolják a közélet nyelvét, s ezen keresztül az erkölcsöt és az igazságot is.

Harasziék tudják, hogy a jól ismert és tetszetős jelszó: „a hír szent – a vélemény szabad” nem több blöffnél. Mert mi a hír? Az országban, a világon naponta sok-sok millió esemény történik. Hogy ezek közül melyik lesz az a néhány tucat, amit a média felkap és világgá kürtöl, az jelentős részben az ő szabad és önkényes választásukon múlik. Továbbá azon, hogy milyen módon és milyen formában teszik mindezt. Az esemény egy dolog, a hír, ami róla szól, már egy másik. Mekkora terjedelemben, milyen hangon, miféle stílusban fogalmazzák meg? Aprócska, úgynevezett minuszos hír lesz az ötödik oldalon, vagy szalagcím az elsők? Hol, mikor és hányszor ismétlik? Visszatérnek-e rá kommentárban, vezércikkben, interjúk és kerekasztal-beszélgetések kérdéseiben, vagy többé nem is említik? Hetekig tartó kampány vagy teljes elhallgatás következik? Ezt mind azok döntenek el, akik a nyilvánosság kulcspozícióit birtokolják.

A média rendkívüli – a nyugati társadalmakban is létező, de azt nálunk messze fölülmúló – hatalmának egyik speciális oka a posztkommunista társadalom politikai éretlensége. Hogy az előző évtizedek diktatórikus viszonyai elsorvasztották a – korábban is csak korlátozottan létező – polgári politikai kultúrát, az apáról fiúra szálló demokratikus értékeket. A választók döntő többsége pillanatnyi érzelmek, benyomások, az épp uralkodó politikai és médiaszéljárás szerint ingadozik a pártok között. Akik már csaknem immúnisak voltak a Kádár-korszak kommunista propagandagépezetével szemben, azok teljesen ki vannak szolgáltatva a modern posztkommunista sajtónak. Az *agitáció* már nem hat rájuk, ám a *manipulációval* szemben védtelenek.

Mindehhez döntően hozzájárul a magyar sajtó rendkívüli centralizáltsága, végletes Budapest-központúsága. Az a körülmény, hogy minden országos napi- és hetilap, minden országos rádió- és tévécsatorna a fővárosban székel, olyan koncentrált lehetőségét biztosítja a véleményformálásnak, amihez fogható Nyugaton nem létezik.

A demokratikus politikai hatalom éltető forrása a *szabad választás*; a sajtóé (bár maga is a politikai hatalom egy közvetett formáját testesíti meg): a *tőke*. A választójog egyenlően oszlik meg a polgárok között, a tőke korántsem. A közhatalom gyakorlóit nemcsak választhatja, hanem ellenőrizheti és le is válthatja a társadalom, a médiahatalmat birtoklók esetében ilyesmi szóba sem jöhet. Az előbbi tehát demokratikus hatalom, az utóbbi nem az.

Közhely: ha a politika uralkodik a sajtó fölött, nincs demokrácia. Mennyivel kevésbé közismert, hogy a fordítottja is igaz: ha a sajtó kerekedik a politika fölé, az is a diktatúra egyik válfaja! Úgy hívják: *mediokrácia*. Ez érvényesül Magyarországon az Antall-kormány időszakában.

A hozzánk hasonló posztkommunista országokban szinte kivétel nélkül mindenütt fordított a helyzet. A legnagyobb lapok költségvetési pénzből működnek. Ha erősebben bírálják a hatalmat, kevesebb a szubvenció, kevesebb a papír, akadozik a terjesztés. A kormánytöbbség olyan sajtótörvényt hoz, amilyet akar, a rádiót és a tévét kénye-kedve szerint szabályozhatja, elnökei és vezető munkatársait havonta cserélheti. A politikai hatalom uralkodik a média fölött.

Nálunk mindenféle megtévesztő látszat ellenére épp az ellenkezője áll fenn: a média uralja a politikát. Bár a magyar sajtó mindent megtesz annak érdekében – még hozzá igen sikeresen –, hogy a közte és a politika között dúló háborút a saját szabadságharcaként tüntesse fel a közvélemény előtt, *valójában nem a szabadságát védi a kormánnyal szemben, hanem a hatalmát – a kormány fölött!* Sokkal inkább ez utóbbi küzd a saját szabadságáért. Rosszul. Egyre rosszabb, egyre durvább eszközökkel és mindinkább eredménytelenül.

A miniszterelnök elveszíti a médiaháborút. Azt a háborút, amibe hajlama és akarata ellenére sodródik bele egyre mélyebben, s amelyből – mindenekelőtt Göncz és Csurka miatt – nem tud kiszállni. A politológiai értelemben és eredetét tekintve is antidemokratikus sajtóhatalom teljes győzelmet arat a demokratikus közhatalom fölött.

Jelentős részben ez fejeződik ki a '94-es választások eredményében.

Utólag szemlélve a dolgot már nyilvánvaló, hogy a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során a média viszonyait is megnyugtatóan rendezni kellett volna. Hogy a modern tömegkommunikáció és tömegdemokrácia korában a sajtószabadság: tehát a kiegyensúlyozott tájékoztatás, illetve az ehhez való jog szabályozása *ugyanolyan fontos és nélkülözhetetlen* eleme a parlamentáris berendezkedésnek, mint a demokratikus párttörvény vagy az alkotmány.

A rendszerváltozás *közjogi* feltételeit igen gondosan és alaposan, a legapróbb részletekig menően kidolgozták Antallék az I/1-es, az I/2-es, az I/3-as és az I/4-es albizottságokban. Az I/5-ösben, a „Nyilvánosság és tájékoztatáspolitikai” nevűben semmiféle eredmény nem született. Pedig új médiatörvény és a pártállam kezében lévő sajtó további sorsának részletekbe menő szabályozása nélkül éppúgy nem lehetett volna belemenni a politikai rendszerváltozásba, mint választójogi törvény vagy a munkahelyi pártszervezetek, illetve a munkásörség további sorsának megnyugtató rendezése nélkül. A sajtó ugyanis – mint utóbb kiderült – összehasonlíthatatlanul erősebb fegyver az utóbbinál.

Antall Józsefnek a klasszikus parlamentáris demokrácia minden csínját-bínját ismerő rendkívüli tudása erre akkor – 1989 nyarán – még nem terjedt ki. Harasztikié – erre az egyre – igen.

Göncz Árpádot csakugyan Antall József találta ki.

Először '89 nyarán gondol rá, mint az ellenzék lehetséges közös elnökjelöltjére az akkor még biztos befutónak számító Pozsgay Imrével szemben. Nem több futó ötletnél, amelyet pillanatok alatt elsodornak a felgyorsuló események.

Mint tudjuk, Antall '90 tavaszán, immár a választásokon győztes párt elnökeként veszi elő újra Göncz nevét. A leendő miniszterelnök egyik legnagyobb politikai játszmáját játssza éppen, a tét az ország kormányozhatóságának megteremtése. Ennek érdekében köt megegyezést a legnagyobb ellenzéki párttal. Ennek lényege: az SZDSZ lemond a kétharmados törvények egy jelentős köréről, az MDF pedig átengedi neki a köztársasági elnöki posztot, pontosabban: beszavaz abba egy Antall által kiválasztott szabad demokrata politikust.

Így lesz Göncz Árpád a Magyar Köztársaság elnöke.

A miniszterelnök a következőképpen idézi fel Göncz ki-, majd megválasztásának körülményeit egy levelében, amelyet sajátos körülmények között, az első alkotmánybíró-sági döntés másnapján, 1991. szeptember 24-én ír neki:

„...Te, mint lehetséges köztársasági elnökjelölt, 1989-től éltél a tudatomban, erről szűkebb baráti körömben is szóltam. Mécs Imrének a választások előtt, 1990 elején az Andrassy úti vendégházban, egy külföldiekkel való találkozás alkalmával nyíltan is fölvettem, mint egy adott politikai szituáció lehetséges jelöltjét, akit szívesen támogatnék. Ezt Mécs Imre többször is visszaigazolta utólagos beszélgetéseink során, megkérdezheted tőle. Az MDF-SZDSZ-megállapodás előzetes tárgyalásai során, az 1990. május 2-án összeülő parlamentet megelőzően hívtalak meg a Semmelweis Múzeumban lévő irodámba, 1990 áprilisának utolsó napjaiban, és tettem fel Neked a kérdést, hogy vállalod-e a köztársasági elnökséget, ami először a parlamenti elnökséget jelenti – mint ideiglenes köztársasági elnök –, majd ezt követően, az elnökválasztás után a köztársasági elnökséget. Ezt vállaltad. (A Múzeum számos munkatársa, akik láttak nálam, sokszor visszakérdezték: ezek szerint büszkék lehetünk arra, hogy az ellenzéki kerekasztal előzetes megbeszéléseihez hasonlóan a jövőbeni köztársasági elnök személye is az Apród u. 1-3-ban dőlt el?) A tárgyalások során Tölgyessy Péter az SZDSZ részéről és én az MDF részéről készítettük elő a megállapodást...

Ahogy a megállapodás szövege is tartalmazza, személy szerint ragaszkodtunk Hozzád... Tölgyessy azt a kijelentést tette napokon keresztül, hogy nem mehetnek bele a leendő elnök megnevesítésébe, nekik a hely kell, amit ők szabadon tölthetnek be. Sőt azt is mondta, hogy ez nem engedmény a kompromisszum érdekében, mert Te közelebb állsz hozzánk, mint az SZDSZ-hez. Ezt lehet tárgyalási taktikának minősíteni utólag, de akkor ez még nagyon valós érv volt. Több tényező alapján megerősíthetem, hogy nem tartoztál pártod »ajánlatában« az első közé. Talán azt sem árt lerögzítenem, hogy... a köztársasági elnökké történt »egyhangú« megválasztásodat a teljes kormánykoalíciónál egyértelműen bevetett személyes befolyással értem el...

Félreértések elkerülése végett ezt nem azért rögzítem, mintha ezért bármit vártam volna, vagy várnék... Ez egy olyan politikai megoldás volt, amire kettőnk egyénisége, személyes barátsága jó alaphozzájárult, és a nemzeti érdeket szolgálta...”

Hogy egyik emberének az elnöki székbe ültetésétől milyen előnyöket remélhet az SZDSZ, illetve hogy milyen politikai kockázatokat vállal ugyanezzel az MDF, ennek pontosabb megértéséhez szükség van egy kis alkotmányjogi kitérőre.

A politológiai irodalom hagyományosan kétféle közjogi berendezkedést különböztet meg: a *parlamentáris*, illetve a *prezidenciaális* (vagy elnöki) kormányzást. Ez a felosztás valójában erőltetett, hiszen az utóbbi – a demokratikus országok közül – csupán egyetlen helyen fordul elő tiszta formában, az Amerikai Egyesült Államokban. Ezen unikális hatalomgyakorlási szisztéma lényege a törvényhozástól szigorúan elválasztott végrehajtó hatalom, amely teljes egészében az államfő (az elnök) kezében van; olyannyira, hogy külön kormányfő (miniszterelnök) nem is létezik.

A „másik típus”, a parlamentáris kormányzati forma ily módon uralkodónak tekinthető a demokráciákban. Az ettől teljes egészében eltérő amerikai modellen kívül csupán Franciaország és részben Finnország tekinthető félig-meddig kivételnek, úgynevezett „félprezidenciaális” rendszernek. A parlamentáris forma lényege, hogy a törvényhozás a parlament, a végrehajtás pedig a neki felelős kormány (a miniszterelnök) kezében van, s hogy *az államfő* (király vagy köztársasági elnök) *egyik hatalmi ág jogosítványait sem birtokolja*.

A köztársasági elnöki intézményt visszaállító 1989-es új magyar alkotmány szövege expressis verbis kimondja ezt a 16.§-hoz tartozó indokló részben: „*az elnök sem a törvényhozó, sem a végrehajtó hatalom jogosítványaival nem rendelkezik*”. A köztársasági elnöknek tehát nincs hatalma: ezért nincsen felelőssége sem. Politikai felelőtlenségének bizonyítéka, hogy nem interpellálható, hogy nem lehet vele szemben bizalmatlansági indítványt benyújtani, és hogy intézkedései – néhány szoros kivételtől eltekintve – csak a miniszterelnök vagy az illetékes miniszter ellenjegyzésével érvényesek.

Ezek után indokolt a kérdés: mi szükség van az államfőre egyáltalán? Történetileg nézve valóban kimondhatjuk, hogy a modern államfői szerep a hagyományos uralkodói hatalmi státusz fokozatos *kiüresedése* nyomán jött létre. Az angol király (a modern parlamentarizmus első, mintaadó államfője) kezdetben (a polgári forradalom *után* is!) ténylegesen birtokolja a végrehajtó hatalom jogosítványait. Az egyre bővülő, majd általánossá váló választójog révén azonban mindinkább tért hódít a népképviselési elv (a hatalom alulról származó legitimációja), s egyre inkább elfogadhatatlanná lesz az isteni eredetű hatalom elve (a „földről” származó legitimáció). A parlament néptől származó és visszavonható törvényhozói hatalmával mind kevésbé egyeztethető össze az uralkodó „égből kapott” és visszavonhatatlan végrehajtói hatalma. A demokratikus és a monarchikus elv ellentmondása a XX. századra föloldódik az angol uralkodói hatalom teljes kiüresedésével, a végrehajtói hatalomnak a parlament által ellenőrzött kormányra történő átruházásával. A király(nő) politikai státusa pusztá formalitássá válik; tradicionális, ceremoniális és szimbolikus szerepkörre.

A modern parlamentáris rendszerekben jórészt ennek mintájára alakul ki a hatalom nélküli államfő jogállása, lényegében attól függetlenül, hogy államformájuk köztársaság vagy monarchia. Ahogy mondani szokás: az elnök (vagy az uralkodó) jelképes kifejezője, de nem tényleges gyakorlója az állami szuverenitásnak. (A magyar alkotmány szerint a köztársasági elnök: „*kifejezi a nemzet egységét*”.)

Ennek a szimbolikus-ceremoniális szerepkörnek komoly jelentősége van. Az államfő közreműködése az állam politikai aktusaiban (törvények és nemzetközi szerződések aláírása, kinevezések, kitüntetések átadása stb.) megadja ezek ünnepélyességét és rangját; az elnök a maga presztízséből ilyenkor mindig átad valamennyit a kinevezett, a kitüntet-

tett számára is, növelve annak legitimitását. Az államfőt ezért – s bizonyos értelemben a tényleges hatalmi jogosítványok hiányát is ellensúlyozandó – fokozott mértékben ruházzák föl a hatalom protokolláris *külsőségeivel*. Kicsit olyan ő, mint a nemzeti zászló vagy a himnusz: politikai funkcióját nem anyagi, hanem szellemi és morális téren fejtí ki. Hogy ezt a szimbolikus szerepkört betölthesse, hogy valóban „kifejezze a nemzet egységét”, a napi politika és a pártok fölött kell állnia.

Ez a semlegesség az előfeltétele annak, hogy eleget tudjon tenni másik feladatának is. Mert a parlamentáris rendszerek államfőjének időnként – különleges helyzetekben – más, protokolláris szerepen túlmutató, *valódi, gyakorlati politikai funkciót* is el kell látnia. At kell segítenie a közhatalmi szférát a működése során előforduló „döccenőkön” és „üzemzavarokon”.

Az előbbiek az állami élet rendes és elkerülhetetlen velejárói: a mandátumát kitöltött parlament föloszlatása, az új választások kiírása, a választások után a leendő miniszterelnök kormányalakításra való megbízatása stb.

Az utóbbiakra rendkívüli helyzetben kerül sor: a kormány bukása után új kormány alakítását kezdeményezni, ennek sikertelensége esetén a mandátumát még ki nem töltött parlamentet föloszlatni, új választásokat kiírni; súlyos politikai válságok és zavargások idején, amikor a közhatalom képtelen úrrá lenni a helyzeten, föllépni a közrend és a törvényesség helyreállítása érdekében, esetleg rendkívüli vagy szükségállapotot bevezetni stb.

Ilyenkor derül ki igazán, miért kell az államfőnek „normális” időkben távol tartania magát a politikai harcokban való részvételtől. Hogy miért nem szabad egyik vagy másik fél oldalán beavatkoznia a pártok küzdelmeibe, hogy miért nem szabad állást foglalnia a kormány és az ellenzék konfliktusaiban. Azért, hogy ne szerezzen magának ellenségeket. Hogy a „rossz időkre” csorbítatlanul megőrizhesse tekintélyét, hogy ez a közéleti szereplők iránta írott tiszteletéből és megbecsüléséből táplálkozó presztízs hatni tudjon a válságok idején, hogy az elnök személyes fellépésével át tudja hidalni az elmergesedett konfliktusokat; helyrebillenteni a közélet kibillent egyensúlyát, kímőzdtítani és a normális kerékvágásba visszasegíteni a politikai élet kátyúba jutott sekerét. Ha „békeidőben” is beleártja magát a politikába, e feladatok ellátására képtelenné válik.

A parlamentáris rendszerek államfőjének státusa – annak érdekében, hogy az államfő eme sajátos kettős szerepét betölthesse – különleges ellentmondást hordoz: *egyszerre kell hatalom nélkülinek lennie és a hatalom birtoklásának látszatát sugározni*. Nem lehet nyilvánvalóvá tenni, hogy az elnöknek vagy az uralkodónak valójában nincs tényleges hatalma, hiszen ez rombolná a presztízsét. Sőt nemcsak az övét, hanem mindazokét, akiket kinevez vagy kitüntet, akiknek adott esetben – gondoljunk például egy tábornokra – a tényleges hatalmát hivatott növelni a tény, hogy közvetlenül az államfőtől kapta a felhatalmazását. Az államfő hatalomnélküliségének deklarálása végső soron tehát az állam presztízsét rombolná. Az alkotmányok szövegéből elsősorban ezért nem derül ki expressis verbis, hogy az elnöki vagy az uralkodói szerepkör csupán formális. (A magyar alaptörvény korábban idézett mondata – amely persze csak a nagyközönség előtt nem ismert indokló részben olvasható! – e tekintetben kivételnek számít.)

Az európai alkotmányok másodszor azért fogalmazták meg úgy az államfő jogállását, mintha az tényleges hatalmi státust jelentene, mert az alkotmányszövegek megszületése idején – általában a XIX. században – még valóban ez volt a helyzet: az uralkodó tényleg uralkodott! A hatalom időközben eltűnt – a szöveg maradt. Aki tehát ma olvassa – főként ha laikus az illető –, az a szöveg jelentéséből tényleg azt veheti ki, hogy minden

lényeges kérdésben a királyé a döntés joga. A hagyományos monarchista formulákat követve – s az elnöki tekintélyt őrizendő – hasonlóképpen fogalmaznak a modern köztársasági alkotmányok is. Nem azt olvashatjuk tehát, hogy „az elnöknek ki kell neveznie” vagy hogy „köteles kinevezni”, hanem ezt: „az elnök kinevezi”. A kinevezendő személyre vonatkozó javaslattevési, illetve a kinevezés érvényességi kellékeként szereplő ellenjegyzési jog az alkotmányjogban kicsit is járatos ember számára persze világossá teszi, hogy a kinevezési döntés egyértelműen a kormányfőt illeti meg, s az elnök szerepe csupán formális, tehát neki valójában *ki kell neveznie* az illetőt, de hát az emberek hatalmas többsége egy kicsit se járatos az alkotmányjogban...

Az írott alkotmányszöveg szemantikai jelentése és annak tényleges alkotmányjogi értelme közti ellentmondással éppen ezért vissza is lehet élni: *az elnöki státus számos alkalommal vált már diktatórikus puccsok kiinduló bázisává*. A bejáratott nyugati demokráciákban – a társadalmi stabilitáson túl – a magasabb szintű politikai kultúra, a politikai szereplők nagyobb morális szilárdsága és az írott jogi szövegnél erősebb szokásjog nyújt védelmet a hasonló veszélyek ellen. És még valami.

Az az általánosnak mondható eljárási szabály, amely szerint a parlamentáris rendszerekben az elnököt nem *közvetlenül*, hanem *közvetve* választják meg. Tehát nem a nép, hanem a parlament. Utóbbi esetben ugyanis jóval kisebb a legitimitása (amivel nem kívánt esetben vissza tudna élni). Ám a parlament általi választásnak van még egy igen fontos következménye: az elnök pártállása – amelyet beiktatása után formálisan persze el kell felejtene – ily módon megegyezik (de legalábbis nem ellentétes) a kormánytöbbség és a miniszterelnök pártállásával. Ez a legfőbb biztosíték arra, hogy a kormányfő (a végrehajtó hatalom *tényleges*, jog szerinti birtokosa!) és az államfő (a végrehajtó hatalom *látszólagos* birtokosa!) ne kerüljön konfliktusba egymással (s az utóbbi ne élhesen vissza a látszattal)!

Az MDF-SZDSZ-paktum során Antall – más választása nem lévén – ezt a legfőbb *intézményes* biztosítékot iktatja ki. (Ezért írtam le annak idején, s ma sem tudok – s nem is akarok – jobb metaforát keresni: a paktummal *alkotmányos ficam* keletkezett a magyar közjogban.)

Ám a miniszterelnök nem adja át *abszolút értelemben* az államfői posztot a legnagyobb ellenzéki pártnak, hisz nem akárkit, hanem egy általa kijelölt személyt hajlandó csak az elnöki székbe beültetni. Tehát jobb híján *személyi garanciákkal* próbálja helyettesíteni a politikaiakat. Az azonos vagy szövetséges pártállást a kijelölt személyben feltételezett mértéktartás, felelősségtudat, továbbá emberi és politikai tisztesség hivatott helyettesíteni. Antall persze tudja, hogy az efféle személyes biztosítékok roppant ingatagok a hatalom környékén, ám intézményesek híján ezekre kell hagyatkoznia. A régi barátságra. A kiszagdamúltra. Az ötvenhatos múltra. A börtönévekre.

Feltételezéseiben csalódnia kell.

Ha nem akarom szépíteni, tehát meghamisítani a dolgokat, akkor le kell írnom még valamit. Azt, hogy Antall *nem tekinti olyan kaliberű személyiségnek Göncz Árpádot, akitől tartani kellene*. Aki képes volna önálló és nemkívánatos hatalmi súlyt adni az elnöki funkciónak. Ebben az ítéletében is csalódik, csak hogy ellenkező előjellel. Nem a túlsúly, hanem a súlytalanság okoz bajokat. Göncz befolyásolhatóan, irányíthatóan bizonyul, mások eszközének, s az eredmény ugyanaz vagy rosszabb, mint ha öntörvényű és súlyos volna.

Az SZDSZ ugyanis kezdettől fogva potenciális hatalmi pozíciónak tekinti az elnöki posztot, s nagy erővel lát hozzá annak *valóságos* hatalmi központtá tételéhez. Szándékait

nem is rejti véka alá. Szabó Miklós például teljes nyíltsággal fogalmazza meg '91 júliusában a Kritika hasábjain, hogy a kormányzati hatalmi törekvések ellensúlyát az elnöki státusz szisztematikusan megerősítésével kell megteremteni. A demokrácia megmentése érdekében! Valójában meghirdeti egy kétpólusú, felprezidenciális hatalmi rendszer kiépítésének programját.

Ez a törekvés ellentétes a Magyar Köztársaság parlamentáris közjogi berendezkedésével. Alkotmányellenes. Megvalósítása az alaptörvény sarkalatos módosítását feltételezné, ehhez azonban az SZDSZ-nek – a maga szűk 24 százalékaival – nincsenek meg a parlamenti eszközei.

Maradnak hát a parlamenten kívüliek. Mindenekelőtt Göncz személyes népszerűségét kell gyakorlatilag a semmiből megteremteni, természetesen – már csak a stratégiai cél érdekében is – Antall rovására. Beindul a média gépezete. Cikketek, portrék, interjúk, rövid utalások, odavetett mondatok garmadája hirdeti az elnök nagyszerűségét, mély demokratikus elkötelezettségét, rendkívüli, veleszületett politikusi képességeit, emberi nemességét, egyszerűségét, jóságát, bölcsességét. S hogy mennyire szeretik az emberek, hogy mennyire népszerű. Hát persze hogy egyre népszerűbb lesz. Külföldi útjairól egész órás portréfilmeket mutat be a magyar televízió (Göncz Árpád a rénszarvasok földjén, Göncz Árpád Japánban stb.), természetesen vasárnap este, főműsoridőben. Ezekből nem azt tudhatja meg az ország népe, hogy mit csinált ott kinn az elnök s mi végre, hanem azt, hogy micsoda kedves, melegszívű, nagyszerű ember is ő.

Az „Árpi bácsi”. Nem tagadható: Göncz Árpádra illik ez a szerep, ám az sem, hogy neki magának is óriási szüksége van rá. De erről majd később.

Első hibáját már a beiktatási ceremónián elköveti. Ő, aki az alkotmány szavai szerint „kifejezi a nemzet egységét”, akinek pártok fölött kell állnia, a Kossuth téri parádén a szabályokat fölrugva odamegy a kordonhoz, az őt köszöntő tömeg SZDSZ-es zászlókat lobogtató részéhez, akik tomboló lelkesedéssel ünneplik. Mindez akkor és ott bizonyára az öröm, a zavar és a gyakorlatlanság számlájára írandó: nyilván nem tudja, hogy nem csupán a protokollt sérti meg.

Göncz első igazi vizsgája a taxisblokádnál.

Ez az egyetlen olyan esemény az új Magyar Köztársaság életében, amikor valóban bekövetkezik a „demokratikus államszervezet súlyos működési zavara” – ahogy az Alkotmánybíróság később fogalmaz. Amikor a köztársasági elnök jelképes és protokolláris feladatain túl valódi politikai szerephez juthat, amikor a megegyezést, a megbékélést, az alkotmányos rend megőrzését kell elősegítenie. Láttuk: Göncz csúnyán elbukott ezen a vizsgán. A válság feloldására (?) irányuló igyekezetében letért a pártatlanság útjáról. Nem egyszer, nem kétszer és immár bizonyosan nem véletlenül.

A következő – szerencsére kevésbé drámai – konfliktus a visegrádi találkozó idején zajlik. A magyar elnök a Waleséhez és Haveléhoz hasonló szerepet kíván magának, amit az őt támogató sajtó által befolyásolt publikum jogosnak hisz, minthogy fogalma sincs a magyar, a lengyel és a csehszlovák közjog közötti különbségekről. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy erről alighanem az újságíróknak sincs fogalmuk.)

Az első alkotmánybíróvási határozat – mint láttuk – 1991 nyarán születik, miután Göncz visszautasítja a rádió- és tévéalelnökök elébe terjesztett kinevezési javaslatait, majd ugyanezt teszi a hadsereg és a rendőrség néhány tábornoka esetében is, valódi hatalmi jogosítványnak tekintve a ráruházott protokollfeladatot.

Ami a médiaalelnökök kinevezési jogát illeti, a '90 őszen elfogadott törvény indoklása csakugyan azt a hitet keltheti az elnökben, hogy itt valóban a miniszterelnök és a

köztársasági elnök konszenzusa, csúnyább szóval alkuja szükséges a megfelelő személyek megtalálásához. (Utaltunk már rá: ez az értelmezés merőben alkotmányellenes, hisz az elnökre az ellenzék ügyvédjének szerepét osztja.) Ezen a ponton ki kell jelenteni azt is, hogy a paktum megkötésekor és a kinevezési törvény megszavazásakor az SZDSZ vezetői sem voltak tisztában a *miniszterelnök javasol – az elnök kinevez – a miniszterelnök ellen-jegyzet* menetű eljárás valódi alkotmányjogi értelmével.

Antall József ezek szerint átverte volna a szabad demokratákat? Aki akarja, mondhatja ezt is; én azt mondom: általában nem várható el egy politikustól, hogy a saját politikai ellenfeleinek jogi tanácsadója legyen. (Különösen akkor nem, ha az illető ellenfél közismerten legendás mennyiségű szürkeállomány birtokosa.) Egy biztos: a miniszterelnöknek nem áll szándékában visszaélni partnerei tudatlanságával, hisz a kinevezési törvény megszületése után azonnal előterjeszti a konszenzusos jelölteket: Hankiss Elemért és Gombár Csabát. Hogy milyen előzmények után kíván végül élni alkotmányos jogával, és egyeztetés nélküli alelnökjelölteket állítani, azt láttuk az előző fejezetben.

A konfliktus kirobbanása után három hónappal az Alkotmánybíróság határozata tiszta vizet önt a pohárba:

„A köztársasági elnök tartalmi okból akkor utasíthatja el a kinevezési javaslatot, ha alapos okkal arra következtet, hogy a javaslat teljesítése »az államszervezet demokratikus működését« [Alkotmány 29. § (1) bekezdés] súlyosan zavarná... A kinevezési jog megtagadásával akkor élhet, ha a kinevezéssel fenyegető veszély közvetlen és súlyos, s más jogkörök gyakorlásával nem hárítható el.

...A formailag aggálytalan kinevezési javaslat teljesítésének megtagadásával ugyanis a köztársasági elnök érdemben, felülbírálhatatlanul beavatkozik az államszervezet működésébe, a politikai felelősséget viselők akaratának teljesülését meghiúsítja anélkül, hogy maga ezért politikai felelősséget viselne... a köztársasági elnök tartalmi okból elutasító döntése végső biztosítékkul szolgál; rendkívüli eszköz, amelynek alkalmazására csak az államszervezet súlyos működési zavarának elhárítása adhat okot. Tehát a kinevezés megtagadásához is rendkívül súlyos kifogásnak kell fennállnia a kinevezendő személlyel szemben, vagy az aggályos kinevezések sorozatának kell olyan mértéket öltenie, hogy a demokratikus államszervezet védelmében a köztársasági elnöknek meg kell szakítania a folyamatot. A kinevezési jog gyakorlása alkotmányos megtagadásához olyan súlyú indokok kellene, mint az Országgyűlés rendkívüli összehívásához vagy feloszlatásához.”

Nézzük meg, milyen feltételekhez köti az alkotmány például az utóbbit! A 28. § (3) bekezdése szerint: „A köztársasági elnök a választások kitérésével egyidejűleg feloszlathatja az Országgyűlést, ha

a) az Országgyűlés – ugyanazon Országgyűlés megbízatásának idején – tizenkét hónapon belül legalább négy esetben megvonja a bizalmat a Kormánytól, vagy

b) a Kormány megbízatásának megszűnése esetén a köztársasági elnök által miniszterelnöknek javasolt személyt az első személyi javaslat megtételének napjától számított negyven napon belül nem választja meg.”

Göncz a kinevezés aláírásának megtagadásakor kijelentette, hogy „a kinevezésre javasoltak kijelölése vagy meghallgatása a legkisebb mértékben sem volt jogsértő”.

Ezek után két eset lehetséges.

1. Göncz Árpád valóban úgy ítélte meg, hogy Chrudinák Alajos vagy Sediánszky János kinevezése olyan súlyos és közvetlenül fenyegető működési zavarokat idézne elő a

magyar államszervezet demokratikus működésében, amely rövid úton a kormány négy-szeri megbuktatásához (mindez konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal!) és új választások azonnali kiírásának kényszeréhez vezetne;

2. Az alkotmánybíróági határozat előtt egyáltalán nincs tisztában saját alkotmányos szerepkörével.

A második verzió a valós. Ezt nemcsak azért állíthatjuk ilyen biztosan, mert természetesen ez a valószínűbb, hanem azért is, mert Göncz a döntés előtt írásban is kifejti a véleményét saját alkotmányfelfogásáról. (Az Alkotmánybíróság mindhárom fő közjogi méltóságot felkéri, adja elő a vitatott kérdésekben elfoglalt álláspontját. A miniszterelnök és az Országgyűlés elnöke eleget tesz a felszólításnak, és megjelenik a testület előtt, az elnök levelet küld maga helyett. Jellemző a sajtóra, hogy ezt így állítja be: Antall József és Szabad György személyes fellépésével hatalmi nyomást kívánt gyakorolni az alkotmánybírákra, a demokrata Göncz Árpád nem tett ilyet.)

A dolognak annyi haszna mindenképpen van, hogy az elnök levelének szövege elárulja: a demokrata érület enyhén szólva nem párosult kellő alkotmányjogi érzékkel és tudással. Ennek igazolására pontokba szedve idézek Göncz Árpád leveléből, s ezen idézetek mellé odaillesztem azokat a részleteket az alkotmánybíróági határozat szövegéből, amelyek mintegy válasznak az elnök saját jogállásáról vallott (itt alighanem pontos a kifejezés) *elképzései*re.

1. *Göncz szerint:* „az alkotmány a legtöbb esetben nem, illetve hézagosan és ellentmondásosan rendezi a végrehajtó hatalmon belül a köztársasági elnök és a kormány közti hatáskör megoszlását.”

Az Alkotmánybíróság szerint: „A kormány az alkotmány szerinti parlamentáris rendszerben a végrehajtó hatalom kizárólagos letéteményese és az Országgyűlésnek felelős gyakorlója. . . A köztársasági elnök kívülről áll a végrehajtó hatalmon, önálló államfői hatásköre van.”

(Meg kell jegyeznünk: ha az elnök hivatala elfoglalásakor – mint afféle munkaköri leírást – elolvassa az alkotmány indokló szövegét is, akkor ezzel már az alkotmánybíróági határozat előtt tisztában lehetne.)

2. *Göncz szerint:* „A hatásköri összeütközéseknek az új alkotmányban történő feloldásáig lényegében szokásjogi úton, a köztársasági elnök és a miniszterelnök közötti *megállapodásokkal* lehet a megfelelő alkotmányos gyakorlatot kialakítani.”

Az Alkotmánybíróság többségi álláspontját indokló párhuzamos vélemény szerint: „Közhatalom csak törvényen alapulhat. . . *Nincs mód* arra, hogy az alkotmány értelmezendő szakaszainak a hatalom letéteményesei egymás közti *megállapodásával* alakuljon ki a gyakorlatban elfogadott értelme.”

3. *Göncz:* „a miniszterelnök közvetlen irányítása alá tartozó *közigazgatási* apparátus vezetői kinevezésénél a kormány javaslatait érdemben nem vizsgálja. Ha azonban... az adott szerv nem közigazgatási jellegű... kinevezési jogkörét érdemben gyakorolni kívánja. Ezért pl. a nemzeti média vagy a fegyveres erők körében kinevezésre csak a köztársasági elnök és a miniszterelnök közti konszenzus alapján kerülhet sor.”

Alkotmánybíróság: „Az alkotmányból *nem vezethető le* olyan konstrukció, hogy a végrehajtó hatalom élén a kormány és a köztársasági elnök állna, akik egymást kölcsönösen ellenőrizve és egyensúlyozva, konszenzuson alapuló döntéseket hoznak, s csupán a közigazgatás irányítása tartozna egyedül a kormány hatáskörébe. *Épp ellenkezőleg.*”

4. *Göncz:* „Döntéseiért viselt felelőssége *jogi természetű:* az alkotmány 31. § (4) bekezdése szerint szándékos törvénysértés miatt a köztársasági elnök megfosztható tisztségétől.”

Alkotmánybíróság: „A politikai és a jogi felelősség más természetű, és egymástól független. A köztársasági elnök jogi felelőssége *semmilyen tekintetben nem pótolhatja hiányzó politikai felelősségét.*”

5. *Göncz:* „Főparancsnoki jogállásából következik, hogy a honvédség parancsnokának a köztársasági elnök a *szolgálati előjárója.*”

Alkotmánybíróság: „A köztársasági elnök főparancsnoki funkciója alkotmányjogi funkció, és nem a Magyar Honvédségen, illetve határőrségen belül viselt beosztás vagy rang. A főparancsnok tehát *a fegyveres erők egyikének sem szolgálati előjárója.*”

6. *Göncz:* „...nem igényel a maga részére több vagy más sérthetlenségi biztosítékot, mint ami bármely más állampolgárt megillet.”

Alkotmánybíróság: „A köztársasági elnök személyének sérthetlensége elsősorban az elnök alkotmányjogi jogállásának része, *politikai felelősségének hiányát* és jogi felelősségének korlátozott voltát *jelenti.*” (Kiemelések: D. J.)

Az SZDSZ – bár közvetlenül a döntés kihirdetése után képtelen megszólalni a megdöbbenéstől – másnapra vesz egy nagy levegőt, és parlamenti sajtótájékoztatót tart. Ezen Hack Péter szó szerint a következőket mondja a mikrofonba: „Az alkotmánybírósági határozat alapos áttanulmányozása után egyértelműen kijelenthető, hogy a döntés nem szűkítette az elnök jogkörét. Az elnök az elmúlt másfél évben semmi olyat nem tett, ami ennek a döntésnek nem felelt volna meg.” Továbbá azt is mondja még, hogy a kinevezések esetében továbbra is „a két kinevezésre jogosult tárgyalásán” kell eldölnie a kérdésnek.

(Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy miközben Hack szavai elhangzanak, a Gobelint-terem hatalmas csillárja nem szakad le. Még egy megjegyzés e zárójel keretei között: a következő ciklusban a Magyar Köztársaság Országgyűlése Alkotmányügyi és Jogi Bizottságának Hack Péter nevű elnöke nem *névrokona* annak a Hack Péternek, aki 1991. szeptember 24-én az SZDSZ sajtótájékoztatóját tartja. Azonos vele.)

Az SZDSZ – nevezzük néven: – gátlástalan hazugságai jeladásul szolgálnak az első pillanatban szintén meghökkent és elbizonytalanodott sajtó számára is. Most aztán igazán beindul a média gépezete. Immár nem pusztán a miniszterelnök és a kormány, hanem a jog és az igazság ellen. Erre mindenekelőtt az ad lehetőséget, hogy az alkotmánybíróságnak nincs joga *konkrét, eseti* döntést hozni az elnök ügyében. Nem mondhatja tehát ki szó szerint, hogy Göncz Árpád alkotmánysértést követ el, ha nem írja alá az elébe terjesztett kinevezéseket. Erre akkor volna csak lehetősége, ha az Országgyűlés kétharmados többséggel szándékos jogsértés miatt kezdeményezné az elnök jogi felelősségre vonását. Mint tudjuk, a kormánykoalíciónak nincs ilyen többsége, az ellenzék pedig négy éven keresztül fedezi Göncz alkotmánysértéseit. Mindhárom ellenzéki párt.

(Még a legelső Magyar Hírlap-beli cikkem megjelenése után, amelyik az elnöki jogkört elemezte, odajött hozzám a Fehér Ház éttermében Orbán Viktor, és szó szerint azt mondta, hogy nagyon jó a cikkem, és egyetlen jelentéktelen apróságot leszámítva mindenben egyetért azzal, amit benne leírtam. Ez még jóval az első alkotmánybírósági határozat előtt történt. A meglepetéstől alig jutottam szóhoz. Mindenesetre elfelejtettem tőle megkérdezni, hogy miért nem mondja el ugyanezt a nyilvánosság előtt is, mondjuk a parlamentben. Pedig meg kellett volna kérdezem...)

Az Alkotmánybíróságnak tehát a törvény szerint csupán elvont alkotmányértelmezésre van módja. Az ellenzéki politikusok és az újságírók állításai szerint ezek az elvont jogértelmezések nem elég egyértelműek, így is, úgy is magyarázhatók, dodonaiak stb. Aki a testület bármelyik határozatát elolvassa, annak számára világos, hogy fentneve-

zettek nem mondanak igazat. Ez egyértelműen kiderül Sólyom László, az Alkotmánybíróság elnöke szavaiból is:

„...az Alkotmánybíróság egyértelmű, pontos és részletes alkotmányértelmező határozata után mindkét fél fenntartotta eredeti, ellentétes álláspontját. Ez az alkotmány követése esetén nyilvánvalóan nem lehetséges... A jelen jogi helyzetben azonban az Alkotmánybíróság nem mondhatja ki, hogy a köztársasági elnök konkrét döntése összhangban áll-e az Alkotmánnyal vagy sem... Politikai részrehajlástól mentes szakszerű jogalkalmazás esetén ugyanis a megoldás egyértelmű. Bármely politikai döntés, amely nem ezen alapul, a jogállamiságot veszélyezteti.”

Aki elolvassa a szóban forgó határozatokat, annak szemernyi kétsége nem lehet afelől, hogy ki sért alkotmányt. A korabeli közvélemény azonban nem olvassa őket. A sajtóból tájékozódik. Ennek eredménye jól kiolvasható a Medián Kft. adataiból. Ezek szerint a megkérdezettek 82 százaléka hallott a miniszterelnök és a köztársasági elnök konfliktusáról. Antall Józsefet ennek alapján csupán 6 százalék ítéli meg a korábbiaknál kedvezőbben; 46 százaléknak viszont rosszabb véleménye van róla, mint annak előtte volt. Göncz megítélése viszont 33 százalékban mozdult el pozitív s csupán 14 százalékban negatív irányba. Egy százfokú skálán megjelölve az érintettek felelősségét a konfliktus kirobbantásában: Antallt 79, Gönczöt viszont csupán 30 százalékban látják hibásnak az emberek.

Az alkotmányjogi igazság tehát nem képes áttörni a média által útjába rakott akadályokon, s nem tud eljutni a közvéleményhez. A sajtó ismét erősebbnek bizonyul, immár nemcsak a miniszterelnöknél, a kormánynál és az Alkotmánybíróságnál, hanem a jognál és az igazságnál is.

Mint láttuk, Antall az alkotmánybíróági határozat kihirdetésének másnapján levelet ír az elnöknek. Korábban a személyes vonatkozásokat érintő részből idéztem, pillantunk most bele a miniszterelnök közjogi érveibe:

„Tisztelt Elnök Úr, Kedves Árpád!

Úgy gondolom, hogy az Alkotmánybíróság döntéshozatala időszakában nem lett volna ildomos akár hivatalosan, akár magánemberként megszólalnom. Hivatalosan most is csak akkor fogom tenni, ha megkérdeznek, és nem tudom elkerülni. De abban biztos lehetsz, hogy a köztársasági elnöki tisztség (méltóság) tekintélyének megőrzése és érvényesítése a célom... E levelet nagyon meggondoltan és átérezve a felelősséget írom Neked, hogy az utókor számára is rögzítve legyen, ha véletlenül megmarad...

Meggyőződésem az, hogy a mai magyar alkotmányban megfogalmazott köztársasági elnöki jogkör rendkívül alkalmas arra, hogy pártok felett álló, a napi politikai harcokban részt nem vevő, a nemzet egyetemességét kifejező államfő legyen. A köztársasági elnök azonban nem politizálhat a kormány helyett... a felelősség mindenben a kormányé. Elöttem egy pillanatig sem volt kétséges a köztársasági elnök és a miniszterelnök jogköre. Annál kevésbé, mert a jelenlegi alkotmányt lényegében Tölgyessy Péterrel ketten alkottuk meg, mások segítő részvételével. Éppen ezért tartottam rendkívül szerencsétlennek, hogy Téged olyan magatartásra, kijelentésekre (például jogkörbővítés) inspiráltak, ami vitathatatlanul pártpolitikai érdekeken alapult. Az SZDSZ számos stratégiai és taktikai hibája között elkövette azt, hogy előbb egy hatalom nélküli, kedves, »vicces« köztársasági elnöki tisztelet (T. G. M.) akart megalkotni, bonapartizmussal (T. P.) rémisztgetve a népet, majd pedig egy kormányt, parlamentet kiegyenlítő prezidenciális köztársasági rendszert akart becsempészni a közéletbe.

Az elmúlt évtizedek megfosztottak Téged az 1944-45-ben elindult politikai pályád

folytatásától, és a Te aktív egyéniséged miatt nehezen viselted és viseled talán a kormányzati állásfoglalásoktól való távolmaradás kényszerét, amit emberileg megérttek, de alkotmányjogilag és a politikai felelősség következtében megoldhatatlannak tartok... Minden lehetőség megvan arra, hogy kimaradjál a népszerűtlen intézkedésekből, és éppen olyan népszerű, a politikai erkölcs magaslatán álló tekintélyes államfő légy, mint Weizsäcker, Herzog vagy az alkotmányos monarchák némelyike. Én ebben csak segítségére lennék, mert annyiban vagyok »tekintélyelvű«, hogy a magyar államfő közjogi méltóságát rendkívül fontosnak tartom...

Kettőnk tevékenységének jogszokásteremtő szerepe is van és lehet. Ez is közös felelősségünk. A további együttműködés és a hasonló konfliktusok elkerülése érdekében szívesen alakítom ki Veled az együttműködés »mechanizmusát«.

Végül engedd meg, hogy felhívjam a figyelmedet valamire, amit köztársasági elnökként visszautasíthatsz, de régi barátként írom. Nagyon rossz, ha a környezetedben olyanokat tartasz, akik nagyban hozzájárultak a pártok felett álló ideális köztársasági elnökkép eltorzításához és a konfliktushelyzetek teremtéséhez... Nem szerencsés, ha az alkotmányjogilag meghatározott tevékenységek kialakításánál az SZDSZ »kemény magjának« véleményére hallgatsz, azokat jobban figyelembe veszed, mint együttesen a hat pártot. Ezt mint pártpolitikus – én ez lehetek –, sem teszem a saját pártomnál és a pártkoalíciónál...

Az Alkotmánybíróság határozatát a legkevésbé sem tekintem »győzelemnek«, hanem szomorúsággal tölt el, hogy erre egyáltalán szükség volt. Jó lenne, ha ezekben a nehéz időkben ténylegesen az Alkotmánynak megfelelően, harmonikusan működhetnénk együtt, és a meglévő, már kényszerpályán lévő ügyek rendezése után, konfliktusok nélkül haladhatnánk előre...

Bízva abban, hogy magánleveletem nem érted földre, a régi barátsággal köszönt: Antall József"

Az első alkotmánybírósági döntés után Göncz napokig nem mer a nyilvánosság elé lépni. Aztán erőt vesz magán, és nyilatkozik: jogkörét „ezután is, miként eddig”, az alkotmány és a lelkiismerete szerint fogja gyakorolni. És másodszor is visszautasítja a médiaalelnökök kinevezését.

1991 októberében volt alkalmam *személyesen* is meggyőződni arról, micsoda kisebbségi érzés él benne Antall-lal szemben, aki bepaktumozta őt az elnöki székbe. S aki most „naponta megalázza” és a „sárba (Göncz ennél csúnyább szót használ!) tapossa” őt. „Ha nem érezném a nép felém áradó szeretetét, már rég lemondtam volna, és nem tűrném ezt a megaláztatást” – mondja. Elmondja azt is, hogy ő ugyan nem törekedett az elnöki székbe, de most már látja, hogy rajta kívül senki más nincs ebben az országban, aki ennyire alkalmas volna erre a posztra. Hisz nincs más, aki '44-ben antifasiszta ellenálló volt, '56-ban forradalmár, s aki a börtönből szabadulva a Kádár-rendszerben is „maku-látlanul megőrizte a tisztaságát”.

Hasonló szövegeket bizonyára százszor is a fülébe duruzsolnak neki szűkebb környezetének tagjai, ami persze érthető. Érthető az is, hogy ő szó szerint elhiszi mindezt. Ami megdöbbenő, az az, hogy aztán képes ugyanezeket a szövegeket előadni saját magáról másoknak! (Olyan embernek is, akivel életében először beszél négy szemközt, s akinek vele ellentétes politikai meggyőződéséről – enyhén szólva – volt alkalmja megbizonyosodni.)

Mindez mutatja, hogy Göncz Árpádnak mekkora szüksége van ezekre a megerősítésekre. Megismétlem, amit hat évvel ezelőtt leírtam róla – most már talán érthetőbb

lesz „Olyan lelki helyzet ez, mint a gazdag házba benősült szegénylegényé. Állandó kisebbségi komplexus, beteges túlérzékenység és ebből fakadó kompenzációs kényszer. Örökös gyanakvás és sértettség: a miniszterelnök háttérbe akar szorítani; eszköz-ként használ, megaláz, sárba tipor. S az önigazolás görcsös vágya és igyekezete: a nép szeret, a nép bízik bennem. S valahol a lélek mélyén a kétely: ez az árpibácsis, grószfateros, tévéreklámos, bulvársajtós népszerűség bizony csak olyan, »mint akár-mely mosóporé«...»

Az alkotmánybíróági határozatok után Göncz Antall Józseffel szembeni komplexusa – érthetően – tovább növekszik, hiszen most már tudnia kell: az alkotmányos igazság egyértelműen a miniszterelnök oldalán van. Görcsösen keresi tehát a másféle „igazságokat”. Hogy a kormány a sajtó elfoglalása révén a demokrácia létrejön. Hogy tehát akkor *minden* eszköz megengedett az ellene való védekezésben. Hogy az igazság bizonyos helyzetekben a jognál is előbbre való!

Göncz Árpád a sajtószabadságot választja a Magyar Köztársaság alkotmánya helyett. Ő lesz a „sajtó hőse”. Lássuk be, a köztársaság elnökének ez nem lehetett könnyű. Meg kell értenünk, ha ezek után szüksége van némi lelki támasztékre. Egy kis megerősítésre. Ne botránkozzunk hát meg rajta, hogy a szeme se rebben az őt dicsérő, olykor émelyítő szövegek láttán, amelyek valósággal elárasztják a sajtót. „Különös lény. Nem olyan, mint mi vagyunk, inkább amilyenek lenni szeretnénk... egyedül ő van itthon e hazában, mégpedig ezerízigen, a nép lelkében gyökerezve, mélyen, magyarosan, mint Fazekas Mihály bátor kis hőse...” A Népszabadságban, a legmértéktartóbb, legkomolyabb lapban jelennek meg róla e sorok. Hogy miket írnak a Magyar Hírlapban vagy a Kurírban, azt ezek után fölösleges idézni. Pedig tömegével lehetne.

És Göncz Árpád elfogadja a dolog másik oldalát is. A „bölc, demokrata és jóságos elnök” soha meg se kísérli kiigazítani a „kisstílu, féltékeny, hatalomvágyó és erőszakos miniszterelnökről” rajzolt torzképet, megcáfolni az Antallra szórt hazug vádakat. Elhiszi azokat is.

Elhiszi és elfogadja a neki szánt szerepet, a „kormányzati diktatúra” ellensúlyát képező demokrata elnök szerepét. Elhiszi az öles újsághirdetést: „Az elnök = demokrácia”. (Pedig ez ismerős valahonnan. „Az állam én vagyok” – mondta egykor XIV. Lajos, az abszolút hatalom legfőbb letéteményese.)

Így utólag visszatekintve szinte hihetetlennek tűnik az egész rémtörténet. Vajon mi vitte bele ilyen mélyen ezekbe az ügyekbe Göncz Árpádot? Elképzelhető, hogy *csak-ugyan* nem volt tisztában lépéseinek alkotmányellenességével?

Vagy zsarolták valamivel?

Alkotmányos aggályait talán az a rögeszmés SZDSZ-es előítélet altatta el, mely szerint az MDF olyan szélsőjobboldali párt, amelyik végső soron a Horthy-Magyarország restaurációjára törekszik, ellene tehát *minden* eszköz megengedett a demokrácia védelme érdekében. Azt mindenesetre biztos forrásból tudom, hogy Göncz a '94-es választások előtt radikális jobboldali hatalomátvételtől retteg. Ezt nem csupán bizalmas körben mondogatja, '93 novemberében nyilatkozik is a La Stampa című olasz folyóiratnak: „Magyarországon jobboldali veszély van”; „Az ellenzék nem tud a néphez szólni, és ez súlyos, mindenekelőtt a választás előtti időszakban”; „Európa, segíts!”

Komolyan gondolja, amit mond. 1992. október 23-a óta fantomokkal viaskodik. Pedig akkor és ott, a Parlament előtt, egykori harcostársainak haragjával találja magát szembe, akik nem bocsátják meg neki, hogy nem írta alá az igazságtételi törvényt. Szűkebb és tágabb környezete s a média azonban ismét becsapja őt. Nem hagyják szembe-

nézni a valósággal, ócska egérutat kínálnak neki: elhitetik vele, hogy ami a Kossuth téren történt, fasiszták műve volt.

(A Népszabadság például az eset után egyetlen – 1992. október 27-i – számában 15, azaz tizenöt darab különféle műfajú szöveget közöl, amelyek egy dologban közösek: valamilyen módon mindegyik azt állítja, sugallja, szuggerálja az olvasónak, hogy az elnököt szervezett náci és bőrféjú csoportok gyalázatos provokációja érte október 23-án, s ezért végső soron a kormány, a belügyminiszter a felelős. A „náci” és a „fasiszta” szavak, valamint ezek szinonimái 29, a tágabb jelentéskörükbe tartozó hasonló értelmű kifejezések további 27 esetben fordulnak elő ebben az egyetlen lapszámban. Ez éppen 56. Félelmetes szám.)

Hogy mi történt valójában? A Kossuth téren mintegy nyolcezeres tömeg várakozott. A tér egyik sarkában megjelent körülbelül ötven-hatvan bőrféjú és négy vagy öt náci sapkás alak. A Gönczöt kifütyülők, a fújolók szavahihető tanúk – köztük egy szabad demokrata képviselő parlamentben elhangzott – állítása szerint legalább az egybegyültek felét, harmadát tették ki. Göncz Árpádba tehát nem egy maroknyi fasiszta, hanem három-négyezer ember fojtotta belé a szót. Jórészt egykori ötvenhatosok: a volt harcostársai.

Nem lehet nem észrevenni a párhuzamot. Épp az '56-os forradalmat rágalmazták évtizedeken keresztül ugyanezzel a módszerrel: néhány utcai igazságtétel árnyékát rávetítve az *egészre*, a csöcselék tombolásaként beállítva a forradalmat.

És Göncz hisz nekik.

Az SZDSZ az első perctől a befolyása, olykor valósággal a felügyelete alatt tartja a Magyar Köztársaság elnökét.

KAJDI JÓZSEF: „Emlékszem olyan helyzetre, amikor az elnök úr nagykövetet fogadott, még a legelején. Magyar nagykövetet, közvetlen a kiküldetése előtt, hivatalos látogatáson. Én már vagy negyedórája ott ültem az elnöki váróban, türelmesen, amikor egyszer csak berobogott Tölgyessy Péter, s ment volna befelé, egyenesen Gönczhöz. A titkárnő udvariasan kérte, hogy várjon egy kicsit, az elnök úrnak épp vendége van. Mire Tölgyessy azt felelte, hogy őt nem érdekli, menjen be, és mondja meg neki, hogy Tölgyessy Péter van itt, és rúgja ki a vendéget. A titkárnő bement, s nem telt belé egy perc, a követ már jött is kifelé: Arpi bácsi elköszönt tőle, és fogadta Tölgyessyt.”

Számos eszközt találnak a lekötélezésére. Mivel az alkotmány szerint – hatalom híján – az elnöknek csak minimális apparátus jár (s mivel a kormányt az ellenoldalon tudja), Göncz „kénytelen” a legnagyobb ellenzéki párt szakértői bázisára támaszkodni. A gyerekeit különféle ösztöndíjakkal, Soros-pénzen, kinn tartják Amerikában, drámáit a világ több pontján bemutatják. (Korabeli vicc: a csehek világhírű drámaíróiból csináltak köztársasági elnököt, mi köztársasági elnökből csináltunk „világhírű” drámaírókat.) Valószínűleg fölméri azt is (ha nem, a tudtára adják), hogy népszerűsége szinte kizárólag a rendkívüli sajtótámogatásnak köszönhető; a sajtótámogatás pedig annak a szerepnek, amit a kormány ellen visz. És persze állandóan duruzsolnak a labilis, befolyásolható, kisebbségi komplexussal, sőt egyre súlyosabb személyiségzavarral küzdő, hiú öregember fülébe.

KAJDI: „Ezen a ponton visszaütdött a miniszterelnök úr rendkívüli tisztelete a közjog és az alkotmányos rend iránt. Ebben a tekintetben, sajnos azt kell mondanom, merev volt egy kicsit. Az volt a felfogása, hogy a kormányfő és az elnök az két közjogi méltóság, két külön jogintézmény, akiknek bizonyos értelemben megfelelő távolságot kell tartaniuk egymástól. Hogy az alkotmány szelleme nem engedi meg a túlságos összefonódást, a túl

szoros kapcsolatot kettejük között. Hogy szükség van egyfajta függetlenségre és távolságtartásra.

Mondok egy másik példát, ami rávilágít arra, hogy Antallnak ez az egyébként helyes fölfogása a posztkádárista Magyarországon milyen félreértéseket és problémákat okozott. '90 június elején kapott egy levelet Hagelmayer Istvántól, az Állami Számvevőszék elnökétől, amelyben Hagelmayer teljes együttműködési készségéről biztosítja őt és a kormányt, és kér egy személyes találkozót, ahol mindezt bővebben is ki tudja fejteni. Antall nagyon udvarias hivatalos levélben válaszol neki, melyben finoman jelzi, hogy nem teljesen érti az előző levelet, s hogy a számvevőszék a parlamentnek alárendelt, önálló, a kormánytól független szerv, s hogy természetesen szívesen találkozik majd vele, ha esedékes lesz. Szóval egy nagyon udvarias, de elutasító levél volt, amin a Hagelmayer rettentően megsértődött. Allítom, hogy soha nem tudott kilépni ebből a sértettségéből, s ez később mindvégig terhelte a kormány és a számvevőszék viszonyát.

Hasonló volt a helyzet Árpai bácsival is. Ismerve az ő habitusát, nyilván sokkal közvetlenebb viszonyt szeretett volna Antall-lal. Egy afféle haverkodó, bratyizó viszonyt, amit viszont a miniszterelnök egyáltalán nem igényelt, és nem tartott helyesnek. Göncz ezt – abszolút tévesen – lenézésnek és lekezelésnek vette.”

Hát igen, az elnököt „kezelni” kellett volna. Barátkozni vele, nyugtatgatni, korreptálni egy kicsit alkotmánytanból, nem engedni, hogy mindig csak az egyik fülébe sutogjanak. Hisz az MDF-ben nemcsak Antall volt egykor a barátja, ott voltak a régi író társak, Csoóri, Csurka, Csengey, Lezsák, Kulin és a többiek. Nem lett volna szabad Gönczöt teljesen az SZDSZ prédájául hagyni.

KAJDI: „A médiaháború finisében, mikor már nagyon beszorították őt az alkotmánybíróági határozatok, előfordult, hogy egyetlen napon ötször ígérte meg az elnök úr a miniszterelnök úrnak Hankiss és Gombár fölmentését. Ötször vittem oda neki az Antall által aláírt okiratokat, és ő ötször nem írta alá. Előtte telefonon beszéltek. A miniszterelnököt én még soha ilyen dühösnek nem láttam. Szinte már kiabált. Árpád, ne csinálj belőlem bohócot! Megállapodtunk, igaz? Hát akkor a Kajdi Jóska most átmegy hozzád. Küldhetem, aláírod? Rendben van.

Mire átértem a Parlament folyosóján, a 17-es kaputól az 1-es kapuig, addigra az elnök úr meggondolta magát. Akkor már közölte, hogy sajnós nem. Ez az idő elég lehetett, hogy a Mérleg utcával egyeztessen, és utána azt mondja, hogy: *nem*. Pedig még aznap éjszaka is úgy váltunk el egymástól, hogy ő további feltételt szabott, még egy anyagot el kellett készíteni a számára biztosítékként. Éjjel tizenegyig ezt csináltam, és reggel nyolckor nála voltam. Vittem a teljes paksamétát, de ő addigra már közölte, hogy sajnós nem. Előző este tízkor megígérte Antallnak, hogy rendben, aláírja, de reggel már nem volt hajlandó.

Ez súlyos szakítópróba volt, azután sokáig a telefonját sem fogadta a miniszterelnök úr. Megmondta, hogy kész, ő befejezte, a minimálisan szükséges és elkerülhetetlen hivatalos érintkezésen túl ő nem kíván vele érintkezni.

Számára ez valami hihetetlen döbbenet volt, amiből szerintem sohasem tudott felocsúdni, hogy az ő egykori baráti köréhez tartozó személy, akiben megbízott, az köztársasági elnökként nemcsak hogy szembefordul vele, hanem a legsúlyosabb alkotmány-sértéseket követi el. Hogy olyan alkotmányos válságot idéz elő, ami egy ilyen ingtag és átmeneti helyzetben akár végzetes is lehet az országra nézve. Tudta, hogy a másik politikai táborba tartozik, tudta, hogy sakkban tartják, mégis rettenetes érzés volt számára, hogy nem is annyira politikailag, mint inkább emberileg ekkorát kellett csalódnia. Ezt nem tudta földolgozni magában.”

Göncz Árpád a miniszterelnök utolsó óráit is megkészeríti. A halálos ágyán kiténtést ad át neki. Talán őszintén megrendül, fölé hajol, és homlokon csókolja a már mozgásképtelen embert. Antall arca megvonaglik. Ő, aki mindig viszolygott az efféle intimitásoktól, most alighanem azt érzi, amit Jézus érezhetett a Getsemáne-kertben, elfogadása előtt.

A világ összes országában az államfő búcsúztatja el a hivatalában elhunyt kormányfőt a temetési szertartáson. Göncz Árpád nem mehet Antall József koporsójának közelébe.

1994 nyarán az alkotmányos ficam megszűnt.

Az SZDSZ az MSZP-vel összefogva birtokolja a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat, s az elnöknek nem kell többé „demokratikus ellensúlyt” képeznie a kormánnyal szemben. Szó nélkül és azonnal aláírja a médiaelnökök Horn Gyula által elébe terjesztett kinevezését, bár az ellenzék éppúgy tiltakozik ellene, mint annak idején. Persze az még egy másik ellenzék volt. S egy másik kormány. Noha egymás után merülnek föl a súlyosabbnál súlyosabb aggályok a parlament és a Horn-kormány intézkedéseinek alkotmányossága tekintetében, s az Alkotmánybíróság több alkalommal kénytelen utólag megsemmisíteni ezeket az intézkedéseket, Göncz '94 nyara óta nem fordult a legfőbb jogértelmező testülethez. (Egyetlen esetet kivéve, amivel valójában a kormány malmára hajtotta a vizet.) Szó nélkül aláír mindent. A független bíróság ítéletét bírálva védelmezi a salgótarjáni tömeggyilkosság bűnöseit, Clinton amerikai elnöknek pedig azt mondja, hogy nem volt még példa a magyar történelemben olyan harmonikus együttműködésre, amilyen közte és Horn Gyula között fönnaáll. A ficam megszűnte tehát nem gyógyulást jelent. Azt jelenti, hogy *a boka után kiment a térd is*.

A politikai rendszerváltozás lényege – a diktatúrából a demokráciába való átmenet mellett – a bizáncias önkény és a balkáni törvényenkívüliség felváltása *az európai jogállam* viszonyaival. Az alkotmányosság és a törvényesség betartása ebben a helyzetben kulcskérdés. Azért, hogy az előző negyven év bizánci és balkáni világa ne lopakodhasson vissza a társadalom – és különösen a politika – új, európai keretei közé. A régi világ visszatérését segítette elő az, aki a rendszerváltozás első, legkritikusabb éveiben – bármilyen megfontolásból – a jog érvényesülését gátolta. A Magyar Köztársaság első elnökét és pártját, az SZDSZ-t történelmi felelősség terheli azért, amit 1990 és '94 között tettek.

CSURKA LÁZADÁSA

1992. augusztus 20-án a Magyar Fórum közli Csurka István *Néhány gondolat a rendszerváltás és az MDF új programja kapcsán* című terjedelmes írását. A politikai röpirat (amelyet indokolatlanul neveznek *tanulmánynak*, lévén, hogy e műfaj kritériumainak – tény- és tárgyszerűség, objektivitás, következetes logika stb. – a legcsekélyebb mértékben sem tesz eleget) lényegében a következőket fejt ki:

Először is: „nem történt meg a rendszerváltás”. Mindenekelőtt azért nem, mert a magyarellen es erők (a nemzetközi pénz- és médiahatalom hazai végrehajtóiként működő nomenklátúra-burzsoázia és a liberálbolsevik pártok) az MDF választási győzelme ellenére is megőrizték uralkodó pozícióikat a magyarság fölött.

Erre két dolog adott nekik lehetőséget: az IMF-fel 1990-re megkötött megállapodás és az MDF-SZDSZ-paktum. Ezek révén korlátozhatták és kontrollálhatták úgy a rendszerváltást, hogy az gyakorlatilag annak elsikkasztását jelentette.

Csurka egyfelől elismeri: „abban semmi kivetnivaló nincs, hogy a Németh-kormány... megkötötte a megállapodást az IMF-fel... valamint abban sem, hogy... az MDF tudomásul vette, s... kormányra kerülve végrehajtotta... hiszen az IMF aláírása nélkül a világ egyetlen bankja sem áll szóba semmilyen magyar kormánnyal sem, és... ezen bankok folyamatos kölcsönei nélkül a magyar gazdaság nem marad talpon... térdre rogy... Gyakorlatilag mást tenni nem is lehetett.” Elismeri továbbá: az MDF-SZDSZ-paktum nélkül „kétségtelen, hogy a kormányzás gyakorlatilag lehetetlenné vált volna... Ennek nyilván előbb-utóbb új választások kiírása lett volna a következménye, aminek eredménye pedig szerfölött kétséges lett volna. Nem valószínű, hogy még egyszer megismétlődött volna az MDF-es csoda.”

Másfelől azonban azt mondja, hogy az IMF-fel kötött szerződés a volt kommunista gazdasági körök számára a „gondtalan helybenmaradást... és az összes befolyás megtartását jelentette”, a paktummal pedig egyenesen „nyélbe lett ütve a magyar politikatörténet egyik... legkártékonyabb megállapodása”. Mert a „paktum... megsemmisítette a magyarság (idegen)felismerőképességét... és lefegyverezte az MDF-et”, amely ezáltal meghasonlott önmagával, „porhanyóssá vált... s kormányával együtt szervilizmust, önképzőköriséget és gyávaságot” mutatott. A nép „ezért fordul már-már gyűlölettel” felé.

E drámai (és a skizofréniáiig menően ellentmondásos) helyzetértékelés után következik Csurka programja. Mit kell tenni? Egy biztos: „így... nem mehet tovább, így minden elvész... egyetlen lehetőség van: ki kell törni.”

A kitörés lehetősége: *a nemzeti radikalizmus*.

„Nincs más szentség, csak a nemzeti érdek... a nemzeti érdek megfogalmazásának jogosultságát... újra meg kell szerezni... Annak kell történnie ebben az országban... amit mi akarunk.” A konszenzus: „halálos veszedelem”.

A nemzeti érdek megfogalmazásának és képviselésének eme kizárólagos joga – a szerző szerint – különleges eszközök használatára is felhatalmaz a nemzet ellenségeivel szemben. A kormány „alkosson független, öntörvényű, szabad magyar politikát és ne bújjon el ködös demokráciaszólamok és paragrafusok mögé”. Aki nem érténé, hogy ez a demokrá-

cia és a jogállam megtagadását jelenti, az olvassa el még ezt: „Mitől félünk?... Hol van a világban olyan tekintély, amelyik a szerb haláltáborok és gyermekgyilkosságok után joggal szólhatna bele a magyar belpolitikába a kormányzat *öntörvényű* és határozott lépéseit rosszallva... *bármilyen* erő igénybevétele meg van engedve, mert *törvénytelen*ségben egyik sem ér fel az ismételt aláírás-megtagadásokkal.” (Kiemelések: D. J.)

A szükség esetén (márpedig Csurka szerint nyilvánvalóan ez az eset áll fenn!) törvénytelen és diktatórikus lépésektől sem visszariadó nemzeti radikalizmusnak első lépésként „a Magyar Rádióban és a Magyar Televízióban haladéktalanul rendet kell csinálni... ha kell rendőri erővel”. Ezzel egyidejűleg „el kell kezdeni a nómenklatúra hatalmának megtörését, azaz el kell venni tőle az állami vagyon feletti rendelkezést, és meg kell vizsgálni, hogyan lett »tökés«... Radikálisan ki kell füstölni minden apparátusból a... háttérben szabotáló erőket... Elegendő csak néhány száz embert szigorú törvényességgel elszámoltatni és törvényesen megbüntetni, és ez a... burzsoázia egymást beáruulva esik térdre előttünk.”

Hogy mindezeket túl ki a fő ellenség? A zsidók.

„Mozog a magyar társadalom testében az az ejtőernyős csapat, amelyik szükség szerint hol Galilei Kör, hol polgári liberális gondolkodók folyóirata, majd Kun Béla és Szamuely Tibor gyilkos terrorlegényeivé lépnek elő... Ez a csapat mindig változó alakban... ott van minden nagy társadalmi változásban.” Ugyanazok ők, akik 1945-ben a kommunistákban, most pedig elsősorban az SZDSZ-ben öltének testet, s cselekszenek, mert a „párizsi, New York-i és tel-avivi összekötők ezt parancsolják nekik”.

Az új MDF-nek fel kell készülnie a közeljövő külpolitikai kihívásaira is: „az ifjúság elé nagy célokat kell kitűzni. 1995-ben lejár a Jaltai Szerződés. Addigra minden Trianonban körénk telepített utódállam élete más keretek közé kerül.” Az új magyar nemzedékeknek élniük kell „ezekkel az új magyar *életteret* teremtő lehetőségekkel”. (Kiemelés: D. J.)

Csurka szerint a „romlásnak genetikai okai is vannak”, ezért „igenis a népből kell meríteni, minél mélyebben és minél többet”.

Ezt az új politikát csak egy gyökeresen megújult és egységes párt képes végrehajtani. Tehát: „új MDF-re van szükség... Az országos gyűlésnek meg kell neveznie, fel kell mutatnia azt az új vezetést, elnököt és elnökséget”, amelyiknek „el kell kezdenie a párt újjászervezését és a magyarság mozgósítását”. Nincs félreértés: „mindez megkerülhetetlenül érinti Antall József személyét... Amilyen nyerő lapja volt ő a kilencvenes választásokon az MDF-nek, annyira zavarba ejthető most, betegsége folytán... Nézzünk szembe a tényekkel: elvárható egy néptől, hogy megválasszon valakit első emberének, akinek egészségi állapota nem teljesen kielégítő?... A legnehezebb feladatokat... ez a kormány elvégezte. Ráment. Az MDF azonban nem veszhet oda... Ha az MDF összeesik, a magyarság feje fölött összezsapnak a hullámok.”

Szokás azt mondani Csurkára, hogy az általa adott *helyzetértékelés* – ha leegyszerűsítő, ha bántó tévedésekkel és pontatlanságokkal terhelt is – összességében rendszerint *helyes*. Amikor azonban a helyzet *okait és felelőseit* nevezi meg, akkor már általában nagyot téved; a bajok *megoldására* vonatkozó tervei pedig egyenesen *katasztrófálisak*. A *Néhány gondolat...* esetében mindez fokozott mértékben igaz. Sőt: ezúttal ennél is sokkal súlyosabb a helyzet. Az ott leírtakkal ugyanis nem csupán az a baj, hogy *esetleges megvalósulásuk* romba döntené az MDF-et és az országot: ennek már *a pusztta leírása* és kinyomtatása is katasztrófális következményű – mindenekelőtt persze az előbbire nézve. Mert ma sem tudok mást mondani – ahogy annak idején is minden szavamat alaposan mérlegelve, a

lehető legpontosabb definícióra törekedtem –: Csurka írásában hiánytalanul benne foglaltatik egy „*komplett náci ideológiai alapvetés*”.

Nem véletlenül használtam a Mussolinira vonatkozó – és általánosan elterjedt, ám helytelenül használt – *fasiszta* szó helyett a hitlerizmusra utaló – a párt nevéből származó – *náci* szót. (A német náciizmus rengeteg vonatkozásban különbözött az olasz fasisztustól. Hogy csak egyet említsek: az utóbbi nem volt antiszemita. A fasiszmus elnevezés nemzetiszocializmus helyetti helytelen alkalmazását a kommunisták terjesztették el, mivel a nemzetiszocializmus kompromittáló lett volna rájuk, a *nemzetietlen* szocialistákra nézve is.)

Ami az én definíciómat illeti, tudtam, hogy óriási megdöbbenést és fölháborodást keltek vele az MDF táborában. Hisz a náci szó a horogkeresztet, az SS-t, a haláltáborokat és a többi hasonlót juttatja az átlagember eszébe. A náci politika gyakorlati megvalósulásának rettenetes következményeit. Hát micsoda igazságtalanság és túlzás mindezt Csurkára, Csurka szövegére rásütni? Hiszen akkor *mi is*, akikre a megvilágosodás erejével hatottak az ő sorai, akik bennük végre magyarázatot találtunk a közelmúlt történéseinek okaira, s a segítségükkel egyben megtalálni véltük az olyannyira áhított kiutat is, szóval akkor mi, az MDF tagjai is náciak vagyunk? A gondolat- (illetve inkább érzelm-) menet – bár logikusnak tetszik – hibás. Mert – megismétlem – én pontosan fogalmaztam: nem náci politikáról, nem náci programról, sőt még csak nem is náci ideológiáról beszéltem, hanem csupán ideológiai alapvetésről.

Hiszen mi a náci ideológia lényege?

A legfőbb, az egyetlen érdek és cél: *a nemzet*. Mindenekelőtt meg kell teremteni életterét (Lebensraum) az első világháborút követő béke revíziója és újabb területszerzés révén. Ehhez azonban egységes erővé kell kovácsolni, meghozzá faji alapon. Ennek feltétele: egyetlen politikai erő kapjon kizárólagos jogot arra, hogy megfogalmazza és megvalósítsa a nemzet érdekét. Mindenki és minden, aki és ami a nemzeti kollektivitás útjában áll, ellenség. A közösséggel szemben az egyén szabadságát hirdető liberalizmus, az egymással szemben álló pártok vetélkedésére épülő demokrácia, a nemzetköziséget és osztályharcot hirdető (a német polgárt a német munkással szembeállító) kommunizmus és a vele összefonódó, szintén nemzetközi zsidóság.

Aki figyelmesen – és becsülettel – elolvassa Csurka pamfletjét, a felsoroltak *minden elemét* megtalálja benne. Ha nem is ilyen rendszerességgel végiggondolva, de legalább a hangütés, az alapvetés szintjén. Megtalálható még a Führerrelv csírája is: a miniszterelnök utódát nem megválasztani, hanem *kiválasztani* – és betanítani – kell. (Ez utóbbira mondja Antall: „betanítani legfőljebb egy nyúlfarm vezetőjét lehet, egy miniszterelnököt nem.”)

Csurka röpiratának a náci ideológiával való megdöbbenő rokonsága a második olvasás után vált nyilvánvalóvá számomra. Vonaton utaztam föl Kecskemétről Pestre, és meg voltam rendülve. Ide jutottunk: *ezt az én pártom alelnöke írta*. Kulinnal találkoztam a Fehér Házban, s azonnal elmondtam neki, milyen döbbenetes dolgot vettem észre. Először tiltakozott, majd részletes indoklásom hatására ennyit mondott: jó, de remélem *ezt* nem akarod megírni. Persze hogy nem, feleltem. Valamit kell róla írni, de ezt nem lehet megírni. Aztán amikor nekikezdttem, kiderült, hogy nem lehet *nem megírni*. Tiszta voltam azzal, hogy írásom milyen hatást fog kiváltani.

És itt el kell mondanom még valamit. Azt, hogy azon a nyáron üzentek nekem: az év végi országos gyűlésen indulnom kellene az országos elnökségbe való bekerülésért. Magam is úgy gondoltam, ha mi, nemzeti liberálisok komolyan akarunk politizálni az

MDF-en belül, akkor ennek – többek között – ez a módja: be kell kerülni a vezetésbe. A Göncz-ügyben írott cikkeim – s az ezek miatt ellenem indított heves sajtótámadások – '92 nyarán rendkívül népszerűvé tettek a párttagság körében. Tudtam tehát, ha a Csurka-dolgozatról megírom, amit gondolok, azzal hosszú időre, talán véglegesen elvágom magam az MDF-en belül. Ám ezzel együtt sem, egy pillanatig sem okozott semmiféle problémát az írás közben magától értetődő egyértelműséggel kialakuló döntés: úgy kell leírnom a véleményemet, ahogy legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint képes vagyok rá. Tehát nem politikusként, hanem publicistaként. Magyar értelmiségiként. Meggyőződésemm volt, s ma is az, hogy ezzel a szörnyűséggel nemcsak becsületbeli és lelkiismereti kötelesség a párton *belül* szembenézni, hanem ez az MDF érdeke is. Hogy ebben a súlyos ügyben nem lehet sumákolni és a mellébeszélni, mert az csak árthat nekünk. Igenis, deklarálni kell, hogy ez a hang nem az MDF hangja. Hogy ez ellen tiltakozunk, megközzé a leghatározottabban, s ami a fő: belülről. Ezt tudatni kell a széles közvéleménnyel. Ezért írtam a Népszabadságra.

De úgy véltem, félreérthetetlenül néven kell nevezni a dolgot azért is, mert nemcsak a tagság és a vezetés döntő többsége: de maga Csurka sincs tisztában azzal, mit is írt valójában. Ezért választottam a levél formát, s kezdtem így: „Kedves Pista!”

Százszor megkérdeztek tőlem, miért vittem ki az ügyet a nyilvánosság elé, miért nem a párton belül folytattam le a vitát Csurkával. A kérdés komolytalan. Az ügyet Csurka vitte a nyilvánosság elé; ő publikálta a szöveget, amelyből másnap egész újságoldalnyiit közöltek az országos napilapok; amelyet hosszan idéztek a rádió és a televízió híradásaiban és minden lehetséges fórumon.

Ma is úgy vélem, helyesen jártam el. Minden tekintetben és minden részletet illetően.

Nézzük, mit tesz a kialakult helyzetben az MDF vezetése, és mit tesz Antall. Akkor s azóta is, sokan és sokszor a szemére vetették már a miniszterelnöknek, hogy nem határolódott el kellő időben – s főként elég egyértelműen – Csurkától. Hogy nem volt elég határozott, hogy majdnem egy évig halogatta a vele való leszámolást. Hogy ez alatt az egy év alatt – ami a kizárásáig eltelt – Csurka fölmérhetetlen kárt okozott az MDF-nek, a kormánynak, sőt az országnak is. Sokan mondják (valaha én is így gondoltam), hogy hiba volt a következő év elejére halasztani a párt országos gyűlését; hogy ott viszont már végképp kenyértörésre kellett volna vinni a dolgot, mert az eltelt hónapok nemcsak Csurka táborát, hanem Antalt tekintélyét is fogyasztották. Mert a Magyar Fórumban ellene folyó burkolt, majd egyre nyíltabb agitáció nem volt hatástalan. Az *addig feltétlen* tisztelet övezte miniszterelnök, aki korábban fölötte állt minden kritikának, bizony bírálhatóvá, sőt támadhatóvá vált; a varázsa, a nimbusza megtört, vagy legalábbis csorbat szenvedett.

Ez mind igaz. Ám ennek ellenére ma már úgy látom, hogy Csurkát nemigen lehetett gyorsabban kiszorítani az MDF-ből, s főleg nem lehetett azonnal. Vagy ha mégis: akkor csak olyan kockázatok árán, amelyeket a miniszterelnök nem vállalhat. Mert először is: az alelnök pamfletjét – bár erről nem készül felmérés, de minden jel ezt erősíti – az MDF-tagság *túlnyomó többsége* helyesli. Mi több: lelkes egyetértéssel fogadja. A miniszterelnök leváltására irányuló célzásokat nem – azok az első pillanatban mindenkit meg-hökkentenek –, de a *többit igen*.

Hogy az Antall személyére vonatkozó javaslatokkal jócskán túllőtt a célon, hogy a tagság az ilyesmire még egyáltalán nem hajlik, ezt Csurka azonnal észleli, az első reakciók ezt félreérthetetlenül jelzik számára. Ha a röpirat szerzőjét politikailag eredményesen lehet támadni a tagság előtt, akkor csak és kizárólag ezen a ponton. Ez az írás Achilles-

sarka, ezt akár árulásnak vagy puccsnak is lehet minősíteni. Ám Antallnak – lelki okok miatt – szintén ez a gyenge pontja: emberi tartásán, méltóságán, ízlésén, jellemén kellene erőszakot tennie ahhoz, hogy ilyen *személyes* ok miatt rántson kardot Csurka ellen. S ha a realpolitikai számítás végül mégiscsak rávinné erre: *nincs módja* megtenni, mert az alelnök a legelső adandó alkalommal, a soron következő elnökségi ülésen – még napirend előtt, mielőtt bárki szólhatna – bocsánatot kér tőle, és visszavonja a személyére vonatkozó részeket (a szöveg újabb kiadásában ezek már nem is szerepelnek). Ettől a pillanattól kezdve a miniszterelnök már nincs abban a helyzetben – sem emberi, sem politikai tekintetben –, hogy nyílt és azonnali ellentámadást indítson.

A párttagság sajátos kettős lelkülettel viszonyul a konfliktushoz. Egyáltalában nem készült még fel arra, hogy válasszon Antall és Csurka között, hisz *mindkettőhöz* erős érzelmi szálak kötik. Az előbbit mindenek fölött tiszteli, az utóbbit szereti. Tudja, hogy egyedül Antall képes kormányozni, viszont úgy véli, hogy Csurka mindenkinél inkább alkalmas fölsismerni és kimondani az igazat. Sokan bizony ezen a primitív szinten képzelik a dolgot: Csurka mondja meg, mi a teendő, Antall pedig csinálja meg a gyakorlatban. Mindkettő nélkülözhetetlen: miért kellene hát választani köztük? Hiszen az azt jelentené, hogy egyiküket elveszítjük! Szemükben mindenki, aki erre ösztönöz, bomlasztó, pártütő, akinek a célja az MDF megosztása és szétverése. A '93 januárjában sorra kerülő országos gyűlésen fölszólal egy idős asszony, aki megható egyszerűséggel fogalmazza meg a tagság érzéseit. Azt mondja: hogyan várhatják el tőle, hogy válasszon a miniszterelnök úr és Csurka István között, hisz olyanok ők neki, mint az édesfiai. Az egyik megfontolt, jó és okos, a másik heves természetű, szenvedélyes, de tiszta és igaz szívű: hát lehet azt mondani egy anyának, hogy tagadja ki, lökje el magától bármelyiket is?

Antall helyzete azonban nemcsak a tagság miatt nehéz. A párt elnökségében jó néhányan, mindenekelőtt az úgynevezett alapító atyák, szintén kétlelkűek. Néhányat közülük mély baráti érzések kapcsolnak Csurkához, amelyek – ha nem is erősebbek, de mindenképpen – régebbiek, mint azok a szálak, amelyek Antallhoz kötik őket. Für Lajos például valósággal szenved ettől. Persze vannak, akik nem érzelmi alapon ingadoznak kettejük között, hanem hideg fejjel mérlegelnek. Ők óvatosak, kívárnak, mivel nem tudják, végül merre billen az egyensúly. Ezekre a fondor lelkűekre – akárcsak az előbbi „érzékeny szívűekre” – semmiképp sem számíthatna Antall, ha elszánná magát a nyílt ellentámadásra. Ide sorolható például a lélekben sokkal inkább Csurkához húzó Lezsák (róla még külön szölok) és az igazából sehova sem tartozó (egyesekek szerint eleve tartás nélküli) Bethlen István.

(Nem hallgathatom el, mit mondott az utóbbiról szűk körben Antall, már csak azért sem, mert többször olvastam a sajtóban, hogy ő volt a miniszterelnök legközelebbi és legszilárdabb híveinek egyike. Szóval Antall azt mondta, hogy azon a bizonyos elnökségi ülésen, ahol a röpirat először került terítékre, ez a „sz...i Bethlen” végig egyetértően bólogatott a széken hátradőlve, amikor a Csurka beszélt, mert azt hitte, hogy annyira oldalt ül, hogy én nem látom. Nem tudta, hogy az olyan öreg tanárnak, mint amilyen én vagyok, már olyan a szeme, mint a légynek: nemhogy oldalra, még hátrafelé is látok vele. De nem az a baj, hogy bólogatott, mert azt hitte, hogy csak a Csurka látja őt, én meg nem, hanem az, hogy utána odajött hozzám a szünetben, és azt mondta, hogy hát rettenetes, hogy ez a Pista mit művelt, én, kérlek, teljesen föl vagyok háborodva. A legszívesebben lehánytam volna, ha lett volna mivel. De hát nem volt, mert akkor két napja már csak az infúzió volt bennem.)

Akik a Csurkáról való azonnali elhatárolódást kérik számon Antalltól, azok nincsenek tisztában a párton belüli sajátos érdek- és erőviszonyokkal. Antallnak az alapító atyákkal való kapcsolata ugyanis sajátos. Ennek mélyebb megértéséhez nyújthat segítséget Farkas János László kitűnő elemzése, amelyik 1993 novemberében, a Népszabadságban jelent meg. Mint írja, a hírek szerint a miniszterelnök a kiscgazda harminchatok előtt kifejtette, hogy a párt mostani válságán úgy lehetne leginkább úrrá lenni, ha kívülről hívnának vezetőt maguknak, ahogy ez a múltban is számos alkalommal megtörtént a párt életében. Antall szerint tehát egy „fedezőménre” lenne szükségük a kiscgazdáknak. Farkas úgy véli, „keserű ez a humor, ha arra gondolunk, hogy kimondójára is vonatkoztathatjuk”. Ezután kifejti, hogy „a történelmi osztály ebben a fedezőmáni szerepben először az első világháború után tűnt föl, amikor gróf Bethlen István belépett a Nagyatádi-féle Kiscgazdapártba”. Az ezt követő évtizedekben aztán újra és újra bebizonyosodott, hogy a választójog kiszélesedésével együtt megjelenő paraszti, illetve népi politikai ambíciók, amelyek során „a nemzet vezetésének egyetemleges igénye is felmerült”, nem tudtak párosulni annak bemutatásával, hogy ez az erő „valóban birtokában van a politikai vezetés képességének, a sikeres államszervezést és kormányzást ígérő kompetenciának... A népi mozgalom érvényes szellemi teljesítmények sorával igazolta magát, de hamvába holt minden kísérlete, hogy politikailag megszerveződjék... A népi politizálás és a kiscgazda politizálás vezérválasztó csődje megerősítheti azt a szemléletet, hogy az igazi vezetői rátermettség után másutt kell kereskedni, és a történelmi politikai osztály évezreden át hirdetett kiválasztottsága, korhoz mérten átigazítva ugyan, de ma is érvényben van.”

Való igaz: a lakiteleki alapítók elismerik, hogy egyedül Antall alkalmas a vezetésre, különösen pedig a kormányzásra, de a lelkük mélyén mégis van bennük valami idegenkedés vele szemben. A miniszterelnök nem tagja annak az érzelmi-lelki közösségnek, amelyik az eredeti MDF-et létrehozta. Nem pusztán arról van szó, hogy később csatlakozott. Hanem arról, hogy *más*, mint ők. Nemcsak *kívül* van az ő körükön, hanem *fölötte* is áll annak. Ez bizony titkolt, de annál erősebb kisebbségi érzést kelt nem egy „alapító atyában”. Csurkában és Lezsákban biztosan.

Sokat elmond minderről az a rövid, de szikrázó pengeváltás, ami a röpiratot követő legelső frakcióülésen zajlik le a miniszterelnök és az alelnök között. Antall egyértelműen károsnak és elfogadhatatlannak nevezi a Csurka-dolgozat antidemokratikus kiszólásait, és kijelenti: aki a demokratikus értékeket nem tekinti egyenrangúaknak a nemzeti értékekkel, és az előbbieket föl akarja áldozni az utóbbiak oltárán, az rossz ajtón nyitott be, amikor pártot választott magának. Csurka válasza: ő nem utólag jött be egy meglévő házba egy meglévő ajtón, ő ott volt a házépítők között – már az *első* sátorban is –, és ő nyitott ajtót a később jövőknek. A miniszterelnök uralkodik a vonásain, de fél óra múlva a parlamentben a frakcióülésen mondottaknál is egyértelműbben és határozottabban utasítja vissza a röpirat bizonyos passzusait, amiben érezhetően benne van a Csurka szavai nyomán ébredt dühe és sértettsége is.

Azok az ellenzéki politikusok, újságírók, értelmiségiek, akik (valódi vagy színlelt) erkölcsi hevülettel folyton az azonnali, nyilvános és éles elhatárolódást kérik számon Antalltól, persze nemcsak az MDF belső viszonyaival, hanem a politika elemi szabályai-val sincsenek tisztában. Mert az „elhatárolódás” tipikusan *értelmiségi* műfaj. Ami szíve-men, a számon. Olyan luxus ez, amit *politikus* nem engedhet meg magának. Minél magasabb és felelősebb pozíciót tölt be, annál kevésbé. Ha egy pártelnök – aki ráadásul koalíciós miniszterelnök is – állandóan elhatárolódik mindazoktól a megnyilvánulásoktól,

amelyekkel nem ért egyet, akkor rövid idő alatt lefaragja magáról a pártját, és elveszti koalíciós partnereit. A demokratikus politika egyik alapszabálya, hogy benne az akarat-átvitelhez, a politikai cselekvéshez bírni kell a többség támogatását. Ennek biztosításához pedig nem a legcélravezetőbb módszer a lehetséges támogatók állandó kritizálása s a tőlük való örökös elhatárolódás.

Persze, vannak kiélezett helyzetek, amikor egy elvi nyilatkozat elkerülhetetlen. De ezt alaposan meg kell fontolni; gondosan felmérni a várható következményeket. Antall József minden esetben ezt teszi – 1992 augusztusában is. Ám a Csurka-röpiratra adott határozott válaszával nem csupán ezért vár tizenegy napot. Meg akarja várni az Országgyűlés nyári szünetet követő első ülését is, hogy – a dolog komolyságának és politikai súlyának – megfelelő körülmények között, a magyar parlamentben reagálhasson pártja egyik alelnökének a demokráciát és a jogállamiságot megkérdőjelező megnyilatkozásaira. 1992. augusztus 31-i, napirend előtt, rendkívüli ügyben tartott felszólalásában egyebek között kimondja: „Csurka István politikai pamfletjében... kérdéseket vet föl, majd bemutatja a kényszerpályákat, és megítélésem szerint számos kérdésben hibás interpretációban, politikailag több részben károsan és tévesen válaszol, amelyekkel sem a kormány, sem a magam nevében nem azonosíthatom magam, és nem azonosíthatta magát a Magyar Demokrata Fórum elnöksége és választmánya sem... A Magyar Demokrata Fórumnak az lehet és legyen a tagja, aki a magyarság, a jogállamiság és a parlamentáris demokrácia iránti elkötelezettséget egyaránt vállalja.”

Ez világos beszéd. Még akkor is, ha Antall ezúttal sem mulasztja el, hogy utaljon a másik oldal felelősségére is: „minderre nem kerülhetne sor, ha a korábbi időszakban, csak az elmúlt három esztendőben a politikai kűtmérgezés nem ért volna el olyan méreteket, ami megtörtént ebben az országban... tudnunk kell, hogy az indulatok újabb indulatokat szülnek... hogy ki kezdte és hogyan hatott vissza az antiszemitizmus vádjá, a kommunistákkal való kollaborálás vádjá...”

A miniszterelnök parlamenti megnyilatkozásával összevetve viszont elég nyugtalanító az MDF Országos Választmányának előző napon született nyilatkozata, amelyben az alábbiak olvashatók: „A Magyar Demokrata Fórum Országos Választmánya megtárgyalta Csurka István Néhány gondolat... című írását. Nagyra becsüli, hogy eszméi és érvei többségében az öt éve alakult Magyar Demokrata Fórum... híveinek lényeges kérdéseit veti föl, önazonosságuk elmélyítését, tenniakarásuk érzelmi és erkölcsi megerősítését óhajtja szolgálni. Az írás megállapításainak nagy része jól hasznosítható a Magyar Demokrata Fórum új programjának kidolgozására...”

Ez így utólag olvasva is elég elszomorító és szégyellni való szöveg, amin az sem igen változtat, hogy később szerepel benne egy utalás, amely szerint Csurka írásának vannak „vitatható kitételei”, továbbá egy hűségnyilatkozat Antall és a parlamenti demokrácia mellett. Hogy a nyilatkozatból kiolvasható politikai üzenet még érthetőbb legyen, nem árt fölidézni megszületésének körülményeit.

A választmány augusztus 29-30-án, Cegléden tanácskozik. Antall, akinek ezt megelőzően az országos elnökségben már sikerült megteremtenie a Csurkával szembeni többséget, s magát az alelnököt is jelentős részben visszavonulásra tudta kényszeríteni, nem vesz részt a ceglédi ülésen. Annál inkább nem, mert szombaton a soron lévő kemoterápiás kezelés ötödik dózísát kapja éppen a Kút völgyi úti kórházban. Csurka viszont elmegy Ceglédre, s érzékelvén, hogy az ottani hangulat sokkal kedvezőbb számára, mint amit az elnökségben tapasztalt – a miniszterelnök távollétében –, újra támadásba lendül. Lelkes tapsok közepette ismétli meg a röpiratában kifejtett radikális program tézi-

seit, s valósággal tüzeli a választmányt: ti vagytok a párt két országos gyűlés között működő legfőbb döntéshozó szerve, megvan a lehetőségetek arra, hogy rákényszerítsétek az akaratotokat az elnökségre és a kormányra is. A készülő választmányi nyilatkozat rettenetesen „keménynek” ígérkezik. Az ellenvéleményeket lesöprik, a jelen lévő mérsékelt kisebbség erejéből mindössze annyira futja, hogy szombatról el tudják halasztani a szavazást vasárnapra. Jeszenszky Géza és mások kétségbeesetten telefonálnak a kórházba Antallnak: Csurka fölláztatja a választmányt; ha fizikailag képes rá, azonnal jöjjön Ceglédre, mert különben katasztrófa lesz.

Antall egy pillanatilag sem habozik. A drasztikus kezelés után meggyötörtén és elcsigázva, de mindenre elszántan elindul. Tudja, hogy erőt kell mutatnia. Szokásával ellentétben az autóban jegyzeteket készít a választmány előtt elmondandó beszédéhez. Megérkezése váratlanul éri és mehökkenti Csurkákat. A készülő nyilatkozat vitáját félbeszakítják, a levezető elnök megadja a szót a miniszterelnöknek, aki drámai hangon kezdi beszédét.

Itt és most mindent tisztázni kell. Addig innen nem mehetnek el: el kell dönteniük, hogy hajlandók-e támogatni a kormánypolitikát vagy sem. Ha nem, ő innen úgy távozik, hogy már nem lesz az MDF elnöke. A teremben mély csönd honol, amikor Antall sorra veszi a Csurka-féle radikális követelések tarthatatlanságát. Az első taps majd egy óra elteltével csattan föl, amikor a miniszterelnök kijelenti, hogy helyteleníti az általam használt náci minősítést, s azt, hogy cikkemet a Népszabadságban jelentettem meg. Antall azonban rádörren a tapsolókra: „Ne tapsoljanak! Ne tapsoljanak! Ha eddig egyszer sem tapsoltak, akkor most se tapsoljanak! Várják ki a végét! Majd akkor tapsolhatnak, vagy éppen fütyülhetnek, ha akarnak.”

Mély csönd lesz, s a miniszterelnök tovább beszél. Beszél a betegségéről, nyíltan, a kezelés részleteit is feltárva. Szól arról is, hogy tudja, bizonyos személyek bizalmát sohasem nyerte el maradéktalanul az MDF alapítói közül. Kitér megválasztásának körülményeire, arra, hogy Lezsák nem szavazott rá („így volt, Sándor?”); hogy tudja, kik mikor milyen tervekét szöttek a visszaszorítására.

A fölszólalás a fáradtság miatt egyre hosszabbra nyúlik. Már több mint három órája hallgatják. Amit mond, annak nincs szerkezete, logikája (egyebek mellett még a ceglédi kórház névadásának históriája is előkerül), mégis minden részlete különleges hatáshoz: nem is politikai beszéd ez már, hanem vallomásszerű monológ.

Már az első félórában, sőt: már a miniszterelnök megjelenésének pillanatában eldől, hogy föllépésével a választmányt újra hűségre kényszeríti. Olyan a hangulat, hogy a végén Csurka szintén kénytelen hűségnyilatkozatot tenni. Ám Antallnak éreznie kell, hogy a támogatás, amiről lényegében egyhangúlag biztosítják, nem elegendő az ellene való határozott politikai föllépéshez. Ilyen előzmények után születik tehát a nyilatkozat, amelyet főntebb idéztünk.

Aligha tévedünk, ha kijelentjük: csak és kizárólag Antall József különleges tekintélye és politikai súlya képes 1992 őszén megakadályozni, hogy a szélsőséges radikalizmus elsodorja a Magyar Demokrata Fórumot. Ha Antall nincs, Csurka játszva félresöpör mindenkit és mindent, s ugyanúgy elfoglalja az MDF-et, ahogy Torgyán a kisgazdapártot.

Ezen a ponton fel kell tennünk a kérdést: hogy fájulhatott idáig a helyzet? Mert két dologgal tisztában kell lennünk.

1. Az MDF sohasem volt a jobboldali radikalizmus pártja (ahogy a baloldalié sem), nemzeti elkötelezettsége egy pillanatra sem került ellentétbe a demokrácia és a jogállam iránti szilárd elkötelezettséggel. Kezdetől a mérsékelt közép- és a tolerancia pártja

volt, melynek 1989 októberében elfogadott programjában többek között ilyeneket olvashatunk a Politikai alapelvek című fejezetben: „Az MDF... elhatárolja magát a kommunista... ideológiáktól, azok kollektívizmusától, ugyanakkor minden nacionalista, sovíniszta irányzattól, közösségi mítoszokat gerjesztő, az ember méltóságát tagadó eszmétől és áramlattól... a nemzeti érdekeknek és értékeknek, illetve a társadalom demokratizálásának képviselőjét egyaránt vállalja, nem tett és nem tesz különbséget közöttük fontosság tekintetében, azokat egymástól elválaszthatatlannak tartja... az embert mint individuumot és mint erkölcsi személyiséget szólítja meg; azt akarja elérni, hogy megalázott emberségünkől és sértett magyarságunkból emelkedjünk olyan polgári helyzetbe, melyben nemzetiség, származás, vallás, világnézet vagy pártállás nem érdem, sem vétek, hanem a személyiség természetes állapota.”

2. Csurka István – bár kezdettől fogva tagja a vezetésnek, bár sokat és sokszor szerepel a különféle megmozdulásokon – az első öt évben legföljebb egyik emblematisztikus figurája, de korántsem meghatározó személyisége az MDF-nek. Inkább színfolt: harsány és szembeötlő, de nem jellegadó. Pedig már 1987-es lakiteleki előadásában is benne van a nemzeti kizárólagosság hangütése: „A programnak, minthogy a nemzet végső lesüllyedésének meggátlása a célja, fenntartás és mellézköngék nélkül kell magyarnak... lennie... porba hullt sok minden, ami megdönthetetlennek és vitathatatlanak látszott eddig... egyetlenegy eszme maradt a porondon... a magyarságunk.”

Ekkor még nem tűnik föl senkinek, hogy Csurka beszédében egyetlen szó erejéig sem fordul elő a *demokrácia*. Így utólag viszont már az is nyilvánvaló, miért lesz a Magyar Demokrata Fórum 1989 őszén induló hetilapjának címe *Magyar Fórum*: bizonyos, hogy az alapító főszerkesztő nem véletlenül hagyja ki a középső szót...

Az első komolyabb botrány '90 januárjában tör ki Csurka körül, amikor Vasárnapi Újság-beli rádiójegyzetében egyesek szerint félreérthető (mások szerint félreérthetetlen) kijelentéseket tesz egy bizonyos „törpe kisebbség”-ről s annak az ún. „nemzeti gerinc”-hez való viszonyáról. Az MDF elnöksége az ügy kapcsán elhatárolódó nyilatkozatot ad ki, melyben leszögezi: „Az elnökség kívánatosnak tartja, hogy a szervezet minden megnyilatkozásának stílusa is emelkedett legyen, alkalmazkodva politikai kultúránk kívánatos fejlődésének követelményeihez.” A testület „nemcsak elhatárolja magát minden antiszemita megnyilvánulástól, hanem kész arra, hogy teljes határozottsággal szembeálljon minden ilyen irányú nyílt vagy burkolt izgatással, s ugyanakkor az antiszemitizmussal való alaptalan rágalmazással is”.

Mint korábban már említettem – az MDF megválasztott országgyűlési képviselőjeként – 1989 augusztusától '90 áprilisáig, az általános választásokig meghívottként részt vehettem a párt országos elnökségének ülésein. Jól emlékszem rá, milyen volt akkoriban Csurka státusa ebben a testületben. Afféle szókimondó (olykor nagyotmondó) fenegyerekként kezelték, akit mindig meghallgattak ugyan, de *rá* nemigen hallgattak. Sokszor egy elnéző mosoly, egy csitító, kedélyes hátbaveregetés volt a reakció: Pista, ne hülyéskedj már, ezt magad se gondolhatod komolyan.

Sokáig valóban úgy fest a dolog, mintha Csurka maga sem gondolná komolyan, amit mond. Legalábbis később nem ragaszkodik hozzá: az első időkben számos lényeges kérdésben megváltoztatja álláspontját. Miután vereséget szenved az a tábor, ahová ő is tartozott, s amelynek maga is nagyhangú szószólója volt, gyorsan csatlakozik a többséghez. Így van ez az Ellenzéki Kerekasztalban való részvétel, illetve az MSZMP-vel való tárgyalások esetében, továbbá a „párt – nem párt” vitában is. Az SZDSZ-szel kötött paktumnak meg egyenesen ő lesz az egyik leglelkesebb apológéjtája.

Nem árt fölidézni, mit ír erről – és az SZDSZ-ről – a Magyar Fórum 1990. május 5-i vezércikkében. Először az indulatos ellenvéleményeket idézi: „Miféle paktum ez már megint? Mit kap érte az MDF és mit az ország?... Egyenes választ adhatunk... Az ország és a nemzet bizalmat kap érte. Rászorul... Nem csupán az MDF-nek van szüksége erre a megegyezésre a kormányzáshoz, hanem a Kárpát-medence minden magyarjának az életben maradáshoz, amely az elnyert bizalom nélkül nem lehetséges.

Senki sem vitathatja, hogy az MDF és az SZDSZ egymástól erősen elütő magyar nemzetfelfogást képvisel. Kormányozni, az ország és a nemzet előtt álló irdatlan nagy és nehéz feladatokat megoldani anélkül, hogy e két nemzetfelfogás között ne vertünk volna hidat, nem lett volna kellőképpen felelősségteljes kezdet.

Az új Országgyűlés első napja a magyar demokráciának is első napja. Híven eddigi önmagához, az MDF ebből az alkalomból újra megegyezik, bevon és társsá avat.”

Nincs tévedés, ezek a MIÉP későbbi elnökének szavai, a paktum után.

'90 októberében, közvetlenül a taxisblokádot követően új – tevékenységi körök szerint szakosodó – elnökséget választ magának a parlamenti frakció. Csurka jelölteti magát az egyik – a politikai arculat kialakításában való részvételt biztosító – fontos pozícióért. Akkori súlyát (pontosabban annak csekély voltát) jelzi, hogy a szintén erre a posztra pályázó Kulin nagy szavazattöbbséggel utasítja őt maga mögé. Csurka 1990 őszén tehát még nem tud bekerülni a képviselőcsoport vezetésébe. '91-ig – megnyilatkozásainak hangossága és gyakorisága ellenére is – úgy lehet őt jellemezni, mint akinek se határozott álláspontja, se komoly politikai befolyása nincs a párton belül.

Aztán a helyzet megváltozik. Röpké két esztendő leforgása alatt Csurka István a párt egyik alelnöke – időközben már frakcióelnökségi tag –, a Népi-Nemzeti Kör vezére, az MDF szentje és haragos prófétája lesz. Igazmondó néptribunus, a tagság bálványa, akinek gyűlésein megtelnek a termek, s akinek a párt hetilapjában leírt, illetve vasárnapi rádiójegyzetekben felolvasott szavait hétről hétre szomjasan isszák egyre szaporodó hívei. Aki nélkül akkor már nem születhet fontosabb párt döntés, s akinek erőteljes fellépése 1992 augusztusában immár a legkomolyabb kihívást és veszélyt jelenti a korábban megkérdőjelezhetetlen pozíciójú pártelnök-miniszterelnök számára.

Csurka rohamos előretörésének legfőbb magyarázata: kezdettől fogva az ő kezében van a Magyar Fórum, az MDF-tagság bibliája és kincses kalendáriuma. Ezt a lapot egykor azért indította el a párt, hogy a hatalmat szolgáló sajtó tengerében legyen egy sziget, ahol tisztán megjelenhet az ellenzék, mindenekelőtt persze az MDF álláspontja. A Magyar Fórumot – annak indulásakor – a szervezet *minden* tagja előfizeti. Ez afféle kiegészítő tagdíjnak számít, amivel illik hozzájárulni a párt működéséhez. A lapot megrendelni egy kicsit erkölcsi kötelesség, amelynek mindenki szívesen tesz eleget. Már csak azért is, mert valóban szomjúhozza a tiszta, ellenzéki szót, hallani akarja az MDF hangját.

Ez a hang Csurka István basszusán keresztül szólal meg. Ami kezdetben nem okoz problémát, hisz a dallam Antallé. Legföljebb a tónus és a hangszerelés nem. Később azonban megjelennek és szaporodni kezdenek a disszonáns hangok is. Csurka egyre inkább érzi, hogy a publikum ezeket akarja hallani; s ő a közönségnek játszik.

Csak hogy ez a közönség időközben alaposan átalakul. Részen kicserélődik, részen megváltozik. Az MDF aktív tagjainak sorából először is lassan kikopik az értelmiség egy nagyon fontos rétege: azok, akik a kezdet kezdetén, mindenekelőtt elvi és erkölcsi megfontolások miatt csatlakoztak az első ellenzéki szerveződéshez. Akik részt akartak venni a pártállami diktatúra lebontásában, de nem akarnak profi politikusok lenni. Hivatásuk van, a demokrácia és a többpártrendszer megteremtése után, a választások lezajlását

követően visszatérnek hozzá. Taszítja őket az értelmiségi normákkal mind kevésbé összeegyeztethető pártszerű politizálás, és taszítja őket az eldurvuló hang.

Mert az MDF-ben '90 tavaszától új emberek jelennek meg. Azok, akik korábban óvatosan kívártak, s most éppen ezt ellensúlyozandó, nagyon bátrak és nagyon hangosak. Köztük vannak azok a radikálisok is, akiket megtévesztett az SZDSZ antikommunista kampánya, s most csalódottan keresik a nekik való harcos politikai erőt, s azt jó páran közülük a radikalizálódó MDF-ben találják meg. A gyűlések hangja fokozatosan eldurvul, a józan érveket kiszorítják az indulatok, eluralkodik a meggondolatlan és felelőtlen handabandázás.

A kormányra jutás után olyanok is belépnek a pártba, akik személyes sorsuk jobbra fordulását várják ettől: régi sérelmeik orvoslását, elvesztett munkahelyük visszaszerzését stb. Az MDF kezd a vesztesek pártjává válni. Ezek a reményeikben csalatkozott emberek aztán dühös kritikusaivá válnak azoknak, akik szerintük már megcsinálták a szerencséjüket, közel kerültek a tűzhöz, róluk pedig elfeledkeztek. Egyre hangosabban bírálják, lassanként valósággal meggyűlölik saját parlamenti és önkormányzati képviselőiket, polgármestereiket, akik nem hajlandók intézkedni, nem hajlandók fellépni a kommunisták ellen: azaz *nekik* is helyet csinálni a tűz körül. Ezek az emberek – akiket Szabó Iván néhány év múlva „borzalmas tagságnak” nevez – mind elégedetlenebbek saját kormányukkal is.

Az MDF-ben egyre növekvő sajátos kormányellenességet azonban nem csupán ilyen kétes tisztaságú indulatok táplálják. Azok az „ös-emdéefesek” is egyre keserűbbek és elégedetlenebbek, akiket nem a személyes érvényesülés szándéka hozott annak idején a szervezetbe. Hanem a tiszta, kissé talán naiv rendszerváltoztató hevület s a szó jó és egészséges értelmében vett kommunistaellenesség. Ezek az emberek is csalódtak, s különösen sokat szenvednek környezetüktől. A családban és a munkahelyen egyaránt. Ők azok, akiket annak idején csodálkozó, hitetlenkedő és rosszálló irigység vett körül; azoknak a rokonoknak és munkatársaknak az ellenérzése, akik nem hittek a rendszer megváltoztatásának lehetőségében, a demokrácia eljövételében, az oroszok távozásában, illetve nem volt bátorságuk szerepet vállalni mindezek érdekében. Akik annak idején tamaskodva hallgatták az egykori MDF-es alapító tag sógor vagy kolléga bizakodó szavait, s aztán meg kicsit talán szégyellték is magukat emiatt. Ez a titkolt röstelkedés mostanra számon kérő indulattá változott: na, te híres emdéeves, hát mennyivel lett jobb, mint azelőtt volt? Többet keresünk talán? És a kommunisták meg mind ott ülnek a helyükön, vagy még jobb helyen, mint azelőtt! Hol itt az igazság? Miért nem csinál már valamit a híres kormányod?

Az MDF-tagok egyre többen kérdezik ugyanezt: miért nem csinál valamit a kormány? Miért nem lép föl keményebben? Miért nem tesz végre igazságot? Miért nem vág rendet legalább a sajátóban?

Csurka István 1991 végétől hétről hétre ugyanezeket a kérdéseket teszi föl a tagságnak. Sőt: lassan napról napra, hisz mind több gyűlésre hívják. A tagság kedvencévé válik, akit már csak azért is egyre jobban szeretnek, mert az ellenség egyre hevesebben támadja őt. „Ha zászlóvivőnek nem is, golyófogónak talán megfelelek” – zárta beszédét annak idején, 1987-ben a lakiteleki sátorban. Később ezt az öntetszelgő mondatot többször megismétli az őt ünneplő tagság előtt. (Szép ez az önfeláldozás, kedves Pista, de szerintem ha nem ugrálnál és nem kiabálnál annyira, akkor nem is lőnének ránk olyan veszettül – mondom neki egyszer.)

Ezen a ponton el kell mondanom, hogy Csurkához fűződő emberi viszonyom kezdet-

ben kitűnő; még '92 nyarán is jónak mondható. Balácsi Tibivel együtt afféle ifjú tehetségnek tart minket, akiknek kiváló tolla van, s akik még sokra viszik az MDF-ben – természetesen az ő szárnyai alatt. Ma is jól emlékszem, micsoda megtiszteltetés volt számomra, amikor 1989 októberében, az Antall Józsefet elnökké választó országos gyűlés második napján „Pista bácsi” fölkért, hogy én írjam meg a vezércikket a Magyar Fórumba, az új alkotmány és a sarkalatos törvények elfogadása alkalmából. S a cikkem megjelent: az első évfolyam második számában!

A legelső Magyar Hírlapban közölt írásomat is ő juttatja el a szerkesztőséghez, Pintér Dezső közvetítésével. A '90 júliusában született cikk *Harc a Magyar Televízióért* címmel az SZDSZ médián keresztül érvényesülő mohó hatalmi törekvéseiről értekezik. Csurka szó szerint ezt mondja róla: „minden szavát kőbe kéne vésni.”

Időnként meghív minket egy fröccsre Balázssal a parlamenti büfébe, s mi örülünk, ha visszahívhatjuk. Már csak azért is, mert Pista bácsi szeretetre méltó, szellemes, kedélyes ember, elképzelni se lehet nála jobb társaságot.

Ám az idő múlásával fokozatosan megváltozik. Az egykori szeretni való bohém, a szocializmus egykori „haszonélvezője, fizetett fenegyereke” (Cs. önjellemzése *Az elfogadhatatlan realitás* című kötetében; Püski, New York, 1986, 15. p.) zord és haragos öszövecségi prófétává lesz. Egész személyisége átalakul, ő maga is egyre inkább azonosul a szereppel, amit a politikában betölt.

Nemcsak politikailag, de emberileg is mind távolabb kerülök tőle. Az első igazi döbbenet egy 1992 nyarán hallott, Vasárnapi Újság-beli produkciója okozza nekem. Egy Bolgár Györggyel készített „interjúja”. Ez úgy esett, hogy Csurka kérdéseket intézett az általa különösen gyűlölt rádióshoz, s ő maga megadta a válaszokat is a saját kérdéseire. Mármint Bolgár válaszait. Ezeket Szabó Gyula színművész olvasta föl Bolgár „helyett”. Nevezett írásai, tudósításai valóban megátalkodottan kormányellenesek voltak. De Csurka eljárását olyan mértékű emberi hitványságnak tartottam, amelyet tudtommal még a kommunisták sem követtek el ebben a műfajban. Mert az bevett gyakorlat volt az előző rendszerben, hogy valakit rágalmaztak, s az illető nem kapott lehetőséget a védekezésre. De hogy még saját magát lejárató szövegeket is a szájába adjanak, ilyesmi nem fordult elő. Ettől kezdve nem maradt illúzióm Csurkát illetően. Tudtam, hogy gátlástalanná vált, s hogy vélt igazsá érdekében bármire képes.

Neki viszont voltak még illúziói irányomban. Kónya Imre mondta el nekem '92 nyarán, hogy Csurka erősen zúgolódott Katona Tamás „médiaügyi államtitkárrá” való kinevezése miatt, mondván, Antall korábban engem szánt erre a posztra. Igen, felelte neki Kónya, de a Gönczről írt cikke után (*A király meztelen*) az ellenzék szemében Debreczeni vörös posztó, és Antall nem akarta őt kitenni annak, hogy azt mondhassák róla: a miniszterelnök házi tollnoka megkapta a jutalmát. De hát mit védesz te egy liberálist, kérdezte végül. Az igaz, hogy liberális, de tűzbe teszem érte a kezemet, hangzott Csurka felelete.

Aztán pár hét múlva jön a röpirat, és Pista bácsi a válaszom után mégiscsak elkapja a kezét. A „náci alapvetés” túl forró neki. Ezt sohasem tudja megemésztetni és megbocsátani. Pár hét múlva már olyan olvasói leveleket közöltet rólam a lapjában, amelyek szerzői „emlékeznek arra”, hogy én milyen váratlanul bukkantam föl az MDF környékén, hogyan loptam be magam „behízalgó modorommal” a vezetők szívébe, hogy jutottam egyre följebb, s hogyan fordítottam köpönyeget most: nyilván *megbízóim* utasítására.

Ez nagyon fölháborított, hisz Csurka ismerte az én MDF-es „pályafutásom” minden

mozzanatát, s tisztában kellett lennie azzal, hogy az állítólagos levélírók minden szava hazugság. Mindezt annál is inkább zokon vettem, mert én akkor már több mint egy éve tudtam, hogy az ő neve viszont szerepel a III/III-as besúgók listáján...

(Itt el kell mesélnem egy még korábbi történetet. 1990 januárjától, még a régi parlament tagjaként, benne voltam abban a bizottságban, amelynek a „Dunagate-botrányként” ismertté vált Végvári-féle ügyet kellett úgymond kivizsgálnia. Eredetileg Roszik Gábor lett volna a tagja az MDF-képviselőcsoport részéről, aki annak idején az egészet kirobantotta, illetve ügyetlenségből [?] átjátszotta az SZDSZ-nek, de ő váratlanul visszalépett. Akkor nem értettem [ma már sejtem], hogy miért. A vizsgálat persze komolytalan volt, úgy éreztem magam, mint akit rövid időre beengedtek az ellenség által előzőleg gondosan kiürített terepszakaszhöz egy parányi részére. Mindenesetre megmutattak nekünk néhány – bizonyára tendenciózusan kiválogatott – aktát is. Köztük egy Csurka Istvánról szólót. Úgynevezett „Figyelő dosszié” volt, tehát Csurka mint megfigyelt ellenzéki személy [„célszemély”] szerepelt benne, „Zsoké” fedőnéven. Pár nap múlva, az Ó utcában [az MDF-nek akkoriban ott volt a „központja” egy faházban] az elnökségi ülés szünetében hátra vertem Pista bácsit: Na, öreg, láttam a III/III-as dossziédát! Még a fedőnevet is tudom!

Nem emlékszem az arcára. Nem tudom, elsápadt-e vagy sem. Nem is figyeltem, hisz én *teljesen gyanútlanul* tréfáltam vele: akkor még fogalmam sem volt arról, hogy neki *másfajta* dossziéja is van. Azóta viszont többször eszembe jut: vajon mit élhetett át az alatt a tíz másodperc alatt, amíg megmondtam neki, hogy: „Zsoké” [és nem „Raszputyin”!], s hogy mint „célszemélyről” [és nem mint ügynökről] olvastam róla. S vajon ő mit gondolt ezután az egészről – meg rólam? Gyanítom, hogy a nemzeti liberálisokkal szemben kialakuló és elhatalmasodó főbiájába ez a kis eset is belejátszott.)

De térjünk vissza Csurka és a tagság viszonyára. 1992-ben ennek szemében már ő az igazmondó próféta, aki világosan és közérthetően fogalmazza meg mindazt, amit a szégyen emdéeftes a lelke mélyén érez. Az írásaiból kibomló logikus, egyértelmű és kétely nélküli (valójában primitív és korlátozott) világmagyarázat s az abból leszűrt cselekvési program (ami nem több jól hangzó jelszavak és beválthatatlan fenyegetések gyűjteményénél) a reveláció erejével hatnak a frusztrált tagságra. Az hitet és öntudatot merít belőlük.

Csurka István, mint jó drámaíró, a gyűlések nyomán hamar tisztába jön a közönség elvárásaival. S miután tisztában van a hatáskeltés eszközeivel is, igyekszik maradéktalanul megfelelni ezeknek az elvárásoknak – egyre jobban alkalmazva a hatáskeltés eszközeit. Ő, aki régebben minden szövegét előre megírta, s élőszóban rendszerint gyenge teljesítményt nyújtott, lassan kitűnő szónokká érik. Élvezi a sikert, az ünneplést, már csak azért is, mert amivel leartatja, amit mond, azt maga is elhiszi.

Hogy a zsúfolásig megtelt terem falain kívül milyen hatása van mindennek, azt nem mérlegeli. Hogy ez a hatás valójában csak arra jó, hogy a hívek és a hívők fanatikus seregét tovább fanatizálja, de arra nem alkalmas, hogy a gettósodó emdéeft körein kívül lévők közül bárkit is megnyerjen. Hogy egy százezres lakosságú város esetében nem a háromszáz tapsoló lelkesedése a mérvadó, aki őt a teremben hallgatja, hanem annak a kilencvenkilencezer-hétszáznak a fagyos közönye, aki otthon hallgat; és – köszönhetően persze a Csurka által folyamatosan szidalmazott sajtónak is – szélsőségesnek és veszélyesnek tartja őt.

Az alelnök tábora időközben a parlamenti frakcióban is megnő. Mert az MDF-es képviselő, hazamenvén a körzetébe, mindenekelőtt a saját szervezetének lassan kicseré-

lódó és Csurka által mindjobban megdolgozott tagjaival találkozik. S megállapítja magában: a tagság azt mondja, amit Csurka, és Csurka azt mondja, amit a tagság.

Az otthoni közeg, azok az emberek, akikkel érintkezik, a családtagjai, a barátai szintén félrevezetik őt. Hisz egy olyan politikai mikrokörnyezetként veszik körül, amelyik az esetek túlnyomó többségében jelentősen eltér a szélesebb politikai közvéleménytől: itt mindenki Csurkát dicséri, neki ad igazat. Akkor pedig nyilván igaza is lehet. Abban is, hogy a közvélemény-kutatások ettől teljesen elütő adatai aljas hazugságok, amelyekkel az eszdeemes sajtó manipulálja a választópolgárokat. De engem nem lehet becsapni: az igazság egész más, hisz nap mint nap tapasztalom!

Csurka maga is hisz ebben. Az ellenérvek leperegnek róla, megy előre, már nem lehet megállítani. Egyre jobban élvezi a szektanépszerűséget, egyre jobban élvezi saját szerepét. Világéletében az élvezetek embere volt. A bor, a kártya, a lóverseny, a nők, a színpadi sikerek könnyű narkotikumai után most megízleli a politika kemény drogját. Rákap az ízére, s a rabja lesz.

Ez a döntő különbség kettejük között: míg Antall valódi és felelős politikusként mindent megtesz azért, hogy a rendszerváltoztató *célok* a jog és a politikai erőviszonyok által behatárolt térben a *lehető* legnagyobb mértékben megvalósuljanak, addig Csurka afféle politikai morfinistaként annyit tesz, hogy rendszerváltoztató *vágyait* kiélve és kikiabálva – tekintet nélkül bárkire és bármire –, fölkorbacsolja a politikai indulatokat, s közben kiélvezi az ezzel a járó örömeket.

Amikor 1992. augusztus 20-án közléstesi röpiratát, gondosan kiszámítja és mindenáron maximalizálni akarja a hatást. Ezért időzíti a megjelenést az ünnepnek és a Magyarok Világszövetsége épp ülésező kongresszusának az idejére. Kányádi Sándor meséli, hogy Csurka valóságos haditerv szerint rikkancsoltatta a Magyar Fórumot a kongresszuson; emberei minden emeletet, minden lépcsőfordulót megszállva osztogatták a lapot a küldötteknek. A szerző a folyosókat rőtta, s arca ragyogott a boldogságtól: na, mit szólnak hozzá? Ugye, leesik az állatok?

Ő maga később úgy fogalmaz, hogy írásával követ akart dobni a politika állóvizébe. Majd mikor kiderül, hogy a kő nemcsak nagy hullámokat vetett, de az iszapot is alaposan fölkaparta, akkor cinikusan így szól: jó, de most legalább mindenki arról beszél, amiről én akartam.

A kár, amit Csurka az MDF-nek, a kormánynak, valamint az országnak okoz, szinte felmérhetetlen. Először is megrontja az ünnep hangulatát. Lerombolja Antall két nagyszerű és jól fogadott beszédének hatását: azét, amelyet augusztus 20-án a Várban mondott, s azét, amellyel szinte maradéktalanul elnyerte a világ magyarságának szeretetét és bizalmát az MVSZ kongresszusán. Ez után a beszéde után kell egyébiránt elviselnie az egyik legméltatlanabb és legfájóbb bántást, méghozzá dicséret formájában. Csoóri Sándor ugyanis ezekkel a szavakkal fejezi ki elismerését: „nem is gondoltam, hogy a magyarság ilyen sokat jelent neked.”)

Csurka röpirata egy csapásra tönkreteszi azt a nyugalmas, konszolidálódó légkört, amelyik ezen a nyáron mintha újra kezdené körülvenni a kormányt. Mert a közvélemény számára az egész ügyből mindenekelőtt az derül ki, hogy az MDF-ben viszály van. A miniszterelnök beteg, a vezetés bizonytalan, a párt alelnöke új, kemény politikát követel; fenyegetődzik, antidemokratikus és rasszista indulatokat gerjeszt.

A világsajtóban hetekig foglalkoznak az ügygel, a nemzetközi diplomácia erőteljes jelzéseket ad a kormány számára. Különösen nyugtalanok a nyugati kereszténydemokrata és konzervatív pártok, amelyek számára ez igen kellemetlen és kompromittáló. A bajt növe-

li, hogy Csurka alelnöki posztja alapján a sajtó úgy találja az ügyet, hogy ő az MDF második embere. Hogy csak egy a hat alelnök közül, az már senkit sem érdekel. Tom Lantos kezdeményezésére az amerikai Kongresszus is napirendjére veszi a röpiratot, és elítéli azt.

(Csak zárójelben: vannak, akik a szememre vetik, hogy a károkért *elsősorban* én vagyok a felelős, hisz az én nácizásom nélkül *mindez nem következett volna be!*)

Két évvel később egy kinti magyar barátom, az '56-os Tarasovics Sándor azt mondja: ha Csurka egész hátralévő életében mással se foglalkozna, mint hogy megpróbálja jót tenni, amit ezzel az országnak ártott, akkor sem lenne képes rá, hogy akár csak félig is kiegyenlítse a mérleget.

Antall maga így beszél minderről 1992. november 14-én, az MDF Liberális Fórum Alapítványának konferenciáján: „Az ország megítélése szempontjából igenis károsnak tartom az elmúlt időszakban megjelent egyes tanulmányokat... Nem azért nem mondom most neveket, mert a vogul népmesékben sem mondják ki a medve nevét... Személy szerint szeretném kijelenteni, hogy nem elég engem irodalmi stílusban megkövetni azért, mert politikai értelemben megjósolják, hogy egy beteg emberre nem szavaznak. Ez legalábbis ízléstelen, és megmondom, hogy sok mindentől visszatartott. Mert amit személy szerint mondanak az embernek, az ellen sokkal nehezebb védekezni. De ennek az egyszerű visszavonása vagy a megkövetés nagyon szép emberi gesztus lehet, ha a folytatása olyan. De ha másnap, harmadnap és negyednap mindig megjelenik valami, ami miatt nekem két és fél-három esztendő óta állandóan magyarázkodnom kell a világban... micsoda munkamegosztás az, hogy politikai örültségeket, számszágokat mondanak ki, vagy utána azt teoretikusan vitassák, én pedig Amerikától Tokióig házaljak kimagyarázni. Ezt a munkamegosztást nem vállalom!”

A miniszterelnök hangja – a még mindig jól érzékelhető óvatosság ellenére is – sokkal élesebb, mint amilyen két és fél hónappal korábban, a Csurka-féle röpirat megjelenését követő napokban volt. Ez jelzi a kettejük közötti politikai küzdelem élesedését és nyíltabbá válását. Csurka ugyanis időközben megkezdte a politikai erő megszervezését a röpiratában kifejtett „program” mögé. Szeptember 18-án meghirdeti a Magyar Út Alapítvány létrehozását, melynek célja „a nemzeti szellemű keresztény középosztály felkészítése az országvezetésre”. Másnapra tömegtüntetést szervez a Magyar Televízió elé, amelyről a Pálffy G. István-féle Híradó olyan túldimenzionált tudósítást közöl, mintha legalábbis kitört volna a forradalom.

Egy hét múlva a Demokratikus Charta háromszor akkora ellentüntetést produkál. Ez a legkézzelfoghatóbb módon igazolja Csurka tevékenységének káros voltát: az alelnök valósággal fölemeli a padlóról a hosszú hónapok óta tartós válságban lévő, mélypontra jutott SZDSZ-t. Ürügyet és alkalmat ad neki, hogy rendezze sorait, hogy a fenyegető szélsőjobboldali veszély ellen mozgósítsa a félelem szülte összetartás erejét. Csurka az, aki '92 őszén összetereli a rendszerváltozás polgári kormányát majdan megbuktató baloldali blokk erőit: az MSZP-SZDSZ-koalíció fundamentumát az ő röpirata és a rá következő események rakják le.

Az alelnök ugyanebben az időben – mindenekelőtt az MDF tagjaiból – megkezdte a párttól immár elkülönülő Magyar Út Körök szervezését. Ekkor nyilatkozom a Népszabadságnak: „Csurka az egyik lábát kitette az MDF-ből.”

Antallnak végképp fel kell ismernie, hogy az elégedetlen agitátor elszánt lázadóvá vált, s többé nem fékezhető meg. Hogy elhatározta: vagy rákényszeríti az MDF-re és a kormányra a maga akaratát, vagy szakít mindkettővel. A miniszterelnök ezekben a hetekben érti meg, hogy Csurkát illetően elszámította magát.

Kettejük személyes viszonya kezdettől nagyon bonyolult. Bár politikai felfogás, értékrend és ízlés tekintetében, valamint alkatukat illetően is igen távol állnak egymástól, Antall emberileg mégis vonzódik Csurkához. Egyenesebbnek, kiismerhetőbbnek és kezelhetőbbnek tartja őt, s százszor jobban megbízik benne, mint például Lezsákban (akinek a neve elé afféle epitheton ornansként legbizalmasabb emberei előtt rendszerint odailleszti a „sunyi” jelzőt).

Ám a miniszterelnöknek '92 őszén rá kell ébrednie, hogy nem tudja „kezelni” Csurkát. Hogy ő nem az a bohém, meggondolatlan, de becsületes fenegyerek, akinek sejtette – s aki valóban volt is egykoron –, hanem nekivadult öszövétségi próféta, aki többé nem téríthető ki a maga hitéből. Eszement verekedő, mindenre elszánt rebellis.

Antall kritikusan úgy szoktak fogalmazni, hogy csődöt mondott a miniszterelnök azon koncepciója, amellyel a német pártpolitikában bevált straussi modellt akarta lemásolni. Hogy hiba volt részéről beteretlni a mérsékelt jobbközép keretei közé a szélsőjobb oldali radikalizmust, mert lám, az végül megfertőzte a közepet is. A kritika történeti értelemben eleve nem állja meg a helyét, hisz tudjuk, nem Antall hívja az MDF-be Csurkát, a dolgok időrendje fordított. A kérdés ezért legfőljebb így tehető föl: miért nem jön rá idejében a Csurka-féle irányzat veszélyességére, s miért nem lép föl ellene jóval korábban. Akkor, amikor az alelnök még nem a tagság bálványa, s kizorítása nem veszélyeztetné a párt egységét és a kormánytöbbséget. Mert ha elfogadjuk is, hogy '92 augusztusában már nem lehetett őt egy csapásra elintézni, föl kell tennünk a kérdést: miért nem tette meg előbb?

Erre a kérdésre valójában már válaszoltunk. Akkor, amikor a miniszterelnök és az alapító atyák viszonyát tárgyaltuk. Csurka az egyik közülük, akinek pártból történő kizorítása Antall számára korábban sem indokoltnak, sem lehetségesnek nem tűnt. *Visszaszorítása* érdekében viszont sokat tesz. Természetesen érzékeli például a Magyar Fórum radikalizálódását, s tisztában van ennek veszélyeivel is. Ám az teljességgel elképzelhetetlen, hogy kivegye Csurka kezéből a lapot. Kellő konspirációval annyit ér el, hogy az – a szükséges anyagi támogatás elapadása miatt – '91-ben átmeneti időre kénytelen beszüntetni megjelenését. Csurka azonban fölhajtja a hiányzó pénzeket, s a lap néhány hetes szünet után ismét megjelenik. (Antall talán erre is utal, amikor oly gyakran hangoztatja, hogy a radikális jobboldalt mindig *balról* támogatják és mozgatják.) A miniszterelnök annyit tud keresztülvinni az elnökségben, hogy Csurka kénytelen levenni az impresszumról „a Magyar Demokrata Fórum lapja” föliratot. A tagság azonban ettől még ugyanúgy olvassa tovább, mint annak előtte.

Antall természetesen látja azt is, hogy a népi-nemzeti kör radikalizálódása és befolyásának növekedése milyen veszélyeket hordoz. Mivel azonban az MDF elnökeként nem teheti meg, hogy visszautasítsa a párt legnépesebb csoportjának meghívásait, erőteljesen támogatja és ösztönzi a másik két irányzatot, a kereszténydemokratákat és a nemzeti liberálisokat. Ezért hangoztatja oly gyakran – a kívülállók számára már-már komikus módon –, hogy e három irányzat egysége adja a párt valódi karakterét és erejét.

'92 augusztusa után minderről persze már aligha lehet beszélni. Az MDF-ben inentől fogva egyre elszántabb hatalmi harc folyik a párt vezetésének megszerzéséért, illetve megtartásáért. A Csurka-féle jobboldali radikalizmus és az Antall-féle mérsékelt jobbközép harca. Ennek azonban az a sajátossága, hogy a felek az utolsó pillanatig leplezni kényszerülnek valódi szándékaikat, s tartózkodnak a nyílt összeütközéstől. Az ok egyszerű: a tagság nincs fölkészülve az Antall és Csurka közötti választásra. A tagság egységét és békét akar, s aki a belviszály kirobbantójának szerepét vállalja, az a vesztes szerepébe szorul.

Kettejük közül Antall a türelmesebb, a jobb taktikus, a kitartóbb és ügyesebb szervező, aki természetesen kihasználhatja a pártelnöki pozíció adta előnyöket is. A januárra halasztott országos gyűlés idejére érezhető fölénybe kerül Csurkával szemben. Amint láttuk, a keményebb eszközök alkalmazásától sem riad vissza, és végül – még idejében – sikerül lemondásra kényszerítenie Hankisst és Gombárt, akik ellen, illetve a velük szemben tehetetlen kormány ellen, Csurkáék a fő tüzet irányították.

A miniszterelnök többsége a hivatalban lévő elnökségen belül egy pillanatig sem kétséges. Ám az elnökség mandátuma lejár, s a januári országos gyűlés tétje az új elnökség megválasztása. Ráadásul ugyanekkor véget ér Antall elnöki mandátuma is. Csurkának arra nincs esélye, hogy őt megválasszák Antall-lal szemben, tehát nem is indul az elnöki posztért. Célja az, hogy hívei többségbe kerüljenek az elnökségben, s így kényszeríthessék rá akarataikat a pártelnök-miniszterelnökre.

A parlamenti frakcióban ugyan szintén egyértelmű Antall támogatottsága, ám Csurkáék pártbéli győzelme esetén ő maga egy csurkista többségű elnökség foglya maradna, amely helyzetből előbb-utóbb lemondással lenne kénytelen szabadulni. Ez viszont azzal a következménnyel járna, hogy a párt kimegy a kormány alól, s a parlamenti többség a kisczarda harminchatok sorsára jut. Márpedig egy ilyen párt nélküli, levegőben lebegő többséggel hosszabb távon kormányozni nem lehet. Ha tehát Csurka fölülkerekedik az elnökségi helyekért vívott küzdelemben, az rövid úton kormányválsághoz vezet.

Antall az országos gyűlés előtti héten néhányunknak szűk körben elmondja, hogy ő ezt nem hajlandó megvárni: ha Csurkáék többségbe kerülnek az elnökségben, azonnal lemond a pártelnöki és a miniszterelnöki posztról. Nem tudható, valóban beváltaná-e fenyegetését. Számunkra mindenesetre azt akarja világossá tenni, hogy itt és most a sorsdöntő harc ideje jött el. Minden más szempont másodlagos: meg kell akadályozni Csurkáék győzelmét az országos gyűlésen. Ez viszont egyetlen módon lehetséges: a küldöttek többségének megnyerése által. Mindez triviálisan hangzik, de ez a helyzet. Minden ott dől el, annak a hétszázvalahány küldöttnak a szavazata által, a sportsarnokban. Évek óta, minden országos gyűlésen ott ülök velük szemben – mondja Antall. Látom az arcokat, amelyek visszanéznek a lelátóról. És évek óta, minden évben meg kell állapítanom, hogy egyre rosszabb arcok néznek rám. De mindegy, két hét múlva ők döntenek a sorsunkról. Az MDF, a kormány és az ország sorsáról. Most semmi más nem számít. Se a közvélemény, se a világsajtó, se Tom Lantos, se az amerikai Kongresszus. Egy dolog számít: az MDF választott küldöttei. Az ő többségüket kell magunk mögé állítanunk. Ha erre nem leszünk képesek, akkor hiába van amúgy százszor igazunk, hiába imád bennünket az ország és a világ, hiába zeng rólunk himnusz a sajtó: az már csak halotti nekrológ lesz.

Az országos gyűlés előtti napokban Csurkának elfogy a türelme. Megérzi, hogy az erőviszonyok Antall javára billentek el. Érzi, ha nyerni akar, kockáztatnia kell. Csurka kockáztat – s ezzel végképp veszít.

Az országos gyűlést közvetlenül megelőzően a Magyar Fórum címloldalán közli az *Antall és Csurka* című publicisztikát. Még mindig nem lép nyílt sisakkal a porondra, a cikk szerzője nem ő, hanem Farkas Elemér. De az írás tartalma egyértelmű. A címben még és áll a két személy neve között, a szövegből azonban már *vagy* olvasható ki. Mindketten nem férnek el az MDF szűk csónakjában: az egykori kormányos ott immár nehezezzé vált.

Antall egy pillanatig sem habozik, azonnal fölveszi a kesztyűt. Előnyös szerepben, a

megtámadott, sőt hátba támadott fél szerepében áll ki a porondra Csurka ellen. Az országos gyűlés nyitónapján a Pesti Hírlapnak adott kétkolumnás interjújában minden eddiginél keményebben és egyértelműbben válaszol: „Amíg én a helyemen vagyok, addig Magyarországon jogállamiság és alkotmányosság lesz, s ezt megvédem akárkivel és akármilyen politikai erővel szemben, jöjjön az jobbról vagy balról. Jöjjön a másik oldalról vagy a saját pártomból. Én erre esküt tettem, és ezért az életemet adom.”

A miniszterelnök szavai érzékeltetik a politikai helyzet drámaiságát. Rámutatnak arra, hogy ezért a helyzetért a túloldalt is súlyos felelősség terheli: „mind a köztársasági elnök úr, mind pedig az ellenzék felelős azért, hogy ide jutottunk... amikor az alkotmányos rend sérelmet szenved, akkor a demokrácia szenved sérelmet. Akármilyen jogi kibúvókkal, akármilyen politikai eszközökkel próbálják meg ennek érvényesítését megakadályozni, akkor igenis a szélsőségeket erősítik... az alkotmányjogi értelemben aláírandó médiaelnök-leváltságokat nem engedték a köztársasági elnöknek aláírni, s azóta olyan nyomás alatt tartják, ami ezt megakadályozza... mintha a sajtószabadságnak vagy a szólásszabadságnak valamiféle hímnemű Vesta-szüzeként vele kellene őriztetni az alkotmányosság lángját.”

Am szó sincs arról, hogy Antall mindezzel a Csurka-féle szélsőséges radikalizmust akarná mentegezni. Szavai e tekintetben sem hagynak semmiféle kétséget: „A nyílt, agresszív, frontális támadást a demokrácia ellen, hosszas orvlövész-előkészítés után, nem a centrum és a kormány erői kezdték el, hanem azok a politikai erők, amelyek Csurka István körül gyülekeztek... Mindig tudtam... a másik oldalon kikkel állok szemben. Saját körön belül ennek megismerése nehezebb. Könnyebb azokkal egyezségre jutni, akiknek ismerem a szándékait, tisztességük határait, mint azokkal, akik látszatra velünk tartanak, hozzánk hasonló köntöst viselnek, de kétszínűen támadják sorozatosan politikánkat a maguk jól megfontolt tervei alapján, egyre élesedő hangnemben. Erre jó példa az MDF-től már régen különvált Magyar Fórum hetilap. Lassan a legellenségesebb sajtótermékek egyikévé vált a kormány centrupolitikájával szembehelyezkedve, belülről próbálva elvégezni azt a küldetést, ami a legradikálisabb ellenzéki lapoknak és társaiknak eddig nem sikerült.”

Antall ebben az interjúban vág vissza azért a régóta hordozott sérelemért is, amelyet a frakció színe előtt volt kénytelen elviselni Csurkától, s amelyre akkor nem tudott megfelelni: „Csurka István egyszer azt mondta az elmúlt viták során, hogy az ajtót ő nyitotta ki Lakiteleken, és nem ő jött be rossz ajtón, amikor a demokrácia és a jogállam elveit hangoztatva jelentettem ki, hogy aki nem ezen elvek alapján lépett az MDF-be, az rossz ajtón jött. Most csak annyit mondhatok erre, hogy engem az MDF iránti rokonszenv és az MDF legkiválóbb szellemi vezetői hívtak. Jó ajtón léptem hát be, szépen felhajtott sátorlap alatt, ezért hát nem vagyok hajlandó olyan magatartásra, hogy végül egy disznóól ajtaján kelljen távoynom...”

Ilyen nehéztüzségi előkészületek után kezdődik el az MDF VI. Országos Gyűlése, amelyet maga Csurka is sorsdöntőnek nevez, melynek jelentősége csak az elsőhöz fogható. Az előző hetek lázas szervezkedéssel teltek el. Az antallisták és a csurkisták egyaránt előre elkészített elnökségi listákkal járkák a megyéket, s igyekeznek a maguk jelöltjei számára megszervezni a szavazótáborot. Két, egymással szemben álló politikai erő alig leplezett választási küzdelme folyik.

A Magyar Fórum afféle kampányújságként működik Csurka kezében. Először a miniszterelnök praktikáit leplezi le: „TESSEK GONDOLKODNI! Antall József megbízottai eddig 15 megye küldöttjeivel egyeztették javaslataikat az MDF Országos Elnöksé-

gébe. Ennek alapján – és némi kompromisszum árán – létrejött az a lista, amelyet támogatni szeretnének. A támogatottság sorrendjében: 1. Für Lajos; 2. Szabad György; 3. Jeszenszky Géza; 4. Farkas Gabriella (!) – hivatalnok is; 5. Mészáros László (!) – hivatalnok is; 6. Szabó Iván; 7. Szabó Tamás; 8. Kónya Imre; 9. Kulin Ferenc; 10. Boross Péter; 11. Bogár László; 12. Medgyasszay László – őt kampányfőnöknek is javasolják! 13. Mile Lajos (!) – a miskolci puccs hőse, akit szervezete nem javasolt; 14. Nahimi Péter; 15. Ternák Gábor (!); 16. Gyarmati Dezső; 17. Herényi Károly (!) – hivatalnok (sokat dolgozik); 18. Raffay Ernő; 19-20. a küldöttek támogatását nagyobb mértékben élvezték ugyan, ám Antall József megbízottainak támogatását annál kevésbé: Lezsák Sándor, Csurka István.”

Nem lehet szó nélkül hagyni: az Antall-féle lista első tíz helyezettjéből mindössze egy (Boross Péter) marad 1996 márciusában a Lezsák-féle MDF-ben; a többiek (Für Lajos kivételével, aki ezúttal sem tud dönteni) mind átlépnek az MDNP-be. (S ha már ezt nem hagytuk szó nélkül, akkor említsük meg még azt is, hogy az az Orbán Viktor és az a Fidesz, amelyik 1994 után egyre nyilvánvalóbban pályázik Antall József politikai örökségére, az 1996 májusában majd Lezsákékkal köt szövetséget – Antall egykori hívei és valódi politikai örökösei ellenére és rovására.)

Visszatérve a Magyar Fórumra, ezután következik Csurka listája: „A Magyar Fórum, a Mikó Imre Kör, a Monopoly Csoport és a Magyar Út jelöltjei az MDF Országos Elnökségébe.” Előbb a régiók jelöltjei: „Baranya – Somogy – Tolna megye: Hódos Győző; Borsod-Abaúj-Zemplén – Heves megye: Dr. Bálás István; Csongrád – Bács-Kiskun – Békés megye: Dr. Varga István; Győr-Moson-Sopron – Komárom-Esztergom – Vas megye: Tóth-Kurucz János; Hajdú-Bihar – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Szabó Lukács; Pest – Jász-Nagykun-Szolnok – Nógrád megye: Halász István; Veszprém – Fejér – Zala megye: Dr. Kelemen András; Budapest: Farkas Elemér.

Aztán következik a csurkisták „országos listája”, a következő nevekkal: Für Lajos, Lezsák Sándor, Csurka István, dr. Kónya Imre, dr. Zétényi Zsolt, dr. Réti Miklós, dr. Csapody Miklós, dr. Sárosy László, dr. Fekete Gyula, dr. Zacek Gyula és Horváth Béla.

Bizonyára feltűnt, hogy Für, Lezsák, Csurka és Kónya mindkét listán szerepel (s az is, hogy milyen pozícióban). Ennek oka egyrészt a tagság irányukban megnyilvánuló kételkedése (ennek taktikai szempontú figyelembevétele), illetve az érintett személyek – ilyen vagy olyan természetű kételkedése. Csurka ez utóbbi alól természetesen kivétel, s részben Kónya Imre is, akinek Antallhoz való hűségét méltatlan volna kétségbe vonni. De az a tény, hogy ő ily mértékben bírta a csurkisták támogatását, az azért nem véletlen, és önmagáért beszél.

(Külön is meg kell említenem – habár csak zárójelben – Csapody Miklóst, aki Kónyával ellentétben nem az ellenség megtévesztése céljából vállalja a Csurka listáján való szereplést, s akit – másokkal együtt – fényképes önéletrajz kíséretében ajánl a küldöttek figyelmébe a Magyar Fórum! A pontosság és a tényszerűség kedvéért hozzáteszem még, hogy ő – miután az országos gyűlés megnyitása után kiderül: a csurkisták kisebbségben vannak – nyilvánosan visszalép, mondván: „ő csupán tévedésből került Csurka listájára”...))

A gyűlés első órájában valóban sorsdöntőnek bizonyuló taktikai ütközet zajlik le. Az Antall-féle elnökség olyan napirendi javaslatot terjeszt a küldöttek elé, amelyik már az első nap le akarja bonyolítani a választást, mindössze három órát hagyva a politikai vitára. Legfőbb taktikai céljuk az, hogy a szavazás előtt semmiképp se kerül-

jön sor az alapszabály módosítására. A csurkisták ugyanis Bálás István vezetésével olyan új alapszabály-tervezetet kívánnak elfogadtatni a gyűléssel, amely jelentősen korlátozná a kormánytagok elnökségi tagságának lehetőségét. Ez a küldöttek körében népszerű javaslat – választás előtti elfogadása esetén – alaposan keresztülhúzná a miniszterelnök számításait.

A napirendi szavazás előtt különös epizód borzolja Antallék idegeit. Amikor az elnökség bevonul, Csurka nincs sehol. A miniszterelnök és a többiek meleg fogadtatásban részesülnek, erős taps kíséretében foglalnak helyet az elnökségi asztalnál. Am mindenkinek föltűnik a hiány: hol van Csurka? Ahogy a többiek elhelyezkednek, s a csarnok lassan elcsöndesedik, egyszer csak a túlsó oldalon felnyílik a függöny, s a résben megjelenik az alelnök természetes alakja. Lassan elindul, át az üres térségen, az elnökségi asztal felé. Egyedül. A dramaturgiai hatás mehökkentő. Elemi erővel tör ki a taps – a hívek körében az ováció –, sokkal tartósabban és erősebben, mint az imént, a többiek bevonulásakor. Antall falfelhéren hallgatja a nehezen csendesedő ünneplést.

Szabad György megnyitja az ülést. Az Országgyűlés rutinos elnöke idegességében közönségnek nevezi a küldötteket, amit fölháborodott visszautasítás fogad. Aztán – rövid és éles ügyrendi vita után – a levezető elnök szavazásra bocsátja a napirendet. A voksok első összeszámlálásakor konstatálnia kell: az elnökség eredeti javaslata nem kapott többséget. Ám többen kiabálnak: egy szektor szavazatait még nem számolták meg, és nem adták hozzá a többihez. Ismételt számlálás következik, mindenki feszülten figyel, de az eredmény most már kétségbevonhatatlan: az Antall-féle napirendi javaslatot közel kétharmados többség támogatja.

A dolog eldőlt: a napirendi szavazás megmutatta a két tábor erőviszonyait. Még akkor is így van ez, ha ennek jelentőségével a küldöttek jó része nincs tisztában. Csurka természetesen azonnal fölméri, mi történt. Antall is. Rövid és kemény beszéddel nyitja meg a politikai vitát.

„Engem senki sem kényszeríthet arra, hogy olyan politikát folytassak személyemben, amelyikkel nem értek egyet, és amelyet országgrontónak tartok. Természetesen a döntés az önök kezében lesz, én tudomásul veszem a demokrácia minden követelményét, ahhoz tartom magam, de az emberi tisztességet nem tudom feladni semmilyen körülmények között... A csatabárdot nem én és a velem együtt tartók ásták ki. Én az utolsó pillanatig mindenkor a lehetséges legvégső pontig mentem el a teljes egység fenntartásában... De ha kardot rántottak, és hogyha szembe akartak kerülni a Magyar Demokrata Fórum, a koalíció és a kormány politikájával, hát rajta! Meghátrálni nem fogok...”

A vitában gondos elnöki szelekció szerint kapnak szót a jelentkezők. A nemzeti liberálisok közül senki sem. Szabad György nyilván atyailag kímélni akar minket a népharag megnyilvánulásaitól, illetve Antall-lal együtt úgy érzi, nem lenne jó, ha ez előtt a közönség előtt mi is bírálánk Csurkát, mert az csak olaj volna a tűzre. A „centrumnak” most igazán nem használna, ha a gyűlölt liberálisokkal árulna egy gyékényen. A küldöttek ugyanis akárkitől nem fogadják el Csurka kritikáját. Szegény Bethlen gróf például alaposan elgaloppirozza magát, amikor veszi a bátorságot ahhoz, hogy határozottan és egyértelműen szembeheyezkedjen a prófétával. Az erőviszonyokat jól mérte föl – Antall fölébe kerekedett Csurkának –, de az emdéefes lélek rejtelseit láthatóan nem ismeri eléggé. „Karakán” beszéde után illendőségből még tapsolnak is egy kicsit, de aztán úgy kiszavazzák őt az elnökségből, hogy a lába se éri a földet. Utólag azt mondja, szándékosan áldozta föl magát Antallért. Pedig csak elszámította magát.

Egész más a helyzet Csoóri Sándorral, aki immár nem aktív MDF-esként, hanem a

Magyarok Világszövetsége elnökeként és mindenekelőtt a Fórum táborában kikezdhetetlen erkölcsi tekintélyként kap szót. Ha Antall mellett direkt módon nem is áll ki, azt azért egyértelművé teszi, hogy szembehelyezkedik a Csurka-féle radikalizmussal. És jönnek sorra a többiek. Für és Lezsák, akik – bár nem szívesen, de – fölmondják a leckét: Csurka hibázott, a pártot és a kormányt csak Antall vezetheti.

Ők ketten csak az országos gyűlést megelőző napon mondanak le az elnöki posztra való jelölésről. Deklarálják, hogy ezt Antall javára teszik, de az az igazság, hogy visszalépésük inkább Csurka malmára hajtáná a vizet, hisz akik már eljutottak odáig, hogy *Antall ellenében* rájuk szavaznának, azok helyettük sokkal inkább adnák a voksukat Csurkára, ha az el merne indulni az elnöki posztért. De nem mer: fölmérve az erőviszonyokat, ő már korábban visszalép.

Antallnak egyébiránt Lezsákot a legnehezebb megdolgoznia. Ne feledjük, a háttérben ő korábban is egyik fő szerzője és szervezője volt az Antall visszaszorítására irányuló terveknek és kisebb-nagyobb összeesküvéseknek. Ezúttal is ott van Csurka mögött. A röpirat megjelenése után félreérthetetlenül kiáll annak szerzője mellett: „kilencven százalékban egyetértek.” Még novemberben is arról beszél a televízió Össztűz című műsorában, gondosan toborzott és ennek megfelelően lelkes *saját* közönsége előtt, hogy ő „évek óta szoros eszmei és baráti kötésben” él Csurka Istvánnal, akinek, nyugodtan mondhatja, minden gondolatát ismeri, s ennek alapján a leghatározottabban visszautasítja a reá szőtt rágalmakat.

Lezsák Sándor négy évvel Antall József halála után (s egyben fél évvel a következő választások előtt) egész oldalas cikkben emlékezett meg a Magyar Nemzetben a néhai miniszterelnökhöz fűződő viszonyáról. Meleg szavakkal idézte föl Antall alakját, akit ő – miután megismert – annyira tisztelt, hogy (szemben a „jókázókkal”) nem is tudta (s még ma sem tudja) másként hívni, csak így: A miniszterelnök úr.

Ez Lezsák írásának címe is. A bennsőséges visszaemlékezés azzal a szívszorító jellel tel zárul, amikor az MDF egykori elnöke a halálos ágyán hosszasan beszél a szerzőnek (az MDF mai elnökének) Magyarország általa elgondolt jövőjéről. S az utóbbi egy idő után gondosan jegyzetelni kezdi a haldokló szavait...

Az alábbiakban ehhez a Lezsák-féle politikai melodráához kapcsolódva szeretnék néhány megjegyzést tenni az ő Antall Józsefhez fűződő – *általam ismert* – viszonyáról. Már csak azon egyszerű oknál fogva is, hogy e viszony története a lehető legtermészetesebb módon képezi tárgyát egy Antall Józsefről szóló könyvnek. (A tisztelt olvasó most bizonytalansággal konstataálja magában, hogy én nem szeretem Lezsák Sándort. Mivel férfiasan el kell ismernem, hogy *erre csakugyan nincs okom*, arra biztatom őt, hogy ezzel a körülménnyel számoljon az alábbiak olvasása során. Azaz vonja le a levonandót, s ami ezek után marad: maradjon.)

Lezsák cikkének első mondata valahogy így szól: „Antall József kezdetben nem kedvelt engem.” Hiteles és igaz mondat. Az ezután következő második hiteles és igaz mondat szerintem így hangozhatott volna: „később még kevésbé kedvelt, aztán pedig – finoman szólva is – a lehető legkevésbé.”

Mert már az sem igaz, hogy Lezsák miniszterelnök úrnak hívta őt. A miniszterelnök úr környezetének tagjai tanúsítják: jelen- és távollétében egyaránt következetesen „Antall úrnak” nevezte, magánbeszélgetések során éppúgy, mint az országos elnökség ülésein. (Az tehát igaz, hogy nem jókázott.) Antall nemegyszer tréfálkozott is ezen: valaki megmondhatná már a Lezsáknak, hogy jobb körökben az úr, az a vízvezeték-szerelő meg a postás *keresztneve* (úgy mint: Kovács úr és Nagy úr).

Beszéltünk már arról a szociális természetű idegenségérzésről, ami a népi gyökerű, zömmel első generációs író-értelmiségi alapító atyák és a szintén néppel érintkező, de nemesi származású, másodgenerációs politikus-értelmiségi Antall József között fennállt. Ezt a szellemi és politikai tájékozottságban, látókörben, stílusban, szemléletben, ízlésben és karakterben megnyilvánuló különbséget – ha lehet – egy nagyságrenddel meghaladta az a különbség, ami Antall és az egykori csepeli munkás-igazgatónak a pesti Dob utcából a kiskunsági falusi iskolába elkerült, legszívesebben azt mondanám, „leábrándult” fia esetében fennállt. Az is nyilvánvaló – a kisebbségi komplexusok természete már csak ilyen –, hogy ez a különbség az utóbbinak okozott problémát.

Ő az, aki az MDF régi elnökségi tagjai közül a legnagyobb idegenkedéssel, sőt gyanakvással fogadja Antallt. Említettük már, hogy elnökké választásakor tartózkodik a szavazásnál. Antall – hiába ajánlja föl neki közvetlenül ezután az ügyvezető alelnöki posztot – ezt az idegenkedést és gyanakvást később sem tudja eloszlatni.

Ennek megértéséhez emlékeztetnünk kell arra, hol, hogyan és milyen körülmények között indult el az MDF. 1987-ben, a Lezsák udvarán fölállított sátorban (ahol Antall az első alkalommal még csak jelen sem volt), majd 1988-ban a Lezsák irányításával s nagyrészt az ő házában – olykor szinte családi vállalkozásként – végzett hatalmas szervező munka eredményeképpen. A szavaimban semmi irónia nincs: Lezsák Sándor az ezekben a hónapokban, sőt években véghezvitt lenyűgöző méretű szervezői és morális teljesítményével kétségkívül azok közé tartozik, akik személyesen is döntő mértékben járultak hozzá a pártállami diktatúra lebontásához és az új, demokratikus berendezkedés előkészítéséhez. Ha egy személyhez kellene kötni az MDF *megalapítását*, akkor ez a személy kétségtelenül Lezsák lenne.

De még ennél is kevésbé kétséges, hogy a választási győzelem kivívására és a kormányzati szerep betöltésére alkalmas politikai párttá Antall József tette az MDF-et. Továbbá az is kétségtelen, hogy erre a szerepre senki más nem tudta volna alkalmassá tenni rajta kívül. Az alapítók közül Lezsák Sándor valószínűleg a legkevésbé. Mert ahogy Antall átformálta a párt arculatát, az talán éppen Lezsák elképzeléseitől esett a legmesszebb. Sajnálom, de nem tudok erre jobb példát mondani: a kettő közötti különbséget leginkább az a különbség szemléltetheti, amely egy jól fészült, ápoltt, mindig elegáns, magabiztos föllépésű úriember s egy nyíratlan és fésületlen stb. hajú, nyakkendő nélküli, a fehér ing-fekete pulóvert állandó jelmezként viselő, *vidéki újbaldali jezsuita* különös figurája között fennáll.

Amikor Antall átveszi az MDF vezetését, és tüneményes gyorsasággal átformálja azt a maga képére, Lezsák néhány megnyilvánulása alapján az a benyomásom támad, hogy ő a lelke mélyén most úgy érzi magát, mint a kisfiú, akinek egy felnőtt elvette a játékát, s most játszik vele. Villanyvasutat – az ő kedves csutkalovával.

Hogy Lezsák tüntető és pózoló puritanizmussal semmiféle kérésre sem hajlandó képviselőiséget vállalni a demokrácia első szabadon választott parlamentjében, abban valahol ez a frusztráltság fejeződik ki. S abban is, ahogy a Bem térről kivonul a Margitszigetre. Ahogy elkezdí főlépíteni az újabb játékát, amihez immár senkit nem enged közel, ami csak az övé: a Lakitelek Alapítványt.

Ez sok mindenre jó: a beteg lélek fájdalmára gyógyír, a nyugtalan lélek vágyainak kielégülés, a fanatikus lélek kiapadhatatlan energiája számára pedig lázas cselekvés. És persze pénz, befolyás, hatalom.

Legjobb barátom (akkoriban ő is MDF-es országgyűlési képviselő) meséli: Lezsákra várt egy este a Bem téren. Egész pontosan bebocsátásra, az irodája előtti szűk előszobá-

ban. Délután ötre volt megbeszélve, de este fél kilenckor még nem került be hozzá. Lezsák mindig megszállottan és mindig rengeteget dolgozott, ezért a programja mindig csúszott. A legtöbbször órákat. Aki beszélni akart vele, annak elszántnak kellett lennie: késznek arra, hogy esetleg éjjel fél kettőkor jut be. (Ez nem túlzás!) Szóval ahogy vár, ott ül mellette egy elegáns öltönyű, jó arcú, bajuszos ember, és dohog. Mint kiderült, ő hétre volt odarendelve, tehát csak másfél órája előszobázott Lezsáknál, mégse bírta cérnával: a fene egye meg, ezt még a komcsik se csinálták velünk. Ha valamit akartak, az utolsó évben már étterembe hívtak vacsorázni. De korábban se kellett órákat ülni a fehér házi előszobában. Mint kiderült, CS. S., a legnagyobb magyar bank alelnöke az illető, akit Lezsák azért hívatott, hogy az alapítványba való befizetésről tárgyaljon vele. Dohogott, de persze kívárta a sorát. (Istenem, ki tudja, hányféle oka is van annak, hogy ennyire utáltak bennünket!)

Nem tudni, ki súg Lezsáknak, de az biztos, hogy ezzel az alapítványosdival ő eszmél és ő lép legelőször, s így már '90-ben hatalmas pénzeket kaszál a bankoktól s a különböző állami cégektől. Mindenki befizet nála.

Egy másik történet – egy másik MDF-es képviselőtől. Akkor – '90 és '94 között – még nem volt az. Mint kiváló gazdasági szakembert, ki akarták nevezni az egyik nagybank élére, ahonnan Antall épp leváltatni készült az alkalmatlan s a kulisszák mögött ráadásul a kormány ellen dolgozó vezetőt. Ám az utolsó pillanatban kiderült: roppant kínos volna pont most leváltani, amikor éppen befizetett a Lakitelek Alapítványba húszmilliót. Az illető a helyén maradt.

A politikai pártokhoz kapcsolódó alapítványok rendszere Nyugaton is bevett gyakorlat. A különféle gazdasági és társadalmi szereplők úgy tekintenek rájuk, mint arra a perselyre, ahová a pártnak szánt támogatást berakhatják. Nálunk is mindenki azt hitte: a Lakitelek Alapítvány az MDF perselye. Pedig erről szó sem volt. Ha rosszmájúak akarunk lenni, akkor a fordítottja igaz: Lezsák sokszor az MDF székházában, az MDF telefonján, az MDF által fizetett titkárnővel intézte az alapítvány ügyeit.

A lényeg az, hogy a párt azokból a százmilliókból, amelyeket nem Lezsák két szép szeméért fizettek be az alapítványba, hanem azért, mert ő volt az MDF alelnöke, egy fillért sem látott. A Lakitelek Alapítvány független az MDF-től – jelentette ki ő maga. (Persze nem 1990-ben – néhány évvel később.) Így fordulhatott elő az az abszurd helyzet, hogy az MDF négyévi kormányzás után teljes anyagi csődbe jutott, a székházát jelzálog alá vették, majd kénytelenek voltak eladni, miközben Lakiteleken megmaradt egy hatalmas épületkomplexum, előadó- és tantermekkel, szállodával, étteremmel, uszodával, szaunával és tenispályákkal. Ennél már csak az volt abszurdabb, hogy egy évvel később épp az a Lezsák kérte számon az akkori ügyvezető elnöktől a párt pénzügyi csődjét, aki akkor volt a párt ügyvezetője, mikor a csőd bekövetkezett. S hogy az abszurditás végképp teljes legyen: az MDF tagsága egy évvel később Lezsákot választotta meg elnökéül.

Azt a Lezsákot, aki nem sokkal azelőtt nyilatkozta a Kecskeméti Lapok című hetilapban, hogy meggyőződése szerint a jövőben újra együtt tud működni Csurkával. Azt a Lezsákot, aki az elnökválasztási kampány során – amíg csak tehetett – megnyilatkozásaiból Antallnak még a nevét is kihagyta, illetve azt mondta, hogy az MDF-nek a közbeeső korszak „ellentmondásos tapasztalatait és tanulságait” levonva vissza kell térnie az 1989 előtti időszakhoz. Aki elnökké választása előtt Kiss Gy. Csabától Bíró Zoltánig és Pozsgay Imréig mindenkit reaktivált, akik annak idején ilyen vagy olyan okból nem értek össze az antalli politikával.

És végül: aki '97-ben, Antall halála után négy (s az újabb választások előtt fél) évvel a néhai miniszterelnök igazi politikai örököséként próbálja eladni magát a Magyar Nemzet olvasóinak azzal, hogy a haldokló a halálos ágyán neki diktálta le a politikai végrendeletét...

De térjünk vissza 1993 januárjába, az MDF VI. Országos Gyűléséhez. Antallnak tehát csak az utolsó pillanatban sikerül Csurka mögül eltántorítania Lezsákot. Akkor, amikor már látható, ki felé billen a mérleg.

Ebben nagy szerepet játszott a lakiteleki politikus decemberi amerikai útja, ahol Tar Pál washingtoni magyar nagykövet – a miniszterelnök bizalmas barátja – mindent elkövet annak érdekében, hogy mindenki, akivel csak a vendég találkozik, nyomatékosan a tudtára adja: Csurka és politikai iránya *abszolút* szalonképtelen. Ha ő kerekedne fölül az MDF-ben, akkor a párt egyszer s mindenkorra kizárná magát a nemzetközi kapcsolatokból, semmiféle komoly politikai tényező nem állna szóba vele, s ez szó szerint értendő. Persze ezt amúgy is elmondaná mindenki, de azért nem árt egy kicsit rászervezni a dologra.

(Amikor a miniszterelnök halála után közeli munkatársait faggattam, hogy készülő könyvem számára anyagot gyűjtsek, egyikük megkérdezte: tudom-e, hogyan bírták rá Lezsákot a Csurkával való szakításra? Tudom, mondtam, Amerikában győzték meg őt. Nem, mondta az illető, ez nem lett volna elég. Ha kikapcsolod a magnót, elmondom.

Kikapcsoltam...

Viszont, ha már úgysis belül vagyunk ezen a zárójelen, megemlítem még, hogy az amerikai úton hajtja végre Lezsák azt a csínyet, amellyel itthon elhítheti: fogadta őt Clinton, és tárgyalta vele. A Pálfy-féle Híradó be is mutatja azt a videofőlvételt, amelyiken a washingtoni elnök kezét fog a lakiteleki alelnökkel. Az utóbbi éppen átad valamit az előbbinek, miközben beszél hozzá. Rögtön ezután Clinton is mond valamit, legalábbis ez föltételezhető, mert a szája neki is mozog. Másnap az Új Magyarország címlapfotóján látható ugyanez [leszámítva persze a kéz- és szájmozgásokat].

Antallnak roppant gyanús az egész, s némi utánajárással kiderítetteti, mi is történt valójában. Az történt, hogy a Lezsák útját egyengető egykori többszörös olimpiai bajnok, a vagány Gyarmati Dezső, sportkapcsolatait kihasználva becsempészi őt egy körülbelül négyszáz fős úgynevezett elnöki reggeli meghívottai közé. Ezután már csak annyit kell tenni, hogy Lezsák odaálljon egy oszlop mellé a bejárat közelébe, s mikor az elnök elhalad előtte, akkor elébe lépjen, köszöntse őt, s a kezébe nyomjon valami becsomagolt lakiteleki szuvenírt. Clintonnak természetesen a szeme se rebben, mosolyog, s egy kézfogás meg egy köszönet után a kapott tárgyat egy rutinos mozdulattal átpasszolja valamelyik kísérőjének, és tovább halad. Az ajándékot sohasem látja többé, ahogy azt se tudja meg soha, ki volt az a furcsa képű fickó, aki egy pillanatra föltartotta ott, az oszlop mellett. Hogy miként kerül be mindez a Híradóba? Ez a legegyszerűbb: csak egy videokamera kellett hozzá, meg Lezsák egyik embere, aki rögzíti azt a kilenc másodpercet. A többi Pálfy G. István jóvoltából adott volt.

Nem hallgathatom el, hogy a magyar közélet szereplői közül egyvalaki tett szert *haszonló* közös fotóra Clintonnal: Fenyő János, a Vico egykori vezére.)

De térjünk vissza az országos gyűlésre.

Mire az első nap fölszólalóinak sorában Csurka sorra kerül, már szemernyi kétsége sem lehet az erőviszonyokról és Antall-lal szembeni esélyeiről. „Szép egyedül” – kezdi beszédét, utalva társai pálfordulására. S aztán – az előző napok szikrázó pengeváltásaihoz képest – meglepően békülékeny hangon folytatja. Ő csak jót akart. Csak kimonda-

ni az igazságot. Dehogyan tör ő a hatalomra. Dehogyan akar ő testvérháborút. Csak egy kicsit határozottabb politikát. És egységet. Hisz neki az MDF a mindene. Ezért, ha kell, kész a saját fejét tálcán átnyújtani.

Megkönnyebbült sóhajok szakadnak föl az emdéesfés keblekből, némely szemben könny is csillan: a vész elmúlt, minden rendbe jöhet. Hisz lám, Csurka nem akar harcolni Antall ellen, békét ajánl.

A zárszót a szavazás előtt a miniszterelnök mondja. Ezúttal hosszan beszél. Alighanem élete legrosszabb beszéde ez. Mindenről szól az égvilágon, az export növekedésétől kezdve Einsteinen át a honfoglalásig. Csak Csutkáról nem szól egy szót sem. Mintha a nyitó beszédet nem is ő, hanem valamelyik nyikhaj nemzeti liberális mondta volna el.

Antall pontosan tudja, hogy itt és most ezt kell tennie. Hogy nem kell mondania semmit. Mert ha ott folytatná, ahol elkezdte, akkor ő szorulna bele a viszálykodó testvér, az izgága verekedő szerepébe. Hisz Csurka fölmutatta a fehér zászlót, ha a miniszterelnök most mégis a vele való leszámolást erőltetné, a népharag könnyen ellene fordulhatna. S másnap esetleg öttel több csurkistát választanának az elnökségbe.

(Miközben a lelátón egyszerű tagként a főlszóalókat s a rájuk reagáló közönséget hallgatom, hálát adok a sorsnak, hogy a nyáron megírtam a véleményemet Csurkáról a Népszabadságba. Elképzelem, ha nem tettem volna, most bizonyára én is indulnék a választáson az elnökségbe kerülésért, s a szónoki emelvényen állva, remegő gyomorral, undorral vegyes félelemmel keresném a „borzalmas tagság” kegyeit. Igaz, Szabó Iván csak később nevezi el így őket. Most még ott áll a mikrofon mögött, és a rokonszenvűket próbálja elnyerni. Persze tökéletesen megértem őt, és helyeslem, amit csinál, hisz be kell jutnia az elnökségbe, nehogy a csurkisták kerüljenek többségbe. De hogy csöppet sem irigylem, az biztos.)

Vizsont Antallról megint meg kell állapítanom valamit. Bármennyire rossz is a második beszéde, bármennyire érződik is minden szaván az óvatosság: hogy tudja, hol és kiknek beszél, nála egy pillanatig se hallom azt az émelyítő mellékszólamot, amit szinte mindenki másnál. Egyszerűen képtelen lemenni az ízlésnek és a morálnak egy bizonyos szintje alá. Neki nincs szüksége erre. Hihetetlen autoritása van. Úgy formálja és uralja ezt a masszát, hogy egy pillanatig se sülyed bele. Csak épp a talpával érinti. Jár rajta, akár a vízen.

A szavazás eredménye nem meglepő: a csurkisták még az elnökségi helyek egyharmadát sem képesek megszerezni. Összesen hatan kerülnek be a húsztagú elnökségbe. Maga a vezér a negyedik helyen – Lezsák (675), Für (668) és Kónya (575) után – 536 szavazattal. A további sorrend: Boross Péter (530), Szabó Iván (465), Nahimi Péter (454), Szabad György (424), Katona Tamás (393), Zétényi Zsolt (380), Kulin Ferenc (350), Farkas Gabriella (345), Jeszzenszky Géza (326), Zacsek Gyula (308), Szabó Tamás (288), Fekete Gyula (266), Medgyasszay László (266), Bálás István (259), Bogárdi Zoltán (247) és Sárossy László (224).

Közülük (nyílt) csurkista: Zétényi, Zacsek, Fekete, Bálás és Sárossy. Az arány tehát 14:6 az antallisták javára (ha hozzájuk számítjuk Lezsákot és Fürt).

Az előző állapothoz képest ez persze romlásnak is tűnhet, hisz most többen vannak, mint voltak, ezt a sajtó nem győzi hangoztatni. De ahhoz képest, hogy rosszabb esetben mi történhetett volna, ez egyértelmű győzelemnek tekinthető. Sőt nemcsak ahhoz képest, hanem az előző állapottal egybevetve is. A korábbi elnökség ugyanis – hiába ült benne több Antall-támogató – béna kacsa volt. Mandátuma végét töltötte, s az új választások előtt egyszerűen nem volt mersze – ismerjük el, nem is igen lett volna tanácsos

– nyíltan szembeszállni Csúrkával. Most, a friss legitimitás birtokában az antallista többség szinte bármit megtehet. Ha nem is bárhogyan.

Mindenesetre megkezdheti a radikálisok kiszorítását. Taktikusan, kellő körültekintéssel, de határozottan. Antall első lépése: az elnökség első ülésén hat alelnököt választ. Boross Pétert, Farkas Gabriellát, Kulin Ferencet, Lezsák Sándort, Nahimi Pétert és Szabó Tamást. Köztük immár senki sincs, aki (legalábbis nyíltan) közösséget vállalna Csúrkával. Ezzel az elnök Antallból, az ügyvezető alelnök Fürből és a hat alelnökből egy olyan szűkebb testület jön létre, amely ügyvezető elnökségként működik. Sűrűbben ülésezik, mint a teljes elnökség, az operatív irányítás valójában itt folyik. Csúrkáéknak tehát nemhogy többségük, még csak beleszólásuk sincs az aktuális ügyek intézésébe.

A megújult vezetés gesztusokat tesz a sajtó felé. Az SZDSZ februárban politikai programként előterjesztett tizenöt pontja iránt (amely a valóságban nem több gyengécske politikai blöffnél) meglepő fogadókészséget mutatnak, legalábbis verbális értelemben. A parlamenti frakció elhatárolja magát Király B. Izabella idéetlen nemzeti demagógiájától, s a pártelnökség és a kormány tagjai (az előbbiből leszámítva a hithű csúrkistákat) bojkottálják a Magyar Út Körök országos értekezletét. Mintha minden azért történne, hogy Csúrkát provokálják, és újabb önvessző támadásra ingereljék.

A legsúlyosabb pofont azonban a február eleji kormányátalakítás jelenti a radikálisok számára. A miniszterelnök régóta tervezte már, hogy jóval a választások előtt még egyszer megújítja kabinetjét, de annak idején kénytelen volt ezt elhalasztani Csúrka augusztusi támadása miatt. Most azonban végrehajtja a kormány minden korábbinál nagyobb – hat miniszteri posztot érintő – átszervezését, bizonyos tekintetben a radikálisok újabb visszaszorítása jegyében. Nem mintha előtte lett volna szélsőséges politikus a kormányban, de olyan, akit Csúrkáék szívesen láttak, volt. Mint például Andrásfalvy, vagy az államtitkárok közül Sárossy és Kelemen. A kormányátalakítás a következő tárcákat és személyeket érinti:

A pénzügyminisztérium éléről ekkor távozik Kupa Mihály. Helyére az Antallhoz lojális Szabó Iván kerül, az ipari minisztérium addigi vezetője. Az ő megürült posztját Latorcai János kapja, aki akkor még nem tagja a KDNP-nek, párháttér nélkül tehát szintén a miniszterelnök emberének tekinthető. A kulturális tárcánál a népi tábor képviselő Andrásfalvyt a hozzá képest liberálisnak számító Mádl Ferenc akadémikus, addigi tárca nélküli miniszter váltja föl. A mezőgazdasági minisztériumra a kisgazdáknak van bérletük: Gergáczy Elemér helyére itt Szabó János, a harminchatok korábbi frakcióvezetője lép. Keresztes K. Sándor környezetvédelmi minisztert Antall az MDF nemzeti liberálisai között föl-föltűnő Gyurkó Jánosra cseréli, a kissé lagymatagnak bizonyult Siklós Csabát pedig a dinamikus-erőszakos Schamschula György volt munkaügyi államtitkárral váltja föl.

Az államtitkárok közül mennie kell Raffay Ernőnek a honvédelmi minisztériumból, Sárossy Lászlónak a földművelésügyiből, Pongrácz Tibornak a pénzügyből, Morvay Istvánnak (a derék kisgazda kertészmérnöknek) pedig a belügyből. A helyükre Szendrei László, Medgyasszay László, Becker Pál és Józsa Fábian kerülnek. Az új munkaügyi államtitkárra Schamschula helyett Tóth Tihamér lesz.

Csúrka a Magyar Fórum hasábjain leírja: „a kormányátalakítás nem volt sikeres”, s hogy az egészre „Antall József hatalom-összevonása jellemző”. Függetlenül attól, hogy az utóbbiban alighanem igaza van, mindez jelzi: a „fegyverszünet” egy hónapig sem tartott kettejük között.

Ám a kiújuló harcban Csurka most már biztos vereségre van kárhozthatva. Maga is határozatlan, előbb a mindenre elszánt lázadó hangján fenyegetőzik: „ha szolgálatunk... visszautasítatik... kénytelenek vagyunk a magunk útját választani”; majd – az önálló pártalapítás sovány esélyeit számba véve – mégiscsak a békességet keresi: „jobb lenne tehát megegyezni”. Érzí, hogy kutyaszorítóba került: ha lázad, ha kardot ránt, akkor újra ő lesz a békebontó, s végképp elveszti a tagság többségének támogatását. Ha pedig meghunyászkodik és belenyugszik a vereségbe, akkor önmagát és legharcosabb híveit veszíti el. S mivel Csurka inkább petúri, mint biberachi alkat, és mert Endre király igazmondó udvari bolondjának nem létező szerepét sem játszhatja el, végül a lázadást választja. Már csak azért is, mert a hiúsága nagyobb a ravaszságánál. Február végén, március elején újra megindul a Magyar Fórumban a kormány- és Antall-ellenes publicisztika. Méghozzá minden eddiginél élesebb hangon: „elegünk van a kormány hátráló politikájából... Örölnénk, ha a Miniszterelnök Úr adna az emberek véleményére, mert könnyen úgy járhat, mint Julius Caesar, aki elhitte a körülötte hízelkedőknek, hogy ő az Isten.”

Antall nem marad adós a válasszal. A Pesti Hírlap március 17-i és 18-i számába több mint három és fél kolumnás (!) interjút ad Balaskó Jenőnek. A szöveg eredetileg a Magyar Fórumba készült („hajlandó vagy-e lehozni, ha válaszolok a támadásaidra?”), ám Csurka – ígérete ellenére – végül mégsem járul hozzá a közléshez. Így kerül az interjú a tagság által szintén olvasott Pesti Hírlapba, amelynek főszerkesztője, Bencsik András ekkoriban a legkészségesebb kormánypártinak mutatkozik. A miniszterelnök az emlékeztető januári nyilatkozatához hasonló keménységgel fogalmaz: „Ne legyenek illúzióink: Csurka Istvánnak nem eszmei-ideológiai problémái vannak, hiszen ezek jelentős részét – ha miattuk bárki is vádolja – könnyedén, egyetlen mozdulattal megtagadja... Csurka István... igenis *a politikai hatalom megragadására és az általa elképzelt politikai program végrehajtására készült és készül.*” (Kiemelés az eredetiben.)

'93 márciusában tehát megindul az MDF-en belül a Csurka-féle szélsőséges radikalizmus és az antalli mérsékelt jobbközép politika végső küzdelme, pontosabban az előbbi kiszorítása az utóbbi által. A miniszterelnök most már sietteti a dolgot, Csurka viszont igyekszik halogatni a párt elhagyását. Nem azért, mintha még hinne benne, hogy bármi esélye volna annak birtokbavételére, hanem azért, mert – ameddig csak lehetséges – használni akarja az MDF szervezeti kereteit és infrastruktúráját a saját szervezete építésére. Antall erről is szól az interjúbán: „egy kakukktojás elhelyezésének vagyunk tanúi, amelyből akkor repíthető ki a kakukk, amikor telepítője szükségesnek tartja.”

Az MDF elnöksége ezt megakadályozandó állásfoglalást ad ki, melyben leszögezi: a Magyar Út Alapítvány a Magyar Demokrata Fórumtól elkülönült jogi személy; a Magyar Út Körök aktivistáinak pedig megtiltja az MDF helyiségeinek, telefonjainak és telefaxainak használatát.

Közeleg a végkifejlet.

Erre, Csurkaék kizárására június legelején kerül sor. Az események részletes ismertetését halasszuk a következő fejezetre.

Itt még egy dolog volna hátra: az egész Csurka-jelenség politikai mérlegének megvonaása. Ez nem lehetséges akkor, ha nem vagyunk tisztában a rendszerváltozás néhány meghatározó karaktervonásával. Ezek evidenciák, de le kell őket írnom:

1. Magyarországon nem volt forradalom.

Nem azért, mert nem folyt vér. A forradalmat nem az erőszak teszi. Nem is a változások gyorsasága és hordereje. Hanem két dolog: *a jogfolytonosság megszakadása és az alulról*

ható kényszer. A forradalmi változást joggal kívüli eszközökkel hajtják végre, s benne jelentős társadalmi aktivitás érvényesül. (A jog helyett a nép közvetlen cselekvésének ereje és igazsága legitimálja a változást.) A jogfolytonosság jegyében végbement akár milyen nagy és gyors átalakulás is: reform. (A tömegelő föllépése nélküli viszont – még ha erőszakos is – csupán puccs.)

Mivel az 1989-90-es magyarországi átalakulás mindvégig szilárdan a jogfolytonosság keretei között maradt; továbbá mert a változást nem a nép kényszerítette ki, hanem – legfőleg annak rokonszenvező, de passzív várakozása mellett – szűk politikai elitcsoportok megegyezései valósították meg, ezért az nélkülözötte a forradalmi átalakulás minden jellegzetességét.

2. Ebből szükségszerűen következett, hogy a hatalmi viszonyok terén csupán igen mérsékelt átrendeződésre kerülhetett sor. A fenti két okból: a változások jogszerűsége s a tömegelő hiánya miatt nem ment végbe az a bizonyos „tavaszi nagytakarítás”, amit oly sokan vártak (teljességgel félreértelmezve az MDF választási plakátját, mint ezt már tisztáztuk).

A jogszerű és demokratikus átalakulás eleve csak azokat a direkt hatalmi pozíciókat érinthette, amelyek a dolog természeténél fogva az ilyen változások alkalmával érinthetők. A törvényhozói és ennek nyomán a végrehajtói hatalom felső szintjeit, amelyek a demokratikus jogállamban választás útján cserélnek gazdát meghatározott időközönként. De természetesen nem érinthette azokat az indirekt hatalmi pozíciókat, amelyek kívül esnek ezen a körön, amelyeket nem választás alapján és nem csupán négyéves időtartamra birtokolnak a jogállami demokráciákban. Ilyenek a gazdasági pozíciók, például a tulajdon; vagy a sajtó: ahol a szerkesztőket nem az olvasók szokták megválasztani mondjuk négy évre, de nem is a kormány. Ilyen a pénzvilág, ilyenek a szakszervezetek, a legkülönbözőbb szervezett társadalmi csoportok, a hadsereg, a rendőrség, a közigazgatás, a helyi hatalom szervei, a kultúra, az oktatás különféle szintjei. Ezek esetében természetesen nem mentek, nem mehettek végbe olyan típusú személycserék, mint a parlament vagy a kormány esetében. Ezek tehát a régi erőcsoportok kezén maradtak.

Sommásan azt mondhatjuk, hogy az MDF-vezette *új kormányzó elit* mindössze a közvetlen *politikai* hatalom felső szintjének nagyobbik részét foglalhatta el (nem egész hatvanszázalékos parlamenti többség plusz kormány), de az összes többi direkt és indirekt hatalmi pozíció: az *anyagi*, a *társadalmi-szervezeti*, továbbá a *szellemi* hatalom szinte teljes egésze a *régi, posztkommunista elit* kezében maradt. (Arról se feledkezzünk meg, hogy rajtuk kívül élesen szemben áll még a kormánnyal a parlamenti ellenzék is az SZDSZ-szel és a Fidesszel!)

Az erőviszonyokat tekintve tehát egyértelműen a *kormányellenes erők túlsúlya* volt jellemző.

Az új demokratikus elit pozícióit rendkívüli mértékben tovább rontotta még két tényező. Az első a gazdasági-társadalmi rendszerváltozás iszonyú terhei jelentették; a másikat az a körülmény, hogy ezen terhek elviselésére a társadalom sem anyagi, sem lelki, sem pedig erkölcsi értelemben nem volt felkészülve. Emiatt bizonyos volt, hogy igen rövid idő alatt be fog következni – köszönhetően persze a posztkommunista kézen lévő anyagi és szellemi hatalom bevetésének is – a társadalom családása és szembefordulása az új kormánnyal. Mindez nyomasztóvá tette a régi elit erőfölényét.

Ilyen föllállás mellett az MDF számára ép ésszel csak egyetlen taktika volt elképzelhető: a józan, óvatos, *kompromisszumkereső realpolitika*. A türelem politikája, a kiegyezési politikája, a lassú, mértéktudó és mértéktartó pozíciószerezési politikája. Mert a birtok-

kolt kormányhatalom valóban alkalmas volt egyéb pozíciók megszerzésére is: a jogállami demokrácia játékszabályait és az erőviszonyokat messzemenően figyelembe vevő eszközökkel. Ahogyan ez számos területen megtörtént a rendőrkapitányok lecserélésétől kezdve különféle gazdasági és társadalmi posztok elfoglalásáig. Ahol ez nem volt lehetséges, ott el kellett fogadni a régi elittel való együttélés és kiegyezés (legalább időleges) kényszerét.

A másik lehetséges (pontosabban csak elképzelhető) út a *konfrontáció* politikája volt. Megkísérelni *legyőzni* a régi elitcsoportokat. Elvenni tőlük az új viszonyokhoz igazodó hatalmukat. Erről az útról mindenekelőtt tudnunk kell, hogy rajta csak a demokratikus jogállam feláldozása és megsemmisítése árán lehetett volna elindulni. Merthogy a birtokolt demokratikus hatalmi pozíciók természetüknél fogva nem adtak felhatalmazást az ellenfél birtokában lévő anyagi és szellemi javak elvételére. A sajtóról szóló fejezetben ezt már konkrétan és részletesen is kifejtettük, de utaltunk rá az igazságtétel kérdésénél, valamint a gazdasági átalakulás kérdésénél is.

A lényeg: a tulajdont, a médiát meg a többi csakis *polgárháborús* eszközökkel lehetett volna elvenni a régi elitől. Ilyen eszközei pedig Antall Józsefnek és az MDF-nek nem voltak. Az első időkben – legfőljebb 1990 nyaráig – a kormány élvezett bizonyos passzív társadalmi támogatottságot, ekkor azonban még igen messze állt attól, hogy a „kemény hatalmi intézkedésekhez” szükséges hatósági erő birtokában legyen. Az októberi taxisblokádtól kezdve feketén-fehéren megmutatta. Később, amikor már rendelkezett bizonyos erővel, addigra réges-rég elvesztette ezt a halvány társadalmi támogatottságot is, mondjuk ki nyíltan: a többség körében közutálatnak örvendett. Csurka ekkor akart polgárháborút hirdetni a kommunisták meg az SZDSZ ellen. Öngyilkos vállalkozás lett volna.

Így, hogy nem sikerült, csak önsorsrontó lett. Mert az már az elején világos volt: ha az MDF és a posztkommunista erők viszonya a konfrontáció lesz, ebből csakis az utóbbiak kerülhetnek ki győztesként. Nem csupán az erőviszonyok miatt. Hanem mert ők polgárháború nélkül, békés, demokratikus, jogállami eszközökkel is megszerezhetik az új elit hatalmi pozícióit. Azok ugyanis – ellentétben az övékével – csupán négy évre szólnak: a következő választásokig.

Végül is ez történt meg 1994-ben.

A gazdasági és a szellemi hatalmat birtoklók kezébe ekkor visszakerült a politikai hatalom is, amelyről csupán négy esztendőre voltak kénytelenek lemondani.

A látszat persze megtévesztő volt. Hisz az új kormány minden pozícióját a legteljesebb nyilvánosság előtt, a legnagyobb reflektorfényben, ünnepélyes külsőségek között szerezte 1990-ben. A posztkommunistáknak viszont szinte minden ereje az árnyékban, a felszín alatt rejtőzött. Olyan volt ez, mint a vízben úszó jéghegy fénylő csúcsa, meg annak láthatatlan, mélyben rejtőző, sötét tömege.

Csurkáék csak a víz felszínét látták. Vakon és ostobán azt hitték, valóban hatalmon vagyunk, illetve hogy ez a hatalom olyan és akkora, hogy vele *bármit* megtehetünk. Hogy általa rövid úton elvehetjük a kezünkben nem lévő s a miénknél jóval nagyobb hatalmat ellenfeleinktől.

Csurka teljességgel képtelen volt fölismerni a valós társadalmi és politikai erőviszonyokat. Vagy ha fölismerte is: képtelen volt szembenézni velük. Nagyhangú ellenzéki agitátor maradt – a legnagyobb kormánypárt alelnökeként. Azt hitte, elég leleplezni ellenségeinket, s azzal meg is semmisíti őket. Amit művelt, igazi kocsmapolitika volt. Az, amitől Antall már '89 őszén tartott és óvott. Mindhiába.

Pedig a kocsmában sem, meg a politikában sem követhet el annál nagyobb ostobaságot az ember, mint hogy gyenge létére erősködik. Csurka ezt tette. S ezzel mind nagyobb mértékben lerontotta, végül pedig teljesen tönkretette az egyedül lehetséges mértéktartó reálpolitika amúgy is törékeny esélyeit. Nagy szerepe és súlyos felelőssége van a '94-es választási kudarcban és a volt kommunisták visszatérében.

Mert bizony az nem az antalli politika „puhaságának”, hanem sokkal inkább a „kemény” fiúk, mindenekelőtt Csurka István ostobaságának köszönhető.

A NEMZETI LIBERÁLISOK SZEREPE

Csurka kiszorításában sajátos szerep – vagy inkább sors – várt arra a néhány képviselőre, akiket az előző években nemzeti liberálisokként ismert meg a közvélemény. Köztük voltam én is. Az alábbiakban megpróbálom földézni ezt a szerepet – úgy, ahogy akkor átéltem.

Mindenekelőtt ki kell jelentenem, hogy az úgynevezett nemzeti liberális irányzat végig defenzív jellegű volt a párton belül. Lényegében soha nem tettünk mást, mint reagáltunk: különféle válaszokat adtunk bizonyos jelenségekre, elsősorban a Csurka-féle radikalizmusra. Ki kell jelentenem továbbá, hogy az MDF sokat emlegetett három irányzata – a népi-nemzeti, a kereszténydemokrata és a nemzeti liberális – sokáig egyáltalán nem is létezett. Nem a mozgalomban, majd a pártban meglévő politikai szerveződésként vagy élő szellemi áramlatként beszél róluk a hivatalos program sem, inkább úgy utal rájuk, mint vállalható hagyományokra.

Antall elnökké választása (és Bíróék távozása) után a Magyar Demokrata Fórum politikailag egységesnek mondható, legalábbis hosszú ideig annak látszik. Úgy tűnik, hogy a miniszterelnök csakugyan a maga – illetve a nyugat-európai kereszténydemokrata és konzervatív-liberális pártok – képére tudta formálni ezt a laza, sokféle politikai felfogású, ízlésű és kultúrájú, sokféle irányból érkezett embert magába foglaló gyülekezetet. A kormányzati szerep s a vele járó különleges terhek és konfliktusok azonban hamarosan a felszínre hozzák és drámai ellentétékké élezik a mélyben meghúzódó különbségeket. Ezek a különbségek két markáns politikai irányzattá formálódnak az idők során. Az egyik az Antall vezette mérsékelt és felelős, jobbközép kormánypolitika; a másik – ennek mindinkább megerősödő belső ellenzékeként – egy szélsőséges és felelőtlen követeléseket hangoztató, lényegében sajtó- és gyűlésbeli verbalizmusra, majd utcai demonstrációkra szorítókozó radikalizmus. Ez utóbbi szellemi és szervezeti keretétől – pontosabban fedőnevétől és fedőszervétől – választotta Csurka a népi-nemzeti értékrendet, illetve a hasonló nevű köröket.

Minket, akik később a nemzeti liberális irányzat képviselőiként lépünk föl, kezdetben egyáltalán nem érdekel az efféle szűkebb szellemi és politikai identitáskeresés. A Csurka-féle körökre csak akkor kezdünk felfigyelni, amikor a népi-nemzeti eszmék köntöskében a felelőtlen handabandázás, a primitív magyarkodás és a visszataszító provincializmus kezdi mutogatni magát.

Különösen ostobának és károsnak tartjuk az antiliberális demagógiát. Ostobának először is azért, mert az MDF programja és egész politikája alapján véve liberális. Nem is lehet más egy több évtizedes kommunista diktatúra után, amelyik épp a liberalizmus alapértékeit: az egyén szabadságát, a jogállamot, a magántulajdont, a gazdasági versenyt és a piacot kívánta megsemmisíteni, s helyükbe minden téren a monopolista állami kényszert állította. A rendszerváltozás – melynek egyik legfontosabb törekvése éppen az előbbi értékek visszahelyezése jogaikba – ebben az összefüggésben szükségképpen liberális jellegű. Aki ezt tagadja, az nem tudja, mit beszél. Nem tudja már csak azért sem, mert a liberalizmus megtagadásával az újkori magyar történelem legjelentősebb teljesítményét, a reformkort és 1848-49-et, Széchenyi, Kölcsey, Wesselényi, Kossuth, Eötvös és Deák nemzedékét tagadja meg.

Megtagadja továbbá a mai nyugati világ gazdasági és politikai alapértékeit. Azokat a liberális elveket, amelyeket a jobb- és baloldali pártok egyaránt rég beépítettek a maguk világképébe és politikai gyakorlatába. Aki antiliberális frazeológiát használ, az kizárja magát a modern polgári világból.

Emellett létezik még egy – speciálisan kelet-európai, illetve magyar – sajátosság, ami miatt mindezekon túl is ostobaságnak kellett minősítenünk a liberalizmus elleni támadásokat. Ez pedig az volt, hogy – hála az előző rendszer primitív, de sikeres ideológiai és pedagógiai erőfeszítéseinek – a „liberális” szó roppant leegyszerűsített, mondhatjuk hamis jelentéssel élt a posztkádárista közvéleményben: a „konzervatív” ellenpárjaként. Eszerint a liberális haladó, korszerű, modern és jó; a konzervatív viszont maradi, korszerűtlen, elavult és rossz.

Mindezek alapján az MDF-re nézve életveszélyesnek ítéljük azokat a retorikai és politikai erőfeszítéseket, amelyekkel Csurka és társai egyre hevesebben támadják a liberalizmust, annak minden megnyilvánulását. Persze értjük, miért teszik. Azon egyszerű ok miatt, mert az SZDSZ és a sajtó egyaránt liberálisnak mondja magát. Ám ezt látva még inkább ostobának kell tartanunk azokat, akik a fürdővízzel együtt ki akarják önteni a gyereket is. Ezt nem szabad hagynunk, véljük; meg kell mutatnunk, hogy az MDF igenis vállalja a liberális alapértékeket, s vannak, akik ezt különösen fontosnak tartják. Már csak azért is, hogy megkíséreljék ellensúlyozni az ezt tagadókat.

Ilyen megfontolások miatt hozzuk létre öten – Balácsi Tibor, Elek István, Furmann Imre, Kulín Ferenc és én – 1991 szeptemberében a Liberális Fórum Alapítványt. Ekkor már csaknem egy éve létezik az MDF népi-nemzeti köre, és megalakult a kereszténydemokrata kör is. Mi szándékosan nem kört (tehát szervezetet), hanem alapítványt létesítünk. Ezzel is jelezni akarjuk, hogy nem szervezett politikai erőként kívánunk föllépni, csupán a szellem erejével akarunk hatni. Ez nem a naivitásunk, hanem az óvatosságunk megnyilvánulása. Tudjuk ugyanis, hogy a tagság nagy részének fülében – Csurka kitartó munkálkodása nyomán – ekkor már rossz csengése van a liberális szónak. Legtöbbjüknél ez az „eszdéeszes” szinonimája. Hogy még véletlenül se nevezhessenek bennünket szakadároknak, netán árulóknak, ezért döntünk úgy, hogy „mi nem szervezkedünk”. (Mint később kiderült, ez a legkevésbé sem zavarta a csurkistákat, ettől még nyugodtan leáruoltak és leeszdéeszeseztek bennünket.)

Hogy ezzel már az elején lemondunk az MDF-en belüli szervezett politikai bázisunk megteremtésének lehetőségéről? Ez igaz. E téren ugyanis nincsenek illúzióink: tisztában vagyunk azzal, hogy a tagságon belül úgysem konkurálhatunk a radikálisokkal. Ha úgy tetszik, kezdettől fogva nem befelé, hanem *kifelé* politizálunk: a szélesebb közvéleménynek kívánunk pozitívabb képet mutatni az MDF-ről.

Első konferenciánkat Miskolcon rendezzük meg 1991. október 12-13-án. Előadóként részt vesz rajta Antall József, Szabad György, Jeszenszky Géza, Bod Péter Ákos, Alexa Károly, Bogár László, Diczházi Bertalan, Tókéczki László, Wéber János és mások. A sajtóvisszhang igen jó, az MDF-en belüli fogadtatás kevésbé. Ez utóbbiban közrejátszik a mi szervezésbeli ügyetlenségünk is. A frakcióból például csak azokat hívjuk meg, akikről úgy véljük, vonzódnak a liberális eszmék iránt. Emiatt sokan, akik nem kaptak meghívót, megsértődnek, s később is afféle zártkörű klubnak tekintenek bennünket.

Ehhez nagyban hozzájárul egyre növekvő sajtóbeli jelenlétünk. Mivel mind az öten gyakran írunk, s később gyakran nyilatkozunk is a lapoknak, továbbá mert sűrűn szerepelünk a tévében és a rádióban, sokan egyszerűen féltékenyek ránk. Való igaz, az MDF-

es képviselőket nem kényezteti el a sajtó, a mi gyakori szereplésünk tehát eleve irritáló és gyanús.

A pontosság kedvéért persze meg kell jegyezni, hogy korántsem vagyunk folyamatosan a média kedvencei. Amikor a rádió és tévéelnökök és -alelnökök ügyében például következetesen kiállunk Antall törvényes lépései mellett – én erőteljesen fellépek Göncz törvénytelen lépései ellen is –, akkor a sajtó azonnal kétségbe vonja liberális mivoltunkat; ellenem pedig hosszú heteken át szabályos lejárató kampány folyik. A Csurka elleni határozott állásfoglalásom nyomán aztán ismét megfordul a médiaszélfjárás, bizonyos értelemben a sajtó kedvence leszek.

Persze kezdettől tisztában vagyok és vagyok azzal, hogy nem pusztá rokonszenvből dédelget minket az ellenzéki média. Hogy ezzel is az MDF-en belüli vitákat és megosztottságot kívánják bemutatni a közvéleménynek. Érzékeljük azt is, hogy a külső nyilvánosságban növekvő ismertségünkkel és népszerűségünkkel fordítottan arányos, tehát rohamosan csökken az MDF belső terében birtokolt pozíciónk. 1992 augusztusa, a Csurka-röpirat megjelenése után azonban ezt a helyzetet – Kulin kivételével – tudomásul vesszük. Innentől legfontosabb célunk az, hogy az MDF-et megszabadítsuk Csurkától és az ő életveszélyes radikalizmusától. Továbbá hogy addig is mindent megtegyünk a párt külső megítélésének javításaért, hogy amennyire lehet, mentsük az MDF becsületét. Én már '92 októberében eljutok annak kimondásáig, hogy akár Dugovics Titusz szerepét is hajlandó vagyok vállalni, ha ez az ára Csurka eltávolításának. Ezt a nyilvánosság előtt jelentem ki, az írott sajtóban és a rádióban.

Szóltam már arról, miként reagált az augusztusi röpiratra s a mi heves tiltakozásunkra az MDF elnöksége, választmánya, az alapító atyák, Antall és környezete. A miniszterelnök az első elnökségi ülés végén, immár szűkebb körben azt mondja a körülötte állóknak, hogy nagyon kell vigyáznunk ezekre a fiúkra, Debreczenire, Elekre és a többiekre, nehogy fölfalják őket a radikálisok, s ők se vaduljanak el túlságosan. Ez – amikor meghallom – jólesik, ám annál jobban idegesítenek az olyan megnyilatkozások, mint amilyet például Medgyasszay László, a párt állatorvos-sajtófőnöke mond, aki szerint „az MDF-nek egyformán szüksége van Csurkára is, és Debreczenire is”. Az efféle bárgyúságoktól szinte dührohamot kapok. Hisz ez a legrosszabbat jelzi, ami csak bekövetkezhet: a botrány elkenését, a válság elhazudását és állandósulását. A legkínosabb az egészben, hogy Medgyasszay ezt még csak nem is taktikából nyilatkozza, hanem őszintén.

Nekem szilárd meggyőződése, hogy az antalli és a csurkai politika közti szakadék áthidalhatatlan, ezzel kísérletezni tovább nem szabad. Biztos vagyok abban, hogy immár Csurka is eltökélt és rendíthetetlen a maga meggyőződésében. Tudom, hogy kettenük összezsapása elkerülhetetlen. Márpedig, ha ez így van, akkor az MDF érdeke az, hogy erre az összezsapásra minél gyorsabban sor kerüljön. Mert minél később történik meg, annál hosszabb az az idő, amíg Csurka belülről rombolja a pártot, továbbá a kormány és az ország tekintélyét. És annál rövidebb lesz a választásokig hátralévő idő, amíg az MDF rendezheti sorait. Aki tehát még a Csurka-röpirat után is a párt egységéről beszél, az szerintem árt az MDF-nek.

(Az én pozícióból, a nemzeti liberálisok szemszögéből így néz ki a Csurka-ügy, s így volna logikus annak kezelése. Az előző fejezetben már láttuk, Antall pozíciójából és szemszögéből hogyan fest mindez. Mondanom sem kell: az ő pozíciója a meghatározó.)

Mivel azonban ez egy többszereplős játék, mi nemzeti liberálisok a katalizátor szerepét töltjük be a folyamatban. (Ezt persze nem úgy kell érteni, hogy előre meg vannak írva a szerepek, s van egy rendező.) Tehát élezni akarjuk a konfliktust, s minél előbb eljuttatni az

úgyis elkerülhetetlen konfrontációig és a szakításig. Ezt a szerepet – Kulin kivételével, aki mindvégig óvatosságra int bennünket – nyíltan vállaljuk. Emiatt vádolnak bennünket a párt egységének aláásásával és szétverésével. Bizonyos értelemben igazuk is van – főként, ha eltekintünk attól az apróságtól, hogy magát a konfliktust nem mi idéztük elő.

Időközben megváltozik azok magatartása is, akik kezdetben nem ismerték föl a Csurka-jelenség természetét, annak veszélyességét s az általa fölidézett válság drámai mivoltát. A naiv egységkeresők, akik hosszú hetekig a „szeressük egymást, gyerekek” bárgyú dallamát fuvalázták a fülünkbe, lassacskán hangot váltanak: egyszerre ők lesznek a „centrum”. Azok pedig, akik nem sokkal korábban még „az MDF egyformán fontos értékei” voltak (mármint Csurka és a liberálisok): egyszerre „az MDF-et veszélyeztető két szélsőséggé” válnak. Ez legalább akkora képtelenség, mint a korábbi verzió, de számomra mégis megnyugtatóbb annál. Ha ez az ára a Csurkával való szembefordulásnak, ám legyen. (Ekkor említem először Dugovicsot.)

Már a Népszabadságban megjelentetett nyílt levelem megírásakor is gondoltam, s mondtam is efféle Kulinnak: túl azon, hogy igazam van a nácidologban, minél radikálisabban határolódunk el Csurkától, annál inkább kénytelen lesz tőle elhatárolódni Antall is. Neki – érthetően – óvatosnak és mértéktartónak kell lennie. Épp ezért kell nekünk elvetnünk a sulykot! Ha mi tíz kilométerre dobjuk el a miénket a Csurkáétól, akkor ő legalább ötre eltávolodhat tőle. Ha mi csak egy kilométerre cövekeljük le magunkat, akkor Antall sem megy messzebb öt-hatszáz méternél. Kulin akkor naivnak minősítette az én politikai topográfiámat. De három hónappal később, amikor a Liberális Fórum Alapítvány budapesti konferenciáján az elnökségi asztalnál együtt hallgatjuk Antall – jelentős részben általunk kiprovokált – kemény Csurka-ellenes beszédét, akkor Feri elem csúsztat egy cetlit, amelyen ez olvasható: „Józsi, győztél!”

Ezen a ponton ismét tisztáznom kell valamit. Mindkét oldalról többször is megvádoltak azzal, hogy cikkeimet nem én írom, illetve ha mégis, akkor direkt utasítás, illetve útmutatás alapján. Előbb baloldali liberális körökben, majd a jobbszálon terjed el az a hiedelem, hogy a Göncz, illetve a Csurka elleni publicisztikáimat Antall József mondta (vagy sugallta) tollba, hogy én kvázi az ő íródeákja vagyok. Csurka a maga mániás módján például a mai napig szentül meg van erről győződve, de a másik oldalról is többször hallom: aljas dolog volt Antall részéről, hogy előbb eszközként használt Csurka ellen, aztán meg könyörtelenül fölládozott.

Ezek ostobaságok.

Ilyen kapcsolat nem létezett Antall és köztem. Cikkeimet a magam szándéka és ízlése szerint magam írtam, azokat rendszeresen csupán Eleknek és Kulinnak (olykor Balázsinak és Mile Lajosnak) mutattam meg mindenekelőtt azért, mert nemcsak a politikai, de a nyelvi ízlésükre is sokat adtam. Az önállósággal persze nem dicsekedni akarok. Hisz el kell ismernem: az, hogy ezeket a politikai küzdelmeket sokkal inkább egyéni publicistaként, értelmiségiként vívtam és vívtuk, mint szervezett keretek között cselekvő politikusként, az korántsem erény. De tény.

Egyetlenegyszer fordult elő, hogy Antall kabinetfőnöke – pár nappal a *Szabad demokraták tiündöklése és nyomorúsága* című írásom megjelenését követően – egy Bauer Tamás által jegyzett durva cikk után felhívott: a miniszterelnök úr arra kér, ha tehetem, válasszoljak rá, a kormányhivatal a szükséges információkkal és adatokkal rendelkezésemre állna ehhez. Örömmel tettem eleget a kérésnek, de eszembe sem jutott, hogy a kéziratot a Magyar Hírlapban való megjelenés előtt megmutassam Antallnak vagy bárki másnak. Bizonyos vagyok abban, hogy ilyesmi neki sem jutott eszébe.

A januári országos gyűlés után – mint láttuk – megkezdődött Csurkáké kiszorítása. Mi továbbra is siettetni akarjuk a folyamatot, s ezt változatlanul a nyilvánosság előtt tesszük. Így utólag hajlok rá: ez már nem lett volna elkerülhetetlenül fontos, ez már nélkülünk is ment volna. Legalábbis a párton belül. Ám éppen azért, mert a dolog egy, a párton belüli bonyolult taktikai lépéssorozat révén zajlott, úgy éreztük, a szélesebb közvéleménynek jelezniünk kell, hogy az MDF tisztulása zajlik, a dolog elkerülhetetlen: Csurkának mennie kell.

Ez időnként csakugyan kellemetlen helyzetbe hozza Antallékát. Hisz nekik ügyelniük kell arra, hogy a dült lelkű tagság szemében nehogy az a látszat keletkezzék, mintha ők a gaz liberálisok követeléseit teljesítenék. Ezt a látszatot néha igyekeznek is eloszlatni. Olykor akkora lendülettel, mint például Kónya Imre teszi egyik Balaskó Jenőnek adott interjújában, 1993. március 5-én. Balaskó, ahogyan kell, egy mások szájába adott állítással, szépen alakérdéz Kónyának: „Sokan úgy vélik, hogy Debreczeni József politikája jelenti az igazi veszélyt az MDF egységére nézve.” A jó „kérdésre” aztán csak jó válasz következhet: „... valóban nehéz eldönteni, hogy ki okozza a nagyobb kárt, Csurka István vagy Debreczeni József... Ugyanis Debreczeni durva és igazságtalan fellépése Csurka elleti az MDF-tagságnak lélektani kibúvót adott sokáig az alól, hogy szembenézzon a Csurka-jelenséggel... Debreczeni... jól időzített fellépéseivel hátráltatja és késlelteti a tisztázást: a centrum politikáját hitelteleníti az MDF-en belül, az egység fenntartására irányuló törekvés érvényesülését nehezíti... Nehéz jó szándékot feltételezni Debreczeniről... legutóbbi szereplése az SZDSZ kiöregedett liberálisainak társaságában... már-már az árulással határos... a centrumnak semmi köze sem lehet Debreczenihez.”

Lehet, hogy e fölfogás szerint a *centrum centrumát* azok alkotják, akik '93 januárjában Antall és Csurka korteslistáján *egyaránt* szerepeltek? Komolyra fordítva a szót: Kónya szövegét még most is nehezemre esik olvasni. Nemcsak az árulózás meg az egyéb igazságtalanságok és méltánytalanságok miatt, hanem azért, mert amit mond, annak van logikája. Olyan, mint valami régi szocializmusbeli szöveg: ma már valószerűtlen, hogy egykor ilyeneket mondtak, pedig kiválóan tükrözi az akkori idők és az akkori közeg torz, de nagyon is valóságos viszonyait. A mi esetünkben az egykori MDF-ét. Ez az ügyvédi logika tükrözi továbbá azok lelkiállapotát is, akik ebben a közegben csak későn ébredtek rá a Csurka-jelenség veszélyességére. S akik aztán saját magukkal is elhittették, hogy a veszélyt azért ismerték föl későn, mert azt egyesek túl korán jelezték, a nagyságát azért nem tudták idejében fölmérni, mert azt egyesek fölnagyították, az ellene való föllépés pedig azok miatt szenvedett késedelmet, akik ezt sürgették...

Másnap találkozót kérek Antalltól. Elmondom neki, hogy Kónya engem egy csöppet sem érdekel, felőlem azt mond, amit akar. De mert tudom, hogy nem önálló politikai személyiség, egyenesen fölteszem a kérdést: neki, mármint Antallnak is ez a véleménye rólam, amit teszek? Mert ez viszont nagyon is érdekel. Nem politikai, hanem emberi szempontból. Ha ugyanis Kónya az ő véleményét tolmácsolta, akkor részemről be van fejezve, akkor nincs miért tovább bohóckodnom, akkor részemről le van... az egész. Felindult vagyok, és elég nyersen beszélek.

Antall azt mondja, hogy neki nincs kétsége és soha nem is volt az én tisztességes szándékaim felől. Az igaz, hogy Kónya élvezte a bizalmát, s az is, hogy a frakcióvezető valóban mindig igyekszik igazodni a kormányfői szándékokhoz, de azt azért ne gondoljam, hogy az interjúi szövegét is egyeztetni szokta. Az árulózás meg még egy-két kitétel durva és igazságtalan volt Kónya részéről. De azt ő is úgy gondolja, hogy mostani aktivitásunk már inkább gátja a Csurkával való leszámolásnak, semmint az elősegítője. Tény-

leg az történt, hogy a február 24-i elnökségi ülésen elő akart terjeszteni egy határozati javaslatot, amely a Magyar Út Körök és az MDF elhatárolását tartalmazta, de mivel aznap jelent meg a Népszabadságban a *Csurkának mennie kell* című cikkem, s Csurka azt lobogtatva érkezett az elnökségi ülésre, az egészet le kellett állítani.

Egyébként arra kér, hogy egy kicsit fogjam vissza magam, mert a tagság nagy részét tényleg iszonyúan irritálják a cikkeim. Nyugodjak meg, ne veszítsem el a fejem, ő nem szeretne engem elveszíteni.

Antall szavait (mint mindig) őszintének érzem.

Mire a Parlamentből átérek a Fehér Háza, Kónya már keres. Kéri, menjek be hozzá, szeretne beszélni velem. Sajnálja, ha az interjúban kicsit keményebb volt a kelleténél, elnézést kér érte, de a frakcióhétvégén olyan volt a hangulat, hogy csak így lehetett a csurkistákat megnyugtatni. Az interjúban csak azt ismételte meg, amit a frakció előtt is kénytelen volt elmondani. Hogy miért a távollétemben beszélt rólam így? Higgyem el, hogy ezt éppen az én érdekemben tette. Merthogy a távollétemben föl sem merülhetett egy kizárásomra irányuló indítvány. S minekutána ez a veszély nem állt fönn, ő épp emiatt lehetett keményebb velem szemben. De még egyszer kéri az elnézésemet.

Kónya szavait nem érzem őszintének (ravasz ügyvéd, gondolom), de az az igazság, hogy tényleg nem nagyon érdekel, amit mond.

Csurkáék kizárását végül mégiscsak mi indítjuk el, ezúttal Elek. Májusban, egy frakcióülésen történik a dolog, az ukrán-magyar alapszerződés parlamenti vitája után. A csurkisták olyan nyílt és durva kormányellenes kirohanásokat engednek meg maguknak, hogy Elek Pistának egyszerűen elfogy a türelme. A rohadt életbe, hát ki itt a szélsőséges? Hát meddig mehetnek még el a kormányellenességben meg az MDF-ellenességben? Vegyük már komolyan magunkat, és öntsünk végre tiszta vizet a pohárba!

Hiába próbáljuk csitítani, lebeszélni, hiába mondjuk neki, hogy nekünk most már tényleg nem kellene ugrálnunk, a harc most már csakugyan az antalli centrum és a csurkisták között zajlik, mi ne ártsuk bele magunkat, ha mi indítványozzuk Csurkáék kizárását, akkor már csak azért sem fog menni a dolog stb. Hiába, Elek hajthatatlan, nem lehet lebeszélni, úgy látszik, végleg elfogyott a türelme. Hát rendben van, akkor legyen, aminek lennie kell...

Innentől kezdve fölgyorsulnak az események.

Pár nap múlva Lezsák keres telefonon. Üzenetet hagy: föltétlenül beszélni szeretne velem, hívjam vissza, vagy négy telefonszámot megad. Alig hiszem el. Vajon mit akarhat?

Lezsákot régóta ismerem. Több mint tíz esztendeje. Még Kiskunmajsán tanítottam, amikor Kozma Huba, aki elődöm volt a gimnáziumban, s aztán a legjobb barátom lett, elvitt hozzá Lakitelekre. Lezsák nagyon mély benyomást tett rám, utána évekig szinte havi rendszerességgel zárandokoltunk el hozzá Hubával, mint valami remetéhez. Egy kicsit az is volt, afféle szent ember, aki kivonult a kádári diktatúra világából, s a lehető legkevesebb szállal érintkezett vele. Visszaütötte például A Szocialista Kultúráért című kitüntetést is. A falu mellett, egy tanyából újjáépített házban lakott, tanított az iskolában (közben levelezőn a főiskolát is elvégezte), verseket írt, irodalmi színpadot meg könyvbarát kört szervezett. Tevékenysége csendes, de a késői Kádár-kor langyos, beilleszkedő világában meglehetősen szokatlan, sőt egyenesen provokatív volt ahhoz, hogy markánsan ellenzékeinek minősüljön.

Még egyszer mondom, Lezsák igen nagy hatást tett rám. Utólag jöttem rá, hogy ez a hatás nem szellemi, hanem sokkal inkább morális természetű volt. A tartása fogott meg. A tekintete. A Krisztus-arca. A nyugalma, a kikezddhetetlensége és az eltökéltsége. Igen,

már akkor is fanatizmus volt ez, de a hatalommal szemben álló, magányos ember fanatizmusa.

Ám ez a fanatizmus később találkozott a hatalommal. Egy ismerősöm mondta egyszer: a legszelidebb vallásalapítókból lesznek a legkegyetlenebb egyházfők.

1987-ben, az első lakiteleki találkozó idején azonban mindez még messze van. Sanyi egy héttel korábban elmondja, milyen összejövetetl szerez az udvarukon, s megkérdi, eljőnnék-e. Nem teljesen veszélytelen, mondja. Szerintem teljesen az, válaszulom, viszont roppant megiszteltetés lesz számomra, ha ott lehetek. Ezt csakugyan így gondolom, hisz '87-ben én tényleg nem vagyok se neves értelmiségi, se közismert ellenzéki, csak egy vidéki gimnáziumi tanár. Csak és kizárólag annak köszönhetem a lakiteleki meghívást, hogy Lezsák személyese ismerőse vagyok. Enélkül – ez szinte biztos – soha nem kerültem volna bele a politikába. Lezsákkal a következő években is szoros kapcsolatban állok, ámulatba ejt szervezői zsenialitása és hihetetlen eltökéltsége, de aztán, 1990 után egyre ritkábban találkozunk. Valószínűleg amiatt is, hogy ő nem vállal képviselőiséget, én pedig ritkábban járok a Bem térre, a Margitszigetre pedig egyáltalán nem. Mint láttuk, különben is iszonyúan nehéz hozzá bejutni, én meg nem töröm magam.

Nem veszem észre, hogy Lezsák neheztel rám. Bár egyszer, amikor mégis találkozunk, van olyan benyomásom, mintha nem tetszene neki a lelkesedés, ahogy Antallról beszélek, de ez inkább csak utólagos sejtetem, hisz ő ekkoriban már nagyon vigyáz az arcára.

De – talán épp mert annyira vigyáz rá – fokozatosan elveszti azt. A régi Krisztus-arc helyén egyre inkább egy fegyelmezett, ravasz pókerjátékos arcát látom. Olykor a hamiskártyását. Elek méltányosabb hozzá, s talán pontosabb is, amikor ezt írja: „arcvonásait lassan átrajzolta az erőtudatnak és az örökké résen lévő ember feszültségének valami különös keveréke.”

Ahogy annak idején is inkább az emberi személyisége volt rám hatással, most is az embertől távolodom el hamarabb. A politikustól csak később, a Csurka-ügy idején. Akkor azonban egyértelműen és visszavonhatatlanul. Pedig ő még abban az emlékezetes Össztűzben is, amikor olyan határozottan kiáll Csurka mellett, rólam ezeket mondja: „Debreczeni József rendkívül komoly egyénisége a Magyar Demokrata Fórumnak. Alaposan fölkészült, rendkívül jó szándékú. Ismerem, karnyújtásnyi közelben élt Lakitelekhez, nagyon sokszor találkoztunk '87 előtt is.” Ám hozzáteszi: „megfogalmazta azt a szörnű mondatot, amelyik elfogadhatatlan.”

'93 májusában tehát váratlanul ér Lezsák telefonja. Amikor visszahívom, azt mondja, hogy a régi barátsággal hívlak, gyere el Elek Pistával a Bem térre, megbeszélni közös dolgainkat. Igen, Csurkáékkal. Antall úr is ott lesz, Boross Péter, és még néhányan. Tisztán halloom a telefonban a hangja hamisságát.

Sanyi, én ennek semmi értelmét nem látom, mondom. Mit keresnénk mi ott Elekkel? Ez a dolog már rég túl van azon, hogy „a két szélsőség” vitájának lehessen beállítani. Csurkának Antall-lal és a kormánnyal van kibékíthetetlen ellentéte, a liberálisoknak itt már semmi szerepük nincs. A mi kormányhűségünk soha egy pillanatig sem volt kétséges, nem értem, miért akarsz bennünket ebbe újra belerángatni. Én nem megyek el. Lezsák kéri, hogy gondoljam meg, de én újra elhárítom a meghívást. Mégis gondold meg, búcsúzik.

Elekkel beszélek, ő el akar menni. Ez elvi kérdés, ő még az ellenségével is hajlandó leülni egy asztalhoz. Csurkával végtére is még egy pártban vagyunk, el kell mennünk.

Ne menjünk el, ez csapda. Lezsák minket akar odaállítani bűnbaknak Csurka mellé.

Hogy mi vagyunk a másik veszekedő fél, ez újra visszavinné a dolgokat januárig, mi meg ismét a legrosszabb megvilágításba kerülnének a tagság előtt.

És ha nem megyünk el, akkor talán nem így lesz? Akkor meg azt mondják: mi már Lezsákkal, sőt Antall-lal sem vagyunk hajlandók egy asztal mellé ülni.

Május 26-án délután végül is mindketten elmegyünk a Bem térre. Furcsállom, hogy tévékamerák fogadnak bennünket már a bejárat előtt. Mi ez? Lezsák leadta a drótot a sajtónak? Kitől tudják ezek, hogy itt mi lesz?

Odabenn az történik, amit vártam. Lezsák nyitja meg a beszélgetést. Az elején szót kérek, és elmondom, hogy nem látom értelmét a jelenlétünknek, de eljöttünk, mert nem akartuk, hogy utólag bárki is ellenünk fordíthassa a távolmaradásunkat. Elek is összefoglalja röviden az álláspontját, ami alatt Zacek dühösen elhagyja a termet, s aztán az elkövetkező mintegy három órában mi meg se szólalunk többet. Antall halálosan fáradt, külföldi útról jött haza, meghűlt, alig tud beszélni. Ám beszélnek helyette a többiek. Boross, Kónya, maga Lezsák is, meg Salamon Laci, aki alighanem csak azért van itt, hogy legyen egy kereszténydemokrata is, úgymond az MDF harmadik irányzatának képviselőjében. Mindegyikük Csurkát gyomrozza: valljon színt, nyilatkozzon, hajlandó-e a jövőben a kormánypolitikát támogatni, vagy sem. Mert az biztos, másfajta kormánypolitika nem lesz, mint ami van. Ha ezt nem tudja elfogadni, akkor jobb, ha elválnak az utak. Nyilatkozzon hát: marad vagy távozik.

Csurka nem hajlandó egyenes választ adni a kérdésre. Hajtogatja a magáét, hogy gyökeres változásra van szükség a kormányzásban. Ez megy három órán át, a beszélgetés egyre meddőbbé válik, mindenki érzi, lassan be kellene fejezni. Ekkor Für Lajos, az MDF ügyvezető elnöke, aki addig egyetlen szót sem szólt, elővesz a táskájából egy papírlapot, és felolvassa. A lemondólevele. „E torokszorító helyzetben és a csüggesztő reménytelenségben most mégis ki kell mondanom: semmivel sem indokolható, egyenesen történelmi léptékű bűnöket követtek el azok (mindenekelőtt a liberálisnak mondott Debreczeni József nevével és a népi-nemzetinek mondott Csurka István nevével fémjelzett csoportosulások), akik az MDF belháborúját, bomlasztását elvakultságból, gonosz vagy jó szándékkal, kisserű, önös szereplési és hatalmi vágyaktól sarkallva, a politikusi méltóság elemi normáit felrúgva, ország-világ előtt elindították és folytatták... Isten legyen irgalmas mihozzánk! Hozzánk, szegény magyarokhoz.”

Amíg hallgatom, nem tudom, hogy sírjak-e vagy nevessek. Mit akar ez itt? Hogy jön ide újra a régi nóta: a liberálisok meg a népi-nemzetiek? A rohadt életbe, legalább az időrendet tartaná be! Hát azért mégsem úgy volt, hogy először én megbíráltam Csurkát a Népszabadságban, mire ő válaszul megírta az ennek alapjául szolgáló röpiratot a Magyar Fórumba! És ugyan miért legyen irgalmas az Isten a szegény magyarokhoz? Azért, mert az ő Csurka barátját végre kizárják a pártból, vagy azért, mert ő olyan beszari, hogy ettől ijedtében lemond? A nemzeti politikus! Életében nem mert elvállalni egy döntést. Istenem, holnap megint az MDF-en fog röhögni az ország...

Für levele mindenkit megdöbönt. Kérlelik őt, gondolja meg a dolgot. Elek meg én persze hallgatunk, ahogy Antall és Lezsák is. Őket kettőjüket nyilván nem éri váratlanul a dolog. Utólag biztos vagyok abban, hogy ez a levél is benne volt Lezsák forgatókönyvében. Für meg persze úgy gondolta, hogy Antallnak azért illik előtte szólni.

Távozás előtt valaki azt javasolja, hogy senki ne nyilatkozzon a bent elhangzott beszélgetésről. Jó, rendben, mi nem fogunk, mondjuk Elekkel. Lezsák vállalja, hogy majd ő – mint afféle tárgyilagos szóvivő – röviden tájékoztatja a sajtót. Pistát még elcsábítom egy sörre, majd szinte derűsen hazaballagunk.

Aztán este a tévéhíradót nézve elkezdek üvölni. Lezsák ugyanis nagyjából a következőket mondja: sajnos nem történt meg a csoda, a szemben álló felek – Csurka és a liberálisok – csökönyösen ragaszkodnak a maguk álláspontjához. A helyzet drámai, Für Lajos lemondott, és ő – mármint Lezsák – szintén mélységesen meg van rendülve. S a maga részéről nem tudja elképzelni, hogy a tagja maradjon egy olyan MDF-nek, ahonnan Csurkát kizárják, az őt súlyos vádakkal megrágalmazok pedig belül maradnak. Utána fölolvassák Für lemondólevelét...

Elképelem a derék emdéeft, ahogy otthon, a tévé előtt hallgatja a Szent Sebestyén pózában szenvelgő Lezsákot, aztán meg ennek a magát – persze csak írás közben – Teleki Pálnak képzelt balfácánnak a búcsúlevelét. Hogy szorul most ökölbe a keze, és hogyan ereszti ki a száján az első káromkodást: Ezek a rohadt liberálisok! Szétverik az MDF-et!

Az átlagnéző persze inkább irántunk érez rokonszenvet, de a tagság nagy része bizonyosan a vérünket kívánja. Igen, semmi kétség: Lezsák ki akar nyírni bennünket. Csurkával együtt minket is kizáratni az MDF-ből. Hát persze! Ezért rendezte ezt a mai színjátékot, ezért volt a nagy fölhajtás, a tévékamerák a bejárat előtt, s hogy majd ő nyilatkozik...

Elemi erővel kerít hatalmába a védtelenség és a becsapottság érzéseivel viaskodó felháborodás. Ólmos fájdalom a gyomor táján s az agyat elöntő vér forró hulláma. Ilyesmit nem éreztem már évek óta, utoljára valamikor az egy párti uralom éveiben. Hogy ez képtelenség. Hogy ekkora politikai banditizmus, ilyen balkáni aljasság egyszerűen nem létezik. Nem, ebbe nem lehet belenyugodni. Igaz, hónapokkal ezelőtt én magam emlegettem Dugovics Tituszt, de most föltámad bennem az élni akarás. Nem. Hát így azért mégsem. Ez nem a Dugovics szerepe, ez az áldozati bárányé! Ilyen birka módra azért mégsem fogok kimúlni. Vagy ha mégis muszáj, hát akkor rúgni és harapni fogok.

Hívom Eleket: holnap sajtótájékoztatót tartunk, és kipakolunk. Nem engedhetjük, hogy ez a lakiteleki csipolla így elintézzon bennünket. Másnap reggel Antallt is fölhívjuk: Lezsák becsapott minket, meg a világot is, el kell mondanunk a sajtónak, mi történt valójában tegnap a Bem téren. Védekezni fogunk. Antall nem próbál bennünket lebeszélni: cselekedjünk, ahogy jónak látjuk.

A kulturális bizottság ülésterme teli van újságírókkal. Pistával beszámolunk a tegnap történetekről, Lezsák manőveréről, hogy mi miért történt, s hogy egyáltalán miért is hívtuk össze ezt a sajtótájékoztatót.

Közben beszélünk Kulin Ferivel is, aki elmondja, hogy Antall azért ment bele a Lezsák-féle Bem téri találkozóba, mert úgy vélte, tényleg kell Csurkáék kizárása előtt még egy utolsó próbát tenni az egység megteremtésére, persze csakis a látszat kedvéért. A többi Lezsák magánakciója volt.

Az események innentől gyorsan peregnek. Négy nap múlva, vasárnap rendkívüli ülést tart az MDF országos elnöksége, melyen a Csurkáéktól való elválás részleteit tárgyalják. Úgy döntenek, hogy taktikai megfontolások miatt előbb a frakcióból kell őket kizárni. Ez biztosabb közeg, mint a párt választmánya, Csurka itt már sokkal jobban elszigetelődött, kormányellenessége a parlamenti szavazások és viták alapján egyértelműbben igazolható, mint a pártellenessége stb.

Lezsák ezen az ülésen indítványozza, hogy egyúttal minket is zárjanak ki a képviselő-csoportból, mert az MDF-tagság csak így lesz képes megemészteni Csurka eltávolítását. (Valójában sokkal inkább Lezsák lelkének van szüksége erre, de minden lehetséges fórumon a tagságra hivatkozik. Mivel ezt már hetek óta mondogatja, lassan valóban föl erősödik egy ilyen igény, mindenekelőtt persze a négy nappal ezelőtti akciónak köszön-

hetően.) Az elnökség többsége azonban elutasítja ezt az indítványt, túlzásnak tartván a mi kizárásunkat. Lezsák viszont hajtja a magáét: szerinte Csurka eltávolítása csak velünk együtt lehetséges. Kulinnak támad egy „kompromisszumos” ötlete: a frakcióból való távozásunk elképzelhetetlen, de arra megpróbálna minket rávenni, hogy függesszük föl a párttagságunkat. Mi magunk, önként és időlegesen. Antallnak is tetszik az ötlet, s Kulin vállalja, hogy beszélj velünk.

Másnap, június 1-jén, hétfőn délelőtt előadja nekünk a dolgot, mi pedig kinevetjük: ugye, csak hülyéskedsz, Feri. Elek Pista még azt is hozzáteszi, hogy most akkor te vagy a Kádár, mi meg ketten a Rajk. De ki a Rákosi? Antall vagy Lezsák? Nem, Lezsák a Sztálin. Na, ez azért túlzás, túl hízelgő rá nézve, legföljebb a Berija. Nevetünk, bár mindhárman érezzük, hogy a dolog komoly. Kulin telefonál Antallnak: nem megy, a fiúk hallani sem akarnak róla.

Gyertek át.

Három és háromnegyed órát ülünk bent a miniszterelnöknél. Közben odakint a Kossuth téren több tízezres pedagógustüntetés zajlik a kormány ellen, ahogy a Fehér Házból átmegyünk a Parlamentbe, látjuk a tömeget. Idebenn négyen vagyunk (mi is pedagógusok, gondolom magamban): Antall, Kulin, Elek meg én. Antall rosszul néz ki. Sápadt és puffadt az arca, de a hangja már rendbe jött. Körülményesen kezdi, nem tér mindjárt a tárgyra. Arról beszél, hogy Nahlik és Csúcs nem végleges megoldás, nincs-e valami ötletünk, kit kellene kinevezni tévé- meg rádióelnöknek; ő ad a véleményünkre.

Bosszant és megbánt ezzel az átlátszó bevezetővel. Hát azt hiszi, ilyen könnyen lehet minket a lábunkról azzal, hogy a bennfentesség érzését kelti bennünk? Pont most, amikor épp arra akar rávenni, hogy hagyjuk el az MDF-et? Elfog a dacos szomorúság, de nem mondom ki, mit gondolok. Visszatart az iránta érzett tisztelet, meg nem is akarom mindjárt az elején élezni a helyzetet.

Aztán Antall persze rátér a tárgyra. Elmondja az érveit. Sajnálja, hogy idáig fajult a dolog, de most már ez a helyzet: a mi háttérbe vonulásunk kellene ahhoz, hogy Csurkát ki lehessen zárni. Csak így tudná megemészteni az MDF-tagság. Csurkáék kizárására már ma este sor kerülhetne a frakcióülésen, ha mi is megteszük a magunk lépését. Legjobb lenne, ha el se jönnénk, csak egy levelet kellene írunk, amit ő ismertetne. Ezzel a mi ügyünk már az elején el lenne intézve, rólunk ettől kezdve már nem lehetne szó, így elejét vehetnénk egy esetleges ellenünk irányuló kizárási indítványnak. Háttérbe vonulásunk bizonytalan ideig tartana, ha konszolidálódik a helyzet, visszatérhetünk az MDF-be. Azt nem hiszi, hogy erre a választások előtt sor kerülhetne, ha indulni akarunk, függetlenül nyugodtan megtehetjük, a háttérből ezt támogatni tudnák, akár anyagilag is, illetve a második fordulóban az MDF-es jelölt, ha úgy alakulnának az erőviszonyok, vissza is léphetne a javunkra.

Nem, nem akarunk indulni. Amúgy se, így pedig főleg nem.

Akkor, ha maradunk a publicisztikánál, ő azt is nagyon jónak tartaná. Ez az oldal ügyi szűkében van a jó publicistáknak, s mi mindketten kiválóan írunk. Ő szívesen segít ebben is, csak mondjuk meg konkrétan, mit akarunk. Elek lehetne például a Valóság főszerkesztője, engem meg be tudna ajánlani a Magyar Nemzethez főmunkatársinak.

Szomorúan hallgatom, bosszantanak az ajánlatai. Nem erről van szó, mondom. Értse meg, nem egzisztenciális okok miatt nem akarunk visszavonulni a pártpolitikából, hanem elvi okok miatt. Mivel indokolnánk a nyilvánosság előtt a tagságunk felfüggesztését? Hisz épp mi mondjuk hónapok óta, hogy ha a Csurka-féle szélsőség nem kerül ki az MDF-ből, akkor mi fogunk távozni. És akkor most, hogy őket végre kizárják, mi men-

jünk ki önként a túloldali kijáraton? Ha Csurkákéik tényleg kívül lesznek, akkor ez nem a távozásunk, hanem a maradásunk mellett szóló érv. Őket az MDF-en kívül nem kedvelik, minket viszont igen. Ha velük együtt mi is távozzunk, ez kioltja azt a pozitív hatást, amit az ő eltávolításuk kelthet. Ez éppen olyan felemás és irracionális megoldás lenne, mint amilyenek már eddig is születtek ebben az ügyben.

Értsétek meg, most megint nem a külső közvélemény megítélése számít. Az számít, hogy mi történik ma este a frakcióban. Ha nem léptek vissza, félő, hogy kizárnak benneteket, ami aztán tényleg roppant kínos lenne kifelé.

Az lehetetlen, mondjuk együtt Elek Pistával. A pártban, az országos választmányban, még csak el tudnánk képzelni ilyesmit. De hogy a frakció kizárjon minket, az képtelenség. Csurka a frakcióban már nem komoly tényező. Itt jól ismernek bennünket, tudják, hogy a parlamenti tevékenységünket illetően kétség sem merülhet föl. Hisz a mi kormány iránti lojalitásunk – Csurkával ellentétben – egy pillanatra sem lehet vita tárgya. Mi – szemben vele – minden kormány-előterjesztést, minden költségvetést megszavaztunk. Mi nem ostromoztuk a kormányt hétről hétre a sajtóban, mi nem szerveztünk kormányellenes politikai mozgalmat, mi nem hoztunk létre önálló képviselőcsoportot a frakcióban. Az úgynevezett centrum és miközöttünk a politikai elvek és a célok tekintetében soha nem volt vita, legföljebb a tempót és az alkalmazott eszközöket illetően. A frakció ezzel tisztában van: nem lehet, hogy kizárjanak bennünket.

Ez mind igaz, mondja Antall, de higgyük el, este nem így fognak mérlegelni az emberek. Nem racionálisan és nem a méltányosság szerint. Hanem irracionális érzelmek és indulatok alapján.

Pista hajlik a dologra. Alighanem belefáradt az egészbe, s érzi azt is, hogy tulajdonképp már semmi értelme ennek a görcsös kapaszkodásnak, amivel még mindig ragaszkodni akarunk ahhoz a közeghez, amelyik ím, ki akar vetni minket magából. En azonban megmakacsolom magam. Képtelen vagyok elfogadni a Csurkával szembeni másik szélsőség szerepét.

Pedig Antall már ötödször mondja: értsétek meg, ha ti nem léptek vissza, akkor nem tudjuk kizárni Csurkát sem. Akkor ma este be se nyújtjuk ellenük az indítványt.

Két hét múlva, a választmány ülésén, ezt elismerem, lehet jelentősége a dolognak. Az logikus is volna, hisz a párttagságunkat függesztenénk föl. De ma este miért jelentenénk ezt be a frakciónak? Hisz nem onnan vonulunk ki időlegesen, hanem a pártból. Igen, két hét múlva esetleg elképzelhetőnek tartom a dolgot.

Antall élesen replikázik. Persze hogy mostantól két hétig triumfálhassatok! Hogy nektek lett igazatok, hogy ti megmondtátok, mit kell csinálni, s lám most meglett. Ennek lenne csak katasztrofális ellenhatása a párton belül. Hogy ti most két hétig egyfolytában győzelmi nyilatkozatokat adjatok az ellenzéki lapoknak meg az Egyenlegnek!

Rettenetesen fáj, amit mond. Hát ilyen nyikhajnak gondol? Hát ő is azt hiszi, hogy engem a szereplésvágy mozgat? Nem utasítom vissza, méltánytalannak tartom. Dacos leszek. Megkérdem tőle, hogy a mai levél, ugye, Lezsák föltétele. Hogy ugye ez az ára a támogatásának.

Egy percre elveszti a türelmét. Elképesztő a makacsságod, mondja. Okos fiú vagy, de időnként képtelen fölfogni a dolgokat. Mit akarsz? Csurka menjen vagy maradjon? Ha azt, hogy menjen, akkor írd meg a levelet. Mert enélkül marad.

Akkor marad.

Elek is azt mondja, hogy ő egyedül nem teheti meg a kért gesztust, ha én nem, akkor ő sem, ez nyilvánvaló.

Azzal búcsúzzunk, hogy Antall kéri, gondoljuk meg még egyszer. Ha délután három

mig mégis megírnánk a levelet, akkor este kizárják Csúrkát. Ha nem, visszavonják az indítványt.

Visszamegyünk a Fehér Házba.

Próbáljuk eldönteni, hogy Antall blöfföl, vagy csakugyan visszavonja a Csúrkáék kizárására irányuló javaslatot, ha mi nem tesszük meg a kért gesztust. Túl nagy a kockázat, meg nem is tudjuk róla elhinni, hogy blöffölne. Nem szokott hazudni. Megpróbálok higgadtan és érzelmek nélkül mérlegelni. Ha az egyik serpenyőben csakugyan a Csúrka kizárása, a másikban pedig a mi igazságérzetünk meg önérzetünk van, akkor az utóbbi nem lehet elég súlyos. Igen, valamikor én vagánykodtam a Dugovicssal, hát most itt van. Ugorni kellene a basával.

Elek arról beszél, hogy csakugyan nincs már nekünk mit keresni ezen a bástyán. Ha már a Kulin is, meg az Antall is ezt kéri, akkor be kell látnunk, hogy magunkra maradtunk az igazságainkkal. Neki különben is régóta elege van már.

Nekem is.

„Tisztelt Elnök Ur! Megtapasztalva az MDF belső vitáiban játszott szerepünk következtében a mai Magyar Demokrata Fórum tagságában és vezető testületeiben irántunk megnyilvánuló ellenszenvet, indulatokat és vádakat, arra az elhatározásra jutottunk, hogy párttagságunkat politikai elveink és nézeteink fenntartásával meghatározatlan időre felfüggesztjük.

Szomorúan kellett tudomásul vennünk, hogy politikai felfogásunk és erkölcsi elveink következetes képviselése miatt jutottunk abba a helyzetbe, hogy a Magyar Demokrata Fórum, melynek magunk is alapító tagjai vagyunk, egyre inkább idegen közegként vesz körül bennünket.

Lépésünket abban a reményben tesszük meg, hogy elősegítjük vele annak a tisztázási folyamatnak a kiteljesedését, amelyet régóta elkerülhetetlennek tartunk, és ezzel hozzájárulunk a kormányzati stabilitás megőrzéséhez is, ami ma érdeke Magyarországnak.”

A szöveg percek alatt elkészül, előtte már telefonáltunk Antallnak, hogy megy a levél, számíthat rá. A frakcióülés helyett mindketten hazamegyünk.

Másnap hajnalban a Mai Nap főszerkesztőjének telefonja ébreszt. Gázso L. Ferenc, régi barátom hív: mit szólok a kizárásunkhoz, szeretné, ha nyilatkoznék neki.

Kinek a kizárásához?

Hát a miénkhez, az Elekéhez, meg a magaméhoz.

Engem kizártak a frakcióból? Meg az Eleket is? Ne hülyéskedj már! És Csúrkáékkal mi van?

Kizárták őt, de titeket is, téged, meg Elek Pistát. Hát nem tudtad?

Az első reakcióm a düh. Hát ez nem lehet igaz! Hát ennyire hülyék, ennyire agyalagyuult barmok nem lehetnek! Minket mártírrá tesznek a közvélemény előtt, magukról meg a legrosszabb bizonyítványt állítják ki. Ilyen ostoba ökröket! De hamar lehiggadok, és mérlegelni kezdem a helyzetet. A kormányhoz mindenképpen hű maradok, ez nem kérdés. A Fidesz jöhetne egyedül szóba, de nem. Már csak ezek miatt a barmok miatt sem. Nehogy utólag igazoljam a döntésüket azzal, hogy átmegyek az ellenzékhez. A függetlenekhez pedig végképp semmi kedvem sincs átülni. Ez lenne a legszörnyűbb: együtt Beke Katával, Dénes Jánossal, Ilkeyvel, meg ki tudja, még miféle alakokkal. Rádadásul Csúrkával és Zaccsekkal! Egyetlen megoldás lehetséges: egy kormánypárti frakciót kell szervezni. Nemzeti Liberális képviselőcsoport. Ketten már vagyunk Elekkel, nyolc embert kell összeszednünk. Ezt kell csinálni! Hívom Pistát. Elég szkeptikus az esélyeket illetően, de ő is azt mondja, meg kell próbálnunk, ez a legokosabb, amit tehetünk.

Legalább nyolc-tíz, egymástól több tekintetben különböző, de meglehetősen egybehangzó forrás alapján a következőképpen tudom rekonstruálni a frakcióülésen történeteket. Az elnökség indítványa – ez már előtte ismeretes volt – négy személy, Csurka, Zacsék, Balás és Király B. Izabella kizárására irányult. Minket Elekkel szintén említ a szöveg, mint olyanokat, akik „egyéniesskedő politizálása”, „célú tévesztő publicisztikája” nagyban hozzájárult az ellentétek kieleződéséhez, de a kizárásunkról természetesen szó sincs.

Antall fölolvastatta Salamonnal a leveliinket, aztán a beszédében végig Csurkáék kizárásának szükségességét indokolta.

Am ők szintén nem jelentek meg az ülésen. Ezzel a távollétüktől remélt előny a hátrányunkra fordult, azt értük el vele, ami ellen a leginkább tiltakoztunk: közös nevezőre kerültünk velük. Rólunk ezzel együtt is kevés szó esett, egészen addig, míg egy Kiss György nevű, korábban semmiféle különösebb aktivitást nem mutató képviselőtársunk nem indítványozta a mi kizárásunkat is. Néhányan támogatták, de az egész nem tűnt veszélyesnek. Am a vita lezárása után szót kért Lezsák. (Többen megerősítették később, hogy természetesen Kiss is az ő embere volt.)

Mindenekelőtt megköszönte a megtiszteltetést, hogy itt lehet a frakcióülés vendégeként ő, aki nem képviselő. Majd elmondta, hogy azért nem kért szót a vitában, mert kívülállóként nem akarta azt befolyásolni. Most azonban, a végén, ha megengedik, mégis elmondaná a véleményét. Ennek lényege természetesen az volt, hogy ő nagyon igazságtalannak tartaná, ha Csurkáékat kizárná a frakció, minket meg nem. Úgy lenne méltányos a dolog, ha nekünk is távoznunk kellene.

Az elnökségi asztalnál erre lett egy kis mozgolódás meg suttogás, hogy hát nem erről volt szó, meg hogy valakinek szólni kellene, de aztán nem történt semmi. Merthogy nem akartak Lezsákkal a nyílt színen konfrontálódni, számon kérni a megállapodást, ami különben is titkos volt, a vitát amúgy is lezárták már, és különben is, még Lezsák fölszólalása után sem hitték, hogy veszélyes lehet a dolog.

Elkezdődött a titkos szavazás. Antall, Kónya, Kulin meg a többiek az elnöki asztalnál jól látható mozdulattal áthúzták a mi kizárásunkra irányuló indítványt, a másokra pedig szintén jól láthatóan igennel voksoltak. Aztán összeadták a szavazatokat, és kiderült, hogy minket is kizártak.

Kulin azonnal lemondott az elnökségi tagságáról, mondván, hogy a mi kizárásunkat a frakcióvezetés kudarcának tekinti. Balázsi Tibi, Mile Lajos, Bogár Laci s még néhányan némán kivonultak a teremből, de más aztán már nem történt.

Az eredmény Antallt is megdöbbentette. Mindenekelőtt Lezsák akciója. Nem azért, mert az nem tartotta be a megállapodást, hanem mert Lezsák ezen az estén hazai pályán, a saját frakciójában győzte le őt. Antall annak idején rákényszerítette a Csurkával való szembefordulásra, de most visszavágott, megfizettette az árát.

A fő probléma alighanem az volt, hogy a képviselőcsoport üléseire rendszeren harminc-negyven-ötven ember járt el. Ennek a társaságnak ismeretes volt a politikai összetétele, a Csurka-ügyben vallott véleménye s a hozzáuk való viszonya. Mi is ezért hittük, hogy csak egy kisebbség utál bennünket. Ezen az estén azonban – az érintettek kivül – szinte mindenki eljött. Több mint százharmincan. Egy olyan tömeg, amelynek nagy része ismeretlen volt az elnökség előtt is. Nyilván ők voltak a politikailag kevésbé tudatosak (ezért sem jártak az ülésekre), rájuk hatott leginkább a pillanatnyi hangulat, meg Lezsák zárszava.

Másnap Antall beszélni akar velünk, de csak Elekkel és Kulinnal tud, mert én Erdély-

ben vagyok. Mire visszajövök, négyoldalas levél vár. Elek Pistának és nekem szól – magázva. (Ez utóbbinak nincs jelentősége, a miniszterelnök írásban és a fontosabb ügyekben leginkább ezt a formát használja.)

„Az 1993. június 1-jei frakcióülésen megjelent... rendkívül magas számú képviselő személyi kérdésekről lévén szó, titkos szavazással döntött... A frakcióelnökség figyelembe véve az Önök levelét... előterjesztést tett négy személynek (Csurka István, Zacsék Gyula, Király B. Izabella, Bálás István) a frakció elhagyására... E mellett képviselői indítvány hangzott el (Kiss György)... az Önök hasonló kizárására... a jelenlévő képviselők az ismert arányban tartották indokoltnak állásfoglalásukat, amit semmiképpen nem lehet a megállapodás megszegésének tekinteni, miután titkos szavazással történő ügyben nem lehet megállapodást kötni, csak arra vonatkozóan, hogy milyen előterjesztések születnek..."

Kérem ezt figyelembe venni, és korrekt eljárásunkat egyik irányban sem kétségbe vonni. Fentiek miatt Kulin Ferenc frakcióelnökségi tag erkölcsi, szolidaritási indokon alapuló döntését indokolatlannak vélem, mint gesztust természetesen nagyra becslöm...

A magam részéről a kormányzattal közvetlenül érintkezésben lévő nemzeti liberális frakció létrehozását a szükséges minimális létszámban elképzelhető és járható útnak tekintem... Kérem a kérdést – a liberalizmus gyökerének megfelelően – a racionális gondolkodás alapján kezelni, mellőzve az emocionális és irracionális elemeket.

Köszönettel és üdvözléssel: Antall József, az MDF elnöke."

Antall szándékosan kimért, már-már rideg. Levelében természetesen nem érinti azt a kérdést, hogy az elnökség és ő maga – az előterjesztésen túl – vajon kellőképpen világossá tette-e azt, hogy ellenzi a mi kizárásunkat. Mert azt hiszem – Lezsák fondorlatain túl –, valahol mégiscsak itt kell keresni a mi indokolatlan és váratlan eltávolításunk magyarázatát. Hogy Antallék – nem ismerve az ott megjelent nagyszámú képviselő többségének lelki hangoltságát – némileg túllőttek a célon. Egy kicsit maguk is a hatása alá kerültek a lezsáki propagandának, mely szerint Csurka kizárása csak a mi kemény elmarasztalásunkkal együtt lehetséges. Így aztán – végső soron a megmentésünk érdekében – a kellenél jobban pellengérré állítottak bennünket, s erre Lezsáknak már csak rá kellett dobnia egy lapáttal. Kulin Feri gesztusában – túl a barátságon, ami összekötött (s ma is összeköt) bennünket – azt hiszem, ennek a felismerése és a bevallása van benne. A történetek után az ő lemondása bizony teljességgel indokoltnak tekinthető.

Ami Antallt illeti, ő természetesen nem mérhető Kulin mércéjével. Neki pártelnökként és miniszterelnökként szilárdnak és keménynek kellett maradnia. Hogy a morális és az „emocionális elemek” tekintetében a lelke legmélyén azért ő sem teljesen nyugodt, azt jelzi, hogy pár hónappal később többeknek (Szabad Györgynek, Boross Péternek és másoknak is) ismétlődően jelzi: engem idővel mindenképp rehabilitálni kell, és méltó körülmények között visszavenni az MDF-be.

A nemzeti liberális frakciót nem tudjuk létrehozni Elek Pistával, a minimálisan szükséges tíz fő sehogy sem akar összejönni. Pedig még Antall is besegít. Szentágothai János professzort például – aki nagyon kedvel bennünket, s készséggel csatlakozna hozzánk, ha nem kötné erős barátság és lojalitás Antallhoz – személyesen ő beszél rá, hogy nyugodtan lépjen ki az MDF-frakcióból, és menjen át a nemzeti liberálisokhoz, ő ezt nem veszi zokon, sőt. De hét-nyolc biztos belépőnél nem jutunk tovább. Kevesebb, mint egy évvel a választások előtt – bármily szolidáris is velünk – már mindenki a következő parlamentbe kerülés lehetőségét mérlegeli, s erre mi nem tudunk komoly esélyt kínálni.

Ha a Fidesszel ki lehetne alakítani valami választási együttműködést, akkor talán. Tárgyalunk is erről Kövér Lászlóval, aki lényegében azt mondja: ha meglesz a frakció és pártként is bejegyeztetjük magunkat, akkor lehetne gondolkodni a dologról, de addig nem érdemes. A mi öt-hat további ingadozó barátunk viszont ezt mondja: ha megvan a Fidesszel a megállapodás, akkor belépnének a frakcióba, de amíg az nincs, addig nem érdemes. Ennél tovább nem jutunk.

Elek végül egyedül átül. Benne erre több a hajlandóság, s íranta nagyobb a fogadókészség. A Göncz ellen írott korábbi cikkeim miatt engem nemigen mernek vállalni Orbánék, akik időközben kemény lejáratai kampány célpontjává válnak.

Maradok a helyemen. A szó szoros értelmében: a parlamenti ciklus végéig ott ülök az MDF-frakció közepén. Független kormánypárti képviselőnek vallom magam, s mindvégig eszerint is viselkedem.

A kizárásom körüli hetek eseményei lelkileg nem viselnek meg. Végig megőrzöm a nyugalmamat és az önuralmam. Az újabb fejlemények bekövetkeztekor (beleértve a kizárásomat is) percek alatt képes vagyok feldolgozni a történeteket, s máris a következő célirányos lépéseket tervezem. Meg is állapítom magamban: kár, hogy kikerülök a politikából, hisz lám, máris rutinos politikusként reagálok az eseményekre.

Másfél esztendővel a történetek után, 1994 decemberében egy washingtoni lakásban ülök. Negyedik hónapja vagyok itt, a Batthyány Alapítvány ösztöndíjasaként angolul tanulok. Napjaim rendszeres szellemi munkával és sporttal telnek. A legteljesebb nyugalomban, a legkiegyensúlyozottabb lelkiállapotban. Délután öt óra van, fölbontom a postámat. Benne a Magyar Nemzet két héttel azelőtti cikke Oláh Zsigmond tollából. (A szerzővel életemben egyszer találkoztam, ha jól tudom, MDF-tag.) írásának címe: *Az MDF-nek rehabilitálnia kell Debrecenit és Eleket*. Oláh fölidézi a másfél évvel korábbi eseményeket, s megállapítja: lehet, hogy követtünk el taktikai hibákat, de a lényeget illetően igazunk volt. Kizárásunk lehetővé tett politikai kényszer, de erkölcsi értelemben bűn volt. Eljött az ideje, hogy ezt az MDF elismerje, és rehabilitáljon bennünket. Enélkül nem indulhat el a párt morális megújulása.

Végigolvasom a cikket.

Amikor befejezem, megerednek a könnyeim. Nem sírok, csak a könnyeim folynak. Perceken át. Az igazságtalanság, a méltánytalanság érzése, a fájdalom, a kín, aminek egykor nem adtam át magam, amit eltemettem valahová a szívem legmélyére, amiről nem is tudtam, hogy ott rejtőzik, most egyszerre előtör, és forró, sós könnycseppek alakjában végigfolyik az arcomon. Nem törölöm le, hagyom, hogy lecsöpögjön a szőnyegre.

Mozdulatlan vagyok és nyugodt.

1993-ban az MDF és a kormány megítélése tovább romlik, a nyár végére eléri a mélypontot. A Medián felmérése szerint *nagyon* jónak a megkérdezettek 0 százaléka ítéli a kormány teljesítményét; *jó*: 10 százalék; *gyenge*: 49 százalék; *nagyon gyenge*: 35 százalé; *nem tudja*: 6 százalék. A pártok iránti rokonszenv plusz-mínusz 100-as skáláján mindhárom ellenzéki párt a pozitív tartományban foglal helyet (az MSZP ebben az évben először), s mindhárom kormánypárt (idesorolva most a kisgazdákat is) a negatívban. A legmélyebben itt is az MDF áll: mínusz 40 százalékkal.

E katasztrofálisan rossz megítélés elsősorban annak a képnek köszönhető, amely a vezető kormányerőről az utolsó egy-másfél évben kialakult. Köszönhető a büntető igazságtétel erőltetésének, a médiaháborúnak (különösen annak, hogy ezt a kormány a köztársasági elnök, az ország legnépszerűbb politikusa ellenében kényszerült vívni), köszönhető a Csurka-féle szélsőséges radikalizmus (fentiekkel szorosan összefüggő) előretörésének, az ennek nyomán kibontakozó csaknem egy évig tartó belharcnak – és köszönhető természetesen a sajtónak, melyben mindez kellő megvilágítással és tálalással megjelent.

A Csurka-ügy nem zárul le a június 1-jei kizárásokkal. Mindenekelőtt azért nem, mert ezek csak a képviselőcsoportból távolítják el a kormány ellenségeit, a pártból nem. (Mi Elek Pistával a történetek után önként kilépünk onnan is, a radikálisoknak ilyesmi eszükben sincs.) Őket ki kell zárni. Ez újabb vitákat, bonyodalmakat és huzavonát jelent az MDF-en belül – s természetesen újabb csemegét a sajtónak.

A frakcióban Csurkáék már korábban, május 25-én önálló egyesülést hoznak létre, Magyar Igazság Nemzetpolitikai Csoport néven, huszonkilenc fővel. E körülmény fokozott óvatosságra, illetve keményebb eszközök bevetésére készteti Antallt. Kiszivároztatja, hogy Csurkáék között többen vannak olyanok, akik a kommunista időkben besúgóí voltak a III/III-as ügyosztálynak. Erre többen követelik a csoport átvilágítását, mire néhányan (például Roszik Gábor) gyorsan kilépnek. Végül tizenketten maradnak, akik június 14-én megalakítják az önálló parlamenti frakciót.

Csurka a hónap végén kénytelen színt vallani: ő is ügynök volt – de persze soha nem jelentett. Erre néhányan szakítanak vele, ám fanatikus hívei körében nem csökken a népszerűsége: négy nappal később nagy többséggel választják meg a Magyar Út Körök elnökének. Hamarosan megtörténik a párt bejegyzése, és augusztus 5-től elkezdődik az új, önálló, ellenzéki politikai erő, a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) szervezése. A Csurka-ügy lezárult.

Legalábbis forma szerint. Mert aligha gondolhatja bárki, hogy az augusztus 29-i, Püski Sándor-féle Szárszói Találkozó nincs összefüggésben azzal a nemzeti radikalizmussal, amit a legharsányabban épp Csurka képvisel. A „nemzeti erők” összefogását célul kitűző kezdeményezésben megtaláljuk Csoóri Sándort, Pozsgay Imrét, Fekete Gyulát, az MSZP-s Kósa Ferencet, továbbá Lezsák Sándort és Für Lajost éppúgy, mint magát Csurka Istvánt. Antall Józsefet hiába keressük, őt Püskiék nem hívják meg – igaz, el se menne. Neki ugyanis a legrosszabb véleménye van az efféle – a kialakult többpártrendszertervezetbe metsző –, általa politikai perverzióknak tekintett összeborulásokról. A Chartáról,

a „demokratikus népfrontról” éppúgy, mint a szárszói „hazafias népfrontról”. Az előbbi a szélsőbaltól a liberálisokig, az utóbbi a nemzeti baloldaltól a radikális szélsőjobbig próbálja egy táborba terelni a gyakorlati politikában összekapcsolhatatlan erőket. (Utóbb persze kiderül, ez az összekapcsolhatatlanság csak a második esetben igaz!)

A kormányt lejártni hivatott szeptemberi botrányt Horthy hamvainak újratemetése szolgáltatja. Pontosabban az az öt évtizedes kommunista propaganda, amelyik a két világháború közötti Magyarország szisztematikusan lejárására irányult. Ennek nyomán a halott kormányzó iránti minden tisztességes és méltányos kegyeleti gesztus a Horthy-féle úri reakcióval való cinkosságnak minősül. (Csak emlékeztetőül: Kenderesen szó sem volt hivatalos állami temetésről, a húsztagú kormányból heten magánemberként vesznek részt a szertartáson – Antall József nincs közöttük.)

Novemberben aztán jön Göncz nyilatkozata a La Stampának: „Európa, segíts! – Magyarországon jobboldali veszély van.”

Hogy ez a fenyegetődző, veszekedő, cenzúrázó és elnyomó kormányzat időközben milyen eredményeket produkált, az érdemben nem jelenik meg a nyilvánosság előtt. Külön fejezetben szoltam már arról a lassú fordulatról, ami '93 második felében jelentkezik a gazdaság mély folyamataiban. Most két további olyan ágazatot mutatok be röviden, amelynek közvélemény általi megítélése sokkal rosszabb, mint amit a valóság tényei indokolnának. Az egyik az önkormányzati szféra, a másik az oktatás területe.

Az előbbi úgy vált ismertté, mint ami áldozatául esett az Antall-kormány – s benne a Boross-belügyminisztérium – központosító törekvéseinek. A tények ezzel szemben a következők. Először is: a politikai rendszerváltozás során (mindenekelőtt az új, kétharmados többséggel, tehát ellenzéki egyetértéssel elfogadott, önkormányzati törvénynek köszönhetően) megtörténik a centralizált tanácsrendszer felváltása valóságos hatalommal, politikai és gazdasági önállósággal rendelkező önkormányzatokkal. Ezek tényleges tulajdonosai lesznek a lakossági szükségletek kielégítését szolgáló vagyontárgyaknak. Több ezer intézmény, közel egymillió lakás, továbbá több száz közüzemi vállalat kerül a tulajdonukba. Ezeken kívül övék lesz a privatizált tanácsai vállalatok vagyona után befolyt bevétel 20, illetve 50 százaléka, továbbá a belterületükön lévő állami földek döntő többsége. Fontos megjegyezni, hogy ezt a vagyont – szemben az állami tulajdonnal – nem terheli adósság.

Ezen fölül a biztonságos önálló gazdálkodást segíti elő a minden önkormányzatot egy-egyesen megillető normatív állami támogatás, továbbá a címzett és céltámogatások rendszere, ami az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe jutott települések megsegítésére szolgál. Az állami támogatás önkormányzati bevételeken belüli aránya 1990 és '93 között ennek nyomán 55,2 százalékról 63,2 százalékra emelkedik, miközben az önkormányzatok saját bevételei 61 százalékkal nőnek! A GDP-ből való részesedésük ugyanakkor 13-14 százalékról 17 százalékra emelkedik.

Ennek folyományaként a helyi önkormányzatok beruházási, fejlesztési kiadásai is jelentősen nőnek '93-ra, a három évvel korábbi szint 1,6-szeresére. Befejeződik a kormányprogramban meghirdetett egészséges ivóvízellátási program, melynek révén 599 falu korábban megoldatlan gondja szűnik meg. A gázhálózatba kapcsolt települések száma 51 százalékkal, a vezetékek hossza 54 százalékkal növekszik. Mintegy 300 000 lakásba jut el a vezetékes gáz. Három év alatt 230 000 új fővonal kiépítésével bővül a telefonhálózat, s egy támogatási program keretében 531 település kap állami hozzájárulást új tornaterem építéséhez. Az önkormányzatok adósságállománya 1 százalék alá csökken, míg tartós lekötésű bankbetétek összege a többszörösére nő.

Helmut Kohllal 1993 őszén

Bizonyára unalmasak ezek a számok. Ahogy talán unalmas az a valóság is, amelyben mindez közvetlen tapasztalatként élhető meg az érintettek számára. Főként, ha nap mint nap szembesülnek azzal a másik „valósággal”, ami a tévé képernyőjén látható, a rádió hangszóróján át hallható s az újságok hasábjain olvasható. Amelyből egy tehetetlen és erőszakos kormány képe rajzolódik ki nap mint nap.

De vessünk néhány pillantást az oktatás ügyére is. Ezt mindmáig az Antall-kormány egyik legnagyobb kudarcaként könyvelik el, szoros összefüggésben Andrásfalvy – sok szempontból valóban szerencsétlennek mondható, de még ehhez viszonyítva is méltánytalanul rossznak ítélt – tevékenységével, továbbá az e téren különösen aktív poszt-kommunista erők, mindenekelőtt a Szöllősiné vezette szakszervezet munkálkodásával.

Az nem vitás, hogy a kormány teljesítménye elmaradt a várakozásoktól, sőt – kivételesen! – saját ígéreteitől is. („Az oktatásügy stratégiai ágazat, minősége nemzeti sorskérdés... A pedagógusok jövedelmének rövid időn belül el kell érnie az értelmiségi átlagjövedelmet, majd... azzal együtt kell növekednie – olvasható például az MDF oktatási programjában.)

El kell ismerni, akik ezt a programot – 1989-ben – írták és elfogadták, naivak voltak. Nem lehettek tisztában az ország valós helyzetével és a bajok nagyságával. Ha sehol másutt, az oktatásügyben csakugyan gyorsabb eredményeket reméltek és ígértek, mint aminek megvolt a realitása. Úgy hitték, lemásolható Japán, Dél-Korea és a többiek példája: már az első időszakban jelentősen meg lehet növelni az oktatásra fordított összegeket. Nem láthatták, hogy *nem lesznek ilyen összegek*. Hogy nem lesznek mögöttünk

amerikai dollármilliók, mert nem kell már bebizonyítani a világnak a polgári berendezkedés fejlődőképebb voltát, mint annak idején Dél-Koreában kellett az északi kommunista rezsimhez képest. Nem kalkuláltak azzal, hogy az ázsiai és latin-amerikai féldemokráciák szabadabban ruházhattak be az oktatásba, mert szinte semmit sem kellett szociálpolitikára költeniük. Tudniillik nemhogy munkanélküli-segély, de nyugdíjrendszer sem létezett náluk! Nem látták tisztán, hogy jelentős beruházásokat tenni csak egyéb ágazatok rovására lehet, de azt is csak akkor, ha azok nem a csőd szélén tántorognak. Mert igazuk van azoknak is, akik azt mondják, hogy az egészségügy, a környezetvédelem, az infrastruktúra, a mezőgazdaság (és a többi) a legsúlyosabb helyzetbe kerül, ha nem kap azonnal jelentős összegeket. Vagy ki vonhatná kétségbe, hogy a közbiztonság veszélyeztetettsége miatt komoly fejlesztésekre van szükség a rendőrségnél. A hadseregre fordított pénzek már így is töredékükre csökkentek, miközben háború dúl a szomszédban.

Az MDF-et megalapító és megszervező humán értelmiségieknek előbb-utóbb be kellett látni: százszor könnyebb független értelmiségiként okos (és önmagukban teljesen igaz) kijelentéseket tenni a kultúra, az oktatás vagy éppen a környezetvédelem stratégiai fontosságáról és az ilyen típusú hosszú távú beruházások busás megtérüléséről, mint a gyakorlatban előteremteni akár a legcsekélyebb pénzt is ezekre a célokra az adott gazdasági viszonyok között, az egész ország működőképességéért viselt kormányzati felelősség birtokában. (Persze akadt olyan, aki ezt nem tudta belátni. Aki képtelen volt felfogni, mit jelent a kormányzati felelősség, vagy ha felfogta is, képtelen volt felnőni hozzá. Ilyen volt például Beke Kata, aki kormánytagként is meg akart maradni független és *felelőtlen* értelmiséginek. Az ő államtitkári [le]szereplése megítélésem szerint az MDF egyik kormányzati mélypontját jelentette. Nem véletlen, hogy majd egy évig a média ünnepele sztárja volt!)

Az Antall-kormány az oktatáspolitikában valóban nem váltotta be ígéreteit, s főként nem a hozzá fűzött reményeket. Mindazonáltal látni kell, hogy az egyszerű talpon maradásnál itt is sokkal több történt. Az iskolára nehezedő pártállami nyomás megszűnése, a tanszabadság megvalósulása mellett nagymérvű decentralizáció zajlott le. A tanintézetek önkormányzati kézbe adásával, az iskolaalapítás és -választás szabaddá, a finanszírozás normatívvá tételével óriási strukturális változások következtek be. Megszületett az új közoktatási, a felsőoktatási és a közalkalmazotti törvény. Az általános iskolai tanárok kötelező óraszám 20-ról 18-ra csökkent. Ez nem csupán a németországi 27-es (alsó tagozat), illetve 25-ös (felső tagozat), vagy a svájci 27-es, illetve 22-es, netán a japán 32-es órással vetethető össze, hanem mindenekelőtt azzal a ténnyel, hogy három-négyezer pedagógus menekült meg általa a munkanélküliségtől – a csökkenő gyereklétszám ellenére. Nem hagyta sorsára a kormány azt az ötezer orosztanárt sem, akinek az átképzésére évi 450 millió forintot kellett fordítani. A nyugati nyelvszakos tanárjelöltek száma a többszörösére növekedett. 1990 és '93 között 2300 új tanterem és (mint láttuk) 531 új tornaterem építéséhez adott támogatást a költségvetés. A nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók létszáma 72 300-ról 107 000-re nőtt, ezen belül az első évfolyamra felvetté 15 400-ról 30 000-re, tehát három év alatt közel megkétszereződött. S ami a legtöbbet mondja: a nehéz gazdasági helyzet ellenére – ami korábban mindig a művelődésügy pénzügyi megszorítását vonta maga után – *a nemzeti össztermék (GDP) oktatásra fordított aránya 4,87 százalékról 7,13 százalékra növekedett.*

Ezek tények. Ezzel együtt persze éppoly unalmasak – és ismeretlenek – a pedagógusok számára, mint a korábban felsorolt önkormányzati adatok. Ez a háttérbe szorított és

alulfizetett réteg – leszámítva az előző hatalmi rendszernek ilyen-olyan okokból elkötelezetteket – valóban nagy várakozással tekintett a rendszerváltozásra. Remélte az évek óta enyhülő pártállami nyomás teljes megszűnését, és várta – mondjuk ki: sokkal jobban várta – anyagi helyzete javulását.

Az előbbi remény teljesült, az utóbbi nem. Sem azon nem szabad csodálkoznunk, hogy a szabadság nem tette boldoggá a pedagógustársadalmat, sem azon, hogy az anyagi háttérbe szorítottság megmaradása boldogtalanná tette. A szabadságnak ugyanis – miként a levegőnek – csak a hiánya érzékelhető, a pénz viszont nemcsak akkor vehető észre, ha nincs, hanem akkor is, ha van. Vagy mégse?

Kétévi családott várakozás után a pedagógusok azt hihetik, az 1992-es közalkalmazotti törvény végre meghozza számukra a fizetések várva várt rendezését. Az abban szereplő bértábla stabil anyagi viszonyokat és biztos előmenetelt ígér. Kissé lehüti ugyan a kedélyeket a tény, hogy az országgyűlés a költségvetés helyzete miatt csak egyéves halasztással vállalja az új bértábla bevezetését, a helyzet mégis megnyugtatónak tűnik. Annál nagyobb aztán a csalódottság és a felháborodás, amikor '93-ban kiderül, hogy az infláció miatt időközben amúgy is összességében zsugorodott pénzek kifizetése – költségvetési korlátok miatt – veszélybe került. Ezt az érzést erősíti a szakszervezet és a sajtó jelentős része is. A pedagógusok a végsőkig el vannak keseredve, a helyzet az iskolákban feszült (a június 1-jei Kossuth téri tüntetésről épp az előző fejezetben esett szó).

A kormány abban bízott 1992-ben, hogy ha most nem is, a következő évi költségvetés összeállításakor majd megoldható lesz a béremelés központi finanszírozása. Tévedett. (Tévedéséről a Világbank és az IMF világosítja föl, amikor Szabó Iván pénzügyminiszter a költségvetés finanszírozásához szükséges hitelekéről tárgyal Washingtonban.) A kormány ezért a pedagógusok bérére szánt pénz egy részét kénytelen közvetett módon biztosítani: az iskolafenntartó önkormányzatoktól kölcsönözni. Kamatos visszafizetésére garanciát vállal a következő évek költségvetéseinek terhére. Amennyiben az önkormányzat nem tudná előteremteni a szükséges összeget, hitelt folyósítanak neki a bankok – ugyancsak kormánygaranciával. A kabinet tehát kétségbeesett vállalkozásba fog, hogy betarthassa a törvényt: az oktatásügy finanszírozási csődjét tolja maga előtt, ismét a következő évre hárítva a terheket. Bízik a gazdasági fellendülésben; legrosszabb esetben is rátestálja a problémát utódjára: oldja meg az (ha már ilyis ígéri).

Egy dolog nem kétséges: a kormánynak elemi érdeke, hogy a pedagógusok a választások előtt megkapják a törvényes béremelést. Az ellenzéki pártok választási érdekei ezzel épp ellentétesek. A zömmel ellenzéki többségű önkormányzatok mindenesetre nem sietik el a bérek kifizetését. És bizony vannak olyan erők, amelyek a helyzet elmérgesítésében, a feszültség élezésében érdekeltek, és mindent meg is tesznek érdekeik érvényesítéséért.

Az egyik ilyen erő a Szöllősiné-féle posztkommunista szakszervezet. Ezt igazolja az a petíció is, amelyet '94 januárjában (már Antall József halála után) nyújtanak be a parlamentnek. Ebben Szöllősiné közel hatezres pedagógus-munkanélküliségről beszél, s arról, hogy „aggasztóan fölerősödtek azok a hangok, amelyek a kötelező óraszámok radikális emelését sürgetik”, mindez pedig „tömeges elbocsátást jelentene”. A főtítkárs asszony ezért a Magyar Köztársaság Országgyűléséhez fordul, majd nyilatkozik a lapoknak. A pedagógustársadalom megriad, a minisztérium fölháborodott telefonok szárait kapja.

Először is: az adat hamis. A nyilvántartott munkanélküli pedagógusok száma 2954. Másodszor sem a parlamenti pártok, sem a kormány, sem az illetékes tárca egyetlen tisztségviselője soha, semmilyen körülmények között, semmiféle utalást nem tett a kö-

telező óraszámok emelésére. Nem is tehetett, hiszen ez ellentétes volna a közoktatási törvény előírásaival. Szöllősiné tehát *a saját állhíreivel szemben* védi a pedagógusok érdekeit. Mint az üveges, aki maga töri be az ablakot, hogy aztán legyen mit beüvegeznie.

Az ilyen – egyébként megszokott – machinációkat méreteiben, hatásában és gátlástalanságában messze fölülmúlja az a kampány, amelyik az Országgyűlés oktatási bizottságának elnöke, rajta keresztül pedig az MDF és a kormány ellen bontakozik ki pár hónappal a választások előtt. Karsai Péter egy szegedi pedagógus fórumon beszél kollégáinak. Elmondja, egyebek mellett, hogyan alakulnak a bérek saját iskolájában a rendezés után. A havi bruttó jövedelmek átlaga 32 044 forint lesz; a legkisebb fizetés 20 000, a legnagyobb pedig 77 390 forint. A Népszabadság tudósítója erről a következőképpen ad hírt: „Karsai Péter MDF-es országgyűlési képviselő, a parlament oktatásügyi bizottságának elnöke... szerint egyáltalán nem olyan rossz a helyzet, hiszen például Jánoshalmán, ahol ő iskolaigazgató, egy beosztott pedagógus 77 390 forintot keres.” Nem teszi mellé sem a legkisebb bért, sem az átlagot, mint Karsai, nem úgy írja, hogy „van olyan pedagógus”, nem úgy, hogy „az egyik pedagógus”, hanem így: „egy pedagógus”. A tudósítás szövegében ennek az a jelentése, hogy *ennyit keres az átlag*.

A Népszabadság a következő napokban mindent elkövet annak érdekében, hogy a manipuláció (mondjuk ki: a rafinált hazugság) hatása a lehető legnagyobb legyen. Először is megkezdí az olvasói levelek közlését. Ezek szerzői – felháborodott pedagógusok – persze mind a tudósító szándéka szerint értelmezik a 77 000 forintra vonatkozó állítást. Hiába jelenik meg közben Karsai helyreigazító nyilatkozata, a lap – mintha mi sem történt volna – továbbra is tömegével hozza a ravaszul szájába adott mondatra reagáló dühös leveleket. Háromszor tér vissza a botrányos ügyre egész oldalas terjedelemben!

A körmönfont félretájékoztatásra tehát tudatos sajtókampány épül. Hatásának felméréséhez tudni kell, hogy a Népszabadság szinte kivétel nélkül minden oktatási intézménybe jár. A régi pártállami idők maradványaként, a megszokás miatt, no meg azért, mert a leginformatívabb napilap. A kormányellenes kampány tehát eléri az egész – amúgy is elkeseredett – magyar pedagógustársadalmat. A lap tudósítása sok helyen fénymásolatban terjed, megmozdul a szakszervezet is. Szöllősiné nyilatkozatot ad ki. Karsaihoz a spontán tiltakozások mellett egyenlevelek százai érkeznek. A tudósító – biztos, ami biztos – újabb cikkben magyarázta meg a pedagógusoknak, honnan is fúj a szél: „Az MDF-ben... elszabadultak azok az erők, amelyek úgy kezdtek tekinteni az iskolára, mint eszközre, amelynek révén kulturális, világnézeti hadjáratlalt évtizedekre bebetonozhatják a nemzeti-konzervatív irányzat politikai hatalmát. Ha a pedagógustársadalom nem állt volna ennek ellent, akkor lehet, hogy valóban prioritást kapott volna a közoktatás...”

Ez az eszközőkben nem válogatós utódpartí, utódszakszervezeti és utódlapi együttműködés két hét alatt a földig (s még lejjebb) rombolja mindazon kétségbeesett erőfeszítések eredményét, amelyeket a kormány az elmúlt években tett a pedagógusok anyagi helyzetének javítása érdekében. Együttal jelzi azt is: rohamosan közelednek a '94-es választások. Jönnek az utódok.

A miniszterelnök kezdettől fogva érzi – '92 óta pedig egyre gyakrabban hangot is ad neki –, hogy 1994-ben az MSZP lesz az igazi ellenfél. Már akkor erről beszél, amikor a közvélemény-kutatási adatokban mindennek még nyoma sincs. Ez kommunikációs szempontból sajnos súlyos hibának bizonyul. '93 szeptemberében Baja Ferenc hívja föl erre a figyelmet a médiahajón. (Baját – akárcsak Csengeyt és Jánosit – még a debreceni egyetemről ismerem.) Sokat köszönhetünk Antallnak, mondja. Valahányszor arról beszél a tévében, hogy mi vagyunk a kormány legnagyobb ellenfele, utána mindig nő egy-

két százalékkal a támogatottságunk. Szépen megmondja a népnek, hogy aki utálja a kormányt, annak ránk kell szavaznia...

A miniszterelnök egészségi állapota '93 nyarától rohamosan romlik. A romlás évről évre észlelhető, amit jól mutat külföldi és vidéki programjainak fokozatos ritkulása. 1990. május 23-ától, a beiktatásától az év végéig Antall József 16 külföldi utat bonyolított le – összesen 42 nap alatt. A következő – immár teljes naptári – évben, amikor csaknem végig tünetmentes: 20 út – 46 nap. Aztán '92-ben már csupán 10 út – 17 nap alatt; s végül az utolsó esztendő: 5 út – 42 nap. Ebből az öt útból kettő már a kölni gyógykezelés – a 42 napból pedig 32 telik el ugyanezzel.

Vidéki programok: a '90-es csonka esztendőben 7 nap alatt 13 fellépés; '91-ben: 36 nap alatt – 43; '92-ben már csak 17 nap – 15 fellépés; '93-ban pedig 18 – 8. Itt is fontos megjegyezni, hogy a 18 napból 19 már pihenéssel telik a balatonöszödi kormányüdülőben.

A budapesti programok tekintetében nem érhető tetten ilyen látványosan Antall teherbíró képességének csökkenése, elsősorban a nagyobb megterhelést jelentő külföldi és vidéki utaktól igrkeznek – amennyire lehet – mentesíteni őt.

'93 kora nyarán azonban fölgyorsulnak a folyamatok. A hosszan tartó betegség – s még inkább a drasztikus kezelések – romboló hatása hirtelen jelentkezik.

ANTALL GYÖRGY: „Amit leginkább érzékelhettünk a korábbiakhoz képest, az a pszichikai teherbíró képesség radikális csökkenése volt. Hirtelen sokkal érzékenyebb lett, könnyebben elveszítette a türelmét. A rendíthetetlen külső és viselkedés mögött ő titokban borzasztóan érzékeny ember volt mindig, s ez most hirtelen fölfokozódott. Észlelnünk kellett a gyors fizikai romlás jeleit is. Mintha egyik napról a másikra megöregedett volna. Halványabb, fakóbb lett az arczsine, a hangja, ő maga egyre soványabb, és hát egyre kevesebbet, látványosan kevesebbet evett. Nyáron már járnai is alig tudott, állandóan rossz volt a közérzete. Utólag beszéltük a családban anyámmal és az öcsémmel, hogy ezt mindhármán észrevettük, de akkor nem mertük egymásnak mondani. Ő sem beszélt erről, bár nyilván szintén konstátálta.”

Június 3-án a miniszterelnök részt vesz a NATO Budapesten ülésező X. műhelytanácskozásán. Kitűnő megnyitó beszédet mond a parlament felsőházi termében, melyben a múlt és a közelmúlt tanulságait levonva a preventív nemzetközi konfliktuskezelés szükségessége mellett érvel.

Két nappal később az MDF Országos Választmányának balatonföldvári ülésén ő vezeti a Csurka elleni utolsó komoly párton belüli ütközetet. 16-án tartja élete egyik legjobb beszédét a Collegium Budapest kongresszusán, amellyel kivívja Weizsäcker német elnök csodálatát (erről megemlékeztünk a külpolitikáról szóló fejezetben).

Június 23. és 25. között háromnapos bonni, kölni és aacheni programon vesz részt. Közvetlenül érkezése után négyszemközt tárgyal Kohllal, majd közös sajtótájékoztatót tartanak. A magyar miniszterelnök nagyon gyenge fizikai állapotban van, alig bír állni. Kohl, miközben beszél, észreveszi ezt, és kicsit oldalt lép a pulpítustól, hogy Antall bele tudjon kapaszkodni. Utána az utóbbi is megtartja beszédét, és válaszol az újságírók kérdéseire. Este a diszvacsorán a német kancellár kitünteti őt a Köztársasági Érdemrend nagykeresztjével.

Július 4-én a komputertomográf (CT)-vizsgálat újabb daganatos csomókat mutat ki. 9-én megérkezik Németországból Diehl professzor, és a magyar orvosokkal konzíliumot tart. Az eredmény igen rossz: a betegség a végső stádiumába ért, a miniszterelnök egészséget teljesen aláásták az évek óta tartó erős kemoterápiás és sugárkezelések mellékhatásai. A javaslat: négy-öt napos újabb kezelés a Kútvolgyiben, utána öthetes transzplantációs műtét Kölnben. Különben a gyors vég következik.

A transzplantáció lényege a következő. Amikor a kezelések hatására mindinkább rezisztenssé váló betegség eléri azt a fokot, hogy visszaszorításához már akkora sugárdózis kellene, amekkorát a szervezet nem bír ki, akkor a kezelés tovább nem folytatható. A túl nagy sugárdózis ugyanis a páciens halálát okozza azáltal, hogy teljesen elpusztítja a csontvelőt. Ekkor is van azonban egy – igaz roppant kockázatos – megoldás. Kivesznek egy darabot a beteg (vagy valaki más egészséges ember, leginkább közvetlen hozzátartozó) csontvelőjéből, s azt utána megfelelő ideig hibernálják. Ezután drasztikusan erős sugárkezeléssel elpusztítják a szervezetben lévő összes rákos sejtet (velük pusztul a fehérvérsejteket termelő csontvelő is), majd visszaültetik az előzőleg kivett és hibernált csontvelődarabot, ami összejként működve újratermeli a csontvelőt, majd a fehérvérsejteket. Siker esetén mindez teljes gyógyulást is eredményezhet. A kockázat: a beteg gyakorlatilag heteken át immunműködés nélkül van, védtelenül kitéve a legkisebb fertőzésnek is, ami a halálát okozhatja. A legfőbb kockázati tényező Antall életkora és rendkívüli mértékben legyengült szervezete. Diehl professzor a transzplantáció nemzetközi specialistája, számos sikeres műtét végrehajtója, de betegei mind fiatalabbak voltak, és sokkal jobb egészségi állapotnak örvendtek a magyar miniszterelnöknél.

Antall sokallja az egy hónapos kiesést, és nem egyezik bele a műtétbe. Továbbra is azt mondja, őt nem az élete, hanem a munkaképessége érdekli, az tartson minél tovább.

Egy hét múlva, július 16-17-én zajlik Budapesten a Közép-európai Kezdeményezés csúcstalálkozója. Az első napon a miniszterelnök hét kétoldali tárgyalást bonyolít le a Magyarországra érkezett kormányfőkkel és Catherine Lalumière asszonnyal, az Európa Tanács főtákarával. A végére teljesen elmegy a hangja, nagyon legyengül, de végigcsinálja a napot, beleértve az esti díszvacsorát is a Parlament Vadásztermében. Enni alig tud, súlyos alhasi fájdalmai vannak. Másnap konferencia a Kempinski Hotelban: megnyitó beszéd, majd felszólalás. A nap végére ismét az összeesés határán van.

Másnap, vasárnap délután befekszik a Kútvolgyibe, és aláveti magát egy csütörtökig tartó kemoterápiás kezelésnek. Hétfőn levelet diktál a kórházból a Külügyminisztériumban zajló nagyköveti értekezlet résztvevői számára.

A következő héten újabb négynapos kezelés, utána pénteken, július 30-án újabb CT-vizsgálat. Az eredmény lesújtó: az állapota semmit sem javult, sőt rosszabbodott; a dagadatok szaporodtak. Még aznap Balatonöszödre utazik a családjával egy hétre, hogy erőt gyűjtsön az első kölni út előtt. Ez az első (és utolsó) szabadsága hivatalba lépése óta. Két nap múlva, vasárnap feljön Gödöllőre, a cserkészjamboree megnyitóján beszél. Utána visszamegy Öszödre.

Augusztus 7-én vérvizsgálat a Kútvolgyiben, a vérképe igen rossz. Másnap négy napra, nem hivatalos látogatásra Kölnbe utazik. Itt több politikussal találkozik (Pfeifer, Lamer, Lamsdorff, Scharping), majd a klinikán Diehl végrehajtja rajta a csontvelő-mintavételt. Nincs más lehetőség, meg kell kísérelni a transzplantációt. Ez az utolsó esély.

12-én ér haza, másnap sajtótájékoztatót tart a németországi látogatásról. Az elkövetkező hét munkával, kezelésekkal és fokozatosan romló közérzettel telik. Augusztus 20-án a miniszterelnök beszédet mond a Várban, majd részt vesz Szórényi Levente és Lezsák Sándor közös rockoperájának díszbemutatóján a Margitszigeten. (Nem véletlen névrokonságról van szó: a dalszövegíró azonos a legnagyobb kormányzópárt ügyvezető elnökével, aki többször elmondja: ettől a rockoperától a magyar fiatalok megnyerését reméli a választásokra...)

Antall másnap, szombaton interjút ad Horthyról A Hétnek. Közérzete egyre rosszabb, a bélrendszere nem működik. Este kezelőorvosa és barátja, Schultheisz Emil ráveszi,

menjen be a kórházba. Másnap nem engedik haza, benn tartják. Hétfőn is. Sugárkezelést és infúziót kap, majd vért. 24-én, kedden délután bemegy a Parlamentbe, fogadja Orbán Viktort, utána visszamegy a kórházba. Újabb kezelések – közben néhány politikai találkozó – augusztus 31-ig.

Szeptember 1-jén a Nemzetközi Demokrata Unió (IDU) konferenciája Budapesten. Kétoldalú megbeszélések, továbbá televíziós kerekasztal-beszélgetés a Panoráma stúdiójában Helmut Kohllal, Jacques Chirackal, Carl Bildttel és Alois Mockkkal. Este vacsora a pártvezetőkkel.

Másnap az Európai Demokrata Unió (EDU) konferenciájának megnyitója, utána újabb kétoldalú megbeszélések (Suchocka, Busek, Klaus, Chirac). 3-án ugyanez folytatódik.

5-én, vasárnap újabb CT-vizsgálat. A meglévő daganatok visszahúzódtak, de vannak újak a nyakon és a mellkasban. A hónap végéig drasztikus kezelések, vérátömlesztések, ezek között interjúk, találkozók és megbeszélések. A szeptember 25-i – újabb igen erős kezelést követő – CT-vizsgálat végre jó eredményt mutat: a miniszterelnök szervezete – ha kibírja a további beavatkozásokat – október elejére alkalmassá válik a transzplantáció végrehajtására.

Október 4-én Antall felszólal a parlament plenáris ülésén: „Elnök úr! Tisztelt Ház! Televízió és rádió előtt ülő honfitársaim!... Engedjék meg, hogy tájékoztatást adjak az orvosi kezeléssel összefüggő távollétemről. A kezelést végző orvoscsoporthoz állásfoglalása alapján október 6-tól körülbelül négy héten keresztül vizsgálatom, kezeléseim, illetve ezek függvényében esetleges beavatkozás Kölnben, Németországban folyik.

Az alkotmány 33. §-a 2. bekezdése, illetve a 4/1992-es miniszterelnöki rendelet alapján helyettesítésem a belügyminiszter úr látja el. Természetesen a helyettesítési jogkör gyakorlása időszakában is mindazokban a kérdésekben, amelyek indokoltá teszik a velem való konzultációt, a kapcsolattartás biztosított – Köln, Bonn, nagykövetség –, hasonlóan más eddigi külföldi tartózkodásokhoz...

Köszönöm megértésüket, és bízom abban, hogy az Országgyűlés minden tagja megértéssel követi a további eseményeket. Köszönöm, hogy meghallgattak.”

Ez a miniszterelnök utolsó parlamenti beszéde. Utoljára láthatjuk őt az ülésteremben. Ezt akkor még senki sem tudja, de mindenki számol ezzel a lehetőséggel.

A kölni utazás előtti utolsó napok ideges feszültségben telnek. Antall tisztában van a műtét óriási kockázatával, saját túlélési esélyét ötvenszázalékosnak ítéli. Legalábbis ezt mondja Orbán Viktornak, akit az elutazása előtti napon fogad. Fogadja Kuncze Gábort is, a szabad demokraták frakcióvezetőjét. A harmadik ellenzéki párt vezérével, Horn Gyulával nem találkozik...

Keveset tudunk arról, mi játszódik le a halál közvetlen lehetőségével szembenéző emberben. Azt azonban tudhatjuk, hogy a miniszterelnök készül erre az eshetőségre. Október 4-én levelet ír Szabad Györgynek, az Országgyűlés elnökének, majd Göncz Árpád köztársasági elnöknek. Másnap születik egy harmadik levél is. A borítékjára fekete filctollal, saját kezűleg írja rá Antall, közvetlenül az elutazása előtt: „Konstruktív bizalmatlansági indítvány önmagam ellen, ha nem vagyok képes maradni, de még nem haltam meg! Gyors lebonyolítást igényel. 1993. okt. 6. Antall József”

A levélben a következők olvashatók:

„Tisztelt Miniszterársaim! Tisztelt Képviselőársaim!

E levelem az 1990. május 23-án megalakult kormányom jelenlegi tagjainak, a Magyar Demokrata Fórum, a Kereszténydemokrata Néppárt és a 36-os Független Kisgazdapárti képviselőcsoport tagjainak szól, valamint azoknak a képviselőknek, akik hajlan-

dók az ország stabilitása, a magyar centrupolitika érvényesítése érdekében mindent elkövetni az ország, a nemzet érdekében. Levelem megírásakor arra a helyzetre kívánok megoldást ajánlani, ha egészségi állapotom olyan mértékben rendülne meg, hogy a miniszterelnöki tisztségemről le kellene mondanom (az alkotmány 33/A § b/ pontja), ezzel a köztársasági elnök úr kezébe téve a kormány és a kormánykoalíció, s talán ezzel együtt az ország sorsának intézését.

Megítélésem szerint ez Magyarország számára súlyos bel- és külpolitikai bonyodalmat is okozhat, és mindenképpen olyan erőket hoz kormányzati helyzetbe, amelyek nem kívánatosak, s amelyekkel szemben nem csak ellenzékben, hanem kormányrakerülésünk után is folyamatosan folytattam harcomat. Természetesen, ha a kormány megbízatása amiatt szűnik meg, mert az alkotmány 33/A § c/ pontja (a miniszterelnök halála) következik be, akkor nincs mit mondanom, és akkor politikai pártjaink a lehetséges legjobb megoldást találják meg.

Ha azonban életben vagyok, de feladatköröm ellátása lehetetlennek bizonyul, akkor e levelem átadásával az alkotmány 39/A § (1) bek. alapján bizalmatlansági indítvány beadását javaslom a miniszterelnökkel szemben... egyidejűleg megnevezve az új miniszterelnökjelöltet.

...Ezzel a bizalmatlansági indítvánnyal a kormánykoalíció meg tudja tartani a kormányzást, és ki tudja iktatni a köztársasági elnök közjogi és politikai szerepét, ill. a vele együttműködő ellenzéki politikai erők manipulációját, az ország destabilizálását.

Ezt kötelességemnek éreztem ajánlani, talán utolsó közjogi ötletemként, a politikai válság elkerülésére, Magyarország biztonsága érdekében. Természetesen olyan személyre van szükség, aki képes ezen az úton végigvinni az országot. A választásokat követő események tekintetében már nem adhatok tanácsot, most azonban meggyőződéssel ajánlom a választásokig eddigi helyettesem, dr. Boross Péter belügyminiszter jelölését, a bizalmatlansági indítványban megkívánt miniszterelnökjelöltnek, aki mindhárom koalíciós párthoz kötődik.

Levelem megírásakor – külföldi kezelésre utazásomat megelőző napon – bízom az Úristenben, hogy tart számomra még lehetőséget a kormányzás végigvitelére, de ha nem, akkor jó szívvel ajánlom és veszem tudomásul – sőt kérem – az ellenem benyújtott bizalmatlansági indítványt.

Budapest, 1993. október 5-én. Antall József”

A levél több kérdést is fölvet. Először is azt, nem volt-e indokolatlan rémlátomás a miniszterelnök részéről a köztársasági elnökről feltételezni a levelében foglaltakat. Hisz az – Antall halála után – megtehetné volna, amitől ő félt. De semmi ilyesmit nem tett. Másodszor: a levélben leírt eset valójában bekövetkezett. A műtét után Antall még két hónapig életben van, de igazából már képtelen hivatalának ellátására. Miért nem nyújtották be ellene a bizalmatlansági indítványt, mondjuk december elején, a halála előtti napokban? Miért hagyták, hogy Göncz mégis szerephez jusson az új miniszterelnökjelölt kinevezésénél?

Kezdjük az első kérdéssel. Ha arra gondolunk, amit a köztársaság elnöke a miniszterelnök halála után tett – hogy tudniillik minden huzavona és politikai kalandorakció nélkül fölkerlte kormányalakításra az MDF által ajánlott Boross Pétert –, akkor megállapíthatjuk, hogy Antall félelmei nem voltak megalapozottak. Ha viszont arra gondolunk, amit Göncz a megelőző évek során elkövetett – a taxisblokáid idején vállalt durva, alkotmány sértő szerepétől a sorozatos alá nem írárok ugyancsak súlyos alkotmány sértéseinek átodáig, hogy ’93 végén (a La Stampának adott nyilatkozata szerint) ő maga úgy

ítéli meg a helyzetet, hogy „Magyarországon jobboldali veszély van” stb. –, akkor aligha minősíthetjük rémlátomásnak a miniszterelnök aggodalmait. Tudniillik ha a köztársasági elnök bármilyen megokolással mondjuk a második legnagyobb parlamenti párt frakcióvezetőjét, Kuncze Gábort kéri föl kormányalakításra, vagy olyan valakit az MDF-ből, aki szintén nem kapja meg a kellő többséget, akkor az elnök az alkotmány szerint negyven nap múlva kiírhatja az új választásokat. (Az ország legnagyobb médiatámogatással s ebből fakadóan legnagyobb népszerűséggel rendelkező politikusának a kellő indokok megtalálása és a közvéleménnyel való elfogadtatása nem okozhat problémát!) Annál rosszabb indulás pedig el sem képzelhető az MDF számára a(z idő előtti) választásokon, mint hogy: nem volt képes végigvinni a kormányzati ciklust.

Hogy Göncz (és az SZDSZ) Antall halála után meg sem próbálkozott efféle machinációval, annak több oka lehet. Egyrészt az a körülmény, hogy a miniszterelnök nem lemondott, hanem meghalt, s a halál árnyékában eleve kegyeletsértő és ellenszenves mindenféle politikai trükk. Ismerte az Antall halála okozta megrendülést (melynek hatása pillanatok alatt az MDF megítélésének ugrásszerű javulásában jelentkezik), az ilyesmi könnyen visszafelé sült el. Másrészt Göncznek tisztában kellett lennie azzal is, hogy az efféle trükkök ellen van közjogi eszköz a többség kezében. Az az „ellentükk”, amellyel formálisan elfogadják a köztársasági elnök számukra egyébként elfogadhatatlan jelöltjét, de másnap megbuktatják egy konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal, mégiscsak a saját emberüket juttatva a miniszterelnöki székbe. Konkrét tudomásom van arról, hogy kormánykörökben ismerik – illetve idejében fölismerik – ezt a lehetőséget, s – megfelelő formában – tudtára adják az elnöknek is.

De mi lehet a válasz a második kérdésre? Miért nem nyújt be – kérésének megfelelően – konstruktív bizalmatlansági indítványt Antall ellen a saját pártja? Miért engedik mégiscsak szerephez jutni Gönczöt?

A válasz jelentős részben benne foglaltatik az előző kérdésre adott feleletben. Abban, amit a közjogi ellenakció lehetőségéről, illetve a kegyelet munkálkodásáról mondtam. Az utóbbinak nyilván óriási visszatartó ereje van, s ez ellene hat egy (haldokló elleni) bizalmatlansági indítvány megtételének. Annál is inkább, mert a miniszterelnök erre vonatkozó levelét nem ismerik a címzettek! Antall azt csupán két példányban készítteti el, az egyiket bezárja a páncélszekrénybe, a másikat hazaviszi. Valójában arra az esetre szánja őket, ha ő a műtét után csupán biológiai értelemben élne tovább, szellemi értelemben nem. A levél tartalmát csak titkárságvezetője, Rózsa Marianna, és a miniszterelnök idősebb fia, György ismeri. Boross-sal és Kónyával tudatja, létezik ilyen szöveg, de a sikeres műtét után mindenki úgy gondolja, hogy az annak megírására ösztönző eshetőség nem következett be. A későbbiek során aztán – a korábban elmondottak miatt – egyáltalán nem is kerül szóba a bizalmatlansági indítvány kérdése.

Ezen a helyen elkerülhetetlenül szólni kell Boross Péter személyéről. Tudjuk, Antall Józsefet régi ismeretség köti hozzá. Már 1956 előtt találkoznak, a forradalom alatt viszont csak futólag. Ám amikor Borost '57-ben internálják, ifjabb és idősebb Antall József lesz a felesége első látogatója. A tőlük telhető módon segítik a családot, mindekelőtt a szolidaritás vállalásával. Szabadulása után többször is kimennek Borosshoz az Állatkertbe, ahol ő a büfében csapósként működik. Aztán lazul a kapcsolatuk, s csak a nyolcvanas évek végén válik ismét szorosabbá, mikor Boross meghívja Antallt az általa létrehozott Kós Károly Alapítványba.

Mint láttuk, az előbbi kezdetben igen rossz véleménnyel van az MDF-ről, esze ágában sincs belépni (erre csak 1992-ben kerül sor). Váratlanul éri őt az immár miniszterelnök-

ké választott Antall telefonja: vállalja el a nemzetbiztonság felügyeletét államtitkári rangban. A titkosszolgálatok addig a miniszterelnök felügyelete alá tartoztak, ami igen nagy veszélyeket rejtett magában, hisz bármilyen botrány, törvénysértés, provokáció esetén a kormány feje viseli a felelősséget, amibe akár bele is bukhat. A nyugdíjas Boross, akinek a karrier szempontjából immár nincs mit vesztenie, olyan emberként vállalja el a feladatot, aki adott esetben nyugodtan „elviheti a balhét”.

A „bukó emberből” – mint tudjuk – előbb tárca nélküli miniszter, majd belügyminiszter lesz, a kormányfő helyettese, s most kijelölt utód. (Antall halála után pedig valóságos: a Magyar Köztársaság miniszterelnöke.)

Nem akármilyen politikusi teljesítmény.

Antall Boross Péter legfőbb erényének a határozottságot és a vezetői képességet tartotta. Azon erényeket, amelyekről úgy gondolta, hogy az ő esetleges halála utáni bizonytalanságban a legnagyobb szükség lesz rájuk. Ezért jelöli utódjának.

Ám természetesen tisztában van Boross hátrányaival és fogyatékoságaival is. Hátrálynak tartja azt a kissé anakronisztikus, alsó-középosztálybeli jobboldaliságot, ami kétségkívül erősen behatárolja a belügyminiszter politikai gondolkodását és világképét. Aggasztónak tartja, hogy a lelke legmélyén nem jogban és alkotmányban, hanem célban és feladatban gondolkodik, pontosabban, hogy az előbbi adott esetben feltehetően hajlandó lenne az utóbbi alá rendelni.

Ám legfőbb fogyatékoságának a világismeret, a nemzetközi tapasztalat, a szélesebb látókör és koncepció hiányát tekinti (amely hiány egy-két esetben bizony fájdalmasan megmutatkozik majd miniszterelnöksége idején). Ezért szól Antall jelölése csupán a választásokig terjedő átmeneti időszakra, és nem tovább.

A miniszterelnök október 6-án elutazik Kölnbe. Egyheti kivizsgálás és kezelés után, október 14-én délelőtt végrehajtják rajta a transzplantációt. A következő napok feszült várakozásban telnek. Antall undorodik az ételektől, négy nap múlva hőemelkedés lép föl nála, de aztán javul az állapota. Újra tud enni, a gyenge láz elmúlik. De nyolc nappal a műtét után még mindig nem találhatnak új sejtet a szervezetében. Immunrendszere tehát gyakorlatilag nincs, különleges körülmények között, steril környezetben tartják. Kedélyállapota változó, többször is mondja, hogy nem bízik a sikerben, túl idős ő már ehhez a műtéthez.

Aztán október 23-án megtalálják az első új sejtet! A visszaültetett csontvelőben megindult a fehérvérsejtek termelése, a rákos sejtek viszont nyom nélkül eltűntek.

A műtét sikerült! A miniszterelnök testi-lelki állapota gyorsan javul, november 5-én, pénteken este hazaérkezik Budapestre. Hétfőn bemegegy a hivatalába, 11-én, csütörtökön pedig már ő vezeti a kormányülést. Másnap fogadja Manfréd Wörmert, a NATO főtitkárát.

BOROSS: „Bár testileg gyenge, szellemileg és lelkileg remek állapotban van. Tele tervekkel, gyógyult és bizakodó, olyan, mint az elején, '90-ben: nincs betegségudata!”

Egy hét múlva, november 18-án az újabb kormányülés alatt azonban nagyon elfárad. Gyengének érzi magát, napok óta hőemelkedése van. 22-én, hétfőn reggel otthonról telefonál: nem tud bejőnni, tegnap este óta rosszul van. Schultheisz beviteli a kórházba. Szlávny professzor szobájában hirtelen kihányja a próbareggelit, emiatt iszonyúan szégyelli magát. CT-vizsgálatra viszik, de az nem mutat ki újabb daganatot. Állapota mégis napról napra rosszabb; lázas, változatlanul kihányja az ételt.

Aztán három nap múlva egy újabb vizsgálat és az azt követő konzílium után megszületik a diagnózis.

Leukémia.

A leukémia váratlan, az alapbetegségtől, a non-Hodgkin-lymphomától különböző, tulajdonképpen új betegség. Azért csak tulajdonképpen, mert fölfogható úgy is, mint a lymphoma szövödménye. Egy bizonyos, az eredeti kór teljesen eltűnt Antall József szervezetéből a kölni műtét eredményeként, a boncolás során sem találnak daganatos csomót a néhai miniszterelnök testében. Schultheisz Emil elmondása szerint ő az ötvenéves orvosi praxisa alatt mindössze háromszor találkozott olyan esettel, amikor egy rosszindulatú nyirokdaganat leukémiává alakult át.

Hogy Antallnál mégis ez történt, az bizonyosan kapcsolatba hozható a szervezet rettenetesen legyengült állapotával. Ez az állapot az előző betegségnek, az éveken át folyó drasztikus kezelések hatásának, no és persze az immunrendszer átmeneti likvidálásával járó transzplantáció következményének tulajdonítható. Egyértelműen ennek az állapotnak tudható be az is, hogy a váratlanul kitört heveny leukémia villámgyors lefolyású.

A miniszterelnök – akivel korábbi kérésének megfelelően – még aznap közlik a diagnózist, megrendül a hír hatására. A negyedik éve a halállal mind közelebbről farkasszemet néző ember, aki előtt a sikeres kölni műtét után egészen új remények és perspektívák nyíltak meg, aki pár hétig gyógyultnak hihette és tudhatta magát, most pszichésen összeomlik. Az agyongyötört testben mindeddig csodálatosan szilárd maradt a lélek – most összetörik az is. Legalábbis átmeneti időre. A testi leromlással s a gyógyszerek hatásával együtt jelentkező pszichés összeomlás több mint egy hétre zaklatottá és zavarttá teszi Antall József tudatát. A tiszta öntudat s a szellemi képességek hibátlan működésének periódusai homályos és kusza időszakokkal váltakoznak.

Bár tisztában van az állapotával, mégis sokszor úgy tűnik, mintha nem akarná azt tudomásul venni. Dolgozni szeretne, telefonon feladatokat ad a miniszterelnöki hivatal munkatársainak, a médiatörvény tervezete és az új tévé- és rádióelnökök és -alelnökök személye foglalkoztatja. Továbbá kormányátalakítási tervek – a választások után. Hosszasan diktál, amit mond, annak a logikája hibátlan, de realitása már nincsen. Sem a saját személyét, sem a pártpolitikai erőviszonyokat illetően. El kell oszlatni a legendát: az a bizonyos politikai végrendelet, amiről a halála után oly sokat beszéltek, ilyen értelemben nem létezik. Van néhány szöveg, ami azonban az utódok számára már nem szolgálhat későbbi politikai tervek és hosszú távú stratégiák alapjául.

December 4-én reggel, a mosdóba menet a miniszterelnök összeesik. Három nap múlva mellhártyagyulladás lép föl nála, a szíve egyre gyengébb, ezekben a napokban minden jel szerint átesik egy könnyebb infarktuson is.

Am ahogy testi állapota rosszabbodik, úgy javul a pszichéje. Legalábbis abban az értelemben, hogy egyre inkább szembe tud és akar nézni a helyzetével: azzal, hogy hamarosan el kell távoznia. Többször beszél az emlékeiről, amelyek a Somló környékéhez fűzik, régi fényképeket rendezget. A tanulmányírói és politikusi életművét összegző, megjelenés előtt álló kötetéről rendelkezik. A munkatársaival, politikustársaival és a barátaival történő találkozások egyre inkább búcsúzássá válnak. Bent jár nála Boross, Lezsák és Kónya. Az utóbbi így emlékszik: „Amikor meglátogattam, mondta, hogy azt szeretné,

ha hárman látogatnánk személyesen: Boross, Lezsák és én. Péter a kormányban helyettesítette, Lezsák a pártban volt ekkor a második ember, én pedig a frakciót vezettem. Megkérdeztem: azért, mert így van jól közjogilag? Elmosolyodott és azt mondta: igen.”

Látogatják öt legközelebbi munkatársai: Rózsa Marianna, a miniszterelnöki titkárság vezetője, Marinovits Endre kabinetfőnök és Forrai István. December 10-én, két nappal a halála előtt pedig ismét Kónya, s aztán Szabad György, aki emberi és politikai értelemben talán a legközelebb állt hozzá.

Ekkor már bizonyos, hogy a miniszterelnök napjai, talán órái is, meg vannak számlálva. Délután kéri, hogy Bolberitz Pál, egykori gimnáziumi tanítványa (címzetes apát, a Pázmány Péter Egyetem Hittudományi Karának dékánja) adja föl neki a szentségeket. A családot egy picit meglepi a dolog, hisz ő sosem volt templomba járó, rendszeres vallásgyakorló ember. Antall észleli az arcokon egy pillanatig átfutó csodálkozást, és ezt mondja: én nem voltam hitetlen, csak kétkedő. Bolberitzet nehezen tudják előkeríteni, vidéki lelkigyakorlaton van, tizenegy óra is elmúlik, mire beér a kórházba. A miniszterelnök éjfélkor veszi föl a bűnbánat és a betegek szentségét, aztán megáldozik, majd együtt imádkozik egykori tanítványával. Megkéri a temetési szertartás teendőinek ellátására.

Másnap elbúcsúzik Jeszenszky Gézától, aki nemcsak politikus, de családtag is. Aztán kéri a tábornokokat: Deák János vezérőrnagyot, a honvédség vezérkari főnökét és Pintér Sándor altábornagyot, az országos rendőrfőkapitányt. Elköszön tőlük, és a lelükre köti, vigyázzanak az országra. A tábornokok szeme tele lesz könnyel.

Ezen a napon búcsúzik el Kajdi Józseftől, egyik legközvetlenebb munkatársától is, akiben mindvégig tökéletesen megbízhatott. Telefonon felhívja Orbán Viktort és Tölgyessy Pétert, akikről szintén elköszön. Kéri őket, ne feledjék, hogy együtt harcoltak az Ellenzéki Kerekasztal mellett, s azt se, hogy kik ellen. „Viktor, nagyon vigyázz a pártodra!”

Aztán jön Göncz Árpád Boross Péter kíséretében, és átadja a miniszterelnöknek a Magyar Köztársasági Érdemrend Nagykeresztjét. Ezt a lehetséges legmagasabb állami kitüntetést kapta meg édesapja, s most Antall József is ezzel búcsúzik politikusi pályájától és az élettől.

(A kitüntetési javaslatot a miniszterelnök távollétében a Boross vezette kormány terjeszti a köztársasági elnök elé, még szerdán. Göncz először elutasítja az aláírást, mondván, nem lenne szerencsés, ha a kormány kitüntetné a saját miniszterelnökét. Elő embernek különben sem szokás ezt adni, visszatetszést szülne a dolog s a többi. Csak hosszas rábeszélésre áll kötelnek. A történethez hozzátartozik, hogy ezt a kitüntetést ő már rég megkapta. Antall előterjesztésére, aki úgy gondolta, hogy a legmagasabb állami kitüntetésben elsőként a köztársaság elnökét illik részesíteni...)

Még megéri a vásárnapot. A család délután egykor indul be a kórházba. A miniszterelnök tisztá öntudattal és nyugodtan várja a halált, ami tizenhét óra tizenöt perckor bekövetkezik. Abban a kórházi szobában, amelyben három éve, a taxisblokádnál után a „pizsamás interjú” adta, s amelyben egy évvel ezt követően édesanyja is meghalt.

A Magyar Televízió öt perccel később megszakítja adását, gyászzenét sugároz, majd Boross Péter belügyminiszter mond rövid beszédet. Másfél óra múlva A Hét műsora ennek ismétlésével indul, aztán a köztársasági elnök olvas föl egy hosszabb, előre megírt szöveget, benne a következő mondatokkal: „...Az új Magyar Köztársaság első választott miniszterelnökeként hihetetlenül nehéz szolgálatot vállalt: azt, hogy... népünket... elvezesse a népuralom – a demokrácia – *küszöbére*... hazánk – miniszterelnökének közvetlen irányításával – megindult az áhított demokrácia *felé*, s eljutott odáig, ameddig ez

A temetés

idő alatt eljuthatott... halálát különösen fájdalmassá teszi, hogy a sors akaratából nem volt képes megvalósítani mélyen átérzett szándékát: átvezetni az országot a kiteljesült demokráciába, elvezetni az országot a *második választásig*, ami egy fiatal, épülőfélben lévő demokrácia életében talán *az elsőnél is fontosabb.*” (Kiemelések: D. J.)

Az esetleges félreértések elkerülése végett szükségesnek tartom emlékeztetni a tisztelt olvasót arra, hogy Göncz Árpád 1993 decemberében, a teljes magyar demokratikus jogállami intézményrendszer működésének negyedik esztendejében mondja mindezt, s – ugyancsak a félreértések elkerülése végett – hozzáteszem még azt is, hogy nem Németh Miklósról beszél. Hanem Antall Józsefről, akinek teste még ki sem hűlt a halottas ágyon. Mert ha valaki véletlenül nem értené ezt az alamuszi szöveget, annak lefordítom: Göncz azt mondja, hogy valódi demokrácia majd csak a következő választások után, egy új kormány alatt lesz Magyarország.

Boross Péter még aznap este fél nyolcra rendkívüli kormányülést hív össze az elkövetkező napok feladatainak megbeszélésére. Az ülés után a kormány tagjai kimennek a Kossuth térre, a Parlament főbejárati lépcsőjéhez, ahol a miniszterelnök halálhírére spontán módon több ezer ember gyűlik össze. Boross beszél a némán és mozdulatlanul álló tömeghez, a kezekben gyertyák és mécsesek égnek. Az emberek a Himnusz, a Szózatot, majd a székely himnusz éneklik, és nem mozdulnak a helyükről.

Másnap, 13-án *együtt*es ülést tart az MDF országos választmánya (ennek tagja minden elnökségi tag is) és a képviselőcsoport. A párttestület és a parlamenti frakció *együtt* szavaz az új miniszterelnök-jelölt személyéről. Ez a *közös* határozathozatal közjogi képte-

lenség. Lezsák és Boross azzal indokolják, hogy így elejét lehet venni annak a nemkívánatos fejleménynek, hogy a két testület egymással ellentétes módon döntsön. Merthogy ezekben a nehéz órákban *mindennél* fontosabb az MDF egysége...

A miniszterelnöki posztra három jelölt pályázik: Boross Péter, Für Lajos és Szabó Iván. Tudni lehet, hogy az előbbi a válaszmány, az utóbbi a frakció többségének támogatását bírja. Ha tehát csak a képviselők szavaznak, akkor Boross nem kap többséget. Ezért a közjogi abszurditás: a két merőben eltérő státusú és legitimációjú testület együttes határozathozatala.

Hozzá kell tenni: a frakció – Kónya erőteljes kapacitálására – elfogadja ezt. Kónya Imre egyéb tekintetben is jelentős aktivitást fejt ki: közvetítők útján értésére adja a maradék nemzeti liberális képviselőknek – akik amúgy bizonyosan Szabó Ivánt támogatnák –, hogy Boross miniszterelnöksége esetén megürül a belügyminiszteri poszt, amit akkor ő foglalhat el. Ebben az esetben viszont új frakcióvezetőt kell választani, s az Kulin Ferenc lehet. Ha tehát a nemzeti liberálisok Kulint szeretnék a frakció élére, ehhez maguk teremthetik meg a lehetőséget, mégpedig azzal, ha Szabó Iván helyett Borossra adják a voksukat.

Az érintetteket megosztja Kónya „üzenete”. Nem tudni, végül ki hogy voksol (hisz a szavazás titkos), de az biztos, hogy Boross Péter minimális előnnyel nyeri az első fordulót. Ennek eredménye: Boross – 89; Szabó – 79; Für – 62 szavazat. Für a második forduló előtt visszalép Boross javára, aki így már biztosan nyer.

Nem kétséges: a közös voksolás *eredménye* megegyezett Antall József akaratával, azaz, hogy a választásokig hátralévő időben a belügyminiszter vezesse a kormányt. Am számomra az sem kétséges, hogy az *eszközt*: a pártválaszmány és a parlamenti frakció közös szavazását Antall József olyan *közjogi szodómiának* tartotta volna, amelyhez – ha él – sohasem járul hozzá.

De már halott – egy teljes napja.

A sietségnek – a bizonytalanság mielőbbi eloszlatásának szándékán túl – van még egy fontos oka. Göncz – akinek Antall pénteken a szavát veszi, hogy az MDF által megnevezett személyt fogja fölkeríteni kormányalakításra – hétfőn közli Borossékkal: ha nem tudnak záros határidőn belül jelöltet állítani, akkor őt nem köti a szava...

Végezetül már csak egyetlen apróság: Kónya Imre – a belügyminiszteri poszt megszerzése után – teljes gőzzel a Kulin ellenében induló Salamon Lászlót támogatja a frakcióvezetői tisztségért folyó versenyben.

Ennek ellenére Kulin nyer. Úgy látszik, a képviselőcsoportban sokan aggódnak amiatt, hogy az Antalltól kétségkívül jobbra álló Boross miniszterelnökként túlságosan megerősödik a párton belül, ami a választások után nemkívánatos szerephez juttathatja őt. Nem árt hát egy kis ellensúly...

A parlament december 18-át, Antall József temetése napját országos gyásznappá nyilvánítja. A Ház csaknem egyhangúlag határoz erről, egyetlen képviselő szavaz nemmel: Gadó György az SZDSZ-ből. Másnap frakciója távozásra szólítja föl, Gadó átül a függetlenek közé.

A temetés előkészítésére és lebonyolítására bizottság alakul. Vezetője Forrai István a kabinetirodából, tagjai: Kelemen vezérőrnagy, a budapesti helyőrség parancsnoka, Sabjanics altábornagy, a kormányőrség parancsnoka, Pintér altábornagy a rendőrségtől és még néhányan. Egy alkalommal bekapcsolódik Lezsák is, ő ajánlja be Koltay Gábor rendezőt. Meghatározó szerepet visz a temetés karakterének és egyes elemeinek kialakításában Antall György, a miniszterelnök idősebb fia.

Antall József holttestét a Parlament kupolacsarnokában ravatalozzák föl. A koporsó körül az esztergomi bazilika hatalmas gyertyatartói állnak, mögötte az *apostoli kereszt*. Ezt is az egyház küldi el az esztergomi kincstárból. Az aranyozott ezüst kegytárgyat még Vitéz János elődje, Széchy Dénes primás készítette a XV. században. Évszázadokon át vitték a magyar királyok előtt a koronázási szertartásokon, ott volt már Hunyadi Mátyás fölszentelésén is. És most ott áll a koporsó mögött, Antall József fejénél.

December 17-e, péntek reggeltől szombatra virradó hajnali háromig közel negyedmilióan járulnak a ravatalhoz. Két sor kígyózik végig a Kossuth téren. Az egyik majdnem a Nyugati pályaudvarig ér, a másiknak valahol a Lánchíd pesti hídfőjénél van a vége. Az emberek megrendülten állnak, órákig némán várakoznak az éjszakai hidegben, hogy bejussanak a kupolacsarnokba.

18-án, a temetés napján reggel kilenckor a Duna-parti Piarista kápolnában Jeleníts István tart gyászmisét az elhunytért. A halotti szertartás déltől, a Parlament főbejárata előtt ácsolt emelvényen zajlik le. A Kossuth tér és a betorkolló utcák tele vannak gyászoló emberekkel.

Itt van a nemzetközi politika számos magas rangú képviselője. Al Gore amerikai alelnök, a szenátus elnöke és Helmut Kohl német kancellár a temetés előtti napon vesz búcsút a magyar miniszterelnöktől. A szertartáson részt vesz Madeline Albright ENSZ-nagykövet; Franz Vranitzky osztrák kancellár és Alois Mock külügyminiszter; Wilfried Martens belga szenátor, volt miniszterelnök, az Európai Néppárt elnöke; Ljuben Berov, a bolgár és Václav Klaus, a cseh kormány feje; Alfréd Klepsch, az Európa Parlament elnöke, Catherine Lalumière, az Európa Tanács főtitkára; Esko Aho finn miniszterelnök és Ilkka Suominen, a parlament elnöke; Nikica Valencic horváth miniszterelnök; Rudolph Lubbers holland miniszterelnök; Simon Perez izraeli külügyminiszter; Lech Wałęsa lengyel köztársasági elnök, Tadeusz Mazowiecki és Hanna Suchocka volt miniszterelnökök; Margaret Thatcher volt brit kormányfő; Rita Süßmuth, a német parlament elnöke; Giovanni Spadolini, az olasz szenátus elnöke; Jegor Gajdar, Oroszország első miniszterelnök-helyettese; Ottó Slich svájci pénzügyminiszter, szövetségi elnök; Carl Bildt svéd miniszterelnök; Janez Drnovsek szlovén kormányfő; Michal Kovač szlovák köztársasági elnök és Vladimir Mečiar miniszterelnök; Leonyid Kravcsuk ukrán elnök és mások.

Tizenkettő előtt tíz perccel a határokon túli magyarság gyásznépviselőbe öltözött képviselői sorakoznak föl a ravatal körül. (Koltay emberei ők, a Budapest Táncegyüttes tagjai. Ezek a méltóságteljesen és fegyelmezetten mozgó emberek, kezükben lobogó fátylakkal, katartikus hatást keltenek. Szimbolikus, de hiteles képviselői annak a több száz vagy ezer magyarnak, akik Erdélyből, Moldvából, a Felvidékről és a Vajdaságból érkeztek a temetésre.)

Pontban déli tizenkét órakor, a harangok zúgása mellett megnyílik a Parlament főkapuja, s a történelmi díszegyenruhát viselő kormányörök kihozzák a miniszterelnök földi maradványait az épületből. A koporsót a magyar nemzeti lobogó fedi, az, amelyik beiktatása óta Antall József dolgozósobájában állt.

A Himnusz eléneklése után Szabad György és Sütő András mondanak beszédet, majd Bolberitz Pál szavaival kezdetét veszi az egyházi szertartás. Egy órakor feszes dobpergés mellett hat fekete ló vontatta ágyútalpra helyezik a koporsót, s a gyászmenet a Kossuth téren, az Alkotmány utcán, a Bajcsy-Zsilinszky úton, a Podmaniczky utcán, a Teréz körúton, az Erzsébet körúton, a Blaha Lujza téren, a Rákóczi úton, a Baross téren és a Fiumei úton át megindul a Kerepesi temető felé. A drámai hatású dobpergés a temető kapujáig kíséri a koporsót, az út két oldalán néma emberek állnak.

A temetőben Bolberitz apát mond imát a ravatal mellett; utána Paskai László bíboros érsek, Hegedűs Lóránt református püspök, Harmati Béla evangélikus püspök, Schweitzer József főrabbi és Tökés László nagyvárad püspök. Tizenhat óra után, sötétedéskor eresztik le a koporsót a sírba. A Szózatot, majd a diszszázad tisztelgését követően a takarodó kürtjel hangjai és gyertyák tízezreinek lángja mellett vesznek búcsút a jelenlévők az új Magyar Köztársaság első, szabadon választott miniszterelnökétől.

A temetés után célozgatások bukkannak föl a sajtóban, melyek – „szakértőkre” hivatkozva – a nagy Horthy-korszakbeli gyászszertartásokkal, mindenekelőtt a Gömbös- és a Teleki-temetéssel rokonítják Antall utolsó útját.

Egy évvel később a washingtoni elnöki múzeumban a Lincoln- és a Kennedy-temetés hatalmas méretű fotóit nézegetve döbbenten fedezem föl azokat a mozzanatokat, amelyeket az Antall-gyászszertartáson láttam. A hat ló vontatta ágyútalpat, a dobokat, a koporsót borító nemzeti lobogót és más egyebeket. Antall György kérdésekre később elmondja: mindez nem véletlen. A családban otthon nagy Kennedy-kultusz volt, gyerekkorában ő is gyakran nézegette a róla készült fényképeket, köztük a temetési fotókat is. A koporsóra terített zászló – aminek Magyarországon egyáltalán nincsenek hagyományai, se a Horthy-, se a Kádár-korszak idejében valamint a dobpergés és még egy-két dolog az ő ötlete volt, s az egésznek természetesen semmi köze sincs Gömböshöz, akiről apja egyébként is lesújtóan vélekedett.

A piaristáknál tartott gyászmise, a parlamenti ravatal és az ágyútalp a haldokló végakarata. Igen, Antall József hivatalban lévő miniszterelnökként akart meghalni, és hivatalában meghalt miniszterelnököknek kijáró végtisztességet kívánt. Nagy, ünnepélyes, méltóságteljes gyászszertartást.

Ki meri kétségbe vonni, hogy ez járt neki?

Elsősorban amúgy sem magának akarta mindezt. Hanem annak a politikai erőnek, annak az országnak és annak a népnek, amelyet itt hagyott maga után.

A kormány és a legnagyobb kormányzó párt megítélése Antall halálát és temetését követően ugrásszerűen megjavult. A hivatalos, állami temetésre idesereglettek a világ vezető politikusai. Magyarország – a média természete már csak ilyen – ennek köszönhetően egy-két napra bekerült a nemzetközi nyilvánosság reflektorfényébe, és részesült az elhunyt miniszterelnöknek kijáró tiszteletből.

Antall József – miként életével, államférfiúi működésével, a tartásával, a stílusával – ezzel a pompás, katartikus és emlékeztető szertartással is (melyen már csak a teste vett részt) olyan hatást akart tenni az emberekre, ami egy percre kimozdítja őket a Kádár-korszak (és az ezredvég) sivár, eszménytelen, anyagi világából.

S ami életében kevésbé sikerült neki, a halálával elérte: a magyar nép – legalább egy pillanatra – nemzetté lett.

Két és fél évvel korábban, a Teleki Pál emlékére rendezett akadémiai emlékülésen Antall József arról beszélt, hogy a politikus, az államférfi nem csupán az életével, de olykor a halálával is politizálhat, szolgálatot tehet.

Ezt tette ő is.

Egy utolsó politikai cselekvést hajtott végre, egy utolsó szolgálatot: a testével – mielőn a lelke már eltávozott.

A miniszterelnök „hiteles” portréját ez idő szerint nem lehet megrajzolni. Nem lehet, mert a hozzá való viszonyulás elsősorban nem objektivitás vagy szubjektivitás kérdése, és nem is a tárgyilagos leíráshoz szükséges tudományos apparátus meglétéé vagy hiányáé.

Hanem értékválasztásé.

Az elmúlt esztendő – immár egy évtized – alaposan megrázták a világot, amelyben élünk. Fölkavarták az állóvizet, ami a kádári konszolidáció három évtizedén át mozdulatlan közegként vett körül bennünket. A rendszerváltozás földrengése egyszer s mindenkorra betemetettnek hitt régi és korábban nem ismert új törésvonalakat nyitott meg a magyar társadalomban. Gazdasági, szociális, politikai és kulturális szembenállásokat. Olyanokat, amelyek két oldalát néha erkölcsi, világnézeti és mentális értelemben is szakadéknyi távolság választja el egymástól.

Ilyen nagy, megosztó törésvonal az, amelyik a posztoszocialista és a polgári világot különíti el. Ez részben és valószínűleg, de nem teljesen és feltétlenül azonos azzal, amelynek két oldalán a diktatúra és a demokrácia értékrendszere található. Ezekről is különbözik a nemzethez és a modernizációhoz való viszony ugyancsak részben egymástól elkülönülő, részben egymással összefüggő problémaköre. És lehetne még folytatni a sort.

Antall József olyan személyiség volt, aki akarta és tevékenyen elősegítette e törésvonalak megnyílását, és aki határozottan állást foglalt az egyik vagy másik oldalukon. Akadt, amelyet átjárhatatlannak tartott és mélyített, de volt olyan, amelyet megszüntetni vagy legalább áthidalni remélt.

Ő maga szilárdan állt a helyén: polgár volt, ízig-vérig demokrata, akinek a nemzet alapérték, de nem abszolútum; aki számára magyarság és európaiság, liberalizmus és konzervativizmus, hagyomány és modernség nem kibékíthetetlen ellentmondások, hanem egymást föltételező páros értékek.

Antall Józsefről nem lehet úgy véleményt mondani, hogy magunk is ne választanánk ezek között az értékek között. Hogy magunk is ne állnánk oda e törésvonalak valamelyik partjára. Antall Józsefről tehát nem lehet semleges véleményt mondani. Legfeljebb érdektelent – ami semmiképp sem *hiteles*.

Nem tartom hibának az Antall iránti vagy a vele szembeni elfogultságot. (Az előbbi vállalom is). Csak a rajongást és a gyűlöletet tartom annak. Úgy vélem, hogy a néhai miniszterelnökhöz való értékalapú kötődés nem zárja ki a tárgyilagos elemzés és a méltányos kritika lehetőségét. Sőt úgy vélem, a jóindulat kevésbé zavarja meg az ítélőképességet, mint a rosszindulat. Ezek előrebocsátásával kezdek hozzá, hogy a záró fejezetben – az összefoglalás és a summázás igényével – megrajzoljam a rendszerváltozás miniszterelnökének emberi és politikusi portréját.

Ehhez mindenekelőtt szükségesnek tartom megkülönböztetni a politikusi *teljesítmény* és az *eredményesség* fogalmát. A kettő általában összefügg, de korántsem áll mindig egyenes arányban egymással. Hunyadi Mátyás esetében például – legalábbis életében – igen. A zseniális államférfi lenyűgöző politikusi teljesítményével nagyszerű eredményeket produkál: gazdasági virágzást, rég látott belpolitikai stabilitást, az egész térséget uraló szuverén közép-európai hatalmat.

Aki közelebbről ismeri Bethlen Gábor erdélyi fejedelem tevékenységét, az tudja, hogy az ő államférfiúi kvalitásai, személyes politikusi teljesítménye s a céljai érdekében tett rendkívüli erőfeszítései a Mátyáséihoz foghatók. Eredményességben azonban – különösen a külpolitikában – messze elmarad tőle: hihetetlen energiával és tehetséggel, rendkívüli nemzetközi tájékozottsággal és aktivitással lebonyolított vállalkozásai során egyszer sem tudott túllépni a nikolsburgi béke kezdeti eredményein, sőt azokat csak részben volt képes később újra megerősíteni.

Napóleon példája még szemléletesebb: annak ellenére, hogy politikusi és hadvezéri pályafutásának végeredménye a legteljesebb kudarccs és bukás, egy pillanatig sem kétséges, hogy a teljesítmény, amit az ezt megelőző másfél évtizedben produkált, páratlan a világtörténelemben.

Ellenpéldaként említhetjük viszont Románia első világháborús szereplését. A románok alaposan kívártak, hogy a szemben álló felek meggyengüljenek a küzdelemben, majd a harmadik háborús évben beléptek az erősebb oldalán. Erejükből azonban így sem futotta többre bő három hónapnál. A központi hatalmak ennyi idő alatt nemcsak visszaverték a román támadást, de december elején elfoglalták Románia csaknem egész területét a fővárossal együtt. (Az udvar és a kormány Iași-ba menekült.) Ez volt tehát a román háborús teljesítmény. És az eredmény? Ennek fejében a háború után magkapták Erdélyt, a Kelet-Tiszántúlt, a Temesközt, továbbá Bukovinát, Besszarábiát és Dobrudzsát – mintegy háromszorosára növelve ezzel országuk területét...

Antall József személyes politikusi teljesítménye rendkívülinek mondható. Volt abban valami csodaszerű, ahogy a pártállami diktatúra négy évtizede után valaki – egy, az országos közvélemény előtt korábban teljesen ismeretlen múzeumigazgató – egyszer csak átsétált a dolgozósobájából a Parlamentbe, és – mintha egész életében egyebet se csinált volna – elkezdett kormányozni egy országot. Ahogy előtte – másokkal együtt – megcsinálta hozzá az átmenet politikai és jogi intézményrendszerét; a kerekasztalnál kötött megállapodást, a pártot, a koalíciót, a paktumot – mindent, ami kellett. Ahogy az egész működött. Folyamatosan és biztonságosan a teljes kormányzati cikluson át: egyedül nálunk a volt kommunista országok közül.

Antall József maga is rendkívüli személyiség volt. Rendkívüli intelligenciával, rendkívüli memóriával, fölkészültséggel és műveltséggel. Olyan különleges tudás birtokosa, amellyel rajta kívül senki más nem rendelkezett az országban. Nem egyszerűen csak okos volt. Nemcsak jó föllépésű, jó beszédű, megnyerő és határozott személyiség; hazáját szerető, becsületes ember. Nem csupán sokat tudott a többpárti demokratikus politikáról. Mások is voltak ilyenek rajta kívül. Ami magasan kiemelte őt társai közül, az a páratlan *gyakorlati* politikai tudás volt. Ennek birtokosa mellett a többiek csak bölcspolitológusok, okos történészek, tudós szociológusok, kitűnő jogászok, nagyszerű közgazdászok, kiváló írók, nagy hatású szónokok, lelkes hazafiak és más effélék lehettek. Ertelmiségiek. Amatőrök.

Antall József profi politikus volt. Már az elején, kezdőként is. Azzá tette a múltja. Az örökség, amit az osztályától, a családjától, a nagypapjától, az apjától kapott.

Ez a tudás, ami az egypárti diktatúra négy évtizede után egyedülálló volt, ugyancsak egyedülálló politikusi hivatástudattal és politikusi szenvedéllyel párosult. A kettő egymást erősítette. A hivatástudat táplálta a tudásvágyat, s az egyre nagyobb tudás erősítette a hivatástudatot. Ezért tanulmányozta és ismerte meg Antall a múlt magyar parlamentarizmusa mellett a modern nyugati politika világát, s aztán ennek a hatalmas külpolitikai látókörnek és világismeretnek a birtokában ezért érezte egyre in-

kább, hogy neki itt hivatása van, melynek betöltésére rajta kívül senki más nem alkalmas.

Hivatástudata mentes volt mindenféle misztikus és vallásos elemtől. Cromwell-lel, Bocskai-val vagy Tiszával ellentétben ő egy percig sem hitte magáról, hogy Isten vagy bármely magasabb erő akaratának végrehajtója volna. Az ilyesmi távol állt tőle. Az ő hivatástudata mindenekelőtt abból a különleges kötelesség- és felelősségtudatból táplálkozott, melynek gyökerei a nemzetet szolgáló magyar köznemesség sok évszázados tradícióiba nyúlnak vissza. Banálisan hangzik: Antall József hivatástudatának legfőbb forrása a hazaszeretet volt.

Ez a szenvedély és hivatástudat rendkívüli munkabírázásában és akaraterejében is nyilvánult. Az akarat szívósságában, a kitartásban, a türelemben és a koncentrációban. Ez a sokoldalú és rendkívüli módon gazdag személyiség mindent alárendelt a politikának. Ettől betegsége sem tántorította el, épp ellenkezőleg: még inkább erre ösztönözte.

Antall József különleges belső egyensúllyal, lelkierővel és önuralommal rendelkezett. A politikusi fölkészültség, a hivatástudat, a felelősségérzet, az elszántság, az akaratere, az önbizalom és a valóságérzék benne harmóniát alkotott.

Az a kívülállók számára nehezen elképzelhető tekintély és autoritás, mellyel saját politikai táborában rendelkezett, a fentiekén túl egyéb személyes tulajdonságainak is köszönhető. Megint csak banálisan hangzik: Antall József jó és igaz ember volt. Becsületes és feddhetetlen. Mindenki érezte, hogy nála nem népamító politikai reklámfogás, ha miniszterelnöki költségterítését jótékony célra ajánlja föl, s kéri, hogy akik koszorút vinnének a sírjára, az arra szánt pénzzel tegyék ugyanazt. Sohasem fogták hazugságon, mert sohasem hazudott. Kimondta az igazat, vagy ha ezt nem tehetette, akkor inkább kitért a beszéd elől.

Mindez korántsem jelenti, hogy valamiféle finnyás értelmiségi vagy kényes úriember lett volna a politikában. Nagy emberismerettel rendelkezett, éles szeme volt, tudta, kit mivel és hogyan lehet kezelni. Tudott bánni az emberekkel. Főlényesen ismerte és alkalmazta a politika taktikai eszköztárát. Ha kellett, ravasz volt; de sohasem kisstilű, hanem mindig nagystilű taktikus.

Mindenekelőtt az ő személyes tekintélye s e tekintély különleges kohéziós ereje tartotta össze azt a roppant heterogén koalíciót, amely a kormányzás zavartalanságát lehetővé tette a rendszerváltozás bonyolult viszonyai közepette. Antall József a demokratikus szabályok aggályos betartásával is az egykori monarchákra emlékeztető szuverenitással uralta a maga politikai táborát.

A teljesítmény, amelyet ez a rendkívüli személyiség a rendelkezésére álló rendkívüli eszközökkel elért, maga is rendkívüli volt. Először is meghatározó módon befolyásolta, illetve alakította azokat a tárgyalásokat, amelyek eredményeként megszületett a politikai rendszerváltozás menetrendjét és alkotmányos kereteit megszabó megállapodás az egykori állampárt és az ellenzék között.

Ezt követően választási győzelemre és kormányzásra alkalmas politikai párttá formálta át a Magyar Demokrata Fórumot, ezt a morális felbuzdulásból létrejött értelmiségi mozgalmat. Integrálta a nyugati pártpolitikai kapcsolatrendszerbe, majd megnyerte vele a választásokat.

Ezután létrehozta azt a kormánykoalíciót, amely bizonyára a legszigorúbb kritikát is megérdemli, de amely az adott pártpolitikai konstellációban négy éven át az egyetlen reálisan fönnttartható háttérül szolgált a kormányzásnak.

Utána következett Antall József talán legszuverénebb alkotása, a kormányzás parlamentáris föltételeit megteremtő MDF-SZDSZ-paktum, amely néhány vonatkozásban

(például a konstruktív bizalmatlansági indítvány révén) hosszabb távra is megszabta a magyar közjogi szerkezet karakterét.

A zavartalan és békés politikai rendszerváltozás hónapjait a stabil kormányzás esztendei követték. Ennek során megszilárdult Magyarországon a jogállami demokrácia intézményrendszere. Megindult, jelentősen előrehaladt és visszafordíthatatlanná vált a gazdasági rendszerváltozás a privatizációval, a piacgazdaság jogi és intézményi kereteinek kiépülésével, az óriási méretű belső szerkezet- és külső piacváltással. Ezenközben mindvégig fennmaradt a gazdaság működőképessége, s a ciklus végére megteremtődtek a későbbi növekedés alapfeltételei. A külpolitikában a miniszterelnök igen aktív szerepvállalásával megtörtént az ország kiszakítása a keleti alárendeltségből, miközben megindult és jelentősen előrehaladt a nyugati integráció folyamata. Magyarország Antall József miniszterelnöksége alatt – fél évezrednyi alávétettség után – visszanyerte állami szuverenitását. Az euroatlanti csatlakozás és a környező országokkal való jószomszédi viszony mellé egyenrangú célként társult az államhatárokon kívül élő magyarság érdekvédelme.

Az 1989 és '93 között lezajlott gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális változások olyan horderejűek voltak, amelyekhez foghatót alig találunk az ezeréves magyar történelemben. Nagyságrendjét tekintve csak az ország európaizálását megvalósító Szent István-i államalapítás és az 1945–48 utáni erőszakos ázsiai típusú rendszerátalakítás tekinthető hasonlónak. (Tartalmában természetesen csupán az előbbi.) Nem lehet vitás, hogy aki ezekben a történelmi időkben az ország élén állott, az történelmi szerepet töltött be: maga is történelmi személyiség volt.

Ám föl kell tennünk a kérdést: mennyire tulajdoníthatók a bekövetkezett változások Antall József tevékenységének? Ha úgy tesszük föl, hogy a rendszerváltozás végbement volna-e nélküle, akkor igennel kell válaszolnunk: nélküle is végbement volna. *De másként.*

Bizonyosan rosszabbul.

Ha az ellenzék erőit tekintjük, akkor egyértelmű: ezen az oldalon nem *volt hozzáfogható személyiség*. Sem fölkészültség, sem hivatástudat, sem autoritás, sem nemzetközi elfogadottság tekintetében. Semmilyen tekintetben. Nélküle minden bizonnyal a magyar ellenzék is elérte volna a többi posztkommunista ország ellenzékének sorsa: a szétesés és a bukás, még a kormányzati ciklus lejártá előtt.

Ha abból a fikcióból indulunk ki, hogy mi történik, ha már az első szabad választások után a posztkommunista erők alakíthatnak kormányt, a válasz szintén egyszerű: az új berendezkedés tényleges tartalmában és karakterében még annál is távolabb állt volna a nyugati, polgári modellhez és közelebb a régi, keletihez, mint amennyire most áll: hogy nevezett erők csak négyéves szünet után jutottak ismét hatalomra. (Hasonló módon érvényes ez arra az esetre is, ha a posztkommunisták egy ellenzéki kormány idő előtti bukását követően korábban kerülnek uralomra.)

Ezen a ponton ismét eljutottunk az antalli életmű kulcsproblémájához, az előző rendszer után itt maradt kádári Magyarországhoz fűződő viszony kérdéséhez. Egy biztos: Antall József különbözött azoktól a ravasz és dörzsölt, professzionális hatalomtechnikusoktól, akiknek a tudománya és a sikere egyaránt a meglévő akadályok ügyes kikerüléséből áll, de abban ki is merül. Akik többre nem képesek a hideg számításnál, a realitások figyelembevételénél és a hozzájuk való idomulásnál. Akiknek nincsenek magasabb eszményeik, akik a politikában csak *alkalmazkodni* tudnak, *alkotni* nem.

Nem tartozott azok közé a politikusok közé, akik mindkét lábukkal a földön járnak és

mindig oda is néznek. Ő is a földön járt, de messzire tekintett. Nem a meglévőt akarta folytatni az új viszonyok között: nem posztszocialista, hanem polgári Magyarországot akart.

Akiben csak a politikai realista lelke lakozik, az nem lehet több sikeres hatalomtechnikusnál. A politikai idealista viszont gyors bukásra van ítélve, belőle legfőljebb mártír válhat. Akiben a politikai idealista és a politikai realista együtt van, az lehet államférfi. Antall József ilyen volt. Céljául azt tűzte ki, hogy Magyarországot a rendszerváltozás során minél messzebbre vezesse a régi kádári állapotoktól és minél közelebb a nyugati polgári világhoz. De nem csupán azt tudta, *hová* akar eljutni, hanem azt is, *honnan*. Ezért úgy gondolta, a rendszerváltozás nem lehet *radikális*, hogy minél *teljesebb* lehessen. A helyes arányokat kereste. A régivel való föltétlenül szükséges szakítás és a vele kötendő elkerülhetetlen kompromisszum egyensúlyát. A helyes utat: középben. Amely a cél felé tart és járható. Így indult el és így ment előre a rendszerváltozás: megegyezések révén és árán.

Antall József nem tudott végigmenni ezen az úton. Megakadályozta őt ebben a régi világ erőinek a vártnál jóval erősebb ellenállása. Társai abból fakadó, továbbá értetlenségből és türelmetlenségből származó kártékony radikalizmusa. A végső kérdésekben szövetségesnek remélt legnagyobb ellenzéki párt és a köztársasági elnök árulással fölerő magatartása. A szabadságát anarchiaként megélő posztkommunista sajtó romboló munkája. Megakadályozta a betegség. Végül megakadályozta a posztkádárista társadalom értetlensége és ellenszenve, amely ridegnek és gögösnek látta őt.

Pedig Antall Józseftől semmi sem állt távolabb, mint a gög, a kisszerű lelkek sajátja. Ő nagyformátumú politikus volt: szokatlan jelenség a korábbi évtizedekhez képest. Szmélyében nem a fölöny sértett, hanem az érték. Az értékes irritálta az értékteleneket és a csökkent értékűeket. Az átlag fölötti az átlag alattit. Akik az önkritikái hajlamot hiányolták belőle, és folyton saját (és a kormány) hibáinak beismerését kérték tőle számon, azok egyszerűen nem voltak tisztában a többpárti demokrácia természetével. Azaz, hogy *itt* a kritika *az ellenzék* dolga. Hogy a hatalom rituálisan ismétlődő „önkritikája” csak a kommunizmus természetéhez tartozott hozzá azért, mert ott – más politikai erő nem lévén – az egypártnak kellett vállalnia önmaga „ellenzékének” szerepét is – persze csak a hamis látszat szintjén.

Ha az 1994-es választások eredményét s az azóta bekövetkezett fejleményeket nézzük, akkor hajlamosak lehetünk azt mondani, hogy Antall József elvesztette harcát. Hogy a rendkívüli erőfeszítés és a roppant teljesítmény nem hozott tartós eredményt. Hisz az egykori pártállam politikai örökösei visszatértek a hatalomba, s az új, polgári keretek között teljes erővel folyik a posztkommunista restauráció.

Látunk kell azonban, hogy a rendszerváltozás nem azonos a hatalomváltozással. A diktatúra politikai elitje – pontosabban annak második vonala – visszatért, de ez nem jelenti azt, hogy maga a diktatúra is visszatért. Ahogy nem tért – és nem térhet már – vissza az állami tulajdon, a tervgazdaság és a KGST sem. Nem alakulhat újjá a Varsói Szerződés, és nem szállhat meg minket ismét a Vörös Hadsereg. Ezekről az egyszerű, de alapvetően fontos tényekről egy percig sem szabad megfeledkeznünk.

De nem gondolhatjuk azt sem, hogy – bár nem szeretjük a hatalom gyakorlóit – ettől eltekintve minden rendben van. Semmi sincs rendben. Mert bár a rendszerváltozás nem azonos a hatalomváltással, nem is független attól.

Mert először is: a posztkommunisták újbóli kormányra kerülése nem a parlamenti váltógazdaság diadala, hanem egy régi hatalmi kontinuitás visszaállítása. Azt jelenti, hogy az(ok) az elitcsoport(ok) és örököseik, amelyek a különféle változások ellenére fél

évszázada kezükben tartják az anyagi és szellemi javak fölötti rendelkezést – s amelyek 1990-ben (átmeneti időre) elveszítették a politikai javak fölöttit –, azok 1994-ben visszaszerezték ez utóbbit is az előbbieik mellé. Tehát ismét mindent a kezükben tartanak! Alaposan megváltozott körülmények között, egészen más jogcímek alapján, merőben új eszközök és módszerek alkalmazásával – de szinte mindent.

A magyar társadalom nem vált plurális: lényegében monolitikus maradt. A rendszer működésének alapelve nem a *verseny*, hanem az *uralom*. Ez nem az *egyensúlyok*, hanem a *túlsúlyok* rendszere.

Ez a monolitikus berendezkedés *harmadik kiadása*.

Az első a Rákosi-korszak volt. A legzártabb és a legtökéletesebb. A totális uralom, a *kemény diktatúra* időszaka. Amikor egyetlen erő kizárólagos és korlátlan uralma érvényesült az anyagi javak birtoklása, termelése és elosztása, továbbá a politika, az oktatás, a tudomány, a művészet, a vallás, a sajtó, a sport, a család, a magánélet minden területén. Amikor a hatalom egy marokba, egyetlen bezárt ököbe szorította össze az egész társadalmat.

Az '56-os forradalom kétségbeesett lázadás volt a totális rendszer ellen. Legfőbb politikai célja a pluralizmus, a többpárti demokrácia megeremtése volt. Ha ezt nem is, valamit elért: a kemény diktatúrát felváltotta a *puha diktatúra*, a Rákosi-féle totális önkényt a Kádár-rendszer paternalista uralma.

Ez volt a monolitikus rendszer *második kiadása*. A gazdaságban, a politikában, a szellemi életben továbbra is egyetlen erő, egyetlen párt, egyetlen világnézet megkérdőjelezhetetlen, de már nem kizárólagos hatalma érvényesült. A politikai szférában ugyan megmaradt a homogén pártállami rendszer, ám a közélet bizonyos terein a monopolista uralmat lassan fölvaltotta a hegemonisztikus. A művészetben, a tudományban egyre inkább megtörték bizonyos eretnkségeket, az állami gazdaság periferiáján pedig megjelentek a magánszféra, a verseny és a piac elemei.

Ez a fellazulás a nyolcvanas évek végére a rendszer szétmállásához vezetett. És jöttek az új remények, jött az újabb nagy kísérlet. Az, amit közönségesen rendszerváltozásnak hívunk. A cél most is a pluralizmus megeremtése volt. Versengő piacgazdaság, polgári társadalom, többpárti demokrácia.

Ám a célt most sem sikerült megvalósítani. A kísérlet – Antall József – sokkal reményteljesebb volt, tovább is tartott, mint az '56-os – két hét helyett négy esztendeig –, a véres megtorlás is elmaradt, de a vége ismét: kudarc. A nyugatias, a plurális, az európai berendezkedés helyett – minden ellenkező látszat dacára – lényegében a monolitikus rendszer *harmadik kiadását* sikerült létrehozni. A kemény és a puha után a *folyékony* vagy – bármily paradox is ez – a *demokratikus diktatúrát*.

A Rákosi- és a Kádár- után a Horn-rendszert.

Átvettük a nyugati intézményeket; az állami tulajdont fölvaltotta a magántulajdon, a tervgazdaságot a piacgazdaság, az elnöki tanács elnökét a köztársasági elnök, a vörös csillagot a szent korona; új nevet vett föl a párt, mellette ül még másik hat a parlamentben, de a lényeg, az egyközpontúság megmaradt.

A pártpolitikában – az előző időszakkal ellentétben – '94 óta nincs valódi pluralizmus. Az Antall József vezetete koalíció ugyanis nem rendelkezett a törvényalkotás monopóliumával, egyszerű parlamenti többségét az ellenzék negyven százaléka korlátozta. Az az ellenzék ráadásul az önkormányzatok nagyobbik részét is uralta. Egyik pártja a múltból átemelt hatalmas anyagi és szervezeti bázisra támaszkodhatott: az egykori pártvagyon maradékára, a gazdaság és társadalom meghatározó pozícióit birtokló rétegek, a régi államgépezet, az érdekvédelmi szervek, a közigazgatás rokonszenvére és szolgálataira; a má-

sik pedig kitűnő nemzetközi kapcsolataira s a hazai véleményformáló körök nagy részének teljes szolidaritására. A kormány mindennek az ellenkezőjére.

'94 nyarától azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. A mai koalíció mindenre följogosító kétharmados parlamenti többsége mellé egyre masszívabban társult az előbb felsorolt valamennyi direkt és indirekt hatalmi pozíció. Az ellenzék viszont megosztott és szegény. A '98-as választások tétje számára nem a győzelem, hanem a mostani kormány újabb kétharmados többségének megakadályozása. A pártpolitikában tehát nem beszélhetünk valódi pluralizmusról. Helyette – Rákosi totális és Kádár monopolista változata után – kiépült az egyközpontú hatalomgyakorlás harmadik formája: a hegemonisztikus.

A gazdaságban és a társadalomban is csak látszólag jöttek létre a nyugati piaci és polgári viszonyok. Antall József szociális piacgazdaságot akart, erős polgári középíreket. Az új kormány viszont meghirdette a készpénzes privatizációt, ami azt jelenti, hogy komoly állami vagyonhoz kizárólag a hazai és külföldi nagytőkés körök juthattak. Mindez kemény fogyasztáskorlátozó, valamint pénzügyi és szociális megszorító intézkedésekkel társulva a kis- és középvállalkozások csődjébe s a bérből élők derékhadának lecsúszásába, a középosztályosodás, a polgárosodás folyamatának elakadásába torkollott.

A magánosítás a gazdasági, társadalmi és politikai központosítás eszköze lett. Az állami vagyon közelébe férközni – a már meglévő vagyon birtokában – a politikai szférán keresztül lehet. Közvetítők, támogatók és patrónusok révén. Épül a kliensrendszer, s egyre szorosabb szálakkal fonódik össze a gazdaság, a pártpolitika és az államigazgatás területe. Újra. A pártállam lazább, ha tetszik, kapitalista kiadásaként.

A magyar társadalom szellemi szférája – bár a megelőző szocialista időszakokhoz viszonyítva óriási nyitás történt – a nyugati országokéhoz képest még mindig (helyesebben már újra) központosított. Akár a tudomány, akár az oktatás, akár a kultúra, akár a média világát nézzük: a kulcspozíciókban mindenütt egy érdekcsoport térnyerését és növekvő hatalmát láthatjuk.

Antall József nem ezt a rendszert akarta.

Vállalkozása: a polgári Magyarország megteremtésének nagy kísérlete egyelőre vereséget szenvedett. Minden jel szerint hosszabb időre. Ám ez a vereség ahhoz hasonlítható, ami 1849-ben vagy 1956-ban érte a magyarságot. Azok után is minden remény, minden jobbra törő akarat, amely a vereséget követően a nemzet fölemelését tűzte ki céljául, azokhoz a küzdelmekhez fordult vissza politikai, szellemi és erkölcsi munícióért, amelyek a vereséget megelőzően zajlottak.

Ez most is így van: semmilyen szándék és semmilyen akarat – amely a polgári Magyarország célját írja a zászlajára – nem kerülheti meg azt a küzdelmet, melyet a rendszerváltozás miniszterelnöke folytatott. Így vagy úgy: Antall József szellemi és politikai öröksége forrás és minta kell hogy legyen a számára.

A magyarság sorsa nem független a világ jövőjétől. A nyugati polgári demokráciák sorsától. Ha azokban folytatódnak a mostani tendenciák: az elvek, az eszmények és a morál háttérbe szorulása, a politika totális piacosodása, ha végképp uralkodóvá válik a tőke és a tömegkommunikáció vezérelte tömegdemokrácia manipulációs rendszere, akkor a magyar miniszterelnök az utolsó mohikánok egyike lesz. Egy kihalt fajta: a polgári, a nemzeti politikus – az államférfi egyik utolsó példánya.

A magyar posztkommunista világ jövője – Magyarország euroatlanti integrációjával végelegesen – a posztmodern világ jövőjével kapcsolódik össze.

Antall József szellemi és politikai örökségének sorsa sem dőlt még el.

Ez a sors olyan lesz, amilyen a jövőnk.

Mint az előszóban már említettem, az eseményekben való tevékeny részvételem okán nem vállalkozhattam arra, hogy a rendszerváltozás miniszterelnökről tudományos monográfiát írjak. Bár jelentős gyűjtő- és feldolgozómunkát végeztem, s elolvastam az Antall Józsefről megjelent publikációk túlnyomó részét is, tartózkodom a tudományos irodalomban használatos jegyzetapparátus alkalmazásától. Ennek ellenére szükségesnek vélem, hogy megjelöljem legfőbb forrásaimat és az általam felhasznált irodalom legfontosabb darabjait.

Könyvem megírása során nagyban támaszkodtam azokra a visszaemlékezésekre, amelyeket 1994-ben rögzítettem hangszalagra Antall Józsefhez közel álló személyekkel folytatott beszélgetések alkalmával. Az e felvételeken lévő (illetve szó szerint legépett) szövegekből gyakran idézek. Ennek során csupán stilisztikai átalakításokat végeztem az eredeti mondatokon. A birtokomban lévő szövegek Antall Györggyel, Boross Péterrel, Diczházi Bertalannal, Forrai Istvánnal, Kajdi Józseffel, Marinovich Endrével, Orbán Viktorral, Szabad Györggyel, Szabó Tamással és Szentgyörgyi Andrással lefolytatott beszélgetéseimet rögzítik. Igen jelentős forrás volt számomra a szintén kortársi visszaemlékezéseket tartalmazó, Rózsa Marianna által szerkesztett *Az ismeretlen Antall József* című kötet (Budapest, 1996, Mundus), amelyből ugyancsak többször idéztem.

Az Antall család történetének fölrajzolásánál rendkívül sokat köszönhetek idősb Antall József *Emlékiratainak*, amelyet még kéziratos formában használhattam (időközben nyomtatásban is megjelent: Budapest, 1998, Mundus).

Az 1990 nyaráig történtek felidézésében nagy segítségemre volt Radics Péter Antall Józseffel készített kiadatlan interjúkötete (*Középponton – Európában*. Kézirat).

Antall József beszédeiből és a vele készült interjúkból természetesen gyakran használtam föl részleteket. Ezek forrásai nem minden esetben a miniszterelnök munkásságából készült válogatások voltak (Antall József: *Modell és valóság* I-II. Budapest, 1993, Athenaeum és Antall József *Országgyűlési beszédei*. Budapest, 1994, Athenaeum), hanem a miniszterelnöki kabinetiroda által 1994-ben rendelkezésemre bocsátott teljesebb körű gyűjtemény.

Munkám során felhasználtam *A nemzeti megújulás programja* című kiadványt (Budapest, 1990, A Magyar Köztársaság Kormánya), a *Féligon* című összefoglalót (Budapest, 1992, Miniszterelnöki Sajtóiroda) valamint azokat a minisztériumi beszámolókat, amelyeket kifejezett kérésemre készítettett el Kajdi József, a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára az 1990-es kormányprogram teljesítéséről (Kézirat, 1993).

Antall József életéről és munkásságáról ez idáig nem készült átfogó tudományos munka. A róla megjelent publikációk szinte kivétel nélkül a politikai harcok hevében született, aktuálpolitikai megfontolásokat és ezekhez kötődő érzelmeket tartalmazó írások. Ezek tömegével lelhetők föl a korabeli napi- és hetilapokban, olykor belőlük idéztem.

Sajnos a nagyobb igényű munkák sem mentesek a (jórészt negatív irányú) elfogultságoktól. Közülük a legfontosabb Révész Sándor *Antall József távolról* (Budapest, 1995, Sík) című könyve, amely a szerző erősen opponens beállítottsága ellenére is tartalmaz figyelemre méltó részleteket. Lengyel László írásai ennél jóval kevésbé vehetők figye-

lembe szerzőjük Antall-lal szemben érzett különös személyes ellenszenve miatt (*Útfelel.* Budapest, 1993, 2000 / Századvég). A Gombár Csaba, Hankiss Elemér, Lengyel László és Várnai Györgyi által szerkesztett *Kormány a mérlegen 1990-1994* című kötet pedig még ennél is kevésbé használható fel forrásként; nem csupán az 1994-es választási kampány idején, de azt kell mondanom, hogy annak részeként jelent meg (Budapest, 1994, Politikai Kutatások Központja).

Annál nagyobb mértékben hasznosítottam a volt ipari miniszter és MNB-elnök Bod Péter Ákos tanulmányát, amely a szerző érintettsége ellenére igen tárgyilagos és mértéktartó (Sokkterápia vagy fokozatosság: a magyar gazdasági átalakulás tanulságai 1-2. *Magyar Szemle*, 1995. 10-11. sz.).

Az agrárátalakulás valós folyamatainak bemutatásánál igen nagy segítséget jelentett számomra Ruskó György tanulmánya (Valóság az agrárjátszmában. *Valóság*, 1994- 5. sz.).

Hasonlóan hasznomra voltak Tölgyessy Péter tanulmánnyal felérő kitűnő publicistikái, valamint a Stumpf Istvánnak 1997. március 4-én adott hosszú interjúja (Kézirat).

A Nemzeti Kerekasztalról szóló fejezetben segítségemre volt Bozóki András Út a rendszerváltáshoz: az Ellenzéki Kerekasztal című tanulmánya (In *Konfrontáció és konszenzus*. Szombathely, 1996, Savaria University Press).

A taxisblokádnál elemzésénél támaszkodtam Varga Csaba Polgári engedetlenség; jogfi-lozófiai megfontolások s amerikai tanulságok a jog peremvidékéről; továbbá Csapody Tamás „Polgári” engedetlenség – magyar módra; valamint Kukorelli István A jogállam innen és túl című tanulmányára (In Bozóky-Csapody-Csizmadia-Sükösd (szerk.): *A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciában*. Budapest, 1991, T-Twins).

Fontos forrásom volt a Kurtán Sándor, Sándor Péter és Vass László által szerkesztett *Magyarország politikai évkönyve* című kiadvány (Budapest, 1990, 1991, 1992, 1993 és 1994, Economix Rt. és Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány).

Hasznomra volt továbbá a Bihari Mihály szerkesztette *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon 1985-1991* című kötet (Budapest, 1992, Kossuth).

Még egy írást kell megemlítenem, amelyik hozzájárult az Antall Józsefről való kép kialakításához. A miniszterelnök egyik kedvenc olvasmánya, amely saját bevallása szerint nagyban alakította az ő politikai felfogását is: Kornis Gyula: *Az államférfi* I—II. (Budapest, 1933, Franklin).

The first part of the paper discusses the importance of understanding the underlying structure of the data. This is particularly relevant in the context of machine learning, where the ability to identify patterns and relationships in the data is crucial for making accurate predictions. The second part of the paper focuses on the development of a robust statistical model that can handle noisy and incomplete data. This involves the use of advanced techniques such as regularization and cross-validation to ensure that the model is not overfitted to the training data. The third part of the paper presents the results of the model, showing that it is able to achieve high accuracy and generalization performance. Finally, the paper concludes with a discussion of the implications of the findings and suggests directions for future research.